

NOORD EN ZUID.

TAALKUNDIG TIJDSCHRIFT

VOOR DE BEIDE NEDERLANDEN.

NOORD EN ZUID.

Taalkundig Tijdschrift

VOOR DE BEIDE NEDERLANDEN,
TEN BEHOEVE VAN ONDERWIJZERS,

VOORAL VAN HEN, DIE ZICH
VOOR EENIG EXAMEN VOORBEREIDEN,

ONDER REDACTIE VAN

J. H. DE BEER,

met medewerking en steun van

HOOGLEERAREN, LEERAREN EN ONDERWIJZERS

IN DE BEIDE RIJKEN.

De Taelwetten zijn, even als de Landwetten,
van achteren te vinden, en niet te maken.

LAMBERT TEN KATE.

De ziel van een volk is zijn taal!

SCHAEPMAN.

Vijfde Jaargang.

TE CULEMBORG bij
BLOM & OLIVIERSE.

TE GENT bij
W. Rogghé, (J. Vuylsteke)
Kalanderberg 13.

1882.

Inhoud van Noord en Zuid, 5de Jaargang.

	Bladz.
Mr. JULIUS OBRIE, Eenheid van taal	1
Mr. C. BAKE, Leekengedachten over het hedendaagsche taalgebruik	8
Navorschingen	13
Dr. J. BECKERING VINCKERS, Apostillen II	16
BRABANTIUS, Schoftijd	30
Hollandsch	31
J. C. GROOTHUIS, Waarom is <i>wilten</i> onregelmatig	32
A. KLUYVER, Ongeveer	33
Politieblad	37
J. E. TER GOUW, Examenwerk	38
„ Landouw	49
„ Geen „zier”	50
BR., Lovenschen arbeid	51
H. E. MOLTZER, Drie dichters	52
Nieuwe woorden	53
F. VAN DIXHOORN, Iets over het woord <i>Wan</i> ,	54
J. C. G., Kievit	55
J. C. GROOTHUIS, Brengen, denken, dunken	56
W. A. P. F. L. BAKKER, Nalezing	57
Het heeft er geen handwater bij.	
Men moet goed beslagen ten <i>ijs</i> komen.	
Beunhaas.	
Verkeerde benamingen.	
Verboden huwelijken	61
Boekbeoordeelingen. D. CLAES, Cours de langue flamande à l'usage des Wallons; — D. DEKKER, De Taal op School; — CRITO, De Mannen onzer Vaderlandsche Letterkunde	61
L. VAN ANKUM, Affiniteit tusschen de woorden	65
Uit „de Vlaamsche wacht”	71
T. VAN LINGEN, Eenige plaatsen uit den „Reinaert”	72
Op- en aanmerkingen	74
„ Aanteekeningen	75
„ Poot	76
J. E. TER GOUW, 1648 en 1848 behandeld	77
„ Examen te Woudrichem	84
P. WESTRA, Afleidingen en taalkundige opmerkingen uil Multatuli's werken	87
Aanteekeningen daarop	90

	Bladz.
D. DEKKER, Gij zult niet stelen	92
J. KOUSEMAKER Pz., Taalk. opmerkingen	95
T. VAN LINGEN, Waard, woord, weerd, waarts	97
" " Een paar opmerkingen	99
" " Wat is vogelgeschrei	107
" " Woordfamiliën	102
N. N. S., Uit België. 1. Wanneer, alleen	111
2. Zacht- en scherpheldere <i>ee</i> en <i>oo</i>	113
3. Lijdschappen, Begeesterd	114
D. A., Zich verledigen tot iets	116
A. W. STELLWAGEN, Voor de rechtbank van het Taalgebruik	117
J. E. TER GOUW, Verbetering	122
C. VAN DER ZEIJDE, Verklaring van Nederlandsche gedichten	123
Een nieuwe wet.	127
Boekbeoordeelingen. Th. KUYPER, Zin, Woord en Opstel.—	
I. IJHEMA, Handleiding bij het Onderwijs in de Nederlandsche taal op de volksscholen	128
T. VAN LINGEN, Papa en mama	921
S. N. N., Op St. Galperts nacht geboren zijn.	134
" De morgenstond heeft goud in den mond	134
DR. C. A. TEBBENHOFF, Eene causerie	136
J. E. TER GOUW, Niemand wil de kat de bel aanbinden.	142
" 't Is of men in de Maske naar haring schoot.	142
* * * * * Uit de Tijdschriften.	143
J. A. M. MENSINGA, Daadzaak of feit	146
RED. Naschrift	147
J. E. TER GOUW, Hij is gestempeld.	148
" Een halfblanksheer	148
DR. J. BECKERING VINCKERS, Appendix.	149
T. v. L., Sprokkelingen	155
J. C. GROOTHUIS, Miter, een beduidend verlies, (zich) zelfmoorden	158
A. W. STELLWAGEN, Een beduidend verlies, zich zelfmoorden.	160
J. E. TER GOUW, Bladvulling (Cats)	162
" Examen te Hykersmilde	163
" Nog eens „de kaak”	170
" Spaansche mat.	170
* * * * * Papa en Mama	171
MR. C. BAKE, Leekegedachten over het hedendaagsche taalgebruik	172
M. J. KOENEN, Bloemen in den stijl	176
J. E. TER GOUW, 't Mankeert hem aan de myten. Hij is een Blarikummer	178
A. W. STELLWAGEN, Studie der levende taal. (aristocratie, geloofs- brieven, zendeling).	179
J. KOUSEMAKER Pz., Zacht- en scherpheldere <i>ee</i> en <i>oo</i>	184
FRANS WILLEMS, Zacht- en scherplange <i>ee</i> en <i>oo</i>	185
J. A. M. MENSINGA, E en O.	186
RED., Naschrift	187
A. AARSEN, Hoe „een borreltje” in Nederland genoemd wordt	188
Boekbeoordeeling. C. A. HOFMAN, W. Otto, Etsen en Schetsen, Grito, Huyghens; Van der Zeyde, de Leestoon	189
MAX. ROOSES, Kilianus (<i>Cornelis Kiel of van Kid</i>).	193
A. W. STELLWAGEN, II. Zinverwante woorden en uitdrukkingen	210
J. E. TER GOUW, Vergelijkend examen te Norg. December 1881	213

ARTHUR CORNETTE, Kluit of Clute	216
T. v. L., Naschrift	227
T. H. DE BEER, Het Nederlandsch in Zuid-Afrika	229
T. H. DE BEER, Nederlandsche waardeering der moedertaal	239
RED., Schrijffouten	248
T. H. DE BEER, Taalkundig Politieblad	249
T. v. LINGEN, Vragen beantwoord	251
Boekbeschouwing. Dr. W. J. A. JONCKBLOET, Geschiedenis der Neder- landsche Letterkunde, door F. J. Heeris	253
S. N. N., Op- en aantekeningen naar letterorde geschikt	257
J. TER GOUW, Om zeep gaan	285
„De Vriendenkring” Ongelijkvormigheid van benamingen in de spraak- leer	286
T. H. DE BEER, Naschrift daarop	290
T. H. DE BEER, Om zeep gaan	295
JAN VAN DORDT, Verbetering van Cacographieën uit gedrukte stukken.	296
A. AARSEN, Stapelgek	302
T. H. DE BEER, Taalkundig Politieblad	303
A. AARSEN, Snorrebot	305
Tijdschriften	306
RED., Woordafleiding, naar aanleiding der aanstaande uitgave van Dr. Franck's <i>Etymologisch Woordenboek</i>	312
Vragen	317
J. E. K. VAN WIJNEN, Bijbel en Volkstaal	321
T. v. L., Het taalonderwijs moet omkeeren!	356
* * *, Geloofsbriefven	360
Vragen beantwoord	361
A. J., Poot	363
MR. C. BAKE, Hoe de Duitschers Nederlandsch leeren	364
D. B., Adellijk wild	366
A. W. STELLWAGEN, Twijfelachtige Germanismen	367
„ Beeldspraak	372
„ Op een gespannen voet met iemand leven (staan, zijn)	373
„ Vaak of dikwijls?	374
„ Volledig of voltooid?	375
JAN VAN DORDT, Taalkundig Politieblad	376
Hongersnood. — Dorstnood. — Landschap. — Zeeschap	377
Boekbeoordeelingen.	378
Dr. Jan te Winkel, <i>Bladzijden uit de Gesch. d. Ned. Letterk. door J. H. Keen.</i>	

REGISTER

van de voornaamste zaken, welke in den Vijfden Jaargang
van „Noord en Zuid” werden behandeld.

	Bladz.
Bijbel (Woorden en uitdrukkingen aan den — ontleend) . . .	321—355
Cacographieën (Verbetering van — uit gedrukte stukken) . . .	296—302
Ee en oo (Zacht- en scherpheldere ee en oo)	113, 184—188
Examenwerk beantwoord	38—49, 163—169, 213—215
Figuurlijke taal	48, 86, 176—178
G (Overgang van — in j of i)	265
Gallicismen	222
Ge (voorvoegsel in 't Middelned.)	267
Gedichten (Verklaring van Nederlandsche —) 77—83, 123—127, 136—142, 213	
Germanismen 37, 114—116, 117—121, 158—162, 168, 169, 172—175, 249, 250, 303—305, 367—373.	
Gewestelijke woorden en uitdrukkingen	1—7
Kilianus (Levensbeschrijving van —)	193—209
Klankwijziging.	16—29, 149—154
Klucht en Clute	223—228
Middelnederlandsch	72—74
Modale werkwoorden	92—95
Moedertaal (Nederlandsche waardeering der —)	239—247
Navorschingen	13—15
Neologismen	377
Ontkenning (Dubbele —)	264
Papa en mama	129—133, 171
Satira, Satura, Satyra	16—29, 149—154
Spreekwoorden	57—59, 134, 135, 142, 148, 155, 178, 285, 295
Synoniemen:	
Aas, kreng	110
Aas, voeder	110
Dikwijls, vaak	374
Eten, kost, spijs, voedsel, maal	106
Eten, spijzen	104
Oog (iemand iets onder 't — brengen, iets onder de oogen van iemand brengen)	211
Opzicht (ten opzichte van, onder 't opzicht van)	210
Rein, zuiver	46, 47
Vernederen, verlagen (zich —, zich —)	212
Voeten (iemand iets voor de — werpen, iets voor de — van iemand werpen).	211
Volledig, voltooid	375
Taalgebruik (Leekegedachten over het hedendaagsch —) 8—12, 172—175	
Taalkundige benamingen	286—295

	Bladz.
Taalonderwijs	356—360, 364—366
Tijdschriften (Uit de —)	143—145, 216—222, 306—311
Tragische (Het karakter van het —)	382, 383
Transvaalsche taal	229—239
Uitlatingsteeken	10, 11
Vragen	32, 317—320
Vragen beantwoord	251, 252, 361—363
W (Over 't wegvallen en versmelten der —)	283
Woordafleiding	312—316
Woordfamiliën: Eten	102—110
Woordkoppelingen	376
Woordschikking	9, 175
Zinsontleding	39, 40, 43—45, 84, 85, 163, 164

REGISTER

van Woorden en Uitdrukkingen, die in den Vijfden Jaargang van
„Noord en Zuid” besproken, verklaard of afgeleid werden.

		Bladz.
A.		
Aal	257, 366	Bladz. 366
Aaltje (Van mooi — zingen)	257	
Aak	258	
Aambeï	257	
Aamborstig	257	
Aan (onderscheidene bet. van —)	40, 41	
Aanbeeld	257, 316	
Aanspraak (In — nemen)	303	
Aap	53	
Aas	109, 110	
äber (Nederduitsch)	219	
Absalon (Het gaat hem als —)	322	
Acht (— is meer dan duizend)	257	
Achterdocht	257	
Achterwege	257	
Achtster (zijn —)	257	
Adam! gij zult werken)	322	
Adammen	322	
Adelborst	258	
Adellijk wild.	258, 366	
Afdreiging	6	
Afeten	108, 109	
Ahorn	366	
Ale (Nederduitsch)	220, 257	
Alfoer	87	
Alleen	111, 112	
Almosen (Nederduitsch)	219	
Als 't ware	258	
Altaar	144	
Altona	308	
Ambacht	75	
Amechtig	258	
Ane (Middelned.)	36	
Apendans	258	
Aphaeresis	258	
Apostelen (Er zijn martelaars zoowel als —)	323	
Appelmannetje (Het — komt om zijn geld)	15	
Appetijt	107	
Arbeid (In — zijn)	259	
Arg, argwaan	266	
Arglistig	266	
Aristocratie	179	
Armoede	266	
B.		
Arre		266
Artisjok		284
At		102
Athenaeum		213
Atjeh, atjin		87
Azen		110
Azuur		250
Babel (Is dit niet het groote —, dat ik gebouwd heb?)		323
Bakbeest		100
Banjir		88
Banken		105
Banket		105
Bar		283
Barnen (In 't — der gevaren)		259
Bätard — klan		14
Batteclan		14
Bazar, basar, bazaar		376
Bazelemanis		279
Beding		260
Beduidend	119, 120, 158,	160
Beest		260
Beide		260
Beids (van —)		260
Belemmeren		273
Belialskind		328
Belialzman		328
Beloven		261
Bemerking		74
Benard		283
Bepaald		298
Berge (te — rijzen)		261
Bergen (Hij kan wel — verzetten)		324
Beroerd		333
Bescheren		261
Bestemmen		117
Beteekenend (— groot)		250
Betien		96
Betreffend (de — e persoon)		304
Beunhaas	59, 60	
Bezuren		285
Bezwaren		220
Bieden (Loven en —)		261
Bijwoorden (voegwoordelijke —)		362

	Bladz.		Bladz.
Bivouac (Fransch)	222	E.	
Blarikummer (Hij is een —)	178		
Blauw (— — laten)	13		
Blinde (Als de — den — leidt, vallen ze beide in den put)	325	Ederikken	219
Boer (een — laten)	261	Een [lidw.]	264, 265
Boos	2	Eer	265
Borretje (Namen voor een —)	188	Eg	265
Bot (— vangen)	252	Egge [achterv.]	261
Brandnieuw	259	Eigenaardig	166
Brandschoon	259	El [in: ellende, elders]	266
Brant	250	Elf	266
Brassen	105	Elspeet	15
Breken (met iemand —)	262	Emmer	257
Bremen	306	Enkhuizen	218
Brengen	56	Erre	266
Brim (Saks.)	306	Erts	169
Brood [Een mensch kan bij — alleen niet leven]	326	Ertsompantserd	168
Bruidegom	263	Eten	102—110
Bruiloft	262	Etgroen	108, 219
Buitenland — buitenslands	156	Etmaal	108
Bûl — boel	219	Euvel	267
Burgel	258	Ezau [Geen Jakobs stem bij — 's handen]	338
		Ezau's natuur	338
		Ezel [Van den os op den — springen]	267
C.		F.	
Chinaasappel	60	Fauteuil [Fransch]	222
Clute	223—228	Feest	260
Contrée [Fransch]	221	Feit	148
Crede	73	Flikjes	91
Cursus	300	Foekepot	308
		Fraai	75
D.		G.	
Daadzaak	146, 147	Gaan	272
Dag [jaar en —]	263	Galgenaas	110
Dagdingen	263	Galperts [Op St.-nacht geboren zijn	134
Dagen [voor het gerecht —]	263	Garn	157
Dagge	303	Garnaal	156, 157
Dakule [Nederd.]	217	Gauw	91
Daltonisme	5	Gauwdief	89, 1
Dat	263	Geboden [Eten met zijn tien —	337
Degen	303	Geen	268
Dempen	300	Geernaart	156, 157
Denderbelle	311	Geesten [Men moet niet alle — gelooven	268
Denken	56	Gelag [t — betalen]	268
Deorsum	97	Geloofsbrieven	180, 181, 360
Deuwrenk	218	Geluksvogel	101
Dezelfde en diezelfde	11	Gember	257
Diët	107	Gemoet	275
Dief	88	Genie	164, 165
Dier — duur	263	Genius	164, 165
Dievegge	251, 252, 266	Gerstenbrooden [Hij heeft mede van de — gegeten]	103
Dikwijls	375	Gespannen [Op een — voet met iemand leven]	304, 373
Ding	260	Gestempeld [Hij of zij is —]	148
Dooreten	109		
Doven	74		
Duit [op een —]	264		
Duken	56		
Dwaalgeest	338		
Dweil	266		

	Bladz.
Gevallen	267
Geveer	34, 35
Geweeren	155
Geweld	273
Gewrocht	48, 268
Gilet [Fransch]	155
Gisteren en eergisteren	329
Gisteren [Hij is niet van —]	334
God [Zoo waar als — leeft — Gods vinger — als 't — belijft —]	339
Godailler [Fransch]	222
Graftombe	278
Grant [Zijn — halen]	268
Gutta Percha	90

H.

Haan [Den rooden — laten kraaien]	101
Haar [— op de tanden hebben]	268
Halfblanks [Een — heer]	148
Hals [— over kop]	269
Hand	251
Hand [iemand de — vullen]	341
Handbreed	342
Handlichting	251
Handwater	57
Hangmat	269
Hard [bijw.]	269
Hart [In zijn — en nieren slecht zijn]	328
Hartsterking	336
Haveloos	269
Haver [Iemand van — tot gort kennen]	269
Hemelskijnderen — Heemskinderen]	71, 278
Heusch	270
Hoed [Zijn — staat op half zeven]	270
Hoerah	89, 91
Hoere	14
Hoezee	89
Holderdebolder	15
Hondsvot	89
Hooi [Te — en te gras]	270
Hou [— en trouw]	270
Houwdegen	303
Hozanna [Een — over iemand uitspreken; van daag —, morgen kruis hem]	343
Hude of huje [uitgang van plaats- namen]	218
Husum of Huysem	218
Hutje met mutje	15

I.

IJs [Goed beslagen ten — komen]	59
Insulinde	87
Ironie	140

J.

	Bladz.
Ja [Mijn — is ja, mijn neen is neen]	343
Ja [Varianten van —]	96
Jaak	96
Jesuiet	180
Jonas [Een — aan boord]	343
Jonassen [Iemand —]	343
Jupiter	130

K.

Kaak [Aan of op de — stel- len]	89, 170, 270
Kakatoe	88
Kamperfoelie	278
Kannegieter [Politieke —]	99
Kap	217
Katechresis	48
Kelder [Hansje in den —]	271
Kerel	88
Keren [Met bezemen —]	271
Kerk	145
Ketter	145
Kievit	55
Kiezen	271
Kijf	260
Kijfaas	260
Kil	96
Klaagliederen	332
Klager [Een — geen nood, een snoever geen brood]	345
Klappei	251
Kleinoodie	280
Kleurenblindheid	5
Klonte	227
Klucht	223—228
Klunte	227
Knecht- Knechtje	324
Knoop [Iemand iets uit den — doen]	345
Kogel	217
Komen	272
Kortegaard	258
Kraton	87
Kruizemunt	271
Kweekeling	182, 183
Kween	219
Kwèn [Nederduitsch]	219

L.

Lady [Eng.]	252
Lakei	155
Lam	273
Land [Het beloofde — niet mogen zien]	345
Landouw	49, 50
Langen [werkw.]	2
Laten	271, 272

R.		Bladz.	Bladz.	
Rantsoen		107	Spieken	252
Ratatouille		14	Spijk	15
Ratjetoe		14	Spijker [— s op laag water zoeken]	252
Rechtelijk [in samenst.]		9, 10	Spijkerbalsem	91
Reefter		107	Spjzen	104
Rein		46, 47	Spiker	73
Rendier		278	Stad	281
Restauratie		107	Stade [te — komen]	281
Riem [Iemand een hart onder den — steken]		278	Stapel	302
Rij [In — en gelid]		305	Stapelgek	302
Rijn		90, 91	Steeds	281
Ringgit		87	Steen of staal [Ik ben ook niet van —]	333
Rock		87, 90	Strafrechtelijk	9
Roe		220	Stuk van achten	99
Roepen [In het leven —]		9	Sursum	97
Rokeeren		87, 90	T.	
Rommelpot		307	Taart	310
Rondfjikereren [Vlaamsch]		220	Taat	171
Ruwaard		252	Talent	281
S.			Tang [Een — van een wijf]	281
Samengestelde woorden		61, 65—71	Teerkost	107
Sant		278	Tegen	97, 98
Sante-boutique		14, 278	Tegenspartelen	281
Santekraam		15, 278	Tegenwoordig	97, 98
Satira — Satyra — Satura 16—29, 149—154		149—154	Tijger [Nederd.]	220
Schaakmat		90	Tinnegieter [Politieke —]	99
Schaapmannetje [Een —]		53	Tiran	75
Schaduw [Het leven is maar een —]		335	Toemaken	351
Schaffen		105	Tollenaar [Een — s gebed doen]	351
Schafftijd		30, 31, 105	Tonge [Hij slacht Mozes: hij is zwaar ter tonge]	351
Schakellijm		91	Toot	95
Schapen [Het zijn getelde —]		350	Totelokken	95
Schellebelle		311	Tramontane	14
Scheppen		261	U.	
Schoffeeren		259	U of uw [— aller vriend].	363
Schoftijd		30, 31, 105	Uitzicht [In — gesteld]	303
Schooven		30	Ulevellen	88
Schransen		108	V.	
Schuilevinkje [— spelen]		279	Vairth [Got.]	97
Sedert		279	Van [Onderscheidene bet. van —] 42, 43	42, 43
Seuren of soren		6	Vare [Middelned.]	36
Sier [Goede — maken]		279	Vast	166, 167, 281
Sieraad		280	Vastenavond	282
Sinaasappel		60	Vat [Een zwak —; een bedorven —] 329	329
Slabberen		105	Veeg	75
Slag op slag		280	Vent [Er zit een — op het dak] 155	155
Slampampen		105	Ver [Voorvoegsel]	282
Slecht		88	Verdedigen	76
Slempen		105	Verdingen	260
Slobberen		104, 105	Verheeren	169
Slot [Achter — en grendel]		249	Verklaren [Zijne oogen —]	311
Sludde		308	Verlangen [t Liedje van — zingen] 286	286
Sluis		87	Veledigen [Zich — tot iets] 47, 48, 112	47, 48, 112
Smullen		105	Verto [Lat.]	97, 98
Snorrebot		305		
Sperren		280		

	Bladz.		Bladz.
Verwaardigen [Zich —]	282	Wan	54, 112
Verweerd	98	Wanneer	111, 112
Verzaken	260	Ward	97
Vieren	119	Warte	308
Vieren [Zijne triomfen —]	119	Wederwaardigheid	98
Vijftigcentsbazar	53	Weergeld	284
Vinden	272	Weerwolf	284
Vindplaats	370, 371	Wen	54
Vlieg [Een doode — doet des apothekers zelf stinken]	352	Westen (Buiten — zijn)	14
Voegwoorden (Bijwoordelijke —)	362	Wiedmaand	310
Vogelgeschrei	100, 101	Wijlen	32
Vol (- van iets zijn)	352	Wilén	72
Volkomen	174	Willen	32
Volledigen	6	Wingert (wilde —)	60
Volslagen	174	Wisselzucht	165
Vooravond	368, 369	Witten (Duitsch)	218
Voorwoord	367, 368	Woordschikking	175
Vraat	108	Worden	98
Vreten	108		
Vriend en maagd	273	Z.	
Vroedmeester	274	Zaak	260
Vroo	75	Zantekooín	220, 310
Vuloffer	341	Zeep (Om — gaan)	285
		Zelfmoorden (zich —)	121, 159, 161, 162
W.		Zendeling	182, 183
Waard	282	Zeuren	6
Waard (achterv.)	97, 98	Zier	50
Wafelijzer	309	Zoeken	260
Wagenwijd	51	Zondvloed	284
Wal	87	Zorgen (Geen — voor morgen)	354
Walhalla	284	Zot	354
Walkurie	284	Zucht (in samenst.)	165
Walnoot	219, 283	Zuiver	46
Walpurgis (Hoogd.)	134	Zullen (in: gij zult niet stelen)	92—95
Walrus	87	Zuur	285
Walsche boon	283	Zwang (In — zijn)	252
Walvisch	278, 284	Zwart (- van den honger)	332
		Zwengel	252

Eenheid van Taal.

Hoewel vooral in de laatste jaren vrij veel werd geschreven en gesproken over de wenschelijkheid van het tot stand komen eener gemeenschappelijke schrijftaal in de beide Nederlanden, blijkt het niet, dat dit uiterst gewichtige vraagstuk zijne oplossing daardoor al zeer naderbij zou zijn gekomen; want met uitzondering van enkelen, wier laatstverschenen werken het bewijs leveren, dat het hun met de veredeling der moedertaal wezenlijk ernst is, blijven de Zuidnederlandsche schrijvers eenen weg betreden, die onmogelijk naar de gewenschte toenadering kan voeren.

Van Noordnederlandsche zijde werden tot dusver evenmin ernstige pogingen in het werk gesteld om die toenadering te vergemakkelijken. Terwijl toch de Vlaamsche schrijvers nog steeds blijven hechten aan woorden, vormen en wendingen, die in het Noorden wellicht nimmer het burgerrecht zullen verkrijgen, blijven de Noord-Nederlanders over het algemeen met smalende minachting nederzien op die uitdrukkingen, welke voor het eerst in de Vlaamsche gewesten werden gebezigd. Allicht zelfs gaan er afkeurende stemmen op, wanneer een Noordnederlandsch schrijver eene zoodanige uitdrukking durft gebruiken. Zoo schrijft men in het Maartnummer (1880) van *de Tijdspiegel*, naar aanleiding van C. Terburch's werk: *Hildegonde van Duyvenvoorde en andere novellen*: „Zondert men eenige archaïsmen en *Vlaamschklinkende* uitdrukkingen uit, dan mag de vorm, waarin Terburch zijne goed gedachte en los verhaalde, korte novellen aan ons voorstelt, keurig en sierlijk heeten.”

Was men aan de zijde der Vlamingen wat minder bevooroordeeld en vooral wist men hierbij alle misplaatste eigenliefde ter zijde te zetten, dan ware de zaak spoedig tot klaarheid gebracht. Laten wij toch niet langer eischen, dat de Noord-nederlanders zoo maar voetstoots onzen geheelen woordenschat overnemen en laten wij niet van toegeving of opoffering spreken, waar het alleen geldt uitdrukkingen, die met het Nederlandsch taaleigen niet strooken, te vervangen door andere voortreffelijke woorden, die ook hier te lande in de volkstaal gebezigd worden, of althans zonder moeite zelfs door een weinig geoefend en gering ontwikkeld lezer begrepen zouden worden.

Hiermede wil ik echter niet den staf breken over alle gewestelijke uitdrukkingen. Dat zij verre: veeleer zou ik het met het oog op eene oordeelkundige taalverrijking hoogst wenschelijk achten, dat men in Noord en Zuid zich wat meer met de vergelijkende studie der verschillende tongvallen ging onledig houden. Zoo zou men te weten komen, datzekere woorden, die in Vlaanderen gehoord worden, eveneens in enkele noordelijke gewesten worden gebruikt. Dat is

o. a. het geval met het woord *langen* voor *aanreiken*, dat men hier vooral ten plattelande dagelijks bezigt, en dat volgens het getuigenis van den heer Velderman ¹⁾ ook in het Overijselsche wordt gehoord. Werd nu daarbij tevens een nauwlettend onderzoek naar de taalkundige waarde der dialectische uitdrukkingen ingesteld, dan zouden de Nederlandsche tongvallen kostbare mijnen voor den algemeenen taalschat kunnen worden.

Uitdrukkingen, die men alleen in zekere gedeelten van Nederland bezigt, behoorde men in den regel niet te gebruiken, wanneer men althans eene taal wil schrijven, die door elken Nederlander verstaan wordt. Waar toch moest het heen, indien men al de dialectische afwijkingen of verbasteringen in de letterkundige taal eene plaats wilde verleenen? Omdat b.v. in enkele plattelandsgemeenten van Oost-Vlaanderen het woord *boos* steeds in den zin van *bekwaam*, *knap*, *vaardig* wordt gebezigd, mag men daarom eischen dat het in dien zin in Noord-Nederland verstaan en geschreven worde? Waar men echter eene getrouwe schets van gewestelijke toestanden en gewoonten wenscht te leveren, kunnen zoodanige woorden om de eigenaardige kleur, die zij over het verhaal verspreiden, wel eens gebezigd worden, mits men ze dan steeds van eene verklaring late vergezeld gaan.

Konden wij maar eens besluiten tot het weren van een aantal onjuist gevormde of verbasterde uitdrukkingen, waarvan vele zelden of nooit door het volk gebruikt worden, en hun ontstaan alleen aan de Vlaamsche schrijvers te danken hebben, niet weinig zou daardoor de eenheid van taal bevorderd worden. Trouwens welk belang hebben wij bij het behoud van woorden als: *duurbaar*, *geraadzaam*, *geradig*, *gevolgentlijk*, *opvolgendlijk*, *medelijdig*, *prijssdeeling*, *uitsluitelijk*, *verders* of *voorders*, *verduldig*, enz., waar *dierbaar*, *raadzaam*, *geraden*, *bijgevolg*, *achtereenvolgens*, *medelijgend*, *prijssuitdeeling*, *uitsluitend*, *verder*, *geduldig*, door elken Zuidnederlander even gemakkelijk verstaan worden?

Wanneer men ons op het ontaalkundige van zekere letterlijk uit het Fransch vertaalde uitdrukkingen opmerkzaam maakt, trachten wij ons niet zelden te redden met de bewering, dat we die woorden niet kunnen opgeven, omdat zij in de volkstaal gebezigd worden. Maar in menig geval is die bewering ten eenenmale onjuist. Welke Vlaamsche winkelier toch zal u, wanneer gij naar iets vraagt, dat in zijnen winkel niet meer voorhanden is, antwoorden: „dat is *uitgeput*.” Nooit gebruikt hier het volk *uitgeput* voor *uitverkocht*. Dit neemt echter niet weg, dat de Vlaamsche boekhandelaars in de naamlijst hunner uitgaven zeer dikwijls laten drukken, dat dit of

¹⁾ *De Taal in haar leven en ontwikkeling geschetst*, naar het Engelsch van W. Dwight Withney, door G. Velderman, Arnhem, 1879, bl. 82.

dat werk is *uitgeput*. (Fransch *épuisé*). Zoo leest men ook altijd onder de aankondigingen in onze Vlaamsche dagbladen: *Verandering van woonst*. — *N. heeft zijne woonst overgebracht van . . . naar . . .* (Immers in het Fransch zegt men: *Changement de domicile* — *X a transféré son domicile de . . . à . . .* Zoo spreekt echter geen Vlaming: voor *van woonst veranderen* en *zijne woonst overbrengen* zegt hij eenvoudig, evenals de Hollander schrijft: *verhuizen*. Evenmin zal hij van *daaromtrent juist* spreken, waar hij hetzelfde bedoelt, als de Franschman met het woord *approximativement*. Nochtans gaf de vertaler van den *Guide Officiel des Voyageurs sur tous les chemins de fer de Belgique* aan *daaromtrent juist* de voorkeur boven de echt Vlaamsche uitdrukking *ten naaste bij*.

Wanneer wij nu zien, hoe men ten onzent dikwijls eenen noodelozen omhaal van woorden bezigt, hoe men zelfs niet zelden ons taaleigen geweld aandoet, juist omdat men niet genoeg let op de volkstaal, waarmede men anders ter vergoelijking van verkeerde zegswijzen zoo gaarne schermt, mogen wij ons zelven wel eens afvragen of de Noord-Nederlanders ons niet te recht aan den balk en den splinter zouden mogen herinneren. Nog altijd toch blijken vele Vlamingen van den zoogenaamden Hollandschen schrijftrant afkeerig te zijn. Niet alleen vindt men die blinde vooringenomenheid bij ouderen van dagen, die den tijd mochten beleven, toen sluwe staatkundige drijvers de goede Vlamingen trachtten wijs te maken dat het Nederlandsch eene vreemde taal was, om hen alzoo te bewegen tot het onderteekenen van vertoogschriften, waarin tegen het gebruik der landtaal in de Vlaamsche gewesten verzet werd aangeteekend. Ook anderen, die de Vlaamsche Beweging van harte zijn toegedaan, maar wellicht de „Hollandsche schrijfwijze” enkel kennen uit zekere vertalingen van saaie Duitsche romans, waarvan vóór dertig veertig jaar in Noord-Nederland zoovele het licht zagen, blijven maar steeds volhouden, dat de Noord-Nederlanders te langdradig en te omslachtig schrijven. Volgens hen zijn ook bij de hedendaagsche Hollandsche schrijvers losheid en zwier volkomen onbekende zaken.

Jammer maar, dat de meeste Vlaamsche dag- en weekbladen, die tot het uitroeien dier vooroordeelen zoo ontzettend veel konden bijdragen, zich zoo weinig gelegen laten aan hetgeen in Noord-Nederland op letter- en taalkundig gebied het licht ziet. Zondert men enkele, weinig talrijke bladen uit, dan mag men zeggen, dat bij onze Vlaamsche pers keurigheid van taal lang niet aan de orde is. Zelfs gebeurt het niet zelden, dat zij bij het overnemen van buitenlandse berichten uit Fransch-Belgische bladen echt Nederlandsche namen op de gruwelijkste wijze verminken. Zoo spreken zij altijd van de *Boers*, omdat de Franschen het woord *Boeren* door

Boers of *Boërs* vertalen.¹⁾ Recht vermakelijke overzettingen van namen van landen, volken, steden en rivieren kan men vaak in de Vlaamsche bladen aantreffen, als b.v. *Ierland* voor *Ier*, *Schotland* voor *Schot*, *Vistula* voor *Weichsel*, *Japonië* voor *Japan*, *Lisbonna* voor *Lissabon*.

Even belachelijk is de in de Hollandsche couranten en bij de meeste Noordnederlandsche schrijvers heerschende gewoonte om niet alleen steeds van *Namur*, *Mons*, *Huy*, voor *Namen*, *Bergen*, *Hoei* te gewagen, maar om ook namen van Vlaamsche plaatsen en rivieren in een Fransch pak te steken. Zoo spreken zij steeds van: *Alost*, *Renaix*, *Ostende*, de *Lys*, de *Place Verte* en de *Notre-Dame-Kerk* (te Antwerpen) *le Bois de la Cambre*, in plaats van: *Aalst*, *Ronse*, *Oostende*, de *Lei*, de *Groenplaats* en de *Onze-Lieve-Vrouwekerk*, *Terkamerenbosch*, enz.

Het spreekt van zelf, dat die gekke gewoonte weinig geschikt is om de vooroordeelen, die men hier tegen Noordnederlandsche boeken koestert, te verminderen.²⁾ Niet weinig kracht zet zij integendeel bij aan de algemeen verspreide meening, dat al de Hollandsche schrijvers zoo dol verslingerd zijn op bastaardwoorden, dat men op elke bladzijde hunner werken er ten minste een half dozijn moet vinden. Men weet hier niet, dat ook in Noord-Nederland reeds herhaalde malen van bevoegde zijde ernstig werd gewaarschuwd tegen het verhaspelen der moedertaal door het noodlooze gebruik van bastaardwoorden, evenmin als dat vele hedendaagsche Noordnederlandsche schrijvers, die keurigheid en zuiverheid van taal weten op prijs te stellen, hunne taal nooit door vreemde woorden zullen ontsieren, waar hun echt Nederlandsche ten dienste staan. Het valt echter niet te ontkennen, dat in dat opzicht de taal van vele dagbladen en van enkele schrijvers in Nederland nog vrij wat te wenschen overlaat.

Bij ons gaat men aan een ander euvel mank: niet zelden worden pogingen aangewend tot het weren van woorden van nitheemsche afkomst, die door een algemeen en sinds lang gevestigd gebruik in onze taal het burgerrecht hebben verkregen. Dat men bij dat jacht

¹⁾ Men behoeft er zich dan ook niet over te verwonderen, dat een Vlaamsch weekblad door dien vreemdklinkenden naam zoover op het dwaalspoor kwam, dat het de zoogenaamde *Boers* voorstelde als zijnde „een wilde volksstam uit Engelsch-Indië!”

²⁾ Wat den Vlaamschen lezer — en niet zoo geheel ten onrechte — erg onaangenaam is, is het doen van aanhalingen uit Fransche, Duitsche, Engelsche, Italiaansche, Spaansche werken, waarmede zekere schrijvers zoo kwistig zijn, en die ze ongelukkig bijna altijd vergeten te vertalen. In Noord-Nederland, waar de kennis der moderne talen meer verspreid is, kan dit een gering bezwaar wezen; ten onzent wordt dit voor den lezer dikwijls een struikelblok, dat hem het boek onvoldaan doet ter zijde leggen.

maken op bastaardwoorden weleens mooie bokjes schiet, behoeft nauwelijks gezegd te worden. Vooral in de Vlaamsche dagbladen zijn daarvan staaltjes bij de vleet voorhanden. Zoo kreeg men in Februari 11. in zeker blad onder de berichten uit Noord-Nederland te lezen, dat in zekere plaats in Limburg de vijftienjarige dochter van eenen veerman haren vader van een wissen dood had gered. „Terwijl beiden in eene *brug* naar den overkant der Maas roeiden,” schreef men, „sloeg de vader overboord.” Natuurlijk was dit bericht uit eene Hollandsche courant overgenomen, en had de redacteur of misschien een taalzuiverend zetter het daar gebruikte woord *pont* als eene nieuwbakken Fransch-Hollandsche uitdrukking voor het Nederlandsche *brug* beschouwd en het dan ook door dit laatste vervangen.

Voorzeker ware het zeer te wenschen, dat men onze taal niet ont sierde door vreemde woorden, waar wij er in onzen taalschat voortreffelijke hebben; des te meer — en dit geldt vooral de wetenschappelijke benamingen — daar onze woorden niet zelden de zaak veel duidelijker voorstellen. Waarom b.v. zoo dikwijls van *daltonisme* gesproken, waar wij dit woord, dat voor den leek geenen zin heeft, zoo gemakkelijk door het uitmuntende *kleurenblindheid* kunnen vervangen. Dat men nu *daltonisme* al eens ter afwisseling gebruikte, kan er nog door; ook als een soort van huldebljk aan hem, die dat gebrek aan het gezichtsvermogen het eerst ontdekte, kan het mede in eene wetenschappelijke verhandeling eene enkele maal niet ongepast gebezigd worden, maar in den regel, meen ik, diende men aan *kleurenblindheid* de voorkeur te geven.

Dat tal van bastaardwoorden door zekere zoogenaamde Vlaamsche woorden zouden kunnen vervangen worden, kan men bezwaarlijk op goede gronden betwisten. Jammer dat tot nog toe de woordenboekschrijvers, die anders ontzaglijk veel kunnen bijdragen tot het invoeren van degelijke Nederlandsche woorden ter vervanging van uitheemsche uitdrukkingen, zich in dat opzicht zoo volkomen onbetuigd lieten. Zoo zal men in de door den heer Bonte bezorgde nieuwe uitgave van het *Fransch-Nederlandsch Woordenboek* van Kramers op het woord *milicien* te vergeefs naar *loteling* zoeken, dat toch veel juister is dan *burgersoldaat*. Nochtans is *loteling* in de eerste uitgave van Kramers' *Nederlandsch-Fransch Woordenboek* te vinden. Ook wordt het niet zelden in Noord-Nederland gebruikt en werd het reeds door Lulofs ¹⁾ een niet onaardig woord geheeten.

Het in rechtsgeleerde werken en ook elders ²⁾ voorkomende *handelsreiziger* voor *commis-voyageur* vindt men in geene der beide uitgaven van dat woordenboek, evenmin als het woord *staatsbe-*

¹⁾ Vluchtige woorden over Nederlandsche Taalzuivering en Taalverrijking door Mr. B. H. Lulofs, Groningen 1826. Bl. 4.

²⁾ O. a. in *Wetenschappelijke Bladen*, Nov. 1880, bl. 243.

stuur voor *gouvernement*, dat in nr. 49 van den jaargang 1880 van den *Nederlandschen Spectator* ¹⁾ gebezigd wordt en toch wel eene plaats naast *staatsbeheer* verdiende. *Zeuren* (Fransch *tricher*) waarvoor men thans eene omschrijving als *bedrog plegen, in 't spel bedriegen* enz. pleegt te gebruiken, zou m. i. zeer goed in de schrijftaal mogen worden opgenomen, daar het niet alleen in de zuidelijke gewesten van Nederland algemeen gehoord word, maar ook in het Middelnederlandsch bekend was onder den vorm van *seuren* of *soren*. Zoo vindt men het in Kiliaans *Etymologicum* aangeteekend in de beteekenis van *fallere, decipere* ²⁾. Wel is waar blijkt men in Noord-Nederland vrij algemeen afkeerig te zijn van het weder invoeren van verouderde woorden, zelfs van diegene welke nog in zekere streken algemeen gebruikt worden. Mij dunkt echter dat wanneer zoodanig woord aan eene wezenlijke behoefte beantwoordt, men er zich zoozeer niet moet over bekommeren, dat de schrijvers het in de laatste tijden zelden of nooit gebruikten. Een goed voorbeeld gaf in dat opzicht de Nederlandsche wetgever, die niet aarzelde in het nieuw Wetboek van Strafrecht het oudtijds gebruikelijke en thans verouderde woord *afdreiging* voor *chantage* te bezigen ³⁾.

In Noord-Nederland, waar men Fransche woorden zoo licht door de vingers ziet, maar daarentegen ieder nieuw woord, dat maar eenigszins aan eene Duitsche samenstelling of afleiding gelijkt, dadelijk als een afschuwelijk germanisme brandmerkt, heet het wel eens van de Vlamingen, dat zij eene bijzondere voorliefde voor germanismen aan den dag leggen. Germanismen dienen voorzeker evenmin als gallicismen in de taal geduld te worden, maar drijft men dien ijver niet wat al te ver, als men uitdrukkingen afkeurt, alleen omdat het Duitsche woord, dat dezelfde beteekenis heeft, vóór het Nederlandsche werd in het leven geroepen of omdat het Nederlandsche, al wijkt het ook in zijnen grondvorm van het Duitsche af, op gelijke wijze werd gevormd? Zoo zouden wij het weinig fraaie *completeeren* niet door *volledigen* mogen vervangen, omdat men van het Duitsche *vollständig* een werkwoord *vollständigen* heeft gemaakt. *Leedvermaak* vindt afkeuring, omdat het in zijne samenstelling aan *Schadenfreude* herinnert. Dit woord strijdt met ons taaleigen, zegt men, want van *vermaak van het leed* kunnen wij niet spreken. Maar er bestaan toch nog andere samengestelde woorden, die niet op die wijze kunnen worden uiteengezet: b.v. *prijsvraag*. Zal men ooit dat woord in *vraag van eenen prijs* omzetten?

¹⁾ Blz. 389, 1e kol.

²⁾ Zie Oudemans, *Bijdrage tot een middel- en oudnederl. Woordenboek*, op het woord *soren*.

³⁾ *Wetb. v. Strafrecht*, Art. 318. Zie ontwerp v. een Wetb. v. Strafrecht, 's Gravenhage 1880, 3e gedeelte, blz. 198.

Men mag overigens niet uit het oog verliezen, dat wij de meeste, zoo niet al de germanismen aan Noord-Nederland te danken hebben. *Daadzaak* en *daarstellen* ontmoet men niet alleen in de Nederlandsche wetgeving ook bij zekere hedendaagsche schrijvers zal men ze aantreffen. De mooie uitdrukkingen *opname*, *inname*, *voorradijg*, waaraan wij toch niet doen, zijn wel degelijk Hollandsche producten.

Op eene andere plaats ¹⁾ maakte ik reeds de opmerking, dat wij Vlamingen ons allicht inbeelden, dat wij eene zeer zuivere taal schrijven, als er in onze geschriften geen enkel woord, dat maar eenigszins vreemd klinkt, te vinden is, terwijl het bij nadere beschouwing wel eens blijkt, dat wij enkel Fransch in Nederlandsche woorden hebben geschreven. Zonderling toch mag het heeten, dat wij, die uit onze woordenkeus alle vreemde bestanddeelen uiterst zorgvuldig trachten te weren, zoo licht vergeten, dat de zuiverheid, de eigenaardigheid eener taal minder in de woorden — die op zich zelve beschouwd toch slechts klanken zijn — dan wel in den zinsbouw, in de woordschikking te vinden is. Bij ons kan men maar niet begrijpen, dat een schrijver, al bezondigt hij zich nu ook al eens aan het gebruiken van licht te vervangen bastaardwoorden, niettemin voortreffelijk Nederlandsch kan schrijven. Hebben de Noord- en Zuid-Nederlanders met betrekking tot het woordgebruik in meerdere of mindere mate van elkander te leeren, ten opzichte van den zinsbouw, hebben de Vlamingen van de Hollanders alles, de Hollanders van de Vlamingen niets te leeren.

MR. JULIUS OBRIE.

Gent, Juli 1881.

¹⁾ *De Nederlandsche Rechtstaal*, Gent, 1880, bl. 40.

Leekgedachten over het hedendaagsche taal- gebruik.

Een onzer verdienstelijkste letterkundigen heeft op het onlangs te Breda gehouden Taalcongres den draak gestoken met de talrijke nieuwmodische, onhollandsche uitdrukkingen, die vooral onze schrijftaal ontsieren. Hij wees o. a. op de zonderlinge hebbelijkheid de woordjes *meer* en *meest* te gebruiken, waar men volgens den aard onzer taal den vergrootenden en den overtreffenden trap door achtervoeging van *er* en *st* moest vormen. Verlangt men voorbeelden? Leest men niet in menige troonrede van „betrekkingen van den *meest vriendschappelijken* aard?” Sprak onze vorige Grondwet niet van *meer juiste* bepalingen? En wemelen onze dagbladen niet van „meest stellige verzekeringen,” „meest vertrouwbare berichten,” „meest hachelijke omstandigheden,” enz. Alles met miskennis van de smedigheid onzer taal, van haren rijkdom aan vormen.

Het was op die zelfde vergadering, dat door dien zelfden letterkundige op eene andere fout gewezen werd, die vooral tegenwoordig veel gepleegd wordt, en misschien aan den invloed van Duitsche geschriften moet worden geweten. Het is het als zelfstandige naamwoorden gebruiken van bijvoegelijke naamwoorden, waar de aard van onze taal dat niet gedooft, bijv. de keuze bleek *geen gelukkige*, i. p. v. de keuze bleek *niet gelukkig*, die gedachte was *een pijnlijke*, i. p. v. die gedachte was *pijnlijk*.

Een ander Congreslid vestigde op deze vergadering de aandacht op de verkeerde plaatsing van het werkwoord, die wij vooral in verslagen van redevoeringen en in officieele stukken opmerken, maar die toch ook wel elders voorkomt. Het werkwoord wordt zooveel mogelijk naar voren getrokken, en in afhankelijke zinnen vóór het voorwerp, dat zelfs niet in staat is het deelwoord van het hulpwerkwoord te scheiden, geplaatst. Ongetwijfeld is dit een oud misbruik, waartegen vaak gewaarschuwd is. Van Lennep dreef er den spot mede in zijne *Vermakelijke Spraakkunst*, toen hij als een voorbeeld van slechten zinsbouw het volgende aanhaalde: „Die ondeugende meid heeft opgesnoept al de kolombijntjes, die waren in het trommeltje.” Dunkt ons dit wel wat al te kras, wij moeten niet vergeten, dat bij goede schrijvers zinnen voorkomen als deze: „hiertoe wordt vereischt, dat men *zij* koopman,” „dat niemand meer dan ik zal beamen de spreuk, dat gemakkelijk is de kunst en moeielijk de kritiek,” „vergetende, dat men was zonder wapenen en zonder geld.” Onze groote Bilderdijk duldde een dergelijk misbruik zelfs niet in den gebonden stijl. Als Arntzenius in zijn *Dichterlijk Tafreel der stad Leyden*, verklaart:

't Zijn de ijslijkheên van Etna's kolken,
 Als ze in haar lava smooft de volken,
 Die mijn ontroerde Nymf beschrijft —

roept Bilderdijk hem toe:

Men zegt niet: „als zij smooft de volken,”
 (Dat priemt door de ooren als met dolken.)
 Maar „volken in haar lava smooft.”

Nauw verwant aan dit misbruik is een ander, dat vooral in onze hedendaagsche stadhuistaal niet zeldzaam is. Ik bedoel de zonderlinge gewoonte, die medebrengh, dat men in plaats van een voorstel *van de hand te wijzen*, een voorstel *wijst van de hand*. Men gewent aan alle kwaad, ook aan deze taalzonde: oefende de gewoonte hier geen kraeht, „te wijzen van de hand” zou ons even zonderling in de ooren klinken als „te stellen ten toon,” „te geven prijs,” „te stellen aan de kaak,” „te maken buit,” „te leiden om den tuin,” „te drijven den spot,” „te steken den draak,” „te schieten te kort,” „te stellen te pronk,” „te laten in het midden,” „te roepen in het leven.”

Wat dit laatste werkwoord betreft, het is opmerkelijk, hoe het, nadat men eindelijk de verwerpelijkheid van het onhollandsche *daarstellen* is gaan inzien, in den smaak is gekomen. Op zich zelve niet met onze taalwetten in strijd, is het te pas en te onpas bezigen van deze uitdrukking een misbruik, dat tot verarming onzer moedertaal leidt. Tal van eigenaardige, teekenachtige woorden moeten voor deze zinledige uitdrukking plaats maken. Eene vereeniging wordt niet meer *opgericht*, maar *in het leven geroepen*; bepalingen worden niet meer *ingevoerd*, maar *in het leven geroepen*, maatregelen worden niet meer *genomen* maar *in het leven geroepen*. Kortom alles, zelfs het levenlooste voorwerp, wordt thans in het leven geroepen. Niets wordt meer *veroorzaakt*, *gemaakt*, *tot stand of te weeg gebracht*, alles, een *straatverlichting* (Dagblad van 3 Sept. 1878), „een *doolhof*” (Economist 1878 blz. 290), een *oesterbeurs* (N. R. Ct. 19 Sept. 1881, advertentie), ja, naar men beweert, zelfs een *kerkhof*, wordt *in het leven geroepen*.

Ik zoude op deze wijze nog lang kunnen voortgaan en in navolging van Van Lenneps *Alledaagsche Bokken in het gesprek*, een paar honderd bladzijden met alledaagsche bokken in de schrijftaal kunnen vullen.

Liever wensch ik mij echter hier nog een korten tijd op te houden bij eenige schrijfwijzen, die, ofschoon door veelvuldig gebruik en het gezag van goede schrijvers geijkt, naar het mij voorkomt, aan bedenking onderhevig zijn.

Zoo klinken mij de woorden *strafrechtelijk*, *privaatrechtelijk*, *handelsrechtelijk*, *staatsrechtelijk*, *volkenrechtelijk*, *Romeinschrecht-*

telijk, *civielrechtelijk*, *administratiefrechtelijk* — zeer onhollandsch, omdat er in onze taal geen woord *rechtelijk* voorkomt. Wel kent men ten onzent het woord *wederrechtelijk*, maar het ware even ongerijmd daarmede de aangehaalde uitdrukkingen te willen rechtvaardigen, als op grond van den vorm *buitensporig* te beweren, dat men van *paardenspoor* een bijvoegelijk naamwoord *paardensporig* zoude mogen maken.

Een ander misbruik, dat ten deele steunt op het gezag van De Vries en Te Winkel wordt er m. i. van het uitlatingsteeken gemaakt. Met het hedendaagsche taalgebruik te rade gaande zou men gerust kunnen beweren, dat dit teeken gebruikt wordt om aan te duiden dat er *niets* uitgelaten is. Wanneer ik schrijf: *Maria's* boek, dan is het teeken volkomen op zijne plaats, omdat een tweede *a*, door de uitspraak vereischt, ter wille van de duidelijkheid weggelaten is; een min kundige lezer toch, van *Mariaas* boek lezende, zoude licht meenen, dat het boek van *Mariaa* bedoeld was: een gevaar, dat inderdaad bestaat als het een minder bekenden naam geldt. Waarom men echter, als men de lei van Jan bedoelt, niet *Jans* lei, maar *Jan's* lei schrijft, begrijp ik niet. Geen enkele letter is hier weggelaten. Maar de duidelijkheid eischt het — zegt men — anders zou men meenen dat de lei van Jans bedoeld was. Geenszins. In het laatst geval zou de *s* van den tweeden naamval weggelaten, en door een (') vervangen zijn. M. i. wordt het gebruik van het uitlatingsteeken, waar inderdaad niets weggelaten is, door de duidelijkheid nooit — of althans hoogst zelden — gevorderd: immers dat het woord in den genitief staat blijkt uit de plaatsing; men behoeft slechts in het oog te houden, dat de *s* door geen uitlatingsteeken gevolgd, en van een langen klinker door een uitlatingsteeken gescheiden niet meer dan een suffix is. Zoo is *Vondels Lucifer*, de *Lucifer* van *Vondel*, *Cats' Trouwing*, de *Trouwing* van *Cats*, *Tollens' Overwintering*, de *Overwintering* van *Tollens*, *Aitzema's* (of *Aitzemaas* hetgeen echter minder duidelijk is) *Herstelde Leeuw*, de *Herstelde Leeuw* van *Aitzema*.¹⁾

¹⁾ Nadat deze bijdrage was ingezonden, ontdekte ik dat reeds in 1848 de bekende taalgeleerde *A. de Jager* op het zelfde misbruik gewezen heeft. Hij schrijft in het *Magazijn van Nederlandsche Taalkunde*, tweeden jaargang, blz. 143 o. a. het volgende: „Somwijlen vindt men bij genitiven van eigennamen de apostrophe gebruikt: *Bilderdijk's Gedichten*. . . De vraag is echter . . . of de apostrophe, d. i. het uitlatingsteeken, wel te passe komt, waar niets uitgelaten is? Doch men heeft gevraagd, hoe iemand, die *Staring* niet kent, en *Starings Gedichten* vermeld vindt, zal weten, of de *Dichter Staring*, dan wel *Starings* geheeten heeft. Ik antwoord: zonder eenige moeite, zoo hij zich slechts aan den regel houdt, dat de apostrophe een uitlatingsteeken is. *Starings Gedichten*, is *Gedichten van Staring*. . . Gaat de eigennaam op *s* uit, dan, ja! komt de apostrophe te pas: *Loots' Gedichten*. . .; zoo ook waar een klinker zou moeten ver-

Hield men zich nu bij het gebruik van het weglatingsteeken achter eigennamen aan het voorschrift door *Jan van Beers*, in zijne bij ons misschien te weinig bekende Nederlandsche Spraakleer gegeven ¹⁾, daar ware weinig reden tot klagen: maar sommigen gaan in dit opzicht zoo ver, dat zij in *Amsterdam's belang*, in *Neêrland's grootheid*, ja zelfs — en dit is inderdaad zeer opmerkelijk, daar het hier een woord geldt, dat ook in andere naamvallen verbogen wordt — in *God's goedheid*, het uitlatingsteeken meenen te moeten bezigen. Nog merkwaardiger is misschien de schrijfwijze iets *fraai's*, die ik nu en dan aantref.

Heb ik mij, door in vele gevallen het bezigen van het weglatingsteeken af te keuren, tegen het hedendaagsche taalgebruik gekant, aan nog grootere ketterij maak ik mij wellicht schuldig, als ik de schrijfwijze *dezelfde* en *diezelfde*, in één woord, meen te moeten verwerpen. Een beroep op *een zelfde*, dat door Prof. De Vries gewraakt wordt, acht ik niet noodig, daar het mij voldoende schijnt er op te wijzen, dat zoolang men *deze zelfde* niet in één woord schrijft, men ook van *die zelfde* twee woorden moet maken, wil men niet een onvergefelijke *inconsequentie* begaan. ²⁾

Op deze wijze voortgaande zoude ik nog enkele andere bedenkingen tegen de hedendaagsche schrijfwijze kunnen opperen; doch ik wil mijne lezers niet te veel vermoeien, en nog iets voor een volgenden keer bewaren. Daarom zal ik nog slechts bij één punt even stilstaan.

De verbuiging der bijvoegelijke naamwoorden als zelfstandige naamwoorden gebezigd, is een der neteligste gedeelten onzer spraak-kunst. Niet alleen de bijvoegelijke naamwoorden, maar ook de bezittelijke voornaamwoorden kunnen als zelfstandige naamwoorden gebruikt en verbogen worden. Men schrijft: *Armen* en *rijken*, de

dubbeld worden: *Anna's Vingerhoed*. . . Doch nu behoudt het teeken zijn karakter, want achter *Loots* en *Tollens* is de *s*, achter *Anna*. . . een klinker uitgelaten, welken laatsten men, zulks verkiezende, ook schrijven kan: *Annaas Vingerhoed*. . . Buiten deze twee gevallen veroorzaakt het teeken eigenlijk onzin; want *Hooft's Werken*, *Wagenaar's Historie* — de Heer *Wiselius* heeft het te regt opgemerkt — kan niet anders be-teekening dan *Hooftes Werken*, *Wagenares Historie*, enz."

¹⁾ *Nederlandsche Spraakleer* door *Jan van Beers*. Zevende druk blz. 34. Aanmerkingen: „Men gebruikt het afkappingsteeken: *a*. Bij minbekende eigennamen, waar er gevaar zou bestaan de *s* te beschouwen als tot den naam zelve te behooren, dus: *Bruining's opstel*, *Goeman's pen*. — *b*. Waar de naam op eenen sisklank uitgaat, en in dit geval plaatst men het teeken achter het woord: *Tollens' gedichten*, *Bruinings' opstel*. — *c*. Waar de naam op eenen klinker eindigt, die door het onmiddelijk aansluiten der *s* kort zou worden: *Plato's volgelingen*, *Bertha's broeder*.”

²⁾ *M. z. Magazijn van Nederlandsche Taalkunde II*, blz. 219 en 319, waar door de Heeren *Bosdijk* en *De Jager* opgemerkt wordt, dat er eigenlijk geen reden bestaat, *de zelfde* in één woord te schrijven.

mijnen en de *uwen*, enz., in het meervoud, en *van den arme*, *aan den rijke*, *voor den mijne* in het enkelvoud. Hoe moet het nu echter gaan met de aanwijzende voornaamwoorden? Ook zij komen wel afzonderlijk voor. Ten aanzien van *die* bestaat geen twijfel; geen schrijver zal er in den eersten naamval van het meervoud *dien* van maken; maar hoe is het met *deze* en *gene* gesteld? Voor beide woorden moet de zelfde regel gelden. Wat moet ik nu schrijven: „De Tweede Kamer bestaat uit 86 leden; *deze* worden door het volk gekozen” of „*dezen* worden door het volk gekozen?” De laatste schrijftrant is tegenwoordig nog algemeener dan de eerste. Ik heb er vrede mede, mits men het woord in het enkelvoud dan ook als zelfstandig naamwoord verbuige, en niet schrijve: de uitvoerende macht berust bij den koning; de rechten van *dezen* zijn in de Grondwet omschreven, maar „de rechten van *deze*.” Anders toch gebruikt men tweeërlei maatstaf. Afkeuring verdient dus de volgende schrijftrant, dien wij bij een onzer voornaamste rechtsgeleerden aantreffen: „De curatoren zijn werkzaam in het belang van schuldenaar en schuldeischers beide. Zij zijn geene regtverkrijgenden, maar ook geene vertegenwoordigers, hetzij van *dezen*, hetzij van *genen*.” Of *dezen* of *genen* is hier verkeerd. Men kan een woord als zelfstandig naamwoord verbuigen, maar men moet dat dan zoowel in het enkel- als in het meervoud doen. Verzet ons taalgevoel — hetgeen m. i. inderdaad het geval is — zich er tegen dat het in het enkelvoud geschiedt, dan mag het ook niet in het meervoud plaats vinden. Daarom zoude ik evenmin *dezen* in het meervoud (behalve in den derden naamval), als *deze* in den derden of vierden naamval van het mannelijk enkelvoud willen schrijven.

Intusschen geef ik mijn meening gaarne voor beter, en ik zou inderdaad zeer erkentelijk zijn als een taalkundige van beroep dit onderwerp eens behandelde, terwijl het mij ook zeer aangenaam zoude wezen als mijn andere opmerkingen stof tot eenigen penne-strijd gaven.

Hiermede meen ik voor ditmaal te kunnen eindigen.

Amsterdam, Sept. 1881.

Mr. C. BAKE.

Navorschingen.

Weinig belangrijks kunnen we onzen lezers mededeelen uit de eerste zes afleveringen van den Navorscher van 1881. Het is eene eigenaardigheid van de heeren navorschers, dat zij steeds aan het vorschen blijven en zelden tot een resultaat komen. Over *blauw* en *blauw blauw* is men nog druk in de weer. Niet minder dan vier verklaringen werden opgenomen, waarvan de tweede of derde met een woord van bijval door den bestuurder werd onderschreven. De keuze is, ik moet het eerlijk zeggen, nog al moeielijk, daar alle verhalen op hetzelfde neerkomen. Mij dunkt, een redacteur moet bij zulke gelegenheden met de handen in het haar zitten, tenzij hij ferm genoeg is, eenvoudig te zeggen, dat geen van allen het bij het rechte eind heeft. Hij slaat dan ten minste geen mal figuur.

Men kon het, zoo luidt het ééne verhaal, onder Willem IV of V niet eens worden over de monteering, die men blauw wilde maken met roode uitmonstering. Om aan alle geschil een einde te maken, zei de stadhouder ten laatste zeer verstandig, dat hij het maar *blauw blauw* zou laten, (waarschijnlijk heeft Zijne Hoogheid gezegd, dat hij het *blauw* maar *blauw* zou laten. Een klein verschil, maar dat hier nog al wat beteekent).

Volgens het tweede verhaal had een borstelmaker op zijn uithangbord laten schilderen: „Groote stelen en kleine stelen, Maar groote stelen het meest.” Ten gevolge van aanmerkingen liet hij er later op schilderen: „Volgens de Heeren van het stadhuis, Is groote stelen hier een abuis.” Ook dit werd hem verboden; de man besloot wijselijk toe te geven en liet er thans het volgende op plaatsen: „Om met de Heeren niet langer te kijken, zullen we 't *blauw* maar *blauw* laten blijven.”

Een derde verhaal laat de drie genoemde rijmpjes op een wagenkrat schilderen, door een boertje, dat door de heeren van het stadhuis naar zijn zin niet al te best was behandeld. (Ik heb vaak hetzelfde verhaal hooren doen van een pijpenmaker).

Ten laatste komen er een lakenkooper en een bollenbakker bij te pas. De eerste had op zijn uithangbordje een prediker laten schilderen met mantel en bef, die een opengeslagen Bijbel in de hand hield, omringd van zonnestralen. Daaronder stond:

„Ik wandel in het licht en hoop op 't eeuwig leven.

Een even spotzieke buurman, een bakker, schilderde op zijn bordje:

„Eet bollen dat je barst, je zonden zijn je vergeven.”

Groote verontwaardiging bij de goê gemeente volgde hierop en

ten gevolge daarvan een verbod van hooger hand. De bureu besloten daarop de bordjes maar blauw te schilderen, en verfdien op het eene: „Om elk te gerijven,” en op het andere „Laat *blauw blauw* blijven.”

In al deze gevallen is de spreekwijze zeer aardig toegepast; of echter Willem IV, de boer, de borstelmaker of de bakker wel een van allen zich de eer der uitvinding mag toeëigenen, is te betwijfelen. Als de Navorscher er achter is, deel ik het den lezers van N. en Z. mede.

Een ander verhaal heeft meer de verdienste van waarschijnlijkheid; het is van Prof. Visscher op diens college: „Bij gelegenheid van een bezoek van Prins Willem I (?) te Utrecht waren de oranjeklanten, vooral zij die hem persoonlijk ontmoetten, uitgelaten van vreugde; immers zij hadden *den prins gesproken*. Sedert bleef die uitdrukking te Utrecht, en later in geheel Nederland in zwang.”

Buiten westen of *buiten zijn west* zijn heeft, dunkt mij, geene verklaring noodig, vooral bij eene vergelijking met *den koers kwijt raken* en *zijn tramontanen* (noordster; *tramontane* is Italiaansch) *verliezen*.

Over het Latijn van de straatjongens te Dokkum, zie N. en Z. is men het nog niet goed eens. Sommigen denken, dat het Middelnederlandsch geweest is, en dat zij het merkwaardige *hoere* aan Melis Stoke's „hurte” ontleend hebben. En door de vondst van *hurte* is nu ook het woord *hoera* verklaard (?). Inderdaad hebben beide woorden eene *h* en eene *r*; maar *raad* en *rood* hebben ook beide dezelfde letters *r* en *d*, en toch zijn die woorden niet gelijk, en *dageraad* is dus niet *dagerood*, welke pogingen de Navorscher ook aanwendt om dit te bewijzen.

Op de Boulevard du Prince Eugène te Parijs stond een Chineesch huis, dat als café-chantant niet in al te besten reuk stond ¹⁾, vertelt iemand, en gaarne wenscht hij de afleiding van dit woord te weten. De gissing als zou het uit *bâtard-klan* ontstaan zijn is al zeer ongelukkig. Wat het dan is? Ik weet het niet. Maar dit weet ik, dat het *mengelmoes* beteekent en ook bij ons vaak gehoord wordt in de spreekwijze, „De geheele *batteclan*”, ²⁾ ook wel *ratteclan* of *ratteplan*, het laatste waarschijnlijk naar analogie van *rata-touille*, dat weder verbasterd is tot *ratjetoe* (*rata* is een soort van soep; *touille* is . . . ik weet het niet!). ³⁾ Onze taal is rijk aan dergelijke Fransche uitdrukkingen; van iemand, die veel zweert en vloekt, zegt men: „Hij haalt er de heele *sante-boutique* (alle hei-

¹⁾ Het staat er nog en ik schaam mij bijna te zeggen, dat ik er een gedeelte van een avond heb zoek gemaakt.

²⁾ Als ik ten minste goed gehoord heb.

³⁾ Of *rataplan* imiteert de trom, die *alles* bij elkander roept: het *appel*.

ligen) bij", ook wel de heele *sante-kraam*. Niet Fransch is daarentegen *hutje* met *mutje* (het huisje met al wat er in is, *mot* = vuil), alsmede de *motjes en kotjes* der armen.

Aflevering 2 bevat een lijst van West-Vlaamsche uitdrukkingen met *nesch*, die alle bewijzen, dat *nesch*, week, zacht en vochtig beteekent: „*Nessche* kaas, *nesch* brood, *nessche* pudding, *nessche* tabak, *nesch* land, *nesch* weder, *nesch* rieken (*muf* of *duf* of *fleeuwisch* ruiken)". Dr. Verwijs heeft dit *nesch* vroeger in den Spaanschen Brabanter reeds verklaard; in mijne Navorschingen heb ik die verklaring aangehaald en nader toegelicht; waarom neemt de Navorscher dit niet over? Of willen de heeren navorschers liever alles zelf vinden? Maar dan zal het niet-navorschende publiek al heel weinig gebaat worden, want wat Nederl. taal betreft, vinden zij tegenwoordig bijna niets.

Ik zeg bijna niets, om eerlijk te zijn; want de gissing, dat *El-speet* „oud omgespit land" zou beteekenen, en *Nunspeet* „nieuw omgespit land" is zeer gelukkig, ook die omtrent de afleiding van *Spijk*, *Dorenspijk*, *Herspijk*, *Spijkerswaard*, *Spijkerhof* en dgl., waar *Spijk* verklaard wordt door *spica*, korenaar, en bij uitbreiding „voorraadschuur". *Dorenspijk* wordt minder gelukkig gehouden voor „schuur bij den toren" of omgekeerd. Tot opheldering dient, dat een *spijk* de boerderij bij het kasteel was, die den heer van levensmiddelen moest voorzien.

Eene aardige opmerking vond ik aangaande de uitdrukking: „Het appelmantje komt om zijn geld." Het *appelmantje* is namelijk het wormpje, dat binnen in den appel zit, dezen wormstekig maakt en de vrucht onrijp doet afvallen. *Onrijpe appels* nu komen om hun geld. Ik twijfel echter aan de waarheid hiervan.

„*Holderdeholder* liep over den zolder (onjuist *zat* op den zolder)". Onze lezers zullen zich dit rijmpje uit hunne jonge jaren nog zeer goed herinneren. Toen wisten zij echter nog niet, dat dit *hol* hals beduidt en dat het woord eigenlijk ontstond uit *hol* over *bol*, waaruit ons „hals over kop" voortspoot. We hebben hier weder met een rijmklank te doen, waaraan onze taal zoo rijk is.

Ziehier, waarde lezer, bijna alles. Een lijst van woorden, toch die uit onze taal in het *Waalsch* zijn ingedrongen, door den heer Roos medegedeeld en verzameld, ga ik stilzwijgend voorbij. Vgl. intusschen de lijst in N. en Z. II 75. Ik vrees te moeten zeggen, dat de Navorscher ten opzichte van het Nederlandsche „den koers kwijt is geraakt." Niet ieder is echter in staat, een schip te besturen, zooals wijlen de heer Leendertsz dit deed. Moge de Navorscher spoedig weer in het rechte vaarwater komen!

Apostillen.

II.

Satira komt niet van *Satura*.

Hebben we in ons voorgaand opstel aangetoond dat *satirisch* (hekelend) niet komt van *satura*, maar geboren is uit den Latijnschen vorm *satyricus* van 't Grieksche *saturikos*, dan zullen we nu dienen uiteen te zetten, hoe *satiricus* met *i* in de wereld is gekomen, en waarom men de hekeldichten van HORATIUS tot den laatsten tijd toe vrij algemeen niet *saturae* noemt, maar *satirae*.¹⁾

Vergis ik mij niet, dan is juist deze *i*-spelling (*satira*) — die door DR. SIMONS als de meer juiste wordt opgegeven — zoo onjuist mogelijk, en alleen in eere gekomen door toedoen van philologen die met de ontwikkelingsgeschiedenis van 't Latijnsche klankstelsel niet behoorlijk op de hoogte waren.

Vraagt men zulk een taalbeoefenaar van den ouden stempel naar den oorsprong van *satira* met *i* gespeld, dan krijgt men gewoonlijk ten antwoord dat *satira* gaandeweg verzwakt is uit *satura*; dat wil zeggen dat de *u* van *satura* langzamerhand tot *i* is geslonken, evenals dat ook bij andere woorden, b.v. *clipeus* (schild), ouder *clupeus*, *optimus* (best), ouder *optumus*, *Septimius*, ouder *Septumius*, etc., etc., en in meest alle datieven en ablatieven op *bus* is gebeurd.²⁾

Dat in 't Latijn menig *u* tot *i* verzwakt is — dat lijdt geen twijfel, maar, en dat is zeer merkwaardig, die verzwakking is tot een bepaald aantal woorden beperkt.

CORSSEN, die het Latijnsche vocaalstelsel zeer nauwkeurig heeft onderzocht, en de resultaten van zijn onderzoek in twee colossale boekdeelen wereldkundig heeft gemaakt, toont. — en dat vooral met behulp van opschriften uit de tijden der republiek en uit die onmiddellijk vóór en vervolgens ook na AUGUSTUS — aan dat een *u*- (d. i. Nl. *oe*)klank in zekere woorden eerst is verzacht tot een middelklank tusschen *u* (*oe*) en *i*, die zoo goed als geheel overeenkwam met de Hoogduitsche *ü*, d. i. gelijk was aan de hedendaagsche Nederlandsche en Fransche *u*.

Het merkwaardige van 't geval is nu echter dit, dat die overgang alleen onder zekere bepaalde omstandigheden plaats heeft. En onder welke? Enkel en alleen wanneer een *u* staat vlak voor een lipletter (*p*, *b*, *f*, *m*). Bij alle door CORSSEN uit verschillende, in verschillende tijden vervaardigde, opschriften medegedeelde voorbeelden is die noodzakelijke lipletter steeds aanwezig. Nu is later deze, onder den invloed van een volgende lipletter geboren *ü*-klank, evenals menige Engelsche en Nieuw-Hoogduitsche, tot *i* geslonken³⁾; maar ook deze door een lipletter gevolgd alleen, en anders geen.

Daar de Romeinen, evenmin als wij, een letterteeken bezaten om

dien tusschenklank die, zooals MARIUS VICTORINUS (± 350 n. Chr.) zegt, wat vetter was dan *i* en wat magerder dan *u* (oe), behoorlijk uittedrukken, ontstond er noodzakelijk eenige weifeling in de spelling. Sommigen handelden juist zooals de Nederlanders. Gelijk deze namelijk, ondanks dat de klank der oude *u* (oe) is veranderd, toch nog altijd schrijven, alsof hij niet veranderd was; d. i. gelijk wij *u* — d. i. *oe*, zooals de oude, door *u* voorgestelde, klank was en in sommige gewesten, b. v. in Overijsel enkel nog is ⁴) — schrijven, ofschoon we in de beschaafde taal *ü* zeggen, zoo bleven sommige Romeinen den gewijzigden klank met het oude teeken afbeelden, terwijl anderen, naardien zij geen beter teeken bezaten, dien *ü*-klank door de wel wat te magere *i* voorstelden. Zoo ontstonden er een oude en een nieuwe spelling, die geen van beiden den waren staat van zaken vertegenwoordigden.

Volgens 't getuigenis der *grammatici* behoorden b. v. CAESAR en CICERO tot de *i*-spellers, terwijl laatstgenoemde de *ü*-spelling of *ü*-spraak (b. v. *optumus* voor *optimus*) *rusticanum*, d. i. wat boersch of gewestelijk vond.

In opschriften uit den tijd van AUGUSTUS vindt men veel weifeling; dat echter AUGUSTUS zelf een voorstander der *i*-spelling was mag men ook daaruit opmaken dat het zoogenaamde *Monumentum Ancyranum* ⁵) uitsluitend *i* vertoont, zelfs *reciperavi* (ik heb vernomen), waarvoor echter later *recuperavi* in gebruik bleef ⁶). Ook nog in opschriften uit den keizerstijd ziet men weifeling tusschen *u* en *i*, zelfs in woorden, waarin thans uitsluitend *u* wordt geduld, b. v. : tusschen *contibernalis* (tentgenoot) en *contubernalis*; tusschen *documentum* en *documentum* (bewijsstuk); tusschen *monimentum* en *monumentum* (gedenkstuk). ⁷)

Het lot dat de Latijnsche *u* onderging, had ook de Grieksche *u* getroffen; en dat reeds zeer vroeg. Reeds aan 't eind der 5de eeuw voor Chr., in den bloeitijd dus der Grieksche letteren, was de Grieksche *u* (oe) tot den tusschenklank *ü* gewijzigd. ⁸) Doch ook de Grieken bezaten geen teeken om den gewijzigden klank uittedrukken, en ook zij bleven, evenals de Nederlanders, den nieuwen klank door het oude teeken (V of Y) voorstellen. Toen nu de Romeinen, tegen 't eind der Republiek, het Grieksche letterteeken V of Y invoerden ⁹), stelde dit een *ü*-klank voor, die vermoedelijk nog een weinig anders klonk dan de Romeinsche *ü* voor lipletters.

Waaruit valt dat optemaken? Hieruit. Keizer CLAUDIUS (41—54 n. Chr.), die zoowel een man van letters als van letteren was, liet ter afbeelding van den *ü*-klank een afzonderlijk teeken invoeren, en wel de eerste helft der Grieksche letter H(*éta*), dus |-. Dit wordt in opschriften uit den tijd van dezen Keizer dan ook vaak genoeg gevonden, maar zoo goed als uitsluitend ter afbeelding van de Grieksche letter ypsilon, b. v. *Aeg|—pti* (Egyptiërs), *P|—lades* (Py-Noord en Zuid, 5e Jaargang. 2

lades), etc. Wel is waar vindt men ook wel *g|-bernator* voor *gubernator* (gouverneur, bestuurder, stuurman).¹⁰⁾ Dus ook *|-* in een erkend Latijnsch woord? Ja, maar CORSEN is van oordeel dat deze spelling in dit woord haar ontstaan te danken heeft aan een etymoloog, misschien wel Keizer CLAUDIUS zelf, die meende dat *gubernator* de verlatijnschte vorm van 't Grieksche κυβερνήτης (*kubernêtêr*) was.¹¹⁾ Hoe dit zij, zeker is 't dat dit teeken (*|-*) nooit gebezigd wordt ter voorstelling van den Latijnschen labialen *ü*-klank, b.v. nooit *opt|-mus*, *max|-mus*, in plaats van *optumus*, *maxumus*. En hieruit maakt men op dat de Latijnsche *ü*-klank eenigszins anders klonk dan de Grieksche.

Intusschen was en bleef het uit 't Grieksch ingevoerde letterteeken *y* een vreemde letter, oorspronkelijk alleen bestemd voor en beperkt tot woorden van Griekschen oorsprong.

Nu spreekt het wel van zelf dat men, na de invoering van dit Grieksche letterteeken voor Grieksche woorden, het Grieksche σατύρος (*saturós*) in 't Latijn *satyrus* ging schrijven, maar het Latijnsche *satura*, dat een Griek, volgens het vroeger uiteengezette, σάτυρα (*satoura*) zou geschreven hebben¹²⁾, behield natuurlijk zijn *u*.

Maar hoe leidt ons dit nu tot *satira* met *i*? Uit 't boven medegedeelde blijkt ten duidelijkste dat er van 't overgaan van 't Latijnsche *satura* door *satūra* heen tot *satira* geen spraak kan zijn. Die overgang had alleen plaats bij *u*'s, die vóór een lipletter stonden. Van dusdanigen overgang van *u*'s die door *r* werden gevolgd, bestaat geen voorbeeld. Men zal dan ook bij CORSEN op de verschillende plaatsen waar hij den overgang van *u* door *ü* tot *i* behandelt, van een uit 't Latijnsche *satura* geboren *satira* geen zweem bespeuren. En ook bij een der andere hoofdschrijvers over de Latijnsche orthographie, die de resultaten der onderzoekingen van de meest grondige Latijnsche klankkenners in zijn boek *Die Neugestaltung der Lateinische Orthographie* heeft bijeengebragt, ook bij WILHELM BRAMBACH zal men een uit *satura* verzwakt *satira* te vergeefs zoeken. Hoe uitvoerig hij ook over de *y* en *i* in 't Latijn handelt, en hoe naauwgezet hij ook de verschillende plaatsen der grammatici die over dit punt iets hebben te boek gesteld, raadpleegt en met elkaar vergelijkt — van een *satura* dat in *satira* is overgegaan¹³⁾ weet hij niets hoegenaamd. Die overgang heeft dan ook niet plaats gehad.

De Latijnsche *r*, schoon, blijkens de talrijke woorden op *er* — als *miser* (ellendig), *asper* (ruw), *lacer* (gescheurd), etc. etc. etc. — uiterst *e*-ziek¹⁴⁾, was toch niet zoo verregaand *u*-schuw, dat zij in 't geheel geen voorafgaande *u* duldde. Wel is waar kan het Latijn maar op één enkel adjectief op *-ur* bogen, maar dit ééne doet in dezen veel af. En waarom? Dit eene is juist dat waarvan *satura* (hekeldicht) wordt afgeleid. Het is 't adj. *satur*, *satura*,

saturum (zat, vol). En dit? Heeft niet alleen zelf zijn *u* steeds gehandhaafd, maar dit is evenzeer het geval met al zijn afleidsels en verwanten. Het werkwoord *saturare* (verzadigen), de substantieven *saturitas* (verzadiging), en *saturzja* (boonkruid), het adjectief *satullus* (zat) hebben steeds hun *u* behouden.

Ook in andere woorden op *ur* ziet men geen zweem van 't overgaan van een voor *r* staande *u* in *i*. Zoo ziet men de eigennamen: *Astur* (Asturiër), mv. *Astures*; *Astura* (rivier in Latium), *Tibur*; zoo de gemeene namen *astur* (havik), *vultur* (gier), *turtur* (tortel), *murmur* (gemor, gemompel), *ebur* (ivoor) met hunne buigingsvormen en afleidsels, b.v. 't werkwoord *murmurare*, steeds hun *u* bewaren, en in 't Italiaansch en andere Romaansche taaltakken door de gewone wijzigingen der *u* vervangen. Zoo heet *Tibur* in 't Italiaansch *Tivoli*; *vultur* is Ital. *avoltore* of *avoltojo*; Provençaalsch *voltor*, Fransch *vautour*; *ebur* (gen. *éboris*), Ital. *avorio*, Prov. *avori*, *evori*; ¹⁵⁾ *turtur* Ital. *tortora*, *tortorella*; *murmur* Ital. *mormorio*, *murmurare*, Ital. *mormorare*.

En evenals met deze Latijnsche eigen en gemeene namen ging 't ook met dat adjectief (en zijne verwanten) waarvan *satura* wordt afgeleid.

Niet alleen toch in 't Latijn, maar ook in de Romaansche talen behouden *satur* en familie hun *u* of hebben haar wijziging *o*.

Zoo heet het werkwoord *saturare* in 't Ital. ook *saturare*; 't adjectief *satullus* is Ital. *satollo* met zijne afleidsels *satolla* (buikvol), *satollare* (verzadigen); de substantieven *satollanza* (verzadiging), waarnaast nog het adj. *satora* of *satura* (verzadigd). ¹⁶⁾

Ook de andere wijzigende kracht die soms een Latijnsche *u* in *i* deed overgaan, kunnen we hier niet te hulp roepen. Ik bedoel de *assimilatie*, waardoor b.v. de eerste *u* van *famulus* (dienaar) door den invloed der volgende *i* in *familia* aan deze *i* gelijk (*similis*) is geworden; waardoor ook *Minucius* soms in *Minicius* overging; waardoor *stabilis* (bestendig) staat naast *stabulum* (standplaats, stal); *medicabilis* (heelbaar, geneeslijk) naast *medicabulum* (heilzame plaats, sanatorium), etc. Ook de assimilatie heeft dus geenszins *satura* in *satira* kunnen doen overgaan, omdat de volgende lettergreep geen *i* bevat, zooals dat bij de bovenstaande woorden *familia* naast *famulus* etc. wel 't geval is.

Uit al het bovenstaande blijkt, dunkt me, ontegenzeggelijk de juistheid van onze bewering dat het overgaan van 't Latijnsche *satura* in *satira* volkomen in strijd is met de wetten die de klankwijziging der Latijnsche vocalen beheerschen.

Indien we dus niet langs den weg der Latijnsche klankleer tot *satira* kunnen geraken, dan dienen we een anderen weg inteslaan.

Boven is ons gebleken dat de Romeinen reeds ten tijde van CICCERO het Grieksche letterteeken ypsilon (*y*) hadden ingevoerd, om

daarmee de oorspronkelijke *u* van Grieksche woorden weer te geven, dat ze dus de Grieksche woorden *saturōs*, *saturikos* schreven *satyrus*, *satyricus* etc. Nu bevinden we dat in Latijnsche opschriften reeds uit den tijd vóór AUGUSTUS de Grieksche letter ypsilon, evenals de Lat. *ü* voor lipletters, soms door *i* werd weergegeven; zoodat b.v. *Hipolitus*, *Sisipus* werd geschreven in plaats van *Hippolytus* *Sisyphus* etc. Daar 't nu tevens blijkt dat deze schrijfwijze in handschriften zeer gebruikelijk is, volgt daaruit, dat reeds de latere Romeinsche volkstaal in Grieksche woorden, die in 't Latijn het burgerrecht hadden verkregen, het ypsilon (*y*) als *i* uitsprak, dus *simbolo*, *misteria*, *tiranno*, *gimnasio*, *Aegipto* zei, zooals het heden-daagsch Italiaansch *simbolo*, *misteria*, *tiranno*, *ginnasio*, *Egitto*.¹⁷⁾ Op dezelfde wijze gingen ook de oorspronkelijk Grieksche woorden *satyrus* en *satyricus* over in *satirus* en *satiricus*.

Nu ligt het voor de hand dat, toen men eens *satyricus* — zooals we hebben aangetoond — in den zin van *hekelend* was begonnen te gebruiken¹⁸⁾, toen men de *Atellana*, waarin de oude *satura* was opgegaan, met het *drama satyricum* begon te verwarren¹⁹⁾, toen men den *satyros* (het satyrdrama) ook met den naam van *satyra*²⁰⁾ begon te bestempelen, dat het toen niet kon uitblijven of men moest ook wel *satyra* bezigen in plaats van *satura*.

En aldus is 't ook werkelijk gebeurd. *Satyra* werd zelfs bij de Grammatici de meest gebruikelijke vorm in den zin van hekeldicht. En gelijk *satyricus* (hekelend) in *satiricus*, zoo ging nu natuurlijk ook *satyra* (hekeldicht) over in *satira*. Dus is niet *satura*, maar *satira* de moeder van *satira*.

En dit verwarren van *satira* met *satura* kon des eerder zijn beslag krijgen doordien in latere Latijnsche schrifturen het Grieksche letterteken *y* zeer dikwijls verkeerdelijk in de plaats werd gesteld niet alleen van de Latijnsche *i*, maar ook van de Latijnsche *u*, een misbruik waartegen de grammatici in den tijd toen men, ten gevolge van den strijd die er tusschen de uitspraak en de oude spelling was ontstaan, de orthographie op theoretische gronden trachtte te vestigen, met kracht opkwamen. Zoo zegt PROBUS: *crista non crysta, gyrus non girus, vir non vyr* etc.²¹⁾; CAPER ± 325 n. Chr.): *Y litteram nulla vox nostra adsciscit et ideo insultabis gylam scribentibus* = De letter Y neemt geen onzer woorden aan en daarom moet men degenen hekelen die *gylam* schrijven (in plaats van *gulam*). MARIUS VICTORINUS zegt niet zeer juist; *gylam, myserum, syllabam proximum* (hij meent zeker *proximum*) *dicebant antiqui, sed nunc consuetudo paucorum hominum ita loquentium, evanuit, ideoque voces istas per i scribite* = *gylam, myseram, syllabam, proximum* zeiden de ouden, maar nu is de gewoonte van de weinige zoo sprekende lieden geheel in onbruik geraakt: schrijft dus die woorden met *i*. MODESTUS bij CHARISIUS (4ae

eeuw) *gulam per u scribemus, non per y, quae Graecis vocabulis necessaria est* = *gulam* zullen we schrijven met *u*, niet met *y*, die voor Grieksche woorden noodig is." Indien we nu bij de Latijnsche taalzuiveraars geen verzet vinden aangeteekend tegen *satyra* of *satira* in plaats van *satura*, dan komt het ongetwijfeld daarvan daan dat zij, door den verwarrenden invloed van *satyricus*, *satiricus* en *satyra* voor *satyros*, den klus kwijt raakten en niet wisten of ze hier met een oorspronkelijk Grieksch of wel oorspronkelijk Latijnsch woord te doen hadden.

Dus konden *satira* en *satyra* ongerept blijven, terwijl *crysta* in plaats van *crista*, *gyla* in plaats van *gula* en *girus* in plaats van *gyrus* als wanspellingen werden aan de kaak gesteld. Zij wisten wel dat *crista* en *gula* oorspronkelijk Latijnsche woorden waren, dat *gyrus* (γυρος) oorspronkelijk Grieksch was, maar hoe 't met *satura* eigenlijk gelegen was, dat wisten ze, ten gevolge van het door elkaar raken der Grieksche en Latijnsche woorden, niet.

De reden waarom PROBUS niet tegen *satyra* of *satira* opkomt, kon ook daarin gelegen zijn, dat in zijn tijd *satyricus* nog niet in den zin van *hekelend* werd gebezigd en de verwarring eerst later begon.

Dat de latere grammatici bij voorkeur *satyra* bezigden, bevestigt LUCIAN MÜLLER in zijn ten jare 1872 verschenen werk over de fragmenten van LUCILIUS p. 295: *satyras* LUCILII, non *saturas* dixisse NONIUM paene constans, etiam Lugdunensis prioris, evincit membranarum auctoritas et sane videntur forma illa fere usi grammatici veteres — rectius tamen eos rem egisse qui id vocabulum a Latino (sic) repeterent et proprium esse poesis genus Romanis vel Enii docent *saturae* = dat NONIUS de hekelgedichten van LUCILIUS *satyras* en niet *saturas* noemde, bewijst het bijna eenstemmig gezag der handschriften, ook dat van 't eerste Leidse. ²³) En de grammatici schijnen in der daad bijna algemeen eerstgenoemden vorm *satyrae* gebezigd te hebben. Dat echter degenen zich beter van hun taak kweten die dit woord van 't Latijn afleidden en dat deze soort van poëzie aan de Romeinen bijzonder eigen is dat leeren zelfs de *saturae* van ENNIUS. ¹) Zeker is 't dat bij de talrijke door LUCIAN MÜLLER uit NONIUS aangehaalde fragmenten van LUCILIUS steeds als bron *satyrarum liber x* (= het *x*-te boek der satyren) wordt opgegeven, en evenzoo vind ik het bij NONIUS, zooals die afgedrukt staat in *Auctores Latinae linguae in unum corpus redacti* (= De schrijvers over de Latijnsche taal in een boekdeel zamengevat), in 1622 vermeerderd en verbeterd te Colonia Allobrogum () ²⁴) verschenen. Insgelijks vind ik *satyra* bij PORPHYRIO en bij EVANTHIUS (± 350 n. Chr.); en bij een aanhaling uit DIOMEDES teekent LUC. MÜLLER aan dat de afschrijvers van DIOMEDES werk — en denkelyk ook deze grammaticus zelf — *satyra* schreven, maar dat dit door KEIL in *satura* is veranderd. Volgens

de aanhalingen uit CHARISIUS, door LUC. M. aangevoerd, spelde deze grammaticus *satira*, tenzij ook dit uit de pen van den uitgever is gevloeid. Ook bij VERRIUS FLACCUS lees ik in 't bovengemeld „Corpus” *satura*, maar alleen in de beteekenis van *mengelmoes* en in de uitdrukking *per saturam* (in de roeze, bij den roes). Bij FĒSTUS, den *epitomator* van VERRIUS FLACCUS, komt *satura* ook als naam van een gedicht voor. — Gaven een door LUC. M. op pag. 11 aangehaalde passage van PROBUS²⁵⁾ uit de inleiding voor zijn commentaar op VERGILIUS' *Eclogen* en een andere door TEUFFEL meegedeeld, de schrijfwijze van dien vermaarden grammaticus zelve weer, dan zou reeds in NERO's tijd (54—68 n. Chr.) *satira* met *i* in gebruik zijn geweest. Hoe dit zij, het ontegenzeggelijk veelvuldig gebruik van *satyra* als hekeldicht onder de grammatici, het welbekende overgaan van een Grieksche ypsilon in *i* gevoegd bij de veelvuldige weifeling tusschen *u*, *i* en *y* in Latijnsche woorden die oorspronkelijk *u* voor een lipletter hadden, en den verwarrenden invloed van *satyrus* en *satyricus* maken het volkomen begrijpelijk hoe de vorm *satira* in de wereld, en, bij de onbekendheid van vroegere en latere taalgeleerden met de klankwetten der Latijnsche taal, vrij algemeen in eere kwam, en nog tot den huidigen dag toe in eere is.

Dat bij 't in zwang komen van den *i*-vorm in plaats van den oorspronkelijken Latijnschen *u*-vorm Grieksche invloed in 't spel is geweest, dit wordt ons duidelijk gemaakt door de geschiedenis van een ander welbekend oorspronkelijk Latijnsch woord. En dit woord is? INCLUTUS (vermaard). Evenals met *satura* is 't gegaan met *inclutus*. Ook hiervoor schreef men, omdat men het voor een Grieksch woord hield²⁶⁾, *inclytus*, welks *y* door *i* werd vervangen; zoodat ook dit woord zich onder drie gedaanten vertoonde: *inclutus*, *inclytus*, *inclitus*. Ook hierin komen de lotgevallen van *inclutus* met die van *satura* overeen, dat thans niet alleen *inclutus*, maar ook *inclitus* als juist wordt opgegeven, terwijl *inclytus* alleen wordt veroordeeld,²⁷⁾ ofschoon *inclitus* evenmin zonder de tusschenkomst van *inclytus* zou in de wereld gekomen zijn als *satira* zonder de tusschenkomst van *satyra* of *satyrus* of *satyricus*.

Een gevolg van de in 't Latijn reeds begonnen verwarring is 't dat in 't Italiaansch, ofschoon daarin alle affeidsels van *satur* hun *u* of hun *o* hebben behouden, toch *hekeldicht* nooit *satura* of *satora* heet, maar steeds *satira*, evenals de rechtschappen afstammeling van *satyrus* (boschgod) luidt *satiro*. Ja, de verwarring is zoo ver gegaan dat het Italiaansche *satiro* niet alleen *boschgod* beteekent, maar ook *hekelaar*. In 't Spaansch wordt *satira* niet alleen in den zin van hekeldicht gebezigd, maar ook in dien van „een levendige, opgewekte en tevens spotachtige vrouw.” In deze laat-

sten zin is *satira* oorspronkelijk de vrouwelijke vorm van *satyrus* (boschgod)²⁶); terwijl de beteekenis van dit Spaansche woord zich uit den aard der Satyrs, zooals die ons door de ouden wordt beschreven, zeer goed laat afleiden. Doch op die Satyrs komen we later terug.

Zooveel is, dunkt me, uit het bovenuiteengezette duidelijk gebleken, dat de vorm *satira* geenszins een volgens de klankwetten der Latijnsche taal geboren wettige telg van 't Latijnsche *satura* is, maar een in onwettigen echt geteeld bastaardkind van bederf en verwarring.

(Wordt vervolgd).

DR. J. BECKERING VINCKERS.

A A N T E E K E N I N G E N .

¹) Zoo schrijft nog LUCIAN MÜLLER in zijne 2de, in 1879 verschenen, uitgave van HORATIUS, op de bekende plaatsen Sat. II 1 en II, 6, 17, *satira*, en ook zoo als opschrift: *Satirae*. Opmerkenwaardig is 't dat deze geleerde, wanneer hij in zijne PROLEGOMENA voor HORATIUS en elders over de hekeldichten spreekt, ze geregeld *saturae*, niet of slechts een enkelen keer bij vergissing *satirae*, noemt. Als adjectief echter, en dit zeer terecht, bezigt hij niet *saturicus*, maar steeds *satiricus*, d. i. de latere vorm van 't Grieksche *saturikos*. Zoo begint hij zijne korte verhandeling *de metris Horatianis* aldus: „*Hexametro, Lucilium secutus, qui eum potissimum adhibuerat, Horatius utitur in saturis et epistulis, ejusque exemplum sunt imitati posterioris temporis satirici: PERSIUS, TURNUS, JUVENALIS* = Den hexameter gebruikt HORATIUS — op 't voetspoor van LUCILIUS die deze versmaat bij voorkeur aanwendde — in de hekeldichten en brieven, en latere hekeldichters, als PERSIUS, TURNUS en JUVENALIS hebben zijn voorbeeld nagevolgd. — *Satira* spelt ook Dr. J. P. J. SCHNITZLER in zijn in 1870 verschenen verhandeling *De Satirae Romanae novae natura et forma*. Prof. Dr. ENGELBREGT geeft in zijne, ten jare 1874 verschenen, bewerking van GEORGE'S Latijnsch woordenboek: „*satira* (oud *satura*)”, en onder *satura*: „vandaar *satira*”; waaruit blijkt dat de schrijver *satira* uit *satura* geboren achtte. Thans denkt ZHGL. er denkelijk anders over. *Satura* schijnt intusschen onder de bekwaamste Duitsche philologen zijn recht te herkrijgen. HOLDER schrijft op de bovenaangevoerde plaatsen uit HORATIUS niet *satira* maar *satura*, evenzoo HALM in zijn uitgave van *Quintilianus* IX 2, 36, 3, 9; X, 1, 93, 95 *satura*; en OTTO JAHN, die — volgens welwillende mededeeling van Dr. E. MEHLER — in zijne groote uitgave van

PERSIUS (1843) nog *satira* spelde, schrijft in de kleine van 1868 *satvra*. — Zie verder noot 25.

²⁾ In sommige substantieven der zoogenaamde 4de declinatie is de *u* voor *bus* bewaard ter onderscheiding van andere substantieven; zoo b.v. *arcvbus* (aan of door de bogen) van *arcus*, ter onderscheiding van *arcibus* (aan of door de burgten) van *arx* gen. *arcis*.

³⁾ Vergelijk Eng. *mill* (*molen*), *king* (*koning*), *to fill* (*vullen*), *to gild* (*vergulden*), *to kiss* (*kussen*), *list* (*lust*), *fist* (Gron. *vâste*, *û* = Nl. *oe*), *thin* (*dun*), *midge* (*mug*) etc. etc. met Ags. *mylen*, *cyning*, *fyllan*, *gyldan*, *cyssan*, *lystan*, *fgst*, *thynne*, *mycg*, etc. etc. en met Ohd. *muli* of *mulin*, *cuning*, *fullhan*, *guldin* (adj.), *cussjan*, *lust*, *fûst*, *dunni*, *mucca* etc. etc. De Ags. *y* is eigenlijk de Grieksche ypsilon (Υ), die, (zie verder) een *ü*-klank voorstelde en in de Noordsche talen nog altijd voorstelt. De Noordsche volken namen dit letterteeken van de Angelsaksen over, die het aan de Romeinen hadden ontleend. Zie hierover onder anderen HENRY SWEET 's *History of English Sounds*, p. 31. — In hedendaagsche Duitsche dialecten slinkt *ü* veel tot *i* of *ie*, b.v. te Berlijn: *fir mir* = *für mich*, *Stiehlchen* = *Stühlchen* etc.

⁴⁾ Wij schrijven *ruw*, *spuwen*, *muren* en *u* (pers. voornw.), ofschoon we *rûw*, *spûwen*, *mûren* en *û* uitspreken. 't Laatstgenoemde klinkt in Overijssel en elders nog als Nederlandsch *oe*. Over 't meer of min oorspronkelijke van deze *u*'s hebben we hier niet te spreken.

⁵⁾ Het *Monumentum Ancyranum* is een te *Ancy'ra* (thans *Angora*) in Klein-Azië gevonden altaar met stukken en brokken van een kopij van 't door AUGUSTUS te Rome geplaatste opschrift dat het voornaamste van 't geen onder zijn regeering was voorgevallen in herinnering bragt. Volgens MEHLER-BRAMBACH staat op het *Mon. Anc. clvpeus*.

⁶⁾ In Dr. MEHLER's Leiddraad tot de kennis der Lat. orthografie, vindt men: „*recipero* en *recupero*; de eerste der beide vormen verdient de voorkeur,” met verwijzing op BRAMBACH's *Neugestaltung der Lat. Orthographie*, 321, op CORSSEN I. 334, en aanhalingen van verschillende plaatsen uit SALLUSTIUS, LIVIUS CICERO en 't *Monum. Ancyr.* V. 34, welk laatste wel 't meeste gewigt in schaal zal leggen.

⁷⁾ *Contibernalis-contubernalis* ontbreekt bij MEHLER-BRAMBACH, evenzoo *docimentum-documentum*.

Daar sommige opschriften met weifelen de *u*- en *i*- spelling uit den laatsten tijd van 't Romeische Rijk dateeren, besluit CORSSEN dat ook de weifeling in de *uitspraak* zoolang duurde als 't Rijk stond. Onmogelijk is dit natuurlijk niet. Intusschen bewijzen de

veelvuldige weifelingen in de spelling van vele hedendaagsche talen dat de weifeling in de spelling nog zeer lang kan blijven bestaan, wanneer van die weifeling in de uitspraak geen schim of schaduw meer is te bekennen.

Zoodra de spellers er theorieën op beginnen na te houden, dan is uit de spelling geen peil meer te trekken aangaande de uitspraak. Die zich over 100 jaar op grond van de thans gevierde spelling ging verbeelden dat de onverbasterde gemeente, heden ten dage van *aanbeelden* spreekt en van *Kerstmis* en van *leidendekkers* in plaats van *aambeelden*, *Kersmis* en *leidekkers*, zou zich natuurlijk danig vergissen.

⁸⁾ Men zie onder anderen *Gustav Meyer* Griech. Grammatik (Leipzig 1880) § 84, alsmede ALEX. JOHN ELLIS: *The English, Dionysian, and Hellenic Pronunciations of Greek* (Londen 1876) pag. 42.

Evenals in Nederland bleven ook in Griekenland sommige gewesten den *û*-klank handhaven, b.v. *Boeotië* en *Laconië*.

⁹⁾ Zie over 't invoeren van dit Grieksche letterteeken onder anderen ook RITSCHL, *Priscae Latinitatis Monumenta Epigraphica* p. 124 en BRAMBACH die hierover pag. 202 zegt: *Der Griechische Buchstabe Y kam seit Ende des siebenten Jahrhunderts in Aufnahme, und ward am Schlusze der Republik noch seltener, seit dem Beginne der Kaiserzeit aber in rasch zunehmendem Masse in Griechischen Wörtern angewendet, so dass die echt Lateinischen Substitute u und i in den Hintergrund treten.* Vroeger werd namelijk de Grieksche letter *υ* in 't Latijn voorgesteld doen door *v* (= *u*) of *i*, en waarvan *u* in sommige is bewaard, b.v. in *purpura*.

¹⁰⁾ De zwarigheid die CORSSEN met *b|*-bliotheca heeft, verdwijnt, wanneer 't waar is wat DITTENBERGER (Hermes 6, 397 A) beweert, dat namelijk *bυbliotheca*, later *bυbliotheca*, gebruikelijker was dan *bibliotheca*.

Daar 't Grieksch zelf reeds zoowel *βύβλος* (*bublos*) als 't *βιβλος* (*biblos*) had, is de drievormigheid *bυbliotheca*, *bybliotheca* en *bi-bliotheca* niet bevreemdend. Ook dienen we in 't oog te houden dat de *u* hier vóór een lipletter staat.

¹¹⁾ Is het werkelijk zooals CORSSEN gist, is de spelling van het Latijnsche *gubernator* met het door Keizer CLAUDIUS ingevoerde teeken (*|*-) inderdaad het werk van een afleidkundige die *gubernator* voor een uit 't Grieksch overgenomen substantief aanzag, dan heeft deze zich misschien laten verleiden door de volgende, bij VELIUS LONGUS medegedeelde, bewering van VERRIUS FLACCUS ¹⁾: VERRIO

¹⁾ *Auctores Linguae Latinae in unum Corpus redacti* (1622 n. Chr.) kolom 118. VERRIUS FL. leefde onder AUGUSTUS.

FLACCO videtur eandem esse apud nos V litteram, quae apud Graecos Y, namque his exemplis argumentatur, quod illi dicunt *κύνινον* (kuminon), nos *cuminum* (= komijn), quam illi *κυπάρισσον* (kuparisson), nos *cupressum* (cypres), illi *κυβερνήτην* (kubernêten), nos *gubernatorem* = VERRIUS FLACCUS schijnt de V (*u*) bij ons dezelfde letter te zijn als Y bij de Grieken. Hij tracht dat namelijk met deze voorbeelden te bewijzen omdat zij *κύνινον* ¹⁾ zeggen, wij *cuminum*; den (boom) dien zij *κυπάρισσον* noemen wij *cupressum*; zij *κυβερνήτην*, wij *gubernatorem*. „Hier bedoelt echter VERRIUS FLACCUS geenszins gelijkheid van klank, maar etymologische gelijkheid of, zooals de Hoogduitschers het noemen, *Lautvertretung*, dat wil zeggen dat aan een Latijnsche *u* beantwoordt een Grieksche Y. Dat dit de bedoeling van FLACCUS is blijkt ook daaruit dat hij ter staving van zijn beweren eigennamen als *Theseus* en *Peleus* bijbrengt. Waren eerstgenoemde drie woorden ook niet uit 't Grieksch overgenomen, dan zouden ze toch, daar hun *u* voor een lipletter (*m*, *p*, *b*) staat, ligt den *ü*-klank hebben aangenomen. *Cuminum* en *cupressus* vindt men dan ook wel *cuminum* en *cxpressus* gespeld.

¹²⁾ Evenals *Tibūra* (d. i. de stad *Tibur* in Latium, gen. *Tibūris*) bij STRABO *Τιβουρα* (= *Tiboura*) heet.

¹³⁾ Wel vindt men in den meergemelden, door DR. MEHLER bewerkten, „Leiddraad” pag. 105 „*Satura* en de jongere vorm *satira*, niet *satyra*,” maar DR. MEHLER, omtrent dit punt door mij geraadpleegd, blijkt thans niet meer van meening te zijn dat *satira* een jongere vorm van *satura* is.

¹⁴⁾ Vergelijk het Lat. *glaber* (glad) met het Grieksche *γλαφυρός* (*glaphuros*) = glad, gepolijst, elegant.

¹⁵⁾ Tusschen de aangehaalde Latijnsche woorden en hunne Romaansche telgen liggen meestal overgangsvormen. Zoo komt 't Italiaansch *avorio* niet onmiddelijk van *ebur*, maar van 't gesubstantiveerd adjectief *eboreum*; 't Ital. *tortora* en *tortorella*, waar naast *tortola* en *tortolella*, 't Spaansch *tortolo* en *tortola*, benevens *tortolillo* en *tortolilla* staan, zijn diminutieven. Soms schijnt er klemverplaatsing plaats te hebben, onder anderen bij den rivier-naam *Astūra*, thans *La Stura*. 't Ital. *astore*, oud-Spa. *aztor*, Spa. *azor*, Portug. *açor*, Prov. *austor*, Ofra. *ostor*, Nfra. *autour* zijn zonder klemverplaatsing of overgangsvormen niet van *astur* afte leiden. *Astur* is een jong Latijnsch woord. DIEZ houdt *accepter*, een wisselvorm van *accipiter* (havik), voor 't grondwoord van de Romaansche vormen. Van *açor* hebben, zooals bekend is, *os açores* (de Azorische eilanden) hun naam.

¹⁾ Bij CORSSSEN staat abusievelijk *κύνινον* voor *κύνινον*.

¹⁶⁾ *Satollo* en *satoro* hebben meestal de beteekenis van *oververzadigd*, *propvol*.

¹⁷⁾ CORSSEN *Vocalismus* I². p. 345: Dasz die Römer den unterschied zwischen ihrem *u* und dem Gri. *υ* hörten, ergibt sich aus der Bezeichnung des *υ* durch lateinisches *i*, die sich schon auf vorangusteischen Inschriften findet in *Crisida*, *Chiteris*, *Himinis*, *Hypolitus*, *Sisipus* (Corp. inscript, Lat. I. p. 607, c. 2).

Wenn aber diese Schreibweise in Handschriften sehr häufig ist (vgl. O. RIBBECK, N. Jahrb. LXXV—LXXVI 316—318), so folgt daraus dasz schon die spätere römische Volkssprache in eingebürgerten griechischen wörtern das *u* (*ü*) wie *i* sprach, also *simbolo*, *misteria*, *tiranno*, *ginnasio Aegipto*, wie Italienisch *simbolo*, *misteria*, *tairanno*, *ginnasio* (lees *dzjinnasio*), *Egitto*.

¹⁸⁾ Dit deden, zooals we in ons eerste opstel over dit onderwerp in Noord en Zuid (pag. 230) hebben gezegd, onder anderen PORPHYRIO bij HORATIUS Epist I, 15, 1, LACTANTIUS, SIDONIUS APOLLINARIS, en anderen.

¹⁹⁾ Dit doet de bovengenoemde commentator PORPHYRIO, wanneer hij bij HORATIUS *Ars Poetica* vs. 221:

Mox etiam agrestes Satyros nudavit

aanteekent: „*Satyrica* coeperunt scribere, ut POMPONIUS” = Zij begonnen *satyrica* (d. i. *dramata satyrica* = satyrdrama's) te schrijven. PORPHYRIO begaat hier een dubbele vergissing; want ten eerste schreef POMPONIUS (± 100 v. Christ.) geen satyrdrama's, maar Atellanen, ten tweede bedoelt HORATIUS hier geen Latijnsche schrijvers, maar Grieksche. 't Zou zeer begrijpelijk zijn, indien de *Atellana* met de *satura* werd verward. Dit schijnt plaats te hebben bij NONIUS op *frustatim*, waar we lezen: „POMPON — *saturarum*.” Misschien bedoelde echter NONIUS of zijn zegsman een Atellana van POMPONIUS getiteld *Satura*, die door PRISCIANUS tweemaal wordt aangehaald. De plaats van NONIUS in 't mij ten dienste staande, meergemelde *Corpus* is zoo bedorven, dat er niet veel mee is te beginnen.

²⁰⁾ Dit geschiedt ontegenzeggelijk in een aanteekening van een door JACOB CRUQUIUS bij HORATIUS, *Ars Poetica* 225 — *Verum ita commendare dicaces Convenit Satyros, ita seria vertere ludo*¹⁾ — aangehaalden commentator, die daarin *seria vertere ludo* verklaart door *tragoediae immiscere satyram* (= de *satyra* te vermengen met de tragedie). Hierin staat, zoo namelijk de commentator wel op de hoogte was, *satyram* in plaats van *satyrum*, aangezien niet de *satura* (het hekeldicht), maar de *satyrus* (het saterspel) bij de Grieken met de tragedie werd verbonden. De scholiast (aanteekenaar, moest des te eerder tot de verwarring van *satyra* met *satyrus* komen, doordien de *satyrus* ook wel, zooals we gezien hebben,

satyrica (fabula) werd genoemd. Zoo lezen we bij DIOMEDES: *Latina Atellana a Graeca Satyrica differt*.

²¹⁾ *Vyr* in plaats *vir* dankt zijn *y* niet aan een oorspronkelijke *u* die door *ü* heen in *i* is overgegaan, maar aan een oorspronkelijke *i* die door den invloed van de voorafgaande *v* in *ü*, d. i. ± Gr. *y* overging. Behalve in *vir* onderging *i* deze *v*-umlaut ook nog in *virtus*.

Volkomen hetzelfde verschijnsel vertoont zich in Zeeland, waar men in vijf woorden wegens een voorafgaande of volgende lipletter gemakshalve een *i* in *ü* heeft veranderd: men zegt *vüve*, *püpe*, *wüf* etc., in plaats van *vive*, *pipe*, *wîf* etc.

Ik zeg gemakshalve, want de *ü* ligt dichter bij de lipletters dan de *i*, d. i. om van een lipletter tot *ü* of van *ü* tot een lipletter overtegaan, vereischt minder verplaatsing der spraakorganen dan bij den overgang van een lipletter tot *i* of omgekeerd. Ieder kan zich daar van onmiddelijk door middel van zijn eigen spraakorganen overtuigen.

²²⁾ Of de Ouden, zooals M. V. hier beweert, ooit *gylan* en *myseram* hebben gezegd, mag hoogst twijfelachtig heeten. Het is met *gyla*, dat ook door MODESTUS bij CHARISIUS als afkeurenswaardig wordt vermeld, onder die grammatici misschien even zoo gegaan als met *to blame* in de Engelsche spraakkunsten: de een nam het van den anderen over: *gyla* werd een grammaticale traditie als voorbeeld van wanspelling evenals *to blame* het eeuwig herhaalde dwaze voorbeeld van een actieven infinitief met passieve beteekenis in de Engelsche spraakkunsten van den ouden stempel is geworden, alsof dit het eenige voorbeeld van dit spraakgebruik was, en alsof dit gebruik uitzondering en niet het oorspronkelijke, vroeger alleen heerschende en volkomen juiste was. Evenals de hedendaagsche Engelsche spraakkunstschrijvers, zoo schreven ook de grammatici elkander soms letterlijk af. VERRIUS FLACCUS schrijft VARRO af; PROBUS weer VERRIUS, PLINIUS op zijn beurt PROBUS, evenzoo CAPER zijnen voorganger PLINIUS, en CAPER wordt weer door JULIUS ROMANUS evenals deze door CHARISIUS afgeschreven.

²³⁾ Het eerste Leidsche (Lugdunensis prior) noemt LUCIAN MÜLLER, ter onderscheiding van een ander (Lugd. secundus) een te Leiden aanwezig handschrift van NONIUS uit de 9de of 10de eeuw, waarvan hij getuigt: *nullus* (sc. codex) *est majoris auctoritatis* = „geen is van meer gezag.” Ook FRANKEN spreekt met 't oog daarop van *illius optimi codicis emendationes* = de verbeteringen van dien uitstekenden codex.

¹⁾ Doch zoo past het de lachlustige, zoo de bijtend-schertsende Satyrs (Satyrspelen) aan te bevelen (= smakelijk te maken), zoo ernst met jok te vermengen. HORATIUS zet hier uiteen hoe, volgens hem, door zijne landgenooten in navolging der Grieken het satyrspel met de tragedie moest worden verbonden.

²⁴⁾ De eerste uitgave schijnt van 1585.

²⁵⁾ PROBUS in prooemio comment. in Bucolica Vergilii: Phacelitis autem Dianae Lucilius quoque in tertio *satirarum*.

Op menig plaats stond vroeger *satyra*, waar nieuwere uitgaven *satira* vertoonen. Zoo lezen we in 't aan PROBUS ontleend *Leven van PERSIUS*, uitgegeven door JAHN, nu: *lecto libro LUCILII vehementer satiras scribere instituit* (nadat hij Lucilius' boek had gelezen, begon hij met vaart satiren te schrijven). Hier staat in oudere edities *satyras*; dit ook nog in de aanhalingen achter ORELL's HORATIUS, schoon ORELL in den Horatiaanschen text *satiras* spelt. De oneenparigheid is op dit punt nog altijd zeer groot. In de eene aanhaling van PORPHYRIO spelt LUCIAAN MÜLLER *satira* (bij Hor. Sat. 1. 5.) en vlak er op laat hij hem schrijven: *Secundum quod et LUCILIUS in III saturarum ait*. Bij GELLIUS in één handschrift (P.) *satyrarum* en in de overige *satirarum*, etc. etc. Bij SRETONIUS *De illustr. Grammaticis*, C. 2 staat in oudere edities *Lucilii satyras*, waarvoor Luc. Müller thans schrijft *L. saturas*, maar den scholiast bij Pers. III. 1, laat hij *hanc satyram poeta ex LUCILII quarto transtulit* schrijven.

²⁶⁾ Dat de grammatici in *inclutus* inderdaad een woord van Griekschen oorsprong zagen, mag men opmaken uit 't geen ISIDORUS, de heksluiter der Latijnsche grammatici, die ons gewoonlijk een kort begrip levert van 't geen zijn voorgangers hadden te boek gesteld, over *inclutus* te berde brengt. Hij zegt:

Inclutus Graecum nomen est; nam κλυτόν Graeci gloriosum vocant = Inclutus is een Grieksch woord, want *κλυτόν* (*kliton*) noemen de Grieken roemrijk. „ISIDORUS” of zijn zegsman vergeet dat *klutos* wel Grieksch is, maar *enklutos* (*ἐγκλυτος*) niet. FESTUS, de epitomator van VERRIUS FLACCUS, spelt volgens 't uittreksel dat we aan PAULUS DIACONUS danken, *inclutus*. *Cli-ens* (hoorige) en *clientela* acht CORSSSEN uit *clu-i-ens* en *cluientela* geboren, d. i. ± als *fio* uit *fuio*.

²⁷⁾ Aldus SCHAMBACH-MEHLER: „*inclitus* en *inclutus*, niet *inclutus*,” met verwijzing op RIBBECK's prolegomena voor VERGILIUS p. 452; en HORATIUS Serm. II, 3, 197 (*inclitum*) HOLDER. GUARDIA en WIERZEYSKI schijnen in hunne *Grammaire de la langue latine* alleen *inclutus* goed te keuren: I Liv. I. Chap. II 24 zeggen ze: „Il faut écrire *Sulla*, *inclutus*, *silva*, *lacrima*, avec *u* et *i*, et non avec *y*. Klankhistorisch hebben ze volkomen gelijk, zoo ze *inclutus* alleen juist heeten.

²⁸⁾ De vrouwelijke vorm van *satyrus* (boschgod) wordt in de laatste editie van GEORGES-ENGELBREGT gemist. Toch staat bij LUCRETIVS CARUS IV, 1165:

Simula Silena ac Satyra est = Een stompneusje is Silene en ook *Satyra*.

Schofttijd.

Ik weet niet, of de afleiding van dit woord al besproken is. De dikwijls voorkomende spelling *schaftijd*, *schafttijd* bewijst, dunkt me, dat men aan het woord eene geheel verkeerde afkomst opdringt. Het is best mogelijk, dat ook deze woorden recht van bestaan hebben; doch ik houd het er voor, dat men *schaftijd* vormde, omdat men *schofttijd* niet meer verstond.

Zie hier wat, m. i., de zaak is. Van *schuiven* komt het causatief *schooven*. Dit is in onze schrijftaal wel niet bekend, doch in oostelijk N.-Brabant wordt het veel gebruikt. Het beteekent: *verschuiven*, *uitstellen*, *ophouden met werken*, *om op een bepaalden tijd weer te beginnen*.¹⁾ Het is bijna hetzelfde als *poozen*, dat echter meer *uitrusten* beteekent. Hiervoor hoort men in N.-Br., zelfs door het niet rookende geslacht zeggen: *aanstoken* (= een pijp aansteken). Voorbeelden van 't verschillend gebruik, dat van *schooven* gemaakt wordt:

Het *schooft* met regenen = het houdt voor een oogenblik op.

't Is twaalf uur, wij kunnen een paar uur *schooven*.

Goed weer of kwaad weer, hij gaat alle dagen uit, hij *schooft* nooit (= hij slaat geen dag over).

Hiervan komt het woord *schooft*, dat overging tot *schoft*. Het beteekende oorspronkelijk: de tijd om te schooven, die voor rusten en eten dient. Daar nu door drie *schooftijden* of *schoften* de dag van den werkmán in vier vrij gelijke deelen verdeeld wordt, werd de naam *schoft* gegeven aan zulk een deel van den werktijd (gewoonlijk 3 uur). Een werkmán kan, door vroeger te beginnen en later te eindigen, 5 schoft werken, en alzoo $1\frac{1}{4}$ maal het gewone daggeld verdienen.

Van *schoft* komt een ww. *schoften*, dat „een *schoft* maken of nemen” beteekent, namelijk in de oudere beteekenis van *schoft* = rust- of etenstijd. Vandaar nu de woorden *schofttijd*, *schoftuur*.²⁾

8 Oct. '81.

BRABANTIUS.

We meenden, dat het nuttig kon zijn, bovenstaande verklaring — die van L. ten Kate — nog eens medetedeelen, zij 't ook zonder eenig bewijs of argument.

Schofttijd en *schafttijd* zijn twee verschillende woorden: de werkmán spreekt van „een *schoft*” of „twee *schoft*” te werken, maar men eet „wat de pot *schaft*.” Worden in deze uitdrukkingen de beide woorden *nooit* verwisseld, ze worden het wel in het woord

¹⁾ Ook in de Neder-Betuwe kent men *schooven*, doch alleen in de beteekenis van: een middagslaapje nemen.

²⁾ In de jongenstaal beteekent „*schaftjes* maken” nog heden: „stilletjes de school verzuimen.”

schaft- of *schoftkelder* en men vindt evengoed: „Hier zet men volk om te *schoften* en „Hier *schoft* men,” als „Hier zet men volk om te *schaften*” en „Hier *schaft* men.” *Schofttijd* n.l. beteekent *rusttijd* en *schafttijd* is etenstijd. Maar omdat juist de *rusttijd* als *etenstijd* gebruikt wordt, is het licht te begrijpen, dat de beide woorden in het volksbewustzijn veelal dooreenloopen en verward worden.

RED.

Hollandsch.

In Holland, iedereen weet het, schrijft men tegenwoordig nagenoeg zooveel Fransche als Nederlandsche woorden in ééne volzin. Het wordt recht vermakelijk, een dagblad (we willen zeggen: *courant*) of tijdschrift (vergifenis! *revue*) in de hand te nemen; op elken regel gapen u daar een paar vreemde kereltjes aan, die tusschen de echte Nederlanders een waarlijk potsierlijk figuur maken. Tot het woord *romanschrijfster* toe is onbruikbaar geworden; van vrouwe BOSBOOM-TOUSSAINT heet het thans: „onze uitmuntende *romanière*.” Die arlekijnstaal is ook ten onzent ingevoerd: de *Nederlandsche* (?) *Dicht- en Kunsthalle* exprimeert ook al hare admiratie voor de uitmuntende *romanière*!

Het getal apen is in de Vlaamsche letterwereld altijd groot geweest. In de jaren '40 trachtten VAN DUYSE en DAUTZENBERG de *du* en *dijn* hier in te voeren: *du bist* schoon, *dijn* lieve vriend enz.; seffens was er een heele hoop jonge rijmlijmers, die 't nadden. Dan kregen wij het *lik* en een hoop *likkers* kwam de bend der *du-dijners* versterken.

Later meende er een te moeten spellen: *nogthans*, en een heele reesem apen volgde na; op zekeren morgen stak HIEL zich in 't hoofd dat het goed ware *deur*, *heur*, te zetten voor *door*, *haar*; dadelijk was er eene macht schrijfjongens gereed om die fraaiigheid voort te planten.

De *romanière* van dezen dag zal het wegelke volgen waarop *du* en *dijn*, *lik* en *veur* verloren geloopt zijn; maar daarom zal navolgen niet verminderen, op het gebied van kunst is blindelings, dwazelijk navolgen van nieuwigheden, die altijd geen verbeteringen of noodwendigheden zijn, steeds aan de orde van den dag.

(De Vlaamsche Wacht.)

Vraag.

In „Het Werkwoord in zijne vervoeging en afleiding door Dr. L. W. v. Helten.” Hoofdstuk VI, (blz. 123) wordt de onregelmatigheid van het w.w. *willen* verklaard uit een oud w.w. *wijlen* der IVde klasse. *Ik, hij wil* was oorspronkelijk de vorm van het *imperf* conjunctief van dat *wijlen*. In de „Kleine Nederl. spraakkunst van denzelfden schrijver daarentegen wordt in § 47 van den 2en druk beweerd, dat we in *ik, hij wil* een vorm hebben met verdubbelde *l* (alzoo oorspr. *wile*) die als praesens van den indicatief is in de plaats gekomen van een vroeger sterk *praesens* der aanvoegende *w.* van een oud w.w. IIIde klas dit zal wel moeten wezen: IIde klas (verg. § § 28 en 29) *welen*.

Daar het „Werkwoord” is verschenen in 1877 en de Tweede druk van de Kleine Ned. Spraakk. in 1880, vertegenwoordigt de laatste zinswijze waarschijnlijk de tegenwoordige overtuiging van Dr. v. Helten. De geleerde schrijver zou intusschen mij en wellicht ook anderen eenen dienst bewijzen, door zijne meening eenigszins breedvoerig toe te lichten. Zooals het daar in de Kleine Ned. Spraakk. staat kan ik het wel van buiten leeren, maar niet begrijpen.

Ik maak van deze gelegenheid gebruik, om Dr. v. Helten. met vriendelijken aandrang te herinneren aan zijne belofte, afgelegd op de eerste bladz. van het voorbericht van het „Werkwoord.” In plaats van een paar maanden hebben wij nu 4 jaren geduld geoefend, en nog altijd laat het *derde* gedeelte, de *samenstelling* van het werkwoord, op zich wachten. Het schijnt bijna — ofschoon ik het ten zeerste betreur — dat de „Nederlandsche Spraakkunst ten behoeve van onderwijzers en belangstellenden” gelijken tred gaat houden met Het Woordenboek.

Moge de geachte schrijver mijne pessimistische zienswijze weldra logenstraffen!

J. C. GROOTHUIS.

We wenschen niet vooruitte loopen op hetgeen Dr. v. Helten wellicht over zijne bewering in het midden zal brengen, maar verwijzen voorloopig naar *Noord en Zuid* II. 170.

Ongeveer.

De afleiding van dit thans zeer gebruikelijke woord is niet te geven alleen met behulp der hedendaagsche taal. Men zou bij den eersten oogopslag geneigd zijn aldus te redeneeren: *on* is een voorvoegsel, dat de ontkenning aanwijst van eenig begrip. *Ongeveer* is een bijwoord, *geveer* zou dus ook een bijwoord moeten zijn met de tegenovergestelde beteekenis. Doch niemand zal dat zoogenaamde bijwoord *geveer* ooit kunnen verklaren, om reden dat het nooit heeft bestaan. Men zal dus den eenigen weg inslaan, die open staat: men zal oudere vormen van het woord opzoeken. In de 17e Eeuw was *ongeveer* niet de gewone uitdrukking. Aangezien men het in de eerste plaats zou verwachten bij schrijvers, die veel getallen opgeven, zal men dadelijk de geschiedwerken, van Hooft bv., opslaan. Daar vindt men *ontrent*. In *Hendrik de Grote* bv. (editie van 1626). bl. 6. *ontrent twaelf jaren oudt*, bl. 7 *ontrent den zelven tydt*; *ontrent vyftien jaren oudt*; bl. 84 *ontrent zeven duizendt*; bl. 90 *ontrent twaalf honderdt paarden*. Men vindt *ongeveer* ook niet in het Woordenboek op Hooft van Oudemans. In een gedicht van Huygens echter, nu pas uitgegeven, leest men *ongevaerlijck*.

(Afl. 1 bl. 11) Maer al was ick ongevaerlijck
Een paer halve jaren wech.

Dit woord komt hier in beteekenis geheel met *ongeveer* overeen.

Ook bij Bredero leest men het enkele malen. Oudemans geeft maar ééne plaats op uit het Moortje:

Onghevaerlyck vier jaer soo waerdy
vry van druck (bl. 13).

doch ook bl. 5.

Onghevaerlyck den tijdt van thien of twalif jaer

Waarschijnlijk zal het nog wel elders voorkomen, maar ik heb voor 't oogenblik geene andere citaten tot mijne beschikking, en meen te mogen zeggen, dat in de 17e Eeuw *ontrent* de gewone uitdrukking was. Voorbeelden hiervan geeft het Nederl. Wdb. bij *ontrent*, waar tevens het volgende onderscheid wordt opgegeven, dat nu tusschen *ontrent* en *ongeveer* bestaat. Dit laatste wordt bij voorkeur gebezigd „bij hoeveelheden, die het aangewezen getal of de genoemde maat niet te boven gaan, maar er beneden blijven.” — Ook in het Middelnederlandsch zal men zelden, zoo ooit, het woord *ongeveer* aantreffen. De oude schrijvers bevatten chronologische opgaven genoeg bv. *ontrent* den regeeringstijd van allerlei vorsten, waarbij men alweer in de eerste plaats naar een woord als *ongeveer* zal zoeken. Doch de meeste van die opgaven hebben, althans schijnbaar, eene zoo groote nauwkeurigheid, dat een woord als het boven-

staande, er in 't geheel niet bij te pas komt. Vaak wordt de juistheid der opgave nog uitdrukkelijk verzekerd door een' of anderen stoplap.

Zie bv. Maerlant. Sp. I^s 32, 9:

*Dese regneerde XL jaer,
Ende hadde kinder, wet vorwaer,
C ende XV, horic scriven.*

Om een zeker tijdstip meer algemeen aan te duiden, zegt de dichter bv. Sp. I⁴ 7, I:

*Alse Alexander die jongelinc
In sinen XVden jare ghinc, enz.*

Waar wij zouden zeggen: *toen ongeveer*, zegt Maerlant bv.: *Tien (te dien) tiden ende indien daghen*, elders: *in dien tiden* enz.

Doch ook leest men *omtrent*.

Bv. Sp. I⁴ 50, 17: *Omtrent M ende L man*.

Evenzoo Lekensp. II, 3, 31:

Twintich jaer ofte daer omtrint.

en II, 36, 728:

Het was omtrent sexten tijt.

Het bovenstaande moge, zoo niet bewijzen, dan ten minste waarschijnlijk maken, dat *omtrent* vroeger de gewone uitdrukking was, en niet *ongeveer*. Mag men het bovenvermelde *onghevaerlyck* met ons *ongeveer* op ééne lijn stellen? Daar is stellig niets tegen te zeggen: De afwisseling van *ae* en *ee* voor *r* is zeker uiterst gewoon, *rechtvaerdigh* en *rechtveerdich*, *naars* en *neers* enz. leest men overal naast elkaar.

Kiliaen heeft ook *onghevaer* en *onghevaerlyck* = *ferē*, *circa*. Doch hij geeft ook: *onghevaerd*, *onghefaerd* = *forte*, *fortasse*, *casu* (bij toeval), dat hij echter blijkt het daarbij gevoegde *Germ.* niet voor een zuiver inlandsch woord houdt.

Let men voor 't oogenblik niet op die laatste *d*, hopen de identiteit van *onghevaer* en *onghevaerd* later zal blijken, dan moet men natuurlijkerwijze aldus redeneeren: *on* heeft veel van ons gewoon ontkennend voorvoegsel. Is er nu ook een woord *ghevaerd* te vinden? Oudemans geeft op, dat dit gevonden wordt in het 4e deel van Nijhoff's Gedenkwaardigheden van Gelderland.

Men leest daar op bl. 128, in een diploma van 1436: *sonder alle geveirde ind argelist*. (vgl. ook bl. 128 en bl. 211), *geveirde* moet dus zooveel als *arglist* beteekenen, want daarmee wordt het blijkbaar synoniem gesteld. Daarenboven leest men bl. 188 *ongeveerlich* in den zin van *sine dolo* (zonder *arglist*), waaruit men de conclusie zal trekken; waarschijnlijk was er een woord *geveer*, dat

even als *geveird* den zin had van *list*. Doch tevens blijkt, dat dit *on* van *ongeveer* moeielijk ons gewone woord *on* kan zijn. Is *geveer* oorspronkelijk *arglist*, dan zou ongeveer moeten beteekenen: *niet-arglist*, *oprechtheid*, of zoo iets; in elk geval moest *ongeveer* dan ook een substantief wezen. Dit *on* moet dus anders worden verklaard, wanneer de beteekenis van *geveer* hier werkelijk gevonden is. Aangezien de laatst aangehaalde woorden voorkomen in stukken, waarvan de taal eene sterke Duitsche kleur heeft, zal men natuurlijkerwijze het onderzoek voortzetten in bronnen uit oostelijker streken. In het Nederduitsche Wdb. van Schiller en Lübber zoekt men niet te vergeefs.

ungeverlik wordt verklaard door *aufrechtig*.

In eene bron van 1469 staat: *unse sekere, velich ungeverlich gelayde*, waar de drie adjectiva natuurlijk hetzelfde ongeveer beteekenen. Dan vindt men: *geverde* = *arglist*, *onoprechtheid*: *we met geverde swert, de swert tweevoldige meinede*. Evenzoo bestaat er een adj. *gever* = vijandig.

Het bestaan van een Substantief *geveer* of *geverde* = *arglist*, is dus voldoende bewezen. Het suffix *de* is in onze taal bekend: het vormt substantiva van adjectiva, en wel *abstracta*. Bij ons is het ook *te* geworden in *hoogte*, *diepte* enz., doch *de* is de oorspronke-vorm, beantwoordende aan Got. *-itha*, in *diupitha* (diepte) *hauhitha* (hoogte) enz. Zoo zou dus ook *geverde*, wel van een adjectief *geveer* kunnen komen, dat ik reeds uit het Nederd. heb aangehaald.

Nu heeft men echter te onderzoeken: is die *ee* in de laatste syllabe oorspronkelijk Germaansch? Zij kan zeer wel ontstaan zijn uit *a*, wanneer in de volgende lettergreep eene *i* voorkomt, die later is afgevallen, na *e* te zijn geworden, zooals bv. *heer* (leger), mdn. *here* in het Got. tot stam *harja* heeft, nom. *harjis*, acc. *hari*. *Ge* is natuurlijk een voorvoegsel; men zou dus eene syllabe *far* overhouden. Neemt men in acht, dat in het middelhoogduitsch *f* en *v* aan 't begin denzelfden klank vertegenwoordigen, dan zal men een mhd. woord *vâre f* = *Betrug*, *Nachstellung* voor een ouderen vorm durven houden. Dit woord mist echter umlaut, en de *e* aan het einde zal dus niet uit *i* maar uit *a* zijn ontstaan. In het Oudhoogduitsch bestaat dan ook *fâra* = *insidiae* (Graff.), maar ook *fâri* met dezelfde beteekenis. Beide woorden zijn feminina, en het tweede is gevormd met het suffix *ja*. Een zwak werkwoord hiervan afgeleid, *fârén* = *belagen*, *loeren* op iets, in het oog houden. Voor eene ohd. â mag men in 't Got. ê verwachten. Men vindt dan ook *fêrja*, een masculinum, gevormd met het suffix *jan* in den zin van *belager*, *bespieder*; nl. Luc. 20 : 20. *Jah afeithandans insandidédun fêrjans*, = en heengegaan zijnde, zonden zij bespieders, (die nl. het er op toe moesten leggen, hem door strikvragen te vangen).

Deze klasse van vormen is ook in het mhd. sterk vertegenwoordigd. Naast *vâre* staat *vaere* met gelijken zin, beantwoordende aan ohd. *fâri*. Ook zijn er eene menigte samenstellingen met *ge*. *gevaere*, *gevâre*, *gevaerde* = bedrog, *gevaere*, *gevaerec* = vijandig, *gevâren*, *gevaeren* = bedriegen, vijandig behandelen. De drie hier genoemde substantiva zullen in nieuweren vorm luiden *Gefahr*, *Gefähr*, *Gefährde*. Deze drie vindt men dan ook in Grimm's Woordenboek. De algemeene beteekenis dezer woorden is dus: *listige belaging*, of *booze bedoeling*. Dien zin behield *fahr* volgens Grimm het langst in de taal der juristen, en het woord zelf was nog bij Luther in gebruik. De zin werd echter die van *periculum*, dat is de toestand, die van de belaging het gevolg is.

In het Nederduitsch der 14e eeuw leest men: *hir mankt* (tuschen) *stunt he in groter vare*, = in groot gevaar; hier heeft het woord bijna den zin van het Middelnld., waar dezelfde uitdrukking beteekent *in groote vrees*; die begrippen zijn dan ook ten nauwste verwant. De *angst* is toch ook de toestand, waarin iemand verkeert, die belaagd wordt. Doch het mndl. *vare* is soms ook = *periculum*. Bv. Maerlant Sp. I^s 43, 19 *mochtijt doen behouden vare*, ter vertaling van *si tute poterit* (wanneer hij het zonder gevaar kan doen). Het meest gewone woord voor *gevaar* is echter *vrese*.

Bv. Reinaert II 5437:

*opdat sijn lijf voor allen vresen
te bet altoos bewaert soud wesen.*

en Maerlant Sp. I^s 56, 41:

Het es vrese in menegen dinghen.

d. i. in vele omstandigheden loopt men gevaar. Men kan dus zeggen: het woord *vare* kan in tweeërlei zin worden opgevat: 1e. beteekent het eene zekere daad, nl. belaging, 2e. den toestand, welke bij een tweeden persoon het gevolg van die daad is. Welke ligt nu in ons woord *ongeveer*? Het Nederduitsch kent: *ane alle geverde* = ohne böse Absicht, het Mhd. heeft *âne vâre*, ook *sunder vâre*. Het voorzetsel *âne* is zeer bekend in de beteekenis van *zonder*, ook in onze taal, bv. *ane minen danc* in het Mndl. = tegen mijnen wil. *Ane sijn* met een genitief verbonden, beteekent *iets kwijt zijn*. Een enkel voorbeeld zij voldoende.

Stoke IV, 525: *Dat si mosten an haren danc
Singhen enen niwen sanc.*

Bij deze plaatte worden door Huydecoper vele andere geciteerd. De tegenstelling van *âne vâre* was in het Mhd. *ze vaere* = met kwade bedoeling. Die praepositie *âne* werd later *on*. In Grimm's Wob. vindt men aangehaald:

Tell sprach: es were on fahr geschehen = zonder opzet. Die uitdrukking wordt ook gebezigd van een' onpartijdigen rechter.

Langzamerhand is men in het Hgd. echter in die verbinding niet *Fahr*, maar *Gefahr* gaan gebruiken, en zoo ontstond het hedendaagsche *ungefähr*, waarin *un* staat voor *ohn*, evenals in *ohnmacht* omgekeerd *ohn* in plaats van *un* is gekomen. Vergelijkt men nu het artikel *om* in het Nederl. Wob. dan ziet men, welke vormen van de praepositie, die mhd. *âne* luidt, bij ons bestaan hebben en nog bestaan. *Ane* bestond nog in de 16e eeuw. In de 17e eeuw werd *oon* gebruikt.

Hoe ons woord *ongeveer* nu een synoniem van *omtrent* kan zijn, is uit het voorgaande duidelijk. Uit de beteekenis *zonder opzet* ontwikkelt zich van zelf die van *zonder nauwkeurig acht te geven*, en in dien zin gebruiken wij het.

Eene andere vraag is: Hoe komen wij in Holland aan *ongeveer*? Eene uitdrukking als *ane vare* in den zin van *zonder opzet* wordt, voor zoover ik weet, niet gevonden in het Mdn. van onze westelijke streken. In de 17e eeuw en, blijkens Kiliaen, reeds vroeger bestond *onghevaerlijck*: men mag m. i. vermoeden, dat het uit oostelijker gewesten hierheen is gekomen,

Leiden, 10 Nov. '81.

A. KLUYVER.

Politieblad.

Weldenkende Nederlanders gelieven ons te helpen de onderstaande landloopers over de grenzen te zetten.

Beredeneerde vonnissen worden gaarne door ons ontvangen ook den welwillenden verdediger (zoo er een mocht zijn) verleenen wij gaarne het woord.

De beschuldigten zijn:

onbestemd gevoel (verlangen), die zich wil laten doorgaan voor „niet te omschrijven gevoel (verlangen), onverklaarbaar gevoel (verlangen).”

opvallende gelijkenis, reizende op naam van „in het oog vallende, bijzonder sterke, sprekende gelijkenis”.

zijne triomfen vieren, die heeten wil „schitteren, lof inoogsten, zegevieren.”

beduidend verlies, zich uitgevende voor „groot verlies, belangrijk verlies”.

onderbroken (het verkeer werd eenigen tijd), die niet dezelfde is als „gestremd, gestoord”.

zelfmoorden (*zich*) van welke familie wij alleen kennen „zich om het leven brengen”.

Examenwerk.

Kampen, 3 Aug. 1881.

A.

Fragment uit „Winter” van Potgieter.

Mijn vaderland! uw winter heb ik LIEF,
 Geen dwingeland WAT ademt overheerend,
 Van 't oogenblik, dat hij ten troon zich hief,
 In 't rustig rijk de rust van 't graf begeerend.

Hier is Natuur in 't sluim'ren weeld'rig schoon:
 De graauwe wolk, den vorst vooruit getrokken,
 Strooide over 't land slechts enkele witte vlokken;
 't Schijnt eêlgesteent, ontvallen aan zijn kroon.

Dwaas WIE hem schetst als aan de grens des levens!
 Viel heerschersstaf ooit stramme handen ligt?
 De kracht der jeugd straalt van zijn aangezicht,
 Der jonkheid lust in gulle blijdschap tevens.

Een vreugdekreet verwelkomt hem in 't dal;
 De heuvelkling DOET luid haar jubel hooren,
 En 't weem'lend volk zwiert over 't stroomkristal:
 De Mingodes is hier op 't ijs geboren.

1. Overbrengen in proza.
2. De eerste 4 regels redek. ontleden.
3. Maak uwe taalk. opmerkingen over het gebruik der onderstreepte woorden.
4. Welke beteekenis kunnen de voorzetsels *aan* en *van* hebben, en hoe verklaart gij hun gebruik in bovenstaand fragment?
 - B. Verklaar de naamvallen der onderstr. woorden in de volgende zinnen:
 1. Wees U-ZELF.
 2. Wat deert het HEM of gij HET HEM heet liegen.
 3. Egypte 't eerst ontsloten!
 Het BROEINEST uitgeroëid!
 4. Mijn broeder wist, wat HEM te wachten stond.
 5. Ieder onzer beschouwt u als VRIEND.

A.

1. De dichter zingt een lofzang op den Nederlandschen winter, en zegt, hem om zijne goede eigenschappen te beminnen. Hij

ziet in hem geen dwingeland, die alle levende wezens tot zijne slaven wil maken, zoodra hij den troon bestijgt, en die in zijn gebied alle leven wil doen ophouden: 't is slechts een sluimeren der natuur; en tijdens die sluimering vergunt de winter haar, dat zij een rijke pracht ten toon spreidt. Hij kondigt zijne komst aan door grauwe wolken, die de aarde hier en daar tooiden met sneeuwvlokken, alsof 't edelgesteenten uit 's vorsten kroon waren.

Stel hem niet voor als afgeleefd en enkel rust begerend; immers bijwijlen doet hij ons voelen, dat zijn' machtigen arm de heerschershaf niet te zwaar is. We zien op zijn uiterlijk de kracht der jeugd en een levenslust, die zich openbaart in ongekunstelde blijdschap. Alom, in 't dal en op de heuvelen jubelt men over zijne komst en hem dankt men 't genot te kunnen zwieren over de ijsvlakte. Veel liefdesbetrekkingen worden hier, dank zij weder den winter, op de bevrozen watervlakte aangeknoopt.

2. De eerste vier regels bevatten één hoofdzin: „Mijn vaderland! uw winter heb ik lief;”

en den bijvoegelijken zin: „geen dwingeland wat ademt overheerend, van 't oogenblik, dat hij ten troon zich hief, in 't rustig rijk de rust van 't graf begerend.”

De hoofdzin is een enkelv. bepaalde bevest. bedrijvende zin;

de afhankelijke zin is een samengestelde, bijvoegl. zin van den eersten graad, bepal. van winter.

In den afh. zin heeft men:

- a. „geen dwingeland” = verkorte, onbep. ontkenn. hoedanigh. afh. zin van den 1n gr. bep. van winter.
- b. „wat ademt overheerend” = sameng. beknopte bepaalde, bevest. bedr. afh. zin bep. van dwingeland 2e gr.; hierin „wat ademt” = onbep. bevest. bedr. voorwerpsz. 3e gr.
- c. „van 't oogenblik, dat hij ten troon zich hief, in 't rustig rijk de rust van 't graf begerend” = beknopte, samengest. bevest. bedr. afhank. zin, bep. van dwingeland 2e gr.; aaneenschakelend met b verbonden, verzwegen zinsverband; hierin: „dat hij ten troon zich hief” = bep. bevest. bedr. zin. bepaling van oogenblik, 3e gr.

Zinsdeelen.

„Mijn vaderland” aanspraak, „ik” onderw. „heb lief” gezegde, „uw winter” voorwerp, (die) onderw. „geen dwingeland” (is) gezegde, (die onderw.) „overheert” gez. „wat” onderw. „ademt” gez. (die onderw.) „begeert” gez. „de rust des grafs” voorw. „des grafs” bep. van „rust”, „in 't rustig rijk” plaatsbep. „rustig” bep. van „rijk”, „van 't oogenblik” tijdsbepaling „dat” voegw. „hij” ond. „hief ten troon” gez. „zich” voorw.

3. *lief*: adjectief. Terwey § 102. 't Vormt hier met „hebben” 't oneigenlijk samengest. ww. liefhebben.

wat: Vragend voornaamwoord, komt voor als:

- a. vrag. vrnw.: wat hebt gij gelezen?
- b. vrag. vrnw.: wat papier gebruikt gij?
- c. meer als uitroep dan als vraag: wat onvoorzichtigheid toch!
- d. betr. vrnw.: hij krijgt alles, wat zijn hart begeert. Als zoodanig slechts geoorloofd na: *dat*, *datgene*, *alles*. Terwey 129.
- e. onbep. vrnw.: Zij wist wat nieuws.
- f. onb. telw.: geef mij wat appels.
- g. bijw. van graad: schrijf wat duidelijker.
- h. vrag. bijw.: wat buigt ge u neder?
- i. tusschenwerpsel: Wat! gij zoudt daarvoor uw leven wagen? terwijl het in bovenstaand fragment voorkomt, met beteekenis van *al wat*; als:
- j. bepaling. aankond. en betrekk. voornw.
't: Persoonl. voornw. staat hier voor „'t over 't land gestrooide,” 't voorwerp uit den vorigen zin, en is hier onderwerp.
't kan in dergelijke zinnen ook voor een *hoedanigheid*, een *werking* of een *geheelen zin* in de plaats komen:
- a. 'k ben ziek en zal 't nog wel eenigen tijd blijven.
- b. ik schrijf en doe 't met plezier.
- c. hij wilde zijn werk eerst afmaken, en vader vond 't goed.

wie: vragend vrnw. staat hier als bep. aank. en betrekk. voornw. voor *degeen*, *die* in de plaats.

Hoewel *die* een meer bepaalden persoon dan *wie* aangeeft, heerscht omtrent 't gebruik dezer woorden in dergelijke zinnen bij goede schrijvers niet altijd eenstemmigheid, zegt Terweij; voorbeelden § 130 aldaar. Zie ook De Gr. 320, 324.

doet: onregelm. werkw., vormt hier met *hooren* 't causatieve of factitieve ww. doen hooren.

4. *Aan* kan de volgende beteekenissen hebben:

- a. Zich bevinden op de oppervlakte (= *op*):
„Bloed *aan* het mes.” —
„Zoo blijft een vreemdeling *aan* een verren oever staren.”
(Feith).

„Wij dragen *aan* de sterke heup
Een scherp en blinkend zwaard.” (Bellamy).
- b. in de nabijheid (= *bij*), rakende aan:
„Rotterdam ligt *aan* de Maas.”

„Wij vergeten *aan* uw zijde (= *bij* u.)
's Winters dolle grimmigheid!” (Bellamy).

„Voor Libanons bosch tot *aan* 't Westersche meir.”
(Bilderdijk).

c. behoorende aan:

„De eer is *aan* mij; het staat *aan* u, de beurt is *aan* hem;
aan ons de last, *aan* u de lust!”

„En nog dacht iedereen: de voorrang is *aan* mij.”
(Ledeganck).

d. bezig met:

„Wij zijn *aan* 't werk, *aan* 't eten, *aan* 't studeeren, *aan*
't schilderen, enz.”

„Komt helden!... *aan* den strijd!... den lauwer of de dood.”
(van Alphen).

e. door middel van:

„Iemand *aan* zijne spraak, *aan* zijne kleeding kennen. Men
kan het u *aan* den neus zien.”

f. bij een groot aantal bijvoegelijke naamwoorden, zooals: schuldig,
gedachtig, getrouw, onderdanig, gehoorzaam, onderhevig, ver-
slaafd *aan*, enz.

„Schuldig *aan* diefstal, gedachtig *aan* zijne woorden, getrouw
aan den Koning, onderdanig *aan* zijn meester, verslaafd *aan*
den drank, onderhevig *aan* toevallen.”

g. evenzoo bij werkwoorden: ontsnappen, denken, ontrukken, zen-
den, geven, ontnemen, schenken *aan* enz.

„Orion! uw volmaakte glans
Ontruikt mijn geest *aan* 't aardse duister.”
(Nieuwland).

„Een dunne vlek, wier flauwe schijn
Zich telkens poogt *aan* 't oog te *onttrekken?*”
(Nieuwland).

„Hij *denkt aan* noodstorm, klip, *aan* branding en *aan* stranden,
Aan schipbreuk, bliksemvuur en wreede rooverbanden.”

(Feith).

„Op de eeuwige Alpen, dik met sneeuw en ijs omschorst,
Ontwringt de schoone Rijn zich *aan* der bergen korst.”

(Helmers).

h. Als scheidbaar voorvoegsel bij werkwoorden, als aannemen,
aanroepen, enz.

„o Deugd! hoe *lacht* uw glans mijn starend oog hier *aan!*”
(Feith).

„Kniel, menschdom, kniel! *bid* zwijgend *aan!*”
(van Alphen).

In regel 8 van 't opgegeven fragment komt *aan* voor volgens
lr. g; en in regel 9 volgens lr. b.

Het voorzetsel *van* wordt zoowel gebruikt in gevallen (A) waarin het een genitief omschrijft, als in gevallen (B.) waarin *van* omschrijving geen sprake is.

A. a. omschrijving van een subjectieven genitief:

„Geen dwinglands blik stemt Neêrlands lier,
Bij 't wappren *van* de leeuwbanier.” (van Hall).

„Het donderen *van* 't geschut, het rommelen *van* de trommen,
het gieren *van* den storm.”

b. van een objectieven genitief:

„Doorluchte stichteren *van* 's Werelds achtste wonder”
(Huygens).

„d'Ontsluiter *van* de Zondt legt in dit graf besloten”
(Brandt).

c. van een genitief van bezit of afkomst:

„En 't kroost *van* zulk een volk zinkt niet geheel in 't duister.”
(Helmers).

„Mouringh, die de vrije schepen
Van de sevenlandsche buert.” (Huygens).

d. van een genitief van verwantschap:

„Hier leeft de dochter, weeuw, en moeder *van* de Helden.”
(Brandt).

e. van een partitieven genitief:

„o Langgevierde maagd der rijkste *van* de steden!”
(Ledeganck).

„Na een oogenblik *van* nadenken; een uur *van* zoeken.”

B. a. het aanvangspunt eener beweging of handeling:

„Op de maat,
Van dat de zon herrijst, vervolgt het dier te vrede
. . . zijn weg.” (da Costa).

„Hier barst *van* boord de vuurbui los.” (Bogaers).

„En vloog *van* schip op schip in 't aanzicht van de doot.”
(Brandt).

b. afkomst:

„Dankt daarbij Hem, die 't ons gaf,
Dat gij *van* boeren zijt.” (Brestler).

„Gewis . . . ja . . . Mozart was . . . ik vond
Ook altijd veel plezier muziek *van* hem te hooren.”
(Helv. v. d. Bergh).

„Gesanten *van* omhoogh.” (Huygens).

- c. stof; met de beteekenis van uit:
 „Van sooveel steens omhoog, op sooveel houts van onder.”
 (Huygens).
 „Geen verf van (Ac.) schilderij, geen stift noch punt van staal
 Verbeelt door kracht van (Bb.) kunst des Amstels Admiraal.”
 (Brandt).
- d. oorzaak; in dit geval kan het ook vervangen worden door *door*:
 „En heel de landstreek dreunt van de afgeschoten wateren.”
 (Helmers).
 „Ai! zoek den Levende niet bij de doón! noch wacht
 Van 't ijdel zelfgekwel, van de ijzren heldenkracht,
 Triumfen, die alleen Gods waarheid kan behalen.” —
 (da Costa).
- e. verbinding van een object bij eenige werkwoorden, zooals ge-
 nezen, spreken, enz. en bij sommige bijvoegelijke naamw. zoo-
 als vol, ledig, klein, groot, enz.
 „De baai *stroomt vol van* oorlogsplechten
 De strandwal *krielt van* wapenknechten. (Bogaers).
 „De zon *verstoken van* haar luister.” (de z.)
 „Zoude ik thands roerloos staan als van gevoel *berooft?*”
 (Ledeganck).
 „Waar hij, *van* eeuwig licht *omstraald.*” (van Hall).
 „'t Puin, *van* 't eerlijk bloed van zooveel burgers *rood.*”
 (van Hall).
 (Het tweede *van* behoort onder Ac.)
 „Een inborst, blanker nog *van* deugd
 Dan 't hoofd *van* vlokken, die 't besneeuwen.” (Hooft).
- f. verbinding van een hoedanigheid en de zaak, welke die hoe-
 danigheid bezit:
 „Groot *van* persoon, klein *van* stuk, hard *van* vel;
 hoog *van* moed: klein *van* goed.”
 „Jan, hagelwit *van* ziel, beticht men als verrader.”
 (D. Schelte).
- In dit fragment komt *van* voor:
 „Van 't oogenblik,” zie lr. B. a.
 „De rust van 't graf,” zie lr. A. c.
 „Van zijn aangezicht,” zie lr. B. a.

B.

1. „Wees *u-zelf.*” 't Naamwoordelijk deel van 't gezegde be-
 staat uit het pers. voornw. „u” en 't bijvoegl. voornw. „zelf.”

't Predicaat heeft bijvoeglijke kracht, en heeft den vorm van den accusatief. — Terwey §§ 24 en 215. Andere gevallen waarin 't predicaat niet in den 1en nv. staat, zijn:

ik ben voornemens; hij is van adel; wat des keizers is, enz.

2. *Wat* deert het *hem*, of gij *het hem* heet liegen.

„*Wat*” = bijwoordelijke bepaling van mate;

„*hem*” = als lijdend voorwerp van deren in den accusatief.

„*het*” = als lijdend voorwerp van heeten liegen in den accusatief.

„*hem*” = als onderwerp van den voorwerpszin: „dat hij het liegt”, lijdend voorwerp van heeten en staat in den accusatief. — Terwey § 211.

3. *Egypte* 't eerst ontsloten! Het *broeinest* uitgeroeid! Beide onderstreepte woorden staan als lijdend voorwerp der overgangelijke werkw. ontsluiten en uitroeien in den accusatief.

Maakt men dergelijke zinnen volledig dan behoeven ze wel het werkw. worden, en moet men dientengevolge 't zelfst. naamw. in den nominatief denken; 't staat echter werkelijk in den accusatief om bovenvermelde reden. De Groot, § 111 en Terweij, § 37.

4. „Mijn broeder wist, wat *hem* te wachten stond.”

Iets staat te wachten (iets is te wachten, is aanstaande) heeft een belanghebbend voorwerp, geen lijdend voorwerp bij zich; *hem* staat dus in den datief.

5. „Ieder onzer beschouwt u als *vriend*.” „*Vriend*,” attributief zelfst. naamw. komt als appositie in gelijke betrekking voor als 't voorgaande woord (*u*) dat hier lijdend voorwerp van beschouwen is; alzoo staat het in den accusatief.

Breda, 23—25 Juni 1881.

„Uit zee hebt gij uw grond gewrocht,
O Nederland! — *en, wat* onze oogen
In uw landouw bewondren *mogen*,
Uw rijkdom hebt ge in zee gezocht,
En uit haar diepe, wilde golven,
De *reinste* parels opgedolven.” —

1. In proza overbrengen.
2. Het geheel in enkelvoudige zinnen ontbinden.
3. Het geheel omzetten van den bedrijvenden in den lijdenden vorm, en omgekeerd, maar zóó, dat de samenhang dezelfde blijft.
4. *en*. Welke zinnen worden door *en* met elkander in betrekking gebracht.
5. *wat*. Taalkundig en redekundig ontleden.

6. *mogen*. Taalkundig ontleden.
7. *reinste*. Is er verschil tusschen *rein* en *zuiver*? Doe dat helder in voorbeelden uitkomen.
8. Vul aan:
 Zoo en als een bliksemstraal.
 Zoo en als een tijger.
9. Over een zaak *losjes heenglijden* beteekent met andere woorden:
10. Geef het tegengestelde van de gecursiveerde woorden: een *kunstmatig aangelegde* rots; een *bekrompen* verstand; een *zouteloos* gezegde; dat zijn *zinledige machtspreuken*; een gevoel vol *fijnheid* en *kieschheid*; *kloekheid* en *onafhankelijkheid* van geest; een *fier* antwoord.
11. Woordverklaring:
Zich verledigen tot iets; *letterknechterij*; (t. w. de afleiding van de overdrachtelijke of figuurlijke beteekenis uit de oorspronkelijke of stoffelijke) en gebruik elke uitdrukking in een paar fiksche zinnen.
12. Wat denkt gij van den volgenden zin:
Ik zing schoon thans geen zon van welvaart mij meer streelt.
 Hebt gij op- of aanmerkingen, deel die op klare en duidelijke wijze mede.
1. Het opgegeven „versje” is het eerste couplet van een der *Volksdichten* van Dr. J. P. Heye. De dichter zegt in deze zes regels eenvoudig: Nederland is uit zee ontstaan, — t. w. door aanslibbing en inpoldering en altijd voor zooveel de provinciën Holland en Zeeland en een gedeelte van Friesland en Groningen betreft. Verder heeft Nederland zijn rijkdom aan de zee te danken, namelijk door den handel en de visscherij; en eindelijk heeft het op zee de vrijheid en den vrede bevochten, even groote schatten voor onze natie, als de reinste parels voor den parelvisscher.
2. Aanspraak: *O Nederland!*
 Hoofdzin: *Uit zee hebt gij uw grond gewrocht.*
 Verzwegen nevensgeshikte zin: *en (gij hebt gewrocht).*
 Voorwerpszin: *wat onze oogen in uw landouw bewonderen mogen.*
 Hoofdzin: *Uw rijkdom hebt ge in zee gezocht.*
 Nevensgeshikte zin: *en uit haar diepe, wilde golven (hebt gij) de reinste parels opgedolven.*
3. Uit zee is uw grond door u gewrocht, o Nederland! en wat in uw landouw door onze oogen bewonderd moge worden. Uw rijkdom is door u in zee gezocht en uit haar diepe, wilde golven zijn door u de reinste parels opgedolven.
4. De eerste hoofdzin en de daarbij behoorende verzwegen nevensgesch. zin worden door *en* verbonden.
5. *Wat*: betrekkelijk voornaamwoord, welks antecedent *dat* of *datgene* is weggelaten, onzijdig enkelvoud, 4e naamval als voorwerp van *bewonderen*.

6. *Mogen*: sterk onregelmatig hulpwerkwoord van wijze met verschoven verleden tijd (modaal hulpwerkwoord met opgeschoven praeteritum), aanvoegende wijs, tegenwoordige tijd, 3e persoon meervoud.

7. *Rein* en *zuiver*: Groot is het verschil tusschen deze beide synoniemen niet; door *rein* verstaat men meestal *vlekkeloos*, *smetteloos*; door *zuiver*: *onvermengd*. Het eerste ziet dus meer op het uiterlijke voorkomen, het andere op het inwendig samenstel der dingen; beide woorden komen ook in overdrachtelijken zin voor.

Bijv. in letterlijken zin: *rein* linnengoed, *zuiver* water.

„Gij ed'le Godsdienst! blijft mij bij;
Uw *reine* hand dauwt moed in mij.” (Feith).

„Dan wèl hem, die bij 't rustloos spoelen
Zich *rein* hield, Maasrivier, als gij!”
(A. des Am. v. d. Hoeven).

„Een rei van Englen zag
Door 't dunne wolkfloers heen
Of ergens, hier beneên,
Een *zuivre* parel lag.” (Smits).

Overdrachtelijk: een *reine* ziel, *zuivere* bedoelingen.

„Hoe zalig is 't, een vlekloos leven
Te kroonen met een *reinen* dood!” (Withuys).

„Die in de zachte schaauw der *reine* deugd gezeten.”
(Feith).

„Dáár ligt een hemel, die reeds op aard”
Der *reine* zielen het heil verklaart. (Elliot Boswel).

„O *Zuivre* telg van 't hart, vergode Poëzy!”
(Bilderdijk).

„O Hemelsche aengezichtjes!
De lonkjes, lachjes, lichtjes
En straeltjes, die gij spreit,
Doen me, uit uw *zuivre* trekken,
Den invloedt klaer ontdekken.
Der zoete zaligheid.” (Smits).

'k Weet nog van drieste logentaal
De *zuivre* waarheid te onderscheiden.”
(v. Lennep).

Vaak wordt *rein* gebezigd in den zin van *onvermengd*, *zuiver*:

„Theaagnes was 't, die in deez streken,
't Rumoer der rooverhorde ontvlugt,
Den pestwalm van hun kluis ontweken,
Veraadming zocht in *reiner* lucht.”
(ter Haar.)

„Uit waar geloof met moed en kracht
 Uit *rein* besef van plicht gerezen.” (Beets.)

„Ja, dat ik in dees teedre stond
 Van uwen arm bekneld,
 In 't smaken dezer *reine* vreugd
 Nog schuldloos wierd geveld!”
 (Bilderdijk.)

Zuiver daarentegen komt dikwijls voor in den zin van *plekke-
 loos, rein*:

„De heldre maan drijft langs een' *zuivren* hemel
 In stillen luister voort.” (Feith.)

In de volgende verzen van Beets hebben wij beide woorden met
 volmaakt gelijke beteekenis:

„Wanneer
 De Maan heur avondpost betreft,
 En aan den *zuivren*, d'effen trans
 Den *smetloos-reinen* zilverglans
 Der blanke hoornen glimmen doet.”

Reinigen = rein maken, smetten en vuil verwijderen; *straatrei-
 niging, reinigingsvoorschriften*.

Zuiveren = van vreemde bestanddeelen bevrijden. De lucht moet
gezuiverd worden door ventilering; wol, katoen, zijde en dergelijke
 stoffen moeten *gezuiverd* worden, voor en aleer men ze verwerken
 kan. *Zuiveringszout*; zich van een blaam *zuiveren*.

De Ns. 8, 9 en 10 kunnen wij veilig aan het vernuft onzer
 Lezers overlaten.

11. *Zich verledigen tot iets*. De stam van dit werkwoord is
ledig in de beteekenis van *vrij, los, werkeloos*; in dezen zin komt
 dit adjektief voor bij Wolff en Deken: „De vrouw 's voormid-
 dags lui en *leeg* te bed,” evenzoo bij van Effen: „In zijn *leedige*
 uren is men hem altijd welkom.” *Ledigh* beteekende vroeger ook
ongehuwd. Het voorvoegsel *ver* heeft hier dezelfde ontkennende
 beteekenis, als in *verachten, verbeuren, vergrijpen, verleenen*. *Ver-
 ledigen* is dus: *niet werkeloos, lui of ledig meer zijn en zich verle-
 digen tot iets* beteekent: *zich aan iets zetten, zich met iets gaan
 bezighouden*. Bij Kiliaan vindt men voor *ver-ledighen* zes Latijn-
 sche werkwoorden, die allen beteekenen: *vrijmaken, vrijspreken,
 ontheffen, onttrekken, wegnemen, ontlasten, werkeloos maken* enz.;
 en voor *sich verledighen tot bidden: vrijen tijd hebben tot bidden*.
 Nu wordt *verledigen* zonder *zich* tegenwoordig niet meer gebruikt,
 maar in den reflexieven vorm komt het wel voor, bepaald in den
 zin van *zich met iets bezighouden of inlaten*. „De Staatsgevallen
 zullen hem (den Penningverzamelaar) wonder vast in 't geheugen

geprent blijven: zoo hij *zich verledigt om slegs een zijner welgeschikte laden te beschouwen.*" (G. van Loon, *Penningkunde* 1717).

Letterknechterij. Het woord *knecht*, dat vroeger in den zin van *knaap* (maagdekens ende *knechtkens*) en in dien van *soldaat* (*lansknecht*, *voetknecht*, *krijgsknecht*) voorkwam, heeft tegenwoordig de beteekenis van *dienaar* (*dienstknecht*, *huisknecht*, *timmermansknecht*) alsmede die van *slAAF* (*knechtsch*, *knechtelijk*). Een *letterknecht* is alzoo een *slAAF van de letter*, terwijl *letter* de uitwendige vorm is, dien men aan de gedachte geeft.

Zoo spreekt men van *de letter der wet* in tegenoverstelling van *den geest* der wet.

Een *letterknecht* is dus iemand, die stijf vasthoudt aan een woord, een uitdrukking, en de bedoeling, de gedachte niet kan of wil bevatten.

„De uitgang *-ij* beteekende aanvankelijk *alles wat behoort tot de persoon of de zaak*, in het grondwoord genoemd, als: *voogdij*, *koopvaardij*." (de Groot 165). „De uitgang *-erij* heeft ongunstige, soms hatelijke beteekenis." (Ald.) Daarom beteekent *letterknechterij* de laakbare handelwijze van iemand, die hardnekkig vasthoudt aan uiterlijkheden, aan verouderde stellingen of begrippen, aan vooroordeelen en aan uitspraken van anderen, die hij niet onderzoekt, maar gaaf aanneemt, en waarop hij zijne beweringen bouwt.

„Balthasar Bekker trok te velde tegen bijgeloof en *letterknechterij*."

„In de wetenschap, zoowel als in de godsdienstleer, voert *letterknechterij* nog vaak den boventoon."

12.

„Ik zing, schoon thans geen zon van welvaart mij meer streeft."

Eene zon *beschijnt*, *verlicht*, *verwarmt*; eene *hand streeft*. De fout, in dit voorbeeld, wordt *katechresis* of misbruik genoemd.

Bogaerts en Koenen geven in hunne *Woorden en Uitdrukkingen* een zin, waarin op een tegenovergestelde wijze dezelfde fout gemaakt is: „De *hand* der Fortuin heeft hem slechts korten tijd *beschenen*."

13.

Gewrocht. Landouw.

Gewrocht (zegt de Groot §§ 381 en 387) is het verleden deelwoord van het werkwoord *worcken*, den ouden vorm voor *werken*.

Van *worcken* werd door vervoeging, letterverplaatsing en klankverschuiving: *workede*, *workde*, *wrokde*, *wrochte*, *wrocht*.

In het engelsch hebben wij *to work*, *wrought*.

De vorm *werken* moet echter in onze taal zeer oud zijn. Sedert de 13^e eeuw bestaat reeds *werken*:

„Dat es dat beste dattic weet
„Van al den *werken* die ic kinne.”

(*Minneliederen* van Jan van Brabant † 1294).

„Dan *wercter* die heilige geest inne.”

(*Mellibeus* 1350).

„Men sal den boec leggen neder
Ende yet anders gaan *werken*.”

(*Id.*)

Gewrocht vindt men reeds zeer vroeg:

„Nochtan, al dat ic nie *ghewrochte*
„Jeghen hem.”

(*Reinaert*, 1250.)

„Die pingheringhe (schildering) ende dat wonder
„Dat daer *ghewrocht* was boven en onder.”

(*Walewein* ongev. 1220.)

Ook vindt men wel eens *gewracht*:

„Doe God die werelt hadde *ghewracht*.”

(Broeder Gheraert, 1300.)

J. E. T. G.

Landouw.

Dit woord is blijkbaar samengesteld uit *land* en *ouw*; *ouw* vindt men terug in *Henegouwen*, *Nassau*, *Betuwe* of *Batouwe*, *Veluwe*, *gouw* enz., het beteekent *veld*, *beemd*. Daaruit ziet men dat *landouw* eigenlijk een pleonasme is. Hoogstraten schrijft omtrent dit woord het volgende:

„LANDOU (vrouwelijk) *over de omleggende landouwe*, Hooft in de Ned. Hist. bl. 131. Men ziet de dorstige *landou quijnen*. Vond. in de opdr. der Gebr. [*Dan zwelt de boezem der landouw van kruit en kleur en knop en telgh en bloem*. Vond. in *Lucifer*.]

Kwalijk schrijven velen dit woord met een dubbele *n*, *landsdouw*; even of het van *land* en *douw*, of *daauw* ware te zamen gezet, daar het ieder behoorde bekend te zijn, dat in het zelve ene koppeling plaats hebbe van *land* en *auwe* of *ouwe*; zijnde *ouwe* het zelfde met *veld*, *beemd*; zoo dat *landouwe* zeggen wil een *landschap*, *landstreek*, bijzonder betrekkelijk tot *weiland*. Voorbeelden ontbreken mij voor de spelling niet.” (Volgen eenige voorbeelden.) — In de *Latere Verscheidenheden* door Dr. A. de Jager, vindt men in de *verklarende woordenlijst op de kantteekeningen van den Statenbijbel*:

Noord en Zuid, 5e Jaargang.

„Auwe Ps. 23. 2: rontomme omgeven met groene grasige *auwen*, ofte weyden.” De beteekenis van *weiden* is hier duidelijk. Kiliaan: Auwe, ouwe = ager, pratum, locus pascuus, (akker, weide, grasrijke plaats). De spelling *ouwe* bezigt Westerbaen Ged. I. 314:

„Segh, Holland, wijd beroemt, segt gij vermaerde Zeeuwen,
„Slaet rondom uw gesicht en wandelt door het *ouw*,
„Gaet door het Beyers huys, doorsnuffelt Henegouw.”

Zoo ik althans den dichter hier goed versta. Waar onze Staten-overz. Ps. 65 vs. 14 heeft:

„De *dalen* zijn bedeckt met koorn,”
heeft Luther: „Die *Auen* stehē dicke mit korn.”

Hilv.

J. E. T. G.

Geen „zier.”

Op bl. 326 van den vorigen jaargang vindt men deze aanhaling uit *Lancelot*:

„Wie een spere te hemward boet
„Om hem te done enege dere,
„En besloet hem niet *eene pere*.”

Deze laatste regel beteekent:

„Het baatte hem geen peer,”

waarvoor wij zouden zeggen: „geen greintje.”

Een groot aantal namen van geringe voorwerpen werden in vroeger tijd gebruikt om eene ontkenning aan te duiden, op dezelfde wijze, zooals wij nu nog zeggen: *geen zier*, *geen greintje*, *geen haar* enz. In de *Latere Verscheidenheden* van Dr. A. de Jager vindt men er een uitvoerige lijst van met voorbeelden opgehelderd. Deze woorden zijn: *niet een stof*, *drijfzand*, *oert* (= oordje), *duit*, *penning*, *denier*, *mijt* (= $\frac{1}{8}$ stuiver) *heller*, *cruijs*, *pont*, *aas*, *spoor*, *malie*, *spelt*, *lens*, *taets*, *puncteloos boor*, *bottoen* (knoop of knop), *gruis*, *brijzel*, *kruim*, *krussel* (= kriezeltje), *droppel*, *traan*, *spoog water*, *gras*, *spier*, *hoye*, *stroo*, *caf*, *riet*, *bies*, *zaad*, *grein*, *gortje*, *sikkepitje*, *blad*, *loof*, *bot*, *looc*, *boon*, *carstaingie*, *note*, *vijgh*, *kers*, *slee* (= wilde pruim), *pere*, *mispel*, *schel*, *noetscale*, *bast*, *draad*, *lint*, *spaan*, *schaf* (= schaveling), *krul*, *bal*, *pijl*, *veter*, *sleter*, *leur* (= lor), *zeur*, *vees* (= vezel), *pits*, *oliekoek*, *zier* (= wormpje), *ei*, *eierscale*, *veer*, *spoerveder*, *plume*, *spinnewebbe*, *haer*, *schulp*, *koot*, *hondsvot*, *dreet*, *stront*, *blaas*, *oude scoen*, *schoenriem*, *teen*, *nagel*, *geschrab der naghels*, *knip*, *krits*, *bit*, *beet*, *steeck*, *stipken*, *ootje*, *woord*, *bu noch ba*, *dît noch dat*, *brui*, *oghen winc*, *twinc*, *oge*, *oogvol*.

Dikwijls werden deze woorden nog door een telwoord voorafgegaan; bijv.:

„Dat was om dat sijn swerd
Nine sceen *iiij denieren* werd;”

of: „Maer ick en achts niet *twee gruijsen*;”

ook: „een gadelijck wijff hoveerdich
„en is niet *twee peren* waerdich;”

alsmede, en dit is wel de sterkste ontkenning:

„Rycheit die coninc hevet, of grave,
„Nes (ne is = niet is) *tienden deel van eenen cave*
„Ghehacht vor dit gheval.”

H.

J. E. T. G.

Lovenschen arbeid,

Noord en Zuid, IVe jaarg. bl. 121.

„*Lovenschen* arbeit ofte verloren cost.”

Poirters spreekt in zijn Masker van de Wereldt van lichtzinnig gesloten huwelijken, zonder dat de getrouwen eenig middel van bestaan hebben, en zegt: „Diergelijke verzamingen en vrijagiën heet men in Brabant *Leuvensche* huwelijken”

„Wagenwijd.” Schuur- of staldeuren worden zelden geheel geopend, dikwijls alleen het klinket; om een wagen binnen te laten moeten zij echter geheel, dus *wagenwijd* open.

„’t Volk is er nooit geloof.” Hooft haalt aan ’t slot zijner Rampzaaligheden der Verheffinge etc. een Italiaansch versje aan, beginnende met de woorden: „Son lasso” (ik ben moede) en vertaalt dit door: „*Loof* ben ik.”

In het Moortje van Brederode komt deze regel voor:

„Och vaer, rust wat; ick ben soo *loof*, ick magher niet meer
(teugen.”

In Noord-Holland is het woord nog in zwang: „Dat kissebissen word ik *loof*. Ook *loofheid*, vermoeyenis is aldaar gebruikelijk. Hooft gebruikt dit laatste herhaalde malen. Br.

Drie dichters.

Is het een onloochenbaar feit, dat verscheidene onzer zeventiende eeuwse schrijvers in dicht en ondicht hoogst moeilijk, enkele nauwelijks meer verkrijgbaar zijn, en, aan den anderen kant, dat zich de behoefte aan leesbare teksten gedurig sterker doet gevoelen, dan verdient gewis de onderneming van de ERVEN F. BOHN: *Drie dichters* uit de zeventiende eeuw, opnieuw uitgegeven en toegelicht alle toejuicing. Een BREEDEROO is wellicht nog het gemakkelijkst, zij 't dan niet goedkoop, te veroveren, maar een volledige COSTER is een witte raaf, en STARTER's treurspelen.... zalig de bezitters!

Daarbij komt, dat thans één enkele druk evenmin meer bevredigt als eene bloemlezing: op het tegenwoordig standpunt der Nederlandsche philologie is het niet alleen wenschelijk, maar — volstrekt noodzakelijk den geheelen tekst, ik bedoel de stukken in hun geheel, en tevens al de varianten der verschillende uitgaven, de varianten, die beide den vorm en den inhoud raken, te zijner beschikking te hebben. De zoogenaamde „liefhebber” moge willen volstaan met dezen of genen druk, de ernstige beoefenaar van de Nederlandsche taal en letterkunde stelt zijne eischen niet lager dan men die aan uitgaven der oude classieken pleegt te doen, wier edities in den regel de volledigheid en nauwkeurigheid zelve zijn. En bovendien — almede niet gering te tellen — wier teksten, in groote en heldere letter afgedrukt, om zoo te zeggen uitlokken tot kennisneming, althans niet door schoolboekachtig formaat afschrikkend werken.

De ERVEN F. BOHN sparen geen kosten, om aan de wel is waar zware maar toch ook billijke eischen onbekrompen te voldoen, de eerste aflevering van de *Drie dichters* kan daarvan ten bewijze strekken. Het is een lust *Teeuwis* in zijn nieuw pak voor zich te zien: flinke druk, mooi papier, royaal formaat, alles even degelijk als smaakvol; zóó eerst leest 't stuk aangenaam en prettig. En de belofte *Inleiding, Aanteekeningen en Woordenlijst* zullen het hare bijdragen, om de lezing der drama's te vergemakkelijken en alzoo de waarde der uitgave te verhoogen.

Ik herhaal: de onderneming verdient toejuicing. En, ik wil dit vooral met nadruk hebben gezegd, ondersteuning. Het aantal inteekenaars is nog gering, te gering. Te gering voor een land als het onze, waar 't veld der Nederlandsche philologie telken jare wint aan arbeiders; te gering inzonderheid voor de heeren uitgevers, die goeden grond hadden, den besten uitslag van hunne pogingen te verwachten.

Indien de ERVEN F. BOHN, die trots het gering aantal inteekenaars zich niet laten afschrikken, om de uitgave van COSTER's

werken voort te zetten en te voltooien, — indien zij niet krachtiger ondersteund worden door de beoefenaars der Nederlandsche philologie, beide leeraren en leerlingen, in de eerste plaats, en dan vervolgens door allen, die in de vaderlandsche taal en letterkunde belang stellen, dan zal hunne poging, om onze classieken der zeventiende eeuw in ruimer kring binnen te leiden, onvermijdelijk moeten falen. En daarvan is het noodwendig gevolg, dat de beste schrijvers uit 't bloeitijdperk onzer letterkunde ja wel zullen blijven geprezen in de gebruikelijke bewoordingen van het handboek der schoonheidsleer en stommelijk, dat is te zeggen op anderer gezag, bewonderd, edoch — schaars of niet zullen kunnen worden gelezen.

Met allen ernst en aandrang beveel ik de goede zaak van de uitgave der Drie dichters aan vakgenooten en beminnaars onzer fraaie letteren aan: 't zoude mij, waarlijk niet om eigen voordeel of gewin van welken aard dan ook, maar in 't waarachtig belang van 't onderwijs (zoo hooger als middelbaar) en van de studie onzer classieken zeer leed doen, als de onderneming moest worden opgegeven.

H. E. MOLTZER.

Groningen, 1881 9/9.

Nieuwe woorden.

Het woord „aap” voor een „straatvigilante (*voiture de place*) van de Amsterdamsche rijtuigvereniging” is een gemeen zelfstandig naamwoord geworden. De „huurrijtuigen” (*voitures de remise*) van dezelfde maatschappij worden bestuurd door koetsiers, die eenvoudig en netjes gekleed zijn en . . . ze heeten ook „aap”; ja de eerste heeten „witte aap” naar den witten hoed en de laatste „blauwe aap” naar de kleur van de livrei. De koetsiers der nieuwe rijtuigvereniging hebben niets opzichtigts maar heeten bij analogie *baviaantjes*.

Sedert de drankwet in de Tweede Kamer behandeld werd, hoort men het eerst te 's-Gravenhage maar later op vele plaatsen, „een *borrel*” noemen „een *schaapmannetje*.”

Wie zich in kennelijken staat van dronkenschap op straat vertoont en naar het bureau van politie gebracht wordt, betaalt eene boete van 50 cent. Vandaar dat de „spraakmakende gemeente” gemeld bureau noemt *vijftigcentsbazar*.

*Iets over het woord WAN, voorkomende in Seghelijn
van Jherusalem, uitgegeven door Dr. J. Verdam.*

In de verklarende Woordenlijst, door Dr. J. Verdam aan zijn Seghelijn van Jherusalem toegevoegd, lezen wij het volgende:

WAN. Znw. m. 4383, 4441, gezwel,
uitwas, wen.

Ik ben zoo vrij te veronderstellen, dat Dr. Verdam zich in de beteekenis van dit woord vergist heeft, en dat men hier niet aan eene *wen*, een gezwel of uitwas van de huid, doch aan het eeuwenoude landbouwwerktuig, de *wan*, te denken heeft. Het bewijs voor mijne meening zal ik uit den Seghelijn zelven halen.

Slaan wij de plaatsen, door Dr. Verdam aangegeven, op, dan vinden wij:

4380. Wonderlike waren sine lede:
Syn mont groet, sine nose lanc,
Syn hoeft groet, syn adem stanc,
Syn oren breet alse een *wan*.

en:

4434. Seghelijn seide: „En droeve jaer
Moetstu hebben, lelike figure!
Du bist sonder menscen nature,
Du en heves geen bloet in dine lede;
Mi moghestu dancken en de loven mede,
Dat ic dine oren heb afghedaen,
Die so leliken waren ghestaen
Aen dyn hoeft, als een *wan*.”

Vooreerst merken wij op, dat eene *wen* een *kogelvormig*, *hard* uitwas der huid is, dat wel aanmerkelijk groot kan worden (tweemaal zoo groot als eene mansvuist wellicht), doch niet in die mate, of ooren als de grootste *wen*, konden nog gevoeglijk *oortjes* genoemd worden voor Grapaert, „des fellen reusen broeder”; bovendien staat er *breet*, welk adjectief beter past bij den naam van het werktuig, dat de landman bezigt, om het kaf van de graankorrels te scheiden. Ieder, die weet, wat eene *wan* en wat eene *wen* is, zal mij wel willen toegeven, dat eene *wan* de oorschelp in vorm meer nabij komt dan eene *wen*, en dat ooren, *breet als een wan*, volkomen passen bij het borstelig haar, den grooten mond, den langen neus en het groote hoofd van den reus, bij wien Seghelijn slechts een Lilliputter was.

Dat het woord *wan* mannelijk genomen is, doet niets ter zake: *wan* en *wen* zijn beide vrouwelijk; in het dialect van het oude Axeler-Ambacht luiden deze woorden *wanne* en *wenne*.

Het antwoord van Grapaert staft mijne meening:

4444. Grapaert sprac: „Al syn myn oren
Ofgheslegghen, dan scaet mi twint.
Ic sal bat gaen in den wint,
Dan ic tote nu heb gedaen.

Waarom zal de reus voortaan „bat gaen in den wint?” Natuurlijk, omdat hij zijne groote, breede ooren kwijt is, die bij het loopen den wind opvingen en hem als zeilen om het hoofd hebben moeten klapperen. Mij dunkt, dat Gapaert meer last moet gehad van ooren van ongeveer anderhalven meter lang en ruim een meter breed, dan van zulke, die slechts den vorm en de grootte eener wen hebben.

Katwijk a/R., 6 Nov. '81.

F. VAN DIXHOORN.

De heer VAN DIXHOORN heeft gelijk. Ik kon mij geen heldere voorstelling maken van een *wan*, vandaar mijne verkeerde verklaring.

VERDAM.

Kievit.

Prof Cosijn zegt, dat de *i*, van de laatste lettergreep van *kievit* gekrekt, (Nederl. Spraakkunst Etym. § 41, 3), — Dr. te Winkel daarentegen, dat ze toonloos (Grondbeginselen der Ned. Spelling § 106) uitgesproken wordt. Wie heeft gelijk?

Volgens § 23 van prof. Cosijn's Etymologie kan de *i* in *kievit* niet toonloos zijn; anders zou ze voor de *t* door *e* moeten voorgesteld worden. Dr. v. Helten evenwel, die de *i* van *kievit* ook toonloos noemt, is het — als ik hem goed begrijp — niet geheel eens met het beweerde van Cosijn in § 23. Zie zijne *Klinkers en Medeklinkers*, Hoofdstuk XXIII 9, c.

Nog eens: wie heeft gelijk?

J. C. G.

Alle drie hebben gelijk. Men hoort het bewuste woord zoowel met een duidelijke *i* als met een onduidelijken (toonloozen) klinker uitspreken; ja, met syncope des onduidelijken vocaals, is zelfs een vorm *kieft* hier en daar gebruikelijk. De schrijfwijze van 't woord kan moeilijk als bewijs dienen; want ook vóór andere consonanten dan *g*, *ng*, *k*, *nk*, wordt de onduidelijke klinker door een *i* (en niet door een *e*) voorgesteld; vgl. b. v. *loeris*, *vonnis*, *notaris*, enz.

R.

Brengen, denken, dunken.

In Dr. W. L. Van Helten, Nederlandsche Spraakkunst, stuk I (De Klinkers en Medeklinkers), Hoofdst. XXXVI § 4, Aanm. 1, lees ik: „Bij *dacht*, *docht*, *bracht*, . . . nevens *denken*, *dunken*, *brengen*, . . . heeft men niet aan syncope, maar aan epenthesis te denken; de vormen zonder *n* zijn de oudste, die met *n* de later versterkte.”

In hetzelfde werk, stuk II (Het Werkwoord), Hoofdst. VI § 10, c, daarentegen vind ik het volgende:

„dat de verba met *n* in den stam, in den 2den, 3den en den 4den hoofdvorm dezen consonant syncopeerden.” In eene noot te dezer plaatse wordt verwezen naar St. I H. XXXVI § 4, met vermelding, dat daar „ten onrechte in de hier besproken vormen de syncope ontkend is.” In overeenstemming met het hierboven weergegevene worden nu in § 11 de 2de (3de) en de 4de hoofdvorm aldus verklaard:

„van brengen, nam. ik bracht(e), gebracht, uit brächta, brächt . . . uit *branchta, *brancht . . .; van denken, nam. ik dacht(e), gedacht, uit tháhta, tháht, uit *thanhta, *thanht, . . .; van dunken, nam. het docht(e), gedocht, uit thôhta, thôht, uit *thonhta, *thonht, . . .;”

Men merke op, dat „De Klinkers en Medeklinkers” verschenen zijn in 1875, terwijl „Het Werkwoord” dateert van 1877. Ik zoude mij bij al het bovenaangevoerde dan ook zeer goed kunnen nederleggen, ware het niet, dat Dr. V. Helten een jaar of drie later weer van overtuiging nopens deze zaak veranderd schijnt te zijn. In zijne „Kleine Nederlandsche Spraakkunst” (Tweede druk uitgegeven in 1880) vind ik toch in § 48 het volgende:

„bracht en gebracht, van den OORSPRONKELIJKEN stam van brengen (uit *brangjen*, nam. *brag*; *dacht*, *gedacht*, *docht* *gedocht*, . . . voor *dakt*, *gedakt*, *dokt*, *gedokt*, welke als zwak vervoegende vormen zijn voortgekomen uit de OORSPRONK. stammen *dak*, *dok* . . . van *denken*, (uit dankjen) *danken* . . .”

Wie ontsteekt in dezen licht?

J. C. GROOTHUIS.

Uit het antwoord, van den schrijver in kwestie op deze vraag ontvangen, blijkt: dat het in § 48 der „Kleine Spraakkunst” voorkomende, een fout is, dewijl ze bij 't herzien van 't boekje aan de aandacht des correctors ontsnapte, uit den 1sten in den 2den druk is blijven staan, doch in den eerstdaags verschijnenden 3den hersteld is. De in 't *werkw.* gegeven verklaring is de ware en de door deskundigen algemeen aangenomene.

R.

Nalezing. ¹⁾

Het heeft er geen handwater bij.

De eerwaarde Carolus Tuinman zegt over deze uitdrukking in zijn boek „De Nederduitsche Spreekwoorden” het volgende:

„Hij heeft 'er geen handwater bij.

„Dat is hij is niet waardig daar aan handwater te geven; dat ouds tijds een der geringste diensten was.”

En in zijn „Fakkelt der Nederduitsche Taale.”

„Handwater is waar mede men de handen wascht. 't Is een Spreekwoord, wanneer men *iets bij wat anders vergelijkt en daar verre beneden stelt*: Het heeft 'er geen handwater bij. Wat wil die uitdrukking zeggen? Ik gisse dit: 't Is een geringe dienst, dat men tot wasschen water op Ymands handen giet. Hij moet wel ongeacht zijn, die daar toe niet en word verwaardigt. Dit brengt men bij gelijkenis over tot andere dingen; schoon weinige weten wat zij dus zeggen.”

Bilderdijk zegt:

„Dus zegt men om te beteekenen, *dat iets bij iets anders niet te vergelijken, maar ongelijk minder is*. Onze Ouden zeiden, en dit is de echte Spreekwijze: 't Geeft er geen handwater aan. Dat is: 't Is te gering om er 't handwater aan te geven; 't geen *de eerste en voornaamste* Dienaar van een Vorst plach te doen, en ook als *een allerbijzonderste gunst en vereering* voor die er door een Vorst bij de eene of andere gelegenheid meê verwaardigd werd, gold.

„Alexander in het Treurspel van dien naam bij den Ridderlijken Kamerist Rodenburg, zegt aan zijnen vader, Ridder Rocabruna, den zang van de Nachtegaal voor hem verklarende, dat dit vogeltjen zingt:

„Dat Alexander (hij-zelf) nog zoo hoogh zal zijn verheven,”

„Dat ghij, Heer Vader, mij hant-water noch zult geven,”

„Terwijl mijn moeder met den handtdoeck op my wacht,”

„En dat om zulek te doen, ghy u gheluckig acht.”

„De uitdrukking beteekent eigenlijk: 't *Koomt er niet bij*. Want die 't handwater of de serviet gaf, was dan *de naaste aan den Vorst*, en hierom was het zulk een uitstekend gunstbewijs.”

¹⁾ De zaken, hier op nieuw ter sprake gebracht, zijn zeker *niet* van *buitengewoon* gewicht; toch kan het zijn nut hebben, te doen zien, op welke wijze daarover bevattelijk kan gesproken worden en tot welke hulpmiddelen men zijn toevlucht vaak moet nemen, om eene algemeen bekende, maar niet juist verklaarde spreekwijze voldoende toe te lichten.

Tuinman zegt dus, dat men de uitdrukking bezigt, wanneer men „*iets bij wat anders vergelijkt, en daar verre beneden stelt.*” Iets dergelijks zegt Bilderdijk; doch na zijne verbetering van de uitdrukking geeft hij eene verklaring, die aan een veel minder groot verschil doet denken.

Ik had de uitdrukking weleens gelezen, ook weleens hooren bespreken, doch nooit in het dagelijksch leven gehoord. Daarom dacht ik, dat zij misschien tot de geschiedenis behoorde, welk denken mij eenigszins verzoende met eene verklaring, die het volk eene spreekwijze in den mond legt, ontleend aan iets, dat toch niet zoo bijzonder in 't oog valt en te zoeken is in zulke hooge kringen, als waarin Bilderdijk ons wel gelieft binnen te leiden.

Weinige dagen geleden echter hoorde ik tot mijne verwondering, dat iemand in zijn spreken gemelde uitdrukking in toepassing bracht. Op mijn vragen wat spreker ermede bedoelde, kreeg ik ten antwoord, *dat het eene bij het andere niet te vergelijken was.* Twee anderen, wien ik vroeg of zij de spreekwijze kenden, antwoordden toestemmend en gaven dezelfde verklaring. Ik moet hier de opmerking maken, dat het geen personen waren, die de uitdrukking uit eenig boek gehaald konden hebben om er bij gelegenheid mee te pronken.

Wat was nu opmerkelijk? Zij bezigden de uitdrukking niet zoo, als zij boven dit opstel staat, ook niet de verbeterde van Bilderdijk, maar zij zeiden: Het heeft er geen *hand water* bij. *Hand* en *water* gescheiden en uitgesproken als b. v. een *glas wijn*. Een van de drie bracht zelfs onder het spreken de holle hand eenigszins naar voren.

Nu is het mogelijk, dat zij zich verkeerd uitdrukken, hoewel ik tot nog toe het tegendeel geloof.

Mijns inziens is het veel beter te verklaren, dat eene spreekwijze als de laatstgenoemde onder het volk ontstaat en er blijft voortleven dan eene als de eerstgemelde, en wel, omdat het volk haar heeft kunnen ontleenen aan iets, dat door alle tijden heen 's menschen gedachten heeft bezig gehouden: ik heb het oog op *rijkdom* en *armoede*; want in het verschil daartusschen meen ik den oorsprong der uitdrukking te moeten zoeken.

Hoe groot toch is het verschil niet tusschen den arme, die met eene teug *waters* uit de holle *hand* zijne dorst lescht, en den rijke, die wat nooddrift betreft geen zorgen kent. Wil men nu te kennen geven, dat eene zaak zooveel van eene andere verschilt als *armoede* van *rijkdom*, dan kan men gevoeglijk zeggen:

Het heeft er geen *hand water* bij.

Ik geef deze meening als gissing. Wordt ook hier het spreekwoord „*gissen doet missen*” bewaarheid, zoo zal ik hem, die zulks aantoon, dankbaar zijn.

Haarlem, Aug. '81.

W. A. P. F. L. BAKKER.

Men moet goed beslagen ten *ijs* komen.

Aan *ijs* geef ik de voorkeur, onder vermelding, dat ook ik nooit aan *eisch* gedacht heb.

Ziehier mijne verklaring.

Beslagen houd ik voor het figuurlijk gebruikte *beslaan* uit de uitdrukking: *een paard beslaan* (niet: *op scherp zetten*). Een paard, dat *beslagen* is, heeft (hoef) ijzers onder de pooten; zijn die ijzers niet stevig bevestigd, of hapert er iets anders aan, dan is het paard niet *goed beslagen*, waardoor het niet goed voort kan.

Een schaatsenrijder, die *ten ijs* komt, heeft ook ijzers (schaatsen) onder de voeten; zijn die ijzers niet stevig bevestigd, of hapert er iets anders aan, dan kan ook hij niet goed voort, welk best rijder hij misschien ook zij. Hij is niet goed *beslagen* (figuurlijk.) En nu *ten ijs*.

Er is onderscheid tusschen *ten ijs* en *op het ijs*, even als tusschen *ter markt* en *op de markt*. „In „Hij komt *op de markt*” geeft *markt* alleen de *plaats* aan, waar *hij* komt: hij liep hier en daar en kwam zodoende ook *op de markt*; doch „Hij komt *ter markt*” wil zeggen, dat *hij* er komt *met zijne waren*, ten einde die zoo mogelijk te verkoopen, dus met het doel, waarvoor er eene markt(plaats) is.

Zoo is het ook met *op het ijs* en *ten ijs*. In „*op het ijs* komen” geeft *ijs* alleen eene *plaats* aan; doch wie *ten ijs* komt, komt er met het doel om er zich op echt Hollandsche wijze te vermaken, gelijk onze Vaderen reeds deden, komt er schaatsenrijden. Zoo hij geen nieuweling is, kan hij lustig de baan op en af zwieren, mits zijne schaatsen in orde zijn en goed zijn aangebonden: mits hij *goed beslagen ten ijs* is gekomen.

Haarlem, Aug. '81.

W. A. P. F. L. BAKKER.

B e u n h a a s.

In No. 2 v. d. 2den jaargang (blz. 114) lezen wij in eene Noot het volgende van Dr. Nassau: „Waarschijnlijker (is de afleiding van *beunhaas*) van *haas*, en van *beun*, eene tusschenverdieping, hangkamer. d' Onbevoegde vreest betrappt te worden: als een haas, vlugt hij naar de beun.”

Ook ik geloof, dat aan *beun* en aan *haas* gedacht moet worden, doch ik meen van het woord toch eene andere verklaring te moeten geven. Ziehier waarom:

In Noord-Holland (ik weet niet of het ook elders het geval is) zijn ouderwetsche huizen, waarvan de woonkamer iets bijzonders

heeft. Men heeft daar veelal de gewoonte om aan eene bij het raam geplaatste tafel te zitten. Nu is in die ouderwetsche woningen dat gedeelte van den vloer, waar de tafel staat, (de kleinste helft) hooger (soms een voet) dan het overige gedeelte van den vloer. Dat hoogere gedeelte noemt men de *beun*. Op of bij die beun spelen de kinderen, in het laatste geval strekt de beun hun tot tafel. Spelen zij er *op* (altijd zittende), dan geeft hunne dartelheid al licht aanleiding tot eene vergelijking met hazen, gelijk men die bij zomerdag des avond spelende bijeen kan zien. In Noord-Holland noemt men kinderen wel schertsenderwijze *beunhazen*, en dan heeft men het oog op hunne dartelheid.¹⁾ Het is dunkt me nu duidelijk, dat men door een *beunhaas* in een vak volgens het voorgaande een *kind* in een vak zou behooren te verstaan.

Deze verklaring heeft mijns inziens dit nog voor, dat men iemand, die zijn vak niet verstaat, dikwijls een *kind* in het vak noemt.

Haarlem, Sep. '81.

W. A. P. F. L. BAKKER.

Verkeerde benamingen.

Onder dit opschrift is op bladz. 160, afl. 3, van dezen jaargang het volgende te lezen:

„Chinaas- of Sinaasappel is geen appel uit China, maar de vrucht van den *Citrus Aurantium Risso*, en komt het meest van de kusten der Middellandsche zee.”

Maar is *Sinaasappel* dan geene verkorting van *Messinaasappel*? (zie Bos' Aardrijkskunde, 3e druk, bladz. 159.) Zoo ja, dan is de naam even goed als *Rijnwijn*.

Verder:

„Wat wij onder „*wilde wingert*” verstaan, is geen wijngaard (*Vitis L.*) maar een soort van heggerank.” Enz.

De „*wilde wingerd*” (*Cissus quinquefolia Desf.*) is uit Amerika afkomstig en vooral bekend door zijne in het najaar fraai rood verkleurende bladeren. Hij wordt, evenals de *Druif* tot de familie der *Ampelideae* gerekend; beide hebben tweeslachtige bloemen. Het geslacht *heggerank* (*Bryonia L.*) behoort tot de familie der *Cucurbitaceae*. *Bryonia dioica* Jacq., in ons vaderland gevonden, heeft tweehuizige bloemen, *B. alba* met éénhuizige bloemen treft men hier niet aan.

Uit een en ander blijkt, dat, als men geen vrede met den naam „*wilde Wingerd*” kan hebben, men dit nog veel minder kan met dien van *heggerank*.

Haarlem, Sept. '81.

W. A. P. F. L. BAKKER.

¹⁾ Beunhaas = kind? Hoorden onze N. Holl. lezers dat? Wij nooit.
RED.

Verboden huwelijken.

Het komt hoe langer hoe meer voor, dat de uitspraak „en deze twee zijn een” wordt toegepast op verbindingen als de volgende:

Gidsartikel, Faustillustratie, Faustouverture, Faustcompositie, Huyghensopstel, Consciencehuldiging, Rubbensalbum, Heinebundel, schouwburgkwestie, gaskwestie, enz. enz. enz.

De verbintenissen door deze paren gesloten zijn in strijd met de Nederlandsche wet en behooren als niet geldig beschouwd te worden.

Is een „artikel in het tijdschrift de Gids” inderdaad, een Gids-artikel” dan is „een gulden in den zak van mijn vest,” een „vest-gulden” of zeker een „zakgulden” wel te onderscheiden van een „handgulden” een „doosgulden” een „lagulden” en andere guldens.

Als een „album met platen naar schilderijen van Rubbens” een „Rubbensalbum” is dan is een „doos met platen uit Italië” ook een „Italiëdoos” en „zak met aardappelen uit Friesland” ook een „Frieslandzak”

Is eene „gaskwestie” inderdaad het vraagstuk van het meer of minder wenschelijke of geoorloofde, dat de gemeente zelve het bestuur der gasfabriek op zich neemt, d. i. zelve gas gaat maken, dan kan eene „schouwburgkwestie” moeielijk betrekking hebben op het benoemen eener commissie van toezicht of een voorstel tot vermeerdering van het aantal gaspitten in den schouwburg. Als „eene verzameling van gedichten van Heine” een „Heinebundel” is, wat is dan een „pijlbundel?”

Een lange lijst dezer belachelijke woordkoppelingen, met aanwijzing van het verkeerde, ware zeer gewenscht en in dit tijdschrift bijzonder op zijn plaats.

Boekbeoordeelingen.

D. CLAES, *Cours de langue flamande à l'usage des Wallons.*
4e Edition. Namur, Wesmael-Charlier. 1881.

Elke poging om de schatkamers onzer taal voor vreemdelingen open te stellen verdient van onze zijde toejuicing. Het is immers een bewijs dat hij, die zulk eene poging in 't werk stelt, daartoe gedreven wordt door liefde voor zijne taal en door het besef, dat zij den vreemdeling bij nadere kennismaking niet zal tegenvallen.

De Heer D. Claes, leeraar in de Vlaamsche taal aan het Koninklijk Atheneum te Namen heeft in 1874 zijn „Cours de langue flamande” uitgegeven, en thans is reeds de vierde uitgave verschenen. Dit feit is op zich zelf voldoende om de onderstelling te rechtvaardigen, dat het den schrijver gelukt is, een inderdaad *classiek* werk te leveren. Deze onderstelling wordt door eene aandachtige lezing niet gelogenstraft.

Het geheele werk door, dat in twee deelen verdeeld is, maakt de etymologie den grondslag uit, waarop de onderwijzer bouwen moet. In de veertig lessen, welke het eerste gedeelte bevat, worden behandeld: de uit-

spraak, de verbuigingen en vervoegingen, en de hoofd- en bijzinnen. Tegelijk ziet de leerling telkens, hoe uit de stamwoorden afgeleide woorden ontstaan en met welk eene gemakkelijkerheid in onze taal samengestelde woorden gevormd kunnen worden. Iedere les bevat: 1o. een of meer taalkundige waarheden, 2o. een leeslesje (proza of gebonden stijl) met de vertaling tusschen de regels, 3o. eene vrije vertaling der leesles (dit evenwel slechts in de eerste 21 lessen); 4o. eenige vragen in 't Vlaamsch betreffende de leesles, 5o. eene lijst van woorden om van buiten geleerd te worden, 6o. eene vertaling uit het Vlaamsch, 7o. eene vertaling in het Vlaamsch en eindelijk, 8o. eene opgave van woorden afgeleid uit reeds aan den leering bekende stamwoorden.

In het 2e gedeelte worden de voor- en achtervoegsels verklaard, die den leerling niet geheel onbekend meer zijn, daar hij ze reeds in de Etymologische Oefeningen van het eerste gedeelte heeft aangetroffen. Ook de moeielijkheden in de spelling en in de woordenschikking worden in dit 2e gedeelte behandeld.

Men ziet, dat het werk een wetenschappelijken grondslag heeft. Het is dan ook bestemd voor de middelbare scholen, bij welker leerlingen eene zekere mate van grammatische kennis voorondersteld mag worden.

Had de schrijver aan zijn werk den naam van „*Cours de langue Néerlandaise*” gegeven, dan zou ik met minder schroom, dan thans het geval is, met de aanmerkingen voor den dag komen, die ik onder het lezen heb gemaakt, en die ik onder drie rubrieken heb geschikt, n.l. 1. drukfouten; 2. Uitsluitend Vlaamsche woorden en uitdrukkingen; 3. Vergissingen.

1. De drukfouten zijn zoo dun gezaaid en van zoo weinig beteekenis, dat dit boek (van 388 bladzijden) met recht zeer goed gecorrigeerd mag heeten. *Tangje* voor *tangetje* (pag. 18) mag zeker ook onder deze rubriek komen?

2. Het volgend lijstje van gewestelijke woorden zal waarschijnlijk voor de lezers van Noord en Zuid niet van belang ontbloot zijn:

- p. 59; de tas = het kopje, (la tasse).
- „ 71; twelf = twaalf.
- „ 84; op voorhand = bij voorbaat.
- „ 86; de christene = de christen.
de feest = het feest.
- „ 86; verkoud = verkouden.
- „ 96; het tempeest = de storm.
- „ 101; engelsche groetenis = groet der engelen.
- „ 108; het gedenkenis = de gedachtenis.
- „ 115; de verraderij = het verraad.
- „ 170; de foor = de jaarmarkt, (la foire).
de medalie = de medalje (drukfout?)
het serpent = de slang.
- „ 171; beenhouwer = vleeschhouwer.
- „ 178; schalie = lei; schaliedekker = leidekker.
- „ 180; leveraar = leverancier.
- „ 226; de koer = de hof (la cour).
zich deugd doen = zich vergasten, zich te goed doen (niet uitsluitend Vlaamsch).
- „ 364; gereedschap maken = zich gereed houden.

3. Wat ik onder de 3e rubriek breng, heb ik niet op rekening van het Vlaamsche dialect durven zetten. Het geldt voornamelijk eenige werk-

woorden, die vroeger sterk waren, maar thans zwak worden vervoegd. Daar het den Heer Claes wel te doen zal wezen om zijne leerlingen de levende Vlaamsche taal te leeren, dienden m. i. de vormen *kwol* en *gekwoollen*, *ron* en *geronnen*, *green* en *gegrenen*, *zood* en *hiet* voor de zwakke vormen der werkwoorden *kwellen*, *rennen*, *grijnen*, *zieden*, en *heeten* plaats te maken. De gevallen, waarin *geronnen* nog voorkomt moeten natuurlijk vermeld worden. Ook het opgeven van *verloos* als imperf. van verliezen komt mij overbodig voor.

Bij de werkwoorden der 5e klasse heeft de schrijver er niet aan gedacht, dat de *ee* in 't enkelvoud van 't imperf. niet zachthelder maar scherphelder is. Op pag. 294 vind ik het woord *horloge* eenige keeren als vrouwelijk vermeld. Ik meende, dat men zich tegenwoordig in Vlaanderen niet alleen wat de spelling, maar ook wat het geslacht betreft, regelde naar de bekende Woordenlijst van De Vries en Te Winkel.

Op pag. 166 worden de verschillende vormen van 't werkwoord genoemd, die als imperatief dienst kunnen doen. Daarbij heeft de Heer Claes echter den infinitief niet opgegeven, die in Noord-Nederland zeer dikwijls als imperatief gebruikt wordt, b.v. Luisteren, jongens! Mond houden, zeg ik je! enz.

De gemaakte aanmerkingen raken, gelijk men zien kan, slechts punten van ondergeschikt belang. Hoofdzaak in een werk van dezen aard is de methode, en die is voortreffelijk.

Den Haag.

C. A. HOFMAN.

D. DEKKER; *De Taal op School*, Nederlandsche Spraakkunst met oefeningen voor de lagere school. — Eerste stukje. — Bolsward;

Wed. FEENSTRA. Prijs 35 cts.

Hetzelfde wat de Heer M. J. Koenen met „*Het nieuwe Taalboek*” (zie Noord en Zuid, 4e jaargang pag. 381) beoogt, stelt zich de Heer D. Dekker voor met de uitgave van „*De Taal op School*.” Dat twee der gunstigst bekende schoolmannen, die op 't gebied van het Taalonderwijs hunne sporen hebben verdiend, den sedert eenige jaren vrij algemeen gevolgden weg willen verlaten, om eenige schreden te doen naar het vroeger door allen begane en thans bijna verlaten pad, bewijst, dat de ware methode voor de volksschool nog gevonden moet worden.

Beide schrijvers willen hetzelfde: grondiger bekendheid met de theorie der spraakkunst; maar terwijl de Heer Koenen meer bouwt op de oefeningen, komt het mij voor, dat de Heer Dekker te veel zijne kracht zoekt in definitiën en verdeelingen. In de 2e les, b. v., handelende over het **Werkwoord**, vinden wij het volgende:

„Als men enkel let op den naam *werkwoord*, dan zou het werkw. een „*werking*, *handeling* of *verrichting* beteekenen, m. a. w. het werkwoord zou „altijd moeten zeggen, wat het onderwerp *doet*. Dit is wel dikwijls, maar „toch lang niet altijd het geval.” En dan verdeelt de schr. de werkw. in zes soorten: 1e. die inderdaad eene *handeling* te kennen geven, 2e. die een *toestand* aanduiden, 3e. die zeggen *in welken stand* zich iets bevindt, 4e. die aanwijzen, „dat een ding *in zekere betrekking* tot een ander ding staat,” 5e. die *het komen in een anderen toestand* beteekenen, 6e. die het *bestaan* of het begin van bestaan uitdrukken.

Het bezwaar, dat ik tegen dergelijke behandeling der leerstof heb, is dit: dat het leerboek in de plaats treedt van den onderwijzer. En wanneer de onderwijzer goed is, dan is die verwisseling van rollen altijd hoogst nadeelig voor den leerling. Bevat het leerboek niets dan eene

definitie (hoe meer nabij de ware, hoe beter) dan is de verklaring van wat met die definitie bedoeld wordt, het werk van den onderwijzer, die niet ophouden zal met voorbeelden aan te halen tot staving van hetgeen in 't leerboek staat, totdat alles door allen begrepen is. Uit het hierboven aangehaalde blijkt, dat de schr. of anders er over denkt, of den minder ervaren onderwijzer te hulp heeft willen komen. De gegeven verdeling der werkwoorden komt me wel wat ver gedreven en daardoor, voor beginnende leerlingen, te moeilijk voor.

Overigens draagt het werkje de kenmerken van eene goed overlegde en met kennis van zaken toegepaste methode. Niet alle rededeelen zijn in dit eerste deeltje behandeld: alleen die, welke kennis voor den leerling allernoodzakelijkst is, n. l. die in den enkelvoudigen zin gebruikt worden. Betrekkelijke voorn. en voegw. komen dus eerst te pas in het 2e. deeltje, waarin de samengestelde zin tot grondslag zal moeten strekken. De definities zijn zoo eenvoudig en zoo duidelijk, als 't maar kan. Bovendien zijn vele verschijnselen in de taal besproken en verklaard, zonder dat de wetenschappelijke benaming er bij is gevoegd. Zoo laat de schr. door eenige voorbeelden op pag. 88 het verschil zien tusschen den genitief van bezit, den subjectieven en den objectieven genitief, maar laat wijselijk die namen achterwege.

Papier en druk zijn vrij goed, maar het exemplaar, dat mij door de Redactie van „Noord en Zuid” is toegezonden, was slecht ingenaaid. Alleen door het gebruik, dat ik er van gemaakt heb — en ik geef de verzekering, dat ik niet ruw met boeken omga — ziet het er uit, alsof twee jongens het elkaar uit de handen hebben willen rukken.

C. A. HOFMAN.

CRITO. *De Mannen onzer Vaderlandsche Letterkunde.*

I. (HOORT) *ten behoeve van onderwijzers naar de beste bronnen bewerkt. Dokkum, J. Kromsigt.*

Het is den aspirant-hoofdonderwijzers, wegens den grooten omvang van het programma der akte-examens, niet mogelijk, aan de studie der Nederlandsche klassieken zooveel tijd te wijden als tot verkrijging van eene degelijke, grondige kennis hunner werken noodig zou wezen. Vooral de groote schrijvers der 17e eeuw, vooral Vondel, Huyghens en Hooft worden door velen, of in het geheel niet gelezen, of alleen gekend uit eenige in Bloemlezingen voorkomende fragmenten. Bovendien bepaalt zich de kennismaking met Hooft gewoonlijk tot een paar zijner erotische zangen en eenige episoden uit zijne Nederlandsche Historiën.

Crito's poging om des Drossaarts tooneelarbeid ook bij de onderwijzers meer bekend te maken, door de eerste drie bedrijven van den „Geeraerd t van Velsen” met de noodige toelichtingen uit te geven, verdient toejuiching.

Er is veel in Crito's arbeid, dat van grondige kennis en ook van heldere inzichten in de behoeften der studeerende onderwijzers getuigt.

Jammer is het, dat voor den prijs van 45 cents niet het treurspel in zijn geheel kon gegeven worden. De lezer zou zich dan een beter gemotiveerd oordeel kunnen vormen omtrent de verdiensten en gebreken van Hooft als dramatisch, althans als treurspeldichter.

Uit de aankondiging blijkt, dat later op dezelfde wijze bewerkt zullen worden eenige der meesterstukken van Huyghens, Vondel, Bilderdijk, Da Costa en Beets, ieder in eene aflevering van denzelfden omvang en denzelfden prijs als deze.

C. A. HOFMAN.

Affiniteit tusschen de woorden.

Aantrekking — ziedaar het groote beginsel van alle leven en beweging, de kracht, die zich onder verschillende vormen in de gansche natuur openbaart. Zwaartekracht, electriciteit, affiniteit, cohesie, adhesie, capillariteit, diffusie, liefde, — al deze natuurkrachten kan men samenvatten in dit ééne woord: aantrekking. Zoowel tusschen de grootste hemelbollen als tusschen de fijnste stofdeeltjes, zoowel op 't gebied van de stof als van den geest openbaart zich deze neiging tot vereeniging. Zij openbaart zich overal en altijd. Ook in de taal, in het rijk der woorden en begrippen, bespeurt men hare werking.

Gelijk de natuur uit een klein getal elementen eene groote verscheidenheid van stoffen vormt, verbinden zich ook de elementen der taal — de letterklanken — tot eene groote verscheidenheid van woorden. En gelijk die stoffen zich weder aaneenvoegen tot vele en velerlei verbindingen, gaan ook de woorden weder tal van samenstellingen aan. De oorzaak van die verbindingen op stoffelijk gebied ligt in de scheikundige aantrekking of affiniteit tusschen de stoffen. Eene gelijksoortige aantrekking bestaat er in de taal: bij overdracht zou men haar affiniteit tusschen de woorden kunnen noemen. Want evenals het *keukenzout* — de stof — is ontstaan door de scheikundige aantrekking van natrium en chloor, is 't woord *keukenzout* ontstaan door de affiniteit der woorden *keuken* en *zout*.

Ook in de taal geschiedt de verbinding der woorden niet willekeurig. Vele woorden leggen eene sterke neiging aan den dag om zich met eene bepaalde klasse van woorden te vereenigen, terwijl zij 't gezelschap van eene andere klasse vlieden. Sommige woorden verbinden zich met tal van andere woorden tot samenstellingen; andere zijn keuriger op 't gezelschap en gaan slechts enkele verbindingen aan; nog andere blijven altijd zelfstandig.

Deze trek der taalstof naar vereeniging — de affiniteit tusschen de woorden en hunne vereeniging tot samenstellingen — is een der merkwaardigste verschijnselen in de taal. Een verschijnsel, dat de aandacht van den beoefenaar der taal ten volle verdient.

Terwijl eene scheikundige verbinding het gemakkelijkst tot stand komt tusschen die stoffen, welke het minst in eigenschappen overeenkomen, vindt er in de taal het gemakkelijkst eene vereeniging plaatst van die woorden, welke verwante begrippen aanduiden. De verwantschap der begrippen, gevoegd bij de zucht der menschen om zich kort en bondig uit te drukken, brengt de samenstellingen in de taal te weeg.

In 't algemeen voegen die woorden zich gemakkelijk aaneen, welke dikwijls in den zin naast elkander staan om de eene of andere betrekking aan te duiden. Het predicaat *lief* b. v. wordt herhaaldelijk toegekend aan de woorden *vader*, *moeder*, *zusje*, *tante* enz. Door de aantrekking dier woorden werden er daarom samenstellingen geboren als *moederlief*, *zusjelief*, enz. Op enkele uitzonderingen na verbindt 't woordje *lief* zich echter alleen met die woorden, welke familiebetrekkingen aanduiden. De affiniteit tusschen de woorden *moeder* en *lief* is grooter dan die tusschen de woorden *koopman* en *lief*. Vandaar verschil in de schrijfwijze: *moederlief* naast *lieve koopman*.

't Achtervoegsel *zaam* hecht zich alleen aan die werkwoorden of substantieven, welke edele, prijzenswaardige handelingen te kennen geven. Het vereenigt zich met de woorden *deugd*, *heil*, *sparen*, *werken*, *leeren*, *verdragen*, enz., tot *deugdzaam*, *heilzaam*, *spaarzaam*, *werkzaam*, *leerzaam* en *verdraagzaam*. Het wordt echter niet aangetrokken door de woorden *lasteren*, *rooven*, *kijven*, *pronken*, enz., welke onedele handelingen te kennen geven. Deze woorden verbinden zich met de woorden *gierig*, *zucht* of *ziek*, waaruit samenstellingen geboren worden als *lasterzucht*, *roofgierig*, *pronkziek*, enz.

Als men eene eigenschap van een of ander ding met die van een ander voorwerp vergelijkt, kiest men bij voorkeur zulke dingen, welke die eigenschap in hooge mate bezitten. De zucht naar overdrijving is oorzaak, dat men bijna elken dag de uitdrukkingen bezigt: *zoo wit als sneeuw*, *zoo zoet als suiker*, *zoo hoog als een toren*, enz. Herhaaldelijk komen deze woorden in den zin naast elkander te staan. Bovendien is de verwantschap tusschen de woorden *toren* en *hoog* grooter dan die tusschen de woorden *huis* en *hoog*. Dit is de reden, dat er samenstellingen geboren werden als *torenhoog*, *suikerzoet*, *sneeuw wit*, enz. Doch de woorden *huis* en *hoog*, *boom* en *hoog*, verbinden zich niet tot *huishoog* en *boomhoog*.

Evenals op 't gebied van de stof is ook in de taal de affiniteit tusschen de woorden meer of minder sterk. Soms is de band, die de leden eener samenstelling bijeenhoudt, heel los, zooals reeds blijkt uit de schrijfwijze: nu eens worden ze aaneen, dan weder vaneen geschreven. Gewoonlijk gaat dit verschil in schrijfwijze gepaard met wijziging in de beteekenis. Vergelijk slechts: *hij loopt door de stad* en *hij doorloopt de stad*; *hij onderhoudt zijne moeder* en *hij houdt zijn boek onder den arm*.

Is de aantrekking tusschen de leden eener samenstelling niet heel sterk, dan worden ze vaak door een koppelteken verbonden. Als voorbeelden van zulke losse verbandingen mogen de volgende woorden dienen: *procureur-generaal*, *adjunct-commies*, *Staten-Generaal*, *Indo-Germaansch*, *kruidje-roer-mij-niet*. Ter bevordering van de

duidelijkheid plaatst men het koppelteeken echter ook tusschen lange samenstellingen, opdat het oog ze gemakkelijk zal kunnen opvatten.

Gewoonlijk vereenigen twee woorden zich tot eene samenstelling, zonder dat zij hunne zelfstandigheid naar vorm of beteekenis verliezen. De woorden *huis* en *deur* b. v. vereenigen zich tot eene duurzame samenstelling: 't woord *huisdeur*, doch blijven niettemin als zelfstandige woorden in de taal voortleven. De vereeniging der woorden is dan inniger dan in de beide vorige gevallen, doch minder nauw dan in de volgende voorbeelden.

Somtjids verbinden twee woorden zich zoo innig met elkander, dat zij langzamerhand hun oorspronkelijken vorm verliezen, en men ze uit hunne verbinding nauwelijks kan terugvinden. De woorden *deur* en *paal* b. v. vereenigden zich in vroegeren tijd tot het woord *deurpaal*, doch langzamerhand ging deze samenstelling in 't woord *dorpel* over. 't Woord *juffer* is eene innige vereeniging, eene versmelting van de woorden *jong* en *vrouw*. *Zulk* is ontstaan uit de vereeniging van *zoo* en *lijk*. Zonder hulp van de geschiedenis der taal zou men de leden uit deze en dergelijke woorden echter niet herkennen.

Dikwijls behoudt een der leden van eene samenstelling zijne zelfstandigheid, terwijl 't andere lid zijn oorspronkelijken vorm verliest. Grootendeels is dit een gevolg van den klemtoon in samengestelde woorden. Een der leden heeft doorgaans den boventoon, terwijl 't andere lid op een veel zwakkeren toon wordt uitgesproken. En met het verlies van den klemtoon, gaat verzwakking van den vorm en wijziging van de beteekenis der woorden niet zelden gepaard. Ook hier loopen oorzaak en gevolg dooreen: verlies van klemtoon, verzwakking van vorm en wijziging van beteekenis staan in onafscheidelijk verband, en oefenen wederkeerig invloed op elkander uit. En hoe meer de speciale beteekenis van een woord verdwijnt, hoe beter het geschikt is om verbindingen aan te gaan.

Op die wijze dalen zelfstandige woorden tot den rang van voor- of achtervoegsels, en gaan samengestelde woorden in afgeleide woorden over. 't Voorvoegsel *be* b. v., dat in *begrijpen*, *bereiken* en meer andere woorden voorkomt, is door verzwakking van vorm en beteekenis uit het woordje *bij* ontstaan. 't Achtervoegsel *lijk* was oorspronkelijk een zelfstandig woord. In 't Gothisch luidde het *leiks*, in onze oude taal *lik*; later ging het in *lijk* over. In 't woord *gelijk* wordt de *ij* nog duidelijk gehoord, doch in *eerlijk*, *vriendelijk* en die menigte van afgeleide woorden, wordt zij als eene toonlooze *e* uitgesproken. In de woorden *zulk* en *welk*, ontstaan uit *zoolijk* en *hoelijk*, is de klinker zelfs geheel en al verdwenen.

Uit deze voorbeelden blijkt opnieuw eene merkwaardige overeenkomst tusschen de verbindingen der stoffen en die der woorden. Gelijk men uit eene verbinding van stoffen de elementen veelal niet

zonder nauwkeurig onderzoek kan opsporen, verbinden de woorden zich dikwijls zoo innig, dat men de geschiedenis der taal moet raadplegen om de leden van samenstellingen terug te vinden.

Het wezen van elk samengesteld woord is een zin, waaruit alles is weggelaten, wat maar eenigszins gemist kan worden. De verbindingswoorden der zinnen verdwijnen in de eerste plaats. Gewoonlijk blijven alleen de hoofdbestanddeelen van den zin behouden, die zich dan tot een enkel woord vereenigen. Vaak echter worden ook die hoofdbestanddeelen uitgestooten, en verbinden zich die woorden, welke door hunne eigenaardige verwantschap geschikt zijn om een nieuw begrip aan te duiden. Deze vereeniging gaat gewoonlijk gepaard met de verplaatsing van den klemtoon, en met de omkeering van de gewone volgorde der woorden. Eenige voorbeelden mogen het bovenstaande verduidelijken.

Uit alle soorten van zinnen hebben zich samengestelde woorden ontwikkeld. Uit den zin: de *deur* is van het *huis*, is 't woord *huisdeur* ontstaan. De *man werkt* heet 't woord *werkman* opgeleverd. De *molen* wordt door *stoom* gedreven, werd kortweg *stoommolen*. Een voorwerp, dat men *voor* den *schoot* draagt heeft men *voorschoot* genoemd. Een *kruidje*, dat schijnt te zeggen: *roer mij niet!* heeft den naam ontvangen van *kruidje-roer-mij-niet*. Een *man*, wiens *broek* bijna altijd met *pik* is besmet, is een *pikbroek*.

Evenals het ontleden van zinnen is ook de woordontleding eene vruchtbare oefening van 't verstand, daar samengestelde woorden uit zinnen of uitdrukkingen zijn ontstaan. Vaak kost het groote moeite om de oorspronkelijke leden eener samenstelling op te sporen, want ook de woorden zijn aan slijtage onderhevig. In 't woord *onbereikbaar* b.v. heeft alleen 't werkwoord *reiken* — de ziel der samenstelling — zijne zelfstandigheid behouden; de overige leden zijn gedaald tot den rang van voor- of achtervoegsels.

Een ander voorbeeld. 't Woord *hoorden* (1e. ps. mv. van den onv. verl. tijd van 't werkw. hooren) bestaat uit drie leden: *hoor* + *de* + *en*. 't Eerste lid is de stam van 't werkwoord *hooren*. Het tweede lid is de uitgang van den onv. verl. tijd der gelijkvloeiende werkwoorden: 't is eene afstammeling van den onv. verl. tijd van 't werkwoord *doen*. Het derde lid is de uitgang van den eersten persoon meervoud der werkwoorden. Evenals de tijdsuitgang *de*, was ook deze persoonsuitgang *en* oorspronkelijk een zelfstandig woord, dat na verloop van tijd in een uitgang overging en zich aan het werkwoord hechtte. Wegens de opeenvolging van twee toonlooze klinkers werd de *e* van den laatsten uitgang niet uitgesproken en niet geschreven.

't Woord *zoals* is eene verbinding van de woorden *zoo* + *al* +

zoo. *Als* n.l. was oorspronkelijk *alzo*. In deze verbinding verloor 't woordje *zoo* zijne zelfstandigheid naar den vorm. De beteekenis van deze samenstelling blijkt echter nog duidelijk uit het volgende voorbeeld. *Hij doet zooals Jan*, wil zeggen: *Hij doet zoo*; *al zoo* (d. i. geheel, juist *zoo*) *doet Jan*. Door 't streven naar korthed van uitdrukking ontstond hieruit: *Hij doet zoo als Jan*. Later vereenigden zich de woordjes *zoo* en *als*, en de uitdrukking luidde: *Hij doet zooals Jan*.

Sommige woorden, die als zelfstandige woorden in de taal opgehouden hebben te bestaan, leven nog in samenstellingen voort. Het vogeltje, dat zich kenmerkt door een *vlug*, *bewegelijk staartje*, heeft den naam *kwikstaartje* ontvangen. 't Eerste woord van deze samenstelling komt ook voor in de woorden *kwiksilver* en *verkwikken*. Hieruit blijkt, dat er in vroegeren tijd een woordje *kwik* heeft bestaan, dat *levendig*, *bewegelijk* beteekende. In de volkstaal leeft nog de uitdrukking: een *kwiek* ventje = een *levendig* ventje. En ook in 't Engelsch bestaat een woordje *quick* met de beteekenis van *vlug*.

In verschillende talen is de affiniteit tusschen de woorden meer of minder groot. In dit opzicht houdt onze taal ongeveer het midden tusschen de Fransche en de Duitsche taal. In het Fransch blijven de verbindingswoorden tusschen de leden eener samenstelling meestal bewaard, waar onze moedertaal ze tot één woord vereenigt. Bovendien worden de leden eener samenstelling in de Fransche taal veelal door een koppelteeken verbonden. Zie hier eenige voorbeelden ter vergelijking: *melkpot* en *pot au lait*; *grootvader* en *grand-père*; *stoommolen* en *moulin à vapeur*; *geldbeurs* en *portemonnaie*; *barrevoetsganger* en *va-nu-pieds*.

Wint onze taal het alzoo in smeedbaarheid van de Fransche taal, de taal onzer oostelijke naburen overtreft haar nog in rijkdom van samenstellingen. De Duitsche taal gaat in het smeden van woorden echter al te ver, tot onduidelijk wordens toe. Daarin komen samenstellingen voor, die men in één adem nauwelijks kan uitspreken. Ziehier b. v. eenige van die ellenlange samenstellingen, die ik dan ook als afschrikwekkende voorbeelden uit eene Duitsche spraakkunst heb opgeteekend: *Eisenbahnwärterbude*; *Holzblasinstrumentenmacher*; *Staatsschuldentilgungskassenbeambter*.

Het streven naar vereeniging der taalstof is van het grootste belang: de duidelijkheid en de rijkdom der taal worden daardoor ten zeerste bevorderd. Een enkelvoudig woord drukt slechts één kenmerk uit van 't begrip, dat het vertegenwoordigt; in een samengesteld woord liggen altijd twee of meer kenmerken van 't begrip opgesloten. De beteekenis van eene samenstelling is dus gemakkelijker

te begrijpen dan die van een enkelvoudig woord. 't Woord *landbouwer* b. v. is duidelijker dan 't woord *boer*. 't Woord *middagmaal* zegt duidelijker wat men bedoelt dan 't Fransche woord *dîné*. 't Engelsche woord *cobbler* is minder gemakkelijk te begrijpen dan ons woord *schoenlapper*.

Bestond die aantrekking en verbinding der woorden niet in de taal, dan zou 't aantal woorden niet toereikend zijn om al de begrippen aan te duiden. Voor elk ding, elke eigenschap en werking zou dan een zelfstandig woord noodig zijn, zoodat het verbaazend veel moeite zou kosten om eene taal te leeren kennen, en vooral om vele talen te leeren verstaan. Eene taal, waarin vele samenstellingen voorkomen, is veel gemakkelijker te leeren. Als men de beteekenis der grondwoorden kent, behoeft men niet verlegen te zijn met de samenstellingen. Wie b. v. bekend is met de beteekenis der woorden *huis*, *deur* en *schel*, weet ook wat de woorden *huisdeur*, *deurschel* en *huisschel* beteekenen. Gingen de woorden geene verbindingen met elkander aan, dan zouden er voor de genoemde samenstellingen niet alleen nieuwe woorden noodig zijn, maar die nieuwe woorden zouden ook niet zoo duidelijk uitdrukken wat men bedoelt als die samenstellingen. Door 't smeden van nieuwe woorden uit de aanwezige taalstof, wordt de taalschat dus aanmerkelijk uitgebreid.

In die samenstellingen bezit de taal tevens een uitmuntend middel om begrippen van dezelfde soort aan te duiden en tegelijk te onderscheiden. De woorden *appelboom*, *pereboom*, *pruimeboom* en *kerseboom* b. v. bezitten alle twee kenmerken: een gemeenschappelijk kenmerk, uitgedrukt door het woord *boom*, en een onderscheidend kenmerk, aangeduid door de woorden *appel*, *peer*, *pruim* en *kers*. Bezaten al die boomen een verschillenden naam, dan zou de beteekenis van die namen op verre na niet zoo duidelijk zijn als thans.

Doch niet alleen ter uitbreiding van den taalschat en ter bevordering van de duidelijkheid der taal zijn die samenstellingen van groote waarde, zij besparen ons ook veel tijd en moeite. Ellenlange omschrijvingen en omslachtige uitdrukkingen zouden noodig zijn, als wij de hulp van samengestelde woorden moesten missen. Voor *een schoenmakersknecht* zouden we dan moeten zeggen: *een knecht van een man, wiens werk het is schoenen en laarzen te maken*. De uitdrukking: *het is onbegrijpelijk*, zou dan moeten luiden: *het is eene zaak, die men (met het verstand) niet van alle zijden grijpen kan*. De welluidendheid en de kracht van taal en stijl zouden er zeker niet bij winnen, als wij dergelijke omslachtige uitdrukkingen moesten bezigen.

Evenals de verbinding der stoffen, geschiedt ook de vereeniging der woorden niet willekeurig, maar volgens vaste wetten, al laten die wetten dan ook eenige uitzonderingen toe. Niet alleen is de affiniteit tusschen de woorden in verschillende talen zeer ongelijk,

maar ook de wijze van vereeniging der samenstellingen is in iedere taal verschillend. Elke taal bezit hare eigene modellen voor het smeden van samengestelde woorden. Vergelijk b. v. de woorden *lastdrager* en *portefaix*, *sigarenkoker* en *porte-cigares*, *kurketrekker* en *tire-bouchon*. Vergelijk ook *zeventien* en *achttien* met *dix-sept* en *dix-huit*. In onze taal verbindt zich geen enkel werkwoord met het bijwoord *daar*; in het Duitsch treft men dergelijke samenstellingen in menigte aan.

Wie nieuwe woorden wil smeden, moet dus de wetten kennen, volgens welke de woorden zich met elkander vereenigen. Neologismen moeten gevormd worden naar de modellen, die de taal waarin ze gesmeed worden, aan de hand doet. Zoo vormde de heer Beckering Vinckers b. v. onlangs het woord *woordenrijk* naar 't voorbeeld van de samenstellingen *plantenrijk*, *dierenrijk*, enz. Zoo bezigt de heer van Vloten de woorden *sluimerziek* en *veroveringsziek*, gevormd naar 't model der woorden *babbelziek*, *behaagziek*, enz. Wie echter bij het smeden van samenstellingen de modellen volgt van vreemde talen, doet onze eigene taal geweld aan. De woorden *goudbetint* en *bloedbevekt*, b. v., die naar 't voorbeeld van Duitsche samenstellingen als *weinberauscht*, *sonnverbrannt*, enz. gevormd zijn, verdienen geene aanbeveling. En wie het woord *daarstellen* uit het Duitsch overneemt, heeft geen besef van den rijkdom onzer taal. Deze en dergelijke samenstellingen ontsieren onze rijke en schoone, onze zelfstandige moedertaal. L. VAN ANKUM.

Uit „de Vlaamsche Wacht.”

In eene stadsrekening van Lier, namelijk in die van 1495—1496 komt o. a. deze post voor:

„Hem betaelt van den *hernaes* van den vier *hemels kinderen* scoene te maken Gijelijcs de Wepemaker, tsamen IIII sc. br.”

Dat is: „Betaald aan Gillis den wapenmaker 4 Brabantsche schellingen voor het schoonmaken van het harnasch van de vier *hemels kinderen*.”

Reeds bij den uitgang der middeleeuwen wist men dus op sommige plaatsen niets meer van de helden van 't epos der vier *Heemskinderen*? Te Lier maakte men er van: *Hemelskinderen*; op de meeste andere plaatsen van Nederland ging 't nog erger: Daar herschiep men de helden van 't Vroeg-middeleeuwsche epos in *vier eeuvers!* een uithangbord, dat nog heden overal te vinden is. — Reinout, Ritsaart, Writsaart en Adelaart, Heimen's heldhaftige zonen, kwaamt gij eens weer met uw beroemd strijdros Beijaart wat zoudt gij lachen! Ik voeg hierbij, dat de rekening eene vermaarde processie betrof, waarin o. a. ook de Heemskinderen met hun ros Beijaart dienst deden.

Enige plaatsen uit den „Reinaert”.

Een beoefenaar der Nederlanderlandsche taal- en letterkunde wenscht eenige minder duidelijke plaatsen uit den Reinaert in dit tijdschrift te zien opgehelderd. Gaarne willen we aan dit verzoek voldoen, te meer omdat we vertrouwen daardoor aan het verlangen van velen te moeten komen, die in hunnen kring de gelegenheid, door anderen geholpen te worden, missen, of wier bibliotheek ontoereikend is hunne weetgierigheid te verzadigen.

Vs. 295, vgg.

Koning Nobel houdt rechtszitting. Van alle kanten komen klachten in over de snoodheid van Reintje den Vos, die door zijn neef Grimbaard den das trouw wordt verdedigd. Terwijl de laatste nog aan het spreken is, komt Canteleer ¹⁾ „ghevaren,

Ende (*die*) brochte, up ere bare,
 Ene dode hinne, hiet Coppe,
 Dier (= *aan wie*) Reinaert hadde bi den croppe
 Hoofd ende hals afghebeten.
 Dit moeste nu die coninc weten.
 Canteleer quam vore gaende,
 Sine vederen sere slaende.
 In wedersiden vander bare
 Ginc ene hane wide mare (*van verre beroemdheid*):
 295 Die een hiet (= *heette*) Cantaert ²⁾
 Daer wilen (*vroeger*) ³⁾ na geheten waert
 Vrouwe Alenten goede hane.”

Dat is: Naar wien wijlen de edele haan van Mevrouw Alente (Adelent, Adelinde, Adelheid — zie WILLEMS) genoemd was.

Wilen is een datief pluralis, die „bij tijden, soms” beteekent en tevens „in vorige tijden, voorheen”. OHd. *huilóm*, later *wilón*, MNed. *wilen*, NHd. *weiland*. — *Vrouwe* is „eene aanzienlijke dame”, ons „Mevrouw”; *vrouw* luidde toen *ver*. — *Alenten* is genetief singularis, die als gen. bepaling vóór het subst. geplaatst is. — *Goed* is sterker dan ons hedendaagsch woord en bet. „dapper, edel”.

¹⁾ *Canteleer* = die helder zingt of kraait. Dat *haan* van *canère* (waaruit *cantare*), zingen, is afgeleid en „kraaiër” beteekent, werd in dit tijdschrift reeds aangeduid door dr. Van Helten.

²⁾ *Cantaert* = sterke kraaiër.

³⁾ *Wilen eer* = wylneer, welneer, weleer.

De aanklacht van Cantecleer bestond hierin: Met zijne acht zonen en zeven dochters was hij door sterke muren en krachtige honden tegen Reinaarts aanvallen beveiligd. Dit verdroot den slimmen vos en om aan zijne vraatzucht te voldoen wist hij door list de hoenders buiten het park te lokken. „Here Cantecleer”, zoo sprak hij,

„Nu moghedi wel vorwaertmeer (*voortaan*)
 Van mi sender hoede leven:
 Ic hebbe bider stole (niet: *scole*) vergeven
 Al vleesc ende vleescsmout.
 Ic bem vortmeer (*nu*) so out,
 Ic moet miere siele telen.
 Gode willie u bevelen!
 Ic ga daer ic hebbe te doene:
 Ic hebbe middach ende noene
 Ende prime te segghene van den daghe.
 Doe nam hi neven ere haghe
 387 Sinen wech, ende tien ghescede
 Ghinc hi lesen sinen crede.”

d. i. „Toen vervolgde hij langs een haag zijn weg en begon zijne geloofsbelijdenis optezeggen.” *Crede* is het Lat. *credo* (*credo Pater, credo Mater*), ik geloof, en werd, als subst. gebruikt voor ons „geloofsbelijdenis.” — *Lesen*, ook wel *lesen ende singhen*, was de epische formule voor „zeggen, spreken”. — *Gesceet, ghesceet* bet. „het scheiden” en *tien* staat voor *te dien*, bij het. — Wat beteekent *bider stole vergeven*? ¹⁾ Niets anders dan „onder de stoel eene plechtige gelofte doen, dat men van de eene of andere zaak afstand doet”.

Tot de treken van Reinaert behoort ook de volgende: Isengrim, den wolf, deed hij kruipen in den *spiker* (= *provisiekamer*) van een priester, waar het vraatzuchtige dier zich zoo te goed deed, dat hij niet kon „comen uut, daer hi was comen hongherich in”. Toen ging Reinaert den priester waarschuwen, dat de wolf in zijn voorraadschuur woedde.

„(Hi) liep al daer die pape sat
 Te siere taflen ende at.
 Die pape hadde een cappoen:
 Dat was dat alrebeste hoen

¹⁾ Over de emendatie *scole* in *stole* zie men het artikel van Prof. M. de Vries, *Taalgids* IX, 198.

Dat men vant in al dat lant: ¹⁾
 1540 Hi waes gewent al toter hant."

d. i. hij was dat steeds zoo gewoon. — *Waes* = was des (*dat*) —
Toter hant is „tot thans"

Na een paar mislukte pogingen om Reinaert aan 's konings hof te doen komen, gelukt het eindelijk aan Grimbaert hem mede te troonen. Onder weg ziet Reinaert een koppel hoenders. Daaronder bevond zich een haan „die harde vet was ende jone;

Daer na gaf Reinaert enen spronc,
 So dat dien hane die plume stoven.
 1718 Grimbert sprac: „Ghi dinct mi doven,
 Onsalich man, wat wildi doen?"

d. i. Gij lijkt wel stapelgek! Ongelukkige, wat wilt ge doen? —
Ghi dinct mi beteekent „gij schijnt mij toe", en *doven* (Kiliaen *dooven*) is „razen, stapelgek zijn", Hd. tauben.

Wij raden allen, die „den Vos Reinaert" met vrucht willen lezen, daartoe de uitgave van dr. Jonckbloet te gebruiken en dien tekst te verbeteren naar de „Reinaerdiana" van J. Verdam, die te vinden zijn in de eerste aflevering van het tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde, 1881.

T. v. L.

Op- en aanmerkingen.

Na 't lezen der notulen (sp. notelen) volgt bij sommigen de vraag: „Heeft iemand ook *bemerkingen*? In 't Duitsch is dit woord gebruikelijk; in 't Nederlandsch bestaat 't niet. Voorts is *opmerken* bijna = *waarnemen* en waar gewijzigd of verbeterd moet worden, heeft men alleen met *aanmerkingen* te maken. Uit beleefdheid wordt 't woord *opmerkingen* er door den vrager bijgevoegd; 't is *niet* wenschelijk dat men uit beleefdheid taalfouten make.

¹⁾ Lees aldus voor de maat. Zie Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde, 1e aflevering.

Aanteekeningen

op blz. 365 en elders van N. en Z. IV., 6.

1. De verklaring van *ambacht* uit *ant* = Lat. *ob* en *bacht* = Lat. *facium*, ofschoon van zeer bevoegde hand ontleend, is verkeerd¹⁾ Ziehier de ware afleiding. (Diez Etym. Wtb. bl. 19): *Ambacht* is uit het Kelt. overgenomen, met overgang der *c* vóór *t* in *ch*, evenals in *dichten* (*dictare*), *trachten* (*tractare*), *pacht* (*pactum*). Het Gotische *andbahts* is een gegermaniseerde vorm van het Keltische *ambactus*, dienaar.
2. *Fraai*. In NORMA plaatste ik eene noot bij dit woord: „Misschien beantwoordt *fraai* aan *vroo* (in *vroolijk*). Doch ook in dit geval bestaat er beperking van begrip bij het eerste woord.”
 Het zij mij vergund hier mede te deelen, wat dr. Van Helten in Vondel's taal, blz. 165 hierover schrijft: „Een oorspronkelijk *frau* (*a*) laat in 't ofri. *frá*, in het jongere Fri. *frae* of *frea*, een oorspr. **fraujan* de vormen *frájan*, *fraejen* verwachten; en uit den invloed van dit laatste is dan een Fri. *fraei* zeer begrijpelijk.” We hebben dus in *fraai* een echten Fri. vorm te zien, die de opvatting „blijde, vroolijk, flink, bewegelijk, bevallig” vertoont.
 „*Vroo* moet uit een Oudgerm. **frau* (*a*) zijn voortgekomen en dus samenhangen met *vrooch* en *vroochde*.”
 Het Middelned. *vray* daarentegen beantwoordt aan het Fr. *vrai*.
3. In afl. II. van 't Tijdschrift v. Ned. taal- en letterkunde bestrijdt dr. van Helten de op blz. 357 genoemde etymologie.
4. *Veeg* beantwoordt aan een Os. *fégi*, Ags. *faege*, Ohd. *feigi* = den dood nabij. Dit laatste is een derivatum met suffix *-ja*, later *-i*, uit den wortel, die in 't onverschoven Indogerm. *pak* „koken, rijp maken”, luidt. **Pak-ja*, verschoven **fah-ja*, „gerijpt”, met de bekende overspringing der *j-*, **faihi*, en dewijl 't accent op den uitgang viel (volgens de wet van Verner), *faigi*, *fégi*. Met *veem* heeft het woord niets te maken.
5. *Tiran*. De oorspr. bet. is niet „veroveraar” maar „heerscher”; de Grieksche plaats, waaruit dit blijkt (*turannos* luidde het woord in die taal) laat ik hier achterwege.
6. *Ondanks* is een compositum uit het negatieve *on* en *dank*, wil; vgl. Ags. *úre unthances*, Exod. 14, vs. 5 (Grimm. Ags. Prosa-stücke). Verder moet op blz. 338 *overtollig* van *overtallig* afgeleid worden (vgl. Hd. *überzählig*) en *plakaat* worden beschouwd als ontstaan uit het Ned. *plakken*, waarachter men een Romaanschen uitgang voegde. In dien vorm namen wij het van de Franschen over.

¹⁾ Dat *facium* in het Lat. niet bestaat is mij bekend.

Van een anderen aard zijn de fouten in de synoniemen van blz. 329. Dat de zinsnede „verdedigen wordt gebezigd van personen en van onstoffelijke zaken” niet juist kan zijn, valt bij de uitdrukking „eene stad verdedigen” terstond in het oog. In dezen zin is het woord echter niet syn. met *helpen*, daar de beteekenis is *strijden voor* eene stad; de hulptroepen, die aan de verdedigers tot versterking worden toegevoegd „*helpen hen de stad verdedigen.*” Hetzelfde is ook het geval bij „eene zaak verdedigen”; ook hier is de opvatting „strijden voor” van kracht. Slechts in *iemand verdedigen*, kan de beteekenis *helpen, ondersteunen* toegepast worden, daar men veronderstelt, dat de persoon, die verdedigd wordt, voor zichzelf strijdt. De verdediger helpt hem in dien strijd. Het zal evenwel het veiligst zijn *verdedigen* t. a. p. te schrappen.

Ondersteunen beteekent ook „iets met geldelijke hulp bijstaan”; bijv. een fonds, eene school, eene onderneming (ook *steunen*), enz. Op de concrete beteekenis behoef ik niet te wijzen.

Hulde wordt niet slechts aan de *overheid* bewezen; bij feestelijke gelegenheden bewijst men ook *hulde* aan den held van het feest, wie hij ook zijn moge. T. v. L.

Poot.

Wanneer wij tegenwoordig spreken van een *pootig* wijf, bedoelen wij daarmede „iemand, die flinke pooten aan haar lijf heeft, die ferm de handen uit de mouw kan steken”. Dat dit *pootig* waarschijnlijk ontstaan is uit een ouder *potig*, dat echter eene geheel andere beteekenis had, wordt gesteld door Prof. M. de Vries in de eerste aflevering van het tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde.

Dat er vroeger een *potig* bestond met de beteekenis „koppig, hoofd” wordt in dat artikel duidelijk aangetoond, zoowel uit de *Woordenschat* van LODEWIJK MEIJER, als uit de proza- en de dichtwerken van P. C. HOOFT. Hieruit volgt, dat *hoofd* vroeger ook *poot* of *pot* moet geluid hebben, en werkelijk was dit het geval in de Noordelijke germaansche talen (Friesch, Oud-Engelsch, Zweedsch). Het voornaamste bestanddeel van een *pottekast* ontbreekt dus niet, wanneer wij de deelen van ons hoofd opnoemen: ¹⁾ *Tête* (*testa* = scherf) *kin* (= vaatje), *kaak* (= vat), *pot*, (hersen) pan, het Engelsche *pate* (uit *plate* = schotel), *schedel* (= deksel), *kop*, (kinne —) *bak*.

Bij eene herlezing van Hooft's *Warenar*, zullen we dus voortaan, wel doen met de niet zeer vriendelijke woorden van *Warenar* tegen Teeuwes den kok:

„Of wilje dat ik je voort de *poot* in slae?”

te vertolken door:

„Wilt ge, dat ik je dadelijk den kop insla?”

¹⁾ Zie *Taal en Taalstudie* van Beck. Vinckers en *Noord en Zuid* II. 80.

1648 en 1848.

(Vergelijkend Examen te Metslawier 1881).

De dichtregelen van da Costa, onder bovenstaanden titel bekend, werden uitgesproken den 25 April 1848 in de openbare vergadering der 2e klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut. Zij bevatten een vergelijking van die twee belangrijke tijdstippen: het eene, dat de kroon zette op den dubbelen wreeden en bloedigen strijd voor vrijheid en geweten; het andere, waarop Europa andermaal in vuur en vlam dreigde gezet te worden, toen de revolutievaan ook werd opgeheven, en toen men vooruit niet bepalen kon, of de aangevangen strijd dagen of jaren zou duren. Te midden van de voorteekenen eener omwenteling, ook in ons vaderland niet te miskennen, riep de dichter uit:

„Heeft Nederland nog voor
 „Herinneringen uit een vroeger dag gehoor?
 „Zoo zij 't voor dezen galm: *de vrede van Westfalen!*
 „Geschiedkunst op dien naam wijst hemelwaart.”

De geschiedenis, het geregeld verhaal der feiten, wordt door den dichter gepersonifiëerd, maar niet volgens de gewone voorstelling, als *Historia* of *Klio*, schrijvende in een boek of op een rol; integendeel als een schilderes, die de daden van het voorgeslacht op de wanden van een groote zaal, een museum, een pantheon heeft gemaald.

„Haar zalen
 „Slaan open, waar vergaard een talloos voorgeslacht,
 „De wanden overdekt met daden, lang volbracht,
 „Van eedle koningen, van aartsgeweldenaren,
 „Van helden, wijzen of regenten, martelaren,
 „Of wrekers, natiën en stammen.”

Als de breede vleugeldeuren opengeslagen worden, staan wij te midden van een panorama, waar al hetgeen onze Vaderen grootsch en edels gedaan hebben, ook al hetgeen zij geleden hebben, zich in schitterende verfen meer en meer voor onze oogen ontplooit.

„Osnabrug
 „En Munster keeren hier op de eb des tijds terug.”

Ware het niet beter geweest, indien de Dichter gezegd had: „op den vloed des tijds?” De eb neemt de voorwerpen van het strand mede naar volle zee, de vloed brengt ze terug.

Meermalen vindt men het beeld van eb en vloed, van 't rijzen en dalen der golven gebruikt om daarmede aan te duiden den terugkeer in de geschiedenis van bijna gelijksoortige gebeurtenissen en toestanden. Zoo zegt da Costa ergens anders:

„Zweeg die lier voor altoos? — En indien zij herleefde,
„Door de *deining der Eeuw* uit haar sluimring geschokt.”

En Immerzeel:

„Tuigt het, tuigt het, of ge ons Land
„Op den *wisselvloed der jaren*
„Nu gezonken in bezwaren,
„Dan gestegen uit gevaren
„Niet . . . wonderdadig zaagt bewaren?”

Elders weer bij H. A. Meijer:

„Ge aanschouwdet *ebbe en vloed der aardsche wisselingen*.”

Vervolgen wij de lezing van da Costa's dichtwerk.

„Onsterflijke aardplek, waar twee vuurrivieren stolden,
„Die in elkaâr gevloeid, reeds zooveel jaren holden,
„Wijd over berg en dal de gronden zegend!”

Gelijk twee lavastroomen, 'elkaar ontmoetende, één stroom vuurs vormen, die alles verbrandt of verkalkt, waarover hij zich heen wentelt, zoo zijn de tachtigjarige en de dertigjarige oorlog, hoewel op verschillende plaatsen en tijden ontstaan, tot één krijg samengesmolten tusschen de partij der vrijheid en die van 't onbeperkt gezag. De plaats, waar die twee vuurrivieren haar loop eindigden, wordt door den dichter een „onsterflijke aardplek” genoemd. Deze uitdrukking is verre van zuiver: een *plek* is niet sterfelijk of onsterfelijk, wel de *naam* eener plaats of aardplek; zoo is dus de naam *Westfalen* onsterfelijk geworden door den *Westfaalschen vrede*.

„Ziet

„De sporen van hun loop in 't eindeloos verschiet
„Van wegen, dicht bezaaid met blanke beendren, — steden,
„Verpletterd of ontvolkt bij duizend ijslijkheden;”

Waar een „vuurrivier” dus een lavastroom, gevloeid heeft, is alles verbrand en aan de verkoolde en verkalkte overblijfselen van dieren en planten kan men waarnemen, welken loop de stroom genomen heeft. Aldus ook hier: waar de oorlog gewoed heeft, zijn veldslagen geleverd, en liggen de door zon en lucht gebleekte beenderen der gesneuvelden als gezaaid langs de wegen; — daar zijn platgeschoten of uitgemoorde steden; daar kleeft de herinnering der afschuwelijkste wreedheden aan al wat er nog overgebleven is.

„Hier Naarden, Haarlem en Ostende, of waar verwoed
„De Spanjaard afstuit op een uitgevasten stoet,” —

De gruwelijke moord te Naarden, het rampspoedige beleg van

Haarlem, en het verlies van Ostende, nadat het gedurende een driejarig beleg tot een puinhoop geschoten was, herinnert de Dichter in den eersten regel, en wie herkent in den volgenden niet een toespeling op de volharding der Leidenaars in 1574? „Ginds” zingt de Barones de Lannoy:

„Ginds ziet men Naardens puinen rooken,
 „Daar worstelt Zutphen in haar bloed:
 „Het moedig Haarlem is gevallen;
 „O Leijden! beef, 't zijn uwe wallen,
 „Daar andermaal 't geweld op woedt:

Maar:

„God spreekt nog eens, en 's Vijands Benden,
 „Verschrikt, verstrooid tot Neerlands enden,
 „Zijn door zijn' adem weggevaagd.” —

„Ginds, gruwzaam boven al wat ooit kronyken meldden,
 „Den moord van Maagdenburg! maar links en rechts uw velden
 „O Nordlingen! uw kamp, o Leipzig! en den slag
 „Dien, Maurits! Nieuwpoorts zon u winnen hielp en zag.”

Den 20 Mei 1631 werd de schoone stad Maagdenburg door de keizerlijke generaals Tilly en Pappenheim ingenomen, verbrand en uitgemoord, zoodat er van de 40 à 50000 inwoners slechts een duizendtal in leven bleef. De slag bij Leipzig had plaats 7 September van hetzelfde jaar, en hier werd Tilly voor het eerst en volkomen geslagen door Gustaaf Adolf. De slag bij Nördlingen, ten N. O. van Ulm, had juist drie jaar min één dag later plaats, n daarin werden de Zweden volkomen geslagen. De slag bij Nieuwpoort, waarin Prins Maurits zijne troepen zóó opstelde, dat de Spanjaarden de zon en den wind in 't gezicht hadden, viel voor den 2 Juli 1600.

„Ha! op dat bloedig zand, die platgeschoten muren,
 „Wat scheemring, weemlend van ontzachlijke figuren,
 „Krijgshoofden, aan elkâar in stoutheid en genie
 „Gewaagd, maar ongelijk in grootheid!”

In de kunstzaal der Historie ziet da Costa de schimmen der helden nog rondwaren, zoo op het bloedige slagveld als op de puinhoopen der vestingen, krijgshoofden, die in stoutheid en genie elkaar niets toegeven, maar, van het standpunt des dichters beschouwd, niet even groot in karakter zijn:

„daar, Tilly
 „En Weimar, -- Wallenstein, nog wijzende op de wonde,
 „Ontfangen op geen bed van eer, maar op zijn sponde

„In nachtelijk geheim! en over hem, de Held
 „Van 't Noorden, in den arm der zegepraal geveld!”

Daar aan Duitschlands zijde Tilly tegenover Weimar. Tilly, een Brabander van geboorte, had ontegenzeggelijk groote krijgs-mans bekwaamheden, maar zij werden overschaduwd door zijn dweepzucht en wreedheid; hij was de man, die Maagdenburg aan het zwaard en de vlammen prijs gaf. Hij had tot op den slag van Leipzig nog nooit eene nederlaag geleden; toen keerde zijn geluk en ruim een half jaar later sneuvelde hij bij Ingolstadt.

Hertog Bernhard van Saksen-Weimar omhelsde reeds op jeugdigen leeftijd de zaak der Protestanten, maar zijn roemrijkste tijd valt in met den slag van Lutzen (1632) en duurde tot zijn dood, die hem op 35jarigen leeftijd te Neuburg in 1639 verraste: naar men zegt, werd hij vergiftigd op last van Richelieu wegens een geschil betreffende de vesting Breisach.

Albrecht van Wallenstein, hertog van Friedland, een der hooghartigste, maar tevens verschrikkelijkste figuren uit den geheelen oorlog. Eerzucht, hebzucht en trotschheid maakten hem voor zijn meester, den Keizer, tot een gevaarlijken dienaar. Deze ontsloeg hem, waarna hij den krijg op eigen gezag voortzette. Men beschuldigde hem van hoogverraad jegens den Keizer. Op den avond van den 25 Februari 1634 werd hij te Eger door sluipmoordenaars om het leven gebracht.

De „Held van 't Noorden” is Gustaaf Adolf, koning van Zweden, de beschermer en voorvechter der Protestanten, de christelijke strijder bij uitnemendheid, wiens gedrag en houding elken onpartijdige eerbied afdwingen. Hij bezegelde zijn werk met zijn dood in de overwinning bij Lützen, 6 November 1632.

„Hier, tegen Spinola en Alva en Farnese,
 „Het Graaflijk twintigtal, in hunnes Heeren vreeze
 „Tot aan den jongsten snik uw krijgsdevies getrouw,
 „Vliesridder Engelbrecht! „Ce sera moi, Nassau!”

Aan onze zijde staan tegenover Spinola, Alva en Farnese *meer* dan twintig Graven van Nassau. Spinola is niet de Admiraal Frederik, maar diens broeder Ambrosius, als krijgskundige een waardig tegenstander van Prins Maurits. Hij begon zijn loopbaan in ons land met het beleg van Ostende over te nemen, welke stad spoedig moest zwichten. Vervolgens vermeesterde hij Oldenzaal, Lingen, Wachtendonk, Lochem en Grol. Na het Bestand sloeg hij het beleg voor Breda, dat na negen maanden zich overgaf (1625). Hij overleed in 1630 in Italië en zijn dood werd bij vriend en vijand beklagd.

Farnese, Alexander Farneze, hertog van Parma werd in 1578

Landvoogd ter vervanging van Don Juan. Als uitstekend krijgsoverste had hij Koning Filips de gewichtigste diensten bewezen en geheel Zuid-Nederland tot onderwerping gebracht. Maastricht en Antwerpen wisten van hem te spreken. Zijn laatste drie levensjaren waren door den voorspoed van Maurits voor hem het minst schitterend: hij overleed in 1592.

De Vliesridder Engelbrecht is Engelbert II, Graaf van Nassau-Dillenburg, Stadhouder van Brabant en Landvoogd der Nederlanden namens Keizer Maximiliaan. Hij was de eerste Graaf van Nassau, die ridder van 't Gulden Vlies was; verder was hij Baron van Breda en Heer van een groot deel van Noord-Brabant, en voerde tot devies: Ce sera moi, Nassau! Hij staat bekend als wijs regent en dapper krijgsman. In 1504 stierf hij kinderloos, en liet zijne goederen na aan zijn broeder Jan, Graaf van Nassau, wiens kleinzoon Willem de Zwijger was.

En 't is deze Willem, wien in het Wilhelmuslied in den mond gelegd wordt:

„In Godes vrees te leven
Heb ick altijd betracht;”

en aan wiens lof da Costa het tweede deel wijdt van den aanvang zijner ontboezeming.

„Maar in geheel die rij, wier schaduwen hier zweven,
„Wie achtbaar meer dan Gij, wie nevens U verheven,
„Doorluchtig Prinsenhoofd!”

Als Prins van Oranje was Willem soeverein zoo goed als de Koning:

„Een Prince van Orangiën
„Ben ick vrij, onverveert.”

en verder in hetzelfde lied:

„Edel- en Hooch-gheboren,
„Van Keyserlicken stam,
„Een Vorst des Rijcks vercoren.”

„Wien na driehonderd jaar
„Dit Neerland (d. i. *wij*) nog vereert, als d'eelsten martelaar
„Der vrijheid, die 't u dankt?”

De edelste martelaar der vrijheid liet in 1584 het leven door het lood des verraders.

„Beleid- en krachtvol Krijger
„En éénig Staatsheld! diep, maar ongekunsteld Zwijger
„En zielvol spreker! in wiens nooit bekrompen borst
Een zelfden adem schept de Volksvriend en de Vorst!”

Het ontbreekt der taal (zegt Lulofs) schier aan woorden, om al de voortreffelijke eigenschappen van Willem den Eersten, als Regent en Staatsman, op te noemen.

Hij vertoont zich tevens in een zeer beminnelijk licht, wanneer wij op zijne wijze van dagelijkschen omgang en verkeerling acht geven. Men leze hoe hij door zijn deftig voorkomen en bevallige gestalte, door zijne oogen vol vuur en leven, door zijne liefelijke, maar op haren tijd, ook krachtige en natuurlijke stem, dat ontzag en dien eerbied wist in te boezemen, waarop een Vorst aanspraak kan maken. Tot zoover Lulofs.

„Wat vijanden, zoo koen, die hem de kroon betwisten
„Van staatsbezieler en bevrijder!”

Zoo zegt de Jesuit *Famianus Strada* van den Prins, dien hij anders telkens als een muiteling en oproermaker afschildert, „dat hij vaardig van geest was, en geenszins traag in 't aangrijpen van gunstige gelegenheden; dat hij een wonder kunstenaar was in het winnen der genegenheden van hen, die hij maar eens kwam te spreken.”

En hoe hoog roemt niet de Kardinaal *Bentivoglio* 's Prinsen wakkerheid, nijverheid, mildheid, welsprekendheid en doorzigt in allen handel. (Lulofs)

„Maar de Christen

„Eert eindloos meerder nog in hem; in hem dat hart,
„Zoo sterk in eigen leed, zoo week voor andrer smart;
„Dat hart, ten worstelkamp met Karels zoon bewogen.
„Het eerst door deernis met verdrukten, mededoogen
„Met bloedgetuigen van Gods woord!”

„Niet doet mij meer erbarmen
„In mijnen wederspoet
„Dan dat men siet verarmen
„Des conineks Landen goet.
„Dat u de Spaengiaerts krencken,
„O, edel Neerlandt soet!
„Als ick daer aen ghedencke,
„Mijn edel hart dat bloet.”

„Straks greep dat woord

„Hem zelve in de ziel.”

In 1566 trad Oranje openlijk tot de Augsburgsche confessie toe.

„Ach! voor die zaak doorboord,
„Was ook zijn laatste zucht een bede van ontferming
„Voor 't volk.”

Mon Dieu, mon Dieu, aie pitié de moi et de ton pauvre peuple!

„'t Volk, in allen nood, van hoogere bescherming
„Dan aardsche mogendheên verzekerd door zijn mond.”

Na den val van Haarlem legde Sonoy den Prins den slechten staat van zaken bloot, en beweerde, dat er geen redding mogelijk was, tenzij men een verbond sloot met een machtig vorst, waarop de Prins antwoordde: dat hij, alvorens de zaak der verdrukten voor te staan, met den oppersten Potentaat een vast verbond gesloten had, en geheel verzekerd was, dat zij, die daarop vastelijk vertrouwden, niet zouden teleurgesteld worden.

De dichter besluit met deze bede:

„Gedenk, God van genade, aan dat geloofsverbond!
„Gedenk het nog, kan 't zijn, hoe ook van onze zijde
„Geschonden en verbeurd! Gedenk het te allen tijde,
„'t Zij dwangzucht persende van boven ons bedreig,”

zooals in den jare 1672 en tijdens de Fransche overheersching,

„Of opdage, even snood, van ondren!”

zooals in het „oproerjaar” 1848.

„Neig, o neig
„Het hart van Vorst en Volk, om raad bij U te vragen
„Voor d'eisch, de schuddingen, de krankheên onzer dagen!”

of, gelijk Tollens in 1816 zong:

„Steun Gij den schepter, dien hij torscht,
„Bestier hem in zijn hand;
„Beziel, o God! bewaar den vorst,
„Den Vorst en 't Vaderland!”

Het moeilijke tijdsgewricht, waarin Koning Willem II zich bevond, en waarin de tronen der andere vorsten kraakten of omstortten, ontlokte da Costa deze heilbede voor zijn Vorst:

„De wijsheid, die Uw gunst aan d'Eersten Willem gaf,
„Strale op het moedig hoofd eens Tweeden zeegnend af!”

en de Geschiedenis is daar, om aan te toonen, dat Willem II die wijsheid bezeten heeft, en daarin gehandeld heeft, waarom hij, ook als staatsman, den eernaam van *den ridderlijken Koning* verdient.

Hilversum.

J. E. TER GOUW.

VERGELIJKEND EXAMEN te *Woudrichem*, 20 Sept. 1881.

Ontleden (alleen logisch.)

Dat staal breekt ijzer, ijzer steen,
Is wel te vatten en gemeen;
Maar ziet de kracht eens van wel spreken:
Een woord, dat zacht is, kan een hoofd, dat hard is breken.

Het geheel bestaat uit 3 hoofdzinnen: **A.** „Dat staal breekt ijzer, ijzer steen is wel te vatten en gemeen,” is een samengest. bevest. hoedanigheidszin.

Hierin: „(dat) is wel te vatten en gemeen” = veelvoud. bep. bevest. hoedanigheidszin.

„Staal breekt ijzer” = enkelv. bep. bevest. bedrijv. werkingszin: onderwerpszin van: „is wel te vatten en gemeen” „ijzer (breekt) steen” = samengetr. enkelv. bep. bevest. werkingsz. onderwerpszin van: „is wel te vatten en gemeen”; „dat” = voegwoord. De twee onderwerpszinnen zijn zuiver aaneenschakelend verbonden; 't zinsverband is niet uitgedrukt.

B. „Maar ziet de kracht eens van wel spreken” = enkelv. bepaalde, bevestig. werkingszin.

Zin **A** is met **B** nevensch. tegenst. verbonden. 't Zinsverband is uitgedrukt door 't voegwoord „maar.”

C. „Een woord, dat zacht is, kan een hoofd, dat hard is, breken” = samengest. bevest. werkingsz. Hierin: „een woord kan een hoofd breken” = enkelv. bep. bevest. bedr. werkingszin, hoofdzin; „dat zacht is” = enkelv. onbep. bevest. hoedanigheidszin; als bepaling van „woord” afhankelijke zin van den 1en graad.

„dat hard is” = enkelv. onbep. bevest. hoedanigheidszin; als bepaling van „hoofd” ('t voorwerp uit den hoofdzin) afhankelijke zin van den 2en graad.

Zin **B** is met **C** nevensch. verklarend verbonden; 't zinsverband is niet uitgedrukt.

Hellevoetsluis, 20 Aug. '81.

- A.** Geef de zinsontleding van het eerste couplet van onderstaand vers.
B. Verklaar de figuurlijke taal voorkomende in het tweede couplet.

Te lang genoegde 't ons, het Ros tot dienst te dwingen;
Den stroom van Lucht en Nat te keeren te onzer baat;
Het Vocht door Vuur bezielde, schonk zwakke stervelingen
Kracht boven aller krachten maat.
Die kracht, nooit werkensmoê, beheerscht ontombre wellen,
En rukt uit peilloos diep der Mijnen schat aan 't licht,

Gedreven door zichzelf, mag ginds de wagen snellen,
En de afstand als verslonden, zwicht.

A. Het eerste couplet van Starings dichtregelen bestaat uit de hoofdzinnen: 1° te lang genoegde 't ons, het Ros tot dienst te dwingen; den stroom van Lucht en Nat te keeren te onzer baat" en 2° „het Vocht door Vuur beziel, schonk zwakke(n) stervelingen kracht boven aller krachten maat."

Beide hoofdzinnen zijn samengest. bevestigende, bedrijvende werkingsz. Ze zijn nevenschikk. tegenstell. verbonden; 't zinsverband is niet uitgedrukt.

In zin 1 heeft men:

„Te lang genoegde 't ons" = bepaalde, bevestig. bedrijvende hoofdzin; „het Ros tot dienst te dwingen" = beknopte bepaalde, bedrijv. werkingsz., onderwerp van: „(het) genoegde ons."

„den stroom van Lucht en Nat te keeren te onzer baat" = beknopte bepaalde, bevest. bedrijv. werkingszin, onderw. van: „(het) genoegde ons." De beide onderwerpszinnen zijn zuiver aaneenschak. verbonden: 't zinsverband is niet uitgedrukt.

In zin 2 heeft men:

„Het vocht schenkt zwakke(n) stervelingen kracht boven aller krachten maat" = bepaalde, bevest. bedrijv. werkingsz. hoofdzin; „door vuur beziel" = verkorte, bepaalde, bevest. hoedanigheidsz. bijvoegl. afhank. zin van den 1en graad. bepaling van „vocht."

1. „t" = grammat. onderwerp.
 - „genoege" = gezegde.
 - „ons" = belangh. voorwerp (3en nv.)
 - „te lang" = bijwoord bep. van tijd.
 - „te" = bijw. bep. (van graad) van „lang."
 - („dat" = voegwoord).
 - („wij" = onderwerp).
 - „het ros" = voorwerp.
 - „dwongen" = gezegde.
 - „tot dienst" = bijw. bep. van doel.
 - („dat" = voegwoord).
 - („wij" = onderwerp).
 - „den stroom van lucht en nat" = lijdend voorwerp.
 - „van lucht en nat" = veelv. bep. van stroom.
 - „keerden" = gezegde.
 - „te onzer baat" = bijwoord bep. van doel.
2. „het vocht" = onderwerp.
 - „door vuur beziel" = bepaling van „vocht."
 - „schonk" = gezegde.
 - „zwakke(n) stervelingen" = belangh. voorwerp (3en nv.)
 - „zwakken" = bep. van stervelingen.
 - „kracht" = lijdend voorwerp.

„boven aller krachten maat” = bep. van „kracht”.

„aller krachten” = bepaling van „maat”.

(„dat” = onderwerp)

(„is) beziel” = gezegde.

„door vuur” = bijwoord bepaling van middel.

B. „kracht.” Die *kracht* (van den stoom) worden hier eigenschappen toegekend, welke alleen bij levende wezens worden waargenomen; ze zou namelijk „nooit werkensmoê” wezen en iets „beheerschen” en „rukken”. De figuur is eene prosopopiïa of persoonsverbeelding.

„ontembre” alleen gepast voor dieren, hier gebezigd bij *wellen* in plaats van b.v. *krachtige*. De figuur is eene metaphora of overdrachtelijke spreekwijs.

„peilloos” beduidt hier enkel zeer diep. Immers de mijnen zijn niet peilloos. ‘t Woord is hyperbolisch of overdrijvend gebruikt. Zie blz. 288.

„schat”. Eene synecdoche of gedeeltelijke aanduiding; schat immers staat hier voor schatten, ‘t enkelvoud voor ‘t meervoud.

„licht”. Eene synecdoche: aan ‘t licht rukken is hier genomen voor brengen in de groote ruimte aan de oppervlakte der aarde, die ‘t licht omvat, dat er eene in ‘t oog springende rol vervult.

„zichzely’.” Eene metonymia of overname, daar in plaats van den door den wagen omvatten stoom de wagen zelf wordt genomen. Hier bestaat tusschen het genoemde en het bedoelde woord *uiterlijk* gelijk in de vorige figuur *innerlijk* verband.

„wagen”. Eene synecdoche (zie boven) enkelv. voor meerv. genomen.

„zwicht.” Eene catachresis of verkeerd gebruik van een woord, komt voor wanneer een woord, voor een ander, dat nagenoeg hetzelfde beduidt, wordt genomen. *Zwicht* is hier verkeerd gebruikt, omdat de afstand niet *werkelijk* wijkt of opgeheven wordt, maar zoo snel wordt afgelegd, dat hij *schijnbaar* vermindert: het is in waarheid de *tijd*, die zwicht, die hoe langer hoe meer „tot nul wordt gereduceerd.”

„Als verslonden” beteekent: alsof hij, de afstand, verslonden wordt; dat is weer hetzelfde als boven: de afstand wordt vernietigd.

Afleidingen en taalkundige Opmerkingen uit Multatuli's werken.

Ongetwijfeld zullen weinig lezers van *Noord en Zuid* in 't bezit zijn van al de geschriften van den genialen Multatuli en zoo er al zijn, dan hebben zij misschien niet de laatste drukken er van. Daarom achtte ik het niet ondienstig het volgend lijstje van taalopmerkingen en afleidingen aan de geachte redaktie aan te bieden, ten einde het, met goedvinden van M.'s tegenwoordige uitgevers, in dit tijdschrift op te nemen.

Kraton, *kratoon*, *kratoen*, *kera toean* is een Javaansch woord, dat *vorstenverblijf* beteekent, evenals het Maleische *Kotta Radja*. (*Max Havelaar*, 5e druk, bl. 360).

Insulinde, naam door Multatuli ingevoerd, omdat de officiële benaming *Nederlandsch-Indië* hem in vele opzichten onjuist voorkwam. (*Max Hav.* bl. 359).

Atjin, eigenlijk *Atjeh*. Van *Atjeh* werd *Atjehnees*, *Atjihnees* afgeleid, waardoor 't grondwoord zelf in *Atjin* veranderde. (*Max Hav.* bl. 379).

Alfoer, *aliforoe*, *alifoeroe*, *harifoeroe*, heeft in den noordhoek van Celebes, in den geheelen Molukschen Archipel en op Nieuw-Guinea de beteekenis van *bewoner der binnenlanden*. 't Is dus niet de naam van een volk of van een stam. (*Max Hav.* bl. 385).

Spaansche matten, waarschijnlijk zoo genoemd omdat in vroeger tijd het zeer omslachtige Spaansche wapen aan matwerk deed denken. Die waarop twee kolommen staan, de zoogenaamde *pilaarmatten*, worden voor de beste gehouden, een gelden zooveel als onze *Zeeuwsche rijksdaalders*, die misschien, wat gewicht en gehalte aangaat, aanvankelijk naar Spaansch model geslagen werden. De „Spaansche mat” of Zuid-Amerikaansche dollar — nu veelal van Mexikaanschen muntslag — heet in Insulinde „*ringgit*” en blijft nog steeds een zeer gewild betaalmiddel, omdat de Chineezee, die veel munt uitvoeren en in China versmelten, het zilvergehalte op hoogen prijs stellen. (*Max Hav.* bl. 389).

Sluis in plaats van *steenen brug*, is eene eigenaardigheid in 't Amsterdamsch. Van dien aard hoort men er vele, daar zooowel als elders. De woorden *gracht* en *wal* bijv. worden dikwijls verwisseld. Men woont *op* de gracht en werpt iets *in* den wal. Opmerkelijk is in de laatste spreekwijs het onbewust terugkeeren tot de oorspronkelijke beteekenis van 't woord, daar *wal* een der zeer vele klanken is, waarmee men 't begrip *water* aanduidde: *walvisch*, *narwal*, *walrus* = walros: zeepaard. (*Max Hav.* bl. 386).

Rokeeren is afgeleid van *rock*, een reuzevogel in de mythologie van het Oosten. Onze kasteelen in 't schaakspel waren vroeger olifanten, nog vroeger: *rocks*. (*Minnebrieven*, 7e druk).

Banjir — stipter: *banjoer* of *bandjoer* — eene overstroming op Java, is afgeleid van *banjoe* = water, met de rollende *r*. (*Ver-spreide Stukken* bl. 79).

Lodderyn — *eau de la reine* (*de Hongrie*) een reukwatertje, dat in *vogue* de eau de Cologne voorafging. (Aanteekening bij *Ideën* no. 397, Eerste Bundel, 6de druk).

Kakatoe. In 't Maleisch is *kaka* eene „oudere zuster”. Met dit woord spreekt men op beleefde wijs een niet zeer jonge vrouw aan. *Toea* beteekent *oud*. Alzoo *kaka toea* = oude vrouw. Om de gelijkenis met den mond van een besje hebben de inlanders aan een nijptang den naam *kakatoea* gegeven. En daar de bekende vogel iets zeer ouwe-vrouwelijks in zijn voorkomen heeft, en tevens een bek, die hem als nijptang dient, bestond er een dubbele reden voor 't naamgevend peetschap. (Aant. bij *Ideën* 438, Eerste Bundel).

Van ons woord **slecht** = effen, dat in maatschappelijken zin beduidde: *onaanzienlijk*, niet voornaam, heeft de meisjes-achtige preutsheid der zeden een neusoptrekkend *méchant* gemaakt. **Kerel** = 'n manbaar persoon, een volwassen, sterk, dapper man, — misschien, evenals 't woord *kracht*, van den sanskritwortel *kr* = *werken* Maleisch: *kerdda* — is vastgegroeid aan *gemeen*. Ja, 't adjectief hoort er niet eens bij; de beteekenis daarvan is opgenomen in 't hoofdwoord. 't Woord **gemeen** zelf hoort geheel bij deze opmerkingen. *Commun, communis, ke* — of *gemein, common*... overal heeft die klank nu de beteekenis van zekere degradatie, terwijl toch de oorspronkelijke zin alleen doelt op ontstentenis van rang. 't Woord **dief** — Saksisch: *theof* — beduidt niet: iemand die *steelt*. 't Is een dienstknecht, een volgeling, een lijfeigene, iemand van lagen rang altoos, maar geen misdadiger daarom. Het denkbeeld: *misdaad, oneerlijkheid, schande* enz. is, in al die woorden, een uitvindsel van 't ploertig fatsoen der eeuwen. (*Ideën* 451 Tweede Bundel, 6e druk. ¹)

Ulevellen, zekere suiker-tabletjes, die in België naar ik meen, *caramellen* genoemd worden, waarschijnlijk ten-rechte *carmellen* of *carmelieten*, naar de kloosterorde, die zich met het maken van die dingen voorbereide tot het eeuwige leven. — Met Frits op bladz. 4 van den „Havelaar”, geloof ik dat men, als 't er wat op aan kwam, *uhlenfeldtjes* zou behooren te schrijven, omdat volgens de traditie, het gebruik van zulke suikerplaatjes door zekeren Uhlenfeldt — ik meen, dat hij Deensch gezant in den Haag was — zou ingevoerd zijn. Ziedaar alzoo een diplomaat, die z'n naam op

¹) Dezelfde opmerking kan weldra gemaakt worden omtrent het woord *ordinair*, dat in Amsterdam ook de beteekenis van „laag” krijgt. „Haar man was erg boersch gekleed en hij sprak *ordinair*, met *ijj* en *jou* en dan vloekte-n-ie... Of: „Buiten ziet men zoo geen dames een café bezoeken; mijn neef zei, dat vonden ze daar erg *ordinair* enz.

onschuldige wijs heeft weten te vereeuwigen; zoetigheid zij zijner assche... (Aant. bij *Ideën* 510 Tweede Bundel).

In afwijking van anderen die **gauwdief** afleiden van *gaww*, houd ik ons *gaww* voor 'n aanduiding van den spoed en de behendigheid waarmee een gauwdief steelt. Dit woord namelijk is 't Hoogduitsche *Gaudieb, a highwayman, un voleur de grand chemin*. De beteekenis van dit *gau* heeft oorspronkelijk niets te maken met spoed. 't Spreekt vanzelf, dat in allen gevalle de *w* overcompleteet is, drie *w's* naast elkander! Van *honed*, de benaming der Hongaarsche militie, later scheldwoord als *lansknecht* (lansquenet) *schobbejak* en *pandoer*, maakte men *hondsvot*. (Aant. bij *Ideën* 512).

Aan de kaak stellen. Ik verneem, dat sommigen tegenwoordig schrijven: „op de kaak” op grond der beteekenis van 't laatste woord, dat *ton* zou beduid hebben. Wel mogelijk. Maar thans, meen ik, moesten we ons houden aan de opvatting van de laatste eeuwen en van onzen tijd. Wij immers nemen sedert lang de bedoelde spreekwijs in den zin van: *aan* den schandpaal. Het opwarmen van archaïsmen is een armoedig middelje om te pronken met wat nieuws. Bovendien, de stipt — etymologische methode in 't vaststellen van de beteekenis der woorden leidt tot zonderlinge slot-sommen. Is een *tuin* geen tuin en *town* geen stad meer, omdat Zaun eigenlijk *omheining* beteekent? *Gaarde* moet dan evenzeer afgekeurd worden, want ook dit woord doelde eens slechts op *bewarende afsluiting*. Voor 't Latijnsche *filia* zouden we dan geen equivalent hebben, want *dochter*, Sanskrit: *thugatêr*, beteekent: *melkster*. Waar zou 't heen? Behalve sommige tusschenwerpsels en onomatopeën heeft misschien geen enkel woord zijne oorspronkelijke beteekenis behouden. En wie zal ons zeggen, *hoe* ver we moeten teruggaan? (Aant. bij het drama *Vorstenschool*, 5e druk).

Hoezee is niet een Hollandsch woord. 't Is *Hongaarsch* en 't grondwoord der benaming, tevens oorlogskreet, van *huzaren*. Het woord heeft in 't *Hongaarsch* twee beteekenissen. De eene is *twintig*; de andere is mij ontgaan; doch in *Hongarye* zelf is men 't onëens, welke dier twee beteekenissen tot de afleiding van 't woord *huzzar* (speciaal-Hongaarsche ruitery) heeft aanleiding gegeven.

Hoerah is niet *Hollandsch*, niet *Engelsch*, niet *Russisch*, maar behoort tot al die talen tegelijk, als de bij benadering gespelde onomatopee van „*rrrr*” of „*hhrrr*” (*ῥα* verkorting van, *ἄρα*) 't Is de Indo-Grieksche geaspireerde *ro* (*ῥ*), dezelfde letter die 't Maleische *ajer* onderscheidt van 't Sanskrit-Germaansche *aa*, *au*, *auē*; die aan 't slot van *oasser*, *wasser*; het verschil aanduidt tusschen eene stilstaande *oase* en een *stroom*, en die in 't Javaansch het vredig *banjoe* opstuwet tot den donderenden, alles verwoestenden *Banjir* (*Een en Ander over Pruisen en Nederland*, bl. 41).

Gutta Percha, Maleisch: *getàh Pertjah* d. i. „Sumatrasche boomgom”. Ik bedoel hiermee niet, dat die stof alleen van Sumatra komen zou, noch zelfs hoofdzakelijk van daar. Maar *poeloe Pertjah* (ook: *Indaloes*) — die malle Hollandsche *o e* — beteekent Sumatra. 't Woord *getàh* is een der zeer weinige Maleische woorden, die den klemtoon niet op de *penultima* hebben. (*Ideën*, Vde bundel, 2e druk bl. 140).

Rijn, eigenlijk *Rhijn* of *Hrijn* (ð) beduidt evenals *Rhoer*, *Rhön*, *Rhoon*, *Rhône*, *Arno*, *Aar*, *Oder*, *Eider*, en vele riviernamen meer, *de stroom*. 't Woord is eene onomatopee, die men bij alle volken vindt. (*Millioenen-Studiën*. 1878, bl. 4).

Ten slotte zij opgemerkt dat in Multatuli's werken verscheidene uitspraken en beschouwingen op taalgebied voorkomen, die men niet zonder voorbehoud kan aannemen.¹⁾ Bij de groote verspreiding dier werken, — er zijn er bij die voor de zesde en zevende maal werden uitgegeven — verwondert het mij, dat er van bevoegde zijde zoo weinig aandacht aan besteed wordt, althans ik las tot heden nergens eene aanmerkende of waardeerende kritiek over zijne taalkundige uitweidingen. Dit gemis is te meer te betreuren, naarmate „het Jonge Nederland” die werken gretiger leest. Willen de taalkundigen van professie niet, dat wij M.'s uitspraken voor evangelie houden, dan staat het aan hen, ons vertrouwen in te bezemen op hunne voorlichting en zaakkennis.

Ferwerd, Dec. 1881.

P. WESTRA.

Aanteekeningen.

- I. **Rokeeren** is afgeleid van *roc*, *rok*, oudtijds den naam van ons *kasteel* in het schaakspel. Ook de Ofransche naam was *roc* of *rok*. Volgens BENECKE Mhd. Wtb. II 758, 740 is dit *roc* het Persische *rokh*, kameel. Derhalve niet: „een reuzevogel in de mythologie van het Oosten.” Men weet, dat het schaakspel van Persischen oorsprong is, en dat wij nog in onze dagen het bewijs daarvoor bezitten in de uitdrukking *schaakmat*, d. i. „de koning is dood”. 't Is dus niet te verwonderen, dat in de middeleeuwen ook andere namen werden overgenomen, bijv. het genoemde *roc*. Onze *raadsheer* heette toen *de oude*; een *pion* luidde *vende* (zie voor de verklaring Verwijs' bloemlezing, Aant.); het *paard* werd *ridder* genoemd.

¹⁾ Dit geldt vooral van den eersten en den vijfden bundel der *Ideën* en van *Millioenen-Studiën*.

- II. In Groningen en Friesland zijn bij ouderwetsche menschen de zoogenaamde *loddereindoosjes* nog in zwang. In zoo'n doosje bevindt zich een sponsje, waarop reukwater wordt gegoten. Komen er gasten, dan hebben deze het voorrecht hun neus aan dit sponsje te vergasten, wat zeker niet tot de zindelijkste zaken der wereld behoort; maar door die eenvoudigen als het nec plus ultra van genot beschouwd wordt.
- III. 't Is zeker zeer goed mogelijk, dat een zeker Deensch gezant, Uhlenfeldt, zijn naam vereeuwigd heeft met het invoeren der *ulevellen*. Meestal heeten zulke dingen echter naar de uitvinders. Men denke aan de *schakellijm*, die zijn naam aan Adriaan *Schakel* te danken heeft; aan de flikjes, die den naam der firma Caspar *Flick* vereeuwigen; aan den *spijkerbalsem*, wiens eerste vervaardiger Jan *Spijker* heette, enz.
- IV. Zeer zeker is *gaww* eene aanduiding van den spoed en de behendigheid, waarmee een gauwdief steelt; maar tevens van zijne slimheid. Het woord *gaww* werd in de 17e en 18e eeuw veelvuldig gebezigd in den zin van slim, verstandig; de Deensche etymologen verklaren dan ook *gautyb* als *slimme dief*.
- V. **Hoerah**, of liever *hurra* is een Germaansch woord, en wel oorspr. een imperatief van een werkwoord *hurren*, haasten. De *â* op het einde is, volgens Prof. KERN een tusschenwerpsel, dat met ons *ô* gelijk staat. Langzamerhand nu werd dit *hurra* (imperat. † tusschenwerpsel) zelf een tusschenwerpsel. Men vergelijkte nog het Engelsche *hurry* en het *horre! horre!* dat in sommige streken steeds door jagers gebezigd wordt om de honden tot spoed aan te hitsen.
- Die geheele *r*-theorie vervalt dus, evenals bij *water*. Het Noordsch behield van de 3 stammen in de Got. verbuiging den kortsten *vatn*, die thans in het Deensch *vand* luidt. Onze oudste vorm moet ook *water* geweest zijn.
- VI. *Ryne* beteekent *loop* en staat in verband met *rinnan* (uit* *rinwan*, evenals *brinnan* uit* *brinwan*, die ons doen denken aan de Grieksche werkwoorden op *numi*). *Brinnan* zelf geeft in het Ags. *bryne*, en evenzoo ontstond *ryne*, loop, uit *rinnan*.

„Gij zult niet stelen.”

In de laatste afl. van den vorigen jaargang geeft de heer J. E. ter Gouw van bovenstaanden zin eene verklaring, waarmede ik mij niet vereenigen kan. Hij zegt n.l., dat *zullen* daar een hulpw. van *wijze* en niet van *tijd* is, dat het *moeten* beteekent en de kracht heeft om de gebiedende wijs te omschrijven. „*Gij zult niet stelen* beteekent hetzelfde als: *gij moet niet stelen of steel niet!*” zegt de heer ter Gouw.

De hulpw. van *wijze* (modale ww.) heeten zoo, omdat zij te kennen geven op welke wijze de spreker de gedachte, in den zin uitgedrukt, wenscht opgevat te zien. Zoo stellen *mogen*, *kunnen* en *laten* de gedachte soms voor als mogelijk of wenschelijk, *zullen* en *moeten* als noodwendig en zijn daarom hulpw. van *wijze*. (Zie Terweij, 2e druk, pag. 54.)

Behalve deze noemt De Groot in zijne Spraakleer pag. 270 nog *durven*, *vermogen*, *behooren*, *behoeven*, *trachten*, *pogen*, *zoeken* en *hebben*, als synoniemen van *kunnen*, *moeten*, *willen* en *mogen*. Brill noemt slechts *mogen*, *zullen* en *laten*.

Voorloopig bepaal ik mij nu tot *zullen*.

Terweij geeft als voorbeeld voor de modaliteit van dit ww.: *Gij zult toch wel één enkelen vriend hebben*. Brill: *Hij zal toch niet omgekomen zijn*. De Groot: *Ik wil, dat hij komen zal*.

Het schijnt mij toe, dat geen dezer voorbeelden gelukkig gekozen is. 't Is waar, in den zin *gij zult toch wel één enkelen vriend hebben*, heeft de spreker gewild, dat we aan de noodwendigheid van 't bezit van een vriend *zullen* denken en we zouden *dien geheelen zin* dus eigenlijk een modalen zin moeten noemen. Maar daarmede is de modaliteit van *zullen* nog niet bewezen. Mijns inziens wordt de modaliteit van den zin niet door *zullen*, maar door de bijwoorden *toch* en *wel* veroorzaakt. Immers, laat men deze weg, dan is *zullen* in den zin: *gij zult één enkelen vriend hebben*, het hulpw. van den toek. tijd. Of, is *zullen* inderdaad een modaal ww., dan mag men met volkomen hetzelfde recht zeggen, dat *hebben* in: *gij hebt toch wel één enkelen vriend*, een modaal ww. is. Dit laatste zal wel niemand aannemen, tenzij hij bijv. *vinden* in: *gij vindt toch niet, dat ik u onbeleefd behandel*, — *loopen* in: *wij loopen u toch zeker niet te hard*, — *schrijven* in: *gij schrijft immers niet met veeren pennen*, enz. tot de modale ww. rekent.

Geheel om dezelfde reden is het door Brill gegeven voorbeeld volgens mijne meening geen bewijs voor de modaliteit van *zullen*.

Indien de spreker wenscht, dat wij de gedachte, in den door hem uitgesproken zin gelegd, *zullen* opvatten op de wijze, waarop hij haar gedacht heeft, dan dient hij te zorgen, dat er over die opvatting geen verschil van gevoelen kan ontstaan tusschen hen,

tot wie hij spreekt. En dat kan licht gebeuren, als hij de be- weegreden, die hem er toe bracht de uitgesproken gedachte op de door hem bedoelde wijze op te vatten, verzwijgt.

Bezien we nu het door Brill gegeven voorbeeld eens van nabij, nadat we het van de modale bijwoorden ontdaan hebben, omdat men, de modaliteit van een *werkw.* willende bewijzen, niet de hulp van modale *bijwoorden* moet invoeren.

We hebben dan: *hij zal omgekomen zijn.*

Zooals deze zin daar staat, bevat hij niets anders dan den volm. toek. tijd van 't ww. omkomen en is *zullen* dus hulpw. van tijd.

Zeg ik evenwel: men heeft sedert een jaar niets meer vernomen van den ontdekkingsreiziger S.; hij zal in de binnenlanden van Afrika omgekomen zijn, — dan is het mijne bedoeling, dat men aan de *mogelijkheid* van zijn omkomen zal denken en in dat geval heeft men recht het ww. *zullen* een hulpw. der wijze te noemen. Van *noodwendigheid* is hier dus nog geen sprake, evenmin als in het bij Terweij aangehaalde voorbeeld: gij zult toch wel één enkelen vriend hebben, dat volgens den schrijver gelijk staat met: *gij hebt stellig toch wel één enkelen vriend*, maar waarin hij 't modale bijwoord *stellig* niet zou hebben kunnen gebruiken, indien hij in het bijgebrachte voorbeeld de modale bijwoorden *toch* en *wel* niet had te hulp geroepen.

En nu het door De Groot in zijne Spraakleer gegeven voorbeeld: *ik wil, dat hij komen zal.* Het schijnt mij toe, dat *zullen* daarin volstrekt niet modaal is.

't Geen men hoopt, verwacht, vreest, beveelt, wil, ligt in de toekomst, en is dus daarom reeds onzeker, dus mogelijk. In: ik hoop, verwacht, dat mijn zoon een braaf man zal worden, — ik vrees, dat de drankwet weinig zal uitwerken, — ik beveel, wil, dat hij komen zal, behooren de voorwerpszinnen dus in de aanvoegende wijs te staan, omdat die wijs de gedachte als mogelijk voorstelt.

Waarom bedient men zich nu in deze voorwerpszinnen van den toekomstenden tijd? Omdat 't geen mogelijk, wenschelijk of niet wenschelijk is, 't geen men beveelt of wil, nog geen werkelijkheid is op het oogenblik, waarin de gedachte gedacht wordt. En daar *zullen* dient om den toekomstenden tijd te vormen, is men in bovengenoemde gevallen verplicht van dit hulpww. gebruik te maken, zoodat *zullen* hier niets anders is dan hulpww. van *tijd* en niet van wijze. In den zin: ik wil, dat hij komen zal, is het volstrekt niet de bedoeling van den spreker, dat wij aan de *mogelijkheid*, *wenschelijkheid* of *noodwendigheid* van iemands komst zullen denken.

Wat nu den zin *gij zult niet stelen* betreft, waarin *zullen* nog in zijne oorspronkelijke beteekenis voorkomt en waarvoor men dus moet lezen: *gij zijt schuldig (verplicht) niet te stelen*, derhalve;

gij moogt (moet) niet stelen, — ik geloof niet, dat iemand, die zich met deze verklaring kan vereenigen, in *zullen* een hulpww. van *wijze* zal zien, evenmin als in *mogen* en *moeten* in de zinnen: *gij moogt (moet) niet zoo hard stoken*. *Zullen* is in dit geval dus ook geen hulpw. van *tijd*, maar een *zelfstandig* ww., want de gedachte, in *gij zult niet stelen* gelegd, kan noch als *mogelijk* of *wenschelijk*, noch als *noodwendig* worden voorgesteld. De spreker wil haar als *werkelijkheid* opgevat hebben. De *aantoonende* wijs is hier dus geen plaatsvervangster van de *aanvoegende* of van de *gebiedende* wijs.

Als voorbeeld van niet-werkelijkheid, dus van mogelijkheid, geeft Terweij voor *mogen* den volgenden zin: Een landhuis stond aan de Arn', het mag er nog wel staan.

„Ofschoon ik 't met den schrijver eens ben, dat dit beteekent: „het staat er misschien nog wel,” of (beter nog): het *kan* er nog wel staan — wat niet precies hetzelfde wil zeggen — zou de modaliteit van *mogen* toch veel beter zijn uitgekomen, wanneer hij een dergelijk voorbeeld zonder modale bijwoorden had gekozen. Dat deze laatste een overwegenden invloed oefenen op *mogen*, blijkt zoodra men ze vervangt door twee andere, die een tegenovergestelde beteekenis hebben. Zegt men nl.: het mag er *niet meer* staan, dan verliest het terstond zijne modaliteit en beteekent het, als gewoonlijk, *bevoegdheid* hebben tot

Met *kunnen* is dat anders. Zeg ik b. v.: het gebouw, waarvan *gij* spreekt, *kan* daar niet meer staan, want ik heb het zelf zien afbreken, — dan is *kunnen* toch een modaal w.w. Trouwens, *kunnen* is een van de weinige ww., wier beteekenis hen bij voorkeur tot modale ww. stempelt. In: het *kan* gebeurd zijn, dat iemand van de tering genezen is, maar zeer waarschijnlijk is 't niet, — hij *kan* het gezegd hebben, dat is waar, — *gij kunt* te weinig tijd gehad hebben om uw werk behoorlijk af te maken, — is *kunnen* telkens een modaal ww., omdat de spreker, 't geen hij gedacht heeft, als *mogelijk* wenscht opgevat te zien. Zegt men daarentegen: geen geneesheer heeft hem van de tering *kunnen* genezen, — hij heeft het *kunnen* zeggen, maar hij heeft het niet willen doen, — men *kan* geen ijzer met handen breken, — dan is *kunnen* een zelfst. ww., want 't is de bedoeling van den spreker, dat de gedachte in deze zinnen als *werkelijkheid* zal worden opgevat.

Het werkw., dat ons de gedachte als *noodwendig* kan doen opvatten, is *moeten*. In de zinnen: ik *moet* mij vergist hebben, anders begrijp ik niets van de zaak, — onze hond *moet* dat stuk vleesch gestolen hebben; hoe zou 't anders verdwenen zijn? — de wind *moet* omgeloopen zijn, want nu rookt het hier, — is *moeten* een modaal ww. In: De leden der Tweede Kamer *moeten* om de 4 jaar aftreden, — men *moet* den Keizer geven, wat des Keizers, en Gode, wat Gods is, — als *gij* dat meent, *moet* ik u zeggen,

dat gij 't mis hebt, — heeft *moeten* eene beteekenis geheel verschillende van die in de voorgaande zinnen. Want zeg ik: De leden der T. K. moeten om de 4 jaar aftreden, dan geef ik daarmede te kennen, dat die aftreding *noodzakelijk* is, omdat de wet haar gebiedt. Van niet aftreding kan dus geen sprake zijn. Zeg ik echter: de wind moet omgeloopen zijn, want nu rookt het hier, dan beteekent dat niet, dat het omloopen van den wind noodzakelijk is om het rooken te veroorzaken. Daarvoor kan immers gemakkelijk eene andere oorzaak worden opgespoord. Maar ik wil in dit geval slechts aan de *noodwendigheid*, d. i. aan de groote waarschijnlijkheid van de uitgesproken gedachte gedacht hebben.

Dat ik het, evenmin als Terweij, eens ben met de Groot, die *durven*, *vermogen*, *behooren*, *behoeven*, *trachten*, *zoeken* en *hebben* als synoniemen van *kunnen*, *moeten*, *willen* en *laten*, tot de modale ww. rekent, zal men na de lezing van 't voorgaande wel gelooven.

Beemster.

D. DEKKER.

De heer J. E. ter Gouw heeft o. i., met zijne verklaring op pag. 368 van N. en Z. IV. 6, volkomen gelijk. „Gij zult niet stelen” is eene der wijzen, waarop men de *gebiedende wijs* „steel niet” kan omschrijven. Eene andere manier is „gij *moet* niet stelen”. Welken zin zou *zult* als hulpww. van tijd hier opleveren? Zie verder dr. VAN HELTEN, kl. Ned. Spraakk. II, blz. 18.

Taalk. Opmerkingen,

bij het doorlezen van Noord en Zuid, vierde jaarg. No. 6.

In het stuk „Nalezing op Bredero's Moortje” wordt over de beteekenis van *toot* gehandeld. „De oorspronkelijke beteekenis, zegt Oudemans, is *gezicht*.” Als zoodanig komt het hier nog dagelijks voor. Eene moeder zegt tot haar kind: „kom, laat ik je *tote* eens wasschen”, wanneer het aangezicht vuil is.

Toch geloof ik, dat men hier met eene metonymia te doen heeft. Men hoort eveneens van een praatachtig kind of mensch: z'n *tote* gaat altijd op”, hier dus voor *mond*.

Men denke ook om *totelokken*, „onophoudelijk kussen”.

Tuit aan eene melkkan en *toetert* aan een theepot zijn bekend.

Betien. Evenals in Groningen wordt dit woord in Zeeland voor *begaan* gebezigd: 't schijnt dus door geheel Nederland burgerrecht te hebben.

Niet en mijdt. Of *miter* van het kleine muntstukje *mijt* zijn oorsprong heeft, betwijfel ik. In het aangehaalde voorbeeld: *ik weet er geen miter van*', schijnt dit zoo te zijn. Maar hoe dan in het volgende, dat men gedurig kan hooren: 'k zal hem op z'n miter slaan', voor: „ik zal hem een pak slaag geven”; of de verwensching: „*mitersche* jongen; loop naar den *miter*” enz.

Zou 't ook kunnen zijn, dat men hier aan *myter* te denken hebben? De felle haat tegen de Roomschegezinden in 't begin van den 80-jarigen oorlog kan zeer goed het hoofddekseel der bisschoppen tot een mikpunt van bespotting gekozen hebben, en veel, wat in een verachtelijken zin uitgedrukt werd, daarop betrekking hebben. En dan kan zelfs het opgegeven voorbeeld aldus verklaard worden: ik geef er zoo min om, als om een *myter* ¹⁾.

Op bl. 357 „woordenlijst en verklaring” leest men: *Kil*, bet. *schoot* enz.

Het woord *kil* leeft niet slechts voort in het spreekwoord, daar genoemd; maar behalve in de beteekenis van *koud*, ook als de *hellende toegang* tot een waterput voor het vee, die hier altijd *kil* of *kille* heet.

Ten slotte geef ik, naar aanleiding van wat men op bl. 380 vindt op, hoe men hier in Zuid-Beveland de varianten van *ja* uitspreekt:

jaak = ja + ik.

jae je = ja + je (gij.)

jae i = ja + hi (hij), uitgesproken als *jei*.

jae me = ja + mij.

jaes = ja + ze.

jaet = ja + het. Dit komt dus vrijwel met Brugge overeen.

Nisse, 12 Nov. '81.

J. KOUSEMAKER. Pz.

¹⁾ De uitdrukking „niet een mite” was te algemeen, dan dat ze niet in den mond van het volk zou blijven voortleven. We blijven dus *myt* beschouwen als den grondslag van het latere *miter*. Hierop kan echter het hoofddekseel der bisschoppen later invloed hebben gehad, waardoor de vorm *miter* ontstond. Vgl. N. en Z. III, 6.

Waard — woord — weerd -- waarts.

Meewarig, *tegenwoordig*, *opwaarts* en *verweerd* hebben schijnbaar niets met elkander gemeen, en toch zijn alle uit hetzelfde woord voortgesproten. Dit woord is het Germaansche *ward*, dat we o. a. uit het Lat. kennen in den vorm *vert* (*verto* = ik wend, ik keer). In het Owsaksisch treffen wij het aan in *andweard*, tegenwoordig, alsmede in het suffix-*weard*, bijv. *foreweard*, voorwaart(s), *hindeweard*, achterwaart(s), *ufeweard*, opwaart(s). In het Gotisch bestond de vorm *vairth*, o. a. in *andvairth*, tegenwoordig, *anavairth*, toekomstig, *jaindvairth*, derwaart (gindwaart), *vithravairth*, tegenoverliggend (wederwaart). In het Oudhoogduitsch vinden we o. a. *widerwertig*, vijandig, *abwertig*, afwezig, *úfwertig*, omhoog, enz. Wat is de beteekenis van dit *ward*, *weard*, *vairth*, *wertig*? Het Lat. *verto*, of liever het part. pass. *versus* (voor *vertus*) leert ons die reeds kennen: *Versus* beteekent „gericht, gewend, gekeerd”. *Deorsum* was in die taal *omlaag* (uit *de-versum*, ons *afwaarts*), *sursum*, omhoog (uit *sub-versum*, ons *opwaarts*), *dextrorsum*, naar rechts (uit *dextra-versum*). Het Got. *vairth* had volkomen denzelfden zin, nam. *gewend*, *gekeerd*, *gericht*, doch was in die taal nog een zuiver adj. terwijl *waarts* te onzent afgedaald is tot den rang van adverbiaal suffix. Met bijw. van plaats, met zelfst. naamw. of met persoonlijke voornaamwoorden samengesteld beteekent dit *waarts* derhalve eene beweging (*wending*) naar de plaats, die door het eerste lid wordt aangeduid. De *s* is de zoogenaamde bijwoordelijke *s*. De spelling met *t* is onregelmatig, de Lat. *t* beantwoordt aan onze *d* (vgl. *pater*, *vader*). Derhalve: *Opwaarts*, *nederwaarts*, *binnenwaarts*, *herwaarts*, *derwaarts*, *ginderwaarts*, *voorwaarts*, *hemelwaarts*, *zijwaarts*, *oostwaarts*, *huiswaarts*, *te mijwaarts*, enz. In al deze woorden kan *waarts* door „gericht, gewend” vertaald worden: Naar boven gewend, naar beneden *gericht*, naar binnen *gekeerd*, hierheen *gericht*, enz.

Diezelfde beteekenis blijkt vervolgens uit ons *tegenwoordig*, dat aan het Got. *andvairth* beantwoordt. De oudere vorm van dit *tegenwoordig* is *tegenwordig* (zie Kiliaan in voce) en, evenals *worden* uit *werden* onstond, is ook dit laatste een wisselvorm van *tegenwerdig* (het Ohd. had *gegenwert*)¹⁾ Om nu den zin van dit woord goed te vatten, komt het er op aan de beteekenis van de praepositie *tegen* te kennen. *Tegen* is samengetrokken uit *te jegen*, waarvan het laatste woord vroeger den zin had van „tegenover, ten opzichte van, met, bij”; *spelen jeghen* beteekende „spelen met”;

¹⁾ Men vergelijkte verder *boord* uit *bord* en dit uit het Mdnl. *berd*, dat nog bestaat in *te berde brengen*.

legghen jeghen was „leggen naast, vergelijken met.” *Jegenwoordig* beteekent dus letterlijk „tegenover iemand gekeerd” of met eene wijziging van het begrip „gekeerd, gericht” tot „zich bevindende” — *tegenover* iemand of iets *zich bevindende*. *Jegen* heeft thans de *s* aangenomen en dient uitsluitend om zedelijke betrekking aan te duiden. *Jegen* met *be* vereenigd leverde *bejegen* op, dat wij nog bezitten in het ww. *bejegenen*; met *te* werd het, zooals wij zagen *tegen*, dat de richting beteekent *naar een voorwerp*, dat naar de beweging *toegekeerd* is. ¹⁾ *Tegenwoordig* verschilt dus niets van het Hd. *gegenwärtig* (*jegenwoordig*).

Schijnbaar heeft *meewarig* niets met *waard* te maken; doch dat dit wel het geval is blijkt uit de schrijfwijze bij Kiliaen „medwerdigh”, die intusschen dit laatste woord als reeds verouderd opgeeft. De vorm van Kil’s tijd was *med-waerigh*. Vondel heeft intusschen *mewaerdigh*. De overgang van de letterlijke — tot onze tegenwoordige beteekenis is niet moeielijk te begrijpen; het begrip „met iemand gewend (naar hetzelfde doel)” ontwikkelde zich tot „mee-gaande, vriendelijk”, en hieruit ontstond, onder den invloed van „meedoogend, meelijdend” de hedendaagsche opvatting.

Verweerd, dat thans als tusschenwerpsel en als adjectief nog dienst doet, en wel moet onderscheiden worden van het verl. deelw. van *verweeren*, komt met het Gotische *fravairth*, bedorven, in afleiding en beteekenis geheel overeen. Dit *ver* heeft denzelfden zin als het Lat. *per* in *perversus*, nl. in eene verkeerde richting, dus verkeerd. *Verweerd* is dus letterlijk „zich in eene verkeerde richting bevindende, verkeerd gericht”; en bij uitbreiding zich in een toestand van ondergang, van te niet gaan bevindende”; vgl. *vergaan*, *verscheiden* e. a.

Wederwaardigheid is eene afleiding van *wederwaardig*, Ohd. *widerwertig*. *Weder* is *tegen*; de letterlijke beteekenis van *wederwaardig* is dus *adversus*, tegen (iemand of iets) gericht, gewend, gekeerd. Evenals dit *adversus* het adj. *adversarius* opleverde, met het begrip „tegenover iemand staande in vijandigen zin”, d. i. vijandig, was dit ook het geval met *wederwaardig*, waarvan dus de 1e bet. „vijandig” is. Eene *wederwaardigheid* is dus eig. „een toestand, die ons vijandig is”; en welke andere beteekenis kan men aan dit woord hechten in de uitdrukking „de *wederwaardigheden* des levens”?

Dat *worden*, oudtijds *werden*, aan ditzelfde *verto*, wenden, draaien, beantwoordt is duidelijk aangetoond in *Taal en Taalstudie* van Beckering Vinckers I, 313. *Hij wordt bleek* is dus eig. *hij draait bleek*, vgl. het Engelsche *he turns pale*.

T. v. L.

¹⁾ Dr. W. G. Brill.

Men paar opmerkingen.

1. In *de kraamkamer* van Holberg (1732) las ik het volgende:
Men har i ikke hört, hvad Hollaenderen siger:

„Hoe kan en jonge vrouw en oude man bedriegen,
En ander maekt het kind, en ik moet staan en wiegen.”

Is dit versje bekend? Het heeft iets Catsiaansch.

In *Jean de France* of *Hans Frandsen* (1722) wordt de degelijkheid der Hollandsche jongelui aldus beschreven: „De zoon van den heer Kalf uit Zaandam reisde voor eenige jaren buitenslands, leefde als een vorst, tracteerde gezanten van alle hoven; maar zoodra hij thuis kwam, verkocht hij paarden, rijtuigen, koetsier, lakeien en zijn gansche staatsie, en trok hij oogenblikkelijk zijne oude Zaandamsche boerenkleeren weer aan.” O sancta simplicitas!

Eene andere beschrijving, van een Hollandschen paardenkooper, vindt men in „*den 11en Juni*” (1723): „Adriaan van Enkhuizen is een van de geleerdste paardenkoopers van Holland; geen gezant kan meer intrigues aanwenden bij het sluiten van vreetractaten dan hij bij het sluiten van een contract aangaande paarden.”

2. *Stück von achten*; herhaaldelijk trof ik dit bij Holberg aan. Men kent het geldstuk uit den SPAANSCHEN BRABANDER VAN BREDERODE. In de uitgave Verwijs bleef het onverklaard. Een *stuk van achten* was een Spaansch geldstuk, dat buitenslands zoo genoemd werd, doch binnenslands den naam had van *peso duro*, nl. een heele piaster van 20 *Reales de Vellon* of 8 gewone Realen; vandaar *van achten*, d. i. *van 8 Realen*.

3. Het meesterstuk van Holberg is „den politiske kandestöber”, *de politieke tinnengieter* (of *kannengieter*). Ik teeken hierbij het volgende aan: CAMPE in zijn „*Wörterbuch d. deutsch. Spr.*” heeft aangaande dit woord: „*kannengiesser* . . . gebruikt men ook oneigenlijk, om iemand aan te duiden, die gaarne over staatsaangelegenheden en gebeurtenissen pleegt te spreken, zoo goed als hij het verstaat, en daarbij zijne eigene denkbeelden ten beste geeft, in welke beteekenis het woord echter gewoonlijk *kannegieszer* luidt. Hiervan *kannegieszerei* en *kannegiessern*.”

HEISE heeft in zijn handwoordenboek der Hd. taal: Der *kannegieszer*, Nederduitsch voor *zinnigieszer* (tinnengieter), inzoverre hij hoofdzakelijk tinnen kunnen giet; oneigenlijk, die zonder grondige kennis gaarne en veel over staatsaangelegenheden spreekt, in dezen zin gewoonlijk *Kannegieszer*; vandaar ook *kannegieszerei* en *kannegiessern* (*politisiren*).”

VAN DALE heeft: „*Politieke tinnengieter*, elders ook *politieke kan-*

nengieter (lees *kannegieter*), die over staatkunde spreekt zonder er iets van te begrijpen, die valsch redeneert over politieke zaken."

Geen van deze allen noemt den oorsprong van die spreekwijze. Slaan we daarentegen het Duitsch-Deensch woordenboek van den Deenschen taalkundige G. H. Müller op, dan vinden wij: „*kannengiessern*, politiseeren, over de politiek spreken op de manier van *der politiske kandestöber* (d. i. van den *tinnegieter*, die door Holberg politiseerende ten tooneele wordt gevoerd)."

WERLAUFF zegt in zijne historische aanteekeningen: „In Duitschland, waar Holbergs blijspelen even beroemd werden als in Dene-marken, kreeg het woord *politieke kanne-* (of *tinnegieter*) spoedig burgerrecht en men vindt het thans nog in de beste woordenboeken.

4. Wat is de afleiding van *bakbeest*? Ziehier wat ik hieraangaande vond in een Deensch blijspel van 1724. Een zekere Hendrik, een eenvoudige lakei, heeft kennis gemaakt met eene dienstmaagd in wie hij eene voorname dame meent te vinden. Hij denkt derhalve een rijk en voornaam huwelijk te doen. De stal-knecht *Aro* laat zich daarover aldus uit: „Wat duivel, wat is die Hendrik gelukkig. Het is toch een drommelsche sprong van een *bagbeest* tot een jonker. Ik ben niet jaloersch, maar als ik hem op eene fatsoenlijke manier den hals om kon draaien, deed ik het, enz. Met *bagbeest* wordt dus hier een *lakei* bedoeld, d. i. een *beest*, dat achterop den wagen of steeds achter zijn heer staat. *Bag* is namelijk *achter*, *rug*. Met deze afleiding vereenigt zich de Deen A. E. Boije. Zou ons *bakbeest* ook een dgl. oorsprong kunnen hebben.

T. v. LINGEN.

Wat is vogelgeschrei?

Het woord *geschrei* duidt aan, dat men met „vogelgeschrei” niet bedoelt „het gewone levenmaken, sjiipen, krassen, kraaien, zingen, fluiten, enz. der vogels.” *Geschrei* bedoelt „schreien, weklagen, weenen.” *Vogelgeschrei* is dus dat geluid der vogels, hetwelk zich door een meer of minder klagenden toon van het gewone geluid onderscheidt. God hoort bijv. het *geschrei* der jonge vogelen.

In het bijzonder wordt *vogelgeschrei* gebruikt als term van wiche-larij: Op *vogelgeschrei* acht geven, d. i. acht geven, of het geluid der vogels vroolijk of treurig, blij of droevig is. Dat dit in onze tijden, vooral bij weervoorspellingen, nog in zwang is, behoef ik niet te zeggen. Men denke slechts aan het lachen van den koekoek aan het schreeuwen van den pauw, e. a. en tevens, in een ander

opzicht, aan het krijschen van den nachtuil; aan het krassen van den raaf.

Die vogelwichelarij dagteekent echter niet van jongeren tijd. Wij weten, dat onze Germaansche voorouders zich daarmede sterk afgaven: Het *teenen-zien*, het *vogelgeschrei* en het *hinniken* en *brieschen* van heilige rossen waren bij hen drie middelen om het noodlot te beproeven.

Tacitus ¹⁾ zegt van de Germanen hieromtrent het volgende: „Hunne wijze, het lot te beproeven, is eenvoudig. Zij snijden een tak van een vruchtboom en dien kappen zij tot rijsjes, onderscheiden deze laatste door teekenen en spreiden ze dan losweg, zooals 't valt, op een wit kleed uit. Daarop neemt of de opperpriester, wanneer namelijk het raadplegen staatszaken betreft, of de huisvader, wanneer het op een bijzonder geval doelt, na eerst gebeden te hebben en met de oogen ten hemel geslagen, elk rijsje driemaal op, en verklaart er den zin van, volgens de teekens, die er vroeger zijn ingebracht. Vallen zij tegen, dan wordt over diezelfde zaak dien dag niet meer geraadpleegd; zijn zij gunstig, dan stelt men zich verder gerust door *vogelgeschrei*.”

Dit bijgeloof is later, blijkens een paar formulieren, die uit den tijd van Karel Martel tot ons zijn gekomen, eer toe dan afgenomen. Later nam het acht slaan op *vogelgeschrei* en op de *vlucht* der vogels meer af. In onzen tijd bestaat het *knoopen-tellen*, het *koffie-kijken*, het *kaartleggen*, het *planeet-lezen*, enz. nog eene voorname plaats in het leven van den onontwikkelde.

Wij hadden dus vroeger *geluksvogels*, d. i. vogels, die geluk aanbrengen: De zwaan, de ooievaar, de zwaluw; maar ook *ongeluksvogels*: De nachtuil, de raaf, de ekster en de *roode haan*.

De beteekenis van *geluksvogel* en *ongeluksvogel*, op personen toegepast, heeft thans eene groote wijziging ondergaan, gelijk bekend is. Of de ongeluk aanbrengende *roode haan* invloed gehad heeft op de bekende uitdrukking: *Den rooden haan laten kraaien*, voor „iets in brand steken”, is niet met zekerheid te beslissen, maar komt mij zeer waarschijnlijk voor.

T. v. LINGEN.

¹⁾ Tac. cap. X. Sortium consuetudo simplex. Virgam, frugiferae arbori decisam, in surculos amputant, eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temere ac fortuite spargunt; mox, si publice consulatur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiae precatus deos, coelumque suspiciens, ter singulas tollit; sublatis, secundum impressam ante notam, interpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio: sin permissum, *auspiciorum* adhuc fides exigitur.

Woordfamiliën.

E t e n.

Eet (*at, aten, geeten*); overgankelijk sterk werkwoord, behoorende tot de derde klasse der uit wortels voorgekomen verba; wortel **at**. — Het kenmerk, dat *eten* tot de derde klasse behoort, ligt in de zachtvolkomen *e* des praesens, die gevolgd wordt door één enkelen vasten consonant, die niet de letter *k* is.

Eten beantwoordt aan het Grieksche *edein* (dat later den praesensvorm *esthioo* kreeg) aan het Lat. *edere* (waarin ook de vormen met *s* den boventoon hadden); aan het Got. *itan, at* (naar analogie met *giban, gab*; de eigenlijke vorm moest *êt* zijn), *étum, itans*; aan het Owsaks. *etan*, enz. In het eertijds bestaande *geëten*, dat tot *geten* werd samengetrokken, is door assimilatie eene *g* ingeschoven.¹⁾ In Zeeland zegt men nog geëten.

ESOPET XLI, 5: „Ghenade”, seit hi, „lieve here:

Ik hebbe al uwe muse *geten*,
Met rechte soudijs mi dane weten.”

(*Soudijs* = *soudi es*, gen. van *t*, dus: „Het was billijk, dat gij er mij dankbaar voor waart).

De oude en regelmatige imperativus 2e pers. enk. *et* (Zie van Helten werkw. 110) is als bij alle overige sterke werkwoorden, uitgezonderd *komen*, van *komen*, voor den nieuweren vorm (*eet*) geweken.

SP. HIST. II, 397: Min dan zat *et*, radic di mede.

ESOPET. XII, 22: *Et* ende drinct ende maect u blide.

„ XXVII, 6: „Nu *et*,” sprac hi met soeten sinne.

Beteekenis: Nuttigen, voedsel nemen (in den laatsten zin steeds onovergankelijk). *Eten* is het algemeene woord; de bijzondere termen voor „voedsel nemen op de verschillende tijden van den dag” zijn: *Ontbijten*: de ochtendmaaltijd gebruiken; *koffiedrinken*, de gewone term van hen, die gewoon zijn te twaalf uur brood met koffie te nuttigen; *het middagmaal gebruiken*, ook in het bijzonder *eten*, d. i. „het voornaamste maal van den dag nuttigen”, *het avondmaal nuttigen*, *het avondeten gebruiken*. In navolging van velen, die deze termen te omslachtig of te eenvoudig vonden en daarom liever de Fransche woorden bezigden, zijn thans vrij algemeen de volgende woorden in zwang: *Déjeûneeren* (te 12 uur), *dineeren*, *goûteeren* (tusschen het middag- en avondmaal) en *soupeeren*.

Ontbiten, *ombiten* of *onbiten*, d. i. „beginnen te bijten”, beteekende eertijds in 't algemeen *nuttigen* en werd zoowel van spijs als van drank gebezigd.

¹⁾ Op dezelfde wijze begon men voor geonnen, gegonnen te zeggen, waardoor het ww. *gunnen* ontstaan is.

REINAERT 611:

Doe quam Brune, ende ginc geloven (= *beloven*)
 Ende sekerde Reinaerde dat,
 Wildine honich smaken sat,
 (Des hi cume *ombiten* sal)
 Hi wilde hem wesen overal
 Gestade vrient ende goed gheselle.

SP. HIST. D. II. bl. 170, vs. 31:

Ne waent niet, dat wi dronken sijn,
 Wine *ontbeten* noch heden wijn.

Uit deze ruimere beteekenis ontwikkelde zich de hedendaagsche. *Déjeû-neeren* (de — jejunare) beteekent „ontnuchteren”; *dineeren*, in het Ital. *desinare*, is „ophouden (met werken)”; *gôteeren* (*gustare*) heeft den zin van „proeven”, terwijl *soupeeren* niets anders is dan „soep gebruiken”.

Figuurlijk wordt *eten* gebruikt: 1e In het dominospel voor „kooppen”, d. i. een of meer der overgeschoten dominosteenen wegnemen, wanneer geen der steenen, die men zelf heeft, past; 2e in enkele *spreekwijzen*: *Hij kan meer dan brood eten*, d. i. „hij weet meer dan men naar zijn uiterlijk zou meenen”; *zijn woord eten*, d. i. „zijn gezegde terugnemen”; *gegeten brood zal men gedenken* (oud), d. i. „men moet geene weldaden vergeten.” Het laatste spreekwoord is ontstaan uit de uitdrukking in Ps. 41, 10: „zelfs de man mijns vredes, op welchen ik vertrouwde, die mijn brood at heeft de verzenen grootelijks tegen mij verheven”, of, zooals DE KLERK UIT DE LAAGE LANDEN BIJ DER ZEE deze woorden aanhaalt: „Die man mijns vredes, daer ick in hoopte, die mijn brood *adt*, heeft grote verradenisse op my gemaect.”

Vandaar ook nog de spreekwijzen en spreekwoorden, *iemand's brood eten* voor „bij iemand in dienst zijn, *wiens brood men eet*, *diens woord men spreekt* of *wiens brood men eet*, *diens lied men zingt*, d. i. „die voor mijn onderhoud zorg draagt, dien spreek ik voor. *Het genadebrood bij iemand eten* bet. „uit medelijden door iemand onderhouden worden. In Breda zegt men: *Ik heb er genoeg van* of *ik heb van hem gegeten*, voor „ik kan die zaak, dien man niet uitstaan”. Nog eene andere spreekwijze met *eten* is: *Het is een profeet, die brood eet*, eene zinspeling op den profeet Mozes, die volgens het bijbelsch verhaal, veertig dagen zonder eten in de woestijn rondzwierf. Mozes was dus een profeet, die zelfs zonder brood, d. i. *spijzen* kon leven, m. a. w. een waar profeet van God gezonden. Van een anderen aard is „hij heeft mede van de *gerstenbrooden gegeten*”, gezegd van iemand, die goed in de wetenschappen ervaren is. Dit spreekw. is eene toespeling op de twintig gerstenbrooden, waardoor Eliza met een honderdtal zijner leerlingen werd verzadigd (2 Kon. 4 : 42—44).

Als spreekwoorden met dit ww. noemen wij de volgende: „Als de eene wolf den anderen *eet*, zoo is er honger in het woud. Als te hove *gheten* is, so sijn daer idel vaten (oud). Allenskens lappen leert die hont dat leer *eten* (oud), d. i. „al doende wordt men wijs”. Also langhe *et* men witbroot dat ment brune begheret (oud). Die wolf *et* wael ghetelde schapen (oud), d. i. „voor den roofgierige is zelfs de beste en voorzichtigste niet gevrijwaard.” *Eet* ic mede, ik swighe (oud), eenigszins overeenkomende met „wiens brood men eet, diens woord men spreekt.” Cnape *eet* kесе, die botter is duur (oud). d. i. „zet de tering naar de nering”. Ten is gheen cuken, al *et* hi gherne gort (oud), d. i. „’t sijn niet allen koks, die lange messen dragen.” Bij gebrek aan brood *eet* men korstjes van pasteien, d. i. „iets kostelickers gebruiken, wanneer men het mindere mist”. Het is kwaad kersen *eten* met de groote heeren (waarbij vaak de verklaring wordt gevoegd: want ze gooien u met de steenen of pitten).

Sijnoniemen. *Eten* en *spijzen* (in den zin van „iets nuttigen”, niet in dien van „voeden”) *Eten* is het algemeene woord; *spijzen* wordt inzonderheid gebruikt voor het middagmaal gebruiken, vooral wanneer dit met zekere plechtigheid geschiedt.” *Spijzen* komt dus alleen in hooger en stijl voor.

„Zoo dient de spijzen voor en schikken we ons tot *eten*”. W. MESSCHERT, gouden bruiloft. „De gasten vallen graag, en schijnen, onder ’t *eten* en ’t pluizen van de baars, èn stem èn spraak vergeten”. T. a. p. „De gezanten hebben gisteren bij den minister gespijsd” (*gedineerd*).

Spijzen is afgeleid van *spijs*, oudt. *spise*, dat ontstond uit het Lat. *expendere*, Ital. *spesa* (kosten), dat met het Fr. *dépense* overeenkomt.

Muizen, oorspronkelijk „muizen vangen” en van katten gebezigd, wordt overdrachtelijk gebruikt voor „stil en bedaard en ferm door-eten”; meestal vergezeld van het bijw. *wel* of *goed*: *Hij kan goed muizen*, hij kan flink eten. Gewoonlijk wordt het echter van katten gezegd: „Als de kat jongen heeft, zoo *muist* zij wèl”. „Cattenkinder *musen* gheern”, of in modernen vorm „het muist wat van katten komt”, d. i. ieder volgt zijn inborst. „Muist wel, maar mauwt niet” of „katjes, die muizen, mauwen niet”, d. i. Als kinderen eten, praten ze niet.

Pikken noemt men het eten van vogels met scherpe snavels, zooals *hoenders* enz. Schertsend wordt het ook van menschen gebezigd; in het laatste geval echter is *pikken* ontleend aan de werking van de vork. „Zult gij niet nog eens *pikken*?” „*Pik* een vorkje mede!”

Eenden *slobberen* met hare breede snavels. Eet de mensch natte spijzen op hoorbare wijze evenals dit dier, dan *slobbert* hij

ook. Gaat het eten met morsen gepaard, dan heet het *slabben* of *slabberen*.

Schoften, *schoven*, *schaften* en *schaffen* zijn bij de werklieden in gebruik voor „ophouden met werken ten einde te gaan eten of drinken”. De twee laatste woorden bedoelen speciaal *het eten* zelf.

LANGENDIJK: Nu luit de *schaftklok*, elk aan 't *schaffen*
En zeven mannen aan een bak.

De metzelaar deed niet dan *schoften*,
Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat.

Smullen, *brassen*, *slempen* en *slampampen* (*slempempen*) zijn in gebruik voor „lekker en overdadig eten en drinken”. Het eerste woord heeft, van kinderen gebezigd, nog den zin van „morsig eten”. *Banken*, eig. „op een bank aan tafel aanzitten” werd vroeger, meer dan thans, in den zin van *eten* gebezigd. Vandaar het woord *banket*, dat wij in dien vorm weer uit het Fransch overnamen.

Met *slabberen* en *slabben* vergelijkte men het Eng. to *slabber*, alsmede ons *slabber-*, *slabbe-*, of *slabdoek*, d. i. morsdoek; evenals bij *befdoek*, speeksdoek, viel ook hier het laatste bestanddeel weg, en *slab* of *slabeb* bleef over. — *Schoften* en *schaften* zijn oorspronkelijk geheel verschillende woorden. De eerste beteekenis van *schaffen*, die ook nog voorkomt in *verschaffen* en *aanschaffen* is „bezorgen, opleveren”, en verder „opdisschen”. Van *opdisschen* ging de zin over tot „eten, het middagmaal nuttigen”. „*Daar wordt goed geschaft*, daar eet men goed. Vandaar ook *schaffer* voor „eter”; *schofttijd* (oorspr. = rusttijd) voor „etenstijd”, *schaftuur*, enz. Zie N. en Z. V, I, blz. 30 en 31. — *Smullen* is samengetrokken uit *smuddelen*, smuddel (vuil) vertoonen aan mond en kin bij het lekker eten, en vandaar „lekker eten.” — *Brassen* is „ondereenmengen, alles door elkander eten”, en heeft dus meer den zin van „veel eten”. (Een *braspenning* is echter niet „een stuk gelds, waarmede een maaltijd kon bekostigd worden”, maar „dat voor eene zekere hoeveelheid bier als belasting moest opgebracht worden”). — *Slempen*, overdadig eten en drinken, staat wellicht met het Hd. schlämen en den dialectischen vorm *schlampen* in verband. — *Slampampen* (*pamp* = *pap*?) is afgeleid van *slampamp*, letterlijk „modderpap” en kan derhalve beteekenen met pap, brij en allerlei dergelijke spijzen volproppen”.

Vóór den eten, *na den eten* worden in het dagelijksch leven meer gebruikt dan *vóór-*, *na het eten*. *Den eten* is eene rest van den dativus *den etene*. FERGUUT 17:

Maer *na etene* worpsi ten spele
Scaec ende worptafle in die zele.

KRONIEK VAN DEN KLERK, enz., blz. 167:

Ende *nae den eeten* ginck hy slapen.

Zoo zegt men steeds: Een dutje doen *na den eten*; *vóór den eten* een borrel nemen.

Eten, onz. subst. 1e spijs, voedsel, 2e maaltijd, meestal middagmaaltijd. MESSCHERT, Gouden Bruiloft:

„Het *eten* wordt reeds koud; 't is zonde van de visch.”

Smakelijk eten, d. i. „ik wensch u een smakelijken maaltijd”. — De gasten schijnen *onder 't eten* (onder den maaltijd) èn stem èn spraak vergeten. MESSCHERT, t. a. p.

Het woord *aat*, dat als subst. bij *eten* zou moeten voorkomen is uit onze samenleving verdwenen.

LEKENSF. I, 31, 9: Zuvel ende ooft was al haer *aet*.

FERG. 2468. Dat hi en onbeet *acts* no *drancs*. (Over *onbiten* zie boven). Bij iemand *in sinen ate ende dranken sijn* was „bij iemand in den kost zijn.

Een ander woord voor *eten* (subst.), nl. *maat* bestaat nog in verwante talen, bijv. Deensch *mad* = spijs. Ons *maat* (gemaakt) is dus tafelgenoot.

Sijnoniemen. *Eten, kost, spijs, voedsel, maal.* *Eten* en *kost* zien meer bepaald op toebereide spijs; *spijs* omvat alles wat eetbaar is; *voedsel* beteekent in het bijzonder „noodzakelijke spijs”; *maal* bedoelt eene hoeveelheid bereide of onbereide spijs, die voor den maaltijd bestemd is, of het geheel der spijzen, die gedurende den maaltijd genuttigd worden.

„Zij vermanen zoet en zacht,

En wijzen naar de *spijs*, die reeds wordt opgebracht”.

„Bij voorraad gaan hun blikken

Aan 't lekker *maal* te gast.”

„De bruiloftstafel prijkt met de uitgezochtste *spijzen*.”

„Zoo dient de *spijzen* voor, en schikken we ons tot eten.”

„Komt, zegt de zoon van 't huis, nu moog' de *spijs* ons smaken.”

„Proeft de muskadel,

Die doorsteekt in den wijn. Hij smaakt bij 't *vischmaal* wel.”

W. MESSCHERT, t. a. p.

Rauwe spijs is meestal ongezond. — Ergens in den *kost* zijn. Den *kost* voor 't eten hebben. De *heele kost*, de *halve kost*, *kost* en *inwoning*, (het eerste bedoelt ook het toebereide middagmaal; het tweede slechts het ontbijt en het déjeuner (te twaalf uren); het derde den geheelen kost met huisvesting tevens). *Een maal visch* is visch, die voor den maaltijd bestemd is: *een vischmaal*, een maal dat uit vischspijzen bestaat. Een *maal* appelen, aardappelen, groenten, enz. Wat is dat voor *kost*?

Maaltijd is eig. de tijd, waarin het maal genuttigd wordt. Bij uitbreiding of toepassing wordt het ook voor het *maal* zelf gebezigd. „Wij hadden gisteren een heerlijken maaltijd.”

Dat *voedsel* gebezigd wordt in tegenstelling van overtollige lekkernij, blijkt uit de spreekwijze „*voedsel* noch deksel hebben.” Verder spreekt men van *voedsel* voor kinderen, zwakken, toring-

achtigen, enz. In aardappelen zit slechts 2 pCt. *voedsel*, d. i. De werkelijk voedende bestanddeelen bedragen slechts zooveel, dat 100 aardappelen in voedende kracht gelijk staan met eene hoeveelheid van 2 louter uit voedende elementen bestaande aardappelen. Van dieren gebezigd, gebruikt men *voeder* in plaats van *voedsel* (verkort *voer*).

Eetwaren, levensmiddelen, mondbehoeften zijn spijzen, die in den winkel te koop zijn.

Leeftocht is de voorraad spijs en drank, waarvan men zich voor eenigen tijd voorziet. „De booten hadden slechts voor 3 maanden *leeftocht* aan boord”; „het leger is goed van *leeftocht* voorzien”. *Teerkost* neemt men op reis mede. De zak, waarin die teerkost zich vroeger bevond, heette *aaszak* of *knapzak* of *weidtasch*, zie Noord en Zuid.

Proviand, een vreemd woord voor leeftocht en teerkost in gebruik, is verbasterd naar het Fransche *provende*, dat uit het Lat. *praebenda* [uit *praebeo*, **praehibeo*, verschaffen, nl. hetgeen tot onderhoud dient, vandaar *praebita*, het traktement] ontstond; de vorm *proviand* ontstond waarschijnlijk door gelijkstelling met *viande* [*vivenda*, om te leven] of met *via*, weg. — *Provisie* (Fr. *provision*, van het Lat. *provisionen*, dat uit *providere*, voorzien, ontstond) is eene verzameling van eetwaren of andere nuttige en noodzakelijke dingen.

Eetbaar, gegeten kunnende worden; *oneetbaar*, — *heid*.

Eetbak en *etensbak*, bak waarin de dieren hun eten krijgen; voor grotere dieren heet die speciaal *krib* of *kribbe*, waarboven zich de *ruif* of *ruivel* bevindt, nl. getralied houtwerk in schuinsche richting. — Een bak, waarop het eten wordt binnengebracht, heet *dienbak*.

Eethuis, ook *ordinaris* (van *ordinaire*, eig. hetgeen men gewoon is voor den maaltijd toe te dienen, later „het huis, waarin dit geschiedt”), *open-tafel* (tafel, die voor iedereen openstaat), *restauratie* (verkeerdelijk voor *restaurant*, oorspronkelijk „herstellend voedsel”, later „het huis, waar men zich door spijs of drank kan versterken”). *Restauratie* is „de versterking zelve”), *gaarkeuken*.

Eetkamer, eetvertrek, eetzaal, eetsalon (het eetvertrek van een klooster heet *reefter* = *refectorium*, herstellingsplaats). — *Eetlepel, eetlust* (a *ppetijt* van *appetere*, verlangen, begeeren), *eetmaal* (zeeterm *rantsoen*, van het Lat. *redemptionem*, eig. de prijs, waarvoor men een gevangene, een krijgsgevangene loskoopt). — *Eetmaat*, (pleonatisch woord, want *maat* alleen bet. reeds *eetgenoot*. — *Eetregel* (= *diëet*, van het Grieksch *diaita*, leefregel), *eetpartij, eetplaats, eettafel, eetwaar* (zie boven).

Eter, eetster.

Etenskast, -tijd, -uur. Etersbaas.

Aanmerking 1. *Eetmaal* in den zin van *etmaal* is op eene ver-

keerde afleiding gegrond. In *etmaal* nam. bet. *et*, weder, opnieuw, dat we ook aantreffen in *etgroen*. Eveneens is de spelling *eetgroen* af te keuren. Vgl. Hd. Grumet.

Aanmerking 2. In *etensbak* en *etenskast* (-*kas*) is de vorm *etens* te beschouwen als gen. van het subst. *eten*, nam. een bak of kast om het eten, de spijs in te bewaren. De vormen *etens-tijd* en *etensuur* zijn waarschijnlijk analogen van de beide eerstgenoemde woorden; men zou toch verwachten *eettijd* en *eetuur* d. i. tijd, uur om de handeling van het eten te verrichten.

Vreten uit *ver* en *eten*. *Ver* heeft hier den zin van „weg, voort, ten einde toe”, dus *opeten*. Het Got. heeft *fra-ita*, *frêt* (uit *fra-êt*), *frêtum*, *fritans*.

Bet. 1. (in gemeenzamen stijl) gulzig en veel eten; 2. (van dieren) het voeder nuttigen; 3. (vooral in samenstellingen) knagen, voortwoekeren. Spreekwijze. *Vreten als een dijkwerker*.

Vreten omsluit in de beide eerste beteekenissen steeds iets minachtends. Beschaafden gebruiken ook van beesten *eten*. In de derde beteekenis heeft het daarentegen niets verachtelijks. De mot *vreet in*, de kanker *vreet voort* zijn bijv. algemeen gebruikte uitdrukkingen.

In „ten lijve slaan”, eene andere uitdrukking voor *vreten* heeft *slaan* de transitieve bet, van „snel doen bewegen”. De zin *snel bewegen* is aan dit ww. niet vreemd; men vergelijkte slechts: Het leger *sloeg* op de vlucht; zij *sloegen* aan het raden (bij Hooft) vanwaar beraadslagen: enz.

Nog andere uitdrukkingen voor gulzig eten zijn: *schrokken*, *slokken*, *schransen* [uit *schrantsen*], oorspr. breken, kauwen en vervolgens met de hedendaagsche beteekenis.

Vreten, zelfst. nw., voeder voor dieren. — Heeft de hond zijn *vreten* al? Bij beschaafde lieden en in beschaafden stijl is echter *eten* meer gebruikelijk.

VRAAT (schimpend), iemand die veel eet, gulzigaard. Gewoonlijk in verband met andere woorden, die drinken beteekenen: *Een vraat en wijnzuiper*.

Vraatachtig (schimpend), gulzig.

Vraatzucht. In dit woord ligt geen minachting opgesloten; beide bestanddeelen duiden iets sterks, krachtigs aan. *Zucht* is hier *ziekte*.

Vreter, **vreetster**, **vreterij**, **vreetwolf** (= **vraat**), **vreetzak**, (= **vraat**; het lichaam wordt hier als eene zak beschouwd, waarin het eten (*vreten*) wordt geworpen).

Veelvraat, iemand die veel eet, gulzigaard. Het roofdier van dien naam ontleent dien aan het Finsche *fiällfras* = rotsbewoner, bergbewoner. Zie Volksverb. in de Taal van Prof. MOLTZER.

Afeten, trans. sterk ww. der 3e klasse, samengesteld uit het bijw. *af* en *eten*. 1. (*Af* in den zin van wegneming). Van een eetbaar voorwerp een gedeelte wegnemen door het op te eten, of

iets eetbaars eten, dat zich aan of op een ander voorwerp bevindt.

Bijv.: Het vleesch van een been *afeten*. Een stuk van een peer *afeten*. Het gras *afeten* van eene weide. 2. (*Af* in den zin „ten einde toe”), het eten, den maaltijd ten einde brengen; gedaan maken met eten. Bijv.: Kom, *eet* eerst maar *af*. Wij hebben nog niet *afgeeten*.

Aanmerking. In „een besseboompje *afeten*” is het object verwisseld; het beteekent eig. „de bessen van een besseboompje *afeten*.” Zoo ook: *Een been afeten*, en het dichterlijke 't dor geraamt', *van zorgen afgeeten* (Bild.) **Woord.** *Iemand afeten* (fig.) iemand ten gronde richten).

Afeting.

Ineten, zie *invreten*.

Opeten 1o. door eten opmaken; 2o. (fig.) verkwisten, doorbrengen; 3o. (fig.) vernielen. Een appel *opeten*; zijn vermogen *opeten* (ver-slinden); de roest *eet* het ijzer op. De kool wordt door de rupsen *opgeeten*.

Spreekwijze: *Men zou dat kind opeten; iemand geheel opeten*, iemands geheele vermogen verteren; *de nijd eet hem op*.

Voor iemand geheel opeten is meer in gebruik „iemand geheel uitkleeden.” De Fr. gebruiken geregeld *manger* voor ons doorbrengen. Il a *mangé* sa fortune.

Opeter, *opeetster*, verkwister, doorbrengster. *Opeter* heeft echter niet altijd dien zin: Een lui mensch wordt vaak met dien naam bestempeld. Bijv.: Die knecht is niets dan een *opeter*.

Invreten, met geweld ineten; doorvreten; hoofdzakelijk van dingen gezegd, die voortwoekeren, als *kanker*, *roest*, *kwaad*, *burgertwist*. (Scheikundig) Inbijten.

Opvreten, *opvreter*, *opvreetster* : *opeten* enz. = *vreten* : *eten*.

Dooreten, 1o. aanhoudend eten: Hij eet den ganschen dag door; 2o. doorknagen, doorwoekeren (van roest, kanker, enz., zie *invreten*). In den laatsten zin is het verl. deelw. *dooreten*: Die kool is *dooreten* van de wormen.

Doorvreten, zie *dooreten*.

Aas, een nevenvorm (of afleiding?) van *aat*, zie boven.

1o. Voedsel der dieren; 2o. lokspijs, vooral bij de visscherij; 3o. lijk, 't zij van een mensch of van een dier, met het bijdenkbeeld stinkend of walgelijk. Deze denkbeelden ontwikkelden zich geleidelijk, immers de visscher, de vogelaar gebruiken voor hunne vangst het voedsel, dat de visschen en vogelen eten, dus *aas*; het *aas* (voedsel) van vele dieren bestaat uit doode lichamen; roofvogels voeden zich zelfs met ontbindende lijken, vandaar de 3e beteekenis. „En het wild gedierte kwam neder op het *aas*.” GEN. 15, 11. „Daar trad een visscher toe, Deed aan zijn angel *aas* [en deëg], En lei zijn hengelroe — (neer), TOLLENS. „De

hond wilde het stinkend *aas* niet vreten. Het doode *aas* en het verscheurde zal hij niet eten, LEV. 22, 8.

(Fig) Hetgeen bij menschen de begeerlijkheid opwekt en dus door deze als prooi wordt beschouwd. Aanhalingen, verbeurd verklaringen waren het *aas* dier gieren. v. D. PALM.

(Overdr.) Alles wat dient om iemand te verlokken en te verschalken en daardoor in het ongeluk te storten. Vandaar de spreekwijze: *Het aas beet hebben*, ingepakt zijn voor eene zaak, er toe verlost, verleid zijn door geld of andere overredende middelen.

(Als scheldwoord) Van een gemeen vrouwspersoon, evenals *kreng* Fr. carogne in verband met *caro*, vleesch) en *prij* (Fr. pourri). Synoniemen. *Aas*, *voeder*. *Aas* is het voedsel van vrije, *voeder* dat van dieren in onvrijen staat. De leeuw zoekt in de woestijn zijn *aas*, in de diergaarde krijgt hij *voeder* (voer).

Uitgezonderd is *het aas*, dat men den jachtvogels geeft, waarvoor men *voeder* zou verwachten.

Aas, *kreng*. Bij *kreng* staat het denkbeeld van verrotting meer op den voorgrond dan bij *aas*. **Woord.**

AZEN. Zwak onoverg. ww. afgeleid van *aas*. Oorspr. van *aas*, voedsel voorzien, in welken zin het bij VONDEL (Altaargeheimnissen) nog herhaaldelijk voorkomt. Thans: 1o. Naar voedsel streven; 2o. (fig.) gretig verlangen. „De wolf aast op schapen. Vele menschen *azen* op die betrekking.

Spottend werd vroeger, zelfs nog bij Vondel, *aas* gebezigd voor menschenvoedsel. O. a. VELTH. IV, 43, 66 :

of enich aes
In soccorse van den Vranken
Soude comen.

Het *aas*, dat den beesten in hun onvrijen toestand ten deel valt, wordt hun *prooi* (van het Lat. praeda, Fr. proie) of *buit* van welk Germ. woord de Franschen hun butin ontleend hebben.

Aasbus, *aasgier*, *aasgraaf* (stedelijk ambtenaar, belast met de rechtspraak in zake van versch vischaas voor de kabeljauwvangst (Oud), *aasgeld* (geld voor het voedsel der dieren, verouderd), *aaszak* (zie boven, en goocheltasch), *aasraaf*, *aaslucht*, *aasreuk*, *aastor*, *aasvlieg*, *aasvretend*, e. a.

Galgenaas (= galgebok, voedsel voor de galg), *kataas* (lokaas der katten, (fig.) deugniet, gemeen vrouwspersoon,) *lokaas*, *raven-aas* (kreng, en fig. galgebok, iemand die de galg verdient en hangende door de raven verslonden te worden), vischaas. *Aasziek* (dicht.) op *aas* belust; *aasgebrek* (dicht. Bild.), gebrek aan voedsel. **Aanmerking.** *Aas*, het getal één in kaart-, dobbel- en domino-spel ontleent zijn naam aan het Lat. *as*, dat waarschijnlijk *éénheid* beteekende.

T. v. LINGEN.

Uit België.

Wanneer. Alleen.

Het geweten van vele zuidelijke taalbroeders gevoelt zich bezwaard bovengenoemde woorden met dubbele *n* en dubbele *l* te schrijven. *Weleer*, *weleens* (?), *alom*, *aleer*, *vooraleer*, zeggen zij hebben den enkelen medeklinker, die volgens de etymologie vereischt wordt, bewaard; waarom dus ook niet *wanneer* en *alleen*?

De redeneering, dat de enkele medeklinker alleen om der wille van de afleiding moet blijven, kan geen ernst zijn. Of moeten we ook weer *eiselijk* gaan schrijven en *admiraal* en *marteraar* en *angborstig* en *slaphakken*, enz.? Waarom wijkt de schrijfwijze dezer woorden in meer of mindere mate van de afleiding af? Omdat het bewustzijn der oorspronkelijke beteekenis bij het volk verdwenen is. Is dit ook niet de reden, waarom men zoo vaak *bedistelen* hoort voor *bedisselen*? Ik zou kunnen voortgaan met het noemen van voorbeelden, maar bepaal mij liever bij bovengenoemde woorden. De vraag of de dubbele *n* en de dubbele *l* geschreven mogen worden, in weerwil van de etymologie, is, dunkt mij in het bovenstaande genoegzaam bevestigend beantwoord. We zouden er nog kunnen bijvoegen, dat deze spelling niet nieuw is: *Alleene* vindt men steeds in den SPIEGEL HISTORIAAL, in den FLORIS EN BLANCEFLOER in den FERGUUT, enz., bij MARNIX, VONDEL, HOOFT en bij alle goede nieuwere schrijvers. *Wanneer* is in zijn geheel van jongeren datum doch men sla slechts MARNIX, VONDEL, HOOFT op, om zich te overtuigen dat de spelling met dubbele *n* niet eene uit de lucht gegrepen nieuwigheid is. Zal nu de taal er iets door gebaat worden, eene schrijfwijze die zoo'n eerbiedwaardig verleden heeft, zonder eenige gewichtige reden te veranderen?

Er doet zich echter eene tweede kwestie voor. Waarom, vraagt men, die andere woorden *aleer*, *weleer* en *alom* met enkele *l*? *Alom* heeft echter veel kans gehad denzelfden weg op te gaan als *alleen* (vgl. bijv. Hooft, N. H.) Ook het woord *oneer* heeft in dat lot gedeeld; 't komt in 't Mul. steeds voor als *onnere*. Hieruit blijkt, dat onze oudere schrijvers zich minder om de afkomst dan wel om de uitspraak bekommerden. Men zeide *allomme*, *onneer*, *alleen*, welnu men schreef het ook. Eerst later, toen het taalbewustzijn levendig werd, begon men weer op de etymologie te letten, en vooral in die woorden, waarin de beteekenis der samenstellende deelen *duidelijk* bleek, werd de schrijfwijze, die met de etymologie overeenkomt, gevolgd. *Allomme* maakte plaats voor *alom*, want ieder wist dat *al* het eerste en *om* het tweede bestanddeel moest zijn. Wat kan *alom* anders beduiden dan *geheel om*. *Onnere* werd weder *oneer*, want, zoo begreep iedereen, 't beteekent

het tegenovergestelde van *eer*. *Aleer* herkent zelfs de minstontwikkelde als *geheel eer*, en *weleer* levert evenmin etymologische moeielijkheden op.

Doch thans *alleen* en *wanneer*.

Het eerste had oorspr. eene dubbele beteekenis: „Geheel een, volkomen gelijk”, en „geheel eenig, onverzeld”. Om tot den tweeden zin te komen, moet men noodwendig tot eene beteekenis van *een* de toevlucht nemen, die er thans niet meer in ligt opgesloten namelijk die van het Lat. *solus*, dat bij ons *alleen* beteekent. Men ziet dus, dat hier de afleiding niet zoo voor de hand ligt; dat het bewustzijn van den zin der samenstellende deelen uit het bewustzijn des volks verdwenen is, en dat er dus eene natuurlijke reden bestaat, waarom de schrijfwijze *alleen* bleef stand houden.

Wanneer. Ik bid u, wie ter wereld, die geen Hd. verstaat, en niet in onze oudere taal een weinig ervaren is, weet wat *wan* beteekent?

De schrijfwijze *waneer* zou dus niets baten, daar het laatste woord al even onbegrijpelijk is als het eerste.

Wan had op zich zelf reeds den zin van *quando*, *wanneer*, maar ook die van *hoe* (men vergelijkte het 17e eeuwse *hoeneer*, want h van kon zoowel *hoean* of *hoen* worden als *wan*). *Wan-neer* is dus *hoe eer*, *hoe vroeg*, op welken tijd? Oorspronkelijk vragend werd het later ook betrekkelijk. In de uitspraak hoorde men twee *n*'s en men schreef die ook, niet denkende aan en misschien zich onbewust van de etymologie. Terecht hebben de latere taalgeleerden deze schrijfwijze onveranderd gelaten, omdat de beteekenis der bestanddeelen in het taalgevoel des volks was verloren gegaan.

Ik wil niet eindigen, vóór de behartigenswaardige woorden van J. M. D. M. uit de Vlaamsche Wacht van 1 Jan. 11., hier afgeschreven te hebben. — „Wij zien welke schrijfwijze in gebruik is, en welke zou *moeten* in gebruik zijn om ten nauwkeurigste te schrijven. Nu rijst de vraag op: hoe zal ik schrijven? Wat mij betreft: ik zou den grooten hoop volgen, die *alleen*, *wanneer* schrijven met twee *l*'s, met twee *n*'s, en kunnen de opstellers die *aleen* *aleene* gebruiken hunne schrijfwijze door de etymologie of 't gebruik der ouden wettigen, 't en is juist aan den eersten den besten niet toegelaten, willekeurig die baan in te slaan.” Verder worden t. a. p. eenige ware woorden van Dr. NASSAU aangehaald, die in het Nieuw Nederl. Taalmagazijn, 2e jaargang te lezen zijn. Daarop vervolgt de schrijver: „God gawe dat menige onzer schrijvers — nochtans geen Bilderdijken! — de juistheid dier aanmerkingen van Dr. Nassau wilden inzien. Men kan wel met hert en ziel de studie der volkstale vooruitzetten, en niettemin aan de eenheid van spelling getrouw blijven. Mijns inziens zou er het debiet onzer Vlaamsche werken niets dan door winnen.”

Zacht- en scherpheldere ee en oo.

In de laatste zitting der *Zuid-Nederlandsche maatschappij van Taalkunde* stond op de lijst eene vraag: *Dient het onderscheid tusschen de zacht — en scherplange (lees liever — heldere) ee en oo in de uitspraak bewaard te blijven?*

De Vlaamsche Wacht geeft van den uitslag dier bespreking een zeer mager, apodiktisch en belachelijk verward verslag:

Iemand heeft nl. met „doorslaande” redenen bewezen, dat het „zou dom handelen zijn” met in de uitspraak der *ee* en *oo* geen verschil te laten hooren tusschen b.v. *boom* en *goot*, *been* en *keel*. De aanwezige leden waren eenparig van zijn „gedacht” en drongen er op aan overal, waar het pas gaf, de verkeerde strekking tegen te gaan van eenige „nieuwmodische, dunbeslagen” schoolmeesters die onzen kinderen eene uitspraak willen leeren, die regelrecht tegen de taal ingaat.

Weest dus op uwe hoede, o, nieuwmodische en dunbeslagen schoolmeesters in Zuid-Nederland! Er is een kruistocht tegen u op handen en nog wel van Eerwaarde en Aichtbare heeren.

Hoe jammer, dat het verslag ons niet mededeelt, waarom het „zou dom handelen zijn” met in de uitspraak der *ee* en *oo* geen verschil te laten hooren.

Ik dacht in mijne eenvoudigheid, dat die onderscheiding vroeger algemeen moet geweest zijn; maar dat zij thans niet meer tot de beschaafde uitspraak kan gerekend worden. Het onderscheid maken tusschen de *scherp-* en *zacht-heldere ee* en *oo* noemen wij Noord-Nederlanders „gewestelijk, plaatselijk”, ook wel „plat” en natuurlijk „onbeschaafd”; en we zijn volstrekt niet gewoon de onderwijzers, die trachten hunnen leerlingen de beschaafde uitspraak te doen volgen, „nieuwmodische of dunbeslagen schoolmeesters” te noemen.

't Is waar in *Vlaanderen*, *Brabant* en *Zeeland* is die tweeerlei uitspraak tegenwoordig nog vrij algemeen in gebruik; dit bewijst echter niets anders, dan dat men in *Vlaanderen*, *Brabant* en *Zeeland* ten huidigen dage nog *onbeschaafd* Nederlandsch spreekt, althans zij, die zich aan die fout tegen de beschaafde uitspraak schuldig maken.

Iets anders is het of het acht slaan op die verschillende uitspraak geen nut kan hebben om den oorsprong eener *ee* of *oo* te bepalen. Dit nut is betrekkelijk; in vele gevallen, en wel in de meeste, staat de gewestelijke uitspraak in nauw verband met den oorsprong en derhalve ook met de spelling van den klinker; maar er doen zich ook gevallen voor, dat sommige woorden verschillend worden uitgesproken, naarmate ze van een Vlaamsche, Brabantsche of Zeeuwsche tong vloeien. Onfeilbaar is de regel dus niet.

Had de *Zuid-Nederlandsche maatschappij van Taalkunde* de vraag *Noord en Zuid, 5e Jaargang.*

slechts uit het laatstgenoemde oogpunt beschouwd, namelijk het nut aangewezen, dat er in gelegen is, eene nauwkeurige aanteeke-ning te houden van de verschillende uitspraak dier klinkers in de verschillende gewesten, wij zouden de eersten zijn, dit denkbeeld toe te juichen. Blijkens het verslag kunnen we er echter niets anders in zien dan eene poging, om de beschaafde uitspraak, die in Noord-Nederland algemeen als zoodanig is aangenomen, uit de Zuidelijke gewesten te weren, en op die wijze de scheiding tusschen Noord-Nederlandsch en Vlaamsch steeds grooter te maken.

N. N. S.

Lijdschappen. Begeesterd.

De lezer begrijpt het reeds; we wenschen over Germanismen te spreken. We beginnen met eene kleine alfabetische lijst van Ned. woorden met het gelijkkluidend Hd. woord er naast:

Aard	— <i>Art</i> , soort
aangemeten	— <i>angemessen</i> , geëvenredigd, overeenkomstig
afstemmen	— <i>abstimmen</i> , in stemming brengen
afzigtelijk	— <i>absichtlich</i> , opzettelijk
bestemd	— <i>bestimmt</i> , bepaald
beleefd	— <i>belebt</i> , levendig
billijk	— <i>billig</i> , goedkoop
bemerken	— <i>bemerken</i> , aanmerken
betrachten	— <i>betrachten</i> , beschouwen
beleven	— <i>beleben</i> , naleven, levendig maken
eenvoudig	— <i>einfältig</i> , onnoozel, simpel
geestig	— <i>geistig</i> , wat tot den geest in betrekking staat.
inladen	— <i>einladen</i> , uitnoodigen
klaar	— <i>klar</i> , helder.
mild	— <i>mild</i> , zacht
meerdere	— <i>mehrere</i> , onderscheidene
nederig	— <i>niedrig</i> , laaghartig
noodigen	— <i>nöthigen</i> , dwingen
opgave	— <i>aufgabe</i> , taak
ouderdom	— <i>althertum</i> , oudheid
omgeving	— <i>umgebung</i> , personen, die iemand omringen; kring
rede	— <i>rede</i> , sprake
in den regel	— <i>im regel</i> , geregeld
stout	— <i>stolz</i> , hoogmoedig
schijn	— <i>schein</i> , (in de beteekenis <i>bewijs</i> , <i>kaartje</i>)
uitschot	— <i>ausschutz</i> , het puikje van iets
uitzet	— <i>aussatz</i> , melaatschheid
verrukt	— <i>verrückt</i> , bijna gek
voornaam	— <i>vornehm</i> , trotsch

Hij, die één dezer Nederlandsche woorden (of andere dergelijke) bezigt in den zin van het gelijkkluidend Hd. woord, maakt een Germanisme.

Ziehier een tweede lijstje van Ned. en Hd. woorden:

Zich inspannen — *sich anstrengen*, (zich aanstrengen)
 eigen — *eigenthümlich*, (eigendommelijk)
 zich verkwikken — *sich herholen*, (zich herhalen)
 geschikt zijn — *sich eigenen*, (zich eigenen)
 volkplanting — *niederlassung*, (nederlating).

Die in plaats van de eerstgenoemde goed Ned. woorden, de woorden bezigt, die in parenthesi geplaatst zijn, en de letterlijke vertaling uitmaken van de Hd. woorden, maakt een Germanisme.

Ziehier nog een derde lijstje:

Feit — *Thatsache*, (daadzaak) ¹⁾
 (naar verkiezing) — *darstellen*, (daarstellen) ²⁾

een karakter ten einde toe getrouw schetsen — *durchführen* (doorvoerrede — *fürwort*, (voorwoord). ⁴⁾ voeren) ³⁾

Daar de woorden, die in parenthesi staan, geen van allen op Nederlandsche wijze gevormd zijn en dus tegen den aard onzer taal strijden, maakt hij, die ze in den zin van de eerstgenoemde Ned. woorden bezigt (of liever in welken zin ook), een Germanisme.

Laat ons nu trachten de drie gevonden kenmerken onder andere woorden te brengen:

1. Een Germanise is ieder woord, dat bij ons eene vaste beteekenis heeft, wanneer het in weerwil daarvan gebezigt wordt in den zin, die het gelijkkluidende Hd. woord in zich sluit.
 2. Een Germanisme is ieder woord, dat, letterlijk uit het Hd. vertaald of nagevolgd, in de plaats wordt geschoven van een goed Nederlandsch woord, dat wij bezitten en dat met den aard onzer taal volkomen in overeenstemming is.
 3. Een Germanisme is ieder woord, dat naar het Hd. gevolgd of uit die taal overgenomen is, terwijl het met onze taal of met zichzelf in strijd is.
- a. Toetsen we thans de woorden *begeesteren* en *lijdenschappen* aan deze drie regels.

Volgens regel 2 is *begeesteren* een Germanisme, omdat we reeds het zuiver Nederlandsche *bezielen* bezitten. Nu is de vraag verder, kan *begeesten* (van geest, evenals *bezielen* van ziel) geen recht van bestaan hebben naast *bezielen*? Neen; want bij het

¹⁾ *Daad* en *zaak* kunnen, vereenigd, nooit eene beteekenis krijgen.
²⁾ Geen enkel Ned. ww. wordt met *daar* samengesteld. ³⁾ Een karakter word niet *gevoerd*, dus ook niet *doorgevoerd*. ⁴⁾ Woord heeft hier eene overdrachtelijke beteekenis, hetgeen in samenstelling onmogelijk is.

woord *begeesten* (of *begeesteren*) komt het denkbeeld van ons *geest* volstrekt niet te pas. *Begeesten* zou beteekenen „geest, vernuft instorten” en dit bedoelt men toch niet met het woord? Het is dus met zichzelf in strijd en zondigt tegen den 3en regel.

b. Wij bezitten het goed Nederlandsche *hartstocht*, waarnaast *hartstochtelijk* en kunnen de gelijkbeteekenende *leidenschaft* (lijdenschap) en *leidenschäftlich* (lijdenschappelijk) reeds volgens den 2en regel tot de Germanismen rekenen. Daarenboven strijdt de vorming van *lijdenschap*, in verband met de beteekenis *hartstocht* geheel tegen den aard onzer taal, of liever, de beteekenis van *lijden* kan nimmer in die van *hartstocht* overgaan door aanhechting van *schap*. Evenals *rekenschaft* is „overlegging der geheele rekening” beduidt, *nalatenschaft* „de verzameling van al wat nagelaten is”, zoo beteekent ook in onze taal *lijdenschaft* „de som van de smarten, die ondergaan worden.”

N. N. S.

Zich verledigen tot iets.

Het voorzetsel *tot* in de uitdrukking „zich verledigen *tot* iets” gaf mij de volgende verklaring daarvan in de pen:

Het werkwoord *verledigen* is blijkbaar afgeleid van het woord *ledig*, in de beteekenis van vrij, los, werkeloos, zooals dat woord voorkomt in de samenstelling lediglooper, hij die werkeloos, los, vrij van allen arbeid rond loopt. Het voorvoegsel *ver* geeft hier een' overgang te kennen tot datgene wat het grondwoord uitdrukt, evenals in vernieuwen, verkleinen, verbeteren, vernederen, zoodat zich verledigen tot iets wil zeggen „zich ledig, vrij, werkeloos maken tot iets”, n. l. met het doel, aan dat iets te beginnen.

Synoniem met „zich verledigen tot iets” is „zich gereed maken tot iets, en (bij uitbreiding) aan iets beginnen”.

Ware de opgave geweest „zich *met* iets verledigen”, ik zou mij met de verklaring der uitdrukking, in de vorige aflevering van N. en Z., geheel hebben kunnen vereenigen.

D. A.

Het komt mij voor, dat deze opvatting juist is.

Zich verledigen tot bidden vertaalt Kil. zooals vroeger gezegd is, door *vacare orationi*, evenals ook Cic. gebruikte *vacare philosophiae*, dat is: zich van alle andere bezigheden onthouden om zich aan de wijsbegeerte te wijden. En, bij uitbreiding natuurlijk, zich wijden aan de filosofie.

Voor de rechtbank van het Taalgebruik. ¹⁾

I.

Onbestemd gevoel (verlangen).

Gelijk ieder mensch, zoo moet ook ieder woord aan zijne *bestemming* trachten te beantwoorden, dat is: het moet trachten, het begrip te vertegenwoordigen, waarvoor het door den hoogsten wetgever voor sprekenden en schrijvenden, het *Taalgebruik*, in omloop is gebracht. Is een woord *bestemd*, dat is: voor 't doel gekozen, voor 't doel afgezonderd, zeker begrip te vertegenwoordigen, dan erlangt het daardoor echter volstrekt nog het recht niet, zich de plaats toe te eigenen, die aan een ander woord werd gegund. De verwarring, de onduidelijkheid en dubbelzinnigheid, die door zoodanige aanmatiging zou ontstaan, is even onduldbaar als 't feit wezen zou, dat de Nederlandsche taal zich van den weg liet brengen door de Duitsche beteekenis (niet: beduidenis) van die woorden, welke met de hare zoo ongeveer gelijkkluidend zijn.

Wij, Nederlanders, *bestemmen* onze zoons voor de studie, onze arnhuizen voor de behoeftigen, onze Zaterdagavonden voor de sociëteit, onze overgegaarde penningen voor den ouden dag. Maar wat we ook *bestemmen*, steeds bedoelen we met dit woord hetzelfde als kan uitgedrukt worden door „voor zeker doel afzonderen”, zoodat *onbestemd* moet beteekenen: „niet afgezonderd, niet aangevozen zijn voor eenig doel.”

Wie alzoo klaagt of hoopt in den vorm van een „onbestemd verlangen” in zake eenig naderend gevaar of een mogelijk toekomstig genot, die dringt het woord *onbestemd*, daar het in de plaats treedt van „onverklaarbaar”, eene beteekenis op, welke het woord niet heeft. Wie van een „onbestemd verlangen” spreekt, die zegt niet, wat hij bedoelt; die brengt valsche munt in omloop. Want bij 't bovenstaande komt nog dit: mijn zoon is voor de studie bestemd of hij is 't niet, maar nimmer zal de jongen „een voor de studie onbestemde jongen” worden, evenvoudig daarom niet, dewijl onbestemd niet van de lippen wil der „spraakmakende gemeente.” Een „onbestemd gevoel” mag goed Duitsch wezen, het is nog niet eens slecht Nederlandsch, het is in 't geheel geen Hollandsch.

II.

Eene opvallende gelijkenis.

Deze uitdrukking is reeds voor jaar en dag de oostelijke grens van ons land overgekomen en heeft, jammer genoeg, hare woord-

¹⁾ Zie: Politieblad, Noord en Zuid, no. 1, 1882, blz. 37.

voeders gevonden onder alle rangen en standen der maatschappij en door 't gansche Nederland. Jonge dames uit alle oorden des lands zenden elkaar hare photographieën van *opvallende* gelijkenis, en vermoeden zelfs niet, dat hare grootmoeders verre de voorkeur zouden geschonken hebben aan de geschilderde familieportretten met hunne *in 't oog vallende* gelijkenis.

En zoo is er thans niets ter wereld, wat niet *opvallend* wordt genoemd. Daar is bijna niemand in den lande, die voor 't gevaar van verduitsching der taal schijnt te vreezen door zich zoo „opvallend” (?) Duitsch uit te drukken. Het taalgebruik zelfs is in dezen verlegen met zijn gezag; zijn prestige is met voeten getreden. Reeds vóór 40 jaar heeft wijlen Dr. H. J. Nassau in zijne *Taalmijmeringen* gewaarschuwd tegen al dat „onbestemde” gevoel van „opvallende” gelijkenissen, vreezende hij, dat zulke uitdrukkingen belangrijke (niet: *beduidende*) verliezen moesten veroorzaken aan 't Nederlandsch taaleigen. Maar Nassau's waarschuwingen zijn in den wind geslagen en 't staat te vreezen, dat de vreemde 't burgerrecht blijft eischen, ook ondanks het pogen te dezer plaatse, om hem weer over de grens te zetten.

Mochten wij, sprekenden en schrijvenden, die 't wel met de taal meenen, propagande willen maken voor de waarheid, dat het beeld „eene opvallende gelijkenis”, „een opvallend feit” minst genomen belachelijk moet heeten, omdat het, indien het iets *zal* beteekenen, beteekenen moet, dat het feit op ons vallen wil en wij dus gevaar loopen verpletterd te worden, terwijl de vroegere uitdrukking „in 't oog vallend” eigenaardig is en schilderachtig; —

Wij hebben een portret in de hand en kennen den man, die daardoor wordt afgebeeld; de gelijkenis is zoo treffend, zoo sprekend, dat ze ons bij den eersten blik in 't oog valt, binnen den gezichtskring valt; —

ik zeg, mochten wij voor die waarheid propagande willen maken, dan is er wellicht nog kans op herstel van 't gezag des Taalgebruiks. Want daar is eene in 't oog vallende uitkomst: *opvallend* heeft zich wel overal *ingedrongen*, maar 't heeft nog nergens de uitdrukking „in 't oog vallend” *verdrongen*.

Welnu, maken we dan, ieder in onzen kring, propagande vóór „in 't oog vallend”, en verzetten we ons met kracht tegen al dat „opvallende” in zake taalbederf.

III.

Zijne triomfen vieren.

De oorspronkelijke beteekenis van *vieren* is *ophouden*, *rusten*, *rustdag houden*, gelijk men uit eene gansche reeks voorbeelden, in Oudemans „Bijdrage tot een middel- en oud-Nederlandsch

Woordenboek", zevende deel, bladz. 619 en vervolg, vinden kan. Eene tweede beteekenis was die van *sparen, verschoonen*:

De dood en *viert*

Noch stam, noch staet, noch frissche jeugd!

DE DECKER, II. 281.

Geleidelijk kwam men vervolgens tot *eeren, hoogschatten, feestvieren*:

Des lichaams eisch te *vieren*,

Zijn nooddruft gâ te slaan, werd mogelijk als bestieren

Hem dierbaar, die 't veracht als onderworpenheid.

BILDERDIJK, *Levenspijn*.

Der spoken *viertijd* is voorbij,

En vrouw Sybill' verdween.

STARING, *de Doodendans*.

Raadplegen we de taal van 't heden, dan komen we tot dezelfde beteekenissen. Wij *vieren* den Zondag niet met de strengheid der Engelschen, maar veel minder nog met de lichtzinnigheid der Franschen. Wij houden op te werken, wij sluiten onze winkels, althans onder kerktijd. Een feest *vieren*, zijne zilveren bruiloft *vieren*, ook goed! Wij rusten op zulke dagen, dat is: wij onthouden ons dan niet slechts van den arbeid, maar wij geven ons aan de vreugde. Zijn we verkouden, hebben we eenige lichte of ernstige ongesteldheid, we *vieren* ons, een paar dagen desnoods, en hervatten dan onze bezigheden. Wij hebben onzen *gevierden* Beets, en zullen hem zeker nog langen tijd *vieren*. Zoo zijn er honderd voor één, dat „vieren” beteekent: „rusten,” „zich aan de vreugde wijden,” „eeren.” Maar *vieren* voor „doen schitteren”, „lof in oogsten”, „zegevieren”, is onbekend in 't Nederlandsch. Indien alzoo eenig schrijver van naam of zonder naam door 't woord triomfeeren = zegevieren, op den dwazen inval komt, zijne „triumfen” te willen „vieren”, dan zullen wij moeilijk mede kunnen doen.

IV.

Een beduidend verlies.

Iemand, die in den waan verkeert, dat de woordafleiding de alleen-zaligmakende leer is bij 't bepalen der beteekenis van een woord, zoo iemand *te beduiden* = duidelijk te maken, aan 't verstand te brengen, dat het ook, naar Nassau's zeggen, van een woord in de eerste plaats geldt, niet: *waar ben-je van daan?*, maar: *wat* beteeken-je? — dit is niet gemakkelijk. Niet dat we de woordafleiding gering achten, de Hemel beware ons. Allerminst te dezer stoffe. Want deze beteekenis van *beduiden* = dui-

delijk maken = aan 't verstand brengen, is zeer juist in overeenstemming met de etymologie. „Beduiden”, van duit = diet = volk, beteekent natuurlijk (iets) zóó bespreken, behandelen, dat het diet = het volk, dat de leek begrijpt, wat we willen verklaren = duidelijk maken. Zegt nu iemand, des ondanks, een „beduidend” verlies, evenals „een uitstekend” punt, een „geestdoodend” werk, eene „plunderende” menigte, een „behoudend” staatsman, dan kan hij bedoelen: een punt, dat *uitsteekt*, een werk, dat den geest *doodt*, een staatsman, die ('t bestaande) *behouden* wil, — en hij is in zijn recht, maar dan *moet* hij, verder, ook willen zeggen: een verlies, dat (iets) *beduidt* = iets verklaart. En ik vrees, dat zoo iets niet in zijne bedoeling ligt; of, zoo ja, dan is 't eene dwaasheid.

Maar als ik dan zeg: „mijn vriend, dat beduidt ook niet veel, wat ge daar verhandelt?” Al 't zelfde; ook dan bedoel ik: wat ge daar zegt, *verklaart* niet veel en *beteekent* daarom weinig.

Alzoo: „een *belangrijk* verlies” kan nooit, „een *beduidend* verlies” worden.

V.

Het verkeer werd eenigen tijd onderbroken.

Ik weet het niet, maar 't Nederlandsch heeft weinig zin aan deze Duitsche zegswijze. Men kan 't gansche leerrijke artikel op *onder* in 't Nederlandsch woordenboek nalezen, maar *iets onderbreken* voor *iets tijdelijk doen ophouden*, stremmen, storen, zal men niet vinden. En waar nu onze taal rijkdom van uitdrukkingen heeft voor 't begrip, dat *onderbreken* en *onderbroken* willen afbeelden, daar zou 't van weinig eigenwaarde getuigen, als de taal zich met dit germanisme ging inlaten. Erger nog, zij zou haar eigen woordenschat in gevaar brengen. Een gebouw *ondermijnen* = een gebouw „afmijnen”, het kan niet. — Een brief *onderscheppen* voor een brief door scheppen tijdelijk doen ophouden, wie verstaat het? — Het scheepsvolk *onderhuren* voor *afhuren* ligt al weer in niemands bedoeling. — Iemand *onderwijzen* voor *afwijzen* ware klinklare onzin. *Onderbreken* kon alleen zijn: *breken onder*, *beneden*, iets of *elkander* breken.

Maar wat dan? Och, eenvoudig dit: laat men in Duitschland *onderbreken*, wat men verkiest, wij kennen dezen vreemdeling niet en willen hem niet kennen, uit vreeze, dat men ons anders ook zou laten zeggen, bv. dit: „de *onderbreking* der onderhandelingen” loopt ten einde.

(Zich) zelfmoorden.

Ziedaar een vreemdeling, die zijne on-Nederlandsche afkomst terstond verraad. Laat ons de toepassing maken en zien, waar 't op uitloopt, als aan dezen indringer herberg werd verleend.

Zich zelven verheffen op zijne adellijke geboorte wordt nooit: zich zelfverheffen; — zich zelven vernederen is niet: zich zelfvernederen; — voor zich zelven benadeelen door roekelooze speculatiën zal niemand zich zelfbenadeelen zeggen. Zich, „zelfmoorden” verbiedt het taalgebruik, gelijk het alle samenstelling van zelf met werkwoorden wraakt. Zelfmoord, zelfverheffing, zelfvernederen, enz., dat is echte munt: samenstellingen van zelf met substantieven behooren tot onze oude, goede Hollandsche woorden. In gevallen, waar de taal eenig bezwaar heeft tegen substantieven met „zelf”, als 't werkwoord desniettemin wederkeerig wordt gebruikt,

Men lieft zich zelven in zijn lijden: ja 't wordt zoet
Wanneer men 't aanziet als een oefening van zijn moed.

BILDERDIJK, *Levenspijn*,

beziget zij samenstellingen met *eigen*, in dit geval „eigenliefde.” Men denke ook aan eigenwaan, eigendunk, en andere soortgelijke woorden. En dit is natuurlijk, als men nagaat, dat het taalgebruik in de Hollandsche provinciën „hij wascht zijn eigen” voor „hij wascht zich (zelven)” te hooren geeft.

Zich „zelfmoorden”, van dezelfde familie te achten als „zich om 't leven brengen”, is trouwens aan de eerste uitdrukking nog te veel eer bewijzen. Zich om 't leven brengen, zich om hals helpen, (iemand) om land om luid brengen (Wilhelmuslied) zijn uitdrukkingen, waarin *om* eene beroovende kracht heeft (zie 't artikel *om* in 't Nederlandsch Woordenboek), zoodat ze beteekenen: zich van 't leven, van den hals, (iemand) van land en luiden berooven. De slotsom is, dat we het al verschrikkelijk genoeg vinden, zoo dikwijls te moeten spreken van menschen, die „zich vermoord” hebben, en dat er geene enkele reden is, deze hoogernstige ramp te parodieeren door de pleonastisch-onzinnige woordkoppeling (zich) zelfmoorden.

Den Haag, 16 Feb. '82.

A. W. STELLWAGEN.

Verbetering.

(Errare humanum est.)

Door een gelijken „aanval van onbegrijpelijke gedachteloosheid,” als die, welke den Heer DR. J. B. V. te K. (N. en Z. 4e jaarg. bl. 90) 't Ags. *drêfan* in verband heeft doen brengen met den wortel *trep* of *trap*, heb ik de vrij wat minder vergeeflijken mislag begaan, een *voorwerpszin* te noemen, wat eigenlijk een *toegevende zin* is.

Op bl. 44 van dezen Jaargang namelijk leest men deze versregels:

„Uit zee hebt gij uw grond gewrocht,
O Nederland! — en, wat onze oogen
In uw landouw bewondren mogen,
Uw rijkdom hebt ge in zee gezocht.”

De ontleding onder No. 2 moet aldus veranderd worden: Aanspraak: *O Nederland!*

Hoofdzin: *Uit zee hebt gij uw grond gewrocht.*

Nevensgeschikte Hoofdzin: *En uw rijkdom hebt ge in zee gezocht.*

Toegevende bijwoordelijke zin: *Wat onze oogen in uw landouw bewondren mogen.*

Dit volgt uit de beteekenis:

Nederland heeft pro. 1o. zijn bodem aan de zee ontwoekerd en pro. 2o. zijn rijkdom (handel, scheepvaart, visscherij) in de zee (ook op de zee) gezocht (en gevonden), — al mogen wij op het land óók veel te bewonderen vinden, nl. landbouw en veeteelt.

Om dezelfde reden moet ook No. 4 aldus gewijzigd worden: *en* verbindt de beide hoofdzinnen.

Alsmede No. 5: *Wat*: onbepaald voornaamwoord, onzijdig enkelvoud 4e naamval (de Groot § 331). Men kan ook zeggen: *betrekkelijk* gebruikt vragend voornaamwoord (Ald. § 105 d.).

Hilversum.

J. E. TER GOUW.

Verklaring van Nederlandsche Gedichten.

I.

Inleiding.

Het is volstrekt geen ongewoon, althans geen zeldzaam verschijnsel, dat menschen van smaak en beschaving, ja zelfs van wetenschappelijke ontwikkeling voor kunst en poëzie naar hun eigen bekentenis ongevoelig zijn, beter gezegd weinig gevoel toonen, en — alweer volgens hun eigen verklaring, — „er geen verstand van hebben”. Hebben die menschen, ondanks hun kennis en beschaving, werkelijk zoo weinig gevoel, dat zij de fijnere tinten van de natuur en het gemoedsleven, zooals zij zich vertoonen door het prisma der Poëzie, niet waarnemen of genieten kunnen? — Neen! want diezelfde menschen kunnen niet zonder vochtige oogen ten einde lezen, wat hun van dienzelfden aard in smaakvol proza onder de oogen wordt gebracht.

Zouden hun dan rijm en maat hinderen om de inductie van de vonk des gevoels te ondervinden? — Neen! want leg hun een „komisch”, een „geestig versje” voor, en ze „snappen” er alles van tot in de kleinste bijzonderheden. Die „versjes” beschouwen zij als de uitzondering op den regel, dat ze „niet van poëzie houden”, of „er geen verstand van hebben”.

Wat is dan de oorzaak? Moeten we aannemen, dat de Poëzie onwaar, de kunst onnatuurlijk, het ideale niet werkelijk is? — Wee de natie, waar die meening veld wint! Zij gaat te gronde in haar nietigheid. Zij wordt de prooi van de ziellooze onspreuk: „Broeders! laat ons brood verdienen!”

Wat maakt dan beschaafde, ontwikkelde menschen onverschillig of afkeerig van het fijnste en keurigste genot, dat het leven den harmonisch gevormden mensch aanbiedt?

Waarde Lezer! aan alle beleefdheid is een grens: Wie een tegenzin tegen Kunst en Poëzie in zich gevoelt, kent òf het leven zelf niet in zijn fijn geschakeerde tinten en kleuren, òf, hij is onbekend met de vormen waarin kunst en poëzie zich uiteten. Doorgaans werken beide oorzaken samen, en waar dat niet het geval is, geldt de spreuk: „onbekend maakt onbemind”, in dien zin, dat men met het wezen, de uitingen en de vormen der poëzie zoo weinig bekend is, dat haar taal vreemd, onverstaanbaar en onverklaarbaar klinkt. Dit ligt niet aan de dichterlijke beelden, indrukken, denkbeelden, gedachten en waarheden, maar aan de eenzijdige, mogelijk te positieve ontwikkeling van hen, die zich met de dichterlijke schepingen niet vereenigen kunnen en te hooghartig zijn, om aan haar

ernstige inspanning en studie te wijden. Is dat oordeel hard? — Aan wien de schuld, dat de nacht donker is?! —

Hoe de bedoelde kwaal te verhelpen is? — Natuurlijk in de eerste plaats daardoor, dat hij, die er mee behept is, hooren of lezen wil, en in de tweede plaats daardoor, dat zij, die de poëzie meenen te verstaan en te begrijpen, dat liefst zij, die zelf eenigszins dichter zijn, genoeg dichter zijn, om de vorming en ontwikkeling van poëtische gedachten toe te lichten en te ontleden, zich de moeite geven, waarachtig dichterlijke producten in hun ware licht te plaatsen en ze, voor allen verstaanbaar te verklaren.

Maar ook is daartoe noodig, dat men ten minste evenveel moeite overhebbe voor het verstaan van de artistieke taal der poëzie, als voor het begrijpen van het gewone proza, of met andere woorden, dat men er niet tegen opzie, zich in te spannen om in den geest en bedoeling van een dichter door te dringen met evenveel ernst, alsof hij ons de wettelijke middelen aan de hand deed om een belangrijk materieel voordeel machtig te worden. Want maar al te dikwijls gebeurt het, dat de lezer of hoorder bij de kennismaking met een gedicht aan het soezen geraakt en zich geen rekenschap geeft zelfs van de beteekenis der woorden, laat staan van hun samenhang of dieperen zin, of wel van datgene, wat zich door menschenkennis, smaak en fijnere beschaving tusschen de regels laat lezen.

Mijn hooggeschatte en onvergetelijke Leermeester, die maar al te vroeg aan zijn vrienden en vereerders, zoowel als aan onze vaderlandsche taal en letteren ontvallen is, de nobele Eelco Verwijs, verhaalde me eens, toen ik nog alle veertien dagen, des Zondags, zijn onwaardeerbaar onderwijs kwam genieten, het volgende staaltje van gedachteloosheid van een vrij aanzienlijk gezelschap van toehoorders: Onze schrandere en geestige litterator beweerde tegenover eenige vrienden, dat „de lui, als ze poëzie hooren, wegraken”. Men vond die bewering wat kras, en — ze werd het onderwerp van een weddingschap. Dr. Verwijs zou een dichtstuk voordragen en daarin op bespottelijke wijze een vreemden versregel inlasschen. Zag men onder de hoorders blijken van verwondering of lachlust, dan had de verdediger der stelling verloren, zoo niet, dan had hij gewonnen. Toen de afgesproken tijd daar was, droeg de ondeugende criticus een fragment van Beets' Guy de Vlaming voor; en daar, waar de mistroostige Guy op de troostwoorden van Machteld antwoordt:

„Ja, Jezus ken 'k en Paulus weet ik”,

liet hij er op volgen:

„Bij Petrus kom 'k aan huis en eet ik”

En daar niemand onder de hoorders blijk van verwondering gaf,

was de weddenschap gewonnen en de gegrondheid der stelling bewezen.

Maar ook dat soezen, dat „wegraken” is een gevolg, geen oorzaak, van het niet verstaan of begrijpen. Wie een wezenlijk gedicht begrijpt, en tot in den geest er van doordringt, diens verstandelijke krachten worden er door opgewekt, maar niet in een doffe sluimering gesust. En dat de werken onzer dichters, ingeval men ze behoorlijk doorgrondt en het schoone er van gevoelt, een onberekenbaar beschavenden invloed hebben, daarvoor zullen we voor de lezers van dit Tijdschrift wel geen betoog behoeven te leveren.

Daarom wensch ik een reeks van artikelen ten beste te geven ter verklaring van bekende Nederlandsche gedichten. Somtjids zal er misschien op hun bekendheid iets af te dingen zijn en in dat geval hoop ik, dat men mij dat niet ten kwade zal duiden. Natuurlijk zal ik steeds zooveel mogelijk opgeven, waar men een gedicht, dat ik behandel, vinden kan.

Om die verklaringen zoo vruchtbaar te maken, als mij mogelijk is, zal ik mij niet bepalen tot taalkundige aantekeningen en ophelderingen, maar liever alle krachten inspannen om de bedoeling van den dichter, zijn gedachten en denkbeelden duidelijk te maken. Dat zal op zich zelf dikwijls moeite genoeg opleveren, om naar geen — meestal onnoodige — woordverklarende „noten” te streven. Niet gering toch is de taak, in het dichterlijk gedachtenweefsel altijd behoorlijk den draad te vinden, dien in al zijn verwikkeldheid te volgen, te ontwarren, het schoone vlechtwerk er van na te gaan, en bij de ontwarring steeds de regelmaat en den eenvoud in de schijnbare onregelmatigheid en verwarring aan te wijzen. In tegenstelling echter met het bekende vrome kerklied zullen we dikwijls aanleiding vinden om uit te roepen:

„Hoe ik dieper poog te delven,
„Hoe ik meerder schoons ontmoet!”

Niet zelden toch gebeurd het, dat een dichter zijn gedachten zoodanig omsluiert, dat men eerst na herhaalde en nogmaals herhaalde lezing en studie zijn ware bedoeling uit zijn woorden kan opdelven. Somtjids wordt die bedoeling reeds aangekondigd in de afwisseling en harmonie der klanken, gelijk een droom in den min of meer wakkeren morgensluimer soms een voorbode is van de denkbeelden, die ons na het ontwaken op een gegeven dag het hoofd en het hart zullen vervullen. Maar menigmaal ook laat een gedicht zich vergelijken met Een oogenblik geduld, lezer! In mijn schooljongensjaren verhaalde ons een van mijn leermeesters, hoe op zekere nationale tentoonstelling een schijnbaar zeer gewone stopnaald werd ingezonden. De commissie berichtte aan den inzen-

der de behoorlijke ontvangst van het eenvoudige werktuigje, maar gaf tevens haar verlegenheid te kennen, dat ze niets bijzonders aan het scherpe instrumentje waargenomen had. Maar hoe verrast waren de heeren van de commissie, toen ze vernamen, en bevestigd zagen, dat de naald geopend kon worden en een anderen naald bevatte, die ook geopend kon worden en weer een naald bevatte, die alweer een anderen naald verborgen hield! Ik weet niet meer, of onze goede onderwijzer dit zoo voort liet gaan tot zes of tot twaalf naalden; maar dit weet ik, dat mij die naald menigmaal voor een geest gekomen is als beeld van sommige gedichten. Vaak toch gebeurt het, dat de figuren of beelden, waarin de gedachten van een dichtstuk verborgen zijn, zelf weer andere beelden bevatten, die op hun beurt weer slechts dienen om de gedachte die er werkelijk in schuilt, te omsluiëren, zoodat degene, die bij het eerst gevonden beeld blijft stilstaan, met den wezenlijken gedachteninhoud van het gedicht grootendeels onbekend blijft.

Zoo kan een dichter de *zon* voorstellen als het beeld van den *dag*, den dag als de voorstelling van het *werk*, het werk als het beeld van den *invloed* die men uitoefent op zijn omgeving en dien invloed als de figuurlijke voorstelling van de *zedelijke kracht* die men aanwendt om nieuwe levensvormen te voorschijn te roepen en de wereld een nieuwen ontwikkelingsgang te doen beginnen. Zulke gedachten zijn nu wel niet zoo talrijk als „de korrels aan het strand der zee”; maar ze komen voor en leggen den criticus (uitlegger) eigenaardige moeilijkheden in den weg, die men alleen door geduldige ontleding te boven komt.

Een andere moeilijkheid voor het verstaan der poëzie is deze, dat de dichter, die zich een zeer beschaafde soort van lezers voorstelt, verschillende zaken als bekend vooronderstelt, die lang niet algemeen bekend *zijn*, en die voor menigen lezer toelichting behoeven. Zoo zijn er een aantal gedichten, die met een enkel woord op de soberste wijze aan Bijbelsche personen, toestanden en feiten herinneren, die door afnemende gewoonte van het Bijbel-lezen totaal geen indruk te weeg brengen, laat staan een heldere gedachte opwekken. Daar moet alweer de uitlegger met den teleskoop op den uitkijk staan en zorgen, dat de lezer de schoone gedachten van het gedicht niet als vreemdelingen en onbekenden laat voorbijgaan.

Eindelijk wemelen sommige poëtische producten van zinspelingen op de mythologie, geschiedenis of natuurkennis, zonder dat de dichter de moeite genomen heeft, de vergelijkingen, die in die toespelingen verborgen zijn, in het breede uit te werken, zoodat in dat geval soms een breedvoerige redeneering noodig is, om eenvoudig de gedachten van den dichter te vertolken. Verder kan ook na de volledigste vertolking, het werkelijk genot, dat de poëzie verschaft, zeer gering zijn, wanneer men slechts voor het verstand

verklaart en het gevoel koud laat; daarom heeft een uitlegger zich ook te wachten, dat zijn verklaring niet op een inventaris of een proces-verbaal van een politie-man gelijke. De kunst bestaat niet daarin, dat men de beelden, door de poëzie geschapen, aan stukken breekt en den lezer de verbrokkelde ledematen met een wijs gezicht voor den neus legt, maar daarin bestaat de kunst van het uitleggen, dat men de werking van de ziel, van het leven, in de spieren, in het lichaam met zijn houding, actie en gelaatstrekken weet aan te toonen. Minder figuurlijk gesproken: degeen, die een gedicht door zijn ophelderingen wil doen waardeeren, moet zorgen, dat het warme gevoel dat den dichter bij zijn werk bezield, mede en niet in de laatste plaats tot zijn recht komt.

Veel laat dit gewoonlijk te wenschen over, wanneer de tekstverklaarder met loutere waardverklaringen meent te kunnen volstaan, of hoogstens een letterkundig-historische inleiding op den koop toe geeft, en meer nog, wanneer hij zich geroepen gevoelt, om op alles aanmerking te maken en zoo zijn geleerdheid aan den dag te brengen, zooals dat gebruikelijk is bij die critici, die als ware criticasters niet inzien, hoe men zou kunnen critiseeren, zonder een schrijver te „vernietigen.” Gelukkig is de letterkundige-demagogie, bij wie die leelijke liefhebberij de meest alledaagsche nietigheid moest vermommen, zelfs zoo goed als „vernietigd.” Die heeren hebben het voor de waarachtige aristocratie van den geest totaal moeten afleggen.

Het goede en ware in het schoone en groote aan te toonen, dat is critiek!

Dat zij ook ons doel, waar we eenige werken onzer dichters met elkaar wenschen in oogenschouw te nemen.

C. VAN DER ZEIJDE.

(Wordt vervolgd.)

Een nieuwe wet.

We zijn zeer teleurgesteld, te zien, dat de wet op de *Pakketpost* niet alleen in even slecht Nederlandsch is geschreven als de *Postwet*, maar vooral ook omdat nog altijd, ik zeg niet de *oude*, maar de *verouderde* spelling gevolgd is.

Boekbeoordeelingen.

Zin, Woord en Opstel. Stijloefeningen voor de lagere school
door TH. KUYPER, Hoofd van school No. 1 en onder-
wijzer afd. Normalschool te Heerenveen, Gronin-
ningen, Noordhoff en Smit. 1881. (Prijs 40 ct.)

Deze stijloefeningen bevatten eene uitgebreide reeks van volzinnen ter aanvulling en eindigen met eenige schetsen van opstellen, die geheel berekend zijn naar de krachten van den leerling. De oefeningen zijn blijkbaar zorgvuldig gekozen, en uitnemend geschikt om den taalschat des leerlings te vermeerderen. Bijna allen eischen voorafgaande bespreking, doch zij zijn zoo ingericht, dat de onderwijzer met eene *korte* bespreking kan volstaan. Meer moeielijkheid zal het nazien opleveren. Zou een groot deel dezer oefeningen niet zoodanig kunnen worden omgewerkt, dat de leerling ze *zelf* kon verbeteren, zoodat de onderwijzer slechts had na te gaan, welke fouten er in waren gebleven? Natuurlijk moesten dan de opgaven vooraf op 't bord geschreven worden. Ik geef dit denkbeeld om beter. De heer Kuyper heeft met zijn praktisch boekje der school een goeden dienst bewezen.

Handleiding bij het Onderwijs in de Nederlandsche Taal op de
volksscholen, door IJ. IJkema. Eerste Cursus. Vierde druk.
's-Gravenhage, Joh. IJkema 1881. (Prijs 40 cts.) Taal-
oefeningen behoorende bij de Handleiding enz. door
IJ. IJkema. 's-Gravenhage, Johs. IJkema 1881.
Eerste Cursus. Achtste druk. (15 cent).
Tweede Cursus. 7e druk. (25 cents).

Deze *Handleiding* en de daarbij behoorende *Oefeningen* moeten voornamelijk dienen, om den leerling datgene uit de Spraakkunst te geven, wat hij volstrekt noodig heeft, wil hij zijne moedertaal goed verstaan en dragelijk schrijven. Een goed deel der oefeningen bedoelt voorts hem een helder inzicht te geven in de beteekenis der woorden. Op deze wijze behandeld kan het taalonderwijs strekken tot het aanleeren der kunst om zich bepaald, volledig en vrij juist uit te drukken. De *achtste* druk van den eersten cursus is in tweeën gesplitst, waardoor ruimte gewonnen werd voor styloefeningen.

Behoudens mijne opmerkingen omtrent het nazien van het werk der leerlingen (zie boven), beveel ik de werkjes van den heer IJkema ten
P. W.

Papa en mama.

Een ongenoemde heeft in de *Vlaamsche Wacht* van 28 Augustus j. l. den banbliksem over bovengenoemde onschuldige woordekens geslingerd, in termen die wel getuigen van vaderlandsliefde, maar niet van diep nadenken.

O, ik kan mij de reden van zijne verontwaardiging zeer goed voorstellen; ik herinner mij nog als den dag van gisteren, hoe ik eens in 't Haagsche Bosch onwillekeurig getuige was van het volgende tooneel: Een aangekleede would-be papa was zijn kruidenierswinkel of misschien wel zijn schoenpoetsersbankje, God weet het, op Zondag ontvlucht, en wellicht voor het eerst van 's mans leven per spoor naar de Residentie gereden. Hier wandelde ZEd. met ZEd's gade en kroost in volle glorie rond, ieder voorbijganger aanstaarnde om op diens gelaat den indruk te lezen, dien hij, de aangekleede papa, op hem maakte. Zijn zoontje, een jongen van 8 of 9 jaar stoorde zich bitter weinig aan al die „branie", maar liet tot groote verontwaardiging van het ouderpaar, plotseling en vrij luid de volgende ontboezeming hooren:

„Vader ¹⁾, er zit smeer op je Zondagschen hoed!" Dit scheen den ouden heer (waarde inzender van Papa en Mama, het woord is me ontvallen, en ik ben toch heusch niet radikaal!) niet aan te staan. „Kareltje", zoo klonk het van zijne lippen (zoeter dan honig, zou Homerus gezegd hebben), we zijn hier in den Haag, en in de *rissedenzie* zeggen alle zoete kinderen „Papa" Was Kareltje niet in tijds ontvloten, papa's vuist zou het hem ingepeperd hebben, dat hij uit zijn rol was gevallen, en de les, hem thuis voorgelezen, zoo spoedig had vergeten. Papa sloeg mis; Kareltje lachte om zijne eigene behendigheid en Papa's kluchtigen toorn. Een echte straatjongen had alles gezien, en, evenals alle straatjongens, geneigd zijn kameraad (met een kennersblik toch had hij de juiste plaats van Kareltje in de maatschappij opgenomen) van dienst te zijn, riep hij zoo minachtend mogelijk: „Laat jou jongen z'n moerstaal maar spreken." Ware ik op dat oogenblik niet zoo schraal bij kas geweest, ik had den guit een kwartje voor zijn uitval gegeven; thans gaf ik hem een stuiver, dien hij beschouwde als aanmoediging voor zijne brutaliteit; want nauwelijks had zijn vuist het slijk der aarde omsloten, of hij zond met een knipoogje tegen mij, dien hij thans als zijn bondgenoot beschouwde, den man een paar scheldwoorden achterna.

Menschen als de vader van Kareltje zijn er meer. De mindere

¹⁾ Hij zei eigenlijk *Voader*, want het jongskens bleek nog niet lang school gegaan te hebben. Had hij wat langer de volksschool bezocht, dan zou hij *Vader* gezegd hebben.

burgerklasse vindt over het algemeen in de woorden *papa* en *mama* iets erg fatsoenlijks, iets meer dan alledaagsch, iets stadhuisachtigs en zij achten het inderdaad een bewijs van beschaving, wanneer hunne kinderen hen met dien naam bestempelen. Het is echter juist uit onkunde, dat zij aldus redeneeren. *Papa* en *mama*, denken ze, is Fransch; die Fransch spreekt is beschaafd; mijn jongen zegt *papa* en *mama*, spreekt bijgevolg Fransch; ergo mijn jongen is beschaafd. Dat iemand, die volstrekt geene taalkennis bezit en nimmer in de werkelijke beteekenis, in de ziel der woorden is doorgedrongen, aldus redeneert, begrijp ik; niet dat de *Vlaamsche Wacht* zich tot tolk maakt voor dergelijke redeneeringen, als de volgende: „De vrouw, die geene *madame*, de man, die geen *monsieur* is, maar een heer in zijn huis, een man in zijn beroep, zij mogen zich de namen *vader* en *moeder* niet laten ontrooven, want deze alleen drukken uit, wat Vlaamsche ouders voor hunne kinderen zijn moeten, en Godlof ook zijn. Als ik hoor, dat er vrouwen zijn wie hunne kinderen tot last strekken, (die) hen aan huurlingen overlaten, terwijl zij zelve hunnen tijd aan de kaptafel verbeuzelen, nutteloos borduur- en fantasiewerk verrichten, van verstrooiing naar verstrooiing fladderen — dan kan ik mij daarbij wel eene *mama* voorstellen, maar nooit eene *moeder*.

Als men mij spreekt van mannen, die vergeten welken heiligen plicht God hun oplegt in de opvoeding en verzorging hunner kinderen, zoo meen ik altijd, dat daar enkel sprake zijn kan van eenen *papa*, maar nooit van eenen *vader*. *Vader* en *moeder*, die beide woorden drukken alles uit, wat innig, liefdevol, ernstig en trouw over des kindes leven waakt”.

En verder: „Zou men met gevoel kunnen bidden tot God den *papa* in den hemel? Zou men durven spreken van een *papaland* en eene *mamataal*?”

Doch genoeg! Al die redeneeringen vervallen geheel, als we voorstellen, dat *vader* en *papa*, *moeder* en *mama* hetzelfde beteekenen.

Ik begin mijn betoog met eene andere aanhaling, van F. Max Müller:

„Zien wij hen niet, de vaders van het Arische geslacht, de vaders van ons eigen geslacht, bij het eerste morgenrood der geschiedenis als broeders van ééne huize in den grooten tempel der natuur naar den hemel opzien alsof zij daar dat vinden moesten, wat zij zochten, een' Vader en een' God? Ja ligt niet in den ouden Arischen naam *Jupiter*, Hemelvader, de ware grondtoon, waarvan de naklank nog wordt gehoord in het „Onze Vader, die in de hemelen zijt,” ja die aan dat gebed zijn volsten toon, zijne diepste historische beteekenis geeft?”

Ju-piter, d. i. *Dzeu-pater* in het Grieksch, en *Hemelvader* in onze taal.

Patêr en *mêtêr*, ziedaar de Grieksche namen voor ons *vader* en *moeder*. Doch reeds Homerus laat Nausikaä, de dochter van Alcinous, koning der Phaeaken, haar vader aldus aanspreken:

„*Papa fil'*, oek an dê moi efoplisseias apênên
Hupsêlên eukuklon, hina kluta weimat' agoomai
Es potamon pluneoesa, ta moi rerupoomena keitai?"

d.i. „Mi *papa* nonne velis mihi currum apparare altum, rotis mobilem, ut vestes praeclares veham ad flumen ad lavandum, quae sordidae mihi jacent?"

En in onze taal: „*Papa*, wil u zoo vriendelijk zijn mij een flinken wagen te laten inspannen, om mijne kleederen aan de rivier te gaan wasschen?"

Zij, die dus spreekt is eene koningsdochter; een meisje, dat reeds huwbaar is; dat volstrekt geen nufje is, die haar tijd aan de kaptafel verbeuzelt of van de ééne verstrooiing naar de andere fladdert; wier moeder als eene echte huisvrouw aan het hoekje van den haard vrouwelijke bezigheden verricht en wier vader als eene Godheid te midden der hovelingen zetelt. Dat hij een „heer in zijn huis" is, blijkt daaruit, dat zijne dochter zich rechtstreeks met dit verzoek tot hem richt (ik veronderstel, dat Alcinous geen opperstalmeester noodig had).

Wanneer straks de muildieren hun last aan de rivier gebracht hebben, als Nausikaä en hare speelnooten in de waschkuipen hare kleederen hebben gereinigd en die in den wind te drogen hebben gehangen, geeft zij zich aan kinderlijke vermaken over . . . ze gaan met den bal spelen. — O, heilige eenvoud!

En zulk een meisje zou *barbaridzein*, d. i. opzettelijk vreemde woorden bezigen om voorname en grooter te schijnen?

Men gevoelt, dat het gebruik van *papa* zoowel als *mama*, dat eveneens bij Grieken en Romeinen voorkomt, een anderen grond heeft, dan de lust om boven anderen uit te steken. *Papa* is het woord van het kind, dat zijne handjes uitstrekt naar zijn *beschermer* (want dit beteekent de stam *pa*) en hem uit behoefte des harten iets liefs wil toeroepen; herhaaldelijk heeft het reeds uit den mond der omgeving het woord *patêr* vernomen; het tracht dit na te zeggen maar kan niet; bij de eerste lettergreep blijft het steken; het gevoelt echter, dat er nog meer bij behoort en stamelende brengt zijn mond dezelfde lettergreep nog eens voort. In den mond van het kind beteekent *papa* volkomen hetzelfde als het latere *vader*. Het wordt er zoodanig aan gewoon, dat het er niet aan denkt later dat woord, hetwelk zulke liefelijke herinneringen opwekt en waarin het vroeger al het vertrouwen zijns harten neerlegde, door een ander te vervangen,

Papa is en blijft voor hem dezelfde persoon als *vader*, ja zelfs wordt de eerste uitdrukking gewoonlijk als vertrouwelijker en lie-

felijkker beschouwd. Doch alleen als vocatief. Men spreekt van zijn *vader*, van zijne *moeder*, zijn *vaderland*, zijne *moedertaal*, men zegt „Onze Vader, die in de Hemelen zijt” Moeder Maria, enz., omdat men nooit gewoon was in dergelijke gevallen *papa* of *mama* te zeggen; de tijd van stamelen is, wanneer men over zijne ouders spreken kan, als men tot God en de Heiligen bidt, enz. voorbij . . .

Patér en *mètér* moeten in het Gotisch luiden *fadár* en *modár* ¹⁾ Het eerste komt echter slechts in den Nom. voor, het laatste in het geheel niet; „*Atta* ²⁾ *unsar, thu in Himinam*”, zóó luidt het „onze Vader” bij Ulfilas, en *aithei* is bij hem het woord voor *moeder* Opmerkelijk is het, dat dit *atta* bij de oude Grieken eveneens een kinderwoord was.

Ook bij de Romeinen bestonden de natuurklanken *pāpa* en *māma*; beide woorden waren daarenboven in zwang als liefkoozende klanken tegen andere personen.

Uit dit alles blijkt, dat de woorden *papa* en *mama* volstrekt niet als „fransquillonnerie” zijn op te vatten; getuige daarvan o.a. het woord *paap*, d. i. *papa*, vleiende, liefkoozende naam, dien men aan den priester of bisschop gaf; het woord *paus* dat uit *pappas* ontstaan is.

Het is intusschen waar, dat bij de geringere volksklasse de woorden *vader* en *moeder* meer in zwang zijn dan *papa* en *mama*; *va* en *moe*, *pa* en *moes* en dgl. worden daarentegen vaak gehoord, alle zoovele bewijzen, dat het jonge kind iets gemakkelijkers wil dan *vader* en *moeder*.

Dat echter voor velen in het gebruik van *papa* en *mama* iets groots en deftigs ligt opgesloten, wie zal dit ontkennen? Maar de waarachtig beschaafde is boven die kleingeestigheid verheven. Tegen de eersten zal het stukje in „de Vlaamsche Wacht” wel gericht zijn; en waarlijk zij verdienen een lesje. De dame, die men hoort beweeren, dat zij de *theorie* (diarrhée) heeft, of die tegen hare vriendin op hoogen toon beweert, dat er eene heerlijke *cosmétique* (acoustique) in eene concertzaal is en ten antwoord krijgt, dat *zij*, de vriendin, er niets van ruikt, verdient echter een medelijdend schouderophalen en de juweelen, waarmede zij schittert, mogen door ons veilig beschouwd worden als, om met Salomo te spreken „een gouden bagge in een varkenssnuif.”

Maar de anderen! Och, hemel, wat doet het er toe of ze met eene *v* of eene *p* worden toegesproken, wanneer de woorden toch hetzelfde beteekenen, wanneer men toch de vriendelijke *beschermer* of de trouwe *zoogster* van het stamelende kind toont te zijn, wan-

¹⁾ In het Grieksch had *patér* den toon op de laatste lettergreep in *mètér* op de eerste, edoch verkeerdt.

²⁾ Het Friesche *Heit*?

neer men wars is van „fransquillonnerie” en den aanleve van dien, wanneer men — niet uitgaat van het beginsel, dat alle zoete kinderen in den Haag *Papa* en *mama* zeggen, en Karelkje in het Bosh dit woord moet nabootsen?

Men kan kleingeestig zijn tot in de taalzuivering toe.

T. VAN LINGEN

Onze goede Tollens, die het in taalkennis nooit heel ver gebracht heeft, — geheel anders dan zijn groote stadgenoot Bogaers — heeft zich indertijd eveneens tot een vermakelijken uitval van toorn laten vervoeren, waar hij — waarschijnlijk aan Helmers’ „snoode Gallen” of den „wuffen Franschman” van diens tijdgenooten denkend — een honderdtal regels wijdde aan „De Vadernaam”, met den aanhef:

Neen, dien achtbren naam mij nooit
Tot den beuzelklank verplooid,
Dien de hoogmoed, in verblinding,
Uitdacht als zijn lafste vinding!

.
Leeg voor ’t onverwijfd gehoor,
Walgt dat week geluid mijn oor,
En mijn hart verzet bestendig
Tegen d’ onzin zich inwendig;
’t Is voor beuzelklanken koel
’t Heeft voor wanklank geen gevoel.

Ja, zoo hoog schat hij dien „zoeten naam”, dat hij tot den vader van zulk een papa-zegger „zucht” (!):

Dwaze, als gij zijt,
Die uzelv’ zoo streng kastijdt,
En uw kroost, voor al uw waken,
Nooit den zoeten naam hoort slaken,
Dien al bedlend om een beet,
De arme schooijer nog in ’t leed,
In al ’t jammer, hem beschoren,
Van zijn barvoets kind mag hooren,
Dat, met hem tot smaad gedoemd,
Toch den beedlaar VADER noemt.

Inderdaad, ik betwijfel, of de meeste bedelaars dat voorrecht wel zullen begrijpen. Zeker is het, à propos van „wanklank”, dat zoo’n echte Nederl. rollende *r* aan ’t eind van *vader* ’t woord minder muzikaal doet klinken dan *papa*.

RED.

I. Op St. Galperts nacht geboren zijn.

II. De Morgenstond heeft goud in den mond.

I. Toen mij de eerste spreekwijze toegezonden werd, met de vraag het ontstaan daarvan, zoo mij dit bekend was, in Noord en Zuid te willen verklaren, meende ik aanvankelijk slechts te antwoorden met: „zie dr. W. L. van Helten, Proeven van woordverklaring, blz. 48, vgg.”

Bij nader inzicht bedacht ik evenwel, dat dit antwoord zoo onpractisch mogelijk zou zijn, daar niet iedereen kan verondersteld worden bovengenoemd Academisch proefschrift machtig te kunnen worden.

Ik wensch dus te geven, wat ik daar vond.

Eerst echter herinneren we er aan, dat de beteekenis der uitdrukking is „voor het ongeluk geboren zijn; onder een ongelukkig gesternte geboren zijn; voor het ongeluk in den wieg gelegd zijn.”

Behalve op vele andere plaatsen vinden we haar in den Sp. Br. van Brederode, vs. 240. Jerolimo ontmoet Robbeknol op zijn weg en neemt hem als zijn page aan; na veel pralende woorden luidt het slot zijner toespraak: „’t Is beestachtig als men veel eet en drinkt.” Robbeknol, die niet van gisteren is, begrijpt er alles van; Jawel, roept hij uit, alweer het oude liedje:

„Iek weet wel met wat voet dat hij hinckt.

Ik loof niet of *ick ben op sinte Galperts nacht eboren,*

Dat's drie daghen voor 't ghelock: nou geef icket verloren,

De does die helpt mijn an die gierigerts altijdt.”

Die woorden „drie dagen voor 't geluk” worden ook elders achter het spreekwoord gevoegd.

Dit laatste deed dr. van Helten gissen, dat er verband bestaat tusschen ons spreekwoord en het Hd. „er ist in Walpurgis nacht geboren.”

En nu dr. Van Helten: „Prof. Simrock, dien ik er over raadpleegde gaf mij de volgende uitlegging. Met Walpurgisnacht begint de bruiloft der goden des jaars, d. i. hemel en aarde huwen met elkaar; en volgens het oude gevoelen neemt dan de zomer een aanvang, zoo men namelijk het jaar in zomer en winter indeelt. Dit bruiloftsfeest duurde soms *drie*, soms ook twaalf dagen, en eerst na dien tijd rekende men, dat de schoone zomer aanbrak, die voor den gelukkigen tijd des jaars wordt gehouden. De bruiloft dacht men zich als op den Bloksberg plaats hebbende, waar, gelijk men meende, de heksen, die in de plaats der Walkyriën gekomen zijn, de sneeuw wegdansten. Deze verklaring komt mij zeer passend voor. Walpurgisnacht viel, gelijk bekend is, tusschen 30 April en 1 Mei.”

Zonder nog te durven beslissen of St. Galpersnacht en Walpurgisnacht hetzelfde bedoelen, 't geen echter, bij de verbazende verandering, die Mythologische namen in den loop der tijden soms

ondergaan, volstrekt niet onmogelijk zou zijn, wensch ik er alleen nog op te wijzen, dat *St. Walburg* (Noordsch *Valborgs-Aften*) de algemeen bekende avond was voor de feestvreugde der heksen. Dan vliegen zij op bezemstokken of driebeenige bokken door de lucht naar den Bloksberg, om daar, op dezelfde wijze als de stervelingen beneden, feest te vieren.

II. Ook het tweede spreekwoord schijnt eene herinnering aan de oude Mythologie bewaard te hebben. De beteekenis is modern genoeg en behelst eene aanmaning aan de stedelingen van den nieuweren tijd (vroeger was men aan *vroeg* opstaan gewoon) om van den dag geen nacht te maken en den vroolijken morgen niet te verslapen. De uitdrukking *goud in den mond*, ofschoon modern wegens het rijm, klinkt antiek.

Simrock Mythol. denkt aan de gouden tanden van den lichtgod *Heimdall* en zegt terecht „dit attriboot zal eens letterlijk zoo opgevat zijn, evenals de „rozenvingeren van Aurora”. Tand en vinger komen in de Mythologie meermalen voor als 't beeld van 't aanbreekend licht, vooral van den *bliksem*. Het *Wilde zwijn*, het beeld van den storm, heet in het Skr. *Vajadanta*, bliksemstand. Ook de gezaaide drakentanden van de Grieksche sage zijn *bliksems*. Wat van den bliksem gold kon ook gelden van de eerste stralen der zon, wanneer deze uit de duisternis van den nacht of van achter onweerswolken te voorschijn treedt.

In de jongere Edda staat ook uitdrukkelijk „goud in den mond”, niet van Heimdall, maar van de reuzen Thiassi en Idhi, die het goud van vader Övaldi zóó verdeelden, dat ieder hunner zijn mond daarvan vol nam. Dat Övaldi veel goud bezat, moet eene beteekenis hebben, en dat reuzen ook *lichtverschijningen* beduiden kunnen, toont ten minste de naam van den reus *Abentrôt* in de Duitsche heldensagen, waarnaast waarschijnlijk een *Morgenrôt* stond. In ieder geval bewijst het mann. geslacht van beide appellatieven in het Mhd. eene persoonlijke opvatting van beide verschijnselen.

De mogelijkheid bestaat dus, dat in ons spreekwoord de herinnering aan een reus *Morgenrood*, kan zijn bewaard, die met zijn *goud in den mond* wellicht aan den Noordschen Idhi beantwoordde.

Deze mededeeling deed L. Tobler van Zürich aan *de Germania*. Wij achtten het geschikt om haar, in verband met I, aan de lezers van dit tijdschrift meetedeelen. In ieder geval meenen we aan zulke verklaringen meer te hebben, dan aan eene andere, die vrij algemeen gangbaar is, dat nl. *mond* hier *hand* moet beteekenen of liever *vingers* (men denkt daarbij aan de *rozenvingerige* Aurora) en dat het alleen om het rijm daarvoor in de plaats zou zijn gezet.

S. N. N.

Eene Causerie.

Wij begeven ons naar de soiree ten huize van den heer Van Holten, een man die, in 't bezit van een groot vermogen, zich ten doel heeft gesteld iets in 'taanzijn te roepen, wat in de verte gelijkt op de Parijsche salons: bijeenkomsten, gewijd aan gezellig onderhoud inzonderheid over kunst en litteratuur.

De heer des huizes is niet ongeschikt om zulk eene bijeenkomst te leiden, daar hij nog al tact en weinig vaststaande opiniën heeft; hij is dilettant, maar is tevreden, wanneer hij zich vermaakt. Liefst ziet hij zijne soirees bezocht door de meest tegenstrijdige partijgangers, en hoe gewaagder theorieën er verkondigd worden, hem des te liever, mits men blijve binnen de perken van het fatsoen, zooals dat geldig is in zijne woonplaats, eene stad van middelbare grootte.

Eéne voorwaarde is aan de gasten gesteld, n. l. dat hij of zij, die eene stelling verkondigt, gehouden is, daartoe opgeroepen, deze ten aanhoore van het gezelschap toe te lichten en tegen wien ook te verdedigen.

Een van degenen, die zich bereid verklaard hebben, geeft, op uitnoodiging van den gastheer, eenige opmerkingen ten beste, waaruit zich dan een debat ontspint, dat echter aan het eerste onderwerp niet gebonden is, maar vrij rondzwerft langs allerlei wegen.

— Ik heb — zoo begint Ahrens, een scepticus — ik heb eenige jaren geleden ergens eene aardige toelichting gelezen van het toen in zwang zijnde straatdeuntje: „O moeder! die zeeman.” De beschouwing had ten doel het voortreffelijke van dat lied te doen uitkomen en was van den volgenden aard:

O! — de aanhef, hoe aangrijpend! En gevolgd door — *moeder*. Wat ligt er al niet in dat woord: *moeder*! En dan die plotse-linge overgang op *die zeeman*, straks gevolgd door een tweede *die zeeman* —; hartverscheurend is het verschiet, dat zich er aan vastschakelt: *Die zeeman doet me de dood nog an enz.*

Inderdaad ben ik van meening, dat de waardeering der kunst grootendeels afhangt van indrukken, die niet veel meer grond hebben dan de hier schertsend aangevoerde.

Ten bewijze. Er is een tijd geweest, dat niemand vermoedde dat Shakspeare een groot dichter was. Voltaire noemde hem nog een barbaar, en nu wordt hij niet alleen een groot dichter genoemd, maar de grootste van alle. Wat mij betreft, ik heb hem gelezen en herlezen; maar tot zelfs zijn meesterstuk „Hamlet” staat me tegen. Wat een omslag voor niets! welk een onnatuurlijke taal! wat zouteloze aardigheden! Ik weet wel, dat er met behulp van allerlei zorgvuldig gekozen aanhalingen en met kracht van geleerde betoogen heel wat van te maken is; maar een echt meesterstuk moet zich zelf aanbevelen en niet door een vreemden bril worden bekeken.

In één woord — men vindt „Hamlet” schoon, omdat anderen het stuk hemelhoog verheffen, of ook sedert men een acteur heeft zien optreden, die van de hoofdrol eene althans mogelijke voorstelling gegeven heeft, en men nu meent tot de kern van het drama te zijn doorgedrongen.

Maar wij bepalen ons hier liever bij onze eigen kunst en literatuur, en daarom zeg ik Shakspeare vaarwel en vraag u vooreerst, of gij in gemoede verklaren kunt, dat ge Vondel bewondert, als zooveelen voorgeven, die hem wellicht nooit hebben gelezen. Ik weet wel — wanneer ge eene korte levensbeschrijving van hem hoort voordragen, met eene kleine bloemlezing uit zijn werken, dan gaat ge tamelijk bevredigd naar huis, en meent nu ook Vondel gewaardeerd te hebben; maar eilieve! sla hem eens op, en als hij u een half uur aangenaam bezig houdt, dan zou 't mij verbazen. Met Bilderdijk staat het, naar mijne overtuiging, al eveneens, en wat de overige oudere en nieuwere dichters aangaat, het waarlijk schoone, dat in hunne werken te vinden is, zal wel samen te vatten zijn in een duodeci-mo'tje van een klein honderdtal bladzijden.

Ik heb, bij zekere gelegenheid, Bellamy's gedichten eens doorzocht, en aangeteekend, wat ik er schoons in vond. Ziehier de oogst.

Behalve „Roosje” vind ik de klacht van Dorinde, die haar Damon verloren heeft, op sleepende wijze zoo dikwijls opgedreund, maar dat trouwens vol gevoel is. Ik zou zelfs een karrevracht „Schoonheden uit Nederlandsche dichters” durven stellen tegenover dit aandoenlijk, natuurlijk, misschien niet genoeg geacheveerd gedichtje. De weenende zit treurig naast Damons leegen stoel:

Mijn moeder roept: Wat zit ge daar
 In 't duister zoo alleen?
 Ach, lieve moeder, waar ik ben —
 Ik ben altijd alleen!

Wij bladeren verder, en verwonderen ons over het gemis aan kracht en geur dier zoogenoemde: Vaderlandsche gezangen. Niet alleen deze, maar, met enkele uitzonderingen, hoe koud en vol bombast is de uitdrukking van de liefde voor het vaderland, al is het niet zooals hier die eener politieke partij. Helmers en Tollens zelfs — hoe onbeduidend en gezwollen soms in 't bezingen der daden van „'t godlijk voorgeslacht.” Al het schoone gaat onder in de waterige breedsprakigheid, die gecijnsd wordt ten behoeve van het dierbaar vaderland. Te recht zei Bellamy van zich zelven:

Soms klonk een valsche toon uit mijn gespannen snaren:
 't Was dan, wanneer mijn hand mijn hart niet volgen kan.

Aan de vriendschap en de liefde heeft hij enkele schoone verzen

gewijd, al betreuren wij, dat hij geen geheel wist te geven, waarin gedachte en kled bij elkander pasten.

Nog voelde ik mij aangetrokken door zijn „Onweder”, dat ook u allen wel bekend is.

Hoe is natuur zoo stil, zoo plechtig!

.

De dag verwisselt zijn gewaden

Voor 't zwarte kled des nachts.

De zee kust kabblend heuren oever —

De gansche schepping bidt!

.

Daar rolt de klaterende donder!

Zoo heb ik meer dan één bundel liederen ontleed, meer dan één gedicht getoetst, en wat is er van overgebleven?

Ik kom — zooals hier met oorlof van den gastheer gebruikelijk is — rond voor mijne meening uit, en hiermee heb ik gezegd. —

Een twintigtal aanwezigen stonden op, om den heer Van Holten verlof te vragen, iets tegen het gesprokene in het midden te brengen. Deze moest beslissen. Hij gaf het woord aan een jong mensch, Daniels, onlangs van de academie gekomen, die, als uit zijne bewegingen bleek, van verontwaardiging gloeide. De goede toon van het huis evenwel noodzaakte hem zich te bedwingen, en hij liet zich aldus uit:

— Wat de heer Ahrens heeft gezegd, heeft zeker ons allen getroffen. Mij ten minste, en wel onaangenaam. Ik ben van meening, dat men zoo redeneerende een groot onrecht begaat. Iemand, die een straatdeun naast Hamlet stelt, kan tot alles besluiten. De vraag is hier, waarom wat de heer Ahrens schoon vindt, werkelijk schoon, en wat hij afkeurt afkeurenswaard is. Wat is uw criterium, mijnheer?

— Een algemeen geldend criterium is er niet, hernam Ahrens. Maar uit hetgeen ik meende te mogen opmerken is mijne wijze van beoordeeling genoegzaam gebleken. Ik heb hier en daar een wenk ingevlochten, die u op den weg kan helpen.

— Ik stel mij tevreden met uw antwoord, mijnheer, repliceerde dr. Daniels beleefd, maar eenigszins scherp.

Intusschen geloof ik te kunnen aantonen, dat er wel een algemeen criterium is van het schoone.

Roep u een of ander drama van een algemeen erkend kunstenaar voor den geest, en stel nu dat een wijsgeer, een logisch denker zich diezelfde gegevens gesteld had. Hoe zou deze te werk gaan? Hij zamelt alles bijeen, waaruit, volgens de wetten van oorzaak en gevolg, de noodlottige conclusie moet volgen en wijst als met den vinger den weg aan, waarlangs het noodlot, het fatum, voort-

schrijdt. Zoodoende ontstaat er eene wijsgeerige ontwikkeling van het feit, die toch trouwens altijd onvolkomen blijft; want er is geen feit, dat op geheel voldoende wijze uit de wet der noodzakelijkheid kan worden verklaard. Behalve de bekende en af te leiden invloeden blijft er steeds veel raadselachtigs over, en juist een van die onbekende oorzaken kan eindelijk den doorslag der handeling hebben gegeven.

Maar voor het oog des dichters zweeft in klare omtrekken het beeld, dat hij te schetsen heeft; hij ziet den held denken, aarzelen, handelen, en tevens breidt zich voor hem het geheele tooneel uit, waarop de omgeving zich beweegt, waarvan ieder op zijne wijze meewerkt aan het geleidelijk voortrollende drama.

En is hij dan bekend met al de roerselen van 's menschen daden? Kan hij door in- en uitwendige aanschouwing zich den ganschen afloop naar waarheid voor den geest stellen?

Neen, ook hij niet geheel, al is zijn beeld oneindig juister, levendiger, sprekender dan het angstvallig-logisch, kunstig samenstel van den wijsgeer.

Maar de dichter zoekt niet naar volkomen teruggave van het onoplosbare raadsel. Hij zegt met Montaigne: *Que sçais-je?* Hij geeft de trekken weer van het beeld, voor zoover die zich aan hem voordoen; hij weeft de oorzaken ineen, voor zoover zij zich onmiskenbaar vastschakelen aan de daad, en waar de logicus zich moet vergenoegen met de voorhanden gegevens, daar komt hem te hulp — de goddelijke ironie, de ware toetssteen van het genie; niet de satire, die kwetst, vernedert en schendt, niet de humor zelfs, die door tranen den lach doet doorbreken; maar de ironie, de hemelsche glimlach, die meer is dan passieve berusting, die het tooneel der handeling verlicht en verwarmt.

De ironie, in hare hoogste beteekenis, vinden wij ook op ander gebied. Een enkele wijsgeer, als hij, dien wij zoo even noemden, is ook gezegend geweest met dat erfdeel der bevoorrechte menschenkinderen. Een Socrates, wanneer hij zeide zich alleen wijs te achten, „omdat hij wist, dat hij niets wist”, sprak in den hoogerem zin ironisch. Hij wilde op eenvoudige wijze te kennen geven, dat, hoemeer men de eindige dingen leert kennen, hoemeer men nader komt aan het oneindige.

Een kind komt bij zijn moeder en klaagt zijn leed. Feiten op feiten stapelt het opeen, om aan te toonen, hoe ongelukkig het zich achten moet. De moeder tracht niet zijn betoog te weerleggen, maar een woord van haar lippen verbreekt de duisternis, waarin de kleine rondtastte, en alles straalt weer voor hem in zacht rooskleurig licht.

Maar dat is de liefde, zegt gij, die hare wonderbare werking doet ondervinden en gevoelen. En ge hebt gelijk. Maar de vorm,

waarin de liefde zich uit, is niet anders dan ironie. De feiten, waarover het kind zich beangstigde en bekommerde, zijn niet ongedaan gemaakt; maar de door onbaatzuchtige liefde ingegeven, niet overdachte, maar spontane opmerking der moeder: „Maar, lief kind” . . . doet den kleine de dingen in een ander licht beschouwen, en het wonder is geschied.

Wantrouw dan den sofist, die b v. de algemeene menschenliefde, zooals zij zich o. a. in liefdadigheid openbaart, belachelijk zoekt te maken. Hij toont geheel onbekend te zijn met de macht der ironie, want ook de liefdadigheid is niets anders dan eene uiting van het *que sais-je?* Gij geeft niet van uw overvloed, omdat gij waant door die gave de onverbiddelijke gevolgen der feiten ongedaan te maken; maar uwe gave strekt, om daar, waar droefheid heerschte, een lichtstraal te werpen in het hart, een glimlach te tooveren op het lijdende gelaat.

Leenen wij even het oor aan Lessing: „Niet de waarheid” — luidt het treffend — „in welker bezit de mensch is of meent te zijn, maar de oprechte pogingen, die hij heeft aangewend, om achter de waarheid te komen, maken de waarde des menschen uit. Want niet door het bezit, maar door het vorschen naar waarheid breiden zich zijne krachten uit, waarin alleen zijne steeds toeneemende volkomenheid bestaat. Het bezit maakt gerust, traag en trotsch. Indien God in Zijne rechterhand alle waarheid besloten hield en in Zijne linker alleen het innige levendige streven naar waarheid, al ware het met de toevoeging van altijd en eeuwig te zullen dwalen, en Hij sprak tot mij: „Kies!” dan zou ik deemoedig Zijne linkerhand grijpen en zeggen: Geef, Vader! de reine waarheid is toch slechts voor u alleen!”

Het vermogen der ironie blijkt niet zelden door het prangend besef van haar gemis in de beslissende ure. En waar zij ontbreekt, en ontbreken moet, daar vindt ge de aan haar verwante satire, den humor weder.

Maar waar — vraagt ge — is de grens tusschen de ironie en de satire, het sarcasme, het scepticisme, en wat des meer is? Beide toch zinspelen op het gebrekkige van de menschelijke wetenschap, het ontoereikende der menschelijke dingen. Het onderscheid is dit, dat de ironie er op wijst met de gewisheid der hope, de verzekerdheid van het geloof, de kalmte der berusting. De ironie is eene ontkenning, maar alleen als protest tegenover de voldaanheid, de zelfgenoegzaamheid, de ijdele trots der wetenschap; eene reactie tegen de alledaagsche zoogenaamde levenswijsheid; — zij is als de glimlach op het gelaat van den jongeling, die de vaan omhoog houdt, waarop geschreven staat: Excelsior!

Zelfopoffering, zelfverloochening, onbaatzuchtige liefde: ziedaar de heerlijke vruchten van de ware ironie, die alleen het deel is

van edele en grootmoedige zielen, en, op het gebied der kunst, van het genie.

Op uitnemende wijze vertoont zich in het schoone leekedichtje van de Genestet, getiteld: „Peinzensmoede”, de ironie in al haar kracht.

Peinzensmoede keert de denker aan alle wijsgeerige stelsels den rug, en merkt nu op hoe het kinderlijk-naïeve met het verheven-ironische op de liefelijkste wijze afwisselt.

Mysterie — 't leven!
Mysterie — 't lot!
De schepping predikt
geen liefderijk God.

Natuur — wat deert haar
uw vreugde, uw leed?
Ze is zielloos lieflijk
en reedloos wreed!

.
Het eind der wijsheid
blijkt altoos meer;
Wij weten weinig —
te weinig, Heer!

— vol bezieling volgde hier de voordracht dier verzen, sinds lang ons allen bekend, voor de meesten onzer gevleugelde woorden: woorden van den man met een helder hoofd en een warm hart, bij wien telkens en telkens meer „Wetenschap en geloof in onmin” waren; — en op een toon vol weemoedig gevoel klonken eindelijk de woorden: —

Ik smacht, vermoeide
van 's levens loop —
Mijn hope is weemoed,
mijn weemoed hoop!

En 'k geef mij over,
met blind geloof,
Aan U den Vader,
wien niets me ontroof!

Daar is geen priester
die U verklaart, —
Doch U zoekt niemand
vergeefs op aard.

Eéne verandering slechts zou ik in dit overschoone gedicht wenschen. In plaats van:

Wij weten weinig —
te weinig, Heer!

zou ik willen lezen: zoo weinig, Heer! —

Een goedkeurend gemompel liet zich, toen dr. Daniels uitgesproken had, hier en daar onder het gezelschap hooren; luid applaus was hier niet gebruikelijk. Vooral de dames schenen met den laatsten spreker in te stemmen.

De gastheer maakte van deze gelegenheid gebruik, om zijn slag te slaan. Elise van Rhede — in dezen kring onder den vleienden bijnaam van „de gravin” bekend — werd door hem uitgenoodigd, om in de volgende bijeenkomst de denkbeelden van den heer Daniels nader toe te lichten, door ze te toetsen aan een of ander Nederlandsch meesterwerk, een drama of anderszins. En toen deze uitnoodiging krachtig ondersteund werd, nam de gravin de taak met bevallige aarzeling op zich, onder voorwaarde dat haar de wijze van toelichting geheel werd vrijgelaten.

Na een hartelijk *concedo* werd door andere leden van den kring over het onderwerp van den avond en allerlei en nog wat gesproken, en scheidde men tot wederziens.

De heer Ahrens had na zijn speech een merkwaardig stilzwijgen in acht genomen.

Hoorn.

DR. C. A. TEBBENHOFF.

Spreekwoorden.

Niemand wil de kat de bel aanbinden.

Volgens Tuinman is dit spreekwoord ontstaan uit eene fabel. De muizen namelijk beraadslaagden, hoe zij zich tegen de kat zouden beveiligen. Eene oude muis zei: „Bind haar een bel aan, dan kunnen wij haar hooren.” „Maar de zwaarigheid was: „Wie zal de kat de bel aanbinden?” Geen der muizen kon dat doen, en de kat bleef zonder bel.

't Is of men in de Marke naar haring schoot.

dat is: „'t is vergeefsche moeite en verloren arbeid.

Dit spreekwoord behoort te Wormer te huis. De Marke of Merke is een water bij Wormer, dat volgens de overlevering, door het wroeten van een zwijn ontstaan was. 't Was een zoet binnenwater, en dus was er geen kans om haring te vangen.

Uit de tijdschriften.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. Red.
 KARL BARTSCH, DR. OTTO BEHAGHEL und DR. FRITZ NEU-
 MAN, Verlag von Gebr. Henninger in Heilbronn. 3e
 Jahrg. No. I 1882.

Inhoud: Boekaankondigingen met kritiek. De voornaamste zijn: MAROLD, C, Ueber die gotischen Conjunctionen, welke *ōv* en *γάρ* (oen en gar) vertreden. Zeer goed beoordeeld. De schrijver houdt zich vóór later alle conjuncties op dezelfde wijze te behandelen, en wel in alle Germ. dialecten. — BUGGE, SOPHUS. Studier over de nordiske Gude- og Heltedags oprindelse (studiën over het ontstaan der Noordsche goden- en heldensagen). De schrijver gaat van het verkeerde hoofdenbeeld uit, dat de oude Noormannen toegang hadden tot de Grieksche mythologie en die van andere Oostersche landen en daaruit gedeeltelijk zouden geput hebben. De overeenkomst kan echter alleen ontstaan zijn door dat beide volken uit dezelfde bron geput hebben, of liever uit dezelfde ouders ontsproten zijn. Ook chronologische bedenkingen worden tegen Bugge's boek in het midden gebracht. — DER NIBELUNGE NÔT mit den Abweichungen von der Nibelunge Liet, von Karl Bartsch. Zweiter Theil, Wörterbüch. Leipzig bij Brockhaus. Aanbevelenswaardig voor hen die Mhd. bestudeeren. — ALBRECHT, KARL. Die Leipziger Mundart. Grammatik ünd Wörterbuch. Leipzig 1881. Zeer goed doorwrocht werk en van veel belang voor navorschers van Duitsche dialecten. Verder worden nog drie Italiaansche werken over de XVe en XVIe eeuw aangekondigd en met lof: 1e *La Poesia Barbara nei secoli XV en XVI*; a cura di Giosuè Carducci. Bologna, Zanichelli, 1881; 2e CANELLO, U. A., *Storia della letteratura italiana nel secolo XVI*. Milano 1880; 3e BENEDETTI, GIORGIO, *Stato della Commedia italiana nel cinquecento (1500)* Programma des obergymnasiums zu Mittenburg. — Inhoud van tijdschriften, mededeelingen enz.

Zeitschrift für Orthographie, Orthoepie und Sprachphysiologie.
 Dr. Wilhelm Viëtor, Wiesbaden 2e Jahrg. No. 4 Jan.

Inhoud: über die Aussprache von *sp*, *st*, *g* en *ug*, von Diederichs in Genf. Deze bijdrage is een vervolg; het geheel is reeds afzonderlijk verschenen te Rostock bij Wilh. Werther. Het gansche stuk is een lofwaardig pogen om de verschillende uitspraak (en soms ook schrijfwijze) bij woorden, die deze letterverbinding bevatten, tot éénheid te brengen. Met andere woorden, hij wil, wat ook het stre-

ven van het geheele tijdschrift is, niet *schp* en *sp*; *k*, *g* en *j*, enz. hooren uitspreken door verschillende Duitsche monden, maar dat allen één en dezelfde uitspraak en spelling zullen aannemen. Dat de Duitsche geleerden met die eenheid nog niet allen dweepen, daarover klaagt dr. Viotor in ditzelfde nommer: Al wie weet, welk een onverstand in phonetische zaken bij onze filologen heerscht, de akademische niet uitgezonderd, al wie bedenkt, dat ruim 90 procent van onze Germanisten dezen naam slechts aannemen als uitgangbord van geprivilegeerde onwetenschap, zal het natuurlijk vinden, dat dit tijdschrift niet dien materieelen steun geniet, dien het noodig heeft om te bloeien.

Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche sprachforschung. Hamburg. VI Jahrg. 8.

Inhoud: Berichten. — Mededeelingen der leden, die soms zeer uitgebreid en belangrijk zijn: 1e Aus dem zu Herford gehaltenen Vortrag über „de modersprake”. *Modersprake*, een uit het Latijn ingedrongen samenstelling, vertaling namelijk van *lingua materna* of *lingua maternalis* (Lat. luidde nog: *lingua vulgaris*, gewone taal, *lingua vernacula* en *sermo patrius*). Het Nederl. luidt *moedertaal* (*lingua*.) De schrijver komt op tegen de halfheid, die in de Nederd. werken begint te heerschen; bijv. Nederd. is: „ên grôt hûs, ên hart wôrt, mîn lêf kint.” De Hd. zeggen en schrijven echter „ein grosses Haus, ein hartes Wort, mein liebes kind”, enz. Nu is de Hd. *s* = Nd. *t*. Wat doen nu sommige Nederd. schrijvers? Zij maken ervan „ên grotet hûs, en hardet wort, min levet kint”. Tegen die halfheid en navolging komt de schrijver op; dan nog liever ridderlijk „ên grotet hûs”, enz. Dat is ten minste geene verbastering. — Uit dit stuk valt ook voor ons veel te leeren.

Am Urdhs-Brunnen. Organ des Vereins für verbreitung volkstümlich-wissenschaftlicher kunde. 1e Jahrg. Heft 5 1881/1882.

Druck von Gütlein in Rendsburg.

Inhoud: Etymologische Streifereien ins Gebiet der Historie und Mythe, vom Gebiet des Kirchlichen aus. In dit Nr. wordt *altaar* behandeld, doch niet beschouwd als overgenomen van het Lat. *altare* maar als afkomstig van het Kelt. *altoir*, *altair*, enz., kerksteen (volgens Leo). Die echter de geschiedenis der kerk heeft nagegaan, weet, hoe zij tijdens Karel den Groote geheel gelatiniseerd werd en dit werd er later niet minder op. Bijna al onze kerkelijke namen zijn dus aan het Lat. of Grieksch (door bemiddeling der Goten, die

in Constantinopel bekeerd, gedeeltelijk aan den Donau bleven hangen) ontleend; bijv. *bisschop* (episkopos), *priester* (presbuteros) *diaken* (diakonos), *pelgrim*, (peregrinus), *martelaar* (martyr), *leek* (laïkos, Gr., iemand tot het volk behoorende), *ketter* (katharos, Gr. zuiver), *kerk* (kuriakon, Gr., huis des heeren, volgens „Am Urdhs-Brunnen” uit het Keltische *cyrch* of *cylch*, plaats, waar men vergadert), *klooster* (claustrum), *monster* (kloosterkerk, van monasterium), *noen* (hora nona), *metten* (hora matutina), *vesper* (vespera, avond), enz. Ik noem er slechts eenige, doch genoeg om te doen zien, dat ook *altaar* en *toren* (turris) en andere meer recht hebben om beschouwd te worden als uit het Lat. overgenomen dan als van het Keltisch afgeleid. — „Urdhs-Brunnen” bevat verder Britsche tooverformulieren, Oud-Britsche runenopschriften, enz. Het beweegt zich derhalve bijna uitsluitend op Keltisch (Brit. Ir. Wäl. Gäl. Corn.) gebied.

Flugblatt dem Deutschthum zum Schutz und Trutz. 1e
Jahrg. 1 No. 10 Dec. 1881.

Belangrijke voorlezing van Prof. Wattenbach over de Zevenberger-Saksen. Hij schetst hun afkomst, hun geschiedenis, hun duitsehgezindheid en hun lijden door de Magyaren. Merkwaardig genoeg is ook Prof. Wattenbach van meening, dat deze Saksen van oorsprong Vlamingen zijn, zooals zij dan ook oudtijds genoemd werden (Flandrenses, Flandrer), en nog genoemd worden bij een gedeelte der Walachen. Hun dialect en menige andere sporen wijzen op de streek aan den Benedenrijn tusschen Maas en Moezel; de naam Saksen is eerst later door misbruik ontstaan.

Korrespondenzblatt des Vereins für siebenburgische Landeskunde Redigiert von Johann Wolff in Muhlbach.
VI Jahrg. No. 12.

Dat de redactie van dit correspondentieblad zich niet zou verenigen met hetgeen Prof. Wattenbach (zie boven) aangaande de Zevenberger-Saksen schreef, blijkt uit den uitval tegen Hadar György, die in een voordracht te Pest beweerde, dat deze Saksen Hollanders zijn, (Vlamingen). „Eveneens herinneren de nationale eigenaardigheden der Saksen”, zoo gaat hij voort, „als ook hunne taal, aan de bevolking van Holland en den Benedenrijn. De Hollandsche stempel is op de Saks. bevolking gedrukt, wier taal wel Duitsehe woorden, maar Holl. vormen bevat”. Met recht is het echt Duitsehe Korr. bl. over zoo'n drieste en wel wat overdreven beschouwing verstoord. Toch meen ik in deze zelfde afl. woorden te ontdekken, die meer aan het Dietsch dan aan het Duitsehe doen denken; bijv. *hois* voor *huis*, *grís* voor *grijs*, en enkelen andere.

Overigens bevat deze afl. veel gewichtigs omtrent de taal dier *Saksen*.

Daadzaak of feit.¹⁾

Wat ik op bl. 115 over het woord: daadzaak las, dringt mij, om over dat woord nog een en ander in het midden te brengen. Ik geloof dat ik dit, in de laatste jaren zoo algemeen, maar naar mijn inzicht ten onrechte veroordeeld woord, rehabiliteeren kan.

1o. Wij zullen toch zelf wel niet willen beweren, dat ons nationaal denkvermogen niet, zoo als het Duitsche. in staat zij, om de begrippen *daad* en *zaak*, op deze wijze, tot één begrip te vereenigen? 't Zou een slecht compliment zijn, dat wij van vreemden zeer zeker niet zouden aannemen!²⁾ — Het bezwaar moet dus alleen in het taalgebruik liggen. Maar:

2o. Ook bij ons zijn de verhoudingen tusschen de leden van samengestelde woorden in hooge mate verschillend. 't Is bezwaarlijk, eenen bepaalden kring te trekken, die op logisch taalkundige gronden, al de geoorloofde of gebruikelijke in zich sluit. Ook wij ontmoeten nu en dan verbindingen door geen geldig voorbeeld gewetigd, en alleen gebruikt om lastige omschrijving te vermijden. De kring *moet* af en toe vergroot worden. De ontwikkeling der taal moet zich naar de ontwikkeling der begrippen voegen.

3o. Het woord: *zaak*, is bij ons even zoo gedwee als *sache* in het Duitsch. Het laat zich met een aantal voorzetsels in verschillende verhoudingen verbinden. Zelfs met woorden in overdrachtelijken zin gebezigd b. v. *hoofdzaak*; zelfs met woorden, die het Duitsch er niet aan koppelt, b. v. *noodzaak*.

4o. Het heeft bij ons eenen meer algemeenen abstracten, in het Duitsch eenen meer concreten, tastbaren zin. Dat onderscheid blijkt b. v. in de gevallen, waarin voor ons „*zaak, zaken*” in het Duitsch *geschäfte* moet gebezigd worden. Daarentegen moeten wij „*sachen*” dikwijls door *goed, goederen, dingen* wedergeven. — 't Gevolg daarvan is, dat „*zaak*” bij ons meer koppelingen toelaat dan in het Duitsch, bepaaldelijk ook, dat de abstracte beteekenis, die het in „*daadzaak*” heeft, bij ons nog beter te huis is dan in het Duitsch.

Daadzaak is dus nog beter Neder-duitsch, dan *thatsache* Hoog-Duitsch is!²⁾

5o. De algemeenere zin, waarin *daad* hier genomen wordt, (*gebeurtenissen* zoowel als *dadén*) is wel bij ons beide niet gewoon (anders dan in het Latijn waar *fio* en *facio* een gemeenschappelijk

¹⁾ Zie de aantekening aan het slot.

²⁾ De Duitschers zelf veroordeelen het ook. Zie N. en Z. I. bl. 79.

verleden deelwoord hebben) maar dit heeft geenen invloed op de taalkundige verhouding tusschen *daad* en *zaak*.¹⁾

60. Wat eindelijk de verhouding aangaat, waarin *daad* en *zaak* hier, taalkundig, tot elkander staan, zij kan, desnoods, in den meest verkorten vorm, de *zaak van daden*, dat is, *zaak die uit daden bestaat*, uitgedrukt worden²⁾. Die verhouding wordt in een menigte van woorden door koppelingen aangegeven: *steenkool*, *houtmijt*, *mannenkoor*, enz. enz., alzoo is, ook met terzijdestelling van het Duitsch: „*daadzaak* een volkomen goed Nederduitsch woord!”

Een germanisme is het slechts in zooverre, als het iets later dan het Deutsche *thatsache*, en, waarschijnlijk althans, in navolging daarvan, uit de bouwstof onzer taal gevormd werd. Zoo men dat „ontleend” noemen wil, zoo was het de beste leening, die wij ooit bij onze taalverwante naburen gemaakt hebben; 't was een gelukkige greep, die dan ook langen tijd en algemeen navolging vond. En voorzeker past „*daadzaak*” beter in onze Nederduitsche taal, dan het leelijke *feit*, dat onze voorvaders uit het Fransch geborgd hadden.

Op bladz. 66 regel 14 v. o. teekende ik aan: „*huishoog*”, zeer gebruikelijk, zelfs meer dan „*torenhoog*.”

En bl. 76 reg. 13 v. o. „*Poot*” in Noord-Holland niet *hoofd* maar bepaaldelijk: „*voorhoofd*.”

Flensburg.

J. A. M. MENSINGA.

We hebben het bovenstaande geplaatst ten einde te laten zien, welke bewijsgronden ook thans nog voor het zoo veel besproken woord worden aangevoerd. We wenschen echter als onze meening uittespreken, dat we het woord *daadzaak* ten sterkste afkeuren en het woord *feit* gaarne in bescherming nemen.

We verwijzen naar de studie over *daadzaak* door Dr. Eelcoo

¹⁾ Wij meenen het tegendeel. Gebruiken wij een woord in eene betee-
kenis, die het bij ons *niet heeft*, dan gebruiken wij het verkeerd. RED.

²⁾ Gelijke gronden voeren *jonge* beoefenaars onzer taal hier te lande
aan. Men moet voorzichtig zijn met het verklaren van een woord, door
het eenvoudig als een ellips aan te wijzen. *Daadzaak* is geen *zaak van daden*
evenmin als deze laatste uitdrukking *eene zaak, die uit daden bestaat*.
Eene *zaak* is geheel passief, eene *daad* is geheel actief; hoe wil men uit
die twee begrippen er één maken. Het doet denken aan de bekende pa-
rodie op stellingen uit Hegel: *die positive negation des unmittelbaren an- und*
umsichseins der passiven causalität des absoluten seins.

Steenkool is immers geen *kool, die uit steenen bestaat*, maar wel *eene steen-*
harde verkooling, daarentegen is *houtmijt* wel degelijk *een mijt, die uit hout*
bestaat, dat is *eene mijt uit hout samengesteld* en *uit daden samengesteld* is
de *zaak*, als *daadzaak* aangegeven, zeker *niet*. Deze laatste redeneering
past ook volkomen bij *mannenkoor*.

RED.

10*

Verwijs geplaatst in den eersten jaarg. van dit tijdschrift (bl. 79) en op zijne conclusie: „bij *daadzaak* zult ge vergeefs trachten „aan de samenstelling een goeden zin te geven.”

Het woord *feit* is algemeen aangenomen en goed bekend, het drukt nauwkeurig uit, wat we bedoelen, het is kort en het is niet vreemder dan de meeste niet oorspronkelijk Nederlandsche woorden: het heeft zich in spelling en uitspraak zoowel als in verbuiging naar den aard onzer taal geschikt en komt geregeld in allerlei samenstellingen voor, bewijs genoeg, dat het tot onze taal behoort. Het laatste althans heeft het vroeger zóo veel gebruikte woord *daadzaak* nooit gedaan: door afleiding en samenstelling is *nooit* gebleken, dat *daadzaak* in onze taal was ingelijfd.

RED.

Hij (of zij) is gestempeld.

In Amsterdam zegt men dit van iemand, die den 28jarigen leeftijd bereikt heeft, en wel in 't bijzonder van meisjes, die, als zij op dien leeftijd nog niet getrouwd zijn, alle kans loopen om hare dagen als oude vrijsters te slijten. Deze spreekwijze zal wel langzamerhand geheel buiten gebruik raken, omdat het voorwerp, waaraan zij ontleend is, al bijna een halve eeuw tot het verledene behoort. Dit voorwerp was het achtentwintigstuiversstuk, kortweg achtentwintig, ook wel goudgulden genoemd. Onder deze geldstukken vond men vele lichte, die in Duitschland, zooals te Emden en elders gemaakt werden; en wat den beeldenaar betreft, nagenoeg met die van Deventer, Groningen, Zutphen en Nijmegen overeenstemden. Om nu de wichtige stukken te onderkennen, lieten de Staten van Holland die van een klop of stempel voorzien met de letters H O L. Was dus de groote met een dubbelen arend prijkende munt *gestempeld*, dan kan men haar gerust voor achtentwintig stuivers aannemen; zoo niet, dan deed men best haar te weigeren.

J. E. T. G.

Een halfblanks heer.

Een Amsterdamsche spreekwijze voor een „kalen heer, een mijnheer, die niet veel in de melk te brokken heeft.” De naam *blank* vertegenwoordigde de waarde van 6 duiten: een heer, die maar *drie duiten* op zak had, was dus niet heel veel bijzonders.

J. E. T. G.

II.

Appendix.

Hoe dient men dan nu, op grond van het resultaat van bovenstaand onderzoek, volgens de thans aangenomen methode, te spellen? Om deze vraag afdoende te beantwoorden, zal 't noodig zijn hier de grondbeginselen waarvan de hedendaagsche toongevende orthographeⁿ, bij hun pogen om tot een verbeterde en eenparige spelling der Latijnsche taal te geraken, uitgaan, kortelijk mede te deelen.

BRAMBACH neemt in zijn werk *Die Neugestaltung der Lateinischen Orthographie* de reeds door SVETONIUS gegeven definitie tot richtsnoer aan. En deze definitie luidt?

Formula ratioque scribendi a grammaticis constituta = De vorm en wijze van schrijven die door de grammatici was vastgesteld, op grond van 't beschaafd gebruik van hunnen tijd. En 't gebruik van welken tijd moet in dezen de maatstaf zijn? 't Beschaafd gebruik van den tijd der 3 eerste Keizers *Augustus*, *Tiberius* en *Caligula* (van 30 v. tot 41 n. Chr.) En de spelling van welken tijd neemt men tot richtsnoer aan? Die uit den tijd van *Quintilianus* (\pm in 't laatste vierde der 1e eeuw n. Chr.)²⁹⁾

Gedurende den tijd der 3 eerste Keizers kwam er een ommekeer in taal en schrift tot stand. De oudere schrijvers, zooals PLAUTUS, TERENTIUS en LUCILIUS, waren, volgens het getuigenis van SVETONIUS, reeds ten tijde van NERO in de stad (Rome) in vergetelheid geraakt. Deze verandering was zeer snel in 't werk gegaan. HORATIUS († 8 n. Chr.) klaagt nog steen en been dat men de Ouden, als LUCILIUS, etc. leest, herleest en bewondert, maar de nieuwe schrijvers met den rug aanziet; en reeds onder NERO (54—68) waren die Ouden te Rome zoo glad vergeten dat de taalbeoefenaar PROBUS, die onder NERO leefde, er, in de provincie, door een taalleeraar mee in kennis moest worden gebracht.³⁰⁾ De oorzaak van dezen ommekeer in de spelling ligt natuurlijk in den ommekeer van den staatkundigen toestand en in de veranderde richting van den volksgeest, die zich onder anderen ook daarin openbaart dat reeds onder AUGUSTUS († 14 n. Chr.) en TIBERIUS († 37 n. Chr.) de nieuwe schrijvers, en daaronder vooral VERGILIUS, bij 'tschoolonderwijs ten grondslag werden gelegd. 't Eerst deed dit Q. CAECILIUS EPIROTA, die zich daardoor wel den spot van DOMITIUS MARSUS op den hals haalde; maar — het nieuwe viel in den geest des tijds en, ondanks allen spot, vond het voorbeeld van den Epiroot navolging: de zaak der nieuwe schrijvers werd, om met LUCANUS te spreken, de *victrix causa*. Toen nu PROBUS met zijn, in de provincie opgedane, kennis begon te woekeren en de lectuur der *Ouden* weer in zwang bragt, moest het verschil tusschen de taal der Ouden en de toen heerschende sterk in 't oog vallen. Men merkte dat er een breede kloof

gaapte tusschen het oude en nieuwe Latijn. Ondanks den ijver waarmee PROBUS ³¹⁾ de oude schrijvers verzamelde, zuiverde en verklaarde, kon hij toch niet tegen den stroom oproeijen, kon hij het oude niet weer in eere brengen. De breuk tusschen 't oude en nieuwe Latijn was onheelbaar. PROBUS zelf verzekert dat men de studie der ouden vruchteloos en nutteloos achtte. ³²⁾ Men keerde met bewustheid den ouden schrijftrant den rug toe en de school zoekt nu ook, met opzet en voorbedachten rade, de voor de nieuwe taal gepaste schriftelijke uitdrukking te vinden. PROBUS zelf heeft denklijk in de door hem bewaarde en herziene teksten het voorbeeld van een gewijzigde spelling gegeven. Hij zal wel veel oude taalvormen gered, maar zeker alleen *dat* hebben bewaard wat als ontwijfelbaar zeker was overgeleverd. Tevens zal hij echter reeds vele nieuwigheden, die, tengevolge van de ontwikkeling der levende taal, gaande weg in de voor en na vervaardigde handschriften ongemerkt waren ingeslopen, hebben overgenomen. Ook PROBUS zal reeds bij de verschillende lezingen der hem ten dienste staande handschriften hebben moeten wikken en wegen en een soort van regel aannemen, waarnaar hij zijne teksten corrigeerde. Hij vormde, wel is waar, zooals SVETONIUS uitdrukkelijk zegt, geen eigelijke school, schreef ook geen samenhangend taalkundig werk, maar verzamelde toch niet weinig opmerkingen over de oude taal, ³³⁾ waaruit de grammatici der volgende tijden ruimschoots putten; en daardoor heeft hij zijnen veelomvattenden en verreikenden invloed op de school uitgeoefend. De onder zijnen naam later in omloop geraakte leerboeken zijn, volgens KEIL's schrander onderzoek, uit zijne rijke verzamelingen van opmerkingen zamengesteld. 't Hooge aanzien waarin PROBUS steeds bij de grammatici van den Keizerstijd stond, bevestigt de „aus inneren Gründen" gehaalde meening dat hij voor de nieuwe taalvorming en dus ook voor de spelling in zooverre den weg baande, dat aan hem de stof en de richting voor de taalkundige leerstelsels werden ontleend. Al wat na hem, tot de 11de eeuw toe, werd geschreven, moest voor zijnen invloed zwichten. De eerste opzettelijke verhandelingen over de orthographie, dateeren uit 't begin der 2de of op zijn best, uit 't eind der 1ste eeuw. Twee grammatici worden ons door AULUS GELLIUS genoemd, die zich opzettelijk in monographiën met de spelling hebben onledig gehouden: VELIUS LONGUS en TARENTIUS SCAURUS; beide \pm onder HADRIANUS.

Ondanks zijne mindere bekwaamheid heeft VELIUS LONGUS ons een meer betrouwbaar tafereel opgehangen van de spelling zooals die, reeds aan 't eind der 1ste eeuw, een vasten vorm had aangenomen, dan zijn meer begaafde navolger. Want V. LONGUS verzamelde zonder blinde ingenomenheid met een of ander theorie; SCAURUS had daarentegen wel een theorie, en dat wel een archaïstische.

Het is nu, zooals we vroeger reeds zeiden, deze spelling die om-

streeks het eind der 1ste eeuw, vooral op voorgang van PROBUS, onder de handen der grammatici een vasten vorm had aangenomen, die men, bij 't streven naar 't vestigen van een gezuiverde en eenparige spelling der Latijnsche taal, uit de verschillende gedenkstukken zoekt te reconstrueeren.

KARL LACHMANN wilde de Lat. orthographie bazereen op de 4 oudste handschriften: 1. Den *Vergilius Mediceus* (uit de 5de eeuw); 2. de *Institutiones Gai* (op zijn hoogst uit de 4de eeuw); 3. het *Novum Testamentum Fuldense* (van vóór 't midden der 5de eeuw); 4. de *Digesta Florentina* (uit de 7de eeuw). Wilde men zich echter aan deze, nog al ver van elkaar liggende, Hds. houden, dan zou men tot een vrij bonte spelling geraken.

RITSCHL wees eerst de rechte methode aan: een stelselmatig raadplegen van alle bestaande bronnen: grammatici, opschriften, munten, handschriften.

BRAMBACH volgt de methode van RITSCHL; hij raadpleegt alle bronnen, maar kent niet aan alle evenveel gezag toe. Alleen die acht hij rechtstreeks gezaghebbend, die de beschaafde schrijftaal van den boven aangenomen tijd vertegenwoordigen.

De hoofdrol spelen natuurlijk de grondleggers en verkondigers der beschaafde schrijftaal, de *grammatici* zelve. Naast deze staan de gelijktijdige opteekeningen van beschaafde lieden afkomstig, d.i. die *opschriften en munten* die klaarblijkelijk onder den invloed der beschaafden zijn vervaardigd = de officieele gedenkteekens en 't meeren-deel der munten. Geen veilige gidsen zijn daarentegen de door niet Italiërs in 't Latijn vervaardigde opschriften en slechte, geslagen of gegoten, provinciale munten. In de derde plaats komen eerst de *handschriften*, die steeds een mengsel van beschaafde schrijftaal en van de in den tijd der afschrijvers heerschende volkstaal bevatten. Een eigenaardige plaats bekleeden de Herculische papyrusrollen, die in waarde gelijk staan met de geschriften van bijzondere personen uit 't jaar 79 n. Chr.

Wat zeggen dan nu de grammatici, de opschriften en munten, en de handschriften aangaande de spelling van den Latijnschen naam voor hekeldicht? *Satvra*, *satvra* of *satvra*?

Aangezien ons woord, naar 't schijnt, op munten noch opschriften wordt gevonden, blijft ons alleen over te vragen: wat zeggen de *grammatici* en de *handschriften*.

De *grammatici* leggen geen regtstreeksch getuigenis omtrent de juiste spelling van ons woord af. Daar zij echter zelve meestal den vorm *satvra* bezigen, zouden wij volgens de door SCHAMBACH beaamde definitie van SVETONIUS — *formula ratioque a grammaticis constituta* — eigenlijk *satvra* of een uit *satvra* geboren, bij PROBUS voorkomenden vorm, *satira* moeten gebruiken. Daar we intusschen bij de *grammatici*, en wel bij een der oudste en uitste-

kendste en zijnen epitomator (VERRIUS FLACCUS en FESTUS) *satura* aantreffen en dat tevens op de welbekende plaatsen van *Quinctilianus* (IX. 2, 36; 3, 9; X. 1, 93 en 95), den schrijver dien de orthographen tot vertegenwoordiger van de hervormde, door de grammatici vastgestelde beschaafde spelling hebben aangenomen, volgens HALM *satura* is te lezen; ⁵⁴) daar verder uit ons klank-historisch onderzoek is gebleken dat de geliefkoosde spelling *satyra*, en dus ook de hieruit voortgevloeide *satira*, op een dwaling berust, zoo volgt hieruit noodzakelijk dat de eenige juiste spelling is *satura*, altoos in de veronderstelling dat *satura* een oorspronkelijk van 't adjectief *satur* afgeleid Latijnsch woord is.

Het algemeen invoeren van deze op den oorsprong van 't woord gegronde spelling is echter niet van alle zwaarigheid ontbloot. De vraag doet zich namelijk op hoe we moeten spellen, wanneer we het adjectief of het adverbium van *satura* hebben te gebruiken. Immers willen we ook hierbij den oorsprong in 't oog houden, dan kunnen we niet anders dan of *satyricus* en *satyrice* of wel *satiricus* en *satirice* spellen, en — *wie reimt sich das zusammen?*

Ter wille van *satura* een nieuw adjectief *saturicus* te scheppen — dat gaat kwalijk. Om tot eenparigheid te geraken zou men het op 'n accoordje kunnen gooijen en de oude *satura* van ENNIUS, PACUVIUS en VARRO, waarbij de behoefte aan een adjectief zoo goed als niet bestaat, met den ouden naam blijven bestempelen, terwijl men dat soort van gedicht, waarvan LUCILIUS de grondlegger is, ter wille van SATIRICUS, d. i. ter wille der eenparigheid, met den toch reeds zeer algemeen in zwang geraakten vorm *satira* bleef aanduiden. Een soortgelijk compromis is reeds lang geleden, ten opzichte van dat woord, voorgesteld geweest.

De spelling van dit lastige woord heeft namelijk reeds vroeg tot een hevigen strijd onder het *genus irritabile philologorum* aanleiding gegeven.

SCALIGER, CASAUBONUS en anderen wilden de hekeldichten van LUCILIUS, HORATIUS, PERSIUS enz. SATYRAE genoemd hebben, daarentegen de uit verschillende soorten van versmaten bestaande gedichten van ENNIUS en VARRO met den naam van SATURAE of — wegens onbekendheid met de klankwetten — *satirae* bestempelen. Daarentegen poogde DANIEL HEINSIUS te betoogen dat men beide soorten van gedichten *satyrae* moest *blijven* ⁵⁶) noemen, omdat beide zich gemakkelijk van de satyrs lieten afleiden. Naar aanleiding van dit gezegde van HEINSIUS wil ik hier bijvoegen dat ik geenszins ontken dat het in verband brengen van de *satura* met de *satyrs* mee zal hebben bijgedragen om de spelling *satyra* ingang te doen vinden; maar tevens meen ik te mogen zeggen, dat de bewering, als zou dit de eenigste of wel eerste oorzaak van deze spelling zijn, door het boven uiteen gezette volkomen onhoudbaar is gebleken.

Wat meer is: we mogen het er voor houden dat het bezigen van *satyricus* in den zin van *hekelend* van zijnen kant niet weinig heeft meegewerkt om de grammatici op het denkbeeld te brengen dat de *satura*, of liever de *satyra*, — zooals, volgens HEINSIUS en LUCIAAN MÜLLER, de *communis scribendi consuetudo* was — op de een of andere wijze met de *satyri* in verband stond.

De vermelding van de Heinsiaansche meening brengt er ons als van zelf toe om te vragen: door wie is de *satura* met de *satyri* in verband gebracht?

Dit geschiedt onder anderen door den grammaticus DIOMEDES. Doch de vermelding van deze quaestie en van dezen grammaticus leidt ons ongezoekt tot de behandeling van onze 3de stelling:

„De afleiding *SATURA* van *lanx satura* in alles behalve zeker.”

Hiermede zullen we dus den belangstellenden lezer in ons volgend opstel onledig houden.

Kampen, Junij 1881.

J. BECKERING VINCKERS.

A A N T E E K E N I N G E N .

²⁹⁾ QUINCTILIANUS voltooide zijn hoofdwerk *Institutio Oratoria* in 't jaar 95 n. Chr. SVETONIUS spreekt een weinig later (tusschen 98 en 138) van een door de grammatici vastgestelde spelling; dus mag men opmaken dat, door de bemoeijngen van de groote grammatici als VARRO, VERRIUS FLACCUS, PROBUS, PLINIUS en QUINCTILIANUS, \pm 100 na Christus een op 't beschaafd gebruik gegronde spelling was tot stand gekomen. Ook LUCIAAN M. zegt: *Satishabui plerumque scripturam saeculi primi post Chr. hac editione repraesentare* = ik heb het meestal voldoende geacht in deze uitgave de spelling der eerste eeuw n. Chr. weertegeven.

³⁰⁾ SVET. De *Illustr. grammaticis* C. 24: *Legerat in provincia quosdam veteres libellos apud grammaticam, durante adhuc ibi antiquorum memoria, necdum omnino abolita sicut Romae* = Hij had bij een grammaticus eenige oude boekskes gelezen, in de provincie, alwaar de ouden nog in de herinnering leefden en nog niet, zooals te Rome, geheel in vergetelheid waren geraakt.

³¹⁾ De hierbedoelde is VALERIUS PROBUS van *Berytos* in Phoenicië, niet te verwarren met een ouden grammaticus van dien naam, die, volgens STEUP, denkelijk ten tijde van Hadrianus leefde.

³²⁾ Toch waren er nog altijd lieden die LUCILIUS zelveu lazen en herlazen, zooals de hekeldichters PERSIUS en JUVENALIS. Ook moet men uit de woorden die TACITUS, in zijn 85 n. Chr. geschreven en *quasi* \pm 75 n. Chr. gehouden *Dialogus de Oratoribus* APER

in den mond legt (*sed vobis utique ante oculos versantur qui LUCILIUM pro HORATIO, et LUCRETIIUM pro VERGILIO legant* = doch ziet gij ongetwijfeld in uwe verbeelding de mannen die LUCILIUS in plaats van HORATIUS, en LUCRETIUS in plaats van VERGILIUS lezen) wel besluiten dat er ook toen nog lieden waren die den dichter uit eigen aanschouwing van zijne werken kenden. Wel is LUCIAAN MÜLLER van oordeel dat zelfs PLINIUS en QUINCTILIANUS de werken van LUCILIUS alleen kenden door tusschenkomst van 't geen vroegere schrijvers over hem hadden geboekt, en dat evenzoo de lateren LUCILIUS niet men eigen oogen hadden gezien of op zijn best een bloemlezing van zijne gedichten, — heeft echter NONIUS de talrijke passages die hij van LUCILIUS aanhaalt, uit vroegere grammatici gehaald, dan moeten er bergen aantekeningen verzameld zijn geweest.

³³⁾ SVET.: *Reliquit non mediocrem sylvam observationum sermonis antiqui.* = Hij liet een niet middelmatige menigte, d. i. een heele zee opmerkingen over de oude taal na

³⁴⁾ BONNELL (in 1851) geeft op die plaatsen van QUINCTILIANUS nog *satira*. In eenen *codex* staat bij vergissing *satur egenus* voor *saturae genus* (soort van *satura*), waaruit blijkt dat de afschrijver de *u*-spelling voor zich had.

³⁵⁾ Die *satira* uit *satura* geboren achten, moeten, daar geen Latijnsche *u* voor *r* in *i* overgaat, aannemen dat *satura* van Grieksch oorsprong, dus de vrouwelijke vorm is van *saturros*, zooals het Grieksche woord in de oudere tijden, toen men de Grieksche ypsilon in 't Latijn door *u* voorstelde, werd geschreven. Zoo nog VARRO in *Epistula ad Fabium: facie Satvrorum similes sunt quod simi sunt idemque imberbi* = van aangezicht zijn zij gelijk aan de Saters, omdat zij stompneuzig zijn en tevens baardeloos. Deze passage staat bij NONIUS achter *imberbus*, in mijn meergenoemd *Corpus*, zoo verward en bedorven dat er slot noch zin in zit. Voor *saturorum* staat er *Saturnorum*, waaruit altoos een oorspronkelijke *u* blijkt.

³⁶⁾ *Non esse a communi scribendi consuetudine recedendum pluribus ostendit* = Hij toonde omstandig aan dat men van de algemeen gebruikelijke schrijfwijze *satyra* niet moest afgaan.

Te verbeteren in het tweede stuk N. en Z. V, 1.

pag. 16 moet APOSTILLEN vervallen;

„ 17 reg. 22 v. b. staat *Vernomen* lees *Hernomen*;

„ 21 „ 19 „ o. „ *Enii* „ *Ennii*;

„ „ „ 5 „ „ lees tusschen de haakjes GENÈVE;

„ 25 „ 22 „ b. staat Griehischen lees Griechischen;

„ 29 „ 4 „ o. „ *reditie* „ editie;

„ 29 „ 15 „ b. „ SRETONIUS „ SVETONIUS.

Ik spel nu eens QUINCTILIANUS en dan weer QUINTILIANUS, omdat ik niet heb kunnen uitmaken welk van beiden juist is.

Sprokkelingen door T. v. L.

Lakei en nog iets.

De oorspronkelijke beteekenis van dit woord is „looper”, nl. het Turksche *ulak*. Het Ofransch had *halague*, *ulague*, *alacays*, *lacays*; N. Fr. *laquais*, Eng. *lackey*, Ital. *lacche*, Sp. en Port. *lacayo*, N. Grieksch *oelakés*. Hoe prachtig de *gilets* of vesten der heden-daagsche lakeien meestal gegalonneerd zijn, die *gilets* zelve zijn oorspr. niets anders dan „slavenkielen”. Het Turksch heeft *jelek* = slavenkiel; Ital. *giulecca*. *Gilet* staat voor *gilec*, evenals *boulevard*(d) voor *boulevard* (bolwerk) en *abricot* voor *abricoc* (que), *palletot* voor *palletoc* (= *palla toga*, de benaming van den vrouwen- en van den mannenmantel bij de Romeinen).

(RASSEGNA SETTIMANALE).

Vlaamsche Spreekwoorden.

God een vlassen baard aandoen. Dit spreekw. is minstens vijf-honderd jaar oud. De *Niwe Doctrinael*, gedicht der jaren 1300, bevat het in de volgende regelen. (Er is sprake van woekeraars).

„Al maken si Gode eenen vlassen baert,
Si varen allen ter hellen waert.”

't Drupt al van den neus in den mond.

Een man van goe deugden, daardoor verstaat men te Gent juist het tegenovergestelde.

Zijn gat schuifelt er naar, d. i. grootelijks verlangt hij er naar.

(VL. WACHT).

Opgeweerd.

Het huis is hersteld, *opgeweerd* dit of dat. Zoo zegt men te Gent voor *uitgezonderd*, *uitgenomen*. Volgens SCHUERMANS (Idioticon) wordt dit woord ook in 't kanton Axel gebezigd. Aldus de VLAAMSCHE WACHT.

Geweeren, *gewaeren* was oudt. hetzelfde als ons *bewaren*, d. i. met zorg behandelen, *ongeschonden houden*. *Opgeweerd* is dus *op-bewaard* en herinnert aan het Duitsche „aufbewaren.”

„Het huis is hersteld, terwijl dit of dat *ongeschonden bewaard* is”, zeidaar de zin van het woord.

Er zit een vent op het dak.

Men vraagt of deze spreekwijze, die beteekent, dat een huis met eene hypotheek bezwaard is, meer voorkomt.

In Vlaanderen is zij zeer gebruikelijk en wel onder verschillende vormen:

„Dat is mijn huis, maar 't zit een gerskalveken (een graskalf) op.” Vlamertinghe.

- „'t Is mijn huis, maar 't zit ne man op het dak." Thielt.
 „'t Kraait daar een haantje op de kave. Aersele (kave = kevie, cage).
 „'t Staat daar ne man tegen de kave. Gulleghem.
 „Er is een speelman op het dak (die veel te veel lieden doet dansen alzoo hij schuifelt).
 „'t Is mijn huis, maar daar steken papieren balken in. Brussel.
 „Er zit een veintje op het dak. Elverdinghe.

(Uit LOQUELA.)

Buitenland.

„Een leeraar, enz. die veel in het *buitenland* gereisd heeft", enz. zóó las ik in eene advertentie, van welke krant doet niets ter zake. „Hij heeft lang in het *buitenland* gewoond." „Iemand van het *buitenland* teruggekeerd, wenscht zich hier te vestigen". Dergelijke uitdrukkingen hoor en lees ik dagelijks. Onwillekeurig voeg ik er in mijne gedachten vaak onmiddellijk het tegenovergestelde woord bij „het binnenland." Verbeeld u lezer, dat iemand u zeide: „ik heb veel in het *binnenland* gereisd" of „ik wensch mij thans in het *binnenland* te vestigen, na lang in het *buitenland* vertoefd te hebben" of „ik gevoel mij toch gelukkiger in het *binnenland* dan in het *buitenland*", met welk een gelaat zoudt gij dien spreker aanstaren? Gij zoudt denken, dat hij u over de *binnenlanden* van Afrika of Indië onderhield. En toch staat *binnenland* lijnrecht tegenover *buitenland*. Indien het eerste niet deugt, waarom dan het tweede? *Binnenslands*, ziedaar het echt Ned. woord en daartegenover staat *buitenslands*. Zijn de uitdrukkingen „ik heb veel *buitenslands* gereisd, lang *buitenslands* gewoond" te eenvoudig om ze door een *Germanisme* te vervangen.

Geernaart — garnaal.

In *Rond den Heerd*, een Vlaamsch blad, had de heer J. W. te Haarlem den treurigen moed het volgende te schrijven: „Een nieuw bewijs dat de nieuwerwetsche Vlamingen, die hun oud en schoon en eerlijk vlaamsch verruilen voor nieuw en leelijk hollandsch, die den *geernaart* uit den mond des volks verkwanselen tegen den *garnaal* uit de hollandsche boeken, zeer dom zijn, geheel verkeerd doen, en, in figuurliken zin gesproken, hun oude en eerlijke vlaamsche moeder als 't ware een slach in 't aangezicht geven, om een vreemde, met allerlei weerdellooze flodders behangen, te volgen."

Geernaart is dus volgens J. W. oud en schoon en eerlijk Vlaamsch; *garnaal* is nieuw en leelijk Hollandsch, en nog wel uit de Hollandsche boeken. *Garnaal* is verder een weerdellooze (!) flodder, waarmede de Hollandsche taal, de vreemde moeder, die door de nieuwerwetsche Vlamingen gevolgd wordt, nadat zij hunne eigene eerlijke moeder in het aangezicht hebben geslagen, behangen is.

Dat een Nederlandsch schrijver *geernaart* mooier vindt dan *garnaal* is zijne zaak; de gustibus non disputandum, d. i. ieder zijne smaak. Maar dat een Nederlandsch schrijver zijne taal in een Vlaamsch blad beschimpt en bespot en belastert, toont m. i. dat die schrijver van alle taalgevoel ontbloot is. Ik mag toch niet veronderstellen, dat behaagzucht deze regelen in de pen gaf.

Doch wellicht is de oorzaak ergens anders te zoeken; misschien is de *ee-klank* de sirene, die den schrijver verlokt tot aanbidding van het eerlijke en heerlijke en begeerlijke Oud Vlaamsch, en tot verachting van het leelijke Boeken-hollandsch.

Geernaart, die *ee* behoort in Rond den Heerd thuis. Het zou verder wat al te erg zijn in een Vlaamsch blad *waardeloos* te schrijven; die *ee* kan niet gemist worden, en zoo ontstond de *waardeloze* Hollandsche flodder „weerdeloos”.

De vraag ligt thans voor de hand, wie onze taal met flodders omhangen? Stellig zij niet, die *garnaal* of *garnaat* schrijven of zeggen. Bij Kiliaan vindt men reeds *garnaerd* en *garnaet*, geen *geernaart*, dat slechts eene platte, dialectische uitspraak is. Het Woordenboek, dat de flodder *garnaal* heeft opgenomen, zal den heer J. W. alle verdere inlichtingen geven, wanneer hij de moeite wil doen het op te slaan. Ik lees daar o. a.: „Andere vormen zijn, in gewestelijke spraak: *garrenaal*, *garrenaat*, *garneel*, *garneet*, als stofnaam ook *garnt*; in Vlaamsch België ook *geernaar*, *geernare*, *geernaart* (De Bo). Verouderd zijn *garner*, *gaerner*, *garnaer*, *garnaert*, *gernaert*; Hd. *garnele*, gewestelijk *garnat*, *granat*, *garner*; Oudd. *garnol*, *garnot*; Ofr. *guernette*, Vlaamsch-Fr. *grenades*.”

De geleerde bewerkers van dit artikel meenen de afleiding te vinden in het oude *granen*, baardharen, ook *gaernen* geschreven (vgl. Rein. I, 1416 *gaerneline*). De *garnaal* zou dan zoo heeten naar de haarvormige sprietten, welke haar kenmerken. Anderen willen het verklaren van *garn*, net, een vischje dus, dat met het net gevangen wordt.

Verder toont het aantal voorbeelden, uit oudere en nieuwere schrijvers aangehaald, ten duidelijkste, dat we hier met geen nieuwerwetsch flodderwoord te doen hebben, maar met een degelijk Nederlandsch woord, dat ook Conscience niet versmaadde, toen hij schreef: „Leocadie? die bleeke *garnaat*, met al hare strikskens en hare krullekens?” (2,181.)

Zouden daarentegen zij niet onze taal met flodders behangen, die tegen onze beschaafde uitspraak indruischende, in vreemde tijdschriften woorden bezigen, die te onzent niet bestaan; maar, geheel gewijzigd naar den geest dier vreemden, moeten dienen om hun nationalen trots te vleien en om af te breken, wat duizenden trachten op te bouwen: eenheid van taal tusschen Noord en Zuid?

Malezing op Noord en Zuid, Jaargang 5, bl. 96 e. a.

a. Miter, b. een *beduidend* verlies, c. (zich) zelfmoorden.

a. Miter.

Blz. 96. Wat beteekent *miter* in: ik zal hem op zijn *miter* slaan; *mitersche* jongen; loop naar den *miter*?

In sommige streken van N. Brabant bezigt men *miter* als een zeer plat scheldwoord, waar men elders gebruikt *rakkert*, *schobbejak*, *smeerlap* en dergelijke fraaiigheden meer. Ik vermoed, dat dit *miter* staat voor *sodomiter*. Rechtstreeksche bewijzen heb ik niet. Alleen dit. In een plaatsje in dat gewest, berucht wegens boven aangeduide zonde, hoorde ik eens aldus naar iemand vragen: Is hij ook een *mietje*? (= mitertje, eufonisch voor *miter* = *sodomiter*). Ik weet wel, dat de eerste der drie bovenstaande uitdrukkingen daarmee niet verklaard wordt, de tweede en derde echter wel, dunkt mij. Ik geef dan ook mijn gevoelen voor beter, en laat gaarne anderen beslissen tusschen mijter = bisschopshoed en *sodomiter*.

b. Een *beduidend* verlies.

Blz. 120. De heer Stellwagen beweert, dat *beduiden* in goed Nederlandsch steeds moet beteekenen: *verklaren*, en keurt op grond daarvan de uitdrukking een *beduidend* verlies af, die immers niet kan beteekenen: een *verklarend* verlies. Nu ben ik het in zooverre volkomen eens met den heer S., dat ook ik in bedoelde uitdrukking *beduidend* steeds als een landlooper heb aangemerkt, wien hoe eerder hoe beter weder de Oostelijke grenzen onzes Rijks moeten gewezen worden. Toch is 't mij dezer dagen tweemaal voorgekomen, dat ik in het Neder-Betuwsch dialect *beduiden* ontmoette in eene andere beteekenis dan *verklaren*. De eerste maal was het op de speelplaats. Een knikker was tegen een takje of steentje aangerold. A. wil hem nu zoover vooruit leggen, als hij zonder den hinderpaal vermoedelijk zou zijn gekomen. B. verzet er zich tegen: „Alles duij” (= duidt = beduidt) roept hij. Alles beteekent iets, heeft recht van bestaan: alles geldt, geene excepties! — Ik kan hier de beteekenis van *verklaren* niet vinden. — De tweede maal was het in school. Eene Fransche thema was door mij gecorrigeerd, het aantal fouten had ik er onder geschreven. Een belangstellend maker meent, dat ik mij verteld heb, dat er eene fout meer in is dan het cijfer aangeeft. Neen, fluistert de maker van de thema: „die cedille (dat accent, wat was 't ook?) dui' nie'” d. i. komt niet in aanmerking, wordt niet meegeteld. — Ook hier zoek ik te vergeefs naar *beduiden* = *verklaren*. 't Woord beteekent hier blijkbaar:

gelden, in aanmerking komen. Kan het dat ook niet beteekenen in: een *beduidend* verlies? Het wordt dan: een verlies, dat inderdaad voor een verlies mag gelden, in aanmerking komt, dat met recht een verlies mag geheeten worden.

c. Eene lans voor: *zich zelfmoorden* als *werkwoord*, niet als *werking*.¹⁾)

Vergis ik mij niet, dan is *zich zelfmoorden* eene der jongste scheppingen van de spraakmakende gemeente. Voor zoover ik kan nagaan, is zij niet als barbarisme, in strijd met het Nederlandsche taaleigen, uit doode of levende talen op onzen bodem overgeplant. Zij is dus in onzen eigen tuin opgeschoten. Als onkruid? Dat is nu maar de vraag. M. a. w. Heeft dat nieuwe woord recht van bestaan? Bestond er behoefte aan? Verrijkt het onze taal? Die vragen moeten we trachten onbevungen te beantwoorden. We mogen ons bij de beantwoording dus niet laten leiden door voor- of tegeningenomenheid met de zaak, de handeling, waarvan het woord slechts de afbeelding is. Nu is het een feit, dat in de laatste tien jaren de gevallen van zelfmoord hier en daar op zorgwekkende wijze in aantal zijn toegenomen, zoodat men zich ongaarne langer bleef bedienen van de omslachtige spreekwijze: zich door zelfmoord om het leven brengen, of: door zelfmoord een einde aan zijn leven maken. Zich van kant maken was ook vrij lang en daarbij — plat. Zich vermoorden werd schier uitsluitend gebruikt in figuurlijken zin. Bv. van iemand, die aan delirium tremens gestorven was: heette het: die kerel heeft zich door den drank vermoord. Zoekend naar eene korte, kernige uitdrukking vond men, in analogie met *reikhalzen* van *reikhals*, *klappertanden* van *klappertand* en dergelijke (Zie Dr. W. L. Van Helten, Kleine Nederlandsche spraakkunst I § 62) *ZICH ZELFMOORDEN* van *zelfmoord*.

Het is dus een denominatief met de beteekenis: „het verrichten der werking, die het grondwoord noemt” — waarbij het voorwerp *zich* kon gemist worden — evenals *biechten*, *denken*, *blazen*, *braden*, *stooten*, *loopen* (Kleine Ned. spraakk. I § 53, b.) — Wat zijn objectieven vorm aangaat, is het analoog met *zich vergissen*, *zich vermeten*, *zich aanmatigen*, *zich inbeelden*, welke werkwoorden alle — aangezien men niet een ander *vergissen*, *iets vermeten*, *aanmatigen*, noch *inbeelden* kan — het object *zich* pleonastisch bij zij zich hebben, evenals *zich zelfmoorden*.

De heer Stellwagen, aantoonende, dat het Taalgebruik zich verzet tegen afleidingen als *zich zelfmoorden*, wijst er op, dat *zich zelve verheffen* (op zijne adellijke geboorte bv.) nooit wordt *zich zelfverheffen*, noch *zich zelve vernederen*: *zich zelfvernederen*. „Alle samenstelling van *zelf* met werkwoorden wraakt het taalgebruik.”

¹⁾ Zie het volgend artikel.

En verder: „zelfmoord, zelfverheffing, zelfvernederig, dat is echte munt: samenstellingen van *zelf* met substantieven behooren tot onze oude, goede Hollandsche woorden.” — Mag ik de opmerking maken, dat *zich zelfverheffen*, *zich zelfvernederen* zeer goed denkbaar zouden zijn, indien *a.* de substantieven *zelfverhef*, *zelfverneder*, zonder uitgang, naast *zelfmoord* (verg. H. D. *Mörder* = Ned. *moord*) bestonden; *b.* indien die substantieven *zelfverhef*, *zelfverneder*, niet eene figuurlijke beteekenis hadden, twee bijzonderheden, die men bij *zelfmoord* niet uit het oog mag verliezen.

Is nu *zich zelfmoorden* niet in strijd met het Nederlandsche taaleigen gevormd, dient het om kort en krachtig een betrekkelijk veelvuldig voorkomend begrip te benoemen, onderscheidt het daarbij dat begrip van een daarmee verwant: zich vermoorden in figuurlijke beteekenis, dan zouden wij haast geneigd zijn te beweren, dat *zich zelfmoorden* — is het woord al niet fraai — toch de Nederlandsche taal verrijkt. Zijn mijne praemissen verkeerd, de heer Stellwagen onderrichte mij: ik wil mij gaarne laten overtuigen.

Maurik, 13 April 1882.

J. C. GROOTHUIS.

„Een beduidend verlies”. — „Zich zelfmoorden”.

Naar den etymologischen zin — het werd door mij duidelijk aangewezen — moet *beduiden* = *verklaren* wezen. Dan, het Taalgebruik met zijn oppermachtig recht van medespreken, heeft zich laten gelden, en aan de uitdrukking „dat *beduidt* niets, wat die of deze daar zegt” den zin gegeven van „dat beteekent niets, enz.” Ik zie er dan ook niet vreemd van op, dat een knikkerende jongen, in 't Neder-Betuwsch zich uitdrukkende, tot zijn makker zegt „alles duy = doidt = beduidt = geldt,” noch ook hiervan, dat een kameraad van dezen „dui'nie” in de beteekenis van „wordt niet meegeteld” bezigt. Maar wat mij bevreemdt, is het voorstel des heeren Groot-huis, om nu op dezen en geen anderen grond, aan de uitdrukking „een *beduidend* verlies” den zin te willen toekennen van: „een verlies, dat inderdaad voor een verlies mag gelden, in aanmerking komt, dat met recht een verlies geheeten mag worden.” Want wordt dit voorstel wet, dan loopt de toepassing op taalverarming uit. Immers:

Een verlies, dat inderdaad voor een verlies mag gelden	= een <i>gewichtig</i> verlies.
Een verlies, dat als een verlies in aanmerking komt	= een <i>aanmerkelijk</i> verlies.
Een verlies, dat met recht een verlies mag heeten	= een <i>werkelijk</i> verlies.

Is 't dan raadzaam, ter wille van de Nederbetuwsche jongens al deze en soortgelijke uitdrukkingen — tegen de etymologie in — door het woord „beduidend” te vervangen? Ik hoop, dat de heer Groothuis zijn voorstel terug neemt.

Want indien de Nederbetuwsche jongens hun zin krijgen, waarom dan ook niet b.v. de Noordhollandsche schoolknappen, die in de, door den heer Groothuis genoemde, gevallen plegen te zeggen: „dat *doet* niet”, „dat *doet* wel”, zoodat we op hun gezag, en dezelfde redeneering des heeren Groothuis volgende, van „een doend verlies” voor „een verlies, dat inderdaad voor een verlies mag gelden” zouden gaan spreken.

Nog iets; de hoofdquaestie in zake „een beduidend verlies” was deze: kan genoemde uitdrukking in de plaats treden voor „een *gewichtig* verlies; — een (*veel*) *beteekenend* verlies?” Op de vroegere door mij aangegeven gronden, op de thans meegedeelde tevens, blijft mijn antwoord met beslistheid ontkennend.

Zich *zelfmoorden*. Ik verheug mij, dat de heer Groothuis niet verder is gekomen door zijn pleidooi ten gunste der gewraakte uitdrukking dan tot deze slotsom: „wij zouden haast geneigd zijn te beweren, dat *zich zelfmoorden* — al is het woord niet fraai — toch de Nederlandsche taal verrijkt.”

Want ik moet haar het recht van bestaan opnieuw ten ernstigste betwisten.

Verrijkt de uitdrukking der taal?

„Men bedient zich ongaarne langer van de omslachtige spreekwijze: zich door zelfmoord om het leven brengen, of door zelfmoord een einde aan zijn leven maken,” zegt de heer Groothuis. Maar, maar.... „men” is niet zoo omslachtig, „men brengt zich om 't leven,” zonder meer, en gelooft dan, dat de hoorder dezer tijding wel weet, hoe de ongelukkige dader het feit „door zelfmoord” heeft gepleegd. „Men” maakt een einde aan zijn leven, maar ziet geen kans het anders dan „door zelfmoord” te doen: door zelfmoord een einde aan „*zijn*” leven maken nog wel, is der taal eene omslachtigheid opdringen, die zij 't recht heeft af te wijzen.

„Zich van kant maken” is vrij lang, zegt de heer G. Is 't wezenlijk langer dan „zich zelfmoorden”? Maar het is plat, luidt het verder, en dit is naar waarheid.

Maar is „zich van 't leven berooven,” „zich 't leven benemen” ook plat? Ik ga verder en durf vragen: welke der beide uitdrukkingen: „de Heer N. N. heeft *zich* in eene vlaag van zwaarmoedigheid van 't leven beroofd (*het leven benomen*)” en „de heer N. N. heeft *zich* in eene vlaag van zwaarmoedigheid *gezelfmoord*”, welke dezer uitdrukkingen is beschaafd, welke plat?

Zich zelfmoorden en taalverrijken gaan niet samen.

Eigenlijk is hiermede het vonnis over *zich zelfmoorden*, na het vroeger door mij gezegde, geveld. Toch wil ik de stelling, dat het woord etymologisch verkeerd is, nog een weinig toelichten, opdat de heer G. ook dit gedeelte van zijn betoog terugneme.

„Samenstellingen van werkwoorden met zelf wraakt het taalgebruik”, beweerde ik en beweer ik opnieuw. „Zich zelfverheffen, zich zelfvernederen bestaan niet,” — „maar zouden zeer goed denkbaar zijn, indien de substantieven zelfverhef en zelfverneder bestonden, en deze zelfstandige naamwoorden niet eene figuurlijke beteekenis hadden,” pleit de heer G. Is deze redeneering behoorlijk doordacht? Ik moet het tot mijn spijt betwijfelen. Ik wil niet spreken van 't gevaarlijke eener bewijsvoering, die zich aldus uitlaat: *indien* maar de woorden zelfverhef en zelfverneder bestonden, dan enz. Slechts dit breng ik nog onder de aandacht des heeren Groothuis: gelijk *zelfmoord* een moord is op zichzelf, zoo is *zelfstrijd* een strijd tegen zichzelf; maar wien zal het in den zin komen voor 't werkwoord *zich zelfstrijden* eene lans te breken? Laat dan ook *zich zelfmoorden* buiten verdere verdediging blijven.

Den Haag, Mei '82.

A. W. STELLWAGEN.

Bladvulling.

De werken van Cats hadden in de 17e eeuw verbazenden aftrek; van 't *Houwelick* waren in 1655 reeds bij de vijftig duizend exemplaren in de wereld; van de *Emblemata*, *Maegdeplicht*, *Zelfstrijt* en *Manlijke achtbaerheijt* weinig minder; van den *Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijd* vijftiwintig duizend, van den *Trouwing* nog ruim zoo veel. Bovendien werden zij in Brabant en Vlaanderen nagedrukt en in verschillende talen overgezet.

J. E. T. G.

Examen te Hykersmilde.

18 Februari 1882.

Redekundig ontleden :

Als schier ieder groot *genie* het *kind van een grooten tijd*, spiegelt Vondel, aan staats- noch aan stadhouderlijke partij uit belang verbonden, al de *wisselzucht*, al de worstelingen van regeerings- en godsdienstbegrippen der *zeventiende eeuw eigenaardig* af. Het is niemand verboden te wenschen, dat hij er boven hadde gestaan, *mits* men *billijk* blijve erkennen, hoe hoog hij zich *vast* verhief.

(Potgieter).

Verklaar de beteekenis der cursief gedrukte woorden en uitdrukkingen.

Het is duidelijk, dat deze aanhaling twee volzinnen bevat, die men niet als *voorzin* en *nazin* eener *periode* mag beschouwen, omdat er geen *keerpunt* of *wending* in voorkomt. Er is echter wel *verband* tusschen beide, omdat het onderwerp en de bepaling van het voor erp uit den eersten volzin in den tweeden door voor-naamwoorden worden uitgedrukt.

1^e Volzin :

A. Hoofdzin: *Vondel spiegelt al de wisselzucht, al de worstelingen van regeerings- en godsdienstbegrippen der zeventiende eeuw eigenaardig af.* Bevestigende, bepaalde, veelvoudige werkingszin in den bedrijvenden vorm.

B. Verkorte bijvoegelijke zin: *het kind van een grooten tijd.* Bev. bep. enkelv. hoedanigheidszin; bijstelling van: *Vondel.*

C. Verkorte vergelijkende bijwoordelijke zin: *als schier ieder groot genie.* Bev. bep. enkelv. hoedanigheidszin; bepaling van: *is het kind, nl. Vondel, die het kind van een grooten tijd is, als (of gelijk) schier ieder groot genie is.*

D. Verkorte bijvoegelijke zin: *aan staats- noch aan stadhouderlijke partij uit belang verbonden.* Ontkennende, bep. veelv. hoedanigheidszin; bepaling van *Vondel.*

A. *Vondel* onderwerp, *spiegelt af* gezegde, *al de wisselzucht, al de worstelingen* nevengeschikte voorwerpen, *van regeerings- en godsdienstbegrippen,* nevengesch. bepalingen van de voorwerpen, *der zeventiende eeuw* bepaling van *begrippen, eigenaardig* bepaling van 't gezegde.

B. *Het kind* gezegde, *van een grooten tijd* bepaling van 't gezegde.

C. *Ieder groot genie* onderwerp, *schier* bepaling van 't onderwerp, *als* vergelijkend voegwoord.

D. (*Niet*) verbonden gezegde, aan staats- (of) aan stadhouderlijke partij nevensgesch. bepaling van 't gezegde, uit belang bepaling van 't gezegde.

2^e Volzin.

A. Hoofdzin: *Het is niemand verboden (geworden.)* Ontkennende bepaalde, enkelvoudige werkingszin in den lijdenden vorm.

B. Beknopte onderwerpszin: *te wenschen* enz. (= *dat hij wenscht.*) Bevestigende, bep. enkelv. werkingszin in den bedrijvenden vorm.

C. Voorwerpszin van *wenschen*: *dat hij er boven hadde gestaan.* Bevest. bep. enkelv. bestaanszin.

D. Voorwaardelijke bijwoordelijke zin: *mits men billijk blijve erkennen* enz. Bevest. bep. enkelv. werkingszin.

E. Voorwerpszin van *erkennen*: *hoe hoog hij zich vast verhief.* Bevest. bep. enkelv. werkingszin.

A. *Het* grammatisch onderwerp, *is verboden gezegde, niemand* belanghebbend voorwerp of bepaling in den 3n nv.

B. *Te wenschen* gezegde.

C. *Dat* voegwoord, *hij* onderwerp, *hadde gestaan gezegde, er boven* (= *daarboven, boven die*) plaatsbepaling.

D. *Mits* voegwoord, *men* onderwerp, *blijve erkennen gezegde, billijk* bepaling van wijze.

E. *Hij* onderwerp, *verhief* gezegde, *zich* voorwerp, *hoog* bepaling van wijze, *hoe* bepaling van graad van *hoog*, *vast* bepaling van tijd.

Genie.

1. Die man is een *genie*, zijne zoons zijn geen *genieën*.

2. Die man heeft *genie* (zonder meervoud.)

3. Hij dient bij de *genie* (zonder meervoud.)

4. Zijn goede *genius* (meerv.: *geniën, geni.*)

Het woord *genius* (sub 4) is eigenlijk het grondwoord van *genie* (sub 1 en 2.)

Genius beteekent „beschermgeest (ook van plaatsen.) Ieder mensch had er een. Men offerde hem op zijn geboortedag en andere familiefeesten.” In ruimer zin is het „den goeden oft den quaden engel, die eenē ijghelijckē van sijnder gheboorten af gegheven is, om hem te beschadigē oft te bewarē (ommer somē seijt.)” (Diction. tetraglotton 1612.)

Daarom zegt men bepaaldelijk: zijn *goede* *genius*.

Genius komt van *gigno* = ik breng voort. Met het voorvoegsel *in* wordt dit: *ingigno* = door de natuur geven. Hiervan is gevormd het zelfst. naamwoord *ingenium*, dat hetzelfde beteekent als aard, inborst, vernuft, geest, „de nature die een yegelijck heeft geest en verstant dat men van naturen heeft.” Van dit *ingenium* is het fransche *ingénieux* gevormd, alsmede ons woord *genie* (sub 2.)

Genie is een abstract begrip, zoowel als verstand, vernuft, en heeft dus geen meervoud. Het wordt concreet, wanneer men er den man mede bedoelt, die het genie in hooge mate bezit (sub 1.)

Voor *geest en vernuft* vindt men bij Breeroo het van *ingenium* verbasterde *ingien*:

„Ons Brabant heeft de prijs voorwaer van alle lien;
„Het volcxken is beleeft en van een goet *ingien*.”

Hetgeen blijken draagt van door een genie te zijn voortgebracht, noemt men *geniaal*: „een geniaal denkbeeld.”

Het woord *genie* uit het derde voorbeeld heeft met de overige niets te maken: 't is afkomstig van het fransche woord *engin*, dat zooveel beteekent als *oorlogstuig*, *schutgevaarte* (zooals blijden, katten, katapulten.) Ook in 't hollandsch komt dit woord voor: toen Graaf Willem IV in 1345 aanstalten maakte om Utrecht te belegeren, werden zevenendertig schippers aangenomen om de *engiene* over te brengen naar Yselstein (Zie Nijhoff's Bijdragen VII bl. 79.) Een opzichter over het oorlogsmateriëel heette alzo een *ingenieur*, welk woord Hooft dwaaslijk door *vernufteling* vertaalde: „maar Vega, een Spaansch vendrigh... als dienende ook voor *vernufteling*.”

Bij Potgieter beteekent het woord *genie* dus: groote geest; vernuft, dat zonder veel hulp van buiten, zich zelf heeft gevormd.

Het kind van een grooten tijd.

Alleen in groote tijden worden groote genieën geboren; maar daarom dragen deze ook, ondanks hunne oorspronkelijkheid, het kenmerk van hunnen tijd; gelijk een zoon de trekken zijns vaders verraadt, zoo weerspiegelt het karakter van een groot genie den geest des tijds, die hem heeft voortgebracht.

Wisselzucht is de *zucht* om te *wisselen*, te *verwisselen* van toestand, meester, woonplaats, regeeringsvorm, enz. Evenzoo is *babbelzucht*, *praatzucht*, *snoepzucht*, *vitzucht* de *zucht* om te *babbelen*, te *praten*, te *snoepen*, te *vitten*; *geldzucht*, *staatzucht* is *zucht* naar *geld* en naar hoogen *staat*. Het woord *zucht* beteekent in deze samenstellingen *begeerte* en is vrouwelijk. Het is verwant aan het woord *ziek*: vandaar dat men de bijvoegelijke naamwoorden *babbelziek*, *praatziek*, en ook *wisselziek* heeft:

„Is dan de *wisselzieke* zin
Van de onstandvaste Mingodin
. u in het hart gevaren?”

(A. N. van Pellecom).

„Het Nederlandsche volk is ongedurig noch *wisselziek*.”

(A. Pierson).

Bij Bilderdijk: *zweelziek* voor *begeerig om in te zweelgen*:

„Het *zwelgziek* graf ontsluit zijn mond.”

In *waterzucht* beteekent het laatste deel *zwellling* en is ook vrouwelijk; in *geelzucht* beteekent het *ziekte*.

Zucht voor *ademhaling*, bijv.: een' *zucht* slaken, is mannelijk.

De zeventiende eeuw is eene figuur, die men *metonymia* of *overname* noemt. Zij bestaat in dit geval in het nemen van den *tijd* voor 't *geen daarin gebeurd is*, of voor de *menschen, die daarin geleefd hebben*.

Eigenaardig is een bijwoord, door *afleiding samengesteld* uit *eigen* en *aard* met het achtervoegsel *ig*. Het beteekent: *naar hunnen eigen aard*, en komt in beteekenis overeen met het basterdwoord *karakteristiek*.

Deze of gene bedient zich van *eigenaardige uitdrukkingen*, dat zijn zegswijzen, die geheel overeenkomen met den aard van hem, dieze gebruikt, — uitdrukkingen, die den spreker *kenmerken* of *kenschetsen*.

Zoo zegt Potgieter elders: „Er is een Hollandsch dichter, wiens verzen hunne *eigenaardige* beeldtenis vinden in de spiegelgladde oppervlakte van eene onzer vaarten.” De hollandsche vaart kenschetst den eigen aard der verzen van Cats.

„Da Costa's gevoeligheid beperkte zich in overeenstemming met zijnen semietischen oorsprong tot het gebied van den godsdienst. In tegenstelling met den leerling (da Costa) komt het indo-germaansch karakter van den meester (Bilderdijk) hierin *eigenaardig* uit.”

(A. Pierson).

Mits, een voorwaardelijk voegwoord, afgeleid van *met*. Men kan het vervangen door: *onder voorwaarde dat*. Het dient dan ook om voorwaardelijke zinnen aan den hoofdzin te binden.

Billijk een bijwoord van hoedanigheid met de beteekenis van *redelijk, rechtvaardig*. Blijkens den uitgang is het afgeleid: maar de afleiding is duister.

V a s t

is bijvoegel. naamwoord of bijwoord en heeft drie beteekenissen, zooals uit de volgende voorbeelden blijkt:

a. *sterk, stevig, onwrikbaar, stellig*.

„Een *vaste* burgt is onze God!”

„Doch wat konst gaat *vast* genoeg om nemmer te haapren?”

(Hooft)

„U grensen die besluyten de dycken hoog en *vast*

„Waerop de zee moet stuyten”. (Starter)

„Soo weet, dat mij de schroef dan niet te *vast* en staat.”

(Cats)

„Lord Baby was op 't *vaste* land

„En zag een stuk van 's meesters hand.” (Alb. Thijm)

„'k geloofde *vast*, dat zij mij riep.” (Hofdijk)

„Toen hij door *vasten* slaap vermand
 „Den dood vond door Graaf Hermans degen.” (Rob. v. d. Aa)
 „Wijl andren, steeds den vorst genegen,
 „*Vast* hoopten, dat hij.” enz (van Lennep)
 „Harten sloten *vast* aan harten.” (Withuys)
 „Hij zwoer met *vasten* zin: dat nooit dan met zijn leven
 „Hij aan uitheemsch gezag zijn boot zou overgeven.”
 (van Lennep)
 „Hij peinst; 't besluit staat *vast* (dez.)
 Verder: een *vast* vertrouwen, een *vast* gemoed, een *vaste* tred,
 een *vast* geheugen, enz.

Deze beteekenis heeft het ook in eene menigte samenstellingen:

„Dus ook menig in God *vastgeworteld* gemoed.” (da Costa)
 „Wat dan het nederige riet
 „Bij den *standvasten* vorst der boomen.” (dez.)
 „*Vastgenageld* aan de stede
 „Zag ik naar die vlag omhoog.” (Withuys)
 „*Houdt* Neerland zoo zijn vrijheid *vast*,
 „Als held Chassé zijn eed en last.” (Loots)
 „Sprong Itthamar de jager toe
 „En *griep* den grijsaard *vast*.” (de Rop)
 „Een heele *houvast*” van: *vasthouden*.
Hokvast = gehecht aan 't hok, zooals duiven.
Standvast is een verkorting van *standvastig*.
Bijbelvast = sterk in bijbelteksten.
Vast in de leer = onwrikbaar in de leer.
 Het tegenovergestelde van *vast* is *onvast*:

„'t Is 't *onvast* en verdeeld gemoed
 Vervuld met damp en winden.” (Camphuysen).

b. *Voortdurend, onophoudelijk*:

„De tijd vervliegt op arendsvlerken
Vast ijlings heen.”
 „Mijn broeder jaagt hen na, zij nemen *vast* de wijk.”
 (Vondel).

„Wij groeien *vast*, in tal en last” (dez.)
 „De boogh der halve maene, aen 't kraecken en aan 't knacken,
 „Zoo stijf gespannen staet (want d'einden krommen *vast*.)”
 (Vondel. Luc.)

c. *Reeds, al, voorloopig*:

„'k Zet middlerwijl 't ontbijt *vast* klaar.”
 „Zoo sprak de burggraaf Eberhard
 „En smeed den tabbaart, grof en zwart,
 „De pelgrimsmom
 „*Vast* rond en om.” (Alb. Thijm).

„En zeg dat Pieter *vast* messen slijpt, zeg aan Lijs, dat die *vast* klarigheid voor de tafel maakt. (Wolff en Deken).

Het wordt in gelijke beteekenis verbonden met *al*:

„Ik zal hem wel te vriend en houden en gaar *alvast* alle prijscouranten en begraafnisbriefjes voor hem op.” (Dez.)

In het opgegeven stuk van Potgieter heeft *vast* de beteekenis van *al*.

Hilversum.

J. E. T. G.

„VREEMDELINGEN ZONDER MIDDEL (LIEVER: RECHT) VAN
BESTAAN VERZOEKE AAN TE HOUDEN EN OVER DE
GRENZEN TE ZETTEN!”

Met zeer veel belangstelling heb ik het artikel van den Heer Dr. J. van Leeuwen Jr. in den *Ned. Spect.* 28 Jan. 1882 gelezen, getiteld: *Wat is getrouw vertalen?* en vooral het daarin aangehaalde koor uit de *Antigone* van Sofokles:

„Straal der zonne, gezegend licht,
Dag der dagen, wiens milde glans
't Zevenpoortige Thebe omgloort!
Over Dirké's spieglenden vloed
Slaat ge uw schittrende blikken op,
Heilverkondigend, redding brengend.
Ertsonpantserd, blank het rondas,
Toog de strijdbre Argeër te veld: —
Als een voortvluchtige jaagt hij van hier
Met loszwierenden teugel.”

Jammer maar, dat zulke schoone verzen ontsierd worden door zulk een leelijk woord als *ertsonpantserd*, een woord, dat wij bij onze Hoogduitsche naburen gestolen hebben, dezelfde die „afnemers” voor een of ander „prijsgekroond” artikel zoeken. Indien goede schrijvers voorgaan en voortgaan met zulke woorden te gebruiken, zullen deze weldra geheel in onze taal „ingeburgerd” worden. Wat toch beteekent *ertsonpantserd*? Natuurlijk *ompantserd* met *erts*; maar zegt men dan ook *sneeuwbedekte toppen*, *suikerbestrooide pannekoeken*, *boschbegroeide streken*, *olieverfgeschilderde landschappen*, *wittedasvoorziene heeren* enz.? — Wat is verder *erts*? *Ert*s is een metaal in onzuiveren toestand, vermengd met aardachtige of steenachtige bestanddeelen, een ruwe, onaanzienlijke massa, die van buiten niet verraadt, welk een kostbare stof zij verbergt. Zoo heeft men gouderts, kopererts, looderts.

Maar van zulke steenbrokken maakt men geen harnas, dat is letterlijk onmogelijk. De bedoeling van den dichter is waarschijnlijk: *met een BRONZEN of KOPEREN pantser*: in het Hoogduitsch na-

melijk heeft *Erz* ook de beteekenis van *brons*; niet alzo in onze taal.

Van daar, dat ook deze regel van Schaezman af te keuren is:

„Het woord, dat
 des kunstnaars hand straks met een zegel teekent,
Dat erts tot goudmunt slaat!”

Van *gouderts* slaat men geen *goudmunt* (weer een germanisme), evenmin van *brons*, maar wel van *goud* met een zeker alliage van *koper*, maar dit mengsel heet nooit *erts*.

Helmers gebruikte evenzeer en ook ten onrechte *erts* in de beteekenis van *brons*:

„Meer duurzaam leeft zijn roem bij u, mijn landgenooten,
 Dan 't Standbeeld zijn zal uit het kostbaarste *erts* gegoten.”

Om tot het *ertspantser* terug te keeren: Hoe veel schooner wordt een nagenoeg gelijk begrip uitgedrukt door P. Camper in zijne vertaling van Euripides' *Fenicische Vrouwen* (4e Bedrijf):

„Reeds heeft het heldenpaar, uit Edipus gesproten,
Met glinstrend koper zich de fiere borst omsloten.”

Een anderen „gesignaleerde” vinden wij in denzelfden koorzang:

„Hem riep Poluneikos, dorstend naar wraak:
 En hij wierp zich *verheerend* in onze landouw.”

Verheeren is Hoogduitsch, — wij zeggen *verwoesten*, *vernielen*. *Overheeren* is daarentegen weer Hollandsch, — maar 't staat er niet.

Een derde, die niet pluis is, komt in dezelfde rei voor:

„'t Sneeuwglanzige schild en de flikkende speer
 En het stralend kuras
 En de *manen-omwapperde* helmkam!”

Volgens Sofokles had de Grieksche krijgsman zijn helm versierd met paardemanen, op dezelfde wijze als in onzen tijd de kurassiers een' paardestaart aan den kam hunner koperen helmen droegen. Bij Euripides vindt men zwanepuimen op den helm:

„Wie is hij, spreek! (vraagt Antigone) wiens wapenhoed
 De zwanenpluim versiert,
 Die op een ros vol oorlogsmoed,
 Den arm door 't koopren schild behoed,
 Den gang des legers stiert?” (Camper).

Manen-omwapperd moet dus beteekenen *door manen omwapperd*, maar is geen Hollandsch. Ook *wapperen* manen of haren niet, maar *fladderen*, terwijl *vlaggen* wapperen.

Hilversum.

J. E. TER GOUW.

NOG EENS DE KAAK.

Op de kaak stellen is geen nieuwe uitvinding, om iets bijzonders te zeggen (N en Z bl. 89,) maar een oude en geijkte term, zooals blijkt uit de volgende Ordonnantie:

„Philips bij der gratie Godts, Coninck van Castillien, van Leon” enz. enz.

Art. XXXIX: „Indien sich yemant vervoordert (*vermeest*) de goude oft de silvere penninghen te saulderen (*uitboren en met lood opvullen*), borderen (*den rand afsnijden?*), vergulden, nagelen (*door het inslaan van een spijker tot de vereischte zwaarte brengen*) oft andersins te swaren, wij willen dat hij op de kake gheset ende thien jaren langh wt onse voors. Lande ghebannen, oft andersins ghestrafte worde naer het goedt-duncken des Rechters.” Brussel 20 februari 1652.

Ook Breeroo geeft ons in het *Moortje* een voorbeeld van deze uitdrukking:

„Ghij souwtet seecker soo met dese saeck maken,
Dat ghij wel licht'lijk mocht d'eerste *op de kaeck* raken.”

Aan het stadhuis te Woerden vindt men nog de oude kaak: zij bestaat uit een vierkanten steenen pilaar, van boven plat. De misdadiger werd er boven op gezet en met de nog aanwezige ijzeren ringen aan den muur bevestigd.

Dat gedeelte van den muur, waaraan de halsband en ringen zitten, behoorde ook tot de kaak, en zoo stond de veroordeelde zoolwel *op als aan* de kaak.

Ook te Kuilenburg is de kaak nog aanwezig.

Ik geef echter volkomen toe, dat de uitdrukking *op de kaak stellen* tegenwoordig geen recht van bestaan meer heeft, de kaken zijn nagenoeg allen verdwenen, de kaakstraf is afgeschaft, en de zegswijze *aan de kaak* heeft alleen eene figuurlijke beteekenis.

Hilv.

J. E. t. G.

De verklaring van de benaming „Spaansche mat,” volgens Multatuli, is gezocht, maar wie weet eene betere? Spaansche matten waren eigenlijk in Mexico en Peru geslagen *piasters* of *realen van achten*, niet *dollars*. Er waren ook *vierkante* onder; die van Peru waren zeer slecht. Onze Zeeuwsche rijksdaalders hebben er niets mede te maken.

Door den Noord-Amerikaanschen invloed worden de *piasters* ook *dollars* genoemd en spreekt men zodoende ook van *pilaardollars*, zoo goed als van *pilaarmatten*. — De naam *mat* herinnert mij de volksnamen voor onze munten, nl: *achterwiel*, *vijftiger*, *riks* en *rijkspop* voor het 2½ guldensstuk; *pop* voor den gulden, welke naam

nog afkomstig is uit den tijd, toen de gulden de „Nederlandsche Maagd” vertoonde, het laatst in 1800; *vijfje* of *mafje*, *doppie* of *dubbeltje*, *stuivertje*, *vierduitenstukje* of *kluit* en *halfje* of *kleintje* voor de stukken van 25, 10, 5, 2½ en ½ cent.

J. E. t. G.

Papa en mama.

In 1874 verscheen bij Wm. H. Allen and Co. te Londen een werk getiteld *Primitive and Universal Laws of the Formation and Development of Language a rational and inductive system founded on the natural Casis of Onomatops by Callistus Augustus Count de Goddes Liancourt and Frederic Pincott*, met het motto:

Verba ex „onomatopoeia” orifunter.

Naturâ revoluta, ad Naturam revertunter.

Bij de samenstelling van dit boek of liever van deze verzameling van gedeeltelijk samenhangende aantekeningen en hoogst vermakelijke onzinnigheden is blijkbaar gebruik gemaakt van *zeer nauwkeurige* woordenboeken, daarom meenen we vertrouwen te moeten stellen in hetgeen we daar aangaande *papa* en *mama* vinden. De schr. hebben daar die woorden in 219 talen opgegeven en de beginletters zijn daar als volgt:

1—21, *p*; 23—23, *b*; 24—25, *p*; 26—28, *b*; 29—38, *p*; 39—50, *f*; 51—56, *v*; 57—59, (*ha*); 60—73, vocaal = *o*; 74—91, *j*, *i*, *o*; 92—112, *p* ...*p*; 113—156, *b*, *m*, *p* of ...*m*, ...*p*, ...*b*; 157—172, *t*; 173—181, *t*, *p*, *b*; 181—219, *t* of *tt*.

Wie oplette, hoe kinderen leeren spreken, weet, dat ze eerst *tt* en daarna *pp*, leeren zeggen, reden genoeg om daaruit te verklaren, dat deze vormen bijzonder door kleine kinderen gebruikt worden. Op Vlieland had men voor ruim dertig jaar en wellicht nog, voor *vader* en *moeder* de woorden *taat* en *mem*; dat *mem* is daar toch zeker geen verbastering van een Fransch woord. En het Joodsch-Duitsch *memmele* of *mîmele*?

Leekgedachten over het hedendaagsche taalgebruik.¹⁾

JACOB VAN LENNEP heeft eens gezegd: „Het zal lichter vallen het Haarlemmer Meir leég te malen, dan de sedert een halve eeuw by ons ontstane onduitsche woorden uit de taal te pompen, en men zal met minder moeite het Fliemeir afdammen en de wateren der Noordzee keeren, dan een dam leggen tegen dien springvloed van uitheemsche woorden en wendingen, welke zich, dagelijks, in onze tijdschriften, in onze dagbladen, in onze wetten, in onze gesprekken weten in te dringen.”²⁾ Aan de juistheid dier voorspelling valt niet te twijfelen. Trouwens het eerste gedeelte er van is reeds vervuld: de Haarlemmermeer is leeggemalen, maar onze taal wemelt nog van Germanismen, Gallicismen, Anglicismen en andere barbarismen; en het is meer dan waarschijnlijk, dat de Zuiderzee reeds lang in vruchtbaar bouwland herschapeu zal zijn, eer onze moedertaal den graad van zuiverheid bereikt zal hebben, dien VAN LENNEP haar toewenschte. Te allen tijde zijn de taalzuiveraars aan het werk geweest, maar het is hun nooit gelukt, en het zal hun ook nooit gelukken, ons Nederlandsch van vreemde smetten vrij te maken. Deze treurige ondervinding en dit sombere vooruitzicht ontslaan ons echter niet van den plicht, overal waar wij kunnen strijd te voeren tegen de vreemdelingen, die te kwader ure ons taalgebied zijn binnengedrongen, en zoo spoedig mogelijk weder over de grenzen behooren gejaagd te worden.

Die *toenames* en *opnames*, waarvan onze dagbladen wemelen, die *nevenbedoelingen* en *nevenbetrekkingen* (en dan vaart men nog al tegen het *nepotisme* uit!), die *nevenoorzaken* en *nevenomstandigheden* — die PROF. DE VRIES reeds jaren geleden gebrandmerkt heeft,³⁾ en die ook door VAN LENNEP⁴⁾ gegeeseld zijn — die *voorradije*⁵⁾ goederen, die *beduidende*⁶⁾ verliezen, enz. enz. — zijn al te gader gevaarlijke indringers, die onze schoone moedertaal bederven, en waartegen niet te dikwijls gewaarschuwd kan worden.

Liever echter dan over deze woorden uit te weiden, wil ik hier de aandacht vestigen op een paar uitdrukkingen, die wij herhaaldelijk in onze nieuwsbladen aantreffen. „Gisteren werd uit den Binnenamstel het lijk opgehaald van een *fatsoenlijk* uitzienden man, naar gissing

¹⁾ Zie bl. 8 van dezen jaargang.

²⁾ *Proeve eener verduitsching der Grondwet van het Koninkrijk der Nederlanden*. Amsterdam, 1844, blz. III.

³⁾ *Archief voor Nederlandsche taalkunde* van A. DE JAGER, II. 189: „plomper germanisme, erger verkrachting van de moedertaal, kon wel nauwelijks worden uitgedacht.”

⁴⁾ *Alledaagsche Bokken in 't Gesprek*, blz. 101.

⁵⁾ *Archief*, II 79. *Alledaagsche Bokken*, blz. 87.

⁶⁾ *Alledaagsche Bokken*, blz. 103.

35 jaren oud" — zoo wordt ons bericht. Met een fatsoenlijk uitzienden man wordt hier klaarblijkelijk een man bedoeld, die er fatsoenlijk uitziet. Nu zegt JACOB VAN LENNEP in zijn meermalen aangehaald werkje, dat een persoon, die ergens in *betrokken* is, daardoor nog geen *betrokken persoon* wordt, en voegt er bij: „Even min zal b.v. een luitenant, die in een geschil *gemengd* is, daarom een *gemengde* luitenant worden, of zou de korrespondent van een dagblad; die *instond* voor de waarheid van een bericht, dat hij gaf, daarom een *instaaude korrespondent* zijn." ¹⁾ Van den *fatsoenlijk uitzienden* man geldt, dunkt mij, ongeveer hetzelfde. Alleen dan zou een man, die er fatsoenlijk uitziet, aldus mogen heeten, als een boer, die *er inloopt* (d. w. z. die bedrogen wordt) een *inloopende* boer, of een rentenier, die *er warmpjes inzit*, een *warmpjes inzittende* rentenier genoemd werd.

Evenveel bezwaar heb ik tegen een andere zinwending, die wij niet minder dikwerf in onze dag- en weekbladen ontmoeten. „Een *zich noemende Oostenrijksche baron* heeft een voorname familie te dezer stede op een onbeschaamde wijze opgelicht." Ik wenschte te vragen: in welken naamval staat hier dat woord *baron*? In den eersten? Welnu, dan kunnen wij niet anders dan den man prijzen, die zoo openhartig voor zijn naam uitkwam, die *zich noemde*. In den vierden? Maar waar is dan het onderwerp, het zelfstandige naamwoord, waar het onbepalende lidwoord bij behoort? Iemand, die *zich baron* noemt, zoude men des noods een *zich baron noemende* (in welk geval *noemende* als zelfstandig naamwoord gebezigd wierd) kunnen heeten, maar onder een *zich noemende baron* kan men nooit iets anders verstaan, dan een baron, die *zich* noemt, die zijn naam opgeeft. Een *zich noemende schrijver* is het tegendeel van een anonyms.

Een ander modewoord (want inderdaad doet de mode zich ook in de taal gelden) is *onomwonden*, dat ons *onbewimpeld* dreigt te verdringen: evenals het onhollandsche *verkapd* maar al te vaak in plaats van *vermomd* gebezigd wordt. Ook schijnen de boomen bij ons geen vruchten meer te willen *dragen* maar ze *af te werpen*, als wij althans onze nieuwsbladen mogen gelooven. *Die onderneming werpt vruchten af* is thans de gewone uitdrukking. Te recht merkte PROF. BEETS onlangs op:

„Een *afgeworpen* vrucht deed eertijds zuchten slaken,
Zij kon slechts *noodrijp* zijn, doorvreten van een worm,
Of afgesmeten door een storm,
Thans schijnt zij iedereen te smaken." ²⁾

¹⁾ *Alledaagsche bokken*, blz. 66.

²⁾ N. BEETS. *Najaarsbladen*, 1881, *Queruliana*.

Afkeuring verdient mede het onoordeelkundig gebruik, dat door onze hedendaagsche schrijvers van *volkomen* — een op zich zelf zeer goed woord, dat ik volstrekt niet uit onze taal zoude willen verbannen — gemaakt wordt. Niemand zal het wraken, dat men eene meening *volkomen juist*, eene handeling *volkomen goed*, een maatregel *volkomen wettig* noemt, doch ik acht het met ons taaleigen in strijd, dat men van meeningen spreekt, die *volkomen onjuist*, van handelingen, die *volkomen verkeerd*, van maatregelen, die *volkomen onwettig* zijn. En toch gebeurt dit bijna dagelijks — althans in de schrijftaal, want het is opmerkelijk, dat er in het spreken veel minder tegen den aard onzer taal gezondigd wordt, dan in boeken, tijdschriften en dagbladen. Over het algemeen let men te weinig op het verschil in beteekenis, dat er tusschen de zinverwante woorden bestaat. *Volslagen* en *volkomen* dienen wel van elkaar onderscheiden te worden. Het eerste wordt steeds in ongunstigen, het laatste in gunstigen zin gebruikt. Een zaak is *volkomen* goed of *volslagen* verkeerd. Men is een *volkomen* eerlijk man, of een *volslagen* deugniet. Het gaat evenmin aan, een maatregel *volkomen* onwettig te noemen, als te verklaren, dat hij *volslagen* wettig is.

Even gevaarlijk als het verkeerd gebruiken van woorden is het bezigen eener woordschikking, die met den aard van onze taal strijdt.

BILDERDIJK — die als taalvorscher niet hoog staat aangeschreven, maar wien niemand een fijn taalgevoel kan ontzeggen — vaart in het Eerste Onderhoud uit Perzius hekeldichten heftig uit tegen de wanspraak zijner tijdgenooten: „En welk een uitdruk”, klaagt hij, „Geef *vergeving* mij van 't leed, — 'k Heb *moeilijk dat* gedaan.”

O — roept hij na nog enkele voorbeelden van verkeerde woordschikking gegeven te hebben, uit.

O, had een billijk lot dien gruwel (het bederf onzer moedertaal)
mogen wreken,

En wie zulk ontuig schept of zonder walging slikt,
Bij d'eersten nagelbeet in 't eerste vers verstikt.

BILDERDIJKS toorn treft vooral het achteraanzetten van den Datief voor den Accusatief, waarvan hij verklaart: „Jammerlijker wanspraak is ten aanzien van ons taaleigen niet te bedenken.” En toch maken nog vele hedendaagsche schrijvers, waaronder er zijn, wier namen op het gebied der letteren of der wetenschap een goeden klank hebben, zich aan die wanspraak schuldig. Bij een der voornaamste schrijvers lees ik: „*mijn goedkeuring mij* ontrukten,” „*haar beloften haar* te herinneren;” en een onzer scherpzinnigste rechtsgeleerden gewaagde onlangs in een bekend weekblad van eene Commissie, „die op de erkentelijkheid van ons volk *blijvende aanspraak zich* verworven heeft,” en opperde de vraag, of het den Minister niet voegde,

„rakelings door bezwaren heen, *een weg zich te banen.*” In een ander veel gelezen blad trof ik niet lang geleden het volgende aan: „Dumas vertelt haar hoe en met welken uitslag hij *dit stuk zijn vader voorlas.*” Ik wil het hier bij deze weinige voorbeelden laten: eene verhandeling over de woordschikking behoort niet in deze leekegedachten te huis. Mijn doel is alleen te waarschuwen, tegen een zinsbouw, die met den aard van onze taal in strijd is, en waarvan wij de verkeerdheid hooren en gevoelen, al valt het ons soms moeilijk vaste regels te stellen.

Vraagt men mij wat ik als de oorzaak van dergelijke taalzonden beschouw, dan meen ik te moeten antwoorden: òf onnadenkendheid òf gemaaktheid: men wil anders spreken dan men gewoon is: men wil zich bijzonder fraai uitdrukken, en maakt zich daardoor juist aan wanspraak schuldig.

SIMON GORTER heeft in een zijner uitmuntende opstellen gewezen op het gebruik en het misbruik, dat er van beelden gemaakt wordt. ¹⁾ Dat misbruik bestaat vooral daarin, dat men niet getrouw blijft aan het eens gekozen beeld, maar het spoedig weer voor een ander in den steek laat, en dan de beelden met elkander verwart. Onlangs las ik in het kameroverzicht van de Nieuwe Rotterdamsche Courant: „Als 't hooge recht op dit artikel het *struikelblok* moest zijn, waarop 't tractaat *strandde*, dan valt er nooit aan een nieuw voor ons voordeelig handelstractaat te denken.” De schrijver stelt zich dus het tractaat eerst als een wandelaar, die *struikelt*, voor, maar denkt dan eensklaps aan een schip, dat *strandt*; beide beelden haspelt hij door elkaar, en het gevolg is, dat de wandelaar *strandt*, of het schip *struikelt*, dat twee begrippen, *struikelblok* en *stranden* die niet te rijmen zijn, samengekoppeld worden. „De *lichtpunten*, (lees ik elders) die zich hier en daar bij de Creolenbevolking openbaren, moeten gretig *opgespoord* en *aangegepen*, met ernst, welwillendheid en tact, door alle middelen, welke eener regeering ter zijde staan, *aangemoedigd* en *geleid* worden.” Wat er al niet met lichtpunten kan gebeuren! en dan zegt men nog wel, dat een punt geen uitgebreidheid heeft!!

Deze voorbeelden mogen voldoende zijn om den lezer tot voorzichtigheid bij het gebruik van beelden aan te sporen. Ik eindig dit praatje met de vermaning, die niet te vaak herhaald kan worden: Denk na bij hetgeen gij schrijft, en wees natuurlijk. Onnadenkendheid en gemaaktheid zijn de grootste taalbederfsters.

Amsterdam, April 1882.

Mr. C. BAKE.

¹⁾ Letterkundige Studiën. Over beeldspraak.

Bloemen in den stijl.

Het is mij gebleken, dat jonge onderwijzers, die voor de acte van hoofdonderwijzer studeeren, er naar streven in hun opstellen allerlei woorden en uitdrukkingen over te brengen, die hen bij goede schrijvers troffen. Ja, sommigen gaan in hun ijver zoover, dat zij dichterlijke wendingen gebruiken in 't eenvoudigst proza; hun stijl is zoo gekunsteld en hoogdravend, dat zij er zelf verlegen mee worden, als men hun opstel luid voorleest. De groote klip, waarop zooveel stooten, is *overdrijving*, de gewone kwaal van jongeren. *Vondel*, wiens bekende Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste zooveel uitnemende wenken bevat, ook toepasselijk op den prozastijl, beveelt het lezen van meesterstukken zeer aan; hij noemt het: „Zoo ziet men den besten meesteren de kunst af, en leert behendig stelende, een ander het zijne te laten.” Doch in den aanvang reeds waarschuwt hij tegen *overdrijving* als hij zegt: „(hij) dient zijne genegenheid en ijver door hulp van de kunst en leeringe te laten *breidelen*, anders zal (men) gelijk een ongetoomd paard in het wild rennen.”

Het *Opstel* loopt over de stof: *Op de ijsbaan, op de markt* of eenig ander eenvoudig onderwerp; men verlangt eene gewone beschrijving. Wat zien wij nu? Men plaatst hoog en laag naast elkaar. Beelden en beeldwerk, krullen en ornamenten naast vormen uit de gewone spreektaal; beschrijvingen en uitweidingen in dichterlijken trant naast het meest eenvoudige, naast alledaagsche vormen en uitdrukkingen, alles ineengewerkt tot een grillig, kakelbont geheel. Men begint meestal in de hoogte, stelt in den zwevenden trant van een *Haafner* (Reize te voet door Ceylon) en ploft dan na eenige wanhopige vleugelslagen, pijlsnel omlaag, zich bewegend in het stof der eigenlijke beteekenis.

Een voorbeeld, ten deele ontleend aan 't werk van een jeugdig schrijver.

Op de IJsbaan.

Schitterend parelt de rijp aan de wit bevrozen takken en twijgen; de morgenzon zet alles in gloed en leven, strooit hemelsche rozen aan het blauwe gewelf en schenkt het winterlandschap eene eigenaardige bekoorlijkheid, eene warmte, eenen gloed, die in grillig contrast is met het koude, doodsche sneeuwkleed, dat de gansche natuur bedekt. ¹⁾ Weiden en velden slapen rustig onder dien maagdelijken sluier, ja, met Tollens zou men kunnen zeggen: „Hier heeft de wintervorst zijn zetel opgeslagen, hier is zijn erf, zijn rijk”; men gevoelt, dat de grimmige nu zijn scepter zwaait, als heer en meester gebiedt. ²⁾ Heeft hij niet met kille hand den populier ontbladerd en het schoone bloemtapijt van veld en hof met

rooversklauwen aangerand? ³⁾ Slaat hij beken en vijvers niet in boeien, hij, de machtige heerscher?" Juist, en dat doet hij ter wille van de klagende menschheid, hij heeft wel wat over voor de de kinderen der menschen. ⁴⁾ Denk eens aan het ijsvermaak, lezer, aan de ijsbaan! Wat eene pret, wat een gejuil, wat al vroolijke tronies! ⁵⁾ En wat al wandelaars en toeschouwers, getuigen van het vermaak! Het moge voor eerstbeginnenden moeilijk zijn den slag beet te krijgen, ⁶⁾ oefening vormt den meester, den kunstenaar, ook hier! En, om de baan glad te houden, bieden de baanvegers hunnen dienst aan. Met een paar centjes ⁶⁾ van elken rijder zijn ze tevreden. Maar 't is dan ook noodig, dat zij goed hun best doen en niet, zooals veeltijds het geval is, bij de tentjes staan te slampampen. ⁷⁾ En dan, is het voor slijters en kleine tappers op het ijs niet een mooi zaakje, menigen borrel te verschenken? ⁸⁾ Ook de kleine jeugd vindt op het ijs hare genoegens. Heeft zij niet voor tien cent een kopje saliemelk om zich te warmen, zoo heet, dat het haast onmogelijk is, ze te drinken? ⁹⁾ Ja, het ijs geeft ieder vreugd te over. Armen en rijken, ouden en jongen, braven en boozen, allen vinden er hun vermaak. ¹⁰⁾

Wie heeft nooit opstellen gelezen, al waren ze ook niet zoo overdreven van toon als dit voorbeeld, die aan dergelijk euvel lijden? Dergelijk stijl — mag het stijl heeten? — verraaft gebrek aan smaak, aan helder nadenken. Men zou den schrijver mogen toeroepen: „Beste vriend, hou toch maat! Uw jacht op effect is belachelijk, — en daarbij wordt gij ten slotte de platheid zelf!" Inhoud en vorm *passen* dan hier ook evenmin bij elkaar als een fijn damescostuum aan een skelet; vorm en inhoud *moeten* elkaar even natuurlijk omsluiten als de groene bladen den rozeknop; dan eerst komt het „*natuur en waarheid*" tot zijn recht. Prachtig beeldwerk kan tot sieraad trekken, als het op zijn plaats is aangebracht, waar vindt men het in een gewone burgerwoning? En ten andere, wie tot de lage rij van alledaagschheden afdaalt, verliest den lezer uit het oog; al heeft men er zelf plezier in, men mag dezen toch niet door dik en dun doen draven. Enkele vingerwijzingen, in practischen zin, mogen ten slotte niet ontbreken,

AANTEEKENINGEN 1. Het is opmerkelijk, hoe jonge stellers altijd lange zinnen willen bouwen. Deze zin is nu vrij wel, maar meestal zijn die lange zinnen lam of verwaterd. Men schrijve korte zinnen. Men ziet, dat een hooge toon wordt aangeslagen, *de rijp parelt, hemelsche rozen worden gestrooid, grillig contrast!* . . .

2. De personificatie vooral is geliefd; *Tollens'* bekende versregel, hoe goed ook aangebracht, zal de platheid van het slot van 't opstel te schriller doen uitkomen. 3. Hier vindt men *Bilderlijk* geplunderd, de rooversklauwen (personificatie) vooral vond onze steller zeker pikant.

4. De toon daalt, men lette op het matte „en dat doet hij” en *hij heeft wel wat over*; de uitdrukking wordt zwakker, de overgang is lam. 5. De alledaagschheid in persoon het woord *gejuil* moet de zaak nog redden. 6. Men komt hoe langer hij dichter bij den grond: *den slag beet krijgen!* 7. Men ligt als vleugellam in het stof te wentelen; de lezer keert zich af. 8. Men spreekt de gewone taal der werklieden. 9. Men wordt bespottelijk; er is gebrek aan gedachten. 10. Men tracht den stijl wat levendigheid bij te zetten door 't aanwenden van vorm- en gedachtenfiguren, tevergeefs. — Nog merke de lezer op, dat de *grimmige, de heerschende, de sceppter-zwaaiende* enz. winter, die als hoofdfiguur dienst deed, de bewerker van al de *pret* en het *gejuil* ten slotte geheel vergeten blijft. En bovendien, wat een aanloop, eer men bij de ijsbaan is gekomen, waarover men eigenlijk schrijven zal; die inleiding is meer dan het halve opstel, naar evenredigheid van zulk een grondslag diende het opstel zelf wel drie of vier bladzijden te beslaan.

Ten slotte, wat raad? *Oefening vormt den meester*, zeide onze stilist en deze waarheid geldt ook hier. Deugdelijke correctie en mondelinge bespreking zijn noodzakelijk. Het lezen van goed proza ga met dit alles hand aan hand.

Maastricht.

M. J. KOENEN.

Spreekwijzen.

't Mankeert hem aan de mijten.

Deze spreekwijze heb ik wel eens op Overflakkee hooren bezigen in de beteekenis van: *het ontbreekt hem aan geld*. Eene mijt was het geringste geldstukje uit de vijftiende en zestiende eeuw.

Filips II liet ze voor het laatst vervaardigen in den aanvang zijner regeering en in de zeventiende eeuw was ze als betaalmiddel in onbruik geraakt. De naam leefde echter in den mond des volks nog lang voort. Eene mijt was het 48ste deel van een stuiver.

Hij is een Blarikummer.

Dit woord bezigt men in Gooiland, van iemand, die „er warmpjes in zit; — die er goed bij kan.” Waarschijnlijk woonden er vroeger in Blarikum tamelijk veel rijke boeren.

Hilversum

J. E. TER GOUW.

Studie der levende taal.

I.

De beteekenis der woorden naar de afleiding en naar het taalgebruik.

Woordverklaringen zijn heden, meer dan vroeger, de geliefkoosde stoffe bij taalstudie en taalonderwijs. Ik heb er niet tegen, als men met het artikel maar niet te spoedig in de klasse komt. Voor de woordverklaringen van geleerden als Prof. de Vries e. a., — wier namen ik voor de lezers van *Noord en Zuid* wel niet behoef te noemen —, heb ik eerbied en met deze tracht ik mijn voordeel te doen. Maar voor leeken is de etymologie een gevaarlijk terrein en kan 't gebeuren, dat om de woordafleiding de beteekenis der woorden in 't hedendaagsch Nederlandsch wordt uit het oog verloren. En dat zou jammerzijn. Want de hedendaagsche beteekenis der woorden is 't hoogst, is 't meest. Dit blijkt vooral bij eene nauwkeurige beschouwing van die woorden, welke van het taalgebruik eene bijbeteekenis hebben gekregen, welke door de afleiding niet wordt aangekondigd, ja die zelfs meermalen met de etymologie des woords in openbaren strijd is. Dit ter inleiding voor 'tgeen nu en later over 't onderwerp, hierboven aangegeven, zal worden in 't midden gebracht.

a. Aristocratie.

Aristocratie van *aristos* = de beste en *kratein* = regeeren, moet, naar de etymologie van 't woord, „de regeering der besten of edelsten” zijn. Weldra echter werd het woord, — zeker naar de moraal, die Boendale er in het tweede tijdperk zijns levens op nahield, dat nl. „al wat van edelen tronke es” de beste waarborgen bood van goede bestuurders —, weldra werd het woord gebruikt voor „regeering van adellijken”. Voortgaande tot de dagen onzer roemrijke republiek zou de aristocratie inderdaad den roem der etymologische beteekenis handhaven, toen mannen als Hooft

— Wat liet ge uw zonen na, toen 's levens licht wou neigen?

Indien 't gemeen u roept, bezorgt het als uw eigen.

Zoo was (zijn) uiterste aâm slechts ware, klare deugd. —

tot de aristocratie van Amsterdam behoorden, schoon niet van adel. En nog later, toen de Republiek hare „dege deeglijkheid” verloor, toen Coenraad van Beuningen van zijne moeder den raad ontving zich niet bezorgd te maken over de vraag of zijne kennis en bekwaamheid wel toereikend waren voor het ambt, dat hem werd opgedragen, omdat — let wel! — „omdat hij, Coenraad, nog niet

wist met hoe weinig kennis men het land kan besturen"; toen er een geslacht stond op te komen, dat „familiegeering" tot het uiterste dreef, zichzelf ten verdere, toen werd *aristocratie* in minder zonnig licht beschouwd. En thans? Ja, het woord *aristocratie* behoeft zich, in velerlei opzicht, zijne afkomst niet te schamen. Zoolang de aristocratie van den geest het recht behoudt te heerschen over de middelmatigheid, omdat zij de beste leidsvrouw is door 't leven, tot zoolang is hare eer gehandhaafd. Maar ook: hoe menigmaal brengt de geldaristocratie 't woord in verlegenheid, als het naar zijne afkomst wordt gevraagd en blozen moet over zijne hedendaagsche waarde of liever onwaarde. In zulke momenten kan haar zeer dikwijls zelfs de geboorte-aristocratie niet redden, want ook deze is maar al vaak verre van den „edelen tronke" geslingerd. Aristocratie = de regeering der besten? In stad en dorp, overal in deze onvolmaakte wereld? Eene regeering ja, die is zij nog altijd, maar der besten? Luister eens, wat de geestige Utrechtsche correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche courant* ¹⁾ in 't nummer van den 7^{den} April ll. te dezer zake heeft in 't midden te brengen: „de echt Utrechtsche aristocratie, die zich hier bij haast alle klassen der maatschappij vertoont, die zich openbaart door minachting van al wat op de maatschappelijke ladder een sport lager staat; die een soldaat van eenigen rang doet zeggen: ik wil niet met mijn kleermaker of bakker in één tuin zitten — wat eigenlijk wel eenigszins te begrijpen zou zijn; er zijn en zelfs wel, die een paar straten voor zulke akelige schepsels omloopen; — die een schoenenverkooper laag doet neerzien op een schoenmaker, een grooten bakker op een kleinen (slagers maken eene gunstige uitzondering; die houden den vleeschprijs op gelijke hoogte) een rijken grutter op een armen."

Is dit te plaatselijk, is dit eenig Utrechtsche aristocratie of is haar gebied ruimer? Zoo dit laatste het geval is, wat wonder, indien het woord aristocraat afdalen kan tot een scheldwoord, gelijk Jesuïet = een, die Jezus volgt — meermalen een scheldwoord is. Inderdaad aristocratie en aristocraat, ze mogen edel zijn van afkomst en in vele opzichten de etymologie eer aandoen, zij hebben toch ook veel onedels voor hunne rekening en moeten zich, tot straffe voor al dat kwaad, getroosten, dat menigeen hun gezelschap ontvlucht.

b. Geloofsbrieven.

Wat beteekent het woord „geloofsbrieven" in de uitdrukking „niemands *geloofsbrieven* onderzoeken", „niemand naar zijne *geloofsbrieven* vragen"? Eenvoudiger vraag kan zeker wel niet gedaan

¹⁾ De heer Js. van Rennes, wiens bundel „*In Huis en op Straat*," Utrecht, J. L. Beijers, ik te dezer plaatse gaarne aanbeveel.

worden aan een jong onderwijzer, die in een constitutioneelen staat zijne opvoeding heeft ontvangen. En toch, meermalen, en ook dezer dage, bleek het mij, dat men 't antwoord moest schuldig blijven. Ja meer: uitgenoodigd om bedoelde uitdrukking in een zin te pas te brengen, bleek het duidelijk, dat men hare beteekenis naar de afleiding des woords bepaalde. Geloofsbriefen waren dan brieven des geloofs, gelijk geloofsformulieren (= formulieren des geloofs), geloofsleer (= leer des geloofs), geloofsverkondiger (= verkondiger des geloofs). Een kamerlid moest natuurlijk zijne geloofsbriefen laten onderzoeken, men moest toch weten van welk geloof, van welken godsdienst hij was. (Historisch.)

Ik weet niet, of de jonge onderwijzer, die zich aldus uit de voor hem moeilijke quaestie meende gered te hebben, alleen staat in zijne dwaling, maar dit weet ik, dat hij *niet* alleen staat ten opzichte van 't feit: niet te weten, dat de hedendaagsche, gangbare beteekenis van een woord goed te kennen, meer zegt dan zijne afleiding te weten tot op het Gotisch toe; niet te weten: dat het taalgebruik somtijds aan een woord een geheel anderen zin geeft dan de afleiding deed verwachten.

Om tot geloofsbriefen terug te keeren, zij dan gezegd, dat het woord naar de afleiding inderdaad beteekent brieven des geloofs; brieven, die getuigenis afleggen van 't geloof. Maar als van een kamerlid, vóór zijne toelating in het parlement, de geloofsbriefen worden onderzocht door eene commissie uit de Kamer, waartoe hij wellicht zoo aanstonds zal gaan behooren, dan heeft die commissie volstrekt niet met den godsdienst, het geloof, des gekozenen te rekenen. Ze heeft slechts te onderzoeken: *a.* of de gekozene Nederlander is en in 't volle genot zijner burgerlijke en burgerschapsrechten; *b.* of hij den ouderdom van 30 jaren heeft bereikt (niet vervuld, zooals in de *Grondwet* staat); *c.* of uit het procesverbaal der stemming werkelijk blijkt, dat hij gekozen is. „*Geloofsbriefen* onderzoeken” heeft dus de constitutioneële beteekenis gekregen van onderzoek doen naar 't feit of de gekozene inderdaad aan alle *door de wet gestelde eischen* voldoet, die het zitting nemen mogelijk maken. Want ook van de leden der Provinciale Staten en van die voor den Gemeenteraad moeten de *geloofsbriefen* onderzocht worden vóór tot hunne toelating in deze regeeringslichamen wordt besloten.

Maar er is meer. De, door de staatkunde aan 't woord gegeven, beteekenis is tot het leven doorgedrongen; buiten gemeenteraad en Binnenhof om is men van *geloofsbriefen* gaan spreken, en heeft zich, hoewel met inachtneming van den staatkundigen zin des woords, eenige uitbreiding in de beteekenis veroorloofd, welke nog verder van die der afleiding voert. Een voorbeeld. Gesteld dan iemand heeft in eene bijeenkomst een hoog woord over eenige zaak, die u dierbaar is; het eene afkeurende woord laat hij volgen op 't andere,

er komt geen einde aan zijne verwijtingen. Maar al zijne beschuldigingen zijn algemeenheden, die hij voor bewijzen wil laten doorgaan. Dit alles verdriet en verbittert u des te meer, omdat gij weet, dat de spreker in quaestie de zaak, die hij afkeurt, niet kent en niet kennen kan. Is 't wonder, dat gij ten laatste uwe verontwaardiging niet bedwingen kunt en den beschuldiger, in 't gezicht van al de aanwezigen, „naar zijne geloofsbrieven vraagt”; opdat allen zouden weten hoe iemand als beschuldiger is opgetreden in eene zaak, welke hij volstrekt niet kent?

En is 't nu niet duidelijk, dat „iemand naar zijne geloofsbrieven vragen” in 't gewone leven beduidt „iemand vragen *met welk recht* hij over eenige zaak medespreekt en oordeelt?” met het bijdenkbeeld, dat hij spreekt en oordeelt over datgene, waarvan men twifelen mag, of hij er wel behoorlijk op de hoogte van zijn kan.

De slotsom is, dat het woord *geloofsbrieven* in de staatkundige wereld eene beteekenis heeft, die van den zin der afleiding zeer veel is afgeweken, terwijl het gewone leven de etymologie des woords nog verder uit het oog heeft verloren.

c. *Zending. (Kweekeling.)*

Raadpleegt men de afleiding van dit woord, dan komt men tot de volgende redeneering: *zendeling* is afgeleid van *zenden*, gelijk *kweekeling* van *kweeken*. Substantieven van werkwoordelijke stammen gevormd, door middel van den uitgang (*eling*) zijn gemeenschlachte persoonsnamen. Een zending is dus iemand, die gezonden wordt; er kan met dit woord een man worden bedoeld, maar ook eene vrouw: waartoe en waarheen hij of zij gezonden wordt, hierover laat de etymologische beteekenis des woords zich niet uit. Kweekeling van den stam van 't werkwoord kweeken is eveneens een gemeenschlchtig substantief, jongeling of meisje, die wordt opgekweekt, (over 't doel, waartoe ze worden opgekweekt, zegt de afleiding niets) zonder meer.

Doch laat ons nu het taalgebruik eens hooren. Aan 't woord zending heeft het deze beteekenis toegekend: „iemand, die het geloof der Christenen onder de heidenen gaat verkondigen of reeds verkondigt.” Het woord is ontdaan van 't gemeenschlchtig begrip: alleen mannen worden door 't zendinggenootschap ter bekeering der ongeloovigen uitgezonden. Een zending is dus, naar de afleiding van 't woord, mannelijk en vrouwelijk, volgens het taalgebruik alleen 't eerste. Neemt men nu nog in aanmerking, dat de Katholicken 't woord zending van hunne priesters, die de heidenen gaan bekeeren, zelden of nooit gebruiken, dat zij van *missionaris* (van mitto = ik zend) spreken, dan is er bijna aanleiding om van een zending te zeggen: „een Protestantsch leeraar, die van wege

het zendelinggenootschap het bekeeringswerk onder de Heidenen of Mohammedanen, meer bepaaldelijk in Nederlandsch Indië, tot levenstaak heeft.”

Is deze omschrijving wellicht niet in allen deele juist, zooveel blijkt toch wel, dat de etymologische beteekenis in lang niet voldoende is om die van het taalgebruik te omvatten.

Met kweekeling is het taalgebruik minder verre gegaan. Het heeft namelijk het gemeenslachtige woord gemeenslachtig gelaten. Natuurlijk: wij hebben onze kweekscholen voor onderwijzeressen zoowel als voor onderwijzers, en alzoo onze *mannelijke*, maar ook onze *vrouwelijke* kweekelingen. Want de onderscheiding kweekeling en kweekelinge is willekeur; de levende taal kent ze niet. Maar dit heeft het taalgebruik wel gedaan: aan 't woord kweekeling de beteekenis toegekend van „jongeling of meisje, die voor onderwijzer of onderwijzeres wordt opgeleid.” Wel spreken we ook van kweekelingen voor de zeevaart, maar de bijvoeging „voor de zeevaart” bewijst genoegzaam, dat de taal zich bewust is aan 't woord kweekeling, zonder meer, reeds eene nauwkeurig aan te geven beteekenis te hebben geschonken.

A. W. STELLWAGEN.

Zacht- en scherpheldere ee en oo.

Onder dit opschrift komt, op bl. 113 en 114 van No. 2, vijfde jaarg. Noord en Zuid, een betoog voor, waarmee ik mij volstrekt niet kan vereenigen.

„Het onderscheid maken tusschen de *scherp-* en *zachteldere ee* en *oo* noemen wij Noord-Nederlanders „gwestelijk, plaatselijk,” ook wel „plat” en natuurlijk „onbeschaafd” heet het daar.

Welnu, dan heb ik de eer tot die „onbeschaafden” te behooren. Hoe! ik heb het als onderwijzer altijd een voorrecht gevonden, dat ik mijne leerlingen slechts op hunne gewone uitspraak behoefde te wijzen, om de woorden met *scherp-* en *zachteldere ee's* en *oo's* alsmede die met *ij* en *ei* goed te spellen, zoodat ik met de regels, die daarvoor in taalboeken gevonden worden, niets te maken had. Het onderscheid tusschen die *scherp-* en *zachteldere ee* en *oo* is in de natuur der taal gegrond en wordt onwillekeurig en als natuurlijk in de uitspraak gevolgd, en dit voorrecht moet men prijsgeven, omdat „de beschaafde uitspraak” der Noord-Nederlanders (of de mode?) dit wil?

„Ik heb op den horen hooren blazen.” — Klinkt het zoo fraai, als men tweemaal *horen*, gelijkkluidend uitspreekt? — Dus geen verschil tusschen *kolen* en *koolen*, *bómen* en *boomen*, *poten* en *pooten*, *wezen* en *weezen*, *delen* en *deelen*? Men versta mij wel. Ik keur af eene sterk genuanceerde uitspraak dier klinkers, zooals b. v. op Schouwen en Noordbeveland, waar *boomen* bijna als *baamen* luidt, maar eene heldere zuivere uitspraak, die duidelijk afsteekt tegen de zacht-lange klanken verdedig ik wel. — Door dat verschil te doen wegvallen, wordt men onnatuurlijk, en dit is nooit mooi.

Dat er enkele woorden zijn, die zelfs in Vlaanderen, Brabant en Zeeland strijdig met de afleiding worden uitgesproken, is waar; maar dit getal is zoo klein, dat om de enkele uitzonderingen de regel niet valt.

Met de conclusie van het bedoeld stuk ben ik het dus niet eens. Door voort te gaan met de inachtneming van den verschillenden klank dier klinkers, zal men geene scheiding tusschen Noord-Nederlandsch en Vlaamsch maken. In verschillende provinciën van Noord-Nederland is in dit opzicht de volksspraak met die der Vlamingen een; zij is natuurlijk en in den aard der taal gegrond. Integendeel pleit de eenheid van taal voor de eenheid van afkomst en kan dus slechts dienen om den band tusschen Noord en Zuid te bevestigen.

Nisse, 22 Maart '82

J. KOUSEMAKER Pz.

Zacht- en scherplange ee en oo.

In het vorig nummer van *Noord en Zuid*, blz. 133 tracht men eene beslissing der *Zuid-Nederlandsche Maatschappij van Taalkunde*, aangaande het verschil in uitspraak der *zacht-* en *scherplange ee* en *oo*, belachelijk te maken.

Sehrijver van bedoeld artikel steunt op een verslag der *Vlaamsche Wacht*. Wij hebben met dit tijdschrift niets uitstaan; maar wij raden onzen tegenspreker aan, een breedvoeriger verslag over dit punt te lezen in de *Nieuwe School en Letterbode*, Februari-aflev. bl. 83 en Maartnummer blz. 131. Daar zal bij onder meer het antwoord vinden op zijne klacht:

„Hoe jammer, dat het verslag ons niet mededeelt, waarom het „zou dom handelen zijn” met in de uitspraak der *ee* en *oo* geen verschil te laten hooren.

Daar leest men namelijk:

„Het verschil in uitspraak tusschen de *zacht-* en *scherplange e's* en *o's* moet bewaard blijven:

omdat het steunt op de afleiding;

omdat het nog gehoord wordt in de volksspraak van gansch Vlaamsch-België en een groot gedeelte van Holland;

omdat wij geen enkel overblijfsel der oude taal roekeloos mogen versmijten:

omdat het den klankenrijkdom onzer taal vergroot;

omdat het overeenkomt met onze schrijfwijze, verschillend voor de twee verschillende klanken;

omdat het in 't onderwijs der taal de spelling der woorden vergemakkelijkt;

omdat het dient tot vermijding van dubbelzinnigheid;

omdat het, strookende met de volksspraak, min vreemd, min verwaand, en dus verstaanbaarder en aangenamer klinken zal; —

ons gevoelen wordt eindelijk gewettigd door het gezag van de beste Noord- en Zuidnederlandsche taalkundigen, en, al zeker in Vlaamsch-België, bekrachtigd door het voorbeeld onzer meestgevierde sprekers op den kansel, in tooneelmaatschappijen en letterkundige vergaderingen.

In zijn tweede artikel haalt ons *Achtbaar* medelid, de *Eerwaarde Heer Jan Bols*, ter staving zijner of liever *onzer* denkwijze uittreksels aan van Dr. KERN, Dr. L. A. TE WINKEL, P. WEILAND, L. TEN KATE, taalkundigen, welker gezag onze tegenspreker ongetwijfeld niet zal wraken.

Deze laatste zegt in *Noord en Zuid*: „Het onderscheid maken tusschen de *scherp-* en *zachtheldere ee* en *oo* noemen wij, Noord-Nederlanders, „gewestelijk plaatselijk,” ook wel „plat” en natuurlijk „onbeschaafd”.....

„'t Is waar in *Vlaanderen*, *Brabant* en *Zeeland* is die tweeërlei uitspraak tegenwoordig nog vrij algemeen in gebruik, dit bewijst echter niets anders, dan dat men in *Vlaanderen*, *Brabant* en *Zeeland* ten huidigen dage nog *onbeschaafd* Nederlandsch spreekt, althans zij, die zich aan die fout tegen de beschaafde uitspraak schuldig maken.”

Is dit zoo, dan spreken al de voornaamste taal- en letterkundigen van geheel Vlaamsch-België nog *onbeschaafd* Nederlandsch, de dichter Jan van Beers, dien men in Noord-Nederland toch zoogerne hoort, niet uitgezonderd. Wie zou dit durven beweren?

Of is het eene *schoonheid* in de taal, woorden die *verschillend* geschreven worden en eene *gansch verschillende* beteekenis hebben, *eender* uit te spreken? Geen verschil maken tusschen *hooren* en *horen*, *hoopen* en *hopen*, *weeken* en *weken*, *geene* en *gene*, *steen* en *stenen*, is de gesprokene taal moedwillig verarmen, en haar klankenrijkdom heeft reeds al te veel geleden, doordien onze Germaansche moedertaal moet verwrongen worden, in Latijnsche lettervormen, die voor haar in 't geheel niet berekend zijn.

Antwerpen.

FRANS WILLEMS.

I en O.

In den verbalen uitgang *-iren* (= ons *-eeren*) hebben de Duitschers thans, om consequent te zijn ook in de inconsequentie, de verlenging der *i* ingevoerd en schrijven nu: *probieren*, *hantieren*, enz.

Wij mogen intusschen niet vergeten (ten einde wij ons niet *al* te veel van de voortreffelijkheid onzer spelling verbeelden), dat bij ons de toepassing van het systeem gebrekkig is. Wel hebben wij voor *a* en *u* den schoonen eenvoudigen regel: geen vokaal zonder noodzaak verdubbelen, maar wij passen dien niet op de andere toe. De verlenging der *i* (door *e*), is ten minste een doorgaande regel, hoewel, zonder phonetischen grond. (De Denen doen het *niet*). — Maar *e* en *o* schrijven wij (n.l. altijd in open lettergrepen), dan eens dubbel, dan eens enkel; en de regels daarvoor zijn zóó ingewikkeld, dat de meesten verlegen staan, wanneer hun gevraagd wordt naar den taalkundigen grond, waarop zij, in dit of dat woord, die vokalen al of niet verdubbelen. — Wel hebben *e* en *o* anders dan *a* en *u*, ook wanneer zij lang zijn, tweeërlei klank, scherp of zacht, maar de verschillende schrijfwijzen zou alleen phonetisch gemotiveerd zijn, wanneer zij diende om dat verschil ten minste in open lettergrepen uit te drukken. — 't Is een taaleigen, maar geene taalschoonheid.

Het lezen van No. 2 van dezen jaargang van dit tijdschrift noopt mij om, nog de volgende aanmerkingen hier bij te voegen:

Uit het op bl. 113 medegedeelde blijkt mij, dat er in Noord-

Nederland (Zeeland en Noord-Brabant uitgezonderd) sterke neiging bestaat om de scherpe uitspraak der lange *e* en *o* geheel uit onze taal te verdringen. Dat is niet goed. Wel heft het de onzekerheid op, in welke velen zich bevinden, om in gegeven woorden tusschen de zachte en de scherpe uitspraak de rechte keus te doen. Maar het is toch al te gewelddadig, ten behoeve van degenen, die verlegen zijn, welke van twee zusters te kiezen, eenvoudig ééne der beiden dood te slaan. — 't Is eene vermindering van onzen klankenrijkdom, van ons goed en wettig bezit aan klanken. Daarbij verweekelijkt het onze taal; de scherpe klanken, in matige afwisseling met de zachte staan onzer krachtige, mannelijke taal goed.

Wij moesten, liever dan de scherpe klanken als ontsierende provincialismen uit te bannen, de taalkundige gronden zoeken vast te stellen, op welke zij, in de verschillende woorden, in onze taal recht van bestaan hebben. Waar deze niet met zekerheid aan te geven, of hunne resultaten bezwaarlijk in algemeen gebruik te brengen zijn, moeten de phonetische den uitslag geven.

Vóór de *-r* kan men de lange *e* en *o*, ook *eu* niet dan met moeite zacht uitspreken. Maar ook voor de andere halfklinkers (liquidæ) *l* en *n*, zoo ook voor de tandletters *t* en *d* klinkt de lange scherpe *o* beter dan de zachte. Met de scherp lange *e*, die buitendien minder in gebruik is dan de *e*, is dit minder het geval.

Ik heb derhalve in hetgeen ik hier las, geen reden gevonden, om dat wat ik over de lange *e* en *o* klanken aantekende, te veranderen.

Flensburg.

J. A. M. MENSINGA.

Wij kunnen het eerste punt niet laten voorbijgaan zonder er eene opmerking bij te voegen. Door de redactie van het Nederlandsch Woordenboek is als regel aangenomen, „dat de achtervoegsels, die òf steeds, òf somtijds den vollen klemtoon hebben, met eene dubbele vocaal behooren geschreven te worden,” (Grondbeginselen der Ned. spelling, bl. 42).

In dit geval verkeerden de uitgangen *-loos*, *eel*, *eet* en ook *-eeren*. Voor *-eelen* en *eezen* was door het gebruik al vroeger de dubbele *ee* aangenomen, alleen in de spelling van *eeren* week men daarvan af. De uitgangen *-eeren* en *-eel* zijn beide bastaard-achtervoegsels; *-eeren*, mnl. *-ieren* is uit het Fransch overgenomen, doch met een zeer groote vrijgevigheid in de toepassing op onze taal. De *e* van *regeeren* bijv., schijnt die te zijn van het Fransch *régner*, maar 't mnl. *regnieren*, dat later *regeeren* werd, verbiedt ons aan een onmiddellijk overnemen van die *e* te denken. Het Fransch geeft ons dus niet veel licht, duidelijker wordt het vraagstuk wanneer wij tot het Latijn teruggaan. Daarin vinden wij vier uitgangen:

-*âre, ére, ire* en *ëre*, waarin de *â, é* en *î* zijn samengetrokken uit *aja* (Skr. *aya*); de *e* van *ëre* is ontstaan uit *i*. Men zoo dus moeten schrijven: *communiqueeren, doceeren* enz. met *ee*, maar *absolveren, fingeren* met *e*, doch de redactie van het Woordenboek heeft deze onderscheiding wijselijk laten varen en daardoor het publiek de moeite bespaard de Latijnsche vervoeging te leeren.

RED.

Hoe „een borreltje“ in Nederland genoemd wordt.

(Noord en Zuid, Dl. 4, bl. 100).

Een spatje.	Voor drie centjes.
Een slokje.	Een pierenverschrikkertje.
Een afzakkertje.	Een hartsterkertje.
Een wippertje.	Een slaapmutsje.
Een halfje.	Een taaie.
Een hapje.	Een snapsje.
Een mondjevol.	Een sneeuwballetje ('t onderste, de
Een dikkop.	natte suiker in 't glaasje).
Een opfrisschertje.	Een oorlam (scheepsterm).
'N drupje in 't gloasje (in de	Een vivre (bij de militairen).
Veluwsche volkstaal).	

Naar de soorten van drank heeft men nog een *bittertje*, een *klaartje*, een *brandewijntje*, een *rummetje*, een *cognacje*, enz.

't Verdient opmerking, dat de meeste van deze benamingen verkleinwoorden zijn; toch zeker niet om iets aardigs, iets behagelijks uit te drukken? Neen, om een verkeerde daad, om een volkszonde met een lief of een belachelijk woordje te vergoelijken, om met de taal goed te maken, wat de kwade gewoonte misdeed, daarop spitste zich 't vernuft. En dan die toasten? *Gezondheid! Frissche morgen! God zegent je! Smakelijk eten!* Alles heel mooi.

De verschillende benamingen, aan de dronkenschap gegeven, niet minder, als daar zijn: *boven zijn bier, boven zijn theewater, den prins gesproken, een nat zeil hebben, een stuk in den kraag*, enz. Ook 't drinken heeft verschillende benamingen, als: *pimpelen, zuipen, slampampen, slobberen*, enz. Op de Veluwe noemt men 't *preuven* en die te veel *gepreufd* heeft, is *dronkend*.

Aan 't Uddelermeer, 18 Mei 1882.

A. AARSEN.

Boekbeoordeelingen.

Etsen en Schetsen op letterkundig gebied. Novellen van
Willem Otto. Sneek, H. PYTTERSEN Tz. 1882.

Over 't algemeen is de kennis, die wij Nederlanders, van onze letterkunde opdoen, verre van voldoende. Deze klacht geldt niet alleen het gros van de natie, de mannen, die door de beslommeringen en zorgen des werkelijken levens, door den strijd om het bestaan, tijd en gelegenheid missen om kennis te nemen van het goede, dat door onze uitstekendste schrijvers is voortgebracht, maar ook velen van hen, wier werkring meer belangstelling in de Nederlandsche letterkunde zou doen verwachten. Zou de oorzaak van dat gemis aan belangstelling niet te vinden zijn in de mindere aantrekkelijkheid der studieboeken over de geschiedenis onzer letterkunde? Wat voor andere vakken waar is, zal ook stellig hier gelden: Wilt ge onze litteratuur algemeen bekend maken, zorg dan haar in zulk een aangenaam en liefelijk kleed te steken, dat eene eerste kennismaking naar voortzetting der vriendschappelijke betrekkingen doet verlangen.

Beter dan door de ons bekende „Handboeken der Geschiedenis van de Nederlandsche Letterkunde” wordt bovengenoemd doel bereikt door werken in den trant van Willem Otto's „Etsen en Schetsen”. Eigen ondervinding heeft dien schrijver geleerd, dat de weg, dien hij in dit werkje volgt, de kortste en aangenaamste is, om bij het lezend publiek liefde op te wekken voor onze taal en onze dichters.

„Nog op de banken eener lagere school zittend,” zoo schrijft hij in zijn Woord tot Inleiding, „maakte ik in een bloemlezing, die daar als leesboek „werd gebruikt, kennis met een stuk van onzen Potgieter, getiteld: De „Folio-Bijbel. Ik wist toen nog niet alle schoonheden naar waarde te „schatten, doch mijn hart werd warm, toen ik las van den jongen dichter „die zijn eersten bundel ter uitgave aanbood en angstig, dat hij daarvoor „een te groot honorarium eischte, niets anders vroeg dan een bijbel, „gedrukt met een bijzonder groote letter ten gebruike van zijn ouden vader, „wiens oogen te veel verzwakt waren om een gewonen druk te kunnen „lezen.”

„Van dat oogenblik had ik Poot lief en ik rustte niet voor ik zijne gedichten in handen had.”

Ik twijfel niet, of het zal velen, na de lezing van Willem Otto's Etsen en Schetsen, zoo gaan als het hem ging, nadat hij met Potgieters meesterlijke karakterteekening van den jongen dichter Poot kennis had gemaakt. Velen zullen, na uit deze schetsen den *mensch* te hebben leeren kennen, begeerig de handen uitsteken naar de werken van den *dichter*, en dezen te beter leeren waardeeren.

Het aantal schetsen in de beide deeltjes, die de Heer Otto onder meer-gemelden titel het lezend publiek aanbiedt, bedraagt twaalf.

Het spreekt van zelf, dat die twaalf tafereeltjes, hoe keurig ook geschetst, niet alle een even levendigen indruk bij mij hebben achtergelaten. Het zou mij ook niet verwonderen, dat juist die, welke mij het meest bevielen, in de oogen van andere lezers overtroffen worden door die, welke mij koud hebben gelaten.

De waardeering van sommige letterkundige voortbrengselen is dikwijls meer een verrichting van het hart dan van den geest. Daarom juist hebben de twee schetsjes; „Rouwbloemen” (1e deel, pag. 21) en „Een

Krans op het Graf van een Vlaamschen dichter" (2e deel, pag. 165) den meesten indruk op mij gemaakt.

In het eerst vormen de dichterlijke smartkreten van VONDEL, POOT en SMITS bij de lijkjes hunner kinderen het onderwerp eener historische schets, die ons niet alleen een blik doet werpen in het huiselijk leven dier dichters, maar ons duidelijk aantoon, dat men door de studie hunner gedichten hen tevens als mensch kan leeren kennen.

De drie gedichten worden op meesterlijke wijze ontleed, met een eerbiedige en zachte hand worden de bloemen aangewezen, die deze kransen zoo passend maken bij het floers, dat de lijkjes der geliefde kinderen bedekt. Wij zien, hoe bij Vondel de smart over het geleden verlies meer op den voorgrond treedt, hoe Poot op de vleugelen zijner fantasie het stof verlaat en, het onstoffelijke binnengedrongen, zijn smart vergeet; en in Dirk Smits' „Lijkkrans voor mijn Dochtertje" vinden we niet den smartkreet van een bedroefd gemoed, maar wel een liefelijk, zangerig gedichtje, het werk van een kunstenaar, meer dan van een vader.

Het andere schetsje, de „Krans op het graf van een Vlaamschen Dichter," is eene warme hulde aan de nagedachtenis van den te vroeg gestorvenen FRANS DE CORT. Naar aaleiding van het algemeen bekende lied, „Moeder en kind,"

Wanneer ik weelledronken
Mijn rozig kind beschouw
En die 't mij heeft geschonken,
Mijne aanbeden vrouw,
Zoo vraag niet wie van beiden
Mijn hart het meest bemint....
Mijn hart en kan niet scheiden,
De moeder van het kind.

schetst de Heer Otto ons het huiselijk leven van den dichter, wiens kindsheid en jeugd eerst geteekend zijn naar aanleiding der dichtregelen waarmede de bundel „Zingzang" aan zijne moeder is opgedragen:

Anders vond of zag ik u nooit,
Dan den mond tot een lachje geplooid;
Zelfs in uren van smart en verdriet
Lag gedurig een hartelijk lied
Op de lippen gereed U.

Wie na het lezen dezer schildering zijn hart niet warmer voelt kloppen voor den edelen jongeling en liefdevollen echtgenoot en vader, behoort zeker tot die soort van praktische menschen, „*matter of fact men*," voor wie dichters niet anders zijn dan droomers, en de poëzie niet anders is dan een ijdel, nutteloos tijdverdrijf.

Dat er op de taal en den stijl van den heer Otto weinig of geen aanmerkingen te maken zijn, zal ieder begrijpen, die de vroeger van hem verschenen novellen gelezen heeft. De fout op pag. 2 van het 1e deel: „mannen van zekeren leeftijd, wiens hart jong gebleven is," alsmede die op pag. 21 van het 2e deel: „daardoor verkrijgen die gedichten een overeenstemming van vorm en gedachten, die ons weinig belust maken op meerdere" behooren tot die *lapsus calami*, die bij eene zorgvuldige correctie zouden verdwenen zijn.

Ieder jong onderwijzer, wien de Nederlandsche Letterkunde lief is, zal deze bundel een aangename en nuttige lectuur zijn. Moge de schrijver het niet bij deze twee deeltjes laten!

C. A. HOFMAN.

De Mannen onzer vaderlandsche Letterkunde. II. (Huyghens),
door CRITO. Dokkum. — J. Kromsigt.

Mochten wij in eene vorige aflevering van Noord en Zuid met lofgewagen van Crito's eerste stukje, dat bestemd was om de kennismaking met P. C. Hooft, en meer speciaal met zijn treurspel *Geraert van Velzen* gemakkelijk te maken, met niet minder genoegen hebben we het tweede stukje ter hand genomen en gelezen.

Het bevat, behalve eene vrij uitvoerige levensbeschrijving van den meer geleerden en geestigen, dan gevoelvollen en verheven dichter Constantijn Huyghens, zijn gedicht *Eufrasia* (Oogen-Troost), opgedragen aan Parthenine, „bejaerde maeghd” en tevens vriendin van den dichter, n.l. Lucretia van Trello, voor wie hij groote achting koesterde en die in 1647, toen hij haar Oogen-Troost toezong, door blindheid werd bedreigd.

Even als in *Geraert van Velzen* zijn hier, in en tusschen de regels van het gedicht, verklaringen en ophelderings ingelascht, die de moeielijkheid van het begrijpen tot een minimum herleiden, maar het lezen wel eenigszins bemmeren. Het is althans dikwijls noodig, na een volzin met de ophelderings gelezen te hebben, hem te herlezen en de laatste over te slaan, ten einde zich van de bedoeling des dichters rekenschap te kunnen geven.

De schrijver veroorlove ons een paar opmerkingen. Wij lezen op pag. 68, dat Const. Huyghens nog zeer jong was, „toen zijne moeder hem reeds de berijmde 10 Geboden voorneuriende en alzo bij het jongske reeds den grond legde voor het voorvaderlijk geuzengeloof.” Die gevolgtrekking komt ons eenigszins vreemd voor: de „10 Geboden” immers, hetzij berijmd, hetzij ongerijmd, vormen den grondslag van het godsdienstig zedelijk leven, zoowel der Joden, als der Christenen, en bij deze laatsten, van de Roomschen zoowel als van de Geuzen.

Daar deze stukjes, luidens den titel, voornamelijk ten behoeve van onderwijzers bewerkt zijn — en hiermede zal Crito wel de jongeren bedoelen, degenen die nog veel voorlichting en raad noodig hebben —, zou het, dunkt ons, raadzaam zijn, alle vreemde woorden en eigennamen, wier verklaring niet in 't eerste boek het beste over taal- of letterkunde te vinden is, door middel van eene noot begrijpelijk te maken. Zoo kon b.v. in 't levensbericht medegedeeld zijn, wat *Batava Tempe* (dat eens door een kandidaat voor de akte M. O. vertaald werd met *Bataafsche tijden!*) wat *Vita propia sermones*, enz. beteekenen. wat een promotor is, wie Daniel Heinsius was, wiens vriendschap voor Huyghens een bewijs is, „dat ontwikkeling meermalen de klove der leeftijden dempt”

De druk is zeer duidelijk, en de zorg waarmede de correctie geschied is, verdient allen lof.

C. A. HOFMAN.

De Leestoon en het Lees-Onderwijs met het oog op beschaafde voordracht,
door C. VAN DER ZEIJDE. Amsterdam, H. J. Otto, 1881. Prijs f 0.90.

Ook na het bekende werk van Prof. Lulofs, „de kunst der mondelijke voordracht of uiterlijke welsprekendheid,” dat in 1877 op nieuw door Dr. J. van Vloten werd uitgegeven, kan het boekje van den Heer Van den Zeyde den onderwijzers en taalleeraren niet anders dan eene welkome verschijning wezen.

Het groote nut van goed leesonderwijs en de gunstige invloed, dien een

beschaafde en behoorlijke leestoon op de voordracht bij het spreken uitoefent, zijn dingen, die voor de lezers van dit tijdschrift niet behoeven bewezen te worden. En toch zal ieder met mij instemmen, als ik beweere, dat, in den regel, bij het leesonderwijs te weinig nadruk wordt gelegd op het belang van die oefeningen, welke zouden kunnen leiden tot eene aan de eischen der kunst beantwoordende voordracht.

De lagere school kan, m. i., in dezen niet anders dan voorbereiden. Om den leerling zuiver te leeren spreken en smaakvol te leeren voordragen, moet de onderwijzer tevens physioloog zijn. Niet alleen moet hij de gebreken van den leerling opmerken, maar hij moet bovendien de middelen ter verbetering aanwijzen; en dat is niet mogelijk, wanneer hij het instrument — het spraakorganisme — niet volkomen kent; wanneer hij de plaats niet weet aan te wijzen, waar de klanken gevormd worden, en de wijze; waarop zij ontstaan. Het gaat niet aan, dien eisch aan de onderwijzers der lagere school te stellen; maar de taalleeraar is de aangewezen man om die taak als de zijne te beschouwen.

Het werkje van den Heer Van der Zeyde bevat zeer belangrijke aanwijzingen en wetenswaardige bijzonderheden, die zoowel den onderwijzer als dengene, die zich in uiterlijke welsprekendheid wenscht te oefenen, goed te pas kunnen komen. Het behandelt achtereenvolgens: de voorwaarden voor eene goede voordracht; de noodzakelijkheid voor den lezer om zich te verplaatsen in den toestand, waarop het onderwerp betrekking heeft; de middelen, waarover de stem te beschikken heeft en de eischen, waaraan zij voldoen moet; het articuleeren, de afronding, het versterken van den klank; den klemtoon; de uitdrukking (en in verband hiermede den invloed op het spreken van den zang); de opvatting, en eindelijk eenige misbruiken, hebbelikheden en onhandigheden bij het lezen en voordragen.

Wat het werkje veel aan waarde doet winnen, is het aanhangsel, bevattende eenige hoofdstukken over het spreken. Niet ten onrechte wijst de Schr. op de wenscheijkheid, om bij alle onderwijs steeds op goed gearticuleerde en behoorlijk ingekleede antwoorden aan te dringen. Wanneer zijne wenken in dat opzicht door alle onderwijzers, middelbare zoowel als lagere, werden nagekomen, dan zou onze taal in gesprekken en in openbare redevoeringen veel minder gehavend worden, dan thans gewoonlijk het geval is. „Ieder zal zeker gaarne toestemmen,” (pag. 89) „dat we met alle kracht behooren te ijveren tegen het gebruik van wanstaltige zinsvormen als de volgende, die ik bij het laatste eindexamen „door een overigens niet onbegaafd candidaat hoorde uitspreken, en die „bij dat examen lang geen witte raaf mocht heeten: — „De Palamedes, „dat is een treurspel, — dat is op de dood van Oldenbarneveld, — de „rechters — daar is het een satire op, — en op de Prins, — dat vond „Vondel zoo onrechtvaardig.” — Dit eene staaltje, dat met eene menigte „dergelijke zou kunnen vermeerderd worden, moge voldoende zijn om aan „te toonen, hoezeer de zaak onze opmerkzaamheid verdient.”

Haag.

C. A. HOFMAN.

.....

VERBETERBLAD.

Door een misverstand heeft het afdrukken gedeeltelijk plaats gehad voor de laatste correctie; dientengevolge moeten de volgende verbeteringen aangebracht worden:

- blz. 54 regel 22 beschaarde, — lees: beschaafde.
- ” 57 ” 8 v. o. *er* nog *s* oorspronkelijk — lees: *er* nog *s* of *-en*, oorspr.
- ” 57 ” 13 twee bladzijden — lees: tweehonderd bladzijden.
- ” 58 ” 4 en leidingsachtervoegsels — lees: en afleidingsachtervoegsels.
- ” 59 ” in arrenmoed — lees: in arren moed.
- ” 60 ” 28 Bij anderen dan — lees: Bij andere dan.
- ” ” ” 29 maar de *g* — lees: waar de *g*.
- ” 62 ” 4 in *vlucht* evenzoo — lees: in *vlucht*; evenzoo
- ” 62 ” 16 v. o. is zij als eene zuivere orthographische — lees: is zij als eene zuiver orthographische
- ” 64 ” 3 *eigentlich ordentlich* — lees: *eigentlich; ordentlich*
- ” ” ” 24 tevens hebben mij — lees: tevens hebben wij.
- ” 65 ” 10 als de Engelsche *paard* — lees: als de Engelsche *p* (*paard*).
- ” ” ” 19 -woorden *opelen* hebben *f* vóór *e* (*schuivelen*) — lees: woorden op *-elen* hebben eene *f* vóór ingevoegde *e* (*schuifelen*)
- ” ” ” 22 (Got. *bia*) — lees: (Got. *iba*).
- ” ” ” 27 Mul — lees: lees Mnl.
- ” ” ” 32 ” ” ”
- ” ” ” 33 *sift* ” *stift*.
- ” ” ” 35 hier endaar — lees: hier en daar
- ” ” ” 36 *eendrafttg* — lees: *eendraftig*.
- ” ” ” 39 *Schneeke* — lees: *Schnecke*.
- ” ” ” 43 de *o* voor eene *ie*, — lees: de *o* voor eene *i* (later *e*).
- ” 66 ” 1 moet wegvallen.
- ” ” ” 1 v. o. ontleend maar — lees: ontleend, waar.
- ” 67 ” 29 *jer* — lees: *jër*.
- ” ” ” 31 in het Nieuw-Nederl. overgaat voor een *r* in *e* — lees: in het Nieuw-Nederlandsch voor eene *r* in *e* overgaat
- ” ” ” 1 v. o. Hier is weggevallen: ik *vond, bond, wij vonden, bonden*, Evenzoo bleef zij behouden vóór *l* en *r* b.v. *berg, starf* (ofschoon wij tevens vinden *berg, sterf*, waar het Nieuw-Nederl. *borg, stierf, hielp* enz. heeft). In Mnl. *ic sel, hi sel* kwam de *e* uit den meervoudsvorm *wi selen*; de Nieuwnederlandsche vorm is echter *ik zal, wij zullen*. Een dergelijken invloed van analogie vindt men in de *o* enz., zie blz. 16 bovenaan.
- ” 68 ” 14 *gesant* — lees: *gesamt*.
- ” ” ” 16 niet het dat in onbruik sterke ww. *sinden* (gaan) geraakt is — lees: met het sterke ww. *sinden* (gaan), dat in onbruik geraakt is;
- ” ” ” 18 komt geenszins lant voor — lees: komt geenszinsumlaut voor;
- ” ” ” 22 v. o. Bij E moest een nieuwe regel aanvangen.
- ” ” ” 25 oorsponkelijke — lees: oorspronkelijke
- ” ” ” 34 vinden my — lees: vinden wy
- ” ” ” 1 en 2 v. o. en regel 1, 2 en 3 van blz. 69 staan ten onrechte dubbel.
- ” 70 ” 9 v. o. in dialect vóór *m* en *oe* — lees: in dialect vóór *m*, en *oe*
- ” 72 ” 19 v. o. Oqmerkingen — lees: opmerkingen.
- ” 74 ” 24 en 25 y — lees: ij.

Kilianus.

Cornelis Kiel of van Kiel.

(Maandag, 8n Mei 11., werd te Duffel een standbeeld opgericht aan *Kilianus*. Te dezer gelegenheid zal het niet ongepast zijn den beroemden taalkundige der 16e eeuw nader te doen kennen. Wat hier volgt is getrokken uit de *Inleiding*, welke Max Rooses, conservator van het Plantijn-Musæum, gevoegd heeft bij *Kilianus Latijnsche Gedichten* en uit een artikel van hem in het *Nederlandsch Museum* voorkomende onder den titel: *Hoe de woordenboeken van Plantijn en Kilianus tot stand kwamen*).

De beroemde taalgeleerde, wien in zijn geboorteplaats eene schitterende en welverdiende hulde werd gebracht, Cornelis Kiel, of Kilianus, zooals hij zijn naam verlatijnschte, werd te Duffel geboren. Zijn grootvader en zijn vader woonden in dit dorp, op drie uren afstand van Antwerpen gelègen, en droegen er den naam van Abts, alias Kiel, of van Kiel. ¹⁾

In het lijkdichtje, dat Kiel schreef ter gelegenheid van 'Ortelius' dood, verklaart hij, dat hij zeventig jaar oud is, en ongeveer twee jaar in ouderdom verschilt met zijnen vriend, den grooten aardrijkskundige. Ortelius stierf in 1598: van Kiel werd dus geboren in 1528 of in 1529.

Sweetius getuigt, dat Plantijn hem te Leuven ging opzoeken, om hem als correcteur in zijne drukkerij te gebruiken. Kiel kon dertig jaar oud zijn, toen hij bij Plantijn in dienst trad, en het is wel mogelijk, dat hij, na te Leuven gestudeerd te hebben, daar door eenen printer gebezigd werd. De Antwerpsche drukker heeft ons den juisten dag doen kennen, waarop Kiel zijne taak van proeflezer bij hem aanvaardde. In zijn dagboek teekende hij aan: „Op Zondag, 6 maart 1558, is Cornelis hier komen wonen in den kost, en voor zijn gewoon werk moet hij ontvangen 13 stuivers in de week, behoudens hiervan af te trekken de fouten, die in de drukkerij gedaan worden volgens zijn geëvenredigd aandeel. En ik zal hem ook betalen wat hij daarbuiten zou kunnen verrichten, indien het geval zich voordeed. Ook heeft genoemde Cornelis mij beloofd zorg

¹⁾ Zie levensbijzonderheden van Cornelis Kiel in zijne *Levensschets* door P. Génard. Antwerpen, 1874 (overgedrukt uit de *Toekomst*). De inlichtingen, aangaande de betrekkingen tusschen Kiel en Plantijn, zijn door schrijver dezes geput uit het archief van het Museum Plantijn-Moretus. Ik verschil eenigszins met mijnen geleerden vriend over de schrijfwijze van Kilianus' Vlaamschen naam. Hij schrijft *van Kiel*, ik *Kiel*. Mijne gronden zijn, dat Kilianus op de twee Vlaamsche boeken, die hij bij Plantijn liet drukken, telkens zijnen naam *Cornelis Kiel* schreef, en dat zijn handteeken *C. Kiel* luidde. In Plantijns registers hiet hij nu eens *Kiel*, dan weer *van Kiel*; de vorm *Kiel* is echter verreweg de meest gebruikte.

te dragen voor de letters, de pastei, de vormen en ander gereedschap der drukkerij: dat wil zeggen van ze te doen wegsluiten en in orde brengen door hen, die er voor aangesteld zijn."

Dus was Kiel belast met de dubbele taak van proeflezer en meester-gast: hij woonde in de drukkerij en streek wekelijks het bescheiden loon van dertien stuivers op. Uit de met hem gesloten overeenkomst leeren wij, dat Plantijn zijne correcteurs verantwoordelijk stelde voor de fouten, die zij in hunne proeven lieten, en hen voor deze deed boeten door iets af te trekken op hun daghuur.

Toen Plantijn in 1562 het land moest verlaten, vervolgd om schulden, en wellicht meer nog om geloofszaken, verloor Kiel natuurlijk zijnen post. Al wat zijn meester bezat aan meubelen, boeken, platen, letters en verderen alm werd in het openbaar verkocht, en voor een groot jaar hield de Plantijnsche drukkerij op te bestaan.

In 1563, toen zij weder geopend werd, na Plantijns terugkeer, en aanmerkelijk in belangrijkheid toenam, dank aan het vennootschap, aangegaan door den drukker met een vijftal der voornaamste burgers van Antwerpen, hervatte Kiel er al spoedig zijne taak. Wij zien, dat, reeds den 8n December 1563, Plantijn hem de som van drie en halven gulden betaalde om de *Spraakleer van Brechtanus* in het Vlaamsch te vertalen. Nergens vonden wij een bewijs, dat die vertaling gedrukt werd.

Den 14n Januari 1564, kende Plantijn hem $7\frac{1}{2}$ stuivers toe voor elken vorm der Latijnsche dichters in- 8°. Kiel was toen nog niet terug in de drukkerij komen wonen, alhoewel hij zijne bezigheid van correcteur hernomen had, en werkte bij het stuk.

Het jaar nadien zien wij hem op nieuw bij Plantijn gehuisvest. Deze laatste trof den 24n Juni 1565 eene overeenkomst met Kiel, waarbij hij beloofde hem vier gulden te zullen betalen voor elke maand, dat hij zou bezig zijn aan het proeflezen voor zekere personen en zettters. „Cornelis is den 24n Juni (1565) bij mij gekomen, teekent Plantijn aan, en ik heb zijn kost niet gerekend."

Van den 24n Februari 1566 dagteekent eene nieuwe overeenkomst. „Voortaan, schrijft Plantijn, zal ik hem gedurende den tijd, dat ik slechts drie of vier personen in gang houd, twaalf stuivers per week betalen en den kost, en, in geval ik slechts met twee personen werk, zal ik met den kost volstaan."

Van 1567 tot 1571 wint Kiel nog 12 stuivers in de week en hij is ingeschreven als een van de gewone gasten der drukkerij, die over het algemeen meer wonnen dan onze correcteur. Rekent men den kost van dezen aan 54 gulden per jaar, zooals Plantijn doet, en voegt men er twaalf stuivers per week bij, dan krijgt men eene jaarwedde van 75 gulden, terwijl de beste drukkersgasten van Plantijn 150 en de timmermansgasten ongeveer 250 gulden in het jaar wonnen.

Den 31n Mei 1571 kreeg Kiel eene aanzienlijke verhooving: zijn wekelijksch loon werd van 12 op 30 stuivers gebracht. Van 1583 tot 1592 won hij 100 gulden in het jaar, van 1593 tot 1600 beliep zijne jaarwedde 150 gulden.

In 1586 zien wij, dat Plantijn, buiten zijn loon, Kiel en dezès dochter moet houden: een bewijs — maar het eenige — dat, ook na zijn huwelijk, Cornelis in de drukkerij bleef wonen.

Behalve zijn gewoon loon ontving hij soms buitengewone vergoedingen. Zoo werden hem den 9n September 1580 twaalf gulden betaald voor de correctie van het *Kruidboek* van de Lobel.

Na het jaar 1600 vinden wij van Kiels jaarwedde geene melding meer gemaakt; alles doet echter vermoeden, dat hij tot aan zijn dood bij Plantijns opvolger in dienst bleef.

Op zijn mager loon wist hij nog te sparen. Den 16n October 1574 is Plantijn hem 200 gulden schuldig, die eenen intrest van $7\frac{1}{2}$ ten honderd afwerpen; deze rent wordt aan Kiel betaald tot in 1585. Den 21en October van dit jaar -- zijn bruiloftsdag wellicht — werden hem 50 gulden uitgekeerd, en den 13n Januari 1586 ontving hij er nog 50 andere. Den 30n Januari, den 11n Maart en den 16n Mei ontving hij er telkens weer 25, en de laatste 25 werden hem op lateren, maar ongekenen datum, teruggegeven.

In 1603 erkent Jan Moretus zich op zijne beurt Kiels schuldenaar voor eene som van 400 gulden, waarvan hij belooft den intrest tegen $6\frac{1}{4}$ per honderd 's jaars te betalen. Moretus moest die som gelijkelijk tusschen de drie dochters van Kiel verdeelen op het oogenblik van het overlijden huns vaders.

Zoolang bleef het geld niet gespaard. Den 29n Augustus 1606 trouwde Anna, Kiels oudste dochter, met Jan Rijkaart, een koopman in lijnwaad, weduwnaar van Elisabeth Buyens. Te dezer gelegenheid droeg Kiel aan Martina Plantijn, de vrouw van zijnen meester, Jan Moretus, den last op, al te betalen wat noodig zou zijn voor de kleederen, het eetmaal en andere vereischten der bruiloft zijner dochter, tot een bedrag van vier honderd gulden en niet meer. De bruiloftskleederen kostten 217 gulden $\frac{2}{3}$ stuiver, de bruiloftstafel 184 gulden 16 stuivers, samen dus 401 gulden $16\frac{2}{3}$ stuivers, dat is, een weinig meer dan Kiels spaarpenningen bedroegen. Kiel stierf weinige maanden nadien, den 15n April 1607. Hij had toen nog drie dochters in het leven. Zijne vrouw Maria Bosmans stierf vóór 1603; waarschijnlijk was hij reeds gevorderd in jaren, toen hij haar huwde, en gebeurde dit, zooals wij zegden, in 1585.

Maria, Kiels tweede dochter, huwde, den 13n October 1609, Andries de Manghelier. Zijne derde dochter, Catharina, bleef waarschijnlijk ongehuwd; van haar weten wij alleen, dat zij meerderjarig was den 29n Januari 1610.

Kiel werd begraven op het Onze-Lieve-Vrouwenkerkhof. Op zijn zerk beitelde men het grafschrift, dat zijn vriend Frans Sweerts voor hem samengesteld had:

„Aan Cornelis Kiel, van Duffel, den welbeminden en geleerden man, geprezen om zijne standvastige werkzaamheid en zijne onverzwakte vlijt. Gedurende vijftig jaar was hij als proeflezer in de Plantijnsche drukkerij werkzaam. Hoe trouw, ervaren en geleerd hij zijn ambt vervulde, getuigen de boeken, uitmuntende boven al de voortbrengsels eener onsterfelijke kunst, door hunne sierlijkheid, hunnen glans, hunnen roem. Niet immer hield hij zich bezig met het werk van anderen, het zijne verzuimende. Een sierlijk Latijnsch schrijver was hij, en een bevallig dichter; ook beoefende hij den vaderlandschen stijl, en herstelde zijne moedertaal in eer en zuiverheid. Hij overleed, moe van dagen en werken, in 1607, op Paaschdag.”

Zooals zijn grafschrift het herinnert, besteedde Kiel zijne zorgen niet alleen aan het werk van andere geletterden, hij zelf schreef of vertaalde verscheidene werken.

Hij vertaalde in het Nederlandsch, zooals wij zagen, de Latijnsche spraakleer van Brechtanus; in dezelfde taal nog zette hij over de *Historie van Coninck Ludovick van Vranckrijck den elfsten dies naems, ende van hertogh Carle van Burgondien*, naar het Fransch van Philips van Commines, uitgegeven door Jan Moeretorf en Frans van Ravelinghen in 1578; de 50 *Homilien van Macaris*, door Plantijn gedrukt in 1580; de *Beschryvinghe van alle de Nederlanden*, naar het Italiaansch van L. Guicciardini, gedrukt te Amsterdam bij Willem Jansz., in 1612.

Maar verreweg het bijzonderste werk van Kiel was zijn Vlaamsch-Latijnsch woordenboek, of liever zijne Vlaamsch-Latijnsche woordenboeken. Het was op last van Plantijn, dat hij zich aan dezen arbeid zette; het was op eigen aandrang en met voorliefde, dat hij er het grootste deel zijns levens aan wijdde.

Zijne eerste proef in het vak der Nederlandsche taalkunde leverde hij hoogst waarschijnlijk in den vorm eener bijdrage tot het *Dictionarium Tetraglotton*, een Latijnsch-Grieksch-Fransch-Vlaamsch woordenboek, door Plantijn in 1562 gedrukt, en gelijktijdig verschenen bij hem, bij Arnoldus Birckman, Joannes Steelsius en Guilielmus Silvius.

In de voorrede van dit werk getuigt Plantijn, dat hij de woorden verzameld had uit de Latijnsche woordenboeken, gedeeltelijk met eigen hand, gedeeltelijk met vreemde hulp, en dat hij ze in het Fransch en in het Latijn had laten overzetten door een geoefend man. Daar Kiel bij Plantijn in 1562 werkzaam was, en daar hij in 1564 een soortgelijke taak aanvaardde als die, welke de geoefende man in 1562 voltooid had, zoo bestaat er gegronde reden om te

veronderstellen, dat de vertaler uit het Latijn in het Nederlandsch en het Fransch niemand anders was dan onze correcteur.

Stelliger is ons zijne medewerking bekend aan een ander, belangrijker woordenboek: de *Thesaurus Theutonicæ Linguae* of de *Schat der Neder-duytscher spraken*, door Plantijn in 1573 uitgegeven.

Lang vóór dit boek verscheen, was het op touw gezet en geschreven.

In de voorrede verhaalt Plantijn ons breedvoerig op welke wijze hij het plan van dit boek opvatte en verwezenlijkte. In he toorspronkelijke Fransch zijn die bladzijden een der beste staaltjes, die men zou kunnen kiezen, waar het er op aankwam een denkbeeld van zijnen pittigen, hier en daar door een treffende figuur verlevendigen stijl te geven.

Zoohaast de beroemde drukker in onze streken aangekomen was (1549), zoo luidt zijn verhaal, had hij de behoefte gevoeld om de taal onzer gewesten te leeren, en daar er geen bruikbaar woordenboek van bestond, had hij onmiddellijk zelf de hand aan het werk geslagen en bijeenbrengende de woorden, die hij hier en daar ontmoette, legde hij den grondslag tot een woordenboek van dagelijksch gebruik. Later, omstreeks 1557, vernam hij dat ook andere en meer bevoegde mannen zich met eenen arbeid van denzelfden aard bezig hielden, en dien ten gevolge liet hij zijn opgevat ontwerp rusten. Maar ziende, dat er niets kwam van de werken, door anderen op touw gezet, besloot hij zijne taak te hervatten. Zijn *Dictionary Tetraglotton* was een eerste proef. Een jaar nadat het verschenen was, legde Plantijn een ander woordenboek op breeder schaal aan. Hij besloot naar iemand uit te zien, die het op degelijke wijze kon opstellen, en de Vlaamsche woorden in het Fransch en in het Latijn vertalen.

Zulk eenen man zoekende, zegt hij, deed ik wat iemand doen zou, die eenen bouwmeester of eenen kundigen metsers zou noodig hebben om zich een gerieflijk huis te laten maken; hij zou zich tot verscheiden personen wenden, en ze verschillend van gevoelen en opvatting vindende, zou hij aan ieder der kundigsten onder hen last geven een model van zijne eigene vinding te maken, en ten slotte zou hij, na de gemakken en de ongemakken van elk plan met elkander vergeleken te hebben, met rijpen raad de schikking en de hoogte van zijn toekomend huis vaststellen.

Ik wendde mij tot verscheiden personen, die ik bekwaam achtte om mijn ontwerp tot stand te brengen en ze verschillend van meening vindende over de wijze van uitvoering, besloot ik met vier hunner, die ik de bekwaamste achtte, overeen te komen. En om ze geheel vrij, naar eigen keus, te laten werken en ze des te moediger hunne taak te doen aangrijpen, liet ik hun toe, zonder dat zij van elkander iets wisten, den weg te kiezen en te volgen,

dien zij goed vonden. Ik hoopte, dat, wanneer ieder mij zijn werk zou gebracht hebben, wij ze met elkander zouden hebben kunnen vergelijken, om wat elk hunner goeds bezat bijeen te brengen en aldus den vorm van het geheele gebouw vast te stellen.

De eene verkoos al de woorden en eenige volzinnen uit het Latijnsch-Fransch woordenboek in het Vlaamsch te vertalen, en ze in alphabetische orde op te schrijven.

De andere deed hetzelfde voor de woorden van het Fransch-Latijnsch woordenboek.

De derde verzamelde uit al de Vlaamsche woordenboeken, die ik hem kon vinden, en uit het Duitsch (want aan ieder hunner bezorgde ik de boeken, die hij noodig had) de woorden, die hij geschikt achtte, om in het nieuwe woordenboek te worden opgenomen, bracht ze in alphabetische orde en voegde er eene Latijnsche vertaling bij.

De vierde handelde ook volgens zijn eigen goeddunken. Eenigen tijd nadien bracht de eene mij als proef van zijn werk de Latijnsche woorden in het Vlaamsch overgezet. Ik kwam deze juist te drukken, na er de Fransche en Grieksche woorden bijgevoegd te hebben, wanneer een nieuwe tegenslag geheel het werk kwam stremmen. Weder eenigen tijd nadien hernamen wij nieuwen moed, en enkele der vier aannemers brachten mij hun werk. Ik deed het hun met elkander vergelijken, en beval, dat zij bij het meest geschikte exemplaar de woorden zouden voegen, die zij dachten er te kunnen bij te pas brengen. Toen men dit deed, vond men er zooveel, dat de randen van het papier, hoe breed zij ook waren, al spoedig vol geraakten, zoodat wij, tusschen elk blad, wit papier moesten aanbrengen en naderhand het geheele herschrijven, alvorens het ter pers te leggen. Ik begon dit alsdan te doen, en toonde er zekere bladen van aan mijne vrienden, wien zij meer bevielen dan mij zelve, en ziende, dat elke dag er iets nieuws bij bracht, staakten wij niet alleen het drukken, maar als een bouwer, die een erfdeel komt te ontvangen en zich nu al te kieskeurig gaat toonen, veroordeelde ik de gedrukte bladen tot de vuilmand, en besloot de plans van mijn woordenboek nog eens te doen overzien en volledigen, om het van eerst af zoo volmaakt mogelijk te maken.

Later, zegt verder Plantijn, kwam ik tot het inzicht, dat het onmogelijk was in eens een volmaakt woordenboek te maken voor eene moderne taal, die er tot dus ver nog geen bezat, en besloot ik de kopij welke ik had, maar te laten drukken, om aldus eene eerste proef van Vlaamsch woordenboek te leveren, die later gaandeweg zou verbeterd en vermeerderd worden.

Over vijf jaar (juister over zes) liet ik de twaalf eerste vellen drukken, maar nieuwe moeilijkheden dwongen mij alsdan nogmaals het werk te staken tot in Juni l.l. (1572). Toen ik na de voltooiing

van den grooten koninklijken Bijbel de handen wat vrijer had, deed ik het afdrukken voortzetten en voltooien, zonder toe te laten, dat er iemand nog iets bijvoegde of veranderde aan de kopij, die reeds zoo dikwijls herschreven was.

Plantijn schreef deze voorrede in vorm van opdracht „aan Mijne Heeren de Opzieners, Dekens, en achtbaar College der gilde van S. Ambrosius”, eene gilde, die uit de vereenigde schoolmeesters van Antwerpen bestond. Hij dagteekende ze van den 13en Februari 1573. De druk was geëindigd op den 29en Januari voorgaande, volgens de dagteekening der laatste bladzijde.

Het boek maakt een kwartodeel uit van 70 vel of 280 bladen, waarvan het laatste niets dan het Plantijnsch drukkersmerk bevat. Het geeft de Nederlandsche woorden gevolgd door eene Fransche en eene Latijnsche vertaling.

De uitvoerige en merkwaardige voorrede van Plantijn geeft ons kostelijke en menigvuldige inlichtingen over de wijze, waarop de *Thesaurus Theutonice linguæ* of *de Schat der Neder-duytscher spraken* ontstond. Ik heb echter beproefd, of het niet mogelijk ware, de geschiedenis van het boek op sommige punten nog wat te volledigen en nauwkeuriger te bepalen wat Plantijn eenigszins in het onbepaalde liet. Het archief van het Museum Plantijn-Moretus, dat mij bij dien arbeid ten dienste stond, leverde mij hiertoe de gewenschte stof, en uit de verschillende boeken, door Plantijn gehouden, ontleen ik eenige feiten, die als verklarende aantekeningen op de Inleiding tot het oudste woordenboek onzer taal mogen dienen.

Het eerste en gewichtigste punt, dat voor ons opheldering verdient en dat Plantijn geheel in het duister liet, is de naam der vier personen, wien hij de taak opdroeg elk op eigen hand zijn aandeel tot het woordenboek te leveren.

De eerste der vier, zegt Plantijn, vond goed al de woorden en eenige volzinnen uit het Latijnsch-Fransch woordenboek in het Vlaamsch over te zetten. En verder: „eenigen tijd nadien bracht de eene mij als proef van zijn werk de Latijnsche woorden in het Vlaamsch overgezet. Ik kwam deze juist te drukken na er de Fransche en Grieksche woorden bijgevoegd te hebben.” De laatste volzin is in Plantijns inleiding verre van duidelijk. Hij duidt echter zonder eenigen twijfel op het drukken van het *Dictionarium Tetraglotton* — het Latijnsch- Grieksch- Fransch- Vlaamsch woordenboek, — dat Plantijn in 1562 uitgaf, en waarvan hij in de voorrede zegde, dat hij om het te maken al de woorden uit de Latijnsche woordenboeken verzameld had, gedeeltelijk met eigen hand, gedeeltelijk met vreemder hulp, en dat hij ze in het Fransch en het Vlaamsch had laten overzetten door een geleerd man (vul quidam exercitatus). Dat die man dezelfde was als die ijverke voor

den „*Schat der Neder-duytscher spraken*” de Latijnsche woorden in het Vlaamsch overzette is wel niet bewezen, maar toch hoogst waarschijnlijk. Hij toch had het werk reeds gedaan en moest het dus gemakkelijker herdoen; hij had bewijzen van bekwaamheid gegeven: waarom zou nu een ander zijne taak gaan onder handen nemen hebben? Wat er van zij, die eerste medewerker tot Plantijns *Thesaurus Theutonice lingue* is ons met zekerheid bekend. Het is niemand anders dan Cornelis Kiel of Kilianus, de beroemde taalgeleerde, die sedert 1558 in Plantijns dienst was.

Op zondag 23en November 1563 teekende Plantijn in zijn *Livre des affaires* aan:

Dictionarium Latino-Gallicum, in-f^o, Paris, débiteur par casse, 14 fl. 3 pat.

J'ay achapté ledict livre en blanc (dat is: ongebonden) 3 fl. 15 pat. et l'ay délivré, dès le 25 septembre, à Corneille Van Kiele pour en traduire le françois en flameng.”

Kiel zou volgens dezelfde aantekening 9 stuivers per cahier krijgen, en Plantijn zou hem 5 gulden kwijtschelden, welke Kiel hem nog schuldig was; daarbij zou Plantijn op het einde des werks nog 10 gulden betalen. Den 28en November 1563 had Kiel 12 cahiers afgeleverd en daarvoor 5 gulden 8 stuivers ontvangen. Gevoegd bij de 5 kwijtgescholden guldens en de 3 gulden 15 st., die het Latijnsch-Fransch woordenboek gekost had, maakte dit de 14 gulden 3 st. uit, die Plantijn aantekende. Kiel eindigde zijne taak den 16en September 1564. Plantijn betaalde hem alsdan de 36 laatste cahiers en de 10 gulden drinkgeld.

De eerste medewerker van Kilianus was Andries Madoets, die als corrector bij Plantijn in dienst getreden was den eersten April 1564. Hij schikte alsdan de kassen der Hebreeuwsche letters en las de proeven van Jan Isaac's Hebreeuwsche spraakleer. Reeds den 20en Mei daaropvolgende werkte hij aan het Vlaamsche woordenboek. Dien dag toch teekende Plantijn in zijn *Livre des Ouvriers* aan:

André Madoets. Le 20 may pour 14 journées à 6 patars par jour et a besongné en Grammatica Isaaci et le reste au Dictionnaire flameng-français-latin. 4-4.

Hij kwam bij Plantijn inwonen den 9en April 1565 en werkte sedert dien tijd regelmatig aan het woordenboek tot den 15en September daarop volgende. Plantijn betaalde hem 6 gulden per maand voor zijne wedde en rekende 5 gulden per maand voor zijnen kost. Vóór dat hij in de drukkerij kwam wonen, had hij reeds lang aan het woordenboek gewerkt; want Plantijn betaalde hem den 15en September 1565 veertig gulden „pour le dict livre faict avant de venir besongner céans.”

Levensbijzonderheden van Madoets zijn ons niet bekend; alleen

weten wij, dat hij te Brussel woonde, vóór hij naar Antwerpen kwam, en dat hij nu en dan naar die stad terugkeerde. Men mag dus veronderstellen, dat hij door geboorte of verblijf een Brusselaar was. Wij vinden hem bij Plantijn in dienst tot den 3en Mei 1567.

Andries Madoets nam stellig een aanzienlijk deel aan het opstellen van den *Schat der Neder-duytscher spraken*. Geen twijfel of hij was het, die de Fransche woorden van het Fransch-Latijnsch woordenboek in het Vlaamsch overzette. Het boekdeel, dat hij hiertoe gebruikte, is nog bewaard in de bibliotheek van het Museum Plantijn-Moretus, en ik mag zeggen, dat het niet zonder eerbied was, dat ik het boek beschouwde, toen ik het ontdekte. Het is een exemplaar van den *Dictionnaire Francois-latin corrigé et augmenté par maistre Jehan Thierry* en gedrukt te Parijs bij Jacques Du Puys in 1564. Het eerste en de twee laatste bladen zijn gevlekt en bekrabbeld, alsof er iemand gewoon was geweest zijne pen op te beproeven; bovenaan op den titel lezen wij: *Hic liber est Christophori Plantini*. In het boek zelf is men begonnen de Vlaamsche vertaling nevens het Fransche woord te plaatsen: *Aage, Aetas, Aevum, Doude, Ouderdom*, en zoo voort, eene halve kolom lang.

De derde medewerker aan Plantijns woordenboek was Meester Quinten Steenhartsius. Den 9den April 1565 teekent Plantijn in zijn *Journal des affaires* aan:

Dictionnaire flameng-françois-latin.

J'ai payé a maistre Quentin Steenhartsius pour avoir revu 272 feuillets d'un Dictionnaire après qu' André Madoets les eu rescrits. 1 patar (stuiver) pour feillet qui est pour les 272 feuillets 13 fl. 12 pat.

Ook van Steenhartsius weten wij niets anders dan dat hij van 1563 tot 1565 als corrector bij Plantijn werkzaam was.

De vierde medewerker was Augustin genaamd: den 14den Mei 1564 betaalde Plantijn hem 4 gulden 10 stuivers „pour ce qu'il a reveu le dictionnaire flameng.” Van dien datum tot den 2den November 1566 vinden wij Augustin ingeschreven onder de werklieden van Plantijn, voor wien hij gewoonlijk drukkerswerk verricht. De gelijkheid van naam doet vermoeden, dat deze Augustin de man is, die met Plantijn voor Hendrik Niklaes, den stichter van het „huis der Liefde”, kettersche werken drukte en die in 1564—1566 te Antwerpen moet verbleven hebben. Zijn aandeel aan het opstellen van het woordenboek was gering, zooals men uit zijn loon opmaken kan.

In Januari 1566 begon Plantijn aan zijn woordenboek te drukken. Den 26sten dier maand werden aan den drukkersgast Pieter Pasch de drie eerste blaadjes van het werk betaald. Deze werden volgens Plantijns getuigenis in de voorrede van het boek tot de vuilmand veroordeeld.

Het werk staakte nu ongeveer een jaar en den eersten Maart 1567 werd er voor de drie eerste vellen van het werk aan den zetter Claes Amen 5 gulden 8 st. betaald. Den 3den Mei daarop volgende waren de twaalf eerste vellen afgedrukt. Dit was het gedeelte, waarvan Plantijn getuigde, dat het vijf jaar vóór het overige was voltooid. Den 7den Juni 1572 hervatte Claes Amen opnieuw het onderbroken werk, en geholpen door den drukker Joris van Spangenberg, werkte hij er aan tot in de week, die liep van den 25sten tot den 31sten Januari 1573.

Zoo werd dan in het tiende jaar, nadat er mede begonnen was, het groote woordenboek voltooid.

Toen Plantijn er het plan van opvatte, had hij onmiddellijk de noodige voorzorgen genomen om aan alle mededingers den weg af te snijden. In het begin van 1564 vroeg hij een privilegie voor zijn toekomend werk en den 3den Maart van dit jaar verkreeg hij het. Het oorspronkelijk stuk, berustende in het Museum Plantijn-Moretus, bewijst, dat Plantijn te dien tijde niet enkel het plan had opgevat om een Vlaamsch-Fransch-Latijnsch woordenboek, maar ook om een Fransch-Vlaamsch-Latijnsch en een Latijnsch-Fransch-Vlaamsch, en zelfs een Vlaamsch-Italiaansch woordenboek uit te geven.

Ziehier de aanhef van het privilegie:

„Sur la requeste présentée au Conseil privé du Roy n^{re} Sire de la part de Christophe Plantin, imprimeur juré, résident en la ville d'Anvers contenant comme Icelluy suppl^t a en main ung dictionnaire Latino-Gallicum en fort grand volume imprimé à Paris par Jacques Dupuis, lequel il a locupleté et augmenté et y joint les significations et expositions en langue thioise pour servir à la jeunesse de par de cha lequel il voudroit bien imprimer en diverses sortes, assavoir en lugne mectant le latin avant, en l'autre le franchois et en l'autre le thiois et aussy voudroit il imprimer les expositions en italien.”

Plantijn verkreeg het gevraagde privilegie voor zes jaar. Op den vervalldag had hij er nog geen gebruik van gemaakt en hij vroeg er dus de vernieuwing van, wanneer hij in het begin van 1573 zijn werk bijna voltooid had. Den 14n Januari van dit jaar kreeg hij een nieuw privilegie van zes jaar, voor de onderscheidene woordenboeken, die hij plan had uit te geven. In dit nieuwe stuk komt er eene merkwaardige bepaling voor. Plantijn had vertoond: „hoe dat hij ontrent over XX jaeren (dus rond 1552) tot zijnen grooten costen ende moyte heeft vergadert oft doen vergaderen ende in ordere stellen diversche dictionaria in diversche talen ende om deselve te mogen drucken ende vercoopen heeft vercreghen privilegie met seclusie ende verbot van allen anderen, die te mogen naedrucken binnen den tijt van zesse jaeren, ghelijck tselve blijkt bij de acten

hieraen gehecht, welke privilegie achtervolgende heeft hij suppliant sommighe van de voors. dictionaria gedrukt (Plantijn had eigenlijk niets gedrukt van dien aard sedert 1564) ende alsoe hij suppliant uuytgesteld hadde die andere te drucken, te weten den latijnschen int franschois ende duytsch, ende den duytschen int franchois ende latijn overgesedt, om deselve al noch te mogen vermeederen ende tenselven eynde die gelaten in handen van zijne correcteurs, zoe beducht hem die suppliant, gelijk hem oock veradverteert is, dat de voorschreven zijne correcteurs uuyt de voorschreven exemplaren hebben copien genomen ende deselve aen andere drukkers vercocht, welke drukkers, soe hij suppliant heeft verstaen, verwachtende zijn tegen dat de voorschreven dictionaria van den suppliant zouden mogen ghedrukt ende int licht gebrocht wordden, om alsdan uuyt deselve te nemen tgene dat bij den voorschreven correcteurs mochte vergeten ende geomitteerd geweest hebben ofte namaels bij andere daerbij gevuecht ende deselve onder andere titulen ofte naemen naer te drucken: al tot grooten achterdeele ende schade van den suppliant."

Daerom verzoekt Plantijn eene verlenging van het privilegie van de onderscheidene woordenboeken, inzonderheid van zijn Vlaamsch-Fransch-Latijnsch, voor den tijd van tien jaar. De raad van Brabant verleende hem eene verlenging voor zes jaar en verbood stip-telijk „alle drukkers de voorschreven dictionaria naer te drucken, te doen drucken ofte vercoopen (principalijk den duytschen Dictionarium int franchois ende latijn overghezet, noch onder anderen tytlen ofte name noch eenighe andere, die noch niet gedrukt en sijn, hoedanich die moghen wesen, daer het duytsch voorgesteld is ende die met eenige hulpe oft toedoën van voorschreven zijne correcteurs zouden moghen gemaect oft vergadert wesen"

De voorzorg, die Plantijn hier neemt, schijnt rechtstreeks tegen Kiel gericht te zijn, wiens woordenboek voor het eerst in 1574 verscheen, één jaar dus, na dat van Plantijn. Vóór dien tijd echter schijnt onze drukker tot andere gevoelens gekomen te zijn en geruststellingen van wege zijne correcteurs ontvangen te hebben; want in het privilegie, dat hij vóór zijn woordenboek drukte en dat van den 4den Februari en niet van den 14den Januari 1572 gedagteekend is, en voor tien in plaats van voor zes jaar geldt, spreekt hij niet meer van zijne proeflezers.

Wanneer de eerste uitgave van Kilianus' woordenboek uitkwam, in 1574, werd vooraan het privilegie van den 14den Januari 1572 gedrukt met zijn verbod aangaande de werken van Plantijns correcteurs. Dit privilegie was in het Latijn overgezet en de woorden derwijze gekozen, dat het scheen alsof niet alleen geen woordenboek van Plantijns bezoldigde medewerkers, maar ook geen ander hoege-naamd, waar het Nederlandsch voorafging, binnen den tijd va

zes jaar, door iemand anders dan Plantijn, mocht gedrukt worden.

En toch was hij het niet, die de eerste uitgaaf van Kilianus drukte, maar de Antwerpsche printer Geeraard Smits. Daar deze het echter deed voor rekening van Plantijn en van de weduwe en erfgenamen van Jan Steelsius, had Kilianus' meester geene medediging te duchten.

De twee werken verschilden overigens sterk van elkander. Kilianus' woordenboek bevatte slechts 120 blaadjes in-8°, die niet eens het vierde deel uitmaken van de 272 blaadjes in-4°, van den *Thesaurus*. Het is eigenlijk een beknopt woordenboek, alleen de Latijnsche vertaling der voornaamste woorden opgevend, en de samengestelde ter zijde latende. Het heeft echter reeds een meer wetenschappelijk karakter, daar, bij de Nederlandsche woorden van Franschen oorsprong, de afleiding wordt opgegeven, terwijl in woorden van echt Germaanschen aard, maar van minder algemeen gebruik, het Duitsch woord achter de Latijnsche vertaling gevoegd wordt. Slechts zelden wordt eene Fransche vertaling gegeven. Geen twijfel, of Kiel benuttigde voor zijn woordenboek, wat hij voor den *Thesaurus* van Plantijn had bijeengebracht.

In de voorrede van zijn werk deelt Kilianus ons mede, dat hij, om aan Plantijns inzichten te voldoen en om zijne moedertaal eenen dienst te bewijzen, best gevonden had de Nederlandsche uitdrukkingen (*Teutonicae linguae dictiones*) van Germaanschen en vreemden oorsprong, die hier te lande gebezigd werden, bijeen te zamelen en ze in alphabetische orde te brengen.

De tweede uitgaaf van Kilianus' *Dictionarium Teutonico-Latinum*, in 1588 bij Plantijn verschenen, was aanzienlijk vermeerderd en ruim driemaal zoo groot als de eerste. Zij bevatte 765 in plaats van 240 bladzijden. In de voorrede geeft Kilianus het voornemen te kennen om de zegswijzen van elk der Nederlandsch-sprekende gewesten in zijn woordenboek op te nemen, en dikwijls in den loop van het werk duidt hij dan ook de plaatsen aan, waar het eene of andere woord in gebruik is. Hij stelt zich daarbij voor doel de spreekwijzen van de verschillende streken met nauwgezetheid in ééne en dezelfde Brabantsche schrijfwijze over te brengen. Woorden van vreemden oorsprong verzond hij naar het einde van zijn boek. Men ziet, dat hij hier niet alleen wetenschappelijk te werk ging, maar dat hij klaarder dan Plantijn het besef had van den dienst, welken zijn woordenboek aan zijne taalgenooten bewijzen kon. Plantijn had slechts gedacht aan het voorzien in eene stoffelijke behoefte; Kilianus hield de zedelijke belangen van zijn volk in het oog, en wilde het zijne bijdragen om de eenheid zijner moedertaal op stevige grondvesten te stichten. En, wij mogen het tot zijnen lof getuigen, niemand droeg hier meer toe bij dan hij.

De derde uitgaaf van Kilianus' woordenboek in 1599 onder den

titel van *Etymologicon Teutonicae linguae* in de Plantijnsche drukkerij verschenen, was weder vollediger dan de twee vorige. Het museum Plantijn-Moretus bezit het exemplaar der tweede uitgaaf, op wiens randen Kilianus zijne bijvoegsels schreef voor de derde uitgaaf, en deze zijn waarlijk niet gering in getal. Het boek telt eene bladzijde minder dan in de tweede uitgaaf, maar het formaat is van 100 tot ruim 150 vierkante centimeters vergroot. Waar het pas geeft worden nu bij de Latijnsche vertaling, niet alleen Fransche of Duitsche, maar ook Engelsche of Angelsaksische, Spaansche, Italiaansche en Grieksche vertalingen gevoegd, om den gemeenschappelijken oorsprong te doen uitkomen. De uitgaaf van 1599 was de laatste en de beste, die Kilianus van zijn werk gaf. Vergeleken met Plantijns woordenboek geeft dat van Kilianus in zijnen volledigen toestand een veel aanzienlijker getal woorden; het laat de groote hoeveelheid vertaalde volzinnen wegvallen, die den *Schat der Neder-duytscher spraken* nutteloos verzwaren, en vervangt dien overtolligen ballast door bruikbare waar.

Het doet meer, Plantijn had zich hoofdzakelijk voor doel gesteld een woordenboek te leveren, nuttig en bruikbaar voor de vreemdelingen, die, als hij zelf, behoefte gevoelen onze taal te leeren. Cornelis Kiel wilde een woordenboek tot stand brengen, dat terzelfder tijd een vaderlandslievend en wetenschappelijk werk zou zijn. Met de uitdrukkingen in de onderscheiden gewesten bezigd te verzamelen, en ze naar een vast stelsel te schrijven, bewees hij eenen uitstekenden dienst aan de versmelting der dialecten, aan hunne vereeniging tot eene algemeene taal, en aan de verrijking dezer; met de verwantschap tusschen het Nederlandsch en andere talen aan te duiden, gaf hij eenen machtigen stoot tot de ernstigere studie onzer moedertaal.

Plantijn had begrepen, dat in eenen tijd, toen de Nederlanden het toppunt van hunnen bloei hadden bereikt, en Antwerpen de groote wereldmarkt was geworden, de taal van die landen en van die stad gemakkelijk en volledig moest kunnen aangeleerd worden door de duizende vreemdelingen, die hier dagelijks aankwamen; Kilianus had begrepen, dat, nu de Nederlanden onder eenen zelfden scepter vereenigd waren, en voor het eerst een groot en bloeiend land uitmaakten, de taal, die het grootste deel der Nederlanders tot een zelfde volk maakte, haren rang moest innemen onder de groote Europeesche spraken, en dat Antwerpen, waar inboorlingen uit alle Nederlandsche gewesten samen verkeerden, de rechte plaats was om der gemeenschappelijke taal hare doopakte, in vorm van een degelijk woordenboek te geven.

Groot was de dienst, dien beide mannen aan het Nederlandsch bewezen. Plantijn zette het werk op touw; Kilianus werkte het af; de eerste effende de baan, wees den weg en maakte er de be-

wandeling gemakkelijk van; de andere zag klaarder den eindpaal en wist hem met werken en volharden te bereiken.

Vóór hen had onze taal niets, dan eenige karige woordenlijsten en den *Teutonista* van Van der Schueren, die wel vollediger, maar meer het woordenboek der Kleefsche gewestspraak dan van het Nederlandsch in het algemeen is. Door Plantijns en Kilianus' bemoeiingen werd die leemte aangevuld, en verkregen wij voor het eerst degelijke volledige woordenboeken. Het nageslacht heeft recht laten wedervaren, wien recht toekomt. Beide werken bekleeden nog immer eene eereplaats in onze bibliotheken; maar het woordenboek van Kilianus, elf maal herdrukt, wordt oneindig meer geraadpleegd dan dat van zijnen meester, en is tot op heden nog de bijzonderste vraagbaak voor onze zestiendeuwsche taal.

Kiel liet het niet bij dit ééne woordenboek. Het schijnt dat hij, voor een deel althans, de belofte wilde vervullen, die Plantijn in de aanvraag van zijn privilegie van 1564 deed, en sommige der daarin aangeduide woordenboeken wilde opstellen.

Het museum Plantijn-Moretus bezit nog twee handschriften van woordenboeken, door hem gemaakt. Het eerste is groot 239 bladen in folio op twee kolomen, dicht geschreven en bevat den tegenhanger van het *Etymologicum* onder den naam van *Synonymia Latino-Teutonica*. Het is een woordenboek, waarin de Latijnsche woorden voorop staan, en in het Nederlandsch vertaald worden. Het tweede is een gedrukt exemplaar van het *Promptuarium Latinae Linguae*, door de Plantijnsche drukkerij in 1591 uitgegeven, waarop Kilianus achter de Grieksche en Fransche vertaling der Latijnsche woorden nog eene Nederlandsche overzetting schreef.

Beide deze werken, waarvan het eerste vooral voor de XVIIe eeuw niet minder nuttig moest zijn dan het *Etymologicum*, bleven ongedrukt.

Het schijnt, dat Plantijn en zijn navolger voor hunnen talentvollen correcteur niet de achting hadden, die hij verdiende. Wij zagen reeds, dat de eerste uitgaaf van zijn woordenboek niet bij Plantijn gedrukt werd; de vertaling van Commynes werd niet door hem, maar door twee zijner schoonzonen, uitgegeven; zeven jaar na Kiels dood werd zijne vertaling van Guicciardini eerst gedrukt, en dan nog in Amsterdam; de verzameling zijner Latijnsche gedichten, door Kilianus met zooveel zorg bijeengebracht en tot den druk gereed gemaakt, bleven tot in 1880 onuitgegeven in de Plantijnsche bibliotheek staan. En niet alleen als letterkundige, ook als mensch, werd hij beneden zijne waarde geschat; wij zagen reeds, hoe karig zijn loon was; voegen wij er bij, dat zijn naam regelmatig voorkomt tusschen die van de gewone werklieden der drukkerij. Waar zijn meester zijne goede vrienden aan zijne tafel noodigt, is hij er niet bij; waar aan de vreemde geleerden de groete

wordt gebracht der huisvrienden van Plantijn, ontbreekt zijn naam. Plantijn gaf hem niet eens eene zijner dochters ten huwelijk, alhoewel elk der andere voornaamste bedienden, Frans Van Ravelingen, Jan Moerretorf, Gillis Beys, er eene tot vrouw kreeg, en er buiten deze drie nog een paar beschikbaar bleven.

Enkel in twee akten van belang kwam Kilianus als getuige van Plantijn voor: de eerste maal, toen de groote drukker, den 26sten November 1585, zijne drukkerij te Leiden aan zijnen schoonzoon, Frans van Ravelingen, overliet; de tweede maal, toen hij, den 7den Juni 1589, een codicille op zijn testament maakte.

En echter, als men de diensten vergelijkt, door Kilianus bewezen aan de letterwereld, met die zijner ambtgenooten, dan aarzelt men geen oogenblik om hem de eerste plaats toe te kennen — en dan begrijpt men ook, waarom wij het ons tot eene plicht rekenden het verzuim zijner tijdgenooten eenigermate te herstellen, en hem, door het drukken zijner verzen, na zijnen dood de voldoening te geven, die hem gedurende zijn leven geweigerd bleef.

En nu nog een woord over deze Kilianus' Latijnsche Gedichten.

Het handschrift, welk ze bevat, vormt een dik schrijfboek, in klein 4°, van 123 blaadjes, zeer schoon geschreven, door eene andere hand dan die van Kilianus. De naam van den overschrijver en verzamelaar der verzen wordt ons in eene randteekening, die Kilianus eerst schreef, daarna doorhaalde, bekend gemaakt: het was Petrus Curtius (de Cort?). De dichter heeft hier en daar wijzigingen aangebracht in het oorspronkelijk handschrift, en de verzen, verschillen daardoor op sommige plaatsen van die, welke Kilianus zelf liet verschijnen. Balthazar Moretus heeft aan het handschrift ook eenige veranderingen toegebracht.

Bij de stukken *Lusus in Europæ nationes* en *Septem artes liberales* heeft Kilianus, met eigen hand, wijdloopige ophelderingen gevoegd, bestaande in uittreksels uit de oude en nieuwe schrijvers.

Het handschrift draagt op het eerste blad het opschrift: *Francisco, Justo, Raphelengiis fratribus*, zijnde dit vermoedelijk eene aanduiding, dat het bestemd was om aan deze beide zonen van Frans van Ravelingen, die zich met Latijnsche verzenmakerij bezig hielden, aangeboden of opgedragen te worden.

Het tweede blaadje bevat in het bovendeele van den titel de woorden: CORNELII KILIANI DUFFLAEI MISCELLANEOBUM CARMINUM LIBRI DUO *Lectu non minus utiles, quam jucundi*, en aan den voet: *Excudebat . . .* Het handschrift was dus klaarblijkelijk gereed gemaakt om gedrukt te worden.

Wij begrijpen echter beter, waarom de Moretussen dien verzenbundel niet gedrukt hebben, dan waarom zij sommige andere boeken van Kilianus, zijne *Synonymia* en zijne vertaling van Guicciardini, bijvoorbeeld, niet uitgaven.

Kilianus' verzen onderscheiden zich onder de ontelbare en onbeduidende pennenvruchten der Neo-Latijnsche dichters van die dagen, door hun gebrek aan al wat wij poëzie noemen.

Het was het werk zijner uren van uitspanning. Wanneer Cornelis Kiel moê geslaafd was aan woordenboeken, wanneer zijn oog half blind was getuurd op de proefbladen, dan was het hem eene welkomen verpoozing zich aan minder dorren arbeid neer te zetten, en voor een deel, hoe klein dan ook, den toom aan eigene vindingskracht te vieren. In die oogenblikken van verademing, ruimde de noeste werker een hoekje op zijne zwaar beladen tafel in voor het blanke blaadje papier, dat zijne ontboezemingen zou ontvangen; hij verplaatste zich in eene andere wereld dan die van zijnen gewonen pennearbeid, in een gebied, waar de groote dichters van oud Rome den scepter voerden, en, eerbiedig hun spoor drukkende, zorgvuldig wikkende en wegende, of zij voor *die* wending of *dat* woord den wenkbrauw niet zouden gefronst hebben, kleedde hij zijne gedachte in de taal, die voor elk geletterd mensch van zijnen tijd de taal van poëzie, welsprekendheid en geleerdheid bij uitmuntendheid was, en in den vorm, die voor den eenigen gold, waarin beschaafd dichtwerk kon gegoten worden.

Kiel verrichtte bij het maken zijner Latijnsche verzen meer nog den arbeid van eenen taalkundige, dan van eenen dichter, en met de zoete begoocheling van ook eens een oorspronkelijk werk te scheppen paarde zich in zijnen geest, onbewust, het genoegen geen stap buiten zijnen dagelijkschen en wel gekenden werkkring te stellen.

Gevoel, verbeelding, oorspronkelijkheid aan vorm of gehalte, niets van dit alles dient men er in te zoeken. Hoogstens vindt men in de beste stukken eenige puntige trekken van eenen hekelenden geest. Gewoonlijk zoekt de schrijver niets anders dan alledaagsche kennis en gedachten in den vorm der geleerde taal te gieten, zonder dat woordenkeus of verzenbouw mank ging. Wij zegden het reeds, het is meer het werk van eenen taalkundige dan van eenen dichter. Argeloos bekent hij dit dan ook in zijne voorrede: „Wij hebben ons werkje laten lezen aan sommige geleerde mannen, opdat zij openhartig oordeelen zouden over de stof, den volzin en den verzenbouw.” Op hun gunstig oordeel kwam de drukker, achter wiens naam Kilianus zich verborg in het schrijven dier voorrede, of liever Kilianus zelf dus, tot het besluit deze verzen te laten verschijnen.

Hij verdeelde ze in twee boeken, het eerste bevattende onderwerpen van wereldschen, het tweede stukken van geestelijken aard.

Zooals Kilianus het in zijne voorrede verklaart, werden zijne verzen eene eerste maal door verscheidene drukkers, onder welke een geschrabde tekst Plantijn, Jan Moretus en Philips Galle noemt, afzonderlijk gedrukt.

Waarin die afzonderlijke drukken bestaan, weten wij. Eenige stukken, namelijk de acht of negen eerste en de drie laatste werden hoogstwaarschijnlijk op losse bladen uitgegeven. Van een enkel, *Bibliotheca*, hebben wij eenen dergelijken afzonderlijken druk weergevonden, op een blad in klein folio, bij Plantijn verschenen, met eene versierde lijst omringd, en bestemd, waarschijnlijk, om, opgeplakt of achter glas, in de bibliotheken gehangen te worden.

Van de overige stukken van dezen aard werden er enkele in grootere werken opgenomen, zooals *Lusus in Europæ nationes in Delitiæ C pætarum belgicorum hujus superiorisque ævi illustrium collectore Ranutio Ghero*. Francofurti, Typ. Nicolai Hoffmanni, Sumptibus Jacobi Fischeri Anno MDCXIV. (III. 37).

Lusus in tres operas librarias in Laurent. Beyerlinck: Magnum theatrum vitæ humane. Col. Agrip. Ant. & Arn. Hierati, 1631 (Lib xviii p. 237).

Orthographiæ Latine querimonia in Kilianus: Etymologicum. Ant. Plant. 1599, en latere uitgaven.

Gloria exitialis overgedrukt in *F. Sweertius: Monumenta Sepulcralia* Ant. Gasp. Bellerus, 1613.

In obitum Christophori Plantini (het eerste der twee stukken) in *Joannes Bochius: Epigrammata funebria ad Christophori Plantini Manes*. Antv. Plant. 1590.

Het grootste deel echter van Kilianus' gedichten werden gemaakt om tot opschriften van gravuren te dienen. Zij vormen aldus eene nogal belangrijke bijdrage tot de kennis der plaatwerken van dien tijd. Kilianus beleefde de jaren, toen Antwerpen de groote prentenmarkt van Europa was, en er binnen hare muren, platen van allerlei aard bij duizenden werden voortgebracht. De familiën Wierickx, Sadeler, Collaert, Galle, de Jode, van de Passe, de graveurs Pieter van der Borch, Karel de Mallery, om van zooveel anderen niet te spreken, lieten in enkele bladen, of in platenreeksen, dag aan dag werken uitgaan, soms van geringe kunstwaarde, maar gewoonlijk uitstekend door de keurigheit hunner bewerking. Meestal moesten die stukken van Latijnsche opschriften, zeer dikwijls in verzen, voorzien worden en om deze te maken namen verscheidene kunstenaars, of liever uitgevers, hunnen toevlucht tot de pen van Kilianus.

Voor de werken der twee grootste graveurs-familiën, de Wiericxen en de Sadelers, blijkt hij geene verzen gemaakt te hebben; zooveel te meer voor die van de Collaerts, de Galle's en van Karel de Mallery.

MAX. ROOSES.

II.

Zinverwante woorden en uitdrukkingen.

a. *Ten opzichte van. Onder 't opzicht van.*

De uitdrukkingen „ten opzichte van” en „onder 't opzicht van” worden van tot tijd voor elkander en dus verkeerdelijk gebruikt. Toch liggen hare beteekenissen hemelsbreed uit elkander. Dit valt niet moeilijk aan te toonen. Beluisteren we de taal van 't leven.

De Westindische slaven, die *onder 't opzicht van* een wreeden blankofficier moesten werken, hadden een hard lot.

De bestuurders van een gasthuis, die *ten opzichte van* de verpleging der zieken, die zoo goed mogelijk dient te wezen, eenstemmig denken, kunnen zeer goed in meening verschillen omtrent zaken, die met godsdienst of staatkunde aanrakingspunten hebben.

Zeer verschillend wordt er gedacht over de weezenverpleging. Maar *ten opzichte van* deze hoofdzaak, dat de kinderen, kan 't zijn, *onder 't opzicht van* een vader en eene moeder moeten komen, die deze eernamen waardig trachten te worden, is maar één stem.

Uit de gegeven voorbeelden blijkt al dadelijk, dat „onder 't opzicht van” wordt gebruikt in de beteekenis van „onder 't gezag van”, „onder rechtstreeksch bestuur.” Het is iets meer dit gezag of dit bestuur, dan wanneer we „onder het *toezicht*” gebruiken, wijl dit een minderen graad van macht uitdrukt: „menige moeder laat hare kleintjes onder het *toezicht van* een zusje, zelf nog een kind, alleen in huis en zoo ontstaan de veelvuldige ongelukken, waarvan de couranten bijna dagelijks hebben te gewagen.”

„Ten opzichte van” heeft geene andere beteekenis dan: „wat betreft,” „wat aangaat,” zonder met eenig gezag hoegenaamd iets te maken te hebben. Een en ander schijnt mij daghelder en toch — in 't Vlaamsch wordt het verschil in de beteekenis der genoemde uitdrukkingen bijna nooit in 't oog gehouden, en meermalen blijkt het mij, dat zelfs in Noord-Nederland aan deze zinverwanten niet altijd recht wordt gedaan. Erger nog wordt de zaak, als men in de plaats van de genoemde uitdrukkingen het germanisme *opzichtens* bezigt. Dan wordt de taal niet slechts verarmd, maar ook geweld aangedaan. *Opzichtens* is van de soort als *eerstens*, *tweedens*, *derders*, alle vier zijn gelijkelijk af te keuren.

b. *Iemand iets voor de voeten werpen; zich voor de voeten van iemand werpen. — Iemand iets onder 't oog brengen; iets onder de oogen van iemand brengen.*

Wien zal 't ooit in de gedachte komen aan Zijne Majesteit, onzen

geëerbiedigden Koning *iets voor de voeten te werpen*? Niet hij inderdaad, die zich bewust is van de kracht der woorden, „onze geëerbiedigde” Koning. Wel hoort men ervan, dat *iemand zich voor de voeten van Zijne Majesteit werpt* om voor zich of anderen genade af te smeeken. De Hertog van Monmouth *wierp zich voor de voeten* des Konings om genade, om ten minste behoud van 't leven te erlangen. Mevrouw Buat *wierp zich voor de voeten van de Witt* om hem tot medelijden te bewegen, ten einde de voltrekking van het doodvonnis te voorkomen, over haar echtgenoot uitgesproken. Maar de Witt, ofschoon hij niet de hardvochtigheid had *haar 't dubbelzinnig gedrag haars echtgenoots voor de voeten te werpen*, bleef weigeren den loop van 't recht tegen te houden. Zoo kan, dunkt ons, uit de gegeven voorbeelden genoegzaam blijken, dat *iemand iets voor de voeten werpen* alleen dan mag gebruikt worden, *wanneer men als aanklager tegen iemand optreedt, als men iemand wil doen gevoelen, dat en waarom hij zich den schuldige moet erkennen, als men hem 't kwade verwijt, toevoegt, ten einde hem te vernederen*; terwijl *iemand zich voor de voeten of ook wel aan de voeten van iemand werpt*, indien hij *erkennen wil, dat deze laatste zijn meerdere is en hij van hem eene gunst komt afsmeeken*. Hetzelfde onderscheid maakt de taal in 't gebruik der uitdrukkingen *iemand iets onder 't oog brengen* en *iets onder 't oog van iemand brengen*. „Wij allen, die 't goed met de taal meenen — om een voorbeeld te noemen — zullen weldoen elkander *onze fouten onder 't oog te brengen*, zonder bitterheid of pedanterie, maar toch ook zonder terughouding; zegt men en het taalgebruik hecht aan dit zeggen zijne goedkeuring. Maar wie, die zijne taal verstaat, durft zeggen, „gij moet *uwen vader eens onder 't oog brengen*, dat hij u eene goede opvoeding dient te geven,” of aan wiens pen zou 't ontvallen te schrijven „*de afgevaardiggen brachten den Koning onder 't oog*, dat hij zich andere Ministers kiezen moest?” Neen, dan alleen brengen we *iemand iets onder 't oog*, als hij zedelijk of maatschappelijk onze mindere, desnoods onze gelijke is. Want *iemand iets onder 't oog brengen* is eene *vermaning* aan zijn adres richten. Wil men dan, als mindere tegenover den meerdere, eene poging doen tot verbetering van eigen of anderer toestand, misschien wel tot verbetering van zekere bedenkelijke toestanden, dan brengen we onze belangen *onder 't oog van den meerdere*, in de hoop, dat hij ze, welwillend, in overweging nemen zal. De meerdere echter, is hij in de meening, dat wij te ver gaan met *onze wenschen*, in de meening, dat wij *aanmatigend* worden wellicht, zal ons *die aanmatiging onder 't oog brengen* en dan verwachten, dat we in alle nederigheid het hoofd buigen.

c. *Zich vernederen — Zich verlagen,*

Hier zijn voorbeelden:

1°. Het is zeker een moeielijk werk *zich te vernederen voor hem*, dien men beleedigd heeft, en hem vergiffenis te vragen, maar het is nu eenmaal de eenige koninklijke weg ter verzoening.

2°. „Wie *zich vernedert*, zal verheven worden.”

3°. Er zijn individuen van de soort gelijk VAN EFFEN ze reeds voor anderhalve eeuw teekende, ruw en lomp tegen hunne minderen, kruipend beleefd en onderdanig voor hunne meerderen. Het zijn van die menschen, die *zich verlagen tot de meest slaafsche vleierij*, tot oogendienst en kruipende onderdanigheid.

4°. Toen HUGO DE GROOT overleden was, *verlaagde zich de hoogleeraar SALMATIUS* dermate, dat hij in een ongeteekend smaadschrift de nagedachtenis van den „grooten Huigen” trachtte te bezoedelen.

Uit deze voorbeelden, en uit tal van andere, die in spreek- en schrijftaal overvloedig genoeg voorkomen, blijkt duidelijk, dat de gegeven zinverwanten eene *overeenkomst* in de beteekenis toonen, maar tevens, dat zij een, door het Taalgebruik in 't leven geroepen, tastbaar *verschil* aanwijzen. Die overeenkomst is te vinden, zelfs al bepaalt men zich tot de etymologische beteekenis dezer synoniemen. *Neder* heeft dezelfde beteekenis als *laag*. In den *Lancelot*, een der „*Abele Spelen*”, verwijt de moeder van dezen prins van Denemarken, die op Sandrine, een meisje uit den geringen stand verliefd is, aan haar zoon, dat hij „zijne liefde zoo *neder draagt*,” dat is: dat hij zijne liefde zoo *laag* plaatst. Trouwens in het woord *Nederland* heeft *neder* evenzeer de beteekenis van laag. Alzoo: *zich vernederen* = *zich verlagen* = *zich laag*, *neder*, klein, gering, (de mindere) toonen. Tot zoover de afleiding, tot zooverre de gemeenschappelijke beteekenis. Nu die van het taalgebruik.

Dat er verschil is in de beteekenis, komt terstond aan 't licht, als men in de gegeven voorbeelden de gebezigde synoniemen zou willen verwisselen. Dit zou eene onmogelijkheid blijken, tennaastenbij onzin opleveren. Wie *zich vernedert* voor God of voor de menschen, die toont zich zeker den mindere, maar in goeden zin. Schuldgevoel en afhankelijkheid bepalen zijne gedragslijn en juist door deze, zijne zelfvernedering heft de meerdere, de beleedigde hem tot zich op, maakt hem in zekeren zin tot zijn gelijke, rekent de vroegere beleediging als uitgewischt. *Zich vernederen* is eene deugd. Geheel anders luidt het oordeel van de „*spraakmakende gemeent*” over hem, die *zich verlaagt*. Ook hij toont zich den mindere, maar tot zijne oneer. Hij doet iets slechts; iets, wat men van hem niet had verwacht, wat zijner onwaardig is. *Zich verlagen* (tot iets is eene ondeugd, die iemand blootstelt aan de minachting, zoo niet aan de verachting zijner medemenschen.

20 Mei '82.

A. W. STELLWAGEN.

Vergelijkend examen te Norg. December 1881.

*Feestzang bij de inwijding van het Geldersche athenaeum
te Harderwijk, den 28 Januari 1816.*

De Hoogeschool te Harderwijk, in 1648 opgericht, werd op last van Napoleon in 1811 opgeheven. Bij de herstelling onzer onafhankelijkheid werd ook het Hooger Onderwijs weder in zijne eer hersteld, maar in plaats van eene academie vestigde men te Harderwijk een athenaeum, dat echter niet langer dan tot 1818 in leven mocht blijven. Bij de inwijding dezer instelling werd de volgende „Feestzang” aangeheven:

„De feestkelk klinkt; een lied zij aangeheven
„Uit vrije borst — met blij gelaat!”

Een toast dus bij een welvoorzienen disch, ofschoon het te denken is, dat de maaltijd minder stijf en stroef geweest is, dan deze aanhef. Oordeel maar:

„De *feestkelk klinkt.*” Die opeenvolging van medeklinkers, die vier k's zijn bijna niet om uit te spreken. Hoe veel zangeriger is niet de bekende regel:

„Bij het klinken der bokalen”?

Dat „blij gelaat” is maar een stopwoord, om den regel vol te maken: wie zou er nurksch kijken bij een roemer wijn?!

„Mocht Academus perk niet langer schaduw geven,
„Athenes leerschool staat!”

Academus perk was een tuin of park even buiten Athene, en naar een zekeren Akademos: Akademia geheeten. 't Was oorspronkelijk een moerassige, ongezonde streek, maar Cimon maakte er een lusthof van met schaduwrijke lanen. In de buurt lag het buitenverblijf van Plato, die met zijne leerlingen er dagelijks heen wandelde en onder het prachtige bladerdak zijne stellingen voordroeg. Vandaar werd Akademie de naam voor een plaats, waar men onderwijs genoot.

Athenes leerschool is het Athenaeum. Dit woord is eigenlijk de naam voor een tempel van Athené of Minerva, de godin der wijsheid en de beschermgodin van Griekenlands hoofdstad.

„Een milde hand zal 't licht des Bakens voeden,
„Dat weer aan 't Geldersche oever glanst.”

Baken zinspeelt hier zoo wel op de ligplaats van Harderwijk aan den oever of het strand der Zuiderzee, als op het athenaeum zelf, dat het licht der wetenschap in wijden omtrek verbreidt. Maar gelijk het kustlicht niet branden kan, zoo het niet ruim van olie voorzien wordt, evenzoo zou het athenaeum niet kunnen bloeien, indien een milde hand, nl. die des Konings, niet voor de instandhouding zorgde.

„Den stoel der wetenschap zal 't zwaard des Helds behoeden,
„Dien Schelde en Iler kranst.”

Die Held is de Erfprins, later Koning Willem I, die in 1793 en 94 roemrijk tegen de Franschen gestreden had in het zuiden van België aan de oevers van de Schelde.

„Geen Gauler zal op nieuw ons smaad doen hooren.”

Met *Gauler* of Galliër wordt natuurlijk de toenmaals zoo gehate Franschman bedoeld.

„Geen Omar, in Augustus schijn,
„Drijft plundrend andermaal de wijsheid uit haar koren,
„En roemt zich groot te zijn.”

Omar, de tweede Kalif (634—644,) wiens veldheer Amroe, volgens de overlevering, de bibliotheek van Alexandrië plunderde, en met de handschriften het vuur voor zijne warme baden stookte. Omar wordt dus voorgesteld als de verdelger der wetenschap, terwijl keizer *Augustus* als de bevorderaar daarvan bekend staat. Deze toespeling doelt op Napoleon, die door de oprichting zijner Keizerlijke Universiteit den schijn aannam, alsof hij Augustus wilde navolgen, en toch, evenals Omar, door de opheffing der Harderwijksche Hoogeschool, de verspreiding van kennis en beschaving benadeelde.

„Geen storm (gelijk aan die zoo toomloos gierde!)
„Die weer, daar Zwedens Plinius,
„Daar Neerlands Hippocraat eens de achtbre tabbaard sierde,
„Het vlammend outer blus'.”

In den tempel van Athene wordt geofferd, dat is: er wordt hulde bewezen aan de Godin der wijsheid, en die hulde bewijst men door de beoefening der wetenschap. Nu wenscht de Zanger, dat geen storm, geen vreemde overheersching, andermaal het vuur der offers uitdoove, het studeeren onmogelijk make. En met des te meer aandrang wenscht hij dit, omdat juist Harderwijks Hoogeschool twee beroemde mannen tot doctor heeft zien promoveeren, namelijk in 1693 Hermanus Boerhaave en in 1735 Karel Linnaeus. De eerste wordt de Nederlandsche *Hippokrates* genoemd, omdat hij de grootste geneeskundige uit den nieuweren tijd was, gelijk Hippokrates van Kos (460—377,) de Vader der Geneeskunde, bij de Grieken. De andere, geboren in Zweden (1707) en beroemd door zijne beoefening der natuurlijke historie, zoodat hij als de schepper dier wetenschap mag beschouwd worden, wordt vergeleken bij Plinius den Oude (23—79), die als de ijverigste natuurbeschouwer bij de Romeinen bekend staat.

„Het vlamt; de wierook geurt; den reinen Tempel
„Vervult een heilige Priesterschaar!

„Zij roept: Kom Jongelingschap! kom nader, van den drempel;
 „Zoek leering bij 't altaar.
 „Veredel 't hart, door 't Goede en 't Schoone tevens:
 „Wordt ingewijd, uit liefde en plicht;
 „Grijpt aan, met mannenmoed, de groote taak des levens,
 „Die wachtend voor u ligt.”

Het altaar vlamt, de wierook is er op uitgestort en vervult de luch,
 de priesterschaar wacht de Nederlandsche Jongelingschap af en noodigt
 haar uit binnen te treden. Ziedaar de klassieke voorstelling: de
 school — een tempel, de onderwijzer — een priester.

„Zij volgen 't woord met vaderernst gesproken,
 „En jeugdige ijver spoort hun treên,
 „De zegels der Natuur zijn voor hen opgebroken,”

— het onderwijs in de natuurwetenschappen zal gegeven worden —

„Der tijden nacht verdween”
 — en dat in de geschiedenis. —
 „Hun leerzucht weidt langs de Idumeensche stranden,
 „Zij gaart gebloemde in 't Attisch veld,
 „Het roemrijk Latium ontsluit hun zijn waranden,
 „Daar gouden ooft in zwelt.”

De Idumacëers of Edomieten waren de afstammelingen van Edom
 of Esau, en dus aan de Israelieten na verwant. Attika was het
 voornaamste gewest van Griekenland, en dat, waarvan Athene de
 hoofdstad was. Latium was een koninkrijk in Italië, binnen welks
 grenzen Rome gebouwd is; de inwoners heetten Latijnen, en hunne
 taal de Latijnsche.

Het is duidelijk dat met de Idumeensche stranden, (een kustland
 aan de Middellandsche zee,) het Attische veld (de vlakten van Hel-
 las) en den tuin van Latium (thans de Campagna di Roma) bedoeld
 worden: de Hebreuwsche, Grieksche, Latijnsche taal en letterkunde.

De beide laatste coupletten van dezen Feestzang zinspelen dus op
 het onderwijs in de natuurkennis, de geschiedenis en de oude letteren.

Overigens munt dit geheele gedicht, evenmin als het eerste vers,
 uit door vloeiende taal en schoone versificatie. 't Is veeleer stroef
 en gewrongen, er zijn taalfouten in om de maat of 't rijm in orde
 te krijgen; bijv. „'t Geldersche oever” en „bluss” voor blussch.

Triemaal 't in denzelfden regel is af te keuren:

„Veredel 't hart, door 't Goede en 't Schoone tevens.”
 „Wordt ingewijd” en „grijpt aan” moeten zijn *word* en *grijp*.
 „Daar Zwedens Plinius,” „daar Neerlands Hyppocraat” en „daar
 gouden ooft,” in al deze regels moet *daar* vervangen worden door
waar; — en dergelijke meer.

H.

J. E. t. G.

Tijdschriften.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. III Jahrg. No. 3, Marz 1882. De voornaamste geschriften in deze aflevering beoordeeld zijn: *Edda Snorra Sturlusonar*, 3e deel 1e afdeeling (Kopenhagen). Dit gedeelte bevat o. a. een commentaar, die op sommige plaatsen wel eenigszins verouderd is; maar toch onmisbaar wordt genoemd voor ieder, die de Edda zal willen bestudeeren. — *Deutsche Litteraturdenkmale des 18 Jahrhunderts*, Heilbronn, Gebr. Henninger 1881. De uitgever B. Seuffert heeft zich goed van zijne taak gekweten, wat de uitgave zelve betreft; maar de keus der stukken wordt afgekeurd, omdat zij geene nieuwe uitgave waard zijn. — Van de Schelde tot de Weichsel door Joh. A. Leopold en L. Leopold. 1—10 afl. Ph. Wegener van Maagdeburg beoordeelt dit werk zeer ongunstig, wat het Deutsche gedeelte der dialecten aangaat. De schrijvers misten volgens zijn oordeel de noodige zelfaanschouwing en belezenheid, waardoor zij te veel op anderen moesten steunen, die vaak voor hunne taak niet berekend waren.

No. 4. Onder de boekaankondigingen noemen wij de volgende: **J. Bastin**, *Grammaire historique de la langue française*. St. Petersburg 1881. **Felix Lindner**, *Grundriss der Laut- und Flexionsanalyse der neufranzö. schriftsprache* en **Jean Pio** *Fransk. Sproglaere til Skolebrug*. Kjöbenhavn 1881. De eerste en de laatste spraakkunst worden, vooral met het oog der bruikbaarheid op de scholen, zeer geprezen. Die van Felix Lindner wordt beschouwd als eene mislukte morfologie van het nieuw-fransch. Eenige voorbeelden mogen ten bewijze strekken:

In plaats van de *ai* in *aime* te verklaren als umlaut van de *a* uit *ámo*, tracht de schrijver die door invloed der *j* te verklaren, *amo -amje (!) -aimje (!) -aime*. — De echte futura *pourvoirai* en *prévoirai* worden voor jonger beschouwd dan het onregelmatige *verrai*, waarvoor de schrijver den tusschenvorm *voèrai* in aanspraak neemt, die echter nooit bestaan heeft. (Wel bestond *vairai*: *Chanson de Croisade*, vs. 10: „Dont *vairait* il ses amans vrais”; deze vorm is het regelmatige futurum van *vëoir*, dat ook *vëer* en *vëër* geschreven werd (*oi* = *ai* in uitspraak). *Vairai*, *vèrai* kon zeer gemakkelijk in schrijfwijze overgaan tot *verrai*. *Pourvoirai* en *prévoirai* hebben derhalve de oude schrijfwijze behouden; maar de ware uitspraak verloren. Inderdaad is er dus geen verschil tusschen *voirai* en *verrai*). *Loger* wordt afgeleid van *locare*. (Dit laatste moet, *loër louer* opleveren. *Loger* komt daarentegen van het „bas Latin” *lobia*, *lobja*, *loge*). — Ook de rij *fugere* — *fugre* — *fuire* —

fuir strijdt tegen de werkelijkheid. (*Fugre*, *g* = zachte *k*, kan nimmer *fuir* worden; de diphthongering heeft aldus plaats gehad: *fugere* — *fujre*, *fuir*).

Korrespondenzblatt des Vereins für niederd. Sprachforschung.
VI Jahrg. No. 8. Loquela beoordeeld door Johan Winkler. Eene bij uitstek gunstige beoordeeling, waarin terecht wordt gewezen op de belangrijkheid der oude en verouderde Westvlaamsche woorden, die in dit tijdschrift behandeld en verklaard worden.¹ Men vergete echter niet, dat er veel valsche, d. i. verfranschte munt onder die woorden in omloop is. De redactie, de heeren Guido Gezelle, L. L. de Bo, dr. Karel de Gheldere en Prof. Dr. Gustaf Verriest, zijn echter berekend voor de taak om het echte van het valsche te scheiden. — Grenzen Westfälischer Mundarten van H. Jellinghaus te Kiel. — Zur Mnd. Seelenklage (Visio Philiberti). W. Seelman van Berlijn maakt in dit opstel eenige ware aanmerkingen op Sprenger's vroeger uitgegeven opmerkingen omtrent de Mnd. Seelenklage. Verklaring van eenige Nederduitsche woorden: *Dakule* = Lehmkuhle, leemkuil (*da* = Got. *thahô*, Ohd. *dâhâ*, Mhd. *dâhe* = ton, leem); *Hund* als akkermaat bij Maagdeburg; *Klewânne*, in Achter-Pommeren; *Parduck*, een soort van spel. — Ten slotte Iets van paarden: Allerlei soorten van paarden, afgeschreven uit de rekeningen der graven van het Henegouwsche Huis (1343—1344). O. a. *Bay paerd*, equus badius, kastanjebruin paard (vgl. *Bayaard*); *liaerds paerd*; *honghers paerd*, *paerd gheslipnoset*; *rot paerd scoerlinc*, met kort haar, dus *geschoren*; *roet paerd met ghescoren manen*; *teldende paerd*, equus tolutarius, telganger.

Dec. 1881. No. 8. De meeste lezers van N. en Z. kennen het liedje uit de „Nederlandsche baker- en kinderrijmen” van dr. Van Vloten, dat aanvangt met Kip-kap-kogel”. Dit lied, vroeger op St. Martijns avond gezongen, terwijl de zangers een inwendig verlichten pompoen met zich droegen, waarin te voren venstertjes gesneden waren, is in het Nederduitsch onder verschillende vormen nog in zwang. Het Correspondentieblad No. 8, wijdt er eenige bladzijden aan. Aangaande de etymologie van dit *kip-kap-kogel* meldt dit blad het volgende: „Kip-kap” is eene reduplicatie van *kap*, het Mlat. *cappa*, hoofdbedeksel, *kogel* is het Middelnederd. *kagel* = muts. *Kip-kap-kogel* is dus „hoofdbedeksel; kleine, ronde, van voren gespitse muts. Wellicht heeft de uitgeholde pompoen om den vorm, die eener muts namelijk, den naam *kip-kap-kogel* gekregen.

Korrespondenzbl. des Vereins für Siebenbürg. Landeskunde. 1882, No. 4. Steuereinhebung; een vervolg, dat vele merkwaardigheden bevat aangaande de belastinggeschiedenis van Herman-

stadt in de 15e eeuw. — Zevenbergsche raadsels. Eene verzameling, die aanlokt door naïviteit en voor de kennis dier volkstaal belangrijk is. Indien plaatsgebrek het niet verhinderde schreef ik ze gaarne af, thans bepalen we ons bij eenige:

1. *Wän em et afnit grënd et,*
wän em et nider dit schwaicht et. [ketting.]
2. *An dem bäsche (bosch) schnaid em et,*
än dem dorf klängd et. [fluit.]
4. *Ech wäs ä klä wais haus,*
det huet nichän finster, dirn uch där,
und wäl der klä (kleine) wirt äraus,
ä su mess e de wönt (wand) durch bärn. [het ei.]
6. *Aus äner schwuerzen wolk dränkt (drinkt) ä duit (doode.)*
fogel und äm sät sen spur iweról wó e gît. [de pen.]
18. *Det wiescht sich eine und et äs doch eine schwuerz.* [molenrad.]

Onder de „vragen” wordt een woord *deuwrenk* genoemd, dat *dagwerk* beteekent. Men vraagt naar de affeiding. (Ik beschouw dit *deuwrenk*, *dofrenk*, *dowrenk* als eene verbastering van ons *dagwerk*, ontstaan door methatesis en aanwending van den neusklank. Dit zou een bewijs te meer zijn voor de Nederduitsche (Dietsche) afkomst der Zevenbergsche Saksen. Zie vorige aflevering).

Am Urdhs-Brunnen. No. 6. Behalve een opstel over de dier maskers van G. UNRUH en eene proeve van gedeeltelijke overzetting der Edda, met behulp van het Keltisch, vonden we onder „kleinere Mittheilungen” eenige zaken, die onze belangstelling trokken. Vooreerst de uitgang *hude* of *huje* bij plaatsnamen. De oorspronkelijke beteekenis van dit *huy*, *huje*, *hude* is „plaats van overvaart, veer”, *Husum* of *Huysem* of *Huysen* beteekent „veerhuis”, en is ontstaan uit *Huysing* (*ing* = huis, burg, plaats). Een massa plaatsnamen met dezen uitgang worden opgesomd. — Wij denken hierbij onwillekeurig aan *Enkhuizen* „nauw veer”. — Witten, wikken. „Wenn de Swoun ni swemmen kann, sou *witt* hei op 't Wad'r”, d. i. als het zwijn niet kan zwemmen, zoo *scheldt* hij op het water. *Witten* is een Duitsch woord, dat oorspronkelijk „zien, zijn blik op iets richten” beteekent, overdrachtelijk „beschuldigen, voorwerpen, *verwijten*.” Wij kennen de Gotische werkw. *fraveitan*, *inveitan*, *fairveitan* en *idveitan*. Dit laatste = smadend verwijten, *òveidižew* (oneidizein), Luther: „smaden.” In het Oudsaks. luidt het woord *witan* (= tot verwijt maken), Ohd. *wizan*, Mhd. *verwizan*, waaruit het Nd. „verweisen”. *Witten* is Platduitsch, in Sleeswijk-Holstein en in Noord-Friesland gebruikelijk. (In het „tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde” heeft Prof. M. DE VRIES over dit *idveitan* geschreven en aangetoond, dat de vorm *edwyt*

in oude Dietsche oorkonden bestaat, met den zin van „smaad, verwijt”. Dit *id* of *ed* is hetzelfde voorvoegsel als wij bezitten in *etgroen*, *wedergroen*, *tweede groen*, en in het oude *ederikken*, *herkauwen*).

Bûl. Dit woordje is ook in Ditmarschen bekend: *dei gansse Bûl* = de geheele menigte, massa. (Wij weten, dat dit *Bûl*, ons *boel*, is samengetrokken uit *boedel* = *bouwdeel*, het deel, dat den landheer uit de nalatenschap van den erflater toekwam). — *Kwên* is in Ditmarschen „eene jonge koe”, bij ons is *kween* „onvruchtbare vrouw of oude vrouw.” Spraakvorschers leiden dit woord af van het Gotische *qêns*, vrouw. — *Abâr*, *ëber* is het Bremische woord voor *ooievaar*. Een bewijs te meer hoe een woord in verloop van tijd kan veranderen. *Odebaar* (gelukbrenger), *ooievaar*, *uiver*, *eiber*, *äbâr*, *ëber*, welk eene verscheidenheid van vormen!

Wallsche Boun heet in Ditmarschen „de groote boon.” Ook wij kennen dien naam; *wal* zal wel hetzelfde woord zijn als in *walnoot*, *vreemde noot*” (*wal* = vreemd.) — *Almosen*. Zonderling is de afleiding uit het Keltische *allah*, de hoogste macht, *Baäl* en *miosin*, schoteltje, van het Irisch-Gälische *mias*, schotel, gerecht. *Almosen* beduidt dus „godsschoteltje.” Ik zeg zonderling, omdat de afleiding van het Gr. *eleêmosunê*, medelijden, erbarmen, uit het Mnl. *aelmosene*, het Osaks. en Ohd. *elemosina* ten duidelijkste blijkt. Dit *eleêmosunê* is dus de grondslag zoowel van ons aalmoes als van het Fransche *aumône* en het Eng. *alms*.

De Vlaamsche Wacht. Vierde jaargang, No. 19. *Het beclach van Jonckeer Jan van Hembyse*. Dichtstuk der XVI eeuw. De heer F. de P(otter) doet ons in dit stuk de verblijdende mededeeling, dat hij zoo gelukkig was, eene veel betere, oudere en vooral vollediger kopie te ontdekken, dan die, welke door de Vlaamsche Bibliophilen voor de uitgave van 1839 is gebruikt. Ieder, die met deze uitgave kennis heeft gemaakt, zal moeten bekennen, dat het vaak moeielijk valt in dien doolhof van woorden een weg te vinden. Die weg zal ons thans het nieuwontdekte handschrift wijzen. Vermakelijk zijn de staaltjes van tekstverknoeiing, die ons hier worden medegedeeld. Bijv.: Uitgave 1839:

Adieu Echoute in wiens gheselschap is gebrocht
Eenen selversmet tot mynder *consorte*.
Want uw affaires *de* paeps waeren ghevrocht.

Nieuwe Hs.:

Adieu, *capitein* Eechoute, in wiens *plaetse* is brocht
Eenen zelvsmet *wel* tot mynen *confoorte*.
Want uwe affairen *te* paeps waeren ghevrocht.

Uitgave 1839: *Mevrouwe van Mortanghen met uw juck dantken*.
Nieuwe Hs.: *Adieu, mijnheere van Mortaignen met hu jonck*

Dantken. Deze staaltjes zullen ons van harte doen instemmen met den wensch van den heer F. de P., dat er spoedig eene nieuwe uitgave kome van dit belangrijke werk.

No. 20 behelst o. a.: Bijvoegsel aan het Algemeen Vlaamsch Idioticon. Hieronder trok onze aandacht *rondfijkeren* (VI.), rondloopen, gaan van 't eene huis naar het andere, als bijv. een barbier; *roede*, *roei*, — *de roei geven*, kastijden met de roede of gekastijd worden, — *eene roe maken voor zijn eigen gat*, zich zelf straf of schande op den hals halen, — *de roe is van 't gat*, het gevaar is weer voorbij, de angst en schrik zijn over, — *de roe ligt al in den pis* (Antwerpen), gij zult gestraft worden, — *roeiken*, gordijnroede.

Nieuw liedtboek van Jacobus de Ruyter. Dit liedtboek, genaamd „den maegdekrans”, dagteekent van 1712. Het aangehaalde lied „tot lof van de wevers” getuigt van dichtvaardigheid en kennis van de eischen des volkslieds.

No. 22. Het bijgeloof. Later te vervolgen en door ons te bespreken. Varia: „*Duren is een schoone stad; maar blijven duren is toch schooner.*” Dit spreekw. is ontleend aan het Duitsche stadje Duren, dat er schoon moet uitgezien hebben; een waard van eene Durensche herberg had boven zijne deur het volgende uithangbord uitgestoken: „In Duren tapt men lekker nat, Is Duren niet een schoone stad?” — *In den zoeten inval*. Onderschrift op een uithangbord, waarop een omgekeerde bijenkorf staat geschilderd, in welke een man hals over kop intuimelt. — *In den verloren arbeid*; boven deze woorden staat eene vrouw, die bezig is een moriaan te wasschen. — Aangekondigd wordt „de *Theophilus* van prof. J. VERDAM met een aanbevelend woord.

Loquela. No. 11, 1882. Inhoud: Zantekoorn (zie voor dit woord de vorige aflevering). Onder de merkwaardigste woorden van deze rubriek noemen wij: Ale, een soort nagelzweer. Bezwaren, op een pand ten tweede male geld opnemen. Te dooder hand zijn, stervende zijn. Puppe, tand van een kamwiel. Tijger, valsche beschuldiger. (Nen tijger is erger als nen dief). — *Zuilen*, *zool*, *gezolen*, eene vage etymologische studie, waarin al wat met *sul*, *syl*, *zool*, *zeul*, enz. begint onder eenzelfde rubriek wordt gebracht. Het ww. *zuilen* moet intusschen nog gevonden worden. — *Tegenkomsten*, *Brieven*. Hieronder bevindt zich eene eigenaardige beschouwing. De vragen uit de oude godsdienst-leerboeken: *mag men* met de antwoorden *ja het* of *neen het*, zijn bekend. Een inzender meent, dat dit afgekort is voor *ja 't men* of *neen 't men*, alsof er vroeger een *tmen* bestaan zou hebben, dat later tot *men* geworden is. Immers, zoo luidt de redeneering: Op de vraag *zijn wij?* is het antw. *a wij*; op *Leeft Christus?* antw. *Ja hij*; op *Vindt men?*

antw. *Ja 't*, d. i. *Jae tmen*. (Men zie echter over deze kwestie hetgeen in Loquela 12 daaraangaande wordt meegedeeld).

No. 12 bevat, behalve zantekoorn, een zeer verdienstelijk stuk, getiteld *Dietsch Fransch*. De schrijver tracht de volgende stelling te bewijzen: „Het stik, het laken, waaruit het fransche taalkleedsel gemaakt wierd, is meestendeels roomsch, maar het is een dietsche kleermaker, die dat laken gesneden, genaaid, gevoerd en nog al dikwijls met kloeken dietschen overschot gelapt en getapt heeft.” Ziehier eenige voorbeelden, die tot bewijs dier stelling moeten dienen: *Malade*, in 't Provençaalsch *malapte*, ons *melaatsch*, is eene vertaling van het Dietsche „slecht te pas”, namelijk *male aptus*. — Het Dietsche „ja, dja, da” beteekende eertijds *hoc* (= dit) *ja het is* = *hoc id est*, en van *ja het is* is *ja het*, *ja 'et* of enkel *ja* gebleven. De Romeinen zeiden *ita* of *sic*, de Italianen hebben nog *si* (*langue de si*). De Duitsche Franken vertaalden hun *ja het* en *ja hij* door *hoc illud* en *hoc ille*, welk laatste *ho-il*, *o-il* (*langue d'oïl*) werd, en later *oui*. In Provence, waar de Duitsche invloed niet zoo groot was, liet men *ille* weg en zei men eenvoudig *hoc*, later *oc*, (*langue d'oc*). Ook het gebruik van het artikel moet, volgens Loquela, aan den Duitschen invloed worden toegeschreven, benevens het wegvallen der verbuiging. De omstandigheid echter, dat deze verschijnselen zich in alle Romaansche talen voordoen, bewijst, dat ze reeds in de latere Romeinsche volkstaal bestonden. Hetzelfde kunnen wij beweren van de veranderingen in de conjugatie, met name de samengestelde tijden en het futurum.

In de minder beschaafde Latijnsche taal (*lingua Romana rustica*) gebruikte men reeds *ego habeo amatum* „j'ai aimé” en *amare habeo* „aimer-ai”, terwijl de klassieke taal *amavi* en *amabo* bleef behouden. Ook dit verschijnsel bestaat in alle Romaansche talen. Bij alle is daarenboven het Lat. passivum verloren gegaan en vervangen door *sum* (ik ben) met het participium; alle hebben de Lat. bijwoorden door nieuwe vormen vervangen, namelijk door den ablativus van *mens*, wijze; alle hebben Germaansche woorden overgenomen en wel bijna dezelfde; het accent is bij alle op dezelfde manier gevestigd, enz. Niet door invloed van de Duitsche Franken zijn derhalve deze veranderingen ontstaan; want in dit geval zouden ze alleen aan het Fransch eigen zijn (iets anders is het met *oui* en *oc*, welke woorden geheel in den Duitschen geest ontstaan zijn en alleen het eigendom zijn van Frankrijk). Het Volkslatijn was reeds door den *Germaanschen* zuurdeesem doortrokken eer de Duitsche Franken hunne taal begonnen te spreken (*lingua francisca*). Toen begon de vermenging met Duitsche elementen en toen eerst ontstonden die wijzigingen, waardoor het Fransch zich van de andere Romaansche talen onderscheidt.

Als andere voorbeelden noemt Loquela *contrée*, eene vertaling van

het Dietsche *gegenode* (gegen, jegens = *contra*); *gonfanon*, van het verloren *gond*, strijd, en *vano*, vaan; *héron* = *haighiron*, van 't Dietsche *haigir*, *heeger*, *reiger*; *quémant*, bedelaar, van *gode*-*man* = bij Kil. *goyman*, bedelaar; *pièce* van *pet-ia* (*pet-* is de sterke Hoogduitsche uitspraak van ons *bet-*, *bete*, *beetje*, van *byten*, *beet*, *gebeten*). Vgl. *morceau* van *mordeo*, ik bijt. *Petit* is dus „een afgebeten stukje, een afbijtsel.”

We zouden deze lijst met zeer vele voorbeelden kunnen aanvullen en kunnen wijzen op:

Bivouac van het Frankische of Nederduitsche *bijwacht*,
blank, van het Germaansche *blinken*,
boulevard (d) van *bolwerk*,
fauteuil, vouwstoel, *faltstuhl*,
gant, ons *want*,
gaspiller van het Frankische *gaspillan*, spullen,
épervier van *sperwer*,
godailler van het oude *aal*, bier; van *goed aal* kwam *godailler*,
haubert, ons *halsberg*, oude naam voor *harnas*,
honte van het Dietsche *honen*;

maar waar zou het heen als wij die ongeveer 1000 Germaansche en Duitsche woorden in de Fransche taal moesten opnoemen? Liever wijzen we even op het verschijnsel, hoe gemakkelijk vreemde woorden en zelfs vreemde syntaktische vormen uit de ééne taal in de andere over *kunnen* gaan en overgaan, wanneer de talen nog in den toestand van wording verkeerden. Wij Nederlanders, die gewoon zijn veel Fransch te lezen en te spreken, zouden inzonderheid gevaar loopen onze taal door talrijke Gallicismen te verbasteren, indien de *taalmannen* niet op hun post waren om dit te beletten; en toch stuiten we nog dagelijks op draken, die den waren Nederlander de haren te berge doen rijzen van schrik. Wie hoort niet menigmaal: Zij ontmoeten *zich*, voor *elkander*; dat spreekt *zich* gemakkelijk uit, in plaats van het passief; ik ga hem morgen *zien*, voor *bezoeken*; den *brand in iets steken*, in plaats van *iets in brand steken*; *zich in iets behagen*, voor *behagen scheppen in iets*; *duur kosten*, voor *duur*: zijn (men zegt immers ook niet: *goedkoop kosten*); *natuurlijke zoon*, in plaats van *bastaard*; *voorheerschend*, voor *overheerschend*; *een* gevoelen deelen, voor *in* iemands gevoelen deelen? Over de monsterwoorden, die men dagelijks uit den mond van „coiffeurs, tailleurs, enz.” en ook wel uit dien van hen kan hooren, die „of pen of degen voeren”; monsterwoorden, die daarenboven somtijds nog geheel verdraaid en verminkt van de lippen vloeien van die zwakhoofden, welke hun gebrek aan degelijke bespraaktheid willen bedekken door een Fransch tintje aan hunne woorden te geven; over die woorden zwijgen wij. *Sapienti sat.*

Klucht en Clute.

Eene bescheidene vraag om inlichting.

In de Inleiding tot zijne bloemlezing *Het Nederlandsche kluchtspel van de 14e tot de 18e eeuw* (1e deel, van de 14e tot de 16e eeuw, Haarlem, W. C. De Graaff, 2e verm. druk, 1878), schrijft de heer J. van Vloten het volgende, aangaande de afleiding van het woord *klucht*:

„Niemand waarschijnlijk, tenzij hem eenig nader onderzoek in het geheim hadde ingewijd, niemand onder onze landgenooten, dien, bij het woord *klucht*, een ander denkbeeld dan dat van scherts, grap, of boert in de gedachten zou komen. Intusschen was dat woord er in zijn oorsprong verre af, dit begrip te vertegenwoordigen; eerst de loop der dingen, de zeer toevallige gang der omstandigheden, bracht het tot die geheel uitsluitende beteekenis. *Klucht* heet oorspronkelijk niets anders dan *deel*, *afdeeling*, het afgedeelde, afgescheidene — eigenlijk *gekloofde* ¹⁾ — en duidde, met het bijvoegsel „sotte”, het tweede deel der tooneelvoorstelling aan, van welke het „abele” of deftige spel het eerste deel uitmaakte. Allengs ging dat onderscheidende toevoegsel verloren, en begon men van *de klucht* — in Brabant *de kluut* — alleen te spreken, vergeetende, dat dit eigenlijk evenmin zin gaf, als had men, in plaats van het zotte, het boertige deel, van *het deel* alleen gerept. Met de herinnering aan den oorsprong en de afleiding van 't woord verloor men die van zijne eigenlijke beteekenis, en zoo hadden de woorden klucht en kluchtspel alras het begrip erlangd, dat er thans algemeen aan gehecht wordt, en het woord *kluchtig* zelf werd er, voor dat begrip, uit geboren.”

Ik vraag niets beters dan deze woordverklaring in dankbaar vertrouwen te aanvaarden. A. priori heb ik er ook volstrekt niets tegen in te brengen. Deze afleiding is, inderdaad, volkomen in overeenkomst met de algemeen bekende en aangenomene regels der woordvorming.

Klucht zou aldus staan voor *kluft*. *Kluft* nu is van *kloof* (onv. verl. tijd van *klieven*), even regelmatig als *drift* van *dreef* (*drijven*), *gift* van *geef*, *wicht* van *weeg*, enz., te weten bij middel van eene soort klankverscherping en de achteraanvoeging van het min-zelfstandige *t*, dat van de stammen van werkwoorden, zelfstandige naamwoorden vormt, in de spraakleer bekend onder den naam van onechte stammen. Beide deze verschijnselen (verscherping of, beter nog, *sluiting* van den klank, en achteraanvoeging van de parago-

¹⁾ Het verleden deelwoord *klooft* vindt men nog bij J. H. Kruls, klucht van Drooge Goosen (1632): „vermits jey over een *klooft* rietje gaen kent,”

gische *t*) gaan, overigens, noodwendig te zamen, staande het eerste tot het tweede in de betrekking van het gevolg tot de oorzaak.

Wat nu verder de verwisseling van *f* in *ch* betreft, daarin vind ik ook geene bijzondere zwaarigheid. Het gelijktijdig bestaan van vormen als *och* en *of*, *verkoft* en *verkocht*, *kroft* (van *kruipen*,) en *krocht*, *graf* en *gracht voor graft*, en dergelijke meer, bewijst dat de overgang van *f* in *ch*, in zulke gevallen, volstrekt geen ongewoon verschijnsel is in onze Nederl. woordvorming.

Bij voorbaat, ik herhaal het, ben ik dus volkomen bereid om de voorgestelde verklaring te beamen.

Eén bezwaar nochtans moet ik er tegen inbrengen, te weten het bestaan van den vorm *kluit* — of *clute* — van welks verband met den vorm *klucht* ik mij geene behoorlijke rekenschap weet te geven.

Immers, dat zulk een verband *moet* bestaan, is meer dan waarschijnlijk. Weinigen toch zullen heden de meening van Weiland deelen, dat *kluit* met *kloot* en *klomp* tot éenen wortel behoort (te weten *lomp* of *leem*,) terwijl *klucht* uit éene bron zou voortgevloeid zijn met *lachen*, zijnde de prothetische *k*, naar de gissing van Weiland „slechts een behulp der uitspraak.”

Schuiven wij aldus deze zonderlinge hypothesis op zijde, en nemen wij, bij gevolg, aan dat *klucht* en *clute*, wel degelijk tot een en denzelfden wortel behooren, dan liggen nog twee gissingen voor de hand:

Ofwel is *klucht*, inderdaad, naar de meening van Van Vloten en anderen, afgeleid van *klieven*, en moet dus *kluit* of *clute* uit *klucht* kunnen verklaard worden.

Ofwel is *clute* de oudste vorm, en moet dus *klucht* beschouwd worden als eene vervorming van het eerste; natuurlijk valt dan echter bovenstaande verklaring weg.

Welke gissing verdient de voorkeur?

Kluit uit *klucht* afleiden schijnt mij niet geheel onmogelijk. De heer Van Vloten, blijkens de hierboven aangehaalde regelen, ziet in beiden hetzelfde woord. Eenige bladzijden verder, waar hij eene brok overneemt uit het 14-deeuwsche kluchtspel *Broeder Everard en zijn lief*, plaatst hij bij het vers

ic can so menigherhande *clute*,

de eenvoudige aantekening: „*klucht*, *grap*; een blijk, dat het woord toenmaals reeds zijne nieuwe beteekenis had aangenomen.”

Wat de heer Van Vloten echter vergeet te zeggen is, op welke wijze *kluit* of *clute* uit *klucht* kan ontsproten zijn. Met welk *procédé* van woordvervorming hebben wij hier te doen?

Wil men dit beschouwen als eene soort *assimilatie*, zoodanig dat *clute* eigenlijk zou staan voor *clutte* of *clutt*?

Of wel is het eene eenvoudige syncope van de *ch* van den stam,

vóór de *t* van den uitgang? In dit geval zou men verstaan, dat het wegvallen der *ch* kon gepaard gaan met de opening der vocaal. Er zijn immers meer voorbeelden, waarin het verdwijnen van een medeklinker achter den gesloten stamklinker, dezen laatsten in eene open vocaal of in een diphtong doet verwisselen.

Maar dan vraag ik: of er meer gevallen bekend zijn, waarin de *ch* van den stam eens woords, op dezelfde wijze, voor de paragogische of min-zelfstandige *t* gesyncopeerd werd? Ik althans kan er mij op dit oogenblik geen tweede voorbeeld van te binnen brengen. En zoolang dit niet geschiedt, kan ik geen onverdeeld vertrouwen schenken aan de afleiding van *kluit* uit *klucht*, noch bijgevolg aan de verklaring van dit laatste woord zelf uit *kloof*.

Sedert Newton nemen, inderdaad, alle redeneerkundigen als eerste voorwaarde of vereischte eener wetenschappelijke hypothese aan, dat de vooronderstelde kracht, tot verklaring van een verschijnsel, eene *vera causa*, eene wezenlijk bestaande, bekende oorzaak zij. Hier stelt zich dus de vraag: Is de syncope van de *ch* in den stam voor den uitgang *t*, met opening van den stamklinker, eene *vera causa*? Zoo ja, laten de meesters in de taalkunde er eenige voorbeelden van aanhalen, die boven allen twijfel verheven zijn, en een helder licht over deze moeielijkheid doen opgaan. ¹⁾

In afwachting dat dit geschiede, moeten wij ook nog de tegenovergestelde gissing onderzoeken.

Clute zou aldus de oudste vorm zijn, waaruit dan later *klucht* op zijne beurt ontstaan is. In deze hypothese kan er natuurlijk geene spraak zijn, noch van een gewaanden vorm *kluft*, noch van eene afleiding uit *klieven*, *kloof*.

Dit *clute* nu zouden wij moeten opvatten als *clu* + *te*, zijnde het laatste deel het min-zelfstandig, naamwoorden-vormend achtervoegsel, terwijl *clu*, naar de meening van Bilderdijk, als het thema moet beschouwd worden, waaruit *kluwen*, *klomp*, *kluit*, *kloot*, *klos*, *klots*, *kloen* (*kloën*) en andere dergelijke gevormd werden.

Bilderdijk brengt dan ook *klucht* niet tot *klieven*. In zijne *verklarende geslachtlijst der Nederduitsche naamwoorden op stellige taalkunde gevestigd* (Amsterdam, J. Immerzeel, Jr. 1833) zegt hij op het woord *klucht*:

¹⁾ Als zulk een voorbeeld wordt door Dr. W. L. van Helten aangevoerd (*De klinkers en medeklinkers in de Nederlandsche taal*, Rotterdam, Otto Petri, 1875, hoofdst. XVII, 3.) benevens het hier in quaestie gestelde *kluit* voorheen *clute*, uit een hypothetisch *kluft*, het woord *fruit*, voorheen *fruut*, van het oud-Saksisch *fruht*. Dat ik zoo vrij ben, mij daarbij niet geheel voldaan te verklaren, heeft geen andere oorzaak dan de bestaande mogelijkheid dat ons *fruit* eigenlijk van het Fransche *fruit* zou komen, en, als basterdwoord, geene rechtstreeksche gemeenschap hebben met het oud-Saksische *fruht*. *Fruit* is immers ook niet hetzelfde als *vrucht*, maar kan enkel, evenals *ooft*, in collectieven zin gebruikt worden.

Noord en Zuid, 5e Jaargang.

„Het was te voren altijd KLUIT, en beteekende oorspronkelijk een plompheid, voorgesteld om te lachen, en die altijd als in de eerste *harlequinades* met afkloppen eindigde. Van *klu-en klo-en* hetzij in den zin van slaan, hetzij in dien als van 't naamwoord *kloen*.”

En van *kloen* zelf, in hetzelfde werk:

In toepassing op een mensch, beteekent het een *lompert*, CLOWN in het Engelsch; en evenzoo is 't ook met *klont*, *kluit*, en *kluts* of *klots*.”

De *ui* van *kluit* zou alsdan ontstaan zijn, niet, zooals Dr. van Helten leert, uit eene korte *u*, waarachter een medeklinker was uitgestooten, maar wel, gelijk in de meeste gevallen uit de opene of gerekte *uu*.

En nu *klucht* zal men vragen. *Klucht* zou dan noodzakelijk gevormd zijn uit *clute* of *kluit*, door inlassching van de *ch*, en de noodzakelijk daarmede gepaard gaande verandering van den tweeklank *ui* of de opene *u* in eene onvolkomene *u*.

Vraagt men nu ten slotte nog of de inschuiving der *ch* als eene *vera causa* gelden mag, dan zoude ik daarvan ten minste één stellig voorbeeld kunnen aanvoeren, te weten den dialectvorm *sichten*.

Inderdaad, dit *sichten*, dat bij Kiliaan voorkomt in de beteekenis van *sedert*, dat men een paar malen aantreft bij Vondel, dat Dr. van Helten (*Vondel's taal. Een proeve van onderzoek naar de grammatica van het Nederlandsch der zeventiende eeuw*, 1e deel, *vormleer*, § 155 *opm.*) verklaart niet verder te kennen, maar dat nog leeft in de gesprokene taal van West-Vlaanderen, hetzij als *sichten*, hetzij, met paragogische *t*, als *sichtent*, moet inderdaad gevormd zijn uit *sid*, *siden*, bij middel van eene epenthetische *ch*, waarvan de inlassching voor gevolg heeft gehad de verscherping der volgende consonant, alsmede de verwisseling der voorgaande opene in eene onvolkomene vocaal.

Naar dit voorbeeld nu, zou men ook *klucht* uit *clute* kunnen verklaren, door inschuiving van *ch* en daarmede gepaard gaande verandering in den klinker.

Daaruit zou dus blijken dat, niet alleen de neusletters (*m* en *n*), maar ook de scherpe keelletter epenthetisch kan gebezigd worden tot versterking van den stamklank (vergelijk *sinds* naast het oude *sid*.)

Welke van die verschillende gissingen komt nu echter het best overeen met de weuzenlijkheid? Die van Dr. van Vloten of die van Bilderdijk?

Naar mijn bescheiden oordeel, is er stof voor twijfel.

Met belangstelling zie ik, van bevoegde zijde, elke aanmerking te gemoet, die tot terechtwijzing, tot aanvulling of inlichting kan dienen.

Antwerpen, 16 April '82.

ARTHUR CORNETTE.

N A S C H R I F T.

't Is niet te ontkennen, dat de bewijsgronden, die tot nog toe zijn aangebracht voor *kluft* (= gekloofd), *klucht* en hieruit *clute*, uiterst zwak zijn. Men heeft beweerd, dat de zoogenaamde *sotternie* steeds gespeeld werd na het *abele* of deftige spel; dat men daarom het tweede gedeelte de „sotte clute”, d. i. zotte afdeeling noemde. Het eerste is waar; het tweede niet. Voorzoover ik kon nagaan gebruikte men in den tijd, dat die „abele spelen” geacht worden opgevoerd te zijn, nimmer de uitdrukking „sotte clute,” maar steeds „sotternie” of „sotheit”:

„Ons voerspel dat es gedaan, Men sal u ene *sotheit* spelen gaen” Lans. van Denemarken). „Hier begint de sotternie” is het opschrift van de klucht, die dan volgt. „Ene sotte *boerde* ende ene goede *sotternie*” heet het elders (Drie daghen here). „Een abel spel van den Winter ende van den Somer, ende ene *sotternie* na volghende”; de sotternie heeft dan het opschrift: „Hier begint die sotternie”. En zoo is het overal. Boven een paar kluchten slechts vindt men *clute* of *cluyte*: „Een *cluyte* van Playerwater” en „ene ghenoughelike *clute* van „Nu noch.” *Sotte clute* dagteekent van later tijd. Niets doet ons dus denken, dat *clute* „afdeeling” zou beteekenen.

Maar *kluft* beteekent dit, en *clute* is uit *kluft* ¹⁾ voortgekomen, beweert men. Eerstens zou men kunnen vragen: Waar is dit oudere *cluft*? In jonger tijd komt het voor bij Hooft, Camphuijzen, e. a; eveneens de afleidingen *kluftig*, met de beteekenis „aardig, geestig, verstandig” en *kluftigheid* in den zin van het Grieksche *asteion*, fijnheid, elegantie. Vóór de 15e eeuw, dus vóór den tijd, dat *clute* algemeen in gebruik was (naast sotternie, sotheit en boerde) zal men er te vergeefs naar zoeken. Het Mhd. *Kluppe* voor „deel eener redevoering” bewijst niets. Daarenboven is er volstrekt geen tweede voorbeeld bekend van syncope der *f* vóór *t*; *clufte*, *clüte*, *cluyt* is dan ook fonetisch niet te verklaren. ²⁾

Klucht en *clute* hebben dezelfde opvatting! Hieruit mag men echter nog niet besluiten tot de etymologische éénheid dier woorden, al hebben ze ook de beginletters gemeen. *Sotheit*, *sotternie* en *boerde* hebben eveneens diezelfde beteekenis, zonder natuurlijk etymologisch met *kluft* verwant te zijn.

Voor de hand ligt echter eene andere afleiding, namelijk die uit *klonte*, *klunte*. Kluit en klont „onbehouwen klomp” staan heden nog naast elkaar. De werkelijke beteekenis bleef dus bestaan, de

¹⁾ Niet uit *klucht*, zooals de geachte inzender van bovengaan stuk zegt.

²⁾ Prof. Brill neemt aan: *Clute* uit *cluchte*, evenals *zeide* uit *zegde*, *meid* uit *maget*, enz. In *cluchte* hebben wij echter met den scherpem spirant *ch* te doen, niet met de zachte keelklank *g* (= zachte *k*). Tot bewijs haalt hij aan *fruit* uit *vrucht*, maar ook dr. Van Helten spreekt dit tegen (Klink. en Medeklink. blz. 137), ofschoon op blz. 68 Prof. Brill's meening werd gehandhaafd.

figuurlijke opvatting verdween. Dat *klonte*, *klunte* vroeger den zin had van „plompheid,” en, op personen toegepast, van „lomperd” is bekend, althans voldoende bewezen door dr. Van Helten (Proeve van woordverklaring). In de *cluyten* nu werden juist erbarmelijke lomperds ten tooneele gevoerd; men denke slechts aan „Playerwater” en „Nu noch.” Voor de weglating van den neusklank *n* en de verlenging van den voorafgaanden klinker, vergelijkte men: *Muiden* uit *munden*, *gespuis* uit *gespuns*, *peizen* naast *pensen*, *uit* en *ont*, *zuid* uit *sunth*, enz.

Thans is het de vraag of *kluft* uit *klucht*, dan wel *klucht* uit *kluft* ontstaan is, en verder, of deze woorden van *clute* zijn gevormd, ja dan neen. Is het vermoeden van den heer A. C. gegrond, dat *sichtent* uit *siden* zou ontstaan zijn, dan is er ten minste één grond voor de veronderstelling, dat *klucht* uit *clute* zou kunnen zijn voortgekomen. Toch meen ik dat de *vera causa* ontbreekt, omdat voor *sichtent* uit *siden* geen enkel analogisch voorbeeld is bijgebracht, dit geheel op zichzelf staat en daarom niet als stellig bewijs mag aangewend worden.

Wij houden dus *kluft* en *klucht* voor geheel andere woorden dan *clute* en nemen aan, dat *kluft* van *klieven* is afgeleid, hetzij in den zin van „snijden, insnijden” en bij uitbreiding „beschaven,” hetzij in de opvatting „verdeelen.” Het eerste kan gehandhaafd worden door analogische gevallen in andere talen. In het Grieksch is bijv. *glafurós*, uitgehold, hol (glufoo, glafoo = uithollen). Aristophanes bezigt o *glafurootate* voor o *sofootate* „allerschranderste”; *bios glafurós kai asteios* wordt gebruikt in den zin van „een fijn en beschaafd leven;” *to glafurón* is „fijnheid, elegantie.” Werkelijk beteekent *kluftig* in de 17de eeuw eer „fijnheid, vernuftige scherts” dan „grap of boert.”

Kluft = afdeeling, is intusschen natuurlijker, daar steeds de kluchten in de ernstige spelen ingevlochten werden. Ook Brederode en Coster deden dit. In dezen tijd valt dan ook het gebruik van *sotte kluft* of *klucht*, alsmede van *sotte cluyt*, dat men, om de betekenis, begon te beschouwen, als etym. verwant met *kluft* of *klucht*.

Kluft uit *klucht*. Ook dit heeft eenige waarschijnlijkheid, wanneer men *klucht* vergelijkt met het Deensche *kløgt*, scherts, aardigheid, Witz, dat ontstond uit *kløg*, ons *kloek* (uit *kloeg*.) In dit geval zou *klucht* ontstaan zijn uit *kloek*, evenals *zucht* uit *zoek(en)*. Wij meenen echter deze hypothese te moeten verwerpen, zoowel als die, dat *clute* uit *klug-te* zou ontstaan zijn (volgens den bekenden regel), uit gebrek aan inwendige bewijzen. Om der wille van de veelzijdigheid maken wij er echter melding van.

• Onze meening is dus: *Clute* = *klonte*; *kluft* (uit *klieven*) = afdeeling en *klucht* ontstaan uit *kluft*, evenals *gerucht* uit *geruft*.

T. v. L.

Het Nederlandsch in Zuid-Afrika.

Toen Dr. A. N. E. Changuion in 1848 zijne Nederlandsche spraakkunst uitgaf onder den titel *De Nederduitsche taal in Zuid-Afrika hersteld*, kon hij niet nalaten in de voorrede te getuigen:

„We wenschen eene poging aantewenden, om *het Nederduitsch in Zuid-Afrika te herstellen*. Wij kunnen dit niet ter neder schrijven, zonder zelf te glimlagchen om het denkbeeld, dat we ons, bij den aanvang dezer onderneming, misschien diets maakten, dit te *kunnen* doen. Drie jaren en zes maanden zijn er sedert verlopen, en in dien tusschentijd hebben wij zoo veel nieuwe proeven van onverschilligheid, ten aanzien van de Hollandsche taal, opgemerkt, dat wij nu althans over de mogelijkheid om het kwaad te stuiten, geheel anders denken. Thans beschouwen wij de taal, waaraan wij onze moeite besteden, gelijk een geneesheer een ongeneeslijken lijder, wiens kwaal in hare verderfelijke uitwerkingen wel eenigzins kan gematigd, wiens gewisse dood wel eenigen tijd kan vertraagd worden, maar op wiens volkomen herstel niet meer te hopen valt.”

En al was die klacht nog niet ernstig genoeg, gewaagt de schr. in de voorrede tot zijne *Proeve van Kaapsch taaleigen* van „Nederduitsch, voor zoover de taal, die in deze kolonie gesproken wordt, dien naam dragen mag”, en van „de dagelijks toenemende onverschilligheid op dit stuk” van hen die „de taal der voorouders verloochenen.”

Sedert de belangrijke gebeurtenissen aan de Zuidpunt van Afrika voorgevallen, is van het eerste citaat herhaaldelijk het eerste gedeelte aangehaald, gelijk dit ook vroeger door mij en anderen is geschied; maar nergens heb ik nog zien uiteenzetten in hoeverre de klachten van Dr. Changuion gegrond waren. Immers er moet iets gunstigers dan deze toestand bestaan hebben zou Mr. H. A. L. Hamelberg het recht hebben, op 24 Augustus 1875 op het Congres te Maastricht te verklaren: „Ik mag met vrijmoedigheid zeggen, dat de Hollandsche taal de heerschende is, al is 't niet te ontkennen, dat deze eigenaardigheden vertoont, die in Nederland en België niet zouden verstaan worden. Niettegenstaande de kaapkolonie zeventig jaar onder Engelsch gezag heeft gestaan, behoeft men zich slechts weinige mijlen van de Kaapstad te verwijderen, om te ondervinden, dat men zich dikwijls niet meer met de Engelsche taal behelpen kan en 't Hollandsch noodig heeft, om zich verstaanbaar te maken. Als een Engelschman met de bevolking in aanraking wil komen, dient hij Hollandsch te leeren.”

Is zoo groote verandering in 23 jaar mogelijk en dat nog wel in geheel tegengestelde richting, dan in 1848 werd voorspeld?

Of is wellicht de maatstaf door Dr. C h a n g u i o n gebruikt, niet gelijk aan dien, waarnaar Mr. H a m e l b e r g zich richt?

Op het Congres te Middelburg verklaarde prof. B e e t s, dat jeugdige Kapenaars stukken uit de *Camera Obscura* hadden voorgelezen, en dat de schrijver van dat werk er zelf geen woord van verstond. En toch is de taal van de meeste couranten in Zuid-Afrika uitkomende voor ons vrij wel verstaanbaar.

De reden van dit verschillend oordeel is tweederlei.

In de eerste plaats dient men onderscheid te maken tusschen de taal, die men hoort en de taal, die men ziet. Wie Nederlandsch en Latijn verstaat, zou een groot gedeelte van een Engelsch boek kunnen lezen, hij zal echter zonder kennis van het Engelsch geen woord verstaan, als het hem wordt voorgelezen. Daarentegen zal men zonder kennis van het Hoogduitsch veel verstaan van de gesproken taal, maar er weinig van begrijpen, als men ze geschreven voor zich ziet.

Zoo kan dus gesproken of voorgelezen Kaapsch zoo goed als onverstaanbaar zijn en de geschreven taal kan verstaanbaar wezen of omgekeerd.

In allen gevalle blijkt uit de voorrede van Dr. C h a n g u i o n 's *Proeve* ten duidelijkste, dat zijne bitterste klachten hun grond vinden in den eisch, dien hij stelt, dat nl. aan de Kaap nauwkeurig *gesproken* zou worden zooals men in Nederland *schrijft*, een eisch, waaraan onmogelijk ergens kan worden voldaan vooral door eene bevolking, omgeven door stammen, die andere talen spreken en genoodzaakt van deze andere talen bij herhaling gebruik te maken. Hij verklaart zelf „Beschaafde sprekers onder de Kapenaars zullen zeggen: „Zóo spreken we toch aan de *Kaap* niet.” Wij antwoorden, dat de beschaafde „spreker overal het gewestelijke weet te vermijden.”

Indien er dus in 1848 nog „beschaafde sprekers” aan de Kaap waren, en wel in zoo grooten getale, dat het noodzakelijk was van hunne meening melding te maken, dan mag men ook veilig aannemen, dat Dr. C h a n g u i o n niet in het oog heeft gehouden, dat elke taal, die niet buiten den rechtstreekschen en voortdurenden invloed van eene of meer andere talen kan blijven *een noodzakelijk en regelmatig verloop heeft* en dat dit verloop te sneller is, naarmate het aantal storende invloeden grooter in getal is. Zoo heeft de afgezonderde ligging van IJsland het IJslandsch zuiverder gehouden dan eenige andere aan het Gotisch verwante taal, zoo is de taal van Wales en Cornwallis veel minder verbasterd dan het hedendaagsch Engelsch; zoo vertoont het Provençaalsch meer karaktertrekken met de grondtaal van het Fransch dan de taal, die te Parijs wordt gesproken. Als Mr. Hamelberg getuigt: „Een ander „vreemd gebruik, waarvan ik den oorsprong niet ken, is de verwisseling van *dat* met *lat* Bijv. hij laat mij weten, *lat* hij bezoek

heeft gekregen," dan mag daaruit blijken, dat hij de verschijnselen in de taal niet wetenschappelijk heeft nagespoord, immers de *d* met zware tong uitgesproken wordt altijd *l*, gelijk we dagelijks kunnen waarnemen en gelijk we zien in den naam *Ulysses*, die naast *Odusseus* staat; maar dat hij *beter* dan Dr. Changuion lette op dit eigenlijk verschil tusschen Kaapsch en Nederlandsch, toont hij even duidelijk, waar hij getuigt „dat de eigenaardigheden der taal niet „van dien aard zijn, dat deze het verstaan daarvan beletten.”

Sedert de *verschijning van het eerste no. van *Volkstaal* hadden we het genoeg, eene levendige briefwisseling te onderhouden met eenige bewoners van Paarl en de heer du Toit had zelfs de beleeftheid, ons alle boeken en verslagen te zenden, die betrekking hebben op de Zuid-Afrikaansche Taalbeweging. Nauwgezette beschouwing dier stukken heeft ons doen zien, dat men ten onrechte het Kaapsch ging afschilderen als eene soort brabbeltaal, dat ze toch onmogelijk zijn kon, zoolang de meer beschaafden in Transvaal *even zuiver Nederlandsch schrijven als wij, Nederlanders zelf* ja zelfs zuiverder, want men zal er niet stuiten op barbarismen van allerlei aard door domheid, luiheid of dwaze gemaaktheid deels bij ongeluk, deels met opzet in onze schrijftaal gedrongen.

Maar bij de beoordeeling van den toestand der taal herinneren we vooral aan hetgeen prof. Brill op het congres te Middelburg (5 Sept. 1872) verklaarde, dat men nl. te letten heeft „op het onderscheid, hetwelk er bestaat tusschen de afstammelingen der Hollanders onder Engelsch gezag, en dezulken, die zich thans tot „vrije staten gevormd hebben. Hier, in die vrije staten (de Transvaalsche republiek en den Oranje-vrijstaat) is het Nederlandsch de „staatstaal en de ingezetenen, — te meer omdat zij, eenigermate „achterdochtig, tegen al wat Engelsch is overstaan, — beijveren „zich om het Nederlandsch element op te beuren. En wat de zuiverheid onzer taal aangaat, de Oranje-vrijstaat ten minste toont „de zucht om dat Nederlandsch nationale element door aansluiting „aan Nederland te versterken.

„Immers bestaat te Bloemfontein eene Latijnsche school, waaraan „een Nederlandsch geleerde geroepen is de betrekking van director „te bekleeden, wiens taak zal zijn, jongelieden voor te bereiden „tot de rechtsgeleerde, letterkundige en medische studiën aan de „Nederlandsche hoogeschoolen.

„Komen zulke studenten in Zuid-Afrika terug, dan kan het niet „missen, of zij brengen er een aan de eischen beantwoordend „Nederlandsch mede.”

Dat de herleving van het Nederlandsch in Zuid-Afrika aan ernstige en opzettelijk daartoe genomen maatregelen is toeteschrijven, zal ieder na lezing van het bovenstaande wel inzien. De Nederlandsche taal werd het eerst in 1595 in Zuid-Afrika gesproken toen Jan

de Molenaar met vier schepen in de Tafelbaai voor anker kwam, in 1608 kwam Cornelis Makloof weder met eene vloot en in 1625 legde van Riebeek de grondslagen tot de eerste volkplanting, in 1654 kwamen de Burgerweesmeisjes uit Amsterdam, in 1676 werd de eerste schoolmeester aangesteld, in 1684 kwamen er weer 50 jonge meisjes uit Amsterdam en 50 ambachtslieden. Terwijl de kolonie zich door aankoop en aanbouw uitbreidde bleef het Nederlandsch de taal des lands en de Synode van Dordrecht het wetgevend lichaam in geloofszaken en in 1714 werd eene wet uitgevaardigd houdende de bepaling „dat geen schoolboeken mogen gebruikt worden voor dat ze goedgekeurd zijn en dat er geen onderwijzer mag worden aangesteld, voordat hij de artikelen van de Synode te Dordrecht heeft goedgekeurd.”

In 1795 komt de Kaap aan de Engelschen, in 1801 weder aan de Hollanders, in 1806 weer aan de Engelschen en in 1812 wordt het onderwijs in de *Engelsche* taal verplichtend. In 1824 wordt de eerste Kaapsche courant gedrukt *South African Commercial Advertiser*, maar in 1827 wordt de uitgave op last der regeering gestaakt.

In 1848 legt A. Pretorius de grondslagen der Transvaalsche Republiek en van dien tijd af zoekt het Nederlandsche deel der bevolking zich weder te handhaven en in 1861 vertoonen zich de eerste teekenen van taalbeweging, waarbij men de *spreektaal* tot *schrijftaal* zoekt te verheffen. In de *Geskiedenis van die Afrikaanse Taalbeweging ver vrend en vyand uit publieke en private bronne bewerk deur 'n lid van die Genootskap van regte Afrikaners* in 1880 bij Dr. F. Du Toit en Co. te Paarl uitgegeven lezen we op bl. 2 „Die eerste wat die *spreektaal* as *skrijftaal* gebruikt het is „die skrywer van die Samesprake tussen Klaas Waarsegger en Jan „Twyfelaar, wat eers in die korant gepubliceer en later in 'n boekie „afgedruk werd an Cradock in 1861. Vroeger het oek wel een en „ander soms die taal gebruik, mar dit was mar meer ver die aar- „digheid, in 'n gedig of so. Mar hier had die skrywer ('n Engels- „man van afkoms, na ons meen) 'n bepaalde bedoeling deur die „taal te gebruik. Hy wou die Seperatie-beweging in die oostelike „Provincie bevorder. Die settlaars-gees ¹⁾ werd namelik sterk in „die Oostelike Provincie, en die Kaap en die Westelike Provincie „was te Hollans of Afrikaans na hulle sin, en daarom wou hulle „'n ei'e regering hé en heelemaal afgeskeie wees.” De schrijver trachtte door deze samenspraken de Afrikaansche boerenbevolking „'n boel ingebeelde griewe voor die gees te bring, en sodoende o'er te haal tot Seperatie”. Wat verdeeldheid onder de Boeren moest

¹⁾ Eng to settle zich ergens naderzetten, metterwoon vestigen; *settlers* werd *settelaars*, verbasterd Engelsch, voor *kolonisten*.

brenge en den Engelschen de uitbreiding hunner macht gemakkelijk moest maken, werd juist omgekeerd de eerste aanleiding tot de Afrikaansche taalbeweging en „'n kragtige middel om onse Afrikaanse boere die oge te open en 'n nasionaliteitsgevoel te lat ontwaak by die bevolking.”

De beweging neemt echter eerst een bepaalden vorm aan, nadat op 14 Aug. 1875 het „Genootskap van regte Afrikaners” is opgericht. In '76 verschiint maandelijks *Die Afrikaansche Patriot* en wordt uitgegeven *Die eerste beginsels van die Afrikaansche Taal*; in 1877 wordt de *Patriot* een weekblad en verschiint *Die Geskiedenis van ons Land in die Taal van ons volk*. Een welsprekend bewijs voor de toenemende belangstelling levert ons de opgaa van het aantal intekenaren op de *Patriot*; dit bedroeg in 1876 slechts 50 en groeide achtereenvolgens van jaar tot jaar aan tot 400, 800, 1200, 1800 en telde er in 1881 zelfs 2900.

De „regte Afrikaners” hadden ook weldra hun volkslied en heel Europa weet, dat ze onder de leuze „Ver Moedertaal en Vaderland” het bewijs hebben geleverd, dat een volk niet overwonnen wordt, dat niet *wil* overwonnen worden, dat zij uit den strijd met Engeland te voorschijn traden, als onze groote voorvaderen uit den strijd met Spanje en dat ze daarin althans duidelijk bewezen hebben het karakter te hebben bewaard van de Nederlanders uit den *echt-Nederlandschen* tijd, de glorieijke jaren der *zeventiende* eeuw!

Ook uit *die* jaren teekent hun taal en evenmin als onze hedendaagsche taal gelijk is aan die der Statenvertaling, evenmin is het de hunne, maar... menig woord, dat wij verloren hebben, of liever, dat bij ons alleen bewaard bleef onder de minder bevoorrechte klassen, waar de oudere taal langer en zuiverder blijft voortbestaan, — is ook daar bewaard gebleven; we noemen er slechts eenige *amper* (bijna), *bakkelijen*, *balie* (tobbe), *beest* (os), *braaf* (erg), *bultzak* (matras), *danig* (erg), *dooie lyk* (lijk), *drossen* (wegloopen), *grasduinen*, *lawaai* (Vl. lawyt), *tata* (vader) en *memme* (moeder) ¹⁾ *oest* (oogst), *onvertogen* (onbetamelijk), *poot aan spelen*, *robbedoe(s)*, *smeerkanis* (vuilik), *tabbert* (kleed). De woorden aan het Hottentotsch ontleend of uit het Engelsch verbasterd, worden door de leden van het genootschap meerendeels vermeden. ²⁾

¹⁾ *Taat* en *mem* waren in 1845 nog op de N.Holl. eilanden gebruikelijk, vgl. Friesch *heit* en *mem*.

²⁾ *Die Afrikaanse Patriot* heeft voor zich zelve de spelling aangegeven door de kleine spraakkunst van het Genootschap en bevat geregeld de mededeeling: „Om di taal syn vrye loop te ge, lat ons elkeen vry om te spelle soos hy denk wat reg is. Ver ons eie stukke, eie gedigte en waar ons gevraag word, sal ons ver di spelling sorre.” Bij de beoordeeling der taal uit de navolgende proeve, denke men dus *niet* aan *taaleenheid*.

De afwijkingen bestaan in 1° de *spelling*, 2° het *afvalLEN van uitgangen*, 3° het *uitvalLEN van letters* (eigenlijk *samentrekking*) en 4° het gebruik van woorden.

De volgende proeve van Transvaalsch zal ons gelegenheid geven, die zaken nader te behandelen.

LONDEN.

Londen! Die hoofdstad van England, die Hoofdstad van di Britse Ryk, die Hoofdstad van byna di hele wereld! Wie sal hom beskrywe? Ek te minste nie. Nog minner zal die *Patriot* plek he ver 'n beskrywing van so'n groote stad. Ek glo nie dat ek te veul seh nie, as ek seh dat as 'n mens Londen uitvoerig en goed wil beskrywe dan moet hij 'n boek skrywe, 2 of 3 keer so groot als die hele Bybel! En dan hoeveel tyd sal hy nie noodig he nie om die plek goed te onderzoek ni? Hoeveel geld sal hy nie daaraan moet spandeer ni? Hoeveel jare sal hy daaraan moet beste nie? En as 'n arme Afrikaner as ek het nog di geld, nog die bekwaamheid, nog die lust daartoe. Buitendien wat sal dit alles help. 'n Mens kry daar tog gen goeie of korrekte idee van nie as hy dit nie self gesien het nie. Londen is 'n plek wat 'n men self moet sien. En dit kos hom baing geld om dit *goed* te sien, Nooit sal ek die dag -- ek moet liever seh di aand, want dit was in die aand -- vergeet nie toen ek die eerste maal in Londen kwam. Ek had baing van die plek gehoor, meer nog het ek daarvan gelees, en myn verwagting was groot. Mar ek moet eerlijk en ronduit erken dat dit al myn verwagting en idee o'ertref het. 'n Mens kry nie gou 'n ware idee van Londen nie. Jy moet eers die plek ordentlik deurgegaan het. Dan later, eers as jy stil en alleen in jou kamer sit, en jy die kaart van Londen voor jou het en as jy alles nagaan en oerdenk wat jy gesien het -- dan eers kry jy 'n soort van 'n beseffing van wat Londen regtig is. En dan eers begryp jy hoe min jy eigenlijk gesien het en hoeveel daar nog is wat jy moet sien, en wat jy nooit zal sien nie. Die eerste opslag van die plek is half bedwelmend. Die Londen maak 'n naar impressie op 'n varse Afrikaner. Dit maak hom byna rappelkops. Die groote en kleine, prachtige en leelike huise anmakaar vassegebou nes di vakkies in die heuning koek. Dis één almagtige groote bynes met koek op koek en vakkie op vakkie. So staan die huise blok an blok, huis an huis, verdieping op verdieping tot hoog in die lug. Meer dan 12 myle van huise anmekaar, opmekaar, bymekaar, deurmekaar, bomakaar, ondermekaar, ommekaar. Dis een woestyn van huise- en skoorsteene. Toen ek

die skoorsteene so bekyk toen kry ek sommar gedagte an di miers-en molshope op die Vrystaatse vlakke. Mar die vlakke bly nog ver achter. En dan di lewe wat in die plek sit. Die huise staan nes boome in 'n groot woud en die mense, karre, wagens, rytuige, dieren, ens., is nes die blare in so'n woud of bos. Die eeuwigdurende gedruis, en geraas, geloop, en gery, gepraat en geskreuw, gelag en gehuil, gedrommel en gerommel, getrap, en gestoot, gewerskap en gevoel, gefluit en gesuis — moenie, dit laat 'n mens sen kop draai. Dis 'n hele wereld inmakaar gegooi op een hoop. Dit bring 'n mens byna tot vertwyfeling. Jou verstand staat byna van verwondering stil. Soms voel 'n mens jou so thuis as mar kan wees in al di rumoer, mar anders weer voel jy so onthuis as 'n fis uit di water. Nou dat ek van fisse praat — as 'n mens mar alleen al di viswinkels beskou, met al die soorte van fis so skoon en so mooi uitgeleg dan water jou mond somar. Geel vis, wit vis, swart vis, rooi vis, bruin vis, gaar vis, rou vis, vars vis, sout vis, dooi vis en lewendige vis. Alles so netjes en so skoon. Hulle seh mos dat 'n mens alles in Londen kan kry wat di wereld oplewer en wat jy wil he. En dit is byna so. Maar ver 'n Afrikaner deug die plek daarom ni. Daars te baing rooijes en die rooijes is te permantig. Toen ons nog op skip was 't 'n jong Engelsman, wat ver syn gesondheid an die Kaap was, my baing van Londen verhaal. Hy her baing o'er syn land uitgewei, en my van die prag en praal, ens. van Londen vertel. „Jong” seh hy „tot 'n paar felskoene kan jy daar lat maak.” Ek het mar doodstil gebly toen ik dit alles hoor. In stilte het ek syn lof van England en Londen anghoor. Wat kan ek seh? En toen ons die aand in Londen ankwam seh hy nog ver myn: „Nou morro zal jy sien. Goddank hier is ons in Londen.” So gaat ons toen van mekaar. 'n Week later ontmoet ons makaan eendag so by geluk op straat. Hy was fris en frolik, want hy was in syn land by syn mense en vrinde. Ek was al o'er myn eerste bedwelming en begon al te verlang na meer ruimte vryheid en lug. „Nou,” seg hy, „wat denk jy nou van ons Londen? Is dit nie 'n prachtige plek nie, is dit ni paradys nie? Wil jy nog weer Kaap toe gaan?” Toen seh ek ver hom „Ja dis mooi. dis groot en 'n mens kan hier byna alles kry wat jy wil he. Mar daar is één ding wat ek nou al die hele week na soek en ek kan dit nie kry nie.” „So,” seh hy „*poor fellow* jy is nog onbekend met die plek; mar seh wat dit is en ek sal dit jou gou besorge.” Toe se ek ver hom „*Much obliged*. Mar man ek soek al die hele week na die son, en as jy my mar een straaltje van hom kan wys sal ek jou eeuwig dankbaar bly.” Die Engelsman syn gesig was 'n pond sterling werd. Dadelik ruk hy syn oorlosie uit syn sak; kyk hoe laat dit was en ze: „*Goodbye old fellow*, ek moet haas want anders verloor ek die laaste trein na

Bellingsgate." En so hardloop hy toen weg. Ek het toen ook my pad gegaan. Mar ek kon nie help om te glimlag nie. As die paradys soos Londen is dan (met alle eerbied geseh) hoop ek om nooit daar te kom nie. Ek soek nog son.

Tot wedersiens,

Maart 29, 1882.

GEORG.

De pogingen om een eigen taal te hebben, d. i. eene taal, die door allen verstaan werd, werden, gelijk men uit het bovenstaande kan afleiden, om staatkundige redenen ijverig tegengewerkt. Het voornaamste middel, dat men aanwendde om de taalbeweging te keer te gaan, was, overal luide te beweren: „De Afrikaansche taal is geen taal!" gelijk velen onzer landgenooten ook beweren, hoewel zij, evenmin als gene, te antwoorden wisten op de vraag: „Waarom niet?" Men vergelijkt het Afrikaansch met het Nederlandsch, dat wij *thans* spreken en vindt dan het eene woord onverstaanbaar en het andere plat. Men vergeet, dat veel wat onze voorvaderen *hun* taal noemden, in het Afrikaansch voortleeft en dat wij heden ten dage de taal onzer achterbuurten plat noemen, hoewel ze minder verbasterd is dan onze schrijftaal en zeker meer kleurig en teekenend. In onze dialecten en in onze achterbuurten leeft onze oude taal voort en het is een fortuintje, dat we gelegenheid hebben eene heele taal te kunnen bestudeeren, die geheel aan zichzelf overgelaten, hoogstens een beetje naar het Engelsch vervormd werd. Het echt Germaansche *sk* (ned. *sch*) dat in Zweden, Noorwegen, Denemarken en op IJsland onverbasterd bleef en dat door geheel Noord-Holland benoorden het IJ in wezen is gebleven, is ook in Transvaal blijven voortbestaan vb. „Wie sal hom *beskryve*" — „Dis een woestyn van huize en *skoorsteene*." De inschuiving van *d* achter vloeiende letters (*liquidae*) is even willekeurig als bij ons en heeft daardoor niet altijd plaats, waar dit bij ons het geval is, wij zeggen vaak *kleinder* en *dunder* maar schrijven *kleiner* en *dunner*, de Transvaler zegt en schrijft *minner* even als wij *dunner* in beide gevallen wordt de *n* verdubbeld na een korten klank. De uitgangen der infinitieven, die in het Engelsch zijn afgevallen, zijn dit ook in het Zeeuwsch: *doë* voor *doen*, *zië* voor *zien*, minder duidelijk hoorbaar, maar even geregeld laat de Amsterdammer dien uit-

¹⁾ Onbekendheid met de taal deed bij sommigen gekibbel ontstaan over de vraag, of het was in *de* of in *den* Transvaal, dat die taal gesproken werd. Men vergunne ons de mededeeling, dat men die taal spreekt in *Transvaal* gelijk Fransch in *Frankrijk* en niet in *de*, *den* of *het* Frankrijk.

gang weg en spreekt van *hale* en *betale*, alleen in onze Oostelijke provinciën wordt de slot *n* duidelijk hoorbaar uitgesproken. Die afkorting ontmoeten we hier ook: „Hoeveul tijd zal hij niet nodig *he* nie om die plek goed te *onderzoek* ni?” — „Hoe veul jare” sal hy daaraan *moet beste* nie.” Dat *he* voor *hebben* in Zeeland altijd voorkomt, is bekend, bij *moeten* is de slotkonsonant van den stam bewaard, bij *besteden* is ook deze afgefallen, maar ook dit laatste is ons niet vreemd, *beste* klinkt te Amsterdam *besteeje!*

Gelijk wij dikwijls zeggen „nie waar, 't is een goeie kaart” zoo zeggen *zij* 't ook en ze *schrijven* 't eveneens, wij zeggen vaak *as* voor *als*, zij schrijven het, evenals *leelik* (leelijk), *het* (hebt,) *mens* (mensch) en dergelijke. Merkwaardig is een ander verschijnsel nl. het uitwerpen der *g* tusschen twee klinkers, gelijk het Engelsch dat doet in Angelsaksische woorden: *mæg* (ons *maagd*) wordt *maiden* (ons *meid*) eveneens wordt ags. *regen* eng. *rain*; ags. *hagol* en *hagl* eng. *hail*; enz. terwijl wij *dweil* van *dweigel*, *peil* van *pegel* en *zeil* naast nhd. *segel* hebben, schrijven zij voor *tegen* ook *teen*, voor *regels* maar *reels*, voor *leugens* ook *leu'ens*. Ook de *v* valt uit; evenals 't eng. *over* vaak wordt *o'er* zoo is 't ook daar *o'er* en derg.

De dubbele ontkenning als bij Cats, ik *en* weet *niet* wat!” waarin *en* = *ne* = *niet*, komt hier als *ni* of *nie* voor: „Ek glo (geloof) *nie*, dat ek te veul seh *nie*.” Ook de slot-*t* valt weg. Buiten Oudewater was voor twintig jaar een uithangbord met het opschrift „Hier *stal* men paarden!” en zoo is 't hier *nie* voor *niet*, verder *eers*, *maak*, *lug* voor *eerst*, *maakt*, *lucht*. Van *net als* = *net as* = *net 's* wordt *nes* evenals *dit is* = *dis*. *Jij* en *Jou* zijn de pers. voornaamw. van den 2en persoon; *ons* wordt voor *wij* en *hulle* d.i. *hunklieden* e.a. voor *hen*, *hun*, *zij* gebruikt even als Zeeland en het verschil van geslachten wordt niet of bijna niet meer uitgedrukt.

Als wij het Transvaalsch met ons Nederlandsch vergelijken, vinden we o. a.

1. Het artikel is voor alle geslachten en getallen onveranderd *die*, evenals in het Engelsch *the*.

2. De naamvallen worden, even als in het Engelsch, alleen door omschrijving uitgedrukt.

3. Het imperfectum wordt eveneens door omschrijving uitgedrukt, of beter, vervangen door het perfectum, juist zooals wijzelf ook veelal doen.

4. Het praesens is voor alle personen en getallen gelijk aan den stam van het werkwoord met of zonder den slotkonsonant.

5. Het part. perf. wordt gevormd door *ge* voor den verbaalstam te plaatsen.

In mei 1875 hield Dr. J. Brill rector van Grey College te Bloemfontein eene rede, waarin hij het karakter der Volkstaal of der Landstaal teekent en vooraf opgeeft, wat men der taal verwijt.

Merkwaardig genoeg waren de argumenten tegen den taalvorm in '75 in Zuid-Afrika ingebracht vrij wel dezelfde, die men *hier* nog aanvoert in 1882.

Het komt niet in mij op, eene lofrede op het Transvaalsch te houden als fijngevormde taal; toch vind ik de taal bruikbaar en wel-luidend en merkwaardig door naiveteit; maar wat meer dan bespot-telijk is, is de wijze waarop Nederlanders deze taal beoordeelen, den-kende geestig te zijn, door de afgesleten woordvormen te beschimpen.

Angels look on Pope as Pope looks on an ape.

En zoo is het hier.

Vergelijk het hedendaagsch Fransch met de taal van Cicero, het Engelsch met de taal van Koning Alfred en het hedendaagsch Duitsch en Nederlandsch met het Gotisch en . . . het vloeiend Fransch, het kernachtig Engelsch en het Nederlandsch „princes van alle ta-len” gelijk Bilderdijk beweerde, is niets dan een bedorven, afge-sleten patois, niet waard, dat men zich er mede bemoeit. Ja zelfs 't Italiaansch de

taal van lust en weelde;

die 't stug Latijn in dartle ontucht teelde.

is met zijn onverstaanbare afwijkingen en dikwijls onoplosbare spraakkunstige vraagstukken of raadseltjes *met de moedertaal het Latijn vergeleken* een soort Bargoensch, „nauw waard een naam t' ontvangen.”

Mist het Transvaalsch enkele eigenschappen, die het Nederlandsch heeft, het bezit er andere, die het Nederlandsch mist en ten slotte is elke taal belangrijk voor zooverre ze het middel is, waarvan een volk zich bedient bij wisseling van gedachten.

Maar ook uit een wetenschappelijk oogpunt is *elke* taal belangrijk en terecht haalt Dr. J. Brill in de bovenvermelde rede de woorden van Max Müller aan: „Van het standpunt van den taalvorscher „is de taal der zangen van Homerus of de proza van Cicero op „zichzelve niet belangrijker dan het gekrijsch van wilden of het „geklikklak van Hottentotten.”

Wij hebben nooit opgehouden te strijden voor zuiverheid van taal en uitbreiding van taalgebied als het plechtanker onzer nationaliteit en een steunsel onzer onafhankelijkheid, maar juist daarom wenschen we krachtig de Zuid-Afrikaansche taalbeweging te steunen en zooveel in ons is, mede te werken tot juister beoordeeling van het streven onzer taalbroeders in Zuid-Afrika. We wenschen van harte, dat de Kaap, Natal, Vrijstaat en Transvaal door eenheid van streven groot ge-worden, en één in geschiedenis, ook worde één in taal, dat die taal zich krachtig ontwikkelde en het voertuig worde voor eene rijke nationale letterkunde.

Daartoe mogen allen ijverige pogingen strekken, in de eerste

plaats door de *Nederlandsche Maatschappij van Letterkunde* te Leiden, ondernomen om onze taal- en letterkunde in gindsche streken beter bekend te doen worden.

Wat de toekomst onzer taal in Zuid-Afrika zijn zal, is niet met zekerheid, maar toch met groote waarschijnlijkheid te voorspellen. Onder een eigen, vrij en zelfstandig bestuur zal zich weldra een streven naar eenheid of althans verbroedering tusschen de verschillende republieken openbaren, de gemeenschap zal gemakkelijker worden gemaakt en daarna toenemen, de scholen zullen talrijker en het onderwijs meer wetenschappelijk worden. Onze schrijftaal die steeds meer de gemakkelijkerheid der spreektaal overneemt, de uitgangen meer ziet afslijten, zal ook in de spelling zich na verloop van jaren ongetwijfeld al weer meer naar de uitspraak schikken. In Zuid-Afrika zullen vooreerst de hulpmiddelen bij het onderwijs, de school- en studieboeken uit Nederland komen, jaren zullen verlopen eer eene volledige bibliotheek — oorspronkelijke werken en vertalingen — in de Landstaal bestaat; tot zoolang zal het geestelijk voedsel uit Nederlandsche boeken worden geput en zal de taal steeds meer woorden uit de Nederlandsche schrijftaal overnemen, die stellig, al of niet verbasterd, in de spreektaal overgaan. Zoo zal het verschil tusschen Nederlandsch en Transvaalsch steeds minder worden en wellicht zal het eenmaal geheel verdwijnen.

Wij — Nederlanders — met onze internationale denkbeelden, met onze aanbidding van vreemden en van het vreemde, *die dulden, dat we in ons eigen land ons niet meer in onze eigen taal verstaanbaar kunnen maken*, we zouden goed doen, een voorbeeld te nemen aan onze broeders in Zuid-Afrika, die strijd voeren tegen vreemde taal en wel ter harte nemen, wat Dr. Brill aan het slot zijner rede getuigde en wat ook volkomen op ons toepasselijk is: „Willen wij een eigen onafhankelijk volksbestaan, eene eigene taal, eene eigene letterkunde, dan rust op ons de dure verplichting, om, tegenover machtigen vreemden invloed, die nationale beweging te steunen en te beschermen, dat nationaal bewustzijn te koesteren en aan te kweken, het nationale leven met alle ons ten dienste staande middelen te bevorderen en te handhaven.”

Amsterdam, 31 Juli 1882.

T. H. DE BEER.

Nederlandsche waardeering der Moedertaal.

Geen nette Nederlandsche burgermeisjes als *kindermeisjes* maar „demoiselles de la suisse française” als *bonne* om den kleinen Nederlandertjes, veelal aanstaande hoofdambtenaren, de eerste taal te

leeren, vervolgens een buitenlandse *gouvernante* en dan een buitenlandsche *gouverneur*. Daarna een jaar of wat op eene buitenlandsche kostschool. De aanstaande moeders van Nederlandsche bestuurders en volksvertegenwoordigers naar België of Frankrijk naar eene inrichting, waar ze nooit een woord Nederlandsch hooren. Terug gekomen moet de Fransche geleerdheid luchten en wordt de omgang met de veel voornamere *vreemde* kostschoolvriendinnen voortgezet. Haar aanstaande echtgenoot heeft intusschen de geheimen van het buitenland bestudeerd en wellicht fluistert het Nederlandsche paar haar eerste woorden van liefde... in het Fransch.

Hun kinderen worden door vreemdelingen opgevoed en onderwezen uit werken vertaald uit of bewerkt naar *vreemde* handleidingen en wemelende van onnederlandsche uitdrukkingen. Hunne vermaken dragen Fransche benamingen, hun kleedingstukken Fransche of Engelsche, de wedrennen voeren dozijnen Engelsche woorden binnen en de kwakzalverij wil het niet anders.

De gevolgen blijven niet uit. Ga op reis in *Nederland zelf* en nergens ontmoet gij in de herbergen (o, neen, in de *hôtels*) *bedienden*; er zijn alleen *kellners* of *garçons*; spreek hen niet in uwe moedertaal aan, want ze verstaan die niet. Bezoek Zandvoort en spreek Duitsch, in 't Panorama bij de schilderijen te 's-Hage antwoordt men u in het Fransch, in de *Promenade* in 't Fransch of Duitsch in de groote koffiehuzen Duitsch en nog eens Duitsch. En de aapachtigheid van vele Nederlanders brengt hen er toe, gebroken Duitsch of Fransch te spreken en een kleur te krijgen voor den bediende, die 't natuurlijk veel beter doet.

Meubelmakers of kastenmakers en schrijnwerkers, kleermakers en kappers zijn er al lang niet meer, zelfs naaisters en kruideniers vertellen in 't Fransch, wat ze te koop hebben. Fransche brieven vermelden de opening van den nieuwen winkel en in het Fransch is de rekening gesteld. Die het nu nog mooier wil, schrijft Engelsch — gewoonlijk even taalkundig *onjuist* als de Franschschrijvers Fransch.

De Nederlanders gelooven nog altijd aan de oneindig hogere beschaving der Franschen, omdat de kinderen te Parijs op hun derdejaar al Fransch spreken.

Is er inderdaad voordeel aan verbonden, dat onze Nederlandsche taal van den aardbodem verdwijne of vervangen worde door een mengelmoes van talen, waaruit niemand kan wijs worden?

Ik wilde, dat ik duizendmaal krachtiger zou kunnen zeggen, wat ik te zeggen heb, om alle Nederlanders, die nog gezonde hersenen hebben, te bewegen toch *iets* te doen ter instandhouding onzer taal.

Mijn overbuurman heeft een *Magasin de Meubles*, d. i. hij is kastenmaker, hij heeft me eens een *krapo* en een *potogravi-stoel* geleverd, zijn buurman doet in *comestibles* dat wil zeggen, dat hij

kruidenier is en elders doet er een in *souliers et chaussures*. Een zadelmaker schildert op zijn ruiten het woord *harnachements* met een heele boel andere en een ander beweert dat hij heeft een *Boy's (!) and gentlemens (!) magazine (!)* nog een andere verkoopt *Ladies (!) riding habits (!)* Gij wilt een wandelstok koopen en krijgt 't bericht: „'t is echte Weinrebe!” zegge een *druivenstok*, de domme kaasboer (want daarvoor houdt de vreemdeling natuurlijk ieder Nederlander, die dom genoeg is, zich met een paar woorden Fransch of Duitsch te laten verschalken), durft niet vragen, wat het is en betaalt voor dat zeldzaam voortbrengsel uit een van de rijken der natuur zoowat het driedubbelde. Een oude zeeman heeft u een tabakszak of een messchee van robbevel of haaienvel meegebracht, als gij in gindschen winkel van snuisterijen (zegge: galanteriewinkel!) naar dat doosje vraagt, betaalt gij even drie gulden meer dan het waard is, want „het is echt *peau de requin!*” Het vel van die Nederlanders, die dat alles voor zoeten koek slikken, is echt *peau d'ane*, dat is in goed Nederlandsch *ezelsvel*.

Wil men het buitenland naäpen, dat men het naäpe in de handhaving van eigen rechten, in het bevorderen van eigen kunstvljt en de zuiverheid van eigen taal: de bedienden in de groote logementen in Londen en gedeeltelijk ook in Brussel en Parijs zijn eveneens meerendeels Duitschers, maar aan de wijze, waarop ze de taal des lands spreken, zou men het niet vermoeden. Voor Nederland achten zij echter het gebruik hunner eigene taal goed genoeg. Wil men een staaltje van echte taalverbastering, zóo als men die alleen in Nederland kan vinden: zie hier een lappedeken, aan een onzer dagbladen ontleend, een proefje, dat in ons tijdschrift bewaard moet blijven als een bewijs, hoe erg het met de ziekte gesteld is:

Wij vernemen dat door Z. M. den Koning een kostbaren prijs is uitgelooft voor de aanstaande wedrennen te Bussum. Die prijs bestaat in een prachtige zweep, geheel uitgevoerd in *vermeil en émaille* in den stijl Louis XVI. Twee keurig *geciseleerde cariatyden*, het *geëmailleerde* Nederl. wapen en het *geëmailleerde monogram* van HH. MM. den Koning en de Koningin omgevende, dragen een *globe* waarop *en ronde Bosse* een uiterst fijn *gemodelleerd* en gedreven steigerend paard *en jockey* zijn aangebracht. Ter wederzijden der *globe* prijken de namen van Bussum en Hilversum. De groep is geheel *gecanneleerd* en omgeven door een gedreven lauwerkrans en eene *banderolle*, waarop met sierlijke letters de *inscriptie*: „Vanwege HH. MM. den Koning en de Koningin”, terwijl het wapen van Noord-Holland en het jaartal 1882 in *geëncadreeerde* schilden zijn *geëmailleerd*, overgaande in blauw fluweel met gouden sterren. Dit prachtstuk is besloten in een fraai palisander houten *étui* en is vervaardigd in de Koninklijke Nederlandsche fabriek van gouden en

zilveren werken van de heeren J. M. van Kempen & Zonen te Voorschoten.

Men wijte die schandelijke taalverknoeiing niet aan dit dagblad, waarin we menigmaal met warme instemming opwekkingen gelezen hebben, tot behoud van zuiverheid van taal; wat we boven lazen is de taal van den fabrikant, die *weet*, dat er in Nederland eenige duizenden gekken rondloopen, die den neus zouden optrekken voor een „pronkje van fijn geel koper” of een „schaal van gepolijst koper” maar graag veel geld betalen voor een *objet de luxe en cuivre poli* of een *coupe en cuivre poli* en die dus „voor de nering” of zooals hij zegt „uit respect voor zijn *clientèle*,” zich van een andere taal dan het Nederlandsch bedient: Nederlandsch is zoo *commun* zoo *bourgeois*, alleen 't Nederlandsche geld is goed en dat neemt hij graag aan. Terecht schrijft Stellwagen in zijn werk over *De levende taal*, waarover later meer:

„De taal is niet *gansch 't volk*. De Zwitsers zijn, sedert eeuwen, één krachtig volk, hoewel ze geene eigene taal hebben, en hier 't Duitsch, ginds 't Fransch of Italiaansch hunne moedertaal is. Moge ook 't Vlaamsch in België voortdurend strijd voeren met het Fransch: in weerwil dier taalverdeeldheid, zijn de Belgen als één volk, als staatseenheid, hoe jong ook van dagteekening, wakker, kloek, vol levenskracht. Maar een volk gelijk 't onze, een klein volk, dat wezenlijk *éene* taal heeft; een volk, bij 't welk van de duizend niet één in andere talen, in 't Fransch, 't ooit zoover heeft kunnen brengen, en 't waarschijnlijk niet brengen zal, dat hij naast den geboren Franschman plaats kan nemen, geen Frans Hemsterhuys, geen Jonas Daniël Meijer of Jacob Van Lennep; zulk een volk moet, bij 't verwaarloozen of vervalschen van 't karakter zijner eigene taal, gepaard met zijne onmacht in eene vreemde, noodwendig intellectueel versterven, intellectueel ondergaan, te gelijk met de brabbeltaal zijner keuze. Taal- en geestontwikkeling zijn zoo innig verbonden, dat de eene zonder de andere ondenkbaar is. De dood van de eene is de dood van de andere. In en door de taal denken wij; de eerste van 't laatste af te scheiden, is niet mogelijk. Hem, die in eigen taal denkt en leeft, is 't eene behoefte, zijne taal tot den heldersten, den zuiversten afdruk te maken, van 't geen hij denkt en oordeelt. Zijne taalstudie en denken zijn één. Anders is 't bij hem, die op uitheemsche woorden jacht maakt. *Zijn geheugen treedt in plaats van zijn nadenken; een vreemd woord is voor hem eene eigene gedachte; en hoe minder bekend, hoe zeldzamer dat woord is, hoe meer 't schijnt te schitteren en hem zelve te omstralen.*”

Maar de fabrikant en de winkelier is niet de eenige, die de taal helpt vermoorden. De dagbladen doen het hunne — maar de haast waarmede ze *moeten* samengesteld worden is oorzaak, dat ze

vaak onveranderd overnemen, wat eerst vertaald of verbeterd had moeten worden. Een onzer groote dagbladen bevatte echter onlangs het volgende:

Ten einde het bekomen van de toestemming om zich tot uitoefening van het visschersberoep langer dan gedurende vier weken buitenslands te begeven voor de verlofgangers der militie te land te vergemakkelijken voor zoover zulks met de belangen van den dienst is overeen te brengen, heeft de Minister van Oorlog goedgevonden, met uitbreiding van het vroeger bepaalde, aan de Commissarissen des Konings de bevoegdheid over te dragen om aan verlofgangers der militie te land, die zich, tot het deelnemen aan de kust- en haringvisscherij voor hoogstens zes maanden buitenslands verlangen te begeven, daartoe, namens hem Minister, de toestemming te verleenen.

Tevens heeft hij aan de commissarissen voornoemd doen kennen, dat bedoelde verlofgangers door de aan hen te verleenen vergunning tot verblijf buitenslands, niet ontheven worden van de op hen rustende verplichting, tot het verschijnen voor den militie-commissaris om door dezen te worden onderzocht en evenmin van die, om te voldoen aan de eventueel ten hunnen aanzien, krachtens art. 125 der militiewet, te doen oproepen voor den werkelijken dienst.

Wat deze laatste verplichting betreft, is hij echter bereid aan zoodanige verlofgangers, aan wie door H.E.G. een buitenlandsch verlof als boven is bedoeld, mocht verleend worden c. q. uitstel van opkomst voor de te houden herhalingsoefeningen te verleenen tot na

Militie-plichtigen met groot verlof kunnen — zoo de dienst dit toelaat — voortaan van den commissaris des Konings vergunning verkrijgen, zich voor hoogstens zes maanden buitenslands te begeven om deel te nemen aan de kust- en haringvisscherij.

Zij zullen echter moeten verschijnen, als ze opgeroepen worden voor de inspectie of voor het hervatten van hun dienst.

Na verzoek op zegel, kan hun echter worden toegestaan, hun tijd eerst na den vischtijd uit te dienen.

afloop der visscherij, mits zij zich daartoe per request, waarbij aan de bepalingen der wet op het recht van zegel is voldaan, tot den Minister van Oorlog wenden, de belangen van den dienst zulks toelaten en er overigens geen redenen mochten bestaan om hun de gevraagde gunst te weigeren.

K. N. Meppen schreef indertijd in zijn spotdicht *Bon ton* de regels:

Een dief gehangen om zijn daan
Kan 't eigen vonnis niet verstaan.

Ik wensch te weten, wat onze jongens van Marken, Urk en Volendam wel van dien poespas zullen maken. Waartoe al die omhaal, dien niemand begrijpt? De onuitstaanbare breedsprakigheid van Hunne Hoogmogenden deelt hare kwade eigenschappen aan onze wetten mede en als we verkeerd of in het geheel niet geregeerd worden, we hebben dat in de eerste plaats te wijten aan de *parlementaire taal*, die als eene besmettelijke ziekte heel 't land gaat verteren; in allerlei vergaderingen en bijeenkomsten en zelfs bij 't gezellig samenzijn, wordt hoe langer hoe meer tot regel aangenomen: „Zeg nooit, wat gij zeggen wilt, maar alleen wat er een beetje op lijkt; laat uw tegenpartij begrijpen, wat gij zeggen wilt, maar zeg het zóó, dat gij later kunt getuigen: dat heb ik niet gezegd, of althans, ik heb het zóó niet gezegd.”

Voor de studie der *levende taal*, is het vooral noodig op die wijze van spreken te letten.

„Ik heb met onverdeelde belangstelling den geachten spreker „aangehoord, en ik acht het zeer gewenscht, dat zijne veelomvattende mededeelingen door uitvoeriger toelichtingen een dieper inzicht geven in de zaak, die thans aan de orde is gesteld. Mocht „ik onverhoopt in enkele onderdeelen met hem van meening verschillen, dan vraag ik verlof daarvan met een enkel woord mededeeling te doen.”

Op den man af zou de zin wezen: „Dat lijkt heel mooi, maar „er is geen woord van waar; maar vertel de heele geschiedenis „eens zonder er doekjes om te winden, dan zal ik je voor goed den mond stoppen.”

We zullen dan om onze leerlingen als toekomstige staatsburgers op te voeden, niet meer moeten zeggen: „Kwade jongen, nu ken je je les weer niet. Morgen zeg je hem nog eens op en als er dan iets aan hapert, blijf je net zoo lang hier, tot je hem op je quimpje kent.”

Neen, zoo spreken onbeschaafden; wij behooren te zeggen: „Jongmensch, ik meen reden te hebben, te vermoeden, dat gij bij het bestudeeren der les, die wij te zamen zouden behandelen, niet zoo gelukkige uitkomsten hebt gehad, als we wel wenschten; zelfs komt het mij voor, dat uwe meening over de daarin voorkomende zaken, nog niet een geheel en al bepaalden vorm heeft aangenomen. Morgen hoop ik het genoeg te hebben, u weer te zien en gaarne zal ik mij dan nogmaals ernstig met u over ditzelfde onderwerp onderhouden. Mocht gij dan onverhoopt aarzelen, de meening des schrijvers tot de uwe te maken, dan zou ik u zeer verplicht zijn, indien gij de goedheid wildet hebben, de zaak na het einde der zitting nog eens aan een gezet onderzoek te onderwerpen.”

Aan ons, die de taal onderwijzen en zeer zeker ook liefhebben, de heilige taak, dat kostbaar kleinood te verdedigen en te beschermen.

Laat ons den moed hebben:

1. onze leerlingen te waarschuwen;
2. in onze brieven en stukken zuiver Nederlandsch te schrijven, vrij van alle naäperij;
3. in ons eigen land tegen vreemdelingen, die hier verblijf houden voor zoover ze *niet* het recht hebben iets anders van ons te eischen, steeds *zuiver* Nederlandsch te spreken, liever dan gebroken Fransch of Duitsch;
4. te eischen, dat de rekeningen en kwitantien, die men ons zendt, in het Nederlandsch zijn geschreven en voldaan geteekend;
5. zoo vaak wij er gelegenheid toe hebben, door vermaning of spot het gebruik van opschriften in vreemde talen, waar dit niet noodig is — tegen te gaan.

Dat het kwaad onrustbarende afmetingen aanneemt, bleek uit de omstandigheid, dat het onderwerp voor eenigen tijd ter sprake kwam in de letterkundige afdeling van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen; aan het verslag ontleenen wij het volgende:

Professor Brill sprak over de letterkunde der middel-eeuwen en wees op het verschil tusschen die letterkunde en die der klassieken. Het heldendicht en het treurspel der ouden toch, populariseerden en vulgariseerden de heilige stof, terwijl die bij het Christendom geheel was uitgesloten.

Met het invoeren van de leer van Jezus verviel dan ook voor de dichters een groot gedeelte hunner stof en slechts die volken, die plotseling tot het Christendom bekeerd waren, hadden hun legenden, en andere herinneringen van hun heidentijd nog niet verloren. En zoo, geloofde spr., dat de „roman de geste”, de ridderpoëzie en de sagenkring aan Karel de Groote en de zijnen verbonden, is ontstaan. Dit was dus een zuiver wereldlijke poëzie, die echter dikwijls, zooals in de „Fabliaux”, in een wereldsche oversloeg. Daarnaast en scherp er van afgescheiden, stond toen

een geestelijke poëzie, die zich in godsdienstige liederen uitte.

Daarop kwam echter een tijd van terugwerking, een tijd, waarin men het toenmalige dadelijk aan de klassieken vastknoopte; en die aanleiding gaf tot het ontstaan der Arthur-romans en een reactie was tegenover de Romeinsche voorstelling van maatschappij en geschiedenis. Deze richting, die in de dertiende eeuw haar toppunt bereikte, werd gesteund door de ridderschap, die hoewel een heilig karakter dragend, lijnrecht tegenover de kerk geplaatst was en de poëzie dier dagen schiep wel een groot aantal heilige en godsdienstige legenden, doch geen daarvan is ooit door de Kerk overgenomen. De tweede reactie kwam met Jacob van Maerlant, die het schoone aan het nuttige wilde dienstbaar maken en alles wat niet geschiedkundig waar of niet zedelijk goed was, uit de poëzie verbande. Hiermede wenschte Spr. zijn mededeeling te eindigen en nadat er naar aanleiding van het gesprokene eenige vragen en aanmerkingen door Prof. De Vries, Kern en Hoekstra ter tafel waren gebracht, wees de heer Naber nogmaals *op de tegenwoordig zoo algemeen gebruikelijke verkrachtingen der taal, waaraan zich voornamelijk de natuur- en geneeskundigen en ook rechtsgeleerden schuldig maken.*

De Duitschers, die van den *Goetheschen Faust* spreken, zijn wij daarin nagevolgd. In alle leerboeken over natuurkunde vindt men bijv. van *Geisslersche buizen* geschreven staan, men hoort algemeen van den *Seyffartschen boekhandel* en onder de studenten van de *Chanfleurijsche tang* spreken.

Bij de rechtsgeleerden heet het: *Wetboek-Napoleon*, *Motie-Keuchennius*, *wet-Van Hall* en in den Amsterdamschen Gemeenteraad gaat men nog verder en spreekt reeds van het *denkbeeld-Pijnappel*, enz.

Spr. kan dit niet genoeg afkeuren en wenscht die misbruiken nogmaals onder de oogen der vergadering te brengen.

Prof. De Vries is het geheel met den vorigen spr. eens; de dagbladen zijn volgens hem de groote vijanden, daar zij dergelijke uitdrukkingen in sterke mate helpen verspreiden en spr. vreest zeer, dat de strijd tegen zulk een meerderheid hopeloos zal worden, doch drukt zijn medeleden nog eens op het hart, vooral toch alle pogingen in het werk te stellen om de Hollandsche taal, hun dierbaarst eigendom, zooveel mogelijk tegen de aanvallen van parlement en dagbladen te beschermen.

De uitdrukking *Seyffardtsche boekhandel* toch is in strijd met de regels der taal, daar zij beteekent een boekhandel zooals die van Seyffardt. Alle boekhandels kan men dus *Seyffardtsche* noemen, behalve juist die, welke men met dien naam bestempelt.

Wat *Wetboek-Napoleon* betreft, dat is een zuiver gallicisme en Code-Napoleon enz., wordt in Frankrijk nog gebruikt als herinnering aan een in vorm versleten en in gedachten vergeten oud-Fransche uitdrukking.

Spr. eindigde met een beroep op het parlement, daar in dat lichaam in de eerste plaats, onze taal niet geschonden mag worden.

Prof. Beets zocht de oorzaak in de *haast*, die het tegenwoordige geslacht kenmerkt. Sinds spoorwegen en telegrafen het land bedekken en iemand die niets te doen heeft, over een trein, die een minuut te laat vertrekt en twee minuten te laat aankomt, klaagt, heeft iedereen haast; de dagbladen hebben haast, de Kamerleden hebben haast en elk woord, dat dan weggelaten kan worden, is winst.

Doch hoe leelijk spr. de bovengenoemde uitdrukkingen ook vindt, hij gelooft toch, dat men niet al te streng moet veroordeelen, daar er nog zooveel onzuiverheden in de taal aanwezig zijn.

Wat bijvoorbeeld te zeggen van een uitdrukking als aardrijkskundige fout, vaderlandsche en bijbelsche geschiedenis? Deze laatste uitdrukkingen werden reeds door Bilderdijk zoo heftig bestreden en nooit door hem gebruikt. Gaan wij na, besloot spr., hoeveel woorden er zooals Prof. Naber zeide, reeds „*ingeburgerd*“ (!) zijn, dan moeten wij met die uitdrukkingen, die het burgerrecht nog niet verkregen hebben, niet al te streng zijn.

De voorzitter, prof. Opzoomer, geloofde dat men dikwijls achter zulke dingen te veel zoekt. Hij beschouwde Wetboek-Napoleon enz. eenvoudig als een titel. Men spreekt algemeen van motie-Keuchenius, maar niemand zal het toch in zijn hoofd krijgen „daar ligt de hoed-Keuchenius“ neer te schrijven of uit te spreken. Spr. wees er nog op, hoe schrijvers van naam uitdrukkingen als *zeventiende-eeuwsche kunst* gebruikten en eindigde met er op aan te dringen, vooral toch natuurlijk te blijven.

Wij wijzen hierbij op eene dergelijke beweging in de dagen van Siegenbeek ontstaan, waarvan het gevolg was, dat van wege de *Maatschappij van Letterkunde te Leiden*, eene commissie benoemd werd bestaande uit de HH. Mr. C. J. van Assen, Dr. J. T. Bergman, Ds. A. Doyer Tz., Mr. J. G. la Lau, J. M. Schrant en M. Siegenbeek. Later heeft ook de heer T. H. L. Donckermann zich in dezen zeer verdienstelijk gemaakt.

Het is der moeite waard thans, 35 jaren na het verschijnen van het verslag der commissie, na te gaan, welke der 175 in dat verslag veroordeelde uitdrukkingen in dat tijdsverloop burgerrecht hebben verkregen, maar hoogst treurig zou de uitkomst zijn, als eene nieuwe commissie zich moest bezig houden met een nieuw verslag; want het aantal woorden, dat er sedert is bijgekomen zou bijna niet te tellen zijn.

We hebben — als ons nog karakter is overgebleven — geen keus: òf naar Busken Huët's voorstel het Nederlandsch afgeschaft, òf met alle kracht gearbeid en gestreden, opdat de taal onzer vaders gehandhaafd worde in haar waarde, kracht en zuiverheid.

Die het wel meent met Nederland, kieze met mij het laatste.

Amst. 1 Juli '81.

T. H. DE BEER.

Schrijffouten.

De schrijver van het stuk in *Rond den Heerd* waarover op bl. 156 en 157 gesproken werd, is — niet ten onrechte — onaangenaam getroffen door de verklaring, dat hij „den treurigen moed” had *geernaart* te verdedigen en *garnaal* af te keuren; door de verklaring, dat hij „van alle taalgevoel ontbloot is” en de halve veronderstelling „dat behaagzucht hem deze regelen in de pen gaf.”

We betreuren deze schrijffouten, immers ongaarne willen we iemand grieven en we zijn er zeker van, dat onze geachte medewerker dit evenmin heeft gewild. De uitingen hadden minder heftig kunnen en moeten zijn, maar ze vonden hun oorsprong in den strijd der partijen. Gelijk de een beweert, dat men spellen moet (kan?) zóó als men uitspreekt, tegen den ander, die eene wetenschappelijk verantwoorde spelling begeert, zoo wil de een de taal der beste Noord-Nederlandsche schrijvers Nederlandsch noemen en de ander rekent er toe, alles wat tusschen Duinkerken en Koningsbergen van de Germaansche taal bestaat. Dat bij die beweringen niet altijd de *wetenschap* een vasten grond geeft, is herhaaldelijk in ons tijdschrift aangetoond. De allerheftigste betuigingen en de stelligste verzekeringen aangaande taaleenheid zijn afkomstig, van een man, die *Afrika* = *l'Afrique* afleidde van *affen-riike* d. i. het *rijk der apen*.

Is het nu wonder, dat de man van wetenschap zich soms ergert over de losheengeworpen beweringen; dat hij heftig wordt (en dit is hier het geval) wanneer hij *vermoedt* (op grond van elders gebleken en bewezen gevallen) dat of behaagzucht, of staatkundig of partijbelang deze of gene spelling doet uitspreken en verdedigen — hoe? — dat zullen we daarlaten!

Gaarne gelooven we, dat J. W. *niet* om een dezer redenen gehandeld heeft, maar dat er velen zijn, die 't wel doen, daarvoor blijven duizenden ons borg.

De spelling *daar* voor *daer* was eenmaal eene staatkundige zaak en eene godsdienstelijke belijdenis en de heele schoolwet van K a p p e y n e heeft niet zoo veel moeite gekost als de verandering der spelling van *Godt* in *God*.

Andere dan *theologische* redenen maakten Maurits en Oldenbarneveld tot aanhangers van verschillende godsdienstige partijen, andere dan *taalkundige* redenen maken velen tot tegenstanders op het gebied van taal- of letterkunde.

Over een en ander zullen we eerlang breedvoerig spreken.

RED.

Taalkundig Politieblad.

De onderstaande vreemdelingen, zonder voldoende papieren bewijzen, op het gebied van de Nederlandsche Republiek der Letteren gevonden, gelieve men aan te houden en over de grenzen te zenden. Die hun huisvesting verleent of hen herbergt, zal van medeplichtigheid aan landlooperij verdacht worden.

1. achter slot en grendel.
2. dat ik er nauwelijks op kan ingaan (Dr. Fles, A. H. B.)
3. van huis uit (N. v. d. D. *Zondagsblad*).
4. Dat neemt zich goed uit.
5. geld afdragen (Dr. Fles, A. H. B.)
6. Dan blijft het kwik terug (Leerb. d. Scheikunde).
7. Het gebouw is betekenend vergroot.

1. *Achter slot en grendel* is een pleonasme, een dubbelvorm, gelijk het nhd. er vele heeft. Dat de Duitschers spreken van *hinter Schloss und Riegel* is geen reden voor ons, om het ook te doen. De dief zit bij ons wel eens *achter slot*, maar of de grendel er bij is, of bij komt, doet er minder toe, en is ook veelal twijfelachtig. Bij het bezoeken van oude gevangenissen — bijv. de gevangenoort te 's-Hage, wordt ons door den geleider wel op deuren, sloten en tralies, maar niet op grendels gewezen, ook in de hedendaagsche cellulaire gevangenissen zijn de cellen met een *slot*, en zoover ik weet, *niet* met een grendel gesloten.

2. *Ik kan er niet op ingaan* d. i. ik kan het niet aannemen, ik kan er niet in bewilligen, ik kan er geen genoegen mede nemen. Twee voorzetsels bij een werkwoord geven buitengewone moeilijkheden; gaat de man er nu *op* of gaat hij er *in*? Die onverklaarbare samenvoeging is verwant aan: „*Van uit* mijn raam zie ik den toren van K,” waarbij *van* doet vermoeden, dat de man buiten staat, *uit* zou doen gelooven, dat hij binnen zit.

Men kan *op* zijn beste schoenen *in* den tuin gaan, nog beter den tuin ingaan of in den tuin gaan wandelen, maar hoe iemand *op iets ingaat* is mij en zeker allen een raadsel.

3. *Van huis uit* staat daar ook met zijn beide voorzetsels, maar wordt er niet verstaanbaarder door. Iemand is *van zijne geboorte* (*af*) ziekelijk geweest, hij is *van kindsbeen af* een ondeugd geweest, hij is *van het uur van zijne geboorte*, *van den beginne van zijn vroegste of prilste jeugd* een onhandelbaar schepsel geweest; maar *von Haus aus* is hij dat alleen als Duitscher. In de beteekenis van „geboorte, jeugd” en derg. komt *huis* nergens voor, we zouden *van de wieg af* kunnen zeggen, maar zeer zeker nooit *uit*.

4. *Dat neemt zich goed uit* of in het Ned. vertaald: *dat staat goed* of hoogstens *dat komt goed uit*.

Een rozenperk is een fijn geschoren grasperk *staat goed*, maar hoe zou daar de reflexieve vorm komen. Deze uitdrukking behoort tot de vele, die door gekken en gekkinnen gebruikt worden om een dom publiek te doen gelooven, dat ze veel Duitsch spreken of lezen, zooveel . . . dat ze hun moedertaal niet meer kennen. In de eerste plaats verleert een *beschaafd* en dus *goed onderwezen* mensch zijne moedertaal *nooit geheel*, maar zelfs niet *eenigszins* in een betrekkelijk groot aantal jaren, *waarin hij de moedertaal niet gehoord heeft*. Mij zijn personen bekend, die zelfs na veertig jaar hun moedertaal niet gehoord te hebben, deze nog vrij zuiver spraken, en andere, die na twintig en meer jaren zoo zuiver spraken, als hadden ze het land nooit verlaten.

Men moet zich verwonderen, dat er menschen zijn, die er eene eer in stellen iets *niet* te weten. Hoe beschaafd moeten volgens die krompraters, zij dan wel zijn, die in het geheel geen taal spreken, maar slechts enkele klanken laten hooren.

Bekend is de fabel van den hond, die de geluiden van alle dieren kon nadoen, maar verleerd had te blaffen. Zijne medehonden joegen hem vijandig uit hunne nabijheid. Laat die honden ons tot voorbeeld zijn.

5. *Geld afdragen* schijnt in de legeradministratie een geijkte term te zijn en ook bij andere administratiën in gebruik te wezen. Het kan niet anders beteekenen dan *naar beneden dragen* en heeft met *overgeven*, *verantwoorden*, *ter hand stellen*, *overdragen* (van de eene kas of uit de eene administratie in de andere) niets te maken.

6. Bij het uitdampen van een of andere bijgevoegde stof kan *het kwik* op den bodem *overblijven*, desnoods *achterblijven* maar *terug* niet. Het zou het tegenovergestelde kunnen beteekenen, nl. dat het kwik heenging, naar de plaats, vanwaar het gekomen was en dat is zeker de bedoeling niet, ook al paste dit bij *blijven*.

7. *Het gebouw is beteekenend vergroot* lees ik heden avond in eene advertentie. Dat ontbreekt er nog maar aan, dat men *bepaald* niet meer gebruikt, maar *beteekenend* invoert, waarom is *aanmerkelijk vergroot* niet te gebruiken?

Beteekenen is een transitief werkw. even als *geven*; nu kan men zeggen *de gevende man* en men heeft op de vraag: „wat geeft hij?” een antwoord te wachten als: „Geld, een boek, veel geschenken” enz., maar schreef men: *een beteekenende vergroting* dan zou men op de vraag: „wat beteekent die?” moeielijk een antwoord krijgen.

’k Weet, dat dergelijke aanmerkingen door eenigen betiteld worden met den weinig vleienden naam van „schoolmeesterijen;” wij zullen er echter mee doorgaan: de arbeid aan de zuiverheid onzer moedertaal besteed *moet* geeerbiedigd worden: „De ziel van een volk is zijn taal!

DE BEER.

Vragen beantwoord.

- I. In de „Nederl. Spraakleer” van D. De Groot staat, § 422: „De voegwoorden dienen om het verband der zinnen en den aard hunner onderlinge betrekking aan te wijzen.”

Welk verschil is er tusschen *het verband* der zinnen en *den aard hunner onderlinge betrekking*?

W. J. S.

Bij eenig nadenken zal de geachte inzender dezer vraag mij toestemmen, dat dit verschil nog al groot is.

Het voegwoord wijst *het verband* aan, dat er tusschen eene gedachte en eene andere bestaat. Dat *verband*, die onderlinge betrekking, kan van verschillende *aard* zijn: Copulatief, adversatief, enz. enz. Dit wordt door het voegwoord tevens aangeduid. Bijv. In den zin: „Ik ga uit, ofschoon het wel wat koud is”, wordt het *verband*, de verhouding, uitgedrukt door het voegwoord *ofschoon*; maar dit voegw. drukt te gelijker tijd uit, dat de hoofdgedachte niet afhangt van de voorwaarde in de tweede gedachte uitgedrukt. De *aard* der verhouding is dus *onvoorwaardelijk* of *toegevend*.

Onvoorwaardelijk: *Onvoorwaardelijk* ga ik uit, trots koude en guurheid.

Toegevend: *Ik geef toe*, dat het wat koud is; maar ik ga toch uit.

- II. Hoe verklaart men de uitdrukking: „Handlichting verleen en aan iemand”?

W. J. S.

Hand was in rechterlijke taal vanouds de zinnebeeldige uitdrukking voor *macht*. — *Handlichting doen* (later *verleen en*) is dus „onthefing” (= lichting) van *macht* verleen en, natuurlijk „aan iemand”. De Romeinen noemden dit *manu mittere*, d. i. uit de *macht* doen gaan, zenden.

Voor ons tegenwoordige „iemand meerderjarig of *mondig* (= eigen *macht* hebbende) verklaren” is de uitdrukking zeer geschikt.

- III. Is het woord *diefegge* (of *dievegge*?) afgeleid of samengesteld?

W. J. S.

Oorspronkelijk hadden de achtervoegsels eene zelfstandige beteekenis; thans hebben ze nog slechts een zin als achtervoegsels, de zelfstandigheid echter verdween. Dit is ook het geval met *egge* (oorspr. *iggja*), dat eertijds veelvuldig diende om van mannelijke persoonsnamen vrouwelijke te vormen; *Klapppegge*, *klappge*, (klappei), *houtmakerigghe*, Rein. 804:

„Ere houtmakerigge van lanternen”; *scepterigge*, Ferguut:
 „Hens (er is niet) niemen, diet volprisen mochte Jegen die
scepterigge, diet wrochte”; elders *constenareghe*, Huydec.
 op Melis Stoke I, 72; *dievegge*.¹⁾

IV. Van waar de uitdrukking: *in zwang zijn*?

W. J. S.

Zwang komt van een ww. *swingen*, *swang*, *geswongen*,
 draaien; vanhier zwenken, (pomp-) *zwengel*. Vgl. het Hd.
schwingen. In *zwang* zijn is dus „in draaiing, in rondgang,
 in omgang zijn”. Wat onder de menschen om- of rondgaat,
 is „in gebruik”, m. a. w. in de *mode* (eig. wijze, manier).

V. Hoe verklaart men: „Spijkers op laag water zoeken”?

W. J. S.

't Is altijd lastig van spreekwijzen, die, meer dan gewone
 woorden, in den mond des volks bedorven worden, de juiste
 verklaring op te diepen; meestal moeten we ons tot gissingen
 bepalen. Ziehier de mijne omtrent bovengenoemde spreekwijze:
Spieken was oudtijds „met frisch water besprenkelen”, en
 figuurlijk „iemand moed inspreken”. Tegenover *frisch* water
 staat drabbig, vuil, *laag* water (ebbe). Wellicht ontstond uit
spieken met frisch water het tegenovergestelde „*spieken* met
laag (of vuil water)” in den zin „door aanmerkingen te ma-
 ken den moed ontnemen, vitten”. — *Spieken* werd *spijken*;
 niemand begreep dit later meer en men maakte er *spijker* of
spijkers van, en, in verband met *laag water* en met de ge-
 dachte, die op den voorgrond stond (voorwendsels *zoeken* om
 iemand te benadeelen), werd het „*spijkers op laag water zoeken*.”

De verandering van het voorzetsel kan ons niet verwonde-
 ren, als we denken aan: *in* de provoost zitten, *op* den zolder,
aan de kaak stellen, *in* de roef, enz.

Dat een woord uit de hoofdgedachte, bij het vormen van
 een spreekwoord of eene spreekwijze, behouden blijft, is even-
 min vreemd. Men denke slechts aan „een bok schieten”, ont-
 staan uit *een beuk maken* (eene dwaasheid begaan) en het op
 den voorgrond tredende denkbeeld „mis schieten”; aan *bot*
vangen, dat, oorspr. „bot (slaag) krijgen” luidende, *krijgen*
 moest inboeten voor *vangen*, omdat het hoofddenkbeeld „slib
vangen” was en daarenboven *bot* (visch) en *vangen* uitstekend
 samengaan.

T. v. L.

¹⁾ Zoo wil men ook het Eng. *Lady* afleiden van het Ags. *hláf-waerdige*
 (*hláf-dige*, *hlády*. Lady). *Waerdige* is het vr. van *waerd*, bewaarder
 (vgl. *ruwaard*, uit het verfrantscht-Dietsche *regard*); *hláf* is het Eng. *loaf*,
 brood, en volgens anderen „uitdeeler”. Volgens Skeat zou *dige* van *hláf-*
dige met het Ags. *daegge* en het Got. *digan*, kneden, in verband staan.
Lady zou dan „broodkneedster” beteekenen.

Boekbeschuwing.

Dr. W. J. A. Jonckbloet, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, derde geheel omgewerkte druk. (Compleet in 6 deelen, ingebonden f 2.90 per deel.)

Elk beoefenaar der Nederlandsche letteren zal zeker door bovenstaande annonce, onlangs in de onderwijsbladen te lezen, aangenaam verrast zijn geworden. De 1ste druk was van 1868 en 1872, de 2de droeg tot jaartallen 1873 en 1874 — en nu reeds de 3de in 1881 — dat bewijst voorzeker een onverflauwde belangstelling in de geschiedenis onzer letterkunde, en tevens, dat een beschaafd publiek een uitstekend werk, hetwelk van zulk een oorspronkelijke, onbevooroordeelde voorstelling getuigt, zich gaarne aanschafft.

Toen een herdruk noodzakelijk was geworden, besloot de Schr. die gelegenheid aan te grijpen het werk aan eene geheele herziening te onderwerpen, niet alleen om het „van de gebreken, die het na de omwerking „in den tweeden druk, nog aankleefden,” te zuiveren, maar ook om het vollediger te maken. Die volledigheid is in het bijzonder de 19de eeuw ten bate gekomen, omdat hij „ook daar den draad wenschte aan te wijzen, die door onze meer subjectieve kunstwerken loopt.” De belangrijke „heid van deze toezegging zal ieder toegeven, die juist de 19de eeuw wat schaars bedeed vond; want hoe hoog men ook met het werk mocht wegloopen, eene zekere onevenredigheid tusschen de deelen viel niet te loochenen, en werd in de 19de eeuw niet het minst duidelijk waargenomen.

Door de uitbreiding, die het werk ondergaan heeft, is de Schr. eenigszins bevreesd geworden, dat het boek meer een leer- of studieboek, dan wel een leesboek zal geworden zijn, en dat zou hem spijten, „want „daardoor toch zou hij niet geschreven hebben voor alle klassen van lezers, n. l. niet voor hen, die zonder zich tot een examen voor te bereiden naar wat meer dan een oppervlakkig overzicht van onze letterkunde „verlangen.” Ik geloof niet, dat het gevaar zoo groot is: het gebruik van een boek wordt niet uitsluitend bepaald door de uitgebreidheid van de behandelde stof, maar ook door de methode van behandeling, door de mate van oorspronkelijkheid in opvatting, waarvan het getuigt, en als we nu zien, dat, moge het werk in omvang zijn toegenomen, de deugden der beide vorige drukken ook dezen druk onderscheiden, en het geheel geschreven is in dien eenvoudigen, helderen, onopgesmukten stijl, den Schr. zoo zeer eigen, dan behoeft voor die vrees geen grond te bestaan. Iets anders is het, of het in het algemeen niet wenschelijk zou zijn in eene geschiedenis als deze bijna uitsluitend de resultaten van het letterkundig onderzoek op te nemen, en het voeren van polemieken, ook al is ze niet breed uitgemeten, te doen voorafgaan in onze tijdschriften, aan de studie der taal en hare letterkunde gewijd. Deed men dit meer algemeen, werd daar het voor en tegen van eene opvatting of beschouwing verdeeld, en werden nadat de strijd volstreken was de vruchten er van in onze leer- of leesboeken opgenomen, dan zou mijns inziens een voortreffelijk werk in juiste afmeting en evenredigheid der deelen uit een aesthetisch oogpunt nog veel winnen. Dan zou ook het vele onzekere, onbewezene in onze letterkunde, ten gevolge waarvan de Schr. niet volstaan kon met eene voorstelling van zaken naar zijn inzicht en waarom hij „niet altijd „heeft kunnen vermijden bij tegenwerpingen stil te staan of wat meer be-

„wijzen aan te voeren dan oorspronkelijk in zijn plan lag.” gaandeweg bij elken nieuwen druk minder worden.

Van de 6 deelen, waaruit het werk zal bestaan, zijn thans 2 deelen verschenen, bevattende onze letterkunde in de 17de eeuw. Deze 2 maken een op zich zelf staand geheel uit, zijn keurig gebonden en de prijs van f 2.90 voor elk, maakt ze ook voor eene onderwijzersbeurs niet te duur.

De Schr. is met de tweede afdeeling begonnen, omdat voor de vaststelling der eerste „de volledige uitgave moet worden afgewacht van Maerlant's Merlijn, daar het aandeel, dat Lod. van Veltheim er aan gehad heeft, nog al belangrijke wijzigingen kan brengen in de tot nu toe aangenomen rangschikking.” Eindelijk zullen de twee laatste deelen de 18de en 19de eeuw bevatten.

De inhoud van het 1ste deel bestaat uit 18 hoofdstukken, die de navolgende titels dragen: I. Karakter der XVIIe eeuw, II. de Amsterdamsche rederijders, III. Taalstudie en taalzuivering, IV. Oude liedboeken, V. het dichtsterlijk Leiden, P. Scriverius, D. Heinsius. VI. Pieter Cornelisz. Hooft. VII. het romantisch Amsterdam, G. A. Brederoo, J. J. Starter, J. Coster, Th. Rodenburg, VIII. Poëtenstrijd, IX. Coster's Academie, X. Coster en Co. Contra Rodenburg, XI. Einde van den strijd, de Schouwburg, XII. Melpomene in Amsterdam, XII. het politiek-kerkelijk drama, XIV. Rodenburg's tooneelwerk, XV. Eglentier en Academie, XVI. Thalia in Amsterdam, XVII. Hooft en de Muiderkring en XVIII. Hoe de stukken vertoond werden. Aan het eind van het 2de deel is een register gevoegd, dat in nauwkeurigheid en uitvoerigheid bijna niets te wenschen overlaat, zoodat men om iets na te slaan niet tevergeefs behoeft te zoeken.

't Kan natuurlijk niet in mijn plan liggen eene doorlopende vergelijking van de beide drukken te geven, op elke bladzijde toch ontdekt men wijzigingen. toevoegingen, die altijd verbeteringen zijn. 'k Wil alleen met enkele proeven aantoonen, dat *en* in juistheid en nauwkeurigheid van uitdrukking, *en* is eene betere indeeling en afronding, maar bovenal in uitbreiding der stof de nauwlettende zorg van den Schr. valt op te merken.

Van Coornhert heet het in den tweeden druk: „Ofschoon slechts in „eene ietwat meer verwijderde betrekking tot den Eglentier behoorende, „van welks leden hij zich evenwel „de dienstwillighe en de jongstige „medebroeder” noemt, maakt C. met de beide anderen (R. Visscher en Spiegel) een driemanschap uit, door vriendschap en richting innig verbonden.” Niemand zal dezen zin berispelijk vinden; en toch de hoogleeraar laat het deftige *ietwat* in den 2den druk weg, vervangt *uitmaken* door het meer juiste zinverwante *vormen*, terwijl *richting* voor 't nauwkeuriger *wetenschappelijk streven* plaats maakt.

Eenige regels verder heet het van C. „Van „Delft verdreven, waar hij „zich na den dood zijner vrouw had willen vestigen, bracht hij eindelijk „zijne Penaten naar Gouda over.” In den verbeterden druk wordt *Penaten* geschrapt en in *verblijf* veranderd. Men ziet, hoe de uitdrukking, van den kinderloozen, door allen verlaten Coornhert gezegd, in juistheid gewonnen heeft.

Dit heet zijn stijl zorgvuldig kuischen.

De indeeling in paragrafen is in den nieuwen druk vervallen, daarvoor is eene verdeeling in hoofdstukken in de plaats gekomen. Dat daardoor eene betere afscheiding en afronding verkregen is, moge met een enkel proefje bewezen worden.

In den 2den druk heet het, dat „te midden „der onbeduidendheid en „verbastering, die de Rederijders meer en meer kenmerkten, de Amster-

„damsche Oude Kamer daar stond als de voorbode der toekomst — en onmiddellijk daarop in dezelfde paragraaf zegt de Schr. „Begint met de „17de eeuw een tijdperk van glorie voor Neerland's Kunst en Poëzie zoo „wel als voor Neerland's moed en handelsgrootheid en maakten de om „standigheden daarvan ontegenzeggelijk een belangrijken faktor uit, niet „minder heeft daartoe bijgedragen de onuitbluschbare energie, enz. — In den 2den druk wordt die *toekomst* niet aanstonds ontsluit, het hoofdstuk „Taalstudie en taatzuivering” daarentegen gesloten en een nieuw begonnen.

Bovenal echter is de stof uitgebreid geworden. Hoewel de Schr. in hoofdzaak zijn vroeger oordeel handhaaft, zijn er én door hetgeen in de laatste jaren op het gebied der letterkunde is geschreven, én door de verandering van denkwijze bij den Schr. zelve, in tal van bijzonderheden wijzigingen of toevoegingen gekomen.

Zoo wordt bij Spieghele op zijn Epigrammen gewezen, geheel in den geest en toon van zijn vriend Roemer geschreven, en voorkomende in de uitgave van 1614 van Roemer's Brabbellingh, maar door Vlaming achterwege gelaten

De galante Drost wordt gezuiverd van den blaam door Leendertz en Prof. Alb. Thijm op hem geworpen, als zou hij, om eene uitdrukking des laatsten te bezigen. „Christina Van Erp onthaald hebben op de minnezangen, die hij voor zijn huwelijk den jonkvrouwen Spieghele en Quekels geschotel had.” — Zij ongunstig oordeel over Hoofts Granida en zijn Treurspelen blijft hij handhaven, hij kan zich niet plaatsen op het standpunt van Busken Huët, die in den Gids van Maart 1881, de Granida „de be „koorlijkste kleine, gedramatiseerde liefdesroman in verzen noemt, dien „de Nederlandsche renaissance heeft aan te wijzen.”

Omtrent Coster vernemen wij vrij wat bijzonderheden, voor het meereendeel te danken aan de uitstekende monographie van Rössing. De hoofdstukken: VII. het Romantische Amsterdam, G. A. Brederoo, J. J. Starter, J. Coster en Th. Rodenburg VIII. Poëtenstrijd IX. Costers Academie X. Coster en Co. Contra Rodenburg en XI. Einde van den strijd, de Schouwburg — zijn zeer uitgebreid en bevatten veel nieuws. De studiën door Loffelt, Rössing, dr. Gallee en Wijbrandts over den strijd tusschen de Oude Kamer met Rodenburg en de stichters der Academie, of tusschen de laatsten en den kerkeraad, veel meer een strijd van personen dan van beginselen, hebben tal van wetenswaardige bijzonderheden aan 't licht gebracht, die door den Schr. met op- en aanmerkingen verrijkt en tot een geheel verwerkt, onze kennis aangaande dit veelbewogen tijdperk uit de geschiedenis onzer letteren, zeer doen toenemen.

De hoofdstukken waarin over Rodenburg wordt gehandeld hebben bovenal uitbreiding ondergaan. Wij worden gewezen op zijne kunsttheorie, gedeeltelijk eene vertaling van *Philip Sidney's: An apologie for poetry*; op den aard zijner stukken en wat vooral de aantrekkelijkheid er van uitmaakte, n. l. „de snaar van gevoel, die overal trilt en zijn tegenstanders „ontbrak” — dit verklaart tevens den toeloop, dien zijne werken zoo lang behielden.

Hierbij voert de Schr. polemiek met hen, die minder groote bewonderaars van den Ridder zijn. De oorzaak van de mindere ingenomenheid ligt z. i. hierin „dat niemand het geduld schijnt te hebben gehad om zijne „werken te doorlezen.” Deden zij dat, „dan zouden zij spoedig van hun vooroordeel, dat alleen uit gebrek aan kennis is ontstaan” — genezen zijn. „Men geve zich de moeite Rodenburg te lezen, en men zal veel gunstiger

oordeel over hem vellen. Ik durf zelfs de vergelijking van zijn best geslaagde stukken met sommige *comedies* van Shakspere aanraden," heet het verder. Men zet groote waardeering eenerzijds en loochening van dichtverdiensten ter andere zij. En het beschaafd publiek, hoe begeerig ook om uitspraak te doen, kan geen partij kiezen, omdat de werken van een Rodenburg zoo goed als niet te krijgen zijn, zelfs niet voor veel geld. Waarom geeft Prof. Jonckbloet, of een zijner leerlingen onder zijn leiding ons niet eene kritische uitgave van Rodenburg? Ik weet wel daaraan zijn bezwaren, zelfs veel bezwaren verbonden. 't Is niet gemakkelijk in ons kleine land een voldoende aantal intekenaars te vinden om de onkosten, aan zulk eene uitgave verbonden, te dekken. Maar waarom het niet beproefd? Wij hopen nu binnen kort een compleeten Coster, Brederoo en Starter in handen te hebben, waarom zouden wij nog langer Rodenburg's werken missen?

En nu nog een aanwinst. Was de Schr. vroeger wel eens wat al te sober in het geven van proeven als voorbeeld, thans hebben wij ons daarover niet meer te beklagen. Men ontvangt nu uit de oude liedboeken proeven, welke de juistheid der uitspraak wettigen, „dat het Amsterdam „der 17e eeuw zangeriger was dan wij tegenwoordig zijn.” Behalve uit den *Nieuwen Lusthof*, treffen wij uit den *Apollo* van Brederoo en uit diens *Liedboek* een viertal proefjes aan van zijn zangerig talent, waaronder „vooral dat van „Een oudt Bestevaertje met een jongh meijse” om zijn gelukkig refrein opmerking verdient. Ook bij Hooft's minnepoëzie wordt nu het allerliefste „Vluchtige nimph waerheen soo snel” in zijn geheel opgenomen.

Ziedaar dus een derde druk, die in alle opzichten vermeerderd en verbeterd mag heeten. Verdient hij in handen te komen van elkeen, die belang stelt in onze Nederlandsche letteren, in het bijzonder geldt dit voor den onderwijzer, die in de geschiedenis der letterkunde van ons land geen vreemdeling mag zijn. Hier vindt hij een uitmuntend lees- en studieboek, dat door heldere uiteenzetting, vloeienden stijl en onbevooroordeelde voorstelling tot het beste mag gerekend worden.

En nu ten slotte nog een wensch, dien ik noode tot de vrome zou gerekend zien: mocht de geleerde Schr. door de belangstelling waarmede deze druk ongetwijfeld zal ontvangen worden, zich genoopt voelen ons eerlang met een herdruk zijner voortreffelijke, thans uitverkochte Geschiedenis der Middel-Nederlandsche dichtkunst te verblijden.

Amsterdam 25 Mei 1882.

F. J. HEERIS.

Op- en aanteekeningen naar letterorde geschikt.

I.

Aaltje (van mooi — zingen) = lustig bier drinken. — Luimige toespeling op den gewonen volksdrank van voorheen, het *aal*, d. i. bier met eenigszins zoeten smaak. Het tegenwoordige *ale* (eel) namen wij uit het Engelsch over. **Aalbes** = drankbes. WOORDENBOEK DER NED. TAAL.

Aamborstig. Niet, zooals vroeger gedacht werd, „gebrek hebbende aan adem”, maar „eng-, angborstig”, d. i. nauw van borst.

Vgl. voor den vorm: **Lombard** uit Longbard, aangezien Lombardische kooplieden deze inrichtingen in zwang brachten; **gember** uit gengber (*gingiber*); **aambeeld** uit anbelt (waaraan of op geslagen wordt; **emmer** uit eenbeer (ééndrager); **momboor** uit mondbore (machtdrager, voogd). Zie TAAL- EN LETTERBODE I, 201, vgg.

Aambeï. Waarschijnlijk uit *angbei* (*angan* = drukken, nijpen, en dus ook „pijn veroorzaken”), pijnlijk gezwel in den vorm eener bes (= *bei*; vgl. aardbei, moerbeï). Zie voor *aam* uit *ang*, **aamborstig**. TAAL- EN LETTERB. I, 291, vgg.

Achterdocht. Met verwisseling van de *a* in *o*, evenals in de volksuitspraak ik docht voor ik dacht. Oudtijds was *achterdenken* = denken, nadat iets gezegd is, nadenken; later kreeg het de tegenwoordige ongunstige opvatting. „Mijn achterdenken treft dus niet zijn persoon” A. L. G. TOUSSAINT, Vr. v. h. Leyc. tijdvak II, 214. **Achter** is hier dus = *na*. Vgl. het Eng. *after*). WOORD. i. v.

Achterwege. Vroeger *achter wege* (achter met den datief). **Achter** duidde vroeger o. a. ook de beweging aan zonder eene bepaalde richting of met eene richting, die door den weg zelf werd aangewezen. *Achter wege zijn* was dus „zich ergens op den weg bevinden”. Wij kennen nog: *Achterwege blijven*, *laten* en *houden* (= doen blijven), d. i. „ergens op den weg blijven, laten en houden”. Voorbeelden van dit **achter** zijn: *Achter heiden* (Ferguut, 3966); *achter die port* = stad (met accusatief, die langzaam begint te verschijnen, naarmate het begrip „zich bewegen in eene richting” op den voorgrond treedt), Ferg. 721; *achter huse*, Sp. Hist. III^s, 38, 62; *achter den lande*, Serv. II, 1264, enz.

In de 17e eeuw: *Achter lande*, *achter wege*, *achter huis* (door het huis), *achter duin*, *achter straet* (over straat). WOORD. i. v.

Achtster (zijn —). II Petrus 2, 5 : Maar (indien God) Noach, den prediker der gerechtigheid, *zijn achtster* bewaard heeft. Verkeerde constructie, ontstaan uit het regelmatige *haar achter*, d. i. *haar Noord en Zuid*, 5e Jaargang.

als oude genetief pluralis van *zij* (mann.) en *achter*, eveneens gen. plur., derhalve een genetivus absolutus = terwijl zij acht waren." Men vergelijkte het Hgd.: Wir waren *unser vier*; sie waren *ihrer sechs*; omschreven: *Vier von unsern Leuten, vier von uns*.

Over de vormen *met z'n achten* of *met'er achten* ('er = haar = hun) zie men V. HELTEN, Vondel II, blz. 100.

Acht is meer dan duizend, op zijne zaken acht geven is beter dan rijkdommen te bezitten. Woordspeling met het telwoord *acht* en het zelfst. nw. van dien naam.

Adelbors(t), knaap van edelen huize. *Bors(t)* = Hd. *Bursche*. Vgl. nog ons: Een brave *bors(t)*, een aardig *bors(t)je*. De *e* in *edel* is umlaut van de *a* ($a + i$ (e) = e).

Adellijk *wild*, ziek, ontstoken wild. Oorspr. wellicht *adelig*, maar schertsend *adellijk* genoemd (vgl. Hij *riekt* van adel), om de oudheid aan te duiden. Ags. *âdlic*, *âdlige* = ziek. Vgl. nog het Eng. an *addle egg*. TAAL- EN LETTERB. I, 261.

Als 't ware. Volgens het hedendaagsch taaleigen zouden wij verwachten „als ware het” (vgl. als waren het goden), dus eerst het werkwoord en daarna het subject. In de middeleeuwen echter ging het subject vooraf: „Als het goden waren”, d. i. *alsof* het goden waren. *Als* was namelijk verkort uit *alse* en dit kwam van *also*, dat o. a. ook *alsof* beteekende. *Als 't ware* is hiervan het eenige overblijfsel. Met de Mnd. woordschikking bezigen wij *alsof*.

MORIAAN 2419: *Als hi* uter hellen *ware* comen, d. i. *alsof hij* uit de hel *ware* gekomen, of „*als ware hij* uit de hel gekomen”.

Amechtig heeft evenmin iets met *adem* te maken als *aamborstig* en *aumbei*; 't is afgeleid van het oude *amacht*, onmacht ($a = on$, beroovende- a). De \grave{e} is umlaut.

Apendans. Te 's-Gravenhage is een straatje, dat dezen naam draagt. Tijdens koning Lodewijk Napoleon woonde daar in den omtrek een gedeelte van de *appendance* (aanhang, gevolg) van dien vorst. De volksverbeelding maakte er *apendans* van, evenals zij van *corps de garde Kortegaard* maakte en **Burgel** van *Burgwal*. Kloveniers-Doelen van *kolveniers-D*.

Aphaeresis. Grieksch woord met de beteekenis „afneming” (*apo*, af; *hairoo*, ik neem). Wij verstaan er door: „Afwerping vooraan het woord”. Voorbeelden: *Aak* (Hd. Nachen), *adder* (Hd. Natter), *avegaar* (Ndl. navegaar), *ikker* (Ndl. nikker) ¹⁾; *neven* (voor

¹⁾ In deze woorden ging de *n* naar het lidwoord over. Daarentegen ging de *n* van *mijn* of *den* naar het substantief over in de Zeeuwsche woorden *noom*, *narm*. Eveneens ontstond het Fransche *tante* uit *ma-tante* (de *t* was voor de welluidendheid) en *tendemain* uit *l'endemain* (*in domani*). *Ante* is het Lat. *amita*; het Eng. kent nog *aunt*. In België hoort men soms spreken van *mijn mononkel* en *mijn matante*.

in-even), *geen* (uit egeen, engeen, negeen), *maar* (uit emaar, enmaar, nemaar en dit uit „neware”), *weg* (eweg, enweg = op weg, Eng. away), *nijver* (in-ijver = ijverig), *naerst* (in-aerst, in-aernst, in-ernst); — *spergie* (aspergie, Fr. asperge), *mutts* (Kiliaen: amutse), *pul* (apulle, Lat. ampulla), *van* (af-aan, Osaks. fana), *spijt* (despit), *fermerie* (infirmierie), *pon* (japon), *schoffeeren* (Mnd. sconfieren, uit desconfire; Lat. dis-con-ficere), Mnd. *lovie* (dilovie, Lat. diluvium, zie **zondvloed**); *abberdaan* (labberdaan, zie Noord en Zuid IV, 370), *azuur* (lazuur, Ofr. lasure, lapis lasuli), *oleander* (lauridendrum = laurierboom); — *tang* van een wijf (zie **tang**). Vgl. nog *Spanje* en *Hispania*, *Dries* en *Andries*, *Sander* en *Alexander*, *Toon* en *Antoon*, *Bet* en *Elisabet*, *spetaal* en *hospitaal*. Zie VAN HELTEN, *Klinkers en Medeklinkers*, TAAL-EN LETTERB. II, 291, I, 274 vgg., MORIAEN, *Gloss.* 228, *Stoke* III 448.

Arbeid (in — zijn) = barensweeën hebben, beginnen te baren. *Arbeid* heeft hier de Mnd. beteekenis van „pijnlijke inspanning, smart” en niet de moderne „werk”.

Moriaen 2825 vgg.:

Maer hi moeste enen dach ontbiden
Eer hi gesate in syn gereide (= zadel),
Sulc waren sine *arbeide*
Van der smerten die hi ontfinc.

3819, vg.: Maar syn herte seide hem te voren
Dat hem smerte ende groten toren (= verdriet)
Ende daartoe groet *arbeit* naecte.

Brandt, *Lev. v. Vond.*: Kreegh van ontsteltenis den *arbeit* op den hals.

Barnen (in 't — der gevaren), dichterlijk voor „in 't branden der gevaren”. *Barnen* of *bernen* stond eertijds naast *branden* en het Hd. *brennen*; de beide eerste woorden ontstonden door metathesis (omzetting) uit de laatste. Vgl. *bruin*, *brons*, het Eng. *brannew* (ons brandnieuw) en *to burn*; alsmede ons *barnsteen*. *Branden*, waarin de *d* eene versterking van de tweede *n* is, is afgeleid van een oud *brinnen* (*bran*, *gebronnen*).

Eene dergelijke omzetting als bij *bran* en *barn*, vinden wij ook in *bron* uit *born*, water: „Als het rad zal stilstaan aan den *born-put*”, zingt Job (vgl. *borrel* voor *bornel*, *opborrelen* e. a.). Alsmede in *nooddruft* voor *nooddurft*, van *dorven* = behoeven; *te berde brengen* naast Hd. *Brett*, plank.

Brant beteek. in de middeleeuwen „zwaard”, = het schitterende. Ofra. *bran*, en is nog over in *IJsbrand*, *Hadubrand*, *Hildebrand* = strijdzwaard; alsmede in *brandschoon*, *brandnieuw*, waar *brand* den zin van „schitterend” terugkreeg.

Beest. *Beest* was vroeger vrouwelijk, als ontstaan uit het Lat. *be-*

stia; vandaar het tegenwoordige „de beest spelen”. Door invloed van het onz. *dier* nam het later het onzijdig geslacht aan.

Ook *idee*, dat vr. moest zijn, werd om het corresponderende „denkbeeld” onzijdig. Omgekeerd zijn *bijbel* (Lat. *bibulum*), *foelie* (Lat. *folium*), *premie* (Lat. *premium*), *lelie* (Lat. *lilium*), *kroniek* (Lat. *chronicon*) van een ander geslacht dan de oorspr. woorden, omdat men ze beschouwde als afgeleid van de meervoudsvormen op *a* (*biblia*, *folia*, enz.) en in die vormen op *a* vrouw. subst. der 1e declinatie begon te zien. Eveneens komen *mirakel* en *exempel* vrouw. voor in den Theoph. (uitgave VERDAM). — *Feest*, Lat. *festā*, moest vrouw. zijn (*ter feest* komen); maar werd, door verscherping der *d* vóór *f* in *t*, onzijdig.

Beding. *Onder beding van* en *bedingen* kunnen slechts uit de vroegere beteekenis van *ding*, *pleit*, (vgl. *geding*) verklaard worden, derhalve „onder bepleiting van” en „door pleiten een verdrag met iemand aangaan.” Het begrip *pleiten voor het gerecht* breidde zich uit tot „door onderlinge goedvinding tot eene overeenkomst geraken”. **Verdingen** was oudtijds „vrij pleiten, vrij maken, bevrijden”. Eveneens beteekende **zaak** vroeger „geding, pleit,” *zaken*, *pleiten*, *wedersaker*, tegenpartij voor het gerecht, *verzaken*, iemands rechtszaak in de steek laten en bij uitbreiding „iemand, iets laten varen, verloochenen.” **Zoeken** is afkomstig van *zaken* en bet. eig. „iemand doen pleiten” (vgl. hij zoekt mij altijd). **Kijf** was oorspr. „twistzaak”, vandaar *kijfhoek*, een hoek, eene plaats, waarover gerechtelijk getwist is. Een *kijfaas* was het geringe verschil tusschen het vereischte en het werkelijk gewicht der oude gouden munten. Men was gewoon deze te wegen, en wanneer de evenaar wat doorsloeg of niet in het midden bleef staan, werd dat laatste *aas* een *kijfaas* genoemd, omdat men twistte of 't er bij moest gerekend worden of niet. „Het scheelt een *kijfaas* = het staat maar zus of zoo”. Vgl. VONDEL's hekkeldicht: Opdracht van Hippolytus, aan den getrouwen Hollander (Hugo de Groot). 't *Is buiten kijf* is dus „er kan geen geschil over plaats hebben.”

Beide. Hij heeft *beide* vader en moeder verloren; ik heb mijn broeder en mijne zuster *beide* begraven; *beide* jongens en meisjes waren vroolijk op dat feest; jongens en meisjes *beide* waren, enz. e. a. d. *Beide* beteekent hier „te zamen” en is een overblijfsel van het onverbuigbare adverbiale Ags. *bethiu*, dat in het Mnd. den vorm *beide* kreeg en dien tot den huidigen dag behield in zinnen als hierboven genoemd zijn. 't *Is* dus bijwoordelijk gebezigd en dientengevolge onverbuigbaar.

Van beids is eveneens een oude vorm, dien men nu en dan nog hoort bezigen. Het oorspr. luidt *beides* (Os. *bethies*) = van beide zaken. Toen men later de *s* niet meer begreep en *beids* als nomi-

natief begon op te vatten, maakte men naar analogie van „van beide” den genitivus *van beids*, en zoo kreeg men een dubbel verbogen vorm.

Beloven. Hij is vreeselijk boos, dat *beloof* ik je; ik *beloof* je, dat het er op los zal gaan; ik heb hem een pak slaag *beloofd*. De oorspr. en ook Mnd. opvatting van *loven*, *beloven* en *geloven* (vgl. gelofte) was „verzekeren”. Vandaar de uitdrukking „dat beloof ik je” = dat verzeker ik je. — Men kan iemand verzekeren hem iets goeds te verschaffen (ons: *beloven*) of iets kwaads (ons: *dreigen*). Een pak slaag beloven is dus „dreigen met een pak slaag.” Taal- en Letterb. II, 17 en 18.

Berge (te). De haren rijzen mij *te berge*. *Te berge* had in de middeleeuwen de speciale opvatting „omhoog”; te berge rijzen = omhoog gaan. ’t Zijn vooral de haren op den rug, die bedoeld worden, gelijk een kat en een stekelvarken aantoonen. Tegenover *te berge* stond *te dale* of *tale*, omlaag. Zoo wordt, om het begrip „overal” uit te drukken, nog gaarne gebezigd „op berge en in dalen.”

Bescheren. Dit geluk is hem *beschoren*. *Bescheren* was in de middeleeuwen het geijkte begrip voor „door het noodlot toedeelen.” *Scheren* was „snijden” en werd sterk verwoegd (schar, geschoren); *bescheren* is hiervan afgeleid en moest dus zwak zijn: „Dit is bescheerd.” Het Hgd. kindergebedje heeft: „Lieber Herr Jesus sei unser Gast und segne was du uns *bescheret* hast”. In BÜRGER’S Der Kaiser u. d. Abt.: „Ihm sei ein Panis-brief *beschert*”. Ons *schaar*, snijwerktuig en afdeling krijgsvolk, wijst op de vroegere *a* van het imperfectum. Door invloed van *geschoren* werd het echter later *beschoren*. Wij hebben slechts het verleden deelwoord over.

Ook **scheppen** beteekende „door het noodlot bepalen”; vgl.: Het is er zoo mee *geschapen*, waar het begrip noodlot reeds geheel op den achtergrond treedt. In **zich wegscheren** en *de vogel scheert langs het water* heeft *scheren* een geheel anderen zin, nl. rakeling langs gaan. Eveneens in „de baard scheren en scheermes”.

Bezuren zie **zuur**.

Bieden. *Loven en bieden*. *Bieden*, oorspr. = doen weten, bekend maken; *loven* = de waarde schatten, prijzen. *Loven en bieden* is dus „de waarde van iets schatten en daarnaar den prijs doen weten, bepalen. *Gebod* is bekendmaking. Vgl.: de huwelijks*geboden*.

Binden. *Gebonden en ongebonden stijl* (oratio soluta). In rimen *binden* was een Mnd. uitdrukking voor „in dichtmaat brengen.”

Boer (een — laten). Dat dit *boer* met *boer* = bouwer, landbouwer, niets heeft uit te staan, zal ieder mij gaarne toestemmen. De beteekenis is dan ook „geluid”. Bij STOKES IX, 636 vinden wij: „Doe dede men teyken ende *boer*” dat is „toen gaf men door

zichtbare en hoorbare teekenen te kennen." Ook in den Moriaen en in den Carel ende Elegast komt het in dien zin voor. Waarschijnlijk staat het in verband met het oude *bore*, Mhd. *bur*, verhevenheid (vgl. Hd. *empor*), dat op zijne beurt weer is thuis te brengen bij *beren*, dragen. Dr. DE VRIES, Taalzuivering, blz. 23—26 en 157 en 58; MORIAEN, Gloss. Wij zeggen ook nog „zijne stem verheffen”.

Bok (een — schieten). De 17e eeuw kende „een beuck hebben,” een slag (vanden molen) hebben, van Lotje getikt zijn. *Boecken* was slaan, kloppen, smijten.” Evenals ons „hij is of hij geslagen is” en „een tik beet hebben” kan *beuck* ook allengs de beteekenis van „dwaasheid in het algemeen” aannemen. Een *beuk*, een bok hebben werd dus = dwaas zijn; een beuk of bok maken was dan = eene dwaasheid begaan. Toen bok niet meer begrepen werd, en men het opvatte als diernaam, kon men er al licht toe komen *een bok maken* te veranderen in *een bok schieten*, en wie belet het volksvernuft van den bok een *kalf* ja zelfs een *varken* te maken en te spreken van een *kalf* schieten of van een *varken* schieten. Dr. MOLTZER, Volksverbeelding. In België spreekt men zelfs van een *kemel schieten*. Vgl. nog: met spek schieten, waarvan men maakt „met een zij spek”, met een heel varken.

Breken (met iemand —) rompre avec quelqu' un, mit jemandem brechen. Deze spreekwijze dankt haar ontstaan aan den halm, die oudtijds gebroken werd, wanneer men de vriendschap wilde ontbinden, die met iemand was aangeknoopt. Bij de Romeinen heette *festucatio* (van *festuca*, halm) het met een strootje aanraken van den slaaf, dien men wilde vrijlaten; deze aanraking beteekende, dat men van zijne rechten afstand deed. Het leggen van een stroohalm op de lijkst beduidde, dat men den boedel niet aanvaardde; het binden van een stroobos aan een voorwerp, dat men dit wilde verkoopen. Te 's-Hertogenbosch werden, nog in mijne jeugd, stroobossen geplaatst voor het huis, waarin zich een doode bevond. — *Festuca* werd in het Fransch *festu* en later *fétu*. Vgl. de volgende plaats bij PASQUIER, aangehaald door Littré: „Nous disons communement rompre la paille ou le festu avec quelqu'un, quand nous nous disposons de rompre l'amitié que nous avons contractée avec luy.” Zie Dr. VERDAM, Theophilus, 138.

Geen *strootje* in den weg leggen, eene der versterkte negaties, waarin onze oude taal vooral zoo sterk was, werd, dwaas genoeg, tot *stroobreed* verhaspeld.

Bruiloft houden, in den zin van „den beërput ledigen.” *Bruid* (Ital. *broda*, modder, slijk) *de bruid wegbrengen* kon, door schertsende verwarring met *bruid* (fiancée) licht aanleiding geven tot de uitdrukking „bruiloft houden.” Het eig. woord **bruiloft** is

ontstaan uit „Brautlauf”, de plechtige optocht, die de bruid naar de woning haars bruidegoms voerde. *Bruiloft*, vroeger ook *brulocht*, staat dus voor *bruidloft* (vgl. *koopen*, *kof*, *kocht*, *graft* en *gracht*, *krocht* voor *kroft* van kruipen, *gerucht* voor *geruft* van roepen). Het Deensch heeft *bryllup* = *brudlup*. **Bruidegom**, Ohd. *brátigomo*, uit *brát* en *gomo*, man (Got. *guma*, Lat. *homo*, bet. „man der bruid”).

Dag (jaar en —). *Dagen*. *Bedaagd*. *Dag* beteekende in de middeleeuwen vaak „tijd” en vandaar „uitstel”. In *jaar en dag* bedoelt *dag* den tijd van zes weken; *jaar* voor verjaring van bezit, *dag* voor den duur eener wettige afwezigheid. Zie dr. M. DE VRIES, *Taalgids IX*, 180.

Dagen (voor het gerecht —) beteekent „den dag of tijd bepalen, waarop iemand voor den rechter moet verschijnen, evenals de Latijnen diem dicere bezigden. *Dagdingen*, *dadingen*, thans *verdedigen* had denzelfden zin. In het GOUDSCHE KRONYKSEN leest men „Enen *dach* ende *velt* legghen”, voor „uitdagen tot den strijd”. Van de afgeleide beteekenis „uitstel” kwam *dagen*, vertoeven (eig. den tijd doorbrengen), thans *verdagen*, uitstellen. — Een ander *dagen* was „oud worden”; hieruit ontstond *bedaagd* (bedaghet, oudt. *gedaghet*). — Nog een ander *dagen*, eveneens een denominatief van dag, beteekent „dag worden”.

Dat, dit, het is boter aan de galg *gesmeerd*; *dat* is een woord op zijn pas *gesproken*; *dat* is water in den wijn *gedaan*, enz. — Vroeger waren dergelijke constructies met het verleden deelwoord zeer gewoon, meer dan thans; wij gebruiken liefst den infinitief: „Dat is water in den wijn doen”. Eene handeling namelijk, door *dat*, *dit*, *het* aangewezen, werd voorgesteld als een persoon of eene zaak, die de handeling heeft ondergaan; vandaar het part. pass. in plaats van den infinitief, welken men echter in al deze gevallen even goed kan bezigen: „Wat gij daar doet, (dat) is boter aan de galg smeren; uw spreken (dat) is een woord op zijn pas spreken, enz.” ’t Spreekt van zelf, dat *boter*, *een woord* en *water*, in weerwil van het verleden deelwoord, in den accusatief staan. Men schrijve dus „*dat is den Moriaan gewasschen*”. Evenzoo Vondel: „Dat’s veiliger dan al *den weerelt-oceaan Gedroncken*.”

Was men eenmaal aan dergelijke constructies met verl. deelw. gewoon, dan was het niet te verwonderen, dat men er mettertijd toe kwam ook bij intransitieve werkwoorden het part. aan den infin. gelijk te stellen, bijv.: „Dat is flink gestreden,” enz. v. HELTEN, Vondel II, 120.

Dier, duur. *Een duren eed zweren*. *Duur* of *dier* was in het Mnd. = ons *dierbaar*. „Enen diere besweren of manen” was toen de gewone uitdrukking, met de beteekenis „iemand bezweren bij

al wat ons dierbaar is." Dezelfde opvatting heeft *duur* in bovengenoemde hedendaagsche uitdrukking.

Dubbele ontkenning. *Nergens niet, niemand niet, nooit niet*, e. a. zijn geene willekeurige nieuwigheden, maar berusten op een eeuwenoud gebruik. Om niet te wijzen op de talrijke dubbele negaties in de klassieke talen, vooral in het Grieksch, en op die in latere Germaansche talen, noem ik slechts het Mnd. „Hine at no (noch) hine dranc *niet*”. De Fransche negaties *ne-pas, ne-point, ne-jamais, ne-rien, ne-mie* (niet een schrede, niet een punt, niet nog meer (jam magis), niet een ding, niet een kruimel) behooren tot de zoogenaamde **versterkte** negatie, die in het Mnd. overbekend is: „Niet een (ons: geen) *bast*, niet een *canele*, niet twee *peren*, niet een *twint* (draadje), niet een *sier* (klein insect), enz. enz. Zie Dr. DE JAGER, Archief.

Eene andere soort van negatie was in het Mnd. eveneens zeer in gebruik; het was die negatieve vorm, welke diende om de bevestiging te versterken. Talrijke voorbeelden liggen bij onze Mnd. schrijvers voor de hand, en ook thans is de omgangstaal van zulke uitdrukkingen vol; vgl. bijv.: Hij is geen klein beetje (d. i. zeer) bang; „niet weinig” voor zeer veel; hij is niet heel gelukkig, d. i. zeer ongelukkig, enz.

In Transvaal is de dubbele negatie (ik heef het *niet* gedaan *niet*) waarschijnlijk eene verkeerde navolging van het Fransche *ne-pas*, of een overblijfsel uit de 17e eeuw.

Duit (op een —) Eene der vele uitdrukkingen, die vroeger „geheel en al” beteekenden, welken zin zij in de nieuwere taal behouden hebben; de vorm is echter veranderd. *Op ende uit*, ziedaar de oorspronkelijke gedaante der uitdrukking. Zoo werd *op ende op* „op een top”. Vgl. verder *uitemetuit* (= uit ende uit), *rommetom* (= rond ende om), *heelendal* (vroeger al ende al). Naar analogie van *op een duit* en *op een top* ontstonden weder nieuwe spreekwijzen: **op een haar, op een oor na**, e. a.

Een. *Een* had in het Mnd. vaak de beteekenis „elkander”. Overblijfsels daarvan zijn: *achtereen, bijeen, vaneen, overéen* (dragen), *overeen(komen), overeen(stemmen)*. *Overeendragen*, d. i. over, op elkander dragen; *overeenkomen*, over elkander komen, dus volkomen bij elkander passen; *overeenstemmen*, over, voor elkander stemmen.

Iets overeenkomen met iemand is dus eigenlijk: Zijne zaken vereenigen met die van een ander, de gemeenschappelijke belangen bij elkander brengen om tot eenzelfde doel te geraken.

Eigenaardig was vroeger het weglaten van *een na* een ontkenkend woord: *Nie so scarp spere*, nooit zoo'n scherpe speer; *men sach noit leliic lief*, men zag nooit een leelijk liefje. Dit gold ook in concessieve en voorwaardelijke bijzinnen: *Al vondic man diese*

mi gave, Soe wanneer raetsman ghebreect, d. i. Al vond ik iemand die ze mij gaf, wanneer een raadsman ontbreekt... Ook in andere bijzinnen vindt men hetzelfde verschijnsel: *Dit hadde die coninc daer gesworen bi sire crone ende bi al, daermen coninc bi geloven sal*, d. i. Dit had de koning daar bezworen bij zijn kroon en bij alles waarop men een koning moet gelooven.

Hieruit nu verklaren zich de woorden *ieman(d)* en *nieman(d)* = ergens (een) man (denkbeeld van onbepaaldheid = negatie) en nergens (een) man.

Dichters gebruiken dienzelfden regel nog gretig, hetzij bekend of onbekend met het vroeger bestaan daarvan. M. i. is dit gebruik aan te bevelen, mits met smaak en beperkt, 1e omdat de poëzie recht heeft oudere vormen te handhaven, mits de dichter goed begrepen worde; 2e dewijl het een uitstekend middel is de melodie te bevorderen; 3e daar het weglaten van een vaak krachtiger de algemeenheid uitdrukt en dus meer zegt, dan het gebruik daarvan. Bijv.: „Maar traan en leed kon nimmer *steen* verwrikken.”

„Tot 't eeuwig koel, waar nimmer *lach* ontbloeit.”

„En slaat en striemt of striemen *steen* ontgloeit.”¹⁾

In proza zouden we minder fraai en minder algemeen zeggen: een steen of de steenen, een lach.

Eer. *Dat is geen doen met eere.* De uitdrukking „iets met eren doen” is oud; Rein. I, 2870: „Dit moghed i wel *met eren* doen, d. i. zóó, dat ge u kunt verantwoorden. Onze spreekwijze, ofschoon geheel gewijzigd, is hiervan een overblijfsel en beteekent dus: „Dat kunt gij niet verantwoorden” of „uwe handelwijze is zeer ongepast”. Het moderne begrip van *eer* blijft dus buiten rekening, daar het in dien zin te sterk is; *het geweten* en niet *de goede naam* staat hier op het spel. Hetzelfde is het geval met *eerlijk*, dat minder sterk is dan *eervol*.

Eg. De ontploffer *g* kan, zacht uitgesproken, licht overgaan tot *j* of *i*; vandaar de verzachting van *eg* tot *ej* (*ei*). Wij laten hier eenige voorbeelden volgen: Eng. *egg*, *ei*, *legde*, *lei*, *zegde*, *zeide*, *segel*, *zeil*, *dwegel*, *dweil*, *klappege*, *klappei*, *labbege*, *labbei*, *blegen* (Ags.), *blein*, *bregen* (Ags.), *brein*, *dwegel*, *dweil*, *vegen* gaf feil (wischdoek), *tegel*, *teil*, van *segen* (snijden), *zeis*, *keg*, *kei*, *rege* (van rijgen), *rei*, *stegel* (van stijgen), *steil*, *zegenen*, *seinen*.

Ag werd *aj* en door umlaut *ei*: *Maget*, *majd*, *meid*, *lage*, *lei*, *hagening*, *heining*, *tagl* (Got. = hoofdhaar), *t Eyl* = staart, bij Westerbaan.

Taal, haar, dat bij Loosjes voorkomt, kan niet uit *tagl* ontstaan zijn; dit moest, zooals wij zagen *teil* opleveren. Een oorspr. *tah(a)l* of *tah(i)la* moet aan *taal* de geboorte hebben gegeven. (VAN HELTEN, Vondel's taal I, 20). Zoo had ook het Mnd. *dwale*

¹⁾ W. Kloots *Sonnetten*.

het Ohd. *duahila* naast zich. **Dweil** heeft tot grondslag het ww. *dwaen* (dwoech, gedwagen); door invloed der analogie ging de *g* van het meervoud des onvolm. verl. tijds en van het verl. deelw. over in den inf. en het praesens; vandaar *dwagen*, *dwagel*, *dweil*. *Dwale* is rechtstreeks uit *dwaen* geboren (*thvahan*).

In **dievegge** (*egge* diende tot vorming van vrouwelijke persoonsnamen uit mannelijke) had juist het tegenovergestelde plaats als bij *klappege* en *labbege*; in plaats dat de oorspr. dubbele *gg* in een enkele veranderde en deze laatste tot *j* (*i*) verzachtte, bleef zij bestaan.

El. *Elders*, *ellende*. *El* is het Lat. *al(-iud)*, het Gr. *al(-lo)* en had op zich zelf reeds de beteekenis van „anders”; *niet el*, niet anders, *niwent el*, nergens anders, *niemen el*, niemand anders. *Elders* is de comparatiefvorm met bijwoordelijke *s*; *ellende* is „ander-landig” (*lende* = *landi*, dus umlaut). Vgl. eng. *else* = anders.

El van elkander heeft, zooals men weet, niets met dit *el* te maken.

Elf (Nommer —, het gekkenommer; op zijn elf en dertigst). — *Elf* in de eerste spreekwijze is een overblijfsel van de oude Alven of Elven, vanwaar nog *alfsgedrocht* en *Alfred*, geschenk der *alven*.

De tweede is ontleend aan de vroegere verdeling van Friesland in *elf* steden en *dertig* grietenijen, die alle hare afgevaardigden naar de Provinciale Staten moesten zenden. Daar dit meestal met veel oponthoud gepaard ging, begon men te zeggen van iets, dat langzaam vordert „’t gaat hiermede als met de elf steden en de dertig grietenijen van Friesland”, en later „’t gaat op zijn elfen dertigst.”

Erre, arre. *Erg* in iets hebben, argwaan, arglistig, ergeren, in arren moede.

Erre, met den bijvorm *arre*, was in het Mnd. „boos, vertoornd”. *Erg* (= *errig*) bet. dus eig. hetzelfde, maar kreeg den zin van „zeer”, evenals wij ook *boos* in dien zin gebruiken: „’t Is boos koud”, of, zooals de boeren zeggen „’t is beus koud”. — *Erg in iets hebben* is „kwaad, boos vermoeden hebben”; later werd het ook in goeden zin gebezigd, en wij hebben dus de twee opvattingen „achterdocht koesteren” (geen *erg* hebben in iemands bedriegelijke handelingen) en „opmerken” (geen *erg* in iemand hebben, iemand niet zien). — *Ergeren* = toornig maken, letterlijk *erger* (nog over in *ergernis*) geven, verwekken. — *Argwaan* is „booze meening”; *arglistig* ontstond uit *arch ende list*, later *arge list*, booze slimheid, sluwheid. *Arg* geeft aan *list*, dat oorspr. eene goede opvatting had (1e kennis, 2e schrander overleg. *List* komt van *lezen*), de slechte beteekenis „sluwheid”. — *In arren moede* (dativus) is letterlijk „met een toornig gemoed”.

Armoede heeft evenmin iets met dit *arre* uit te staan, als het geboren is uit *armde*, met inlassching der *oe*. Armoede komt

van een ww. *armón*, medelijden hebben, met het suffix *de*; de ó beantwoordt aan onze *oe*.

Euvel. Iets euvel nemen, euveldaad, euvelmoed; voeteuvel. — *Evel* was in de middeleeuwen adj. en subst.; het eerste beteekende kwaad, het tweede kwaal (dit laatste nog in *voeteuvel*). *Evele moet* was dus „kwaad gemoed” (moet = gemoed); vanhier de samenstellingen *euvelmoed*, boos gemoed, gramschap, *euveldaad*, booze daad. In *euvel nemen* bezigen wij het als bijwoord.

Hofdijk schrijft *d'euvele* als vorm voor „duivel, den booze”. *Duivel* komt echter van Gr. *diabolos*, dat letterlijk „tusschenwerper” beteekent, d. i. die vijandschap zaait tusschen God en den mensch (*dia* = tusschen en *ballein* = werpen).

Ezel (van den os op den — springen). *Os* ontstond hier uit *ors* (vgl. Eng. *horse* en ons *ros*), paard. Van het paard op den ezel springen is natuurlijker dan van den os op den ezel. Eene andere spreekwijze van dezelfde bet. is *van den hak op den tak springen*, d. i. van den hakbijl op den tak, van het instrument op het bewerkte. Vgl. ook nog „van Bok op Jasper”.

Ge (— beteren, — worden, — zeggen). Ik kan het niet *gebeteren*, ik kan niet met hem *geworden*, hij laat zich niet *gezeggen*, zijn de eenige overblijfsels van den volgenden Mnl. regel (die echter niet zonder uitzonderingen is): **De werkwoorden nemen ge-aan, wanneer ze met een der hulpbehoevende werkwoorden verbonden zijn.**

„Ende wies wildi u bewinden Te doene dat nie man can *gedoen*?”
En hoe durft gij u vermeten te doen, wat nooit iemand kan *doen*?

„Hine mach niet over sine vote *gestaen*.” Hij kan niet op zijne voeten *staan*.

„God hi mach u wel *gesterken*.” God kan u wel *sterken*.

„Ende magic *gevinden* den ridder fier.” Mag ik den fieren ridder *vinden*.

„Dat icker ane conde *gesien*.” Dat ik er aan kon *zien*.

„Eer hi drie slage conde *geslaen*.” Eer hij drie slagen kon *slaan*.

„Ende inne (= ic ne) const *getonen* niet Noch niemand *gemaken* te vroder, wie mi wan an mire moder.” En ik kon niet *bewijzen* of iemand doen gelooven (*vroed*, *wijs* maken, doch in den goeden zin des woords), wie mij bij mijne moeder verwekte.

Zie DR. VERDAM, Tekstkritiek en TAAL- EN LETTERB. III.

In „zich iets laten (wel) *gevallen*” is dit ww. een overblijfsel van het oude *gevallen*, gebeuren, dat afgeleid is van *geval* (goed, kwaad geval = goede, slechte gebeurtenis). Overigens bezigen wij thans *bevalen*. Vgl. nog „ongeval (met *on* in de bet. „slecht”), ongevallig, welgevallig en het geviel.’

Geraken in „ergens toe geraken” is eveneens een Mnd. ww. met de beteekenis „treffen, ergens te land komen, komen”.

Het vermoeden ligt evenwel voor de hand, dat sommige ww., die vaak met hulpbehoevende werkwoorden verbonden werden, door analogie het voorvoegsel *ge* in den infinitief behielden ook zonder die verbinding. Wellicht behoort daartoe ook *geraken*. 't Is overigens opmerkelijk, dat er zoo weinig overblijfsels van dezen gewichtigen taalregel bestaan.

Gebod. Zie *bieden*.

Geen heeft somtijds de bet. van „niet”: *Geen* eens = niet eens, ergens *geen* wijs uit kunnen worden; 't is *geen* waar, zegt het volk somtijds.

Geesten (men moet niet alle — gelooven). Dit *geest* is geheel verschillend van *geest* in *wijngeest* en *Heilige Geest*. 't Is een overblijfsel van *jeesten*, *geesten*, daden (Lat. res gestae), vgl. Brabantsche *jeesten*, Alexander's *geesten*, *gesta Romanorum*.¹⁾

Gelag ('t — betalen). In *gelag* (van *geliggen*) is de oorspronkelijke beteekenis van *ge* van kracht gebleven, nl. *samen*. De uitdrukking beduidt dus „het samen aanliggen en de daardoor gemaakte vertering betalen. Vroeger *lag men aan tafel*, thans zit men; de zaak veranderde dus, maar het woord bleef.

Gewrocht. Het Mnd. kende de vormen *werken*, *warchte*, *gewarcht* en door metathesis *wrachte*, *gewracht*. Hieruit ontstond *gewrocht* (vgl. docht voor dacht, brocht voor bracht, Eng. soft en ons zacht).

Grant (zijn — halen) = zich genoegdoening verschaffen. *Grant* is een Oudfransch woord, dat „waarborg” beteekende en die opvatting later wijzigde tot „voldoening, vervulling van den wil of de begeerte”. Het staat in verband met het Lat. *credo* en het Mlat. *credantia* of liever *crantum* = borg. TAAL- EN LETTERB. II, 279, vgg.

Haar (op de tanden hebben). In 't begin dezer eeuw heette het nog van eene twistzieke vrouw „zij is hairig”. De oorsprong van dit *hairig* is te zoeken in het oude *haeren*, *kijven*, en *haerachig*, twistziek (Kiliaen). Hoe nu die overgang van *zij is hairig* tot *zij heeft haar op de tanden* in het werk is gegaan kan wel gegist, maar wellicht nooit bewezen worden. Ik meen, dat de volgende gissing niet te gewaagd is: Twistende wijven zijn sterk in het laten zien der tanden en in het bewegen daarvan; vandaar ook de spreekwijze „zij laat haar tanden zien”. Twee spreekwijzen naast elkander staande oefenen in vele gevallen invloed op elkander uit (zie RIEM) en smelten vaak, om zoo te zeggen ineen. Dit kan zeer gemakkelijk ook hier het geval geweest zijn. Zie ook dr. MOLTZER, *Volksverbeelding*.

¹⁾ De *Brabantsche Yeesten*, door Jan de Klerk, zijn uitgegeven door J. F. WILLEMS, 1839 en 1843. — *Alexander's Geesten* van Jacob van Maerlant worden uitgegeven door DR. J. FRANCK te Bonn in de Bibliotheek van Mnd. Letterkunde. Het derde gedeelte verscheen in 1881 in de 3e aflevering.

Hals (— over kop). Ontstaan uit het oude *over hol en bol*; d. i. over heuvelen en door dalen, door diepten en over hoogten (voort-ijlen). Door opvatting van *bol* als hoofd of kop begon men ook *hol* te beschouwen als een lichaamsdeel, en wat lag nader voor de hand dan de *hals*, dat daarenboven nog eenigszins in klank met *hol* overeenkomt. En zoo ontstond „over hals en kop” en later het onzinnige „hals over kop”. Vgl. nog het kinderwoord „holderde bolder”.

Hangmat. Schijn bedriegt. Wat is eenvoudiger dan de verklaring „mat om in te hangen?” En toch is het woord een vreemdeling uit Haïti, waar Columbus hem aantrof in den vorm van *hamaca*, d. i. netten. Dit laatste, naar Europa overgebracht, werd in Spanje *amahaca*, in Italië *amaca*, in Engeland *hammock*, in Duitschland *Hängematte* en bij ons *hangmat*. Zie dr. Moltzer, *Volksverbeelding*.

Hard (— schreeuwen, — loopen; het vriest, sneeuwt, regent dooit —; hij heeft het —, enz.) In dergelijke uitdrukkingen, is *hard* alleen te verklaren uit de oorspr. beteekenis „zeer” (Gr. karta). *Hij heeft het hard* is eene verkorting van „hij heeft het *hard* arm, *hard* ongelukkig”, d. i. zeer arm, zeer ongelukkig. Door het wegdenken van het hoofdbegrip kreeg *hard* zelf de opvatting „arm, ongelukkig.”

De overgang tot „vast, ineengedrongen” is gemakkelijk te verklaren.

Haveloos (er was er een — meisje), aanvang van een volksliedje. Een *haveloos* meisje in onze opvatting nl. die van „slordig, vuil” als lief en aardig te bezigen, zou zinloos zijn; een arm meisje (zonder have, bezitting) kan echter aanvallig genoeg zijn. Dwaas is de benaming *havelooze school* voor school voor *havelooze* kinderen.

Haver (iemand van — tot gort kennen). Bij Meijer, in diens *Woor-denschat*, heette het nog „van aver tot aver”, ook bij Brederode, Hooft en andere 17e eeuwse schrijvers is die uitdrukking niet zeldzaam; dit *aver* is waarschijnlijk ontstaan uit het Got. *afar*, dat, inderdaad een praepositie zijnde, door Ulfilas ook substantief gebezigd wordt in den zin van „afkomst, geslacht”. Toen men nu eenmaal *aver* en later *haver* zeide, was het niet te verwonderen, dat de *gort* er ook bij kwam; derhalve *van afar tot afar*, van *aver tot aver*, van *haver tot haver*, van *haver tot gort*, d. i. van ouder tot ouder.

In Schyn-Heyl.” leest men: „Ick selje bereeekenen haar afcomst van lidt tot lidt, van *aver* tot *aver*”; in den REIN. heet het *iemands sibbe tellen* (Got. *sibja*, bloedverwantschap), dat beantwoordt aan ons „iemands doopceel lichten”.

Heusch (’t is — waar; eene —e of *heuzige* pop, een — e vent,

enz.) Hoe de beteekenis van een woord mettertijd verandert, leert vooral dit woord. *Hovesce*, gelijk het aan het hof betaamt, ziedaar de oorspr. beteekenis, die alleen nog herkenbaar is in de laatstgenoemde uitdrukking „eene *heusche*, d. i. degelijke, beleefde, welwillende man”. Ook in „een *heusche* behandeling, d. i. beleefde behandeling, straalt die opvatting nog door.

Toch is er ook verband tusschen *hoofsch* en *heusich* in „’t is *heusich* waar.” Waarheid spreken toch behoort ook tot de *hovesce* deugden en was vroeger zelfs eene der voornaamste, en die deugd werd overgebracht van den persoon, die de waarheid spreekt, op de zaak, die als waar wordt genoemd, Vgl. evenzoo „’t is *eerlijk* waar.” Sterker nog is de overgang van beteekenis in de tweede uitdrukking „eene *heusche*,” d. i. eene werkelijke pop.

Hooi (te — en te gras), d. i. tweemaal ’s jaars, voegt een schrijver er bij. De rechters in de middeleeuwen waren gewoon in den hooi- en in den grastijd, in het voor- en najaar hun district rond te reizen ten einde hunne functie als rechter uit te oefenen. Hieruit ontstond *te hooi en te gras*, tweemaal ’s jaars, en later „nu en dan” iets doen.

Hoed (zijn — staat op half zeven.) *Half seas over* is een Engelsch matrozenwoord voor „dronken”. De Duitsche matrozen, op den klank afgaande. maakten er *halb sieben* van en de onze vertaalden „half zeven”. Wat doet er echter die hoed bij? Alweder vergelijking, waarin het volk zoo sterk is. Ik stel mij dit aldus voor: Een dronken man loopt te zwaaien met den hoed scheef op het hoofd; iemand ziet dit en zegt tegen zijn buurman „hij is half zeven”, ja, antwoordt deze, zijn hoed toont dit aan”, en de eerste maakt daarop terstond de combinatie „zijn *hoed staat op half zeven*”.

Hou (— en trouw). De afleiding van *houde* (= holde, hulde) toont aan, dat *hou* zonder *w* moet geschreven worden, evenals *zou* (van *zoude*), *kou* (van *koude*), *wou* (van *woude*).

Kaak (*op* en *aan* de — stellen). ’t Is bekend, dat de *kaak* eene ton was, waarop in vroegere tijden misdadigers werden geplaatst.¹⁾ De dubbele praepositie kan ons, bij het verloren gaan der werkelijke beteekenis van *kaak*, niet bevreemden. *Aan* de pronkpaal of schandpaal stellen, of iets dergelijks kan daarop invloed hebben gehad. — Zoo zegt men *in de provoost*, daar men dit woord, oorspronkelijk de titel van den overste der gevangenis, begon te houden voor den naam der gevangenis zelf (*provoost* =

¹⁾ De *ton* werd den misdadigers, gewoonlijk jolige vrouwtjes zonder geld, om den hals gehangen door jolige of jolig geweest zijnde heeren met veel geld. De patient stond *in* de ton, het hoofd lag *op* de ton. **Dit** *op* en *aan* komt me voor te zijn *sujet à caution*. Red.

- praepositus, die over iets gesteld is; als kerkvoogd = *proost*); **in de lommerd** voor *bij* of *naar den Lombard*, ofschoon de Lombarden kooplieden waren, aan wie men zijn goed in pand gaf; **op de vliering**, in plaats van *onder*, hoewel *vliering* (volgens Bilderdijk) *vliegering*, afdak, beteekent; **in de roef**, daar men *roef* (Eng. roof) niet meer als dak, maar als de kajuit zelf begon te beschouwen; **op (den) zolder**, hoewel *zolder* eig. het platte dak is, dat aan de stralen der zon wordt blootgesteld (Lat. solarium). Vgl. nog *in* den schouwburg, bij Brandt *op* (schouwburg = Bühne, Mnd. *solre*).
- Keren** (met bezemen -- [keeren]) is onzin voor hem, die niet weet, dat *keren* vroeger „vegen” beteekende. Het Hgd. heeft *kehren*. Men denke aan de woordspeling uit „Jungfr. v. Orl.” op eene vertrekkende dienstbode „Johanna geht, und nimmer kehrt sie wieder”.
- Kelder** (Hansje in den —). Oud-vaderlandsche dronk op eene vrouw in gezegende verwachting. De beker was zóó ingericht, dat bij het vullen een kleine cupido te voorschijn sprong. In *Maurits Zijnslager* komt eene uitvoerige beschrijving er van voor. Volgens Prof. M. De Vries is *kelder* op te vatten als eene verbastering van een oud *kilde*, moederschoot, baarmoeder. *Hansje* is een volksnaam, vooral veel bij de Duitschers gebezigd in spreekwoorden en beantwoordende aan ons *Jantje*. Zie N. en Z. I, 197.
- Kiezen**. Volgens theologischen stijl *koos* Christus den bitteren dood des kruises. Men zal licht begrijpen, dat dit *kiezen* niet in onze moderne beteekenis is op te vatten. Inderdaad is de oorspr. zin van dit w.w. dan ook „smaken, proeven” (Griekseh *gúioo*).
- Kruizemunt**. Noch met *kruis*, noch met *mint* (geld) heeft dit woord iets te maken. 't Is het Lat. *crispa mentha* (gekroesde munt). — Evenmin heeft **oranjeappel** iets gemeen met het Fr. *or* of het Lat. *aurum*, ofschoon de kleur tot die gedachte wel uitlokt; 't is verbasterd uit *aranie*-appel. — **Getah**, het eerste bestanddeel van *getah-pertsja*, een Arabisch woord, begon men, door den klank misleid, met het Lat. *gutta* (druppel) te vergelijken en dientengevolge ook *gutta-percha* te schrijven. Vgl. MOLTZER, *Volksverbeelding*.
- Laten, komen, gaan, blijven, vinden**. *Laten* als hulpwerkwoord werd in het Mnd. veelvuldiger gebezigd dan thans. Voor den 1sten en 2den persoon van den imperatief zijn de bewijzen genoegzaam voorhanden (zie o. a. Dr. VERDAM, *Tekstkritiek* 46 en dr. VAN HELTEN, *Vondel's taal* II, blz. 153). Wij gebruiken het uitsluitend bij den 1sten en 3den persoon. De oorspr. woordvoeging was met den accusatief: „Laet *ons* houden die passage” Seghelyn 1093. Vondel gebruikt beide nom. en acc.: „Laet *hij* boeten, laet *ick* genoemd worden, laet *ons* zweren, laet *dezen* zijn broeders gezelschap houden” VAN HELTEN t. a. p.

De oudste constructie is dus die met den accusatief: „Laat *mij* zwijgen, laat *hem* roepen, laat *hen* werken, laat *ons* gaan, enz. Misbruik en derhalve minder goed te keuren is het gebruik van den nominatief.

Laten in den zin van *patior*, *sino*, *gedogen*, is eveneens van ouden datum: „*Laten* geworden (zie **ge-**), *laten* gebaren, zijn gang laten gaan.” Uitdrukkingen als **zich laten smaken**, **zich laten gevallen** en dgl. strijden dus niet tegen den aard onzer taal. Vgl. ook nog „zich laten gezeggen.”

Komen. Daar komt hij *aangereden*, *aangeloopt*, *aangesprongen*, *aangehuppeld*, *aangetreden*, enz. Ook al weer een overblijfsel van het Dietsch, dat de werkwoorden *komen*, *gaan* en *brennen* verbond met het verl. deelw: „Men brocht syn ors geleet, hi quam gereden, hi ginc gereden.”¹⁾ Bij ons is dit gebruik beperkt tot *komen* en alleen bij werkw., die met *aan-* zijn samengesteld. Men kan echter even goed den infinitief bezigen.

Komen en **gaan** werden oudtijds ook met het tegenw. deelw. verbonden. Wij zeggen dan ook nog, met een klein verschil in opvatting „ik kom wandelen” en „ik kom wandelende”. Dit verschil is het best op te maken uit den volm. verl. tijd „ik ben komen wandelen” en van het tweede „ik ben wandelende gekomen”.

Laten, **blijven**, **vinden**. Eigenaardig is het volgende gebruik van deze werkwoorden, wanneer zij in den infinitivus voorkomen. *Sttaande blijven*, maar *blijven staan*, enz. Ook dit gebruik is een overblijfsel van de middeleeuwen: *Levende laten* en *laten leven*. Toen breidde het zich ook uit tot *gevallen*, waarin *laten*, *blaven* en *vinden* vervoegd werden. Vgl. echter *zal blijven levende*. HUGO DE GROOT, N. Kl. IV, 54.

DR. VERDAM, *Tekstkritiek*, verklaart dit tweevoudig gebruik uit den volgenden, echter reeds vroeg in onbruik geraakten, Mnd. taalregel: „Wanneer twee verschillende ww. met *gaan* en *komen* verbonden worden, staat het eerste werkwoord in het tegenw. deelw. en het tweede in de onbepaalde wijs.” We doen evenwel opmerken, dat het gebruik van *staande blijven* en dergelijke sterk

¹⁾ In „men brocht syn ors geleet” vallen samen „men bracht syn ors” en „syn ors werd geleet”. *Geleet bringhen* beantwoordde in het algemeen aan het Grieksche *hékoo agoon*, ik ben er medebrennende, leidende. *Geleid hebbende* kan echter even goed gebezigt worden, daar inderdaad bij *ik ben er* de handeling van het komen reeds voltooid is. — Een ander gebruik van het verl. deelw. komt voor in zinnen als: „Den moed niet opgegeven” = de moed worde niet opgegeven, maar dat geheel als een imperatief werd opgevat en dus met den acc. geconstrueerd. Tot bewijs daarvoor dienen bijv. uitdrukkingen met het voornw., omdat dit door den klank het verschil van naamval duidelijk doet uitkomen. Niemand zal zeggen „*hij* aangepakt”, maar wel degelijk „*hem* aangepakt”

aan het afslijten is; „wil je daar staan blijven” hoort men veelvuldig in den mond der volksklasse; in Groningen is het zelfs regel. Daarentegen is het gebruik van vinden + infinitief zeldzaam: Ge zult hem vinden slapen”, liever „ge zult hem slapende vinden.”

Leemte (een — ergens in vinden), **lam**, **verlammen**, **belemmeren**.

De meest gewone opvatting van *leemte* is „leegte, ledigheid”, dit is echter de ware niet. *Leemte* komt van *lemen*, verminken, en beteekent dus „gebrek”; *lemen* komt weer van „lamen”, later (ver)lammen, evenals *smale* smalle werd. Het Hgd. maakt van *lahm* „lähmen”. Met het voorvoegsel *be* krijgt men *belemen*, *belamen*, *belammen* en met umlaut *belemmen*; deze vorm met *be-* is reeds in het Osaks. bekend: *bilamod*; in Ottfried's Evangeliën: *bilemet*. Uit *belemmen* nu kon licht *belemmeren* ontstaan, met *iteratieve* opvatting. *Belemmeren* is dus eig. „verminkt maken, lam maken tot iets”, evenals men zegt „hij was als het ware verlamd” voor „hij werd verhinderd iets uit te voeren, omdat hij door schrik zijne ledematen niet kon gebruiken”. Eveneens bezigen we ook „hij is in zijne spraak *belemmerd*”, d. i. verminkt, gebrekkig in het spreken.

De overgang van het eigenlijke *lam* tot het oneigenlijke met de bet. vervelend, saai, is niet moeielijk te begrijpen, evenmin als die tot de opvatting „onaangenaam” in „het is lam”.

List. Zie **arre**. Met *list en geweld*, inderdaad „met kennis en macht” beteekenende, heeft in beide woorden de opvatting in goeden zin verloren. *Geweld* toch was vroeger eenvoudig „macht”; vgl. het Hd. *Gewalt*. In het Mnd. luidde het woord „gewout”, van *wol-**den*, (Hd. *walten*) besturen. *Met gewout*, met inspanning van alle krachten; in „iemand met geweld te dineeren houden” heeft *met geweld* denzelfden zin. Overigens heeft in onze taal de slechte opvatting gezegevierd; zooals blijkt uit *geweldenaar*, *overweldiger*, *geweldig* (vorst).

In oneigenlijken zin bleef echter de oorspr. goede zin: *geweldig koud* = machtig koud = zeer koud; *met alle geweld iemand een cadeau opdringen*, enz. De reden hiervan is, dat men na de middeleeuwen alle *machthebbers* min of meer als dwingelanden begon te beschouwen. Vgl. o. a. ook *tiran*, waarmede hetzelfde plaats greep.

Man en maag. *Man ende maghe* was eene leenrechtelijke uitdrukking voor „leenmannen en maagschap” (in de Mnd. ridderpoëzie heeft *man* steeds de beteekenis van „leenman”). Reeds *Melis Stoke* kende er den meer uitgebreiden zin van „iedereen” aan toe. Toen men later het meervoud *maag* (maghe) niet meer begreep maakte men er het zinnelooze „man en maagd” van. Dit laatste behelst volstrekt niet de beteekenis „iedereen”, *man en Noord en Zuid*, 5e Jaargang.

maag daarentegen wel: „de leenmannen, mannen met hunne gansche maagschap”. Ook *vriend en maag* is een oorspr. meervoudsvorm en werd in verloop van tijd *vriend en maagd*. Vergelijk ook „vriend en vijand op de been brengen (been = beene, dus mv.), vijftig man, enz.” Zie Dr. VAN HELTEN, Kleine Spraak-kunst I.

Meester. In de middeleeuwen noemde men iemand, die in de medicijnen gepromoveerd was „magister, meester”. Vandaar nog de gewoonte om op dorpen aan artsen den titel van *meester* te geven. Vgl. ook *vroedmeester*.

Mieren. Het *miert* niet; het *mier* aan iemand hebben. *Mier* of *mieren* was eene huidziekte, die een ondragelijk gejeuk teweegbracht. Het is eene gewoonte van het volk (vooral van de mindere volksklasse), zaken die vrees of schrik verwekken (luchtverschijnselen of onaangename ziekten) te gebruiken om zijn afkeer van iemand of iets te kennen te geven, of om iemand of iets te verwenschen. Wie denkt hier niet aan het zeventiende eeuwse *pokken* en *popelencie* (verbasterd uit apoplexie) en dgl.? Of aan de hedendaagsche „ben je *belazerd* ¹⁾? Dat *jeukt* me niet, wat *jeukt* me die vent, ik heb de *pest* aan dien kerel, aan dat werk;” d. i.: „Dat hindert mij niet (zooals het *jeuken* doet), die vent is mij lastig als de jeukziekte, ik haat dien vent zooals ik het jeuken haat, ik haat dien man als de pest, enz.” Zoo stel ik mij ook voor het ontstaan van *het miert niet*, d. i. het hindert, plaagt, kwelt niet, dus het is mij onverschillig; *het mier aan iemand hebben*, iemand haten gelijk men de mierziekte haat. — Reeds in oude tijden was *mieren* in dien zin in zwang. Zoowel in Vlaanderen als in Holland wordt het thans gebezigd. Bij BREDERODE (Griane) komt het voor in verbinding met *hiert* (waarschijnlijk slechts eene komische reduplicatie van *miert*) ²⁾, Bij andere dichters van dien tijd komt het voor zonder *hiert*, steeds in den zin van „kwellen, plagen”. Vergelijk verder „hij heeft een *mier* in zijn kop, *mierig*”; benevens „het *zuur* aan iemand of iets hebben, de *walg* (onaangename oprisping) steekt me van hem, ik heb een *walg* aan dien kerel.”

Zou er achter „het *land* aan iemand hebben” niet iets dergelijks gezocht moeten worden, of hebben we hier aan eene zee-mansuitdrukking te denken? Zeelui toch schuwen gewoonlijk *het land* als eene ziekte.

¹⁾ *Melaatschheid* heette in de middeleeuwen „Lazarus-ziekte” (ontstaan uit de gelijkenis van het Nieuwe Testament van „den armen Lazarus en den rijken man). *Melaatsch* zelf is eig. malade, male aptus, er slecht aan toe.

²⁾ Vgl. echter dr. VAN HELTEN, Taal- en Letterb. V.

Momboor. Wees- en momboorkamers. Wat is *momboor*? De beteekenis is „voogd”, d. i. machtdrager. Het woord is samengesteld uit *mond*, d. i. macht, en *bore* (van *beren*), drager. Ditzelfde *mond* bestaat nog in *mondig*, d. i. zelf macht hebbend”. Voor de assimilatie vergelijkte men *aamborstig*. Zie aldaar.

Mot (iets in de —, in 't **motje** hebben). Waarschijnlijk ontstaan uit „iets in den *moet* (d. i. gemoed) hebben”. De uitdrukking „iet comt in minen *moet*” was eertijds zeer gewoon. Wanneer nu iets er in gekomen is, *heeft men het in* den „*moet*”. De omstandigheid, dat *gemoed* thans onzijdig is, blijft buiten rekening, daar *moet* mannelijk werd gebezigd. De *ò* in *mot* verzet zich evenmin tegen eene verbastering van *moet*; zij heeft namelijk den openen klank, terwijl *mot* (het insect) den gesloten klank heeft. Vgl. ook *motten* (met opene-o) uit *moeten*.¹⁾

Daarenboven was *moet* vroeger ook de zetel van het denkvermogen en had dus eene ruimere opvatting dan thans.

Er bestond nog een ander *moet*, dat „plaats, plek” beteekende en nog overig is in „er is een *moet* in, *ontmoeten*, te *gemoet* gaan. *Gemoet* doet denken aan het Mnd. *gemoeten* voor het heden-daagsche *ontmoeten*; *gemoeten* was „op dezelfde plaats komen”.

Muizentoren. Ieder kent dien toren, die in de nabijheid van Bingen ligt en waaraan eene vreeselijke legende van den bisschop Hanno van Keulen (914) verbonden is. Hanno zou namelijk, bij gelegenheid van eene hongersnood, geweigerd hebben, zijne overvolle korenzolders te ledigen ten behoeve van zijne uitgehongerde onderdanen. Tot straf zond God een leger van muizen, die niet alleen het koren opknabbelden, maar ook hem zóó lastig vielen, dat hij zijn paleis, de stad, ja zelfs het geheele vasteland ontvluchtte om zich aan dien plaag te onttrekken. Midden in den Rijn werd een toren voor hem gebouwd; maar ook daar werd hij door de wrekende hand van het opperwezen achtervolgd; de muizen kwamen als uit den grond opzetten en verslonden den hardvochtigen Hanno. „In bonam memoriam” van Hanno kunnen wij verzekeren, dat de naam *Mäusehurm* eenvoudig de volksetymologie is van *Mautthurm*, d. i. toltoren. Zoo komen somtijds de legenden in de wereld! Zie DR. MOLTZER, *Volksverbeelding*. Wie denkt niet aan het **over spel houden** van Melis Stoke, door welke onschuldige woorden „der Kaerlen Godt” langen tijd als een *overspeler* bestempeld is? Vgl. MANNEN VAN BET. ONZER LETTERKUNDE I. Een ander voorbeeld: Bij Grenoble ligt een der zeven wonderen der Dauphiné, „le tour sans venin”. Ieder vergiftig

¹⁾ Vgl. ook *iets in de gaten* (nl. van het vizier) *hebben*, *iets of iemand in 't vizier hebben*. *Vizier* komt van *visare*, *viser*, mikken en is ook thans als krijgsmansterm zeer in gebruik: *Vizierhoek*, *vizierkorrel*, enz.

dier verliest zijn venijn zoodra het den toren nadert; zoo denkt het volk en dit blijft het gelooven, in weerwil van alle mislukte proeven, die van tijd tot tijd genomen werden. „De toren heeft thans zijne kracht verloren”, zeggen de meer ontwikkelden, „maar vroeger . . . ! — En wat is nu de werkelijke naam? Eenvoudig „Tour San Verena of **San** (= saint) **Vrain**.” *Vrain* begreep niemand en men maakte er *venin* van, en was nu eenmaal de verbeelding aan het werk, dan was het niet te verwonderen, dat men ook naar eene oorzaak voor dien naam zocht.

Nachtmerrie. *Nightmare* (vgl. *cauchemar*, *nightmare*) was het oude woord, d. i. nachtkweller, nachtduivel. Het gelijkluidend *mare*, paard, deed de meening ontstaan, dat er *nachtpaard* mee bedoeld werd. Toen later *mare* plaats maakte voor het nieuwere *merrie*, maakte *nightmare* die verandering mede. — *Mare*, kwelduivel, staat in verband met het Got. *marzjan*, kwellen. Dr. MOLTZER, Volksverbeelding.

Nergens naar (dat lijkt —). *Nergens naar* is uit de oudere taal overgebleven; toen echter beteekende het „bij lange na niet, op verre na niet, volstrekt niet” Door invloed van het Fransche *cela ne ressemble à rien* ontwikkelde zich de tegenwoordige opvatting „naar niets”. Het volk bezigt evenwel ook „dat liekt na niks” of „dat liekt *wel* niks”.

Nesch (een — ei), d. i. een versch ei. De verklaring *nest-ei* en andere dergelijke zijn onzinnig. Het Got. *hnasqus*, zacht, geeft echter voldoende opheldering, *Hnasqu(s)* moest *neske* worden en dit wordt inderdaad aangetroffen bij Brederode in den vorm *neskebol*, d. i. weekhoofd, zachthoofd, zwakhoofd, dwaaskop. Zoo zeggen wij nog van iemand, die dwaze handelingen doet: „Hij is *week* van hersenen”.

Noode. *Ode* was oudtijds „gemakkelijk”. *Noode* is dus „moeilijk, ongaarne”. **Ootmoed** is derhalve niet „ledig gemoed of een gemoed, dat niets verbergt”, zooals wordt opgegeven in MANNEN VAN BETEKENIS ONZER LETTERKUNDE, maar „gemakkelijke gezindheid, vergevensgezindheid, genade”; dit was dan ook werkelijk de Mnd. opvatting. Het begrip „gunstige gezindheid van den vergevensgezinden rechter” ging over tot „gevoel van den berouwhebbenden zondaar”.

Men ziet het, alleen de historie brengt ons op het rechte pad.

Om (denken — iemand). *Om* voor ons „aan” was oudtijds zeer gewoon; *aan* iets helpen luidde toen *om* iets helpen. Denken *om* was toen de algemeene vorm. In *om iemand denken*, *ik zal om je denken* hebben we dit als een overblijfsel van vroeger te beschouwen.

On- Het voorvoegsel *on-* had eertijds veelvuldig de beteekenis „slecht”. Deze opvatting bleef in *ondank*, *ondier*, *ongeval*, *onkruid*, *onmensch*, *ontuig*, *onweer*. *Ondaet* luidt thans *wandaad*.

Ons. *Onze broeder, zuster, ons land; onzer aller moeder of ons aller moeder?*

Volgens de oudere taal zouden we verwachten „mijn, dijn, zijn, onze, uwe, hare (mann. en vr. meerv.). *Uwe* en *hare* echter werden langzamerhand in de verbuiging meegesleept met *mijn, dijn zijn* en werden dus *uw, haar (hun)*; doch **onze** was conservatiever en behield den ouden vorm, nl.: *onze* in den 1en nv. mann. enk., in den 1en en 4en nv. vrouw.; *onzen* in den 1en nv. mann. enk.; *ons* in den 1en en 4en nv. onz. enk.

Het begon dus de verbuiging van het onverzeld adj. te volgen: *goede wijn, goede boter, goed water.*

Voor den gen. masc. vinden we in het Mnd. en in de 15e en 16 eeuw *ons*, samengetrokken uit *onzes*: In den jare *ons* Heren.

Opmerkelijk is nog het gebruik bij Vondel: *Onze brood, onze woordt, e. a.*

De oorspronkelijke genetieven der persoonlijke voornaamwoorden zijn: *Mijn, dijn, sijn, haer; onser, uwer, haer(e).* De vormen *onzer, uwer* en *haer* hielden stand, terwijl men, in *mijn, dijn* en *zijn* geen genetievormen ziende, deze in *mijns, dijns* en *zijns* veranderde. *Mijns* gelijke, *zijns zelfs*; bij Vondel ook „erbarm u *mijns*, enz. — Naar analogie van *onzer*, enz. ontwikkelden zich ook de vormen *mijner, zijner*: Ontferm u *mijner, zijner* gedenk *mijner, zijner* (vroeger *myns, syns*).

Aan den anderen kant vormden zich naar analogie van *mijns, zijns* en *dijns*, de nieuwe vormen *ons* (= onzes), *uws* en *haars* (*huns*): *Ons* gelijke, *uws* gelijke, *haars* gelijke, *huns* gelijken, *ons* zelfs, *uws* zelfs, enz.

Zooals wij zagen is dus **onzer** aller moeder, **uwer** aller broeder de echte vorm; men begon echter vroeg het pers. vnv. in dergelijke uitdrukkingen aan te zien voor bezittelijke bijvoeg. naamw. en dientengevolge te schrijven „**ons** aller leven, **uw** beider wil”. — Er is m. i. geen bezwaar tegen, den eersten, waren vorm te behouden en te schrijven **onzer** aller moeder, enz. Zie verder de uitnemende paragrafen dienaangaande in Dr. VAN HELTEN'S Vondel I.

Onthalen (iemand — op een diner, een pak slaag). De beteekenis van *onthalen* (lett. terughalen) was in de middeleeuwen „bij zich ontvangen, afwachten”. Hieruit ontstond geleidelijk en van zelf de opvatting „trakteeren”. 't Was vroeger, en 't is nog eene volkseigenaardigheid bij het strijden ironische uitdrukkingen te bezigen. Vooral de middeleeuwsche ridders waren daar sterk in; zij spraken van „mild zijn van slagen, met het zwaard elkander betalen, spelen, een spel deelen, den strijd deelen, enz.” en eveneens van „onthalen”: „Si begonsten up hem striden, aldus *onthalden* si haren gast”. Thans spreken strijdlustigen van „ik zal

hem ontvangen, tracteeren, het hem inpeperen, flink onthalen, op een pak slaag onthalen, een oorvijs geven, er ligt wat voor hem in 't vet", enz.

Oranjeappel. Zie kruizemunt.

Pilatusberg. Door volksetymologie ontstaan uit mons *pileatus*, d. i. met een hoed of kap voorzien. — Ieder woord moet begrepen worden. Ziedaar de reden van dergelijke naamsveranderingen. De vier **Heemskinderen** waren uit het bewustzijn des volks verdwenen; men maakte er op een uithangbord „de vier eemers" en later „de vier emmers" van. — **Il Rolando Furioso** moest zijn uitheemschen naam verwisselen met een inheemschen en werd herdoopt tot „een razenden Roeland". — **Corps de garde** begreep het volk niet, *Kortegaard* moest het dus worden. — Op dezelfde wijze moest ook het *caprifolium* (geitenblad) zijn naam inboeten voor „kamperfoelie".

Prijs (iets voor goede prijs verklaren). *Prijs* is hier niet het Fransche *prix*, maar *prise*, buit. Daar nu *prijs* in dezen zin vrouwelijk moet zijn (la prise), moet de *n*, die steeds achter *goede* geschreven wordt, geschrapt worden. Het andere *prijs*, waarde, is mannelijk (Fr. le prix).

Provoost (in de — zitten), zie **kaak**.

Riem (iemand een hart onder den — steken). Het middenrif, de *frēnes* der Grieken, was de zetel der kracht, en deze bevond zich dus onder den riem. *Moed* (= hart) steken op die plaats, wanneer men ten strijde gaat, is logisch; *een riem steken* is echter klinkklare onzin. Hoe is nu die onzinnige spreekwijze „iemand een riem onder het hart steken" ontstaan? Ook al weer door vergelijking. Men kende ook „het hart zinkt hem in de schoenen"; welnu, dacht men, als het hart aan het zinken is, dan moet er iets onder en we zullen er den riem uit de andere spreekwijze onder *binden* . . .? Neen, *steken*, want aldus luidde het woord daar.

Prof. Verdam noemt in zijn Theophilus, blz. 143, van dergelijke vergelijkingen, waarvan we reeds verscheidene gevallen opnoemden, een zeer sterk voorbeeld, nl.: *Ondeugniet*, bij welks vorming te gelijk aan *ondeugd* en aan *deugniet* werd gedacht.

Sant. In de middeleeuwen algemeen in gebruik voor „heilige" (Lat. *sanctum*, Ofr. *sant*). Wij kennen nog „de geheele *santekraam*, *santebetiek* (boutique), *sante betiekraam*"; vooral de laatste uitdrukking, een tegenhanger van *portebriśedeur* en *graftombe* ¹⁾, is een

¹⁾ *Tombe*, Lat. *tumba*, beteekent „steenen of marmeren zerk om het graf mede te bedekken. In het dagelijksch gebruik is *graftombe* door langdurig gebruik geijkt. Andere voorbeelden van pleonasmen zijn: *walvisch*, *windhond* (vroeger *wind*), *honingzeem* (vgl. *zeemkoek*), *hooirook* (*rook* = rook hoois), *muilezel* (*mulus*), *damhert* (*dama*), *rendier* (*dier* = ren = hert). Vgl. Dr. MOLTZER, *Volkerverbeelding*.

sprekend voorbeeld van verbastering tengevolge van wanbegrip.

Oorspr. werden deze uitdrukkingen natuurlijk slechts gezegd van iemand, die in het spreken gewoon was alle heiligen aan te roepen tot bevestiging van zijne woorden; „hij sleept er de geheele *santekraam*, enz. bij”, heette het van zoo iemand. De *santekraam* zelf was de mars met heiligen, waarmede de kramer gewoon was stad en land af te reizen; vandaar „hij heeft de geheele *santekraam* bij zich”, en later „alles bij elkander”.

Nog een ander overblijfsel van *sant* hebben we in het volkswoord *parlesjanten*, voor „vreemde talen spreken”, het Spaansche *par los santos*, eene uitdrukking, die in den mond der Spaansche soldaten bestorven lag en „bij de heiligen” beduidt. *Parlesjanten* werd weer *parlevinken*, waarom is mij onbekend. *Parlesjanten* is niet het eenig taalmonument van den tachtigjarigen oorlog, we hebben nog *bazelemanis* en het ww. *bazelemanissen*, letterlijk „handkussen geven” (*baser los manos*). Het woord was te mooi om het te laten verdwijnen, ook al begrijpt niemand het meer. Dat de Spanjaarden van handkussen en dergelijke fraaiigheden thuis waren, leert ons ook Brederode, die den would-be Spanjaard *Jerolimo* in den mond legt: „Ik kus de vlooi, juffrouw, die op uw hond gezeten heeft”.

Schuilevinkje spelen. Niemand zal dit woord begrijpen, tenzij hij weet, dat *vinkje* uit *winkje*, d. i. hoekje (vgl. winkel = winkelhuis, hoekhuis) is ontstaan. Onbekendheid met dit *wink* deed naar een ander woord zoeken, dat in het volksbewustzijn leefde. Het naast bij de hand lag *vink*. *Schuilevinkje*, evenals een *vink* zich verschuilen, zoo redeneerde men, en toch heeft de onnoozele vink aan het geheele spel part noch deel.

Zoo geloof ik ook niet, dat de nieuwsgierige aard van den (distel) *vink* de oorsprong is van het woord *luistervink*; ook hier zal wel *wink* onder schuilen. 't Is waar, de samenstelling *luisterwink* voor „iemand die in de winken (hoeken) luistert” is niet volgens den aard onzer taal, maar zij kan licht gevormd zijn naar analogie van „luistereer” en dgl. uit de 17e en 18e eeuw.¹⁾

Sedert. *Sider* was de Mnd. vorm, een comparatief van *zijd*, laat. Dit *sīd* is bij ons, behalve in *wijd en zijd*, nog over in *sinds*, met ingeschoven neusklank. Vgl. *blinken* naast *blijken* (blikken), *slinken* naast Hd. *schleichen* (schlichen), Lat. *vinco* en het Mnd. *wych*, strijd (*wigand*, held).

De bijwoordelijke *t* van *sedert* is van later dagteekening.

Sier (goede — maken). Dat dit *sier* niets te maken heeft met *sier* in sieraad, versieren of verziëren (verzinnen) ligt voor de hand.

¹⁾ Niet, zooals ergens gezegd wordt „eer waarnaar men luistert”, maar „schitterende eer”.

We moeten naar de oudere taal terug om er de verklaring van te vinden. En inderdaad vinden we in den Ferguut, 720: Hine hadde gene *dode chiere* (N'avait pas chiere d'ome morne). Ter loops zij gezegd, dat de Dietsche bewerker van „li roman di Fréjus” hier bij het vertalen de kluts kwijt was door *morne* voor *mort* aan te zien. Wat was nu dit „chiere d'ome morne”? Eenvoudig „gelaat van een treurig mensch, droevig gelaat *Chiere*, Nieuwfr. *chère*, Grieksch *kára*, met de beteekenis „gelaat”. ziedaar ons woord *sier* in „goede sier maken”, *Maken* zal wel ontstaan zijn door het Fr. *faire* (*faire la bonne mine*). Van deze beteekenis te komen tot „vroolijk, lustig en uit eene ruime beurs leven” is zeer begrijpelijk. Een lustig gelaat zetten toch is eene eigenschap van hem, die er als een vroolijk Fransje op los leeft.

Sieraad is het Ohd *ziorôd*, Mhd. *zierôt*, Nhd. *zierat* (at = in Monat, Heimat). Hiernaast ontstond, daar men het echt Duitsche woord met het Fransche *chère* begon te verwarren, de vorm *cie-rage*, *sierage*, later *sieraadje*, en vandaar het mv. **sieradiën**. Dat *aad* geen achtervoegsel is, gelijk velen beweren, blijkt hieruit, dat *sieraad* den klemtoon op de laatste lettergreep heeft: „Als Venus met haar staat Mij ziet met dit sieraad”

Een tegenhanger van **sieradiën** is **kleinoodiën**, meervoud van *kleinoodie* (= Mlat. *clenodium*). Wat is *kleinood*? De gewone verklaring van „kleine sierlijke bezitting” is te willekeurig. Liever denkt men aan een der vele Mhd. en Mnd. vormen op *ôd*, die echter in het Nieuwned. slechts stand hield in dit *kleinood* (misschien ten gevolge van eene verkeerde volksetymologie, door vergelijking met *noot*, bezitting; vgl. *queckenoot*, levende have, vee; benevens **noodweg** = veeweg) en in **armoede** (waarbij het volk dacht aan „in arren moede”. Zie **erg**). Overigens werd bijv. het Got. *vitôth*, wet, *menôth*, maned, maand; het oude *gegenode* (jegenode), Gegend. ¹⁾

Klein was vroeger „eene beuzeling, niet veel”, en ook „fijn, sierlijk”. *Kleinood* kon dus zoowel „kleinigheid” als „sierlijk ding” beteekenen. Naast *kleinood* ontwikkelde zich ook *kleinoodie* (zie Kil.) en vandaar het meervoud **kleinoodiën**.

Slag op slag raken, treffen, enz. Eene uitdrukking ontstaan uit het Mnd. slag *in* slag houwen, slaan, d. i. zoo snel slaan, dat de eene slag in den anderen valt. Van hier de beteekenis „snel” en later „onophoudelijk, telkens”.

Sperren. Iemand den weg *versperren*. — *Sperre* of *sparre* was oudtijds balk, grendel. En hieruit laat zich de beteekenis van *versperren* voldoende verklaren. Zie N. en Z. I, 64.

¹⁾ Dit laatste werd in het Fransch vertaald „contrée”, door het Lat. *contrada* (*contra* = jegen, gegen) heen.

Het Hd. kent daarenboven „sich sperren”, zich verzetten, eertijds „lichamelijk verzet bieden”. Dit *sperren* komt van een adjectief *spar*, tegenstribbelend (*sparjan*, tegenstribbelend zijn) en staat in verband met het Grieksche *spairein*, schoppen. Naast *sperren*, *sparren* ontwikkelde zich *sparten* en vandaar ons **tegenspartelen**. Den vorm zonder *t* kennen we echter ook in *sporren* en *sparrelen*. Vooral het eerste wordt veel gebezigd.

Stade (te-komen, besteden). — *Stad* had oudt. uitsluitend de beteekenis „plaats” en op tijd of omstandigheid toegepast „gelegenheid”. Dergelijke toepassing vindt men reeds in de vroegste tijden; zoo is het Lat. *locus*, plaats, maar ook gelegenheid. *Te stade komen* is dus „te pas komen”, *besteden*, op de plaats brengen, dus uitgeven (van geld) of doorbrengen (van tijd).

Steeds (= stedes) is eveneens van het begrip plaats overgegaan tot het begrip tijd. In *stadhouder* bleef de oorspr. opvatting van kracht: „plaatsbekleeder”. *Gestadig*, *gestaag* letterlijk „onder dezelfde omstandigheden” of „op dezelfde plaats blijvende” heeft den zin van „onafgebroken, onophoudelijk en gelijkmatig van humeur” gekregen: Hij werkt *gestadig* door, het regent *gestadig*, een *gestadig* man.

Ons modern **stad** heette vroeger *port* of *burch*.

Talent (Dominee heeft een mooi —). „Het Oostfriesche volk”, zegt Andresen, „spreekt van het *talent* eens predikers bijna alleen doellende op zijne stem en zijne redenaarsgave, dewijl de gedachte aan *taal* op den voorgrond treedt”. Dr. MOLTZER, *Volksv.*

Tang (een — van een wijf). *Setan*, vaak met den neusklink, dus *setang*, uitgesproken, beteekent in het Maleisch „duivel”, ons **satan**. Door zeelui mee naar Holland gebracht, kon licht door invloed van andere spreekwijzen, als: „zij is met geen *tang* aan te vatten” of door het knijpende denkbeeld aan de *tang* verbonden, het woord *setang* tot *tang* verkort worden. Zie verder i. v. **aphaeresis**.

Vast. Dat *vast* vroeger de beteekenis „stevig, sterk” had, blijkt nog uit ons *veste*, sterke plaats en uit *vesting*. Vandaar ook „iets *vast* binden” en het zwakkere „iets *vastbinden*”; het staat *vast*, waar de opvatting „sterk” zich ontwikkelde tot „onbewegelijk” (ook: het staat *stevig*); 't is *vast* waar, d. i. stellig, zeker waar, met duidelijke herkenning van het begrip *sterk*; hij komt *vast* niet! d. i. zeker niet. Vgl. ook „te koop een koopmanshuis en erve, *hecht*, *sterk* en *weldoortimmerd*, enz.”

Als bijw. sloot het oudt. het begrip „tijd” in zich, dus „in éénen door (= stevig, uit alle macht door), zonder afwijken, spoedig”. Met dit begrip hebben wij het woord in „ga maar *vast* vooruit, kom maar *vast* hier”, d. i. voorloopig. — De minder krachtige hedendaagsche opvatting in zinnen als de laatstgenoemde, hangt

samen met de verzwakking van den klemtoon; vgl. bijv. het Mnd. „hi reet *vaste* ter waranden ward (met den nadruk op *vaste*)”, d. i. hij reed spoedig, snel naar den hof, en ons „hij reed *vast* vooruit naar den hof (zonder klemtoon op *vast*)”. Vgl. verder „hij komt *vast* en zeker niet” en „hij komt *vast* niet”, ik twijfel aan zijne komst. Eng. *fast* = snel.

Vastenavond heeft met *vast* niets te maken. De oorspronkelijke schrijfwijze was *fasenacht* (Noord-Frank.). De beteekenis hiervan ligt nog in het duister; wellicht is het Mhd. *vasen*, het Nhd. *faseln* (schwärmen) als grondwoord aan te nemen. De overeenkomst van klank met *vasten* schijnt de woorden *Fastnacht* en *vastenavond* in het leven te hebben geroepen, en men beschouwde dus dezen avond als „den avond vóór het begin van het vasten”.

Ver (— dienen; zich op iets — staan). *Ver* kan in deze woorden onmogelijk zijn gewoon begrip „verwijdering” uitdrukken, evenals in verbeuren, verspelen, verkoopen, verleenen, verpraten, vergeten, verwerpen, verjagen, verdwalen, verhuizen, verdoen, verkoken, enz. Er bestond echter nog eene andere beteekenis van *ver*, die o. a. nog voorkomt in **verdragen**, met volharding, voortdurend dragen, **vervolgen**, met volharding volgen, *verdienen*, zich voortdurend door dienen verschaffen (want dit was de oorspr. bet. van *dienen*), *verstaan*, bij voortdurend staan, d. i. blijven staan of gaan staan. *Op iets verstaan* laat zich dus verklaren als: stil blijven staan op, ter wille van iets, ten einde het te begrijpen” en later kon zich hieruit ontwikkelen „waarnemen, begrijpen”. Door eene andere opvatting van *verstaan*, te lang staan, (vgl. zich verpraten, zich verslapen) kon men er licht toe komen „*zich* op iets verstaan” te zeggen. H. de Groot: „alle die *des* verstaan.

Dr. VAN HELTEN, Vondel's taal II, 8, beschouwt het pron. reflexivum *zich* als een oorspr. ethischen datief.

Verlangen ('t liedje van — zingen). Wie hier aan de moderne opvatting van *verlangen* of begeerte denkt, vergist zich. Verlangen heeft de oude beteekenis „verlengen, langer maken, d. i. uitstellen.”

Dr. VERDAM, Theophilus.

Verwaardigen (zich —). Belangrijk voorbeeld voor het verwarren van twee begrippen, die door denzelfden klank worden aangeduid, nl. *waard*¹⁾, oudt. *werd*, lief (nog over in waarde vriend, mijn waarde, en dgl.) en *waard*, Fr. *digne*. *Verwaardigen* (of *gewaardigen*) was een denominatief van het eerste en beteekende dus „voor lief houden”, dus = gelieven, willen doen. Daar de eerste opvatting van *waard* min of meer uit het bewustzijn des

¹⁾ In het Mnd. was *enen wert hebben*, iemand liefhebben, *omwaerd hebben* of *leet hebben*, iemand halen. *Leet* was dus „gehaat”, en *leeden* „hatten”. Vgl. nog *lief* en *leed*.

volks verdween, en men aan het tweede, afgeleide begrip dacht, vatte men het op als „waardig achten” en zei men dientengevolge *zich* verwaardigen = *zich* waardig achten.

Hetzelfde geldt van *zich verontwaardigen*, dat oorspr. *onwaerden* ¹⁾, haten, luidde. *Iemand ontwaerden, ontwaerdigen* was dus aanvankelijk „iemand niet liefhebben, haten”. Later ontwikkelde „*zich verontwaardigen* = iets zich onwaardig achten, iets beneden zijne waarde schatten, dus „versmaden”. Zie Dr. VAN HELLTEN, Vondel II, 4 en 5.

Vriend en maagd. Zie in voce *man en maagd*.

W. In enkele woorden van onze taal viel de *w* aan het einde weg, of zij versmolt met de voorafgaande letter. Ziehier eenige voorbeelden: *zee* (Got. *saivs*), waarnaast nog zeeuw en zeeuwsch; *Zeuwe* voor *zeeën* vindt men Sp. Hist. II, III³, 39; *geel*, vroeger *geluw*, blond, Eng. *yellow*; *vaal* uit *vaalw*; *nar* (*benard*), door gerekte uitspraak verlengd tot *naar*; *bar*, berooid, Mhd. *barw* (*baar* in openbaar, *baar* geld, *baar*blijklijk, gebaren is hiervan een wisselvorm; in *barrevoets* bleef *bar*); *ree*, lijk, Got. *hrais* (in *reeroof* en *reeuwen*, een lijk op de *baar* leggen; dit laatste nog met de *w*); *lee*, in Heiligerlee, graf der dapperen, Got. *hlais*, (graf) heuvel. — Vgl. ook het Hd. *Schnee*, Got. *snaivs*, Lat. (syniv-s (Nom. *nix*), en ons *sneeuw*. — In *ziel* (Got. *saiwala*) is de *w* uit het midden weggevallen; hetzelfde geldt van *wiel* (hivul). Ook in ons *zon* (= *sol*) is iets dergelijks op te merken; het Got. luidde *sauil* (Gr. *hêlios*, uit een ouder *sêwelios*).

Voor *zwaluw* hoort men hier en daar den vorm *zwelm* bezigen; een bewijs, dat ook in dit woord de *w* aan het wankelen is.

Uit de straks opgegeven beteekenis van *bar* blijkt de zin van onze uitdrukking *'t is bar*, nl. 't is berooid, in al zijne naaktheid onthuld, m. a. w. ellendig, vreeselijk; *'t is bar koud*, 't is vreeselijk koud; *een bar mensch*, iemand, die geheel zoo als hij is, te voorschijn komt, die zijne ruwheid in allen deele blootlegt. Dat in *'t is naar* de zin „eng” ligt opgesloten, blijkt o. a. ook uit de overeenkomstige uitdrukking „'t is eng”; *naargeestig*, eng, benauwd en dus „niet vroolijk van geest”; *een naar mensch*, iemand, die ons *eng*, onaangenaam aandoet, *benard*, benauwd, in de engte gedreven.

Walnoot, walsche boon. De meening ligt voor de hand, dat *walnoot* in de eene of andere betrekking staat met *wal*. Toch is de beteekenis elders te zoeken. *Wälsch* beduidt in het Duitsch oorspr. „vreemd”, en werd door de Germanen inzonderheid toegepast op de Italianen, Italië heet dan ook thans nog *Welsch-*

¹⁾ *Meeuarig*, oudt. meewaerdigh is hetzelfde *waard*, dat in *-waarts* te vinden is en beteekent dus letterlijk „meewendend, meegekeerd”. Zie NOORD EN ZUID IV, 6.

land. In een brief van Hugo de Groot leest men „Arles in Walschland” BRANDT, leven van Vondel. De Saksers gaven denzelfden naam aan de door hen overwonnen Kelten, vandaar nog *Wales*. *Walnoot* (vroeger in het Eng. ook *welshnut* of *walshnut* geschreven) beteekent derhalve „vreemde noot”. In het Lithauwsch heet zij „Italiaansche noot.”

Het Ohd. adj. van *walh* of *walah*, vreemdeling, luidde *walahise*, thans *wälsch* of *welsch*. *Welsche Nusz* is dus hetzelfde als *Walnusz* (Wallnusz).

Zou de veronderstelling te gewaagd zijn, dat ook *walsche boon* (Nederd. *Welsche Bohne*) denzelfden oorsprong heeft?

Walvisch, pleonastisch voor *wal* (Eng. *whale*), staat in verband met het Lat. *balaena*; Fr. *baleine* vanwaar ons *balijn*.

Walhalla en **Walkurie** doen weer aan iets geheel anders denken, nl. aan het Mhd. *wal*, de lijken op het slachtveld. *Walhalla* is dus „de plaats (hal) der dooden” en *Walkurie* „meesteres, beheerscheres der dooden.”

Dezelfde klank dus, doch een hemelsbreed verschil in opvatting.

Weerwolf = manwolf. Wij bezaten dit *weer* (Lat. *vir*, Ohd. *wër*) vroeger ook in **weergeld**, betaling voor een man. *Weerwolf* werd in de middeleeuwen gelatiniseerd tot *garulfus* en de Franschen maakten hier *garou* van. Niemand ter wereld begreep later, wat dit *garou* beteekende, en men voegde er nog eens *loup* voor. *Loup-garou* bevat dus tweemaal hetzelfde denkbeeld.

Pleonasmen zijn trouwens in het Fransch niet vreemd; men denke slechts aan *aujourd'hui*, waar *jour* (van *di-urnus*) en *hui* (= *hoc die*, op dezen dag, heden) beide het Lat. *dies* weergeven. Letterlijk dus „op den dag van dezen dag.” In acten en andere offic. stukken heet het *ce jour d'hui*. In *le lendemain* (oorspr. *l'endemain*, *in domani*, op morgen), is tweemaal het lidwoord vervat.

Wie denkt hier ook niet aan de zoogenaamde *Jeruzalem-artisjokken*, die niets met Jeruzalem te maken hebben, maar den naam ontleenen aan het Ital. *girasole* (Lat. *gyrus* = kring, *sol* = zon); *artisjok* zelf is echter reeds *zonnebloem*. En de soep, waarin die groente gekookt wordt, noemen de Duitschers „*Palestina-soep*”. *Zóó* valt men van de eene dwaling in de andere.

Zondvloed. De algemeene afleiding van dit woord is die van *sintvloed*, *sinvloed*, groote vloed (van *sin*, altijddurend, groot.) — Ik geloof echter, dat men hier eer te denken heeft aan *Sont*, hetzelfde woord, waarmede ook eene zeeöngte van Denemarken genoemd wordt. Vgl. ook *Sunda* in straat *Sunda* en *Sunda-eilanden*. Dit *sont* is af te leiden van *swimman*. Het verband tusschen *zwemmen* en *vloed* is nog al duidelijk. Vgl. ook het Hgd. *sumpf* uit hetzelfde werkw., alsmede ons *komst* uit *kwiman*, *kwemen*. MAERLANT bezigde in zijn *Spiegel* His-

toriaal voor *zondvloed* „lovie”, afgekort van het Lat. *diluvium* (Fr. *déluge*, van *lúo*, bespoelen). De Grieken kenden daarvoor *kataklysmos*, van *klu-dzoo*, ueberschwemmen, overstroomen.

Zuur. *Bezuren.* *Zuur* had in het Mnd. de opvatting „moeielijk, onaangenaam”. *Te sure worden* was „lastig worden”. Dienzelfden zin behield het woord in de uitdrukkingen „iemand iets te *zuur* maken, een *zuur* stukje brood, e. a.”

Bezuren is derhalve „onaangenaam worden = te *sure* worden”. Vgl. ik zal het hem doen *bezuren*, het zal hem *bezuren*.

S. N. N.

Spreekwoorden.

Om zeep gaan. Om peper gaan.

Hij is om zeep beteekent gewoonlijk: *hij is dood*. Sommigen leiden die uitdrukking af van den handel in zeep, die met de Levant gedreven werd, omdat vele kooplieden die in persoon hunne zeep uit het Oosten waren gaan halen, door de ongevallen der reis, of de onveiligheid der zee wegens de zeeroovers, nooit terugkeerden.

Hij is om zeep is dus zooveel als: *hij is naar een plaats vertrokken, vanwaar hij niet terugkeert*.

Anderen vinden deze verklaring uit de lucht gegrepen, en leiden *zeep* af van het Oud-Hoogduitsche *sepa*, *separ*, *zëpar*, welke woorden men bij *Grimm* verklaard vindt door *dood*, *gestorven*. De eerste uitlegging is van *Tuinman*, de andere van *D. Buddingh*. Weer anderen beschouwen *zeep* als den verleden tijd van *zijpen*, druipen, waarvan het frequentatief *zippelen*. *Hij is om zeep* zou dus eigenlijk beteekenen: *hij is weggedropen, heeft zich weggepakt, is de poort uit en dergel*.

Hij is om peper beteekent evenzeer: *hij is weg*, hetzij dan *dood* of *gevolgen*. Peper wordt ook uit het warme land gehaald, en nog wel een eindje verder dan de Levantsche zeep. Wie om peper ging, had nog grooter kans van niet terug te komen. In *Langendijks Spiegel der Vaderl. kooplieden* komt de uitdrukking voor:

„Die boven zijnen staat zijn meerder wil onthaalen,
Nooit op zijn zaken denkt, gedurig teert en smeert,
Wordt wel van elk geveid, zoo lang hij banketteert:
Maar als hij magteloos zijn schuld niet kan betaalen
Keert elk den rug hem toe, tot hij, met schimp en smaad,
Op 't scheepje d' Ikarus in 't eind *om peper gaat*.”

Ikarus was de man, die het waagde, met vleugels van veeren en was van *Kreta* naar *Griekenland* te vliegen. Hij kwam echter te dicht bij de zon, het was smolt, en hij viel bij *Samos* in zee en verdronk.

J. TER GOUW.

Iets dat wij den letterkundigen ter bedonking aanbieden.

De onderwijzers ondervinden dagelijks dat de grootste moeilijkheid, die zij in het spraakkundig onderwijs ontmoeten, bestaat in het leeren *verstaan*, *onthouden* en *gebruiken* der spraakkundige benamingen.

Er zijn twee oorzaken, die dit werk vermoeielijken en die zouden dienen uit den weg geruimd te worden: Vooreerst, de schrijvers van spraakkundige boekjes noemen niet altijd een en hetzelfde ding met denzelfden naam; ten tweede, vele van de gebruikelijke benamingen zijn er ver af de zaken bij hunnen waren naam te noemen; het zijn dikwijls termen, die geheel iets anders beduiden, dan hetgeen zij zouden moeten beteekenen en die de leerlingen eerder valsche dan ware begrippen aanbieden.

Wij verklaren ons nader: Wij zeggen vooreerst dat er geene gelijkvormigheid bestaat in de spraakkundige benamingen. Wij hebben maar eenige spraakleerboekjes open te slaan om er van overtuigd te zijn. Deze noemt b. v. de woorden *mijn*, *zijn*, *ons*, *haar*, *hun*, enz. voornaamwoorden, terwijl ze een andere in hetzelfde geval bijvoegelijke naamwoorden heet. De eene schrijver spreekt van *bedrijvende* en *onzijdige* werkwoorden, de andere van *overgankelijke* en *onovergankelijke*, de derde van *zwakke* en *sterke*, de vierde van *klankbehoudende* en *klankverwisselende*, de vijfde van *gelijkvloeiende* en *ongelijkvloeiende*.

Tot in de wijzen en tijden zelf komen de benamingen niet altijd overeen. Indien wij b. v. onderzoeken in welken tijd het werkwoord staat in den zin: *Ik heb eenen brief geschreven*, de eene spraakkunst zal ons antwoorden: in den *verledentijd*; eene tweede zal zeggen: in den *volmaakt tegenwoordigen tijd*; de derde: in den *onbepaald volmaakt verleden tijd*; de vierde: in den *volstrekt verleden tijd*. — Is zulks geene spijtige zaak? Behalve dat dit allen min of meer manke benamingen zijn, brengt dit de leerlingen aan het dolen wanneer zij eene andere dan hunne gewone spraakleer in de handen krijgen.

Die ongelijkvormigheid van benamingen in de spraakleer zou dus moeten verdwijnen; zij dient tot hinderpaal, niet alleen voor de leerlingen der lagere scholen, maar zelfs voor die der middelbare- en normaalscholen.

Het tweede dat wij willen aantoonen is dat vele dezer benamingen slecht gekozen zijn. Het kind, zoo wel als de volwassene mensch streeft er naar om alles te verstaan wat het hoort zeggen of wat

het leest. Het is dus onze plicht er ook naar te streven om in al ons onderwijs duidelijk te zijn, en de kinderen geene namen op te dissen, die voor hen onverstaaubar, te ingewikkeld, te gezocht zijn; wij moeten klare en eenvoudige termen gebruiken. — Waarbij komt het, dat het zoolang duurt eer de landbouwers met hectaren, aren en centiaren rekenen en eer het volk van hectogrammen spreekt? Omdat de wetgever, toen hij het tiendeelig stelsel van maten en gewichten voorschreef, te vreemde, en voor het volk te onduidelijke benamingen gekozen heeft. Zoo is het ook op het gebied der spraakkunst. Wanneer men te moeilijke, te onduidelijke termen gebruikt, zullen de leerlingen er eenen afkeer voor gevoelen en ze zeer dikwijls kwalijk begrijpen.

Het moet dan de wensch en het werk van een ieder zijn in de spraakkundige benamingen een licht te doen schijnen, waarvoor de onjuistheid, de onwaarheid en de onzin vlieden, gelijk de nachtvogels voor het zonnelicht vluchten.

Onderzoeken wij eens eenige dier benamingen om te zien of zij aan dien eisch voldoen.

Lidwoord, naamwoord, bijvoegelijk naamwoord, voornaamwoord, telwoord, werkwoord, bijwoord, voorzetsel, voegwoord en tusschenwerpsel zijn de meest gebruikte namen der verschillende woordsoorten.

Wie zou zich als verdediger willen aanstellen, om de onjuistheid, de gepastheid te wettigen van samenstellingen als *lidwoord, bijvoegelijk naamwoord, voornaamwoord* en andere?

Wat beteekent *lidwoord*? — Een woord dat een lid der rede is zou men kunnen zeggen; maar zijn het dan alle woorden niet? Dat beteekent dus te veel en te weinig.

Zoo ook is het met *bijvoegelijk naamwoord*, waarvan men, met den besten wil der wereld en de grootste toegevendheid, toch niets anders kan maken dan een woord dat bij de naamwoorden gevoegd wordt; maar het is wederom niet alleen in dit geval, want voorzetsels en telwoorden worden er immers ook bijgevoegd.

Wij zouden dus liever handelen, gelijk de heer L. De Smet het ergens in een zijner werken aanprijst, met de *lidwoorden, bijvoegelijke naamwoorden en telwoorden* in ééne klas samen te vatten en ze doodeenvoudig *bepalende woorden van het naamwoord* te noemen, daar zij toch bijna allen in geslacht, getal en naamval den zelfden regel volgen. Dit zou zelfs geen beletsel zijn om de uitzonderingen aan te leeren. Wij zouden immers kunnen toonen, dat er onder de bepalende woorden zulke zijn, die alleenlijk aanduiden dat een naamwoord bepaald, dat is bekend is, zoo als: *de* en *het*; of die eene hoedanigheid te kennen geven, zoo als: *grootte, zwarte, goede*; of die een getal aanduiden, zoo als: *vier, zes*; of die eenen rang aanwijzen als: *vijfde, zevende*; of die het bezit uitdrukken als: *mijn, ons, haar*, enz. De algemeene naam van *bepalende woorden*

van het naamwoord zou dus geen beletsel zijn tot het aanleeren der spraakkunstregels.

De term *voornaamwoord*, hoe algemeen hij ook gebruikt zij, is toch onduidelijk, niet aan te prijzen, ja, eene manke woordsamenstelling, zou het niet klaarder en juister zijn, heette het *naamvervangend woord*?

Bij het onderscheiden der naamvallen zijn er spraakkundige schrijvers, die van 1n, 2n, 3n en 4n naamval spreken.

Er is geene enkele reden om dezen den 4n en genen den 1n, 2n of 3n te noemen. Anderen gebruiken de woorden, *nominatief*, *accusatief*, *genitief* en *datief*. Dat zijn weeral te vreemde benamingen. Dat men liever eenvoudig zegge: *noemvorm*, *voorwerpsvorm*, *bezitsvorm* en *doelvorm*. Dit zijn te minste Nederlandsche namen, die na eene korte verklaring voor de kinderen verstaanbaar worden.

Wij hebben hooger gezegd dat bijna alle spraakkundige leerboeken eene verschillende verdeeling der werkwoorden aannemen.

Waarom weer al onze jonge leerlingen in dien doolhof van namen brengen? Voor ons zou er maar eene van alle die verdeelingen mogen aangenomen worden. Beschouwen wij de werkwoorden onder betrek van hunne *beteekenis* dan zijn ze allen in de drie volgende klassen begrepen:

1° *Overgankelijke*, waarvan de werking door het onderwerp verricht, rechtstreeks op een voorwerp overgaat als: *zien*, *hooren*, *schrijven*.

2° *Onovergankelijke*, waarvan de werking bij het onderwerp alleen bepaald blijft, als: *gaan*, *vallen*, *loopen*.

3° *Zelfstandige*, die met een naamwoord of hoedanigheidswoord vereenigd zijn om een volledig gezegde te vormen, als: *zijn*, *worden*, *schijnen*, *blijven*, *heeten* (in den zin van *genoemd worden*.)

Beschouwt men de werkwoorden onder 't betrek van hunne verbuiging, dan ware het best, ze te verdeelen in *klankbehoudende*, *klankverwisselende* en *onregelmatige*. De benamingen van *zwakke* en *sterke* werkwoorden zijn weer al te ver gezocht en zijn niet duidelijk genoeg voor jonge kinderen.

De benamingen der wijzen bij de werkwoorden zijn ook niet allen opperbest gekozen. Zou het niet duidelijker zijn, zoo men in plaats van *aantoonende* en *bijvoegende* wijs zegde *zekerheids-* en *onzekerheidswijs*? Het woord *bijvoegende* heeft hier toch zoo weinig om 't lijf!

In de namen der tijden heeft men, met de Franschen te willen naäpen, nog grootere kemels geschoten. Zoo vindt men taalboeken waarin er spraak is van eenen *meer dan volmaakt verleden tijd* als of iets „meer dan volmaakt” kon wezen!

Wij zullen ons onthouden al de ongerijmde namen der tijden aan te halen, die men in sommige spraakkundige werken tegenkomt, wij zullen liever aantoonen, welke de eenige gebruikte benamingen zouden dienen te wezen.

In deze verdeeling der tijden houden wij rekening van *werk* en *tijd*. Een werk kan *volmaakt*, dat is gedaan, of *onvolmaakt*, dat is voortdurend zijn in eenen *tegenwoordigen*, *verleden* of *toekomenden* tijd. Van daar bekomen wij de volgende tijden:

- 1° Onvolmaakt werk, tegenwoordigen tijd: Ik leer.
- 2° Volmaakt werk, tegenwoordigen tijd: Ik heb geleerd.
- 3° Onvolmaakt werk, verleden tijd: Ik leerde.
- 4° Volmaakt werk, verleden tijd: Ik had geleerd.
- 5° Onvolmaakt werk, toekomende tijd: Ik zal leeren.
- 6° Volmaakt werk, toekomende tijd: Ik zal geleerd hebben.

Wanneer men de tijden aldus benoemt, verstaan de kinderen de benamingen, die zij gebruiken en het spraakkundig onderricht wordt alsdan voor hen geene ellendige woordenkramerij meer.

* * *

Ziedaar eenige punten die duidelijk aantoonen, dat de verbetering van het spraakkundig onderricht, eene hervorming noodzakelijk is.

In de laatste zitting van den *Vriendenkring*, onderwijzersvergadering te Gent gehouden, drukte men eenparig den wensch uit meer eenheid, meer juistheid en eenvoudigheid in de spraakkunstermen te verkrijgen. De vergadering besloot, bij middel van het tijdschrift *Noord en Zuid* eenen oproep te doen tot alle Nederlandsche letterkundigen en inzonderheid tot alle schrijvers van spraakkundige schoolwerkjes, ten einde hunne medewerking te verkrijgen om den uitgedrukten wensch te zien verwezenlijken.

Wij hopen, dat alwie belang stelt in de beoefening en verspreiding onzer moedertaal, deze zaak zal willen onderzoeken en er openbare besprekingen in tijdschriften of in letterkundige vergaderingen over uitlokken. Ons doel is immers loffelijk: wij zoeken het aanleeren der Nederlandsche taal te vergemakkelijken zonder daarom een enkelen taalregel af te schaffen. En het taalonderwijs vergemakkelijken, is het niet medewerken om onze schoone moedertaal door meer en meer personen te doen beminnen en beoefenen?

Hoe nederig de kring ook zij waaruit deze denkbeelden opgaan, willen wij wel verhoppen, dat onze oproep niet onbeantwoord zal blijven, en dat men voor de majesteit der *gewoonte*, die maar al te dikwijls met slenter verwant is, niet slaafs de knie zal blijven buigen.

DE VRIENDENKRING.

Naschrift.

De Vereeniging „De Vriendenkring” steeds vol belangstelling voor onzen arbeid, een gevolg van den ernst, waarmede zij zelve werkt aan de belangen van het onderwijs, kon ons onmogelijk te vergeefs verzoeken, het verslag harer werkzaamheden betrekkelijk spraakkunstige benamingen, in dit tijdschrift op te nemen.

Onze lezers weten uit den eersten jaargang van *Noord en Zuid*, dat wij persoonlijk niet ingenomen zijn met het gebruik van Nederlandsche woorden voor de namen der redevleedelen, en voor de taalkundige benamingen in het algemeen.

In de hooge oudheid zijn de benamingen ontstaan, ze zijn in Latijnschen vorm tot ons gekomen en ze drukten bij hun ontstaan slechts een zeer klein gedeelte uit van wat ze moesten uitdrukken, omdat het aantal waarnemingen nog geheel onvoldoende was. De wensch ligt voor de hand, dat er benamingen mochten bedacht worden, die geheel en al het wezen der zaak uitdrukten, maar dan zou men vervallen tot vormen, zoo als die welke de scheikunde kent, bijv. *pyrophosphasferricitricoamoniakale* om niet nog veel langere te noemen. Wil men Nederlandsche benamingen, dan komt men tot vormen, die maar gedeeltelijk uitdrukken, wat men bedoelt en die door tal van bepalingen moeten pasklaar gemaakt worden, gelijk bijv. het geval zou zijn, als men den naam „bepalende woorden van het naamwoord” aannam. Geen wetenschap gelijkt meer op de taalkunde dan de natuurlijke historie; zou men de namen *paard*, *os*, *ezel* enz. kunnen afschaffen omdat alle begrepen zijn onder den naam *zoogdieren*? Nu zijn *lidwoorden*, *bijvoegelijke naamwoorden* en *telwoorden* zeker „woorden, die het naamwoord bepalen” maar daarmede is niet elke afzonderlijke woordsoort aangeduid en een regel voor het *telwoord* geldt nog niet voor het *bijvoegelijk naamwoord*. Men zou dan *toch* de afzonderlijke benamingen moeten houden.

Wil men *voornaamwoord* vervangen door *naamvervangend woord*, wat is dan *die*, *dat*, *welke*? Uit geen handschrift, hoe oud ook, zal men kunnen bewijzen, dat deze woorden ooit een substantief *vervangen* hebben! Laat in *pronomen* het woord *pro* beteekenen óf *vóór*, óf *in de plaats van* om 't even, 't woord voldoet beter aan den eisch dan de voorgestelde Nederlandsche benaming. Dat *mijn*, *uw*, *zijn*, *deze*, *die* en derg. (door de Franschen terecht *adjectifs* genoemd) *adjectieven* zijn, wordt in geen enkele degelijke spraakkunst ontkend; daarover hebben we niet te spreken.

Met de naamvallen is het nog erger dan met de woordsoorten. Oorspronkelijk waren er acht naamvallen *nominatief*, *genitief*, *datief*, *accusatief*, *vocatief*, *ablatief*, *locatief* en *instrumentalis*.

We kunnen ons voorstellen, dat er een tijd is geweest, dat deze verschillende naamvallen in de een of andere taal door verschillende uitgangen werden aangewezen, maar reeds in het Latijn had men in geen enkele verbuiging in het enkelvoud meer dan *vijf* verschillende uitgangen en in éene verbuiging heeft men er maar *drie*. Dit neemt niet weg, dat de acht verschillende *betrekkingen* bleven bestaan, ook al ging de afzonderlijke *vorm* verloren en men zou inderdaad de taal miskennen, wanneer men den *nominatief* en den *vocatief* eenvoudig door *eersten naamval*, den *genitief* door *tweeden naamval*, den *datief* door *derden naamval* en de rest door *vierden naamval* aanduidde.

In den zin: „Geef uwe aalmoezen liefst *aan hen*, die er niet om vragen” is *aan hen* een persoonlijk object, dus een echte omschreven datief, maar in den zin: „Denk veel *aan hen*, die uw geluk bedoelen” is *aan hen* een praepositionaal object en dus *geen* datief; bij het gebruik der benamingen *eerste*, *tweede*, *derde* en *vierde naamval*, heet *hen* eenvoudig in beide gevallen *vierde naamval* en aan de verschillende betrekking van dat woord in de beide zinnen wordt geen oogenblik gedacht. In — „Wij komen van Parijs” en „De straten van Parijs” heet *Parijs* ook al in den *vierden naamval* te staan; het laatste is een omschreven genitief het eerste *niet*.

De voorgestelde Nederlandsche benamingen voldoen zeer zeker nog veel minder aan redelijk gestelde eischen. Zal men met eenig recht in den zin: „Ontferm u mijner” kunnen getuigen, dat *mijner* in den... *bezitsvorm* staat?

Met welk recht zullen sommige werkwoorden *overgankelijke* en andere *onovergankelijke* heeten?

Het datief-object is *deelnemend*, het accusatief-object *lijdend* in de handeling betrokken; zal men nu van *deelnemende* en van *lijdende* werkwoorden moeten spreken?

Eenvoudiger is de onderscheiding in :

<i>transitieve</i>	in	{	actieven vorm	{	reflexief
					niet-reflexief
	en		{		
			passieven vorm		
<i>intransitieve</i>					

Ook de namen *klankbehoudend* en *klankverwisselend* voldoen niet; het werkwoord *kunnen* verwisselt van klank in het praesens: *ik kan*; maar het is juist daarom een onregelmatig werkwoord. De woorden *zwak* en *sterk* zijn kort en zeker duidelijk genoeg: „Het werkwoord, dat *zelf* de verschillende tijden aanwijst, vervoegt *sterk*; het werkwoord, dat de hulp van uitgangen (dat is van afgesleten vormen van andere werkwoorden) behoeft, vervoegt *zwak*.”

De voorgestelde benamingen der wijzen doelen blijkbaar op de betrekking, waarin het werkwoord in den afhankelijken zin tot de

hoofdzin staat; men heeft daarbij er niet aan gedacht, dat de vorm gewijzigd wordt of afslijt, terwijl de betrekking dezelfde blijft. ¹⁾

In: De koning komt

Ik weet zeker, dat de koning komt.

Ik geloof, dat de koning komt.

Men zegt, dat de koning komt.

Ik hoop, dat de koning komt.

zou, volgens het voorgestelde, *komt* altijd *zekerheidswijs* zijn?

De *zekerheid* is echter in vele gevallen niet zeer groot.

Wij begeeren ook die *aantoonende* en *aan-* of *bijvoegende* wijs niet, maar houden *indicatief* en *subjunctief*. Zoo ook zijn we met *plusquamperfectum* tevreden, onverschillig of die naam „meer dan volmaakt verleden tijd” of wat anders beteekent.

De wijze, waarop deze laatste benaming vermeld wordt, doet ons echter vermoeden, dat de hier bedoelde strijd tegen taalkundige benamingen *uit de dagen van Aristoteles* min of meer teweeggebracht wordt door de gedachte, dat men „de *Franschen* wil naäpen” als men de *wetenschappelijke* benamingen gebruikt.

Laat die dwaling geen post vatten. In alle landen over heel de wereld heen, zoover men taalkunde bestudeert, gebruikt men de Latijnsche, of naar het Latijn verbasterde benamingen, alleen in de Nederlanden heeft men met een beetje meer goeden uitslag dan elders een zeer groot aantal benamingen ingevoerd, die niets beter zijn dan de wetenschappelijke, maar wel meer aanleiding geven tot verkeerde opvatting. Zoo heet *slapen* een . . . *werkwoord* terwijl *sommige* een . . . *telwoord* heet; bij 't eerste wordt niet *gewerkt*, bij het laatst niet *geteld*.

Hulde brengende aan het loffelijk streven van de vereeniging „Vriendenkring” te Gent, meenen we echter eene geheel tegengestelde meening te moeten verdedigen.

De vereeniging wil:

eenheid van taalkundige benamingen en wel uitsluitend gebruik van echt Nederlandsche.

Eenheid van taalkundige benamingen is volstrekt noodzakelijk, zal het mogelijk zijn te begrijpen, wat verschillende taalkundigen ons in hunne boeken mededeelen. Zoolang de een *voornaamwoord* noemt, wat bij den ander *bijvoegelijk naamwoord* heet, komen niet allen tot een helder inzicht van *wat* eigenlijk een bijvoegelijk naamwoord (zegge *adjectief*) is; zoolang is ook alle onderwijs in vreemde talen door *vergelijking met de moedertaal* zoo goed als onmogelijk.

¹⁾ Breedvoerig moest men dit kunnen nalezen in de handelingen van het Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres te Brussel; die echter *nooit* in druk verschenen. Dáar werd die zaak behandeld door den Heer Torfs, terwijl aan de bespreking o. a. deelnamen prof. Heremans, Dr. de Jager en schrijver dezes.

Het uitsluitend gebruik van echt Nederlandsche benamingen is echter :

1. ondoelmatig
2. onnoodig
3. onmogelijk
4. onpaedagogisch.

1. Het uitsluitend gebruik van echt Nederlandsche benamingen is *ondoelmatig*. De lagere school vormt maar gedeeltelijk leerlingen, die alleen de moedertaal leeren en al de leerlingen, die vreemde talen moeten leeren, zouden dan voor die vreemde, wellicht voor ieder van die vreemde talen, een nieuw stel benamingen moeten leeren; wat een grenzeloze begripsverwarring ten gevolge zou hebben. Hebben *wij* gelijk, als we die benamingen, zoogenaamd, vertalen. De *andere* volken hebben dat ook. Als men in Zuid-Nederland er naar streeft van Duinkerken tot Koningsbergen één taal te gebruiken, waarom dan de bestaande eenheid *tot in het oneindige* verbrokkeld. Immers, niet alleen, dat er voor elke taal een nieuw stel benamingen moet wezen, maar elk onderwijzer heeft licht de aardigheid er een afzonderlijk stel op na te houden. De „Vriendenkring” bijv. streeft naar eenheid en . . . om daartoe te geraken, voegt zij bij de bestaande stelsels nog een nieuw.

2. Het is *onnoodig*. Immers, er is niets mee te winnen; de vertalingen drukken *niet beter* dan de bestaande benamingen uit, wat men wenscht te benoemen. De woorden *overgankelijk* en *onvergankelijk* zijn den leerlingen even onbekend en onbegrijpelijk als *transitief* en *intransitief*; nog daargelaten, dat *onvergankelijk* aanhoudend *onvergankelijk* wordt genoemd, even als telkens weer voor *wederkeerend* gezegd wordt *wederkeerig* en men altijd haspelt of 't moet zijn *bepaald* of *bepalend* lidwoord.

Op een goeden morgen heeft een taalkundige de schitterende ontdekking gemaakt, dat in „Ik ga dikwijls op reis” het woord *ga* niet eene *tegenwoordige* maar eene *betrekkelijk tegenwoordige* handeling uitdrukt en de man meende zich verdienstelijk bij de menscheid te maken door voortaan te spreken van *betrekkelijk tegenwoordige tijd*. Op dien weg voortgaande leeren we, dat *wij* niet het meervoud is van den eersten persoon, immers 't is *niet*:

$$wij = ik + ik$$

$$\text{maar: } wij = ik + gij$$

Zullen wij nu voor *wij* niet nog een andere benaming moeten uitvinden?

3. Het is *onmogelijk*. Gelijk we reeds boven zeiden, als men den *juisten* naam wil geven, (en doet men dat niet, waarom zou men dan de vreemde benaming niet houden), dan moet men in omschrijvingen vervallen, waarvan de *scheikunde* (ook al een slechte vertaling, die heel wat anders uitdrukt dan *chemie*, welke weten-

schap ook wel degelijk *verbindingen* behandelt) ons afschrikkende voorbeelden geeft. Wat bijv. (om Van Lennep's voorbeeld aan te halen) verstaat men door *joodonderjoodzuur*.

Geen enkele *vertaling* der *onjuiste* tot dusverre vrij algemeen aangenomen vreemde benamingen geeft volledig en duidelijk het karakter en de eigenschappen aan van de bedoelde woordsoort of betrekking. Zoolang dus geen stel benamingen is bedacht, dat dit wèl doet, nemen wij de vrijheid, het voor *onmogelijk* te houden.

4. Het grootste bezwaar hebben we echter tegen *vertalingen* omdat het gebruik daarvan *geheel in strijd is met de grondbeginselen eener verstandige opvoedingsleer*.

Het werkzame beginsel van alle onderwijs berust op:

- a. eenheid van opvatting
- b. verwerving van kennis door oefening des verstands, d. i. inspanning.

Met beide is het aangevoerde beginsel in strijd.

a. Het woord *cirkel* doet evenmin aan de bekende wiskundige figuren (regelmatige veelhoek van een oneindig aantal zijden) denken, als het woord *kring* of *rond* of wat men anders zou kunnen uitvinden. Er is geen enkele reden om een paard juist met het Latijnsche woord *paard* en niet met het Germaansche *ors* te benoemen. Zal men daarom de woorden *cirkel* en *paard* verbannen? Men heeft de leerlingen gezegd, wat de woorden beteekenen en daarna zijn die woorden in gebruik gebleven. Geen onderwijzer zal den leerling andere woorden opdringen voor dieren en planten of andere zaken dan de thans gebruikelijke, al weet hij, dat de *walvisch* geen *visch* en de *zijdeworm* geen *worm* is; dat *aalmoes* geen *moes* en *rattenkruid* en *buskruid* geen *kruid* is.

In de taalkunde, zoowel als in alle andere wetenschappen, zijn de namen eenvoudig *merken*, waaraan de leerlingen de zaken herkennen, nadat ze hebben geleerd, welke betrekking er bestaat tusschen den naam en het voorwerp door den naam aangewezen.

b. Men kan bij het onderwijs in chemie en physica (ook al weer heel wat anders dan *natuurkunde*) niet anders dan de wetenschappelijke namen gebruiken en beproeft niet, de woorden *electriciteit* en *magnetisme* of *galvanoplastiek* te vertalen of door Nederlandsche te vervangen. De moeite, die de leerlingen moeten doen (en deze is *zeer* gering), om de vreemde woorden te onthouden, is herseninspanning en draagt vrucht. Waarom zou dit bij de taalkunde verboden zijn.

Terwijl in elke wetenschap het eenmaal geleerde den weg baant tot het later te leeren vak, zou dit bij de taalkunde anders zijn en zouden de *woorden* en de *begrippen* bij het onderwijs in de moedertaal opgedaan, volslagen nutteloos, ja schadelijk zijn, bij het

onderwijs in andere talen. Noodelooze moeite wordt bespaard; want de gebruikelijke benamingen zijn *zoo kort mogelijk*.

Alles samenvattende komen we tot dezen regel: Laat het onderwijs in de spraakkunst der moedertaal de spraakkunst der Hoogduitsche taal tot grondslag nemen, omdat deze naastverwante taal vollediger spraakkunst en grooter rijkdom aan vormen heeft dan de onze.

Laat de taalkundige benamingen geheel in overeenstemming zijn met die der Hoogduitsche spraakkunst, omdat deze in alle landen gebruikelijk zijn en in alle talen eene *overeengekomen beteekenis* hebben en dus ook volkomen bruikbaar zijn bij het onderwijs in alle andere talen.

Daardoor zal grooter eenheid bij het onderwijs ontstaan en de onderwijzers zullen elkander dus beter begrijpen; daardoor zal tevens der jeugd veel tijd en moeite worden bespaard, die voor andere zaken nuttiger gebruikt kan worden.

Amst. 29 Juli.

T. H. DE BEER.

Om zeep gaan.

Zonder de meening op bl. 285 te bestrijden en gaarne de mogelijkheid aannemende, dat het spelend vernuft eene andere beteekenis gaf aan het woord, dat in deze zegswijze *zeep* heet, meen ik toch op twee zaken te moeten wijzen, die wel degelijk met *zeep* in verband staan.

In de eerste plaats bestond eeuwen lang eene gewoonte hoogst waarschijnlijk van heidenschen oorsprong bij velen tot op den huidige dag in gebruik gebleven, nl. om een afgestorvene vóór het „kisten” te *wasschen*; zelfs werden de mannen *geschoren*. Onmogelijk is het niet, dat men, denkende aan deze handeling, die op het overlijden volgde, van een stervende zei: „Hij gaat om zeep!”

Ten andere wordt (of werd) *Jeruzalemsche Zeep* — een geneesmiddel, dat nog heden ten dage in de apotheek voorhanden is — in sommige ernstige ziekten als laatste redmiddel of als een der laatste middelen aangewend, wat wonder, dat men van een lijder in de laatste oogenblikken zeide: „Hij gaat om zeep.”

Als kind hoorde ik op Vlieland zelfs dikwijls: „Hij gaat naar Jeruzalem, om zeep” of kortweg „hij gaat naar Jeruzalem” terwijl als variant voorkwam: „Hij gaat naar Palermo om houten lepeltjes!”

Naar den oorsprong van dergelijke zegswijzen kan men echter dikwijls niet veel meer dan *raden*.

A. 24 Aug.

DE BEER.

Verbetering van Cacographieën uit gedrukte stukken ¹⁾.

1. Zijn oogen flinkerden zoo ondeugend *van onder* zijn borstelige wenkbrauwen, terwijl men duidelijk bemerkte dat zijn booze bui gezakt was, dat ook Marie haar boosheid bijna geheel voelde verdwijnen.
2. Voordat zij door de opening verdween, wierp *zij een angstigen blik* naar de vensters van het huis; maar alle blinden waren nog gesloten, niemand was ontwaakt.
3. Mooie vrouwen, of *zij* die zich verbeelden *het* te zijn, kan ik niet uitstaan.
4. „Ik heb *een dikken huid*, waarde dame, en kan gerust een stootje verdragen;” zeide hij *in zijn schik*. „Geneer u niet! 't Doet mij *bepaald* genoeg als ik tot bliksemafleider bij huiselijke onaangenaamheden kan dienen.”
5. — O, mama! *smeekte* Lina.
6. — Je moest al lang *in bed* zijn *knorde* hare moeder; wat zie je er ontdaan uit. Kom, ga *er* nu gauw *in*.
7. „'t Zijn niet alleen schoone vrouwen die aanspraak op achting maken, mijnheer Fraser,” *mengde Margot zich in het gesprek*. „Iedere vrouw heeft recht *die* van *een beschaafden* man te eischen.”
8. „Zijt ge *er* weder op de eene of andere manier *aan herinnerd* dat ge *voogd* over een rijke *erfgename* en bovendien *oom* eener jonge schoonheid zijt!”
9. Trouwt zij niet, dan moet zij zich *onder alle omstandigheden* onbevredigd en een nutteloos meubel gevoelen.
10. Een oogenblik scheen het *alsof Marie zich weder warm wilde maken*; met een *eigenaardige trotsche* en tevens bevallige beweging *richtte* zij het hoofd omhoog.
11. Toen zij *naar den gast keek* en hem onwillekeurig in de oogen zag, die uitdagend en spottend op haar gevestigd waren, *bedwong* zij haar *ontstemming*.
12. „Ik wil niet met u twisten, mijnheer,” zeide zij bedaard en met waardigheid, „voornamelijk omdat er mij *in het algemeen* niets aan gelegen is, of ik u van uw meening *terugbreng* of niet.”
13. De *thee* was gedronken en *hij* stond op.
14. Zooals zij zegt heeft zij reeds driemaal den cursus *doorge-maakt* en kan er niets meer leeren.
15. Alsof zij zoo hals over kop een plaats moet verlaten waar zij

¹⁾ Deze voorbeelden van ontaalkundig gevormde zinnen zijn met alle fouten tegen punctuatie, verbuiging, enz., overgenomen uit romans en novellen uit den allerjongsten tijd.

- goed en wel bezorgd is, *om de malle reden* dat zij er niets meer leeren kan.
16. Lina las deze woorden *op gedempten toon* toen zij plotseling het ruischen van een zijden kleed over het portaal vernam.
 17. Zij *deed* de voile voor *haar* gelaat en snelde den tuin door. Aan het einde van de laan bevond zich in den muur een opening, die *echter* geheel door dicht kreupelhout werd verborgen.
 18. Ik heb dus een brief aan de directrice geschreven — want ook die stuurde mij een lange epistel op het dak, waarin zij mij de aangename tijding mededeelde, dat het dienstig voor de gezondheid van het kind zou zijn *om* eenigen tijd buiten door te brengen — en haar gezegd dat zij haar maar moest sturen. Ik vertrouw dat zij aan mijn tafel beter in het vleesch zal komen, dan bij dien geleerden kostschoolkost.”
 19. Lina *rilde even* en wikkelde zich dicht in den langen mantel, dien zij had omgeslagen.
 20. Als hij *zoo* naar buiten staarde verried zijn gelaat de *grootste oplettendheid* en scheen *het* wel alsof oogen en ooren *al* hun best deden.
1. Het gebruik van *zoo* voor *zeer* of *erg* (fig.) moet afgekeurd worden; tenzij men *zoo* schrijft; „*zoo* ondeugend als . . .” was verstaanbaar. De twee voorzetsels *van onder* zijn evenmin te verdedigen, (zie N. Z. IV bl. 249.) De slotzin staat in geen betrekking tot den aanhef. De zin is: „Blijkbaar weer geheel in zijn humeur, keek hij *zoo* ondeugend, dat Marie haar goede luim spoedig voelde wederkeeren” en de tegenstelling: „*zoo* ondeugend, dat Marie . . .” gaat verloren door den afhankelijken zin, die veel te lang is. Ook *bijna geheel* is hier niet navolgenswaardig, *langzamerhand* of *weldra* of *spoedig* drukte beter de gedachte uit. — Aanbeveling verdient, evenals in nhd. regel is, de volledige afhankelijke zinnen door een komma van den hoofdzin te scheiden, zoodat we zouden schrijven: „bemerkte, dat.”
 2. *Voor* in plaats van *voordat* of *voor, dat* was voldoende geweest; ook is de *blik* niet *angstig*, maar de persoon, die den blik werpt; dus leze men: „wierp zij *angstig* een blik.”
 3. Natuurlijk moet *zij* vervangen worden door *die, welke* of beter nog, moet het wegblijven; het voorwerp van „Ik kan niet uitstaan . . .” is onmogelijk *zij*.
Verder kan *het* alleen betrekking hebben op het *praedikatief* gebruikte adjectief, nooit gelijk hier, op het *attributief* gebruikte. De zin wordt dan:
„Vrouwen, die werkelijk *mooi* zijn, of zich verbeelden, *het* te wezen, kan ik niet uitstaan.”
 4. *Huid* is accusatief dus lezen we: *een dikke huid* daargelaten de

platheid van deze uitdrukking en van de volgende. Verder is *in zijn schik* geen bijwoordelijke uitdrukking bij eenig ander werkwoord dan *zijn*; men leze daarvoor *vroolijk* of *opgeruimd*. „Ik *ben* in mijn schik” dat hoort men, maar nooit hoort men: „Hij werkte in zijn schik” of „hij zong in zijn schik.” Het misbruik van het woord *bepaald* gemaakt, schijnt de aandacht nog niet te trekken; het is een van die bijwoorden, die geen enkel woordenboek opgeeft in dien zin, even als de volgende: „Het is zoo *vergiftig* lekker.” — „Het is zoo *naar en bitter* mooi.” — „Ik *ben lomp* geschrikt.” -- „Het is *gloeiend* koud.” —

Waarom zegt men niet:

„Het doet me *inderdaad* of *werkelijk* of *wezentlijk* genoeg.” Verder behoort „bij huiselijke onaangenaamheden” als bepaling bij „dienen” maar *niet* bij „bliksemafleider” daarom leze men liever „als ik bij huiselijke onaangenaamheden *als* bliksemafleider kan dienen.” Het woord *tot* is hier een germanisme; de spreker *is* geen bliksemafleider, maar dient er voor; — men kan een stuk hout *tot* een tafel verwerken of *als* of *voor* tafel dienst laten doen.

5. 6. Waarschijnlijk *zeide* Lina het *smeekend*. Men kan geen woorden *smeeken*, *hoesten*, *weenen*, *zuchten* of *hinken*, maar men kan *smeekend*, *hoestend*, *weenend*, *zuchtend* of *hinkend* allerlei woorden *zeggen*. Daarom vermoeden we ook, dat de moeder *knorrende* of *op knorrenden toon*, iets zei, maar *niet*, dat ze heele volzinnen knorde. Voor *in bed* schrijven we gewoonlijk *te bed* of *naar bed*, maar er is geen reden het te veranderen; evenmin als om te verbieden *er* te laten slaan op *bed*, dat zonder artikel staat; toch verdient deze zinsbouw geen navolging, *er* is door te veel woorden gescheiden van het woord *bed* waarop het betrekking heeft.

7. Hoe erg het kan worden bewijst deze zin!

Hoe zou men dien volzin ontleden? Margot *ond.* mengde in het gesprek, *gez.* en dan?... *Wien? wat?* natuurlijk is *zich* het zaak-object; maar wat wordt er dan van den geheelen volgende zin? Is dat een voorwerpszin, wat is *zich* dan? De zin behoort te zijn: „*Zeide* Margot, *zich* in het gesprek *mengende*.” Het betr. voorn. *die* kan alleen betrekking hebben op een in bepaalden zin genomen woord; *achting* is onbepaald gebruikt en *dat* als relativum bij „*achting eischen*” niet verdedigbaar; stond er *de* *achting*, dan natuurlijk was *die* goed geplaatst. „Van een *beschaafden* man” zeker ook zonderling genoeg, lees: „Een *beschaafd* man.” Zoo blijft de vorm in alle naamvallen, „een *beschaafde* plank” kan ik me denken, d.i. met de *schaaf* bewerkt.”

8. Men wordt niet *aan iets herinnerd*, maar ons wordt *iets te binnen gebracht* d.i. *iets herinnerd*.

Voogd *over* en oom *van* zou beter klinken dan bij het eerste

de omschrijving met een voorzetsel en bij het tweede een genitief. Verder is *erfgenaam* even als een woord op *-genoot* of *-ling* voor beide geslachten gebruikelijk; de voorgevoegde woorden wijzen het geslacht aan.

9. *Unter allen Umständen* zal hier wel bedoeld zijn d. i. in *allen gevalle* of *zeer zeker* of wel *toch*. Slordig is de samenvoeging *onbevredigd* en *een nutteloos meubel* n. l. een part. en een subst. als gelijkgeordende bepalingen bij „gevoelen”; — beter ware „zij gevoelt zich onbevredigd en nutteloos.” In alle Fransche spraakkunsten leeren de kinderen, dat men *niet* moet zeggen: „Il aime la danse et à chanter” evenmin als „Je l’ ai oublié de le lui dire” maar het schijnt, dat in onze taal die leelijke fouten geen berisping waard zijn. Het woord *meubel* past ook al heel weinig in dezen zin; ’t is zeer plat vergeleken met de veel deftiger woorden, die er omheen staan.
10. We vermoeden, dat de zin had moeten luiden als volgt: „Een oogenblik scheen Marie in toorn te zullen uitbarsten; maar zij bedwong zich, toen zij, bij een trotschen blik op den gast, zijn uitdagenden blik opving.” Bij de deftige woorden past „zich warm willen maken” al zeer slecht; wat „eigenaardig” hier beteekent, zal zeker velen een raadsel zijn.
- Zij richtte het hoofd omhoog, in tegenstelling van het hoofd laten hangen; de bedoeling is zeker: „ze hief het hoofd op” of wel, „zich richtte zich trotsch in al haar schoonheid en bevalligheid op” daarbij past echter dat „kijken” niet; zij richtte den blik op den gast; zij vestigde den blik op den gast enz. daarbij is „onwillekeurig” weinig in overeenstemming met de mededeeling, dat zij „zich trotsch opricht.” Men kan eindelijk zijn „toorn” bedwingen, maar onmogelijk „zijn ontstemming.” Men is ontstemd of men is het niet en in het eerste geval kan men zijn best doen, niet te laten blijken, dat men ontstemd is; maar zijne „ontstemming bedwingen” gaat niet.
12. De woorden „in het algemeen” zijn overbodig. Waarschijnlijk stond er in het Duitsch *überhaupt*, wat hier door *eigentlich* kon vertaald worden. Ook met „in het geheel niet” was de zin goed geweest.
- Ook dat „van eene meening terugbrengen” is vrij zonderling. Wij hebben „tot andere gedachten brengen” of „van gedachte doen veranderen” en derg.
13. De Franschen zoowel als de Duitschers drinken zeer slechte thee, maar *thee* is in hunne taal mannelijk, wij drinken goede thee, maar noemen *thee* vrouwelijk. Daardoor kan *hij* in het tweede zinsdeel geen betrekking hebben op *thee*, maar dit neemt niet weg, dat zulks uit den zin niet blijkt, omdat *thee* in

den nominatief staat; in allen gevalle is de verandering van onderwerp in en zoo kleinen volzin, zeer leelijk. Voor *hij* ware het subst. beter geweest, en „de thee was gedronken” klinkt niet zoo zuiver Nederlandsch als: „Het thee-uurtje was voorbij.”

14. Dat woord *doormaken* heet bij eenigen ook al een bewijs van hoogere beschaving en ontwikkeling. Geen schrijver uit den bloeitijd heeft het ooit gebruikt en geen woordenboek geeft er eene verklaring van. Men kan een cursus *doorloopen*, dat past bij *cursus* van lat. *currere* fr. *courir* = *loopen*; dat het woord geen ned. is blijkt o. a. uit het feit, dat er geen tweede uitdrukking is, dan „cursus doormaken” waarin het voorkomt. Ook *er* is niet op zijn plaats, *daarvan* zou verdedigbaar zijn; *er* zou op een plaats zien, bijv. in: „hij gaat niet meer naar de school; want hij kan *er* (d. i. *daar*) niets meer leeren.”
15. Iemand, dien men kwijt wil zijn, is „goed en wel bezorgd” iemand, die in goede handen is, is „wel bezorgd” of „goed bezorgd”, denklijk wordt het laatste bedoeld. Wat een „malle reden” is, is moeielijk uittemaken; het woord *alleen* was reeds voldoende geweest.
16. „Op *gedempten* toon” is ook een germanisme. We hebben een werkw. *dempfen*, dat in ons „land van mist en mest, van vuilen damp en regen” nog al vaak gebruikt wordt, zoo dempt men ook putten, nadat er kalveren verdronken zijn; maar gemeld werkwoord heeft met muziek of zang niets uitstaande. Het nhd. *dumpf* staat naast *dämpfen* en *gedämpft*, maar wij hebben alleen *dof* en „op *doffen* toon” is verstaanbaar. De *m*, die hier het groote bezwaar oplevert, komt bij ons in dit woord of de afleidingen daarvan niet voor. De bepaling „over het portaal” staat niet op de juiste plaats. Beter ware: „Toen zij plotseling op het portaal het ruischen van een zijden kleed *hoorde*.” Het werkw. „vernemen” doet eer aan woorden dan aan geluiden denken.
17. Waarom *bouquet* voor *ruiker*, of *toilet* voor *kleeding* of *voile* voor *sluier* gebruikt wordt, is nog niet verklaard. Voorloopig kunnen de *Nederlandsche* woorden dienst doen: ze drukken duidelijk uit, wat ze moeten beteekenen, ze doen denken aan *ruiken*, *kleeden* en *sluieren* of *bedekken*. De Fransche woorden beteekenen heel wat anders: *bouquet* is een *bos* al waren 't brandnetels, *toilet* is een *linnen doekje* of hoogstens *bedekking met een linnen doekje* en *voile* is niets anders dan *zeil* of *voorhang* voor een tent. Het werkw. *doen* zegt hier niets; „zij sloeg den sluier neer” drukt nauwkeurig de gedachte uit; *voor haar gelaat* is geheel overbodig, dewijl de *sluier* wel nergens anders hoort. In geen

geval is *haar* te verdedigen; het pron. pers. *zij* wijst aan, wiens gelaat bedoeld wordt; gold het iemand anders, eene nadere bepaling zou het uitwijzen. Aan het slot is *echter* overbodig en voor *werd* lezen we liever *was*; de toestand en *niet* de werking werdt aangewezen.

18. *Dus* past hier slecht bij *want*, anders dan in den zin: „Er was haast bij en ik heb *dus* getelegrafeerd; *want* een brief kon niet vroeg genoeg aankomen.” Verder doet *ook die* vermoeden, dat er van *vele* zijden brieven zijn gekomen, *epistel* is mannelijk en „op het dak sturen” is al vrij plat. Ook *deelt* de directrice in den brief geen aangename tijding *mede*, maar *zij zond* die tijding, of wel *zij deelde mede, dat . . .* enz. Het woord *dienstig* moet achteraan staan, opdat de bepaling er dadelijk op volge; ook is *goed* hier beter dan *dienstig*. Het misbruik, dat men van *om* maakt, wordt door dit voorbeeld *mede* in het licht gesteld, „het kan goed zijn, *dat* het kind . . .” enz. Het onderwerp (*ik*) en het hulpw. (*heb*) staan vijf regels van het part. (*gezegd*) dat er bij behoort en in vijf woorden komt tweemaal *haar* voor; het eerste wijst op de directrice, het tweede op het kind. De uitdrukking „in het vleesch komen” beteekend bijbelsch „menschelijke gedaante aannemen” maar in den zin „gezond en sterk worden” is het plat en alleen bij vetweiders gebruikelijk. „Aan mijn tafel” is een plaatsbepaling en vorderde als tegenstelling in het nazin-deel het woord *ginder*. Is „kostschoolkost” geen mooi woord, „geleerd” is een mislukte aardigheid; blijkbaar toch doelt men op den werkelijken *kost*, het *eten*; waarbij geen geleerdheid te pas komt. Even misplaatst is „aangename, tijding” waar sprake is van een ziek kind.

De volzin diende te luiden als volgt:

De directrice schreef mij een langen brief, waarin ze mij meldde, dat het kind tot herstel van gezondheid, eenigen tijd buiten moest zijn. Ik heb haar daarop geschreven, mij het meisje te zenden, en ik vertrouw, dat de kleine aan mijn tafel heel wat sterker zal worden dan op de kostschool.

19. Lina kon zich moeielijk wikkelen in een mantel, dien ze *niet* had omgeslagen, „in haar langen mantel” is voldoende, de laatste zin kan wegblijven. Zoo *even* te rillen mag zonderling heeten: „Eene rilling ging haar door de leden” teekent de plotselinge gewaarwording veel beter.
20. De laatste volzin is zeker een van de slordigste.

als vervange men door *toen* of *terwijl*; het eerste zou doelen op telkens herhaalde werking. Zoo is overtollig. Voor *verried* leze men *teekende*; ook kan „verraden” d. i. vertoonen, wat men verborgen wil houden, wel het minst voorkomen, bij „de

grootste oplettendheid." Iemands gelaat kan angst, vrees, ontsteltenis en derg. verraden, terwijl de persoon zijn best doet, die gewaarwordingen te verbergen, maar wanneer iemand met de „grootste oplettendheid” naar buiten staart, kan ieder dat opmerken. Ook het werkw. *staren* d. i. „strak voor zich uitkijken” past kwalijk bij „grootste oplettendheid”. Bij „staren” denkt men aan gedachteloos of overspannen uitzien. Het onderwerp *hij* staat vóór „staarde.” Reden genoeg om ook *het* vóór „scheen” te plaatsn, in den gewonen verhalenden stijl komt (behoudens nà enkele woorden) het onderwerp vóór het gezegde. Dat „oogen en ooren al hun best deden” is slecht te rijmen met het deftige „verraden”, terwijl in allen gevallen *al* overbodig is. Ook drukt *scheen* het tegenovergestelde uit, van wat er in den aanhef werd gezegd.

Men beschouwe bovenstaande aantekeningen als eene eerste poging, om te strijden tegen slordigheden in den stijl, die met onvergeeflijke zorgeloosheid in woordenkeus, tegenwoordig naar het schijnt niet meer afgekeurd worden, althans, waarop nergens gewezen wordt. Niet alleen uit haastig vertaalde romans, maar ook uit allerlei leer- en leesboeken voor de school, kan men taal- en stijlfouten bij dozijnen aanwijzen en terwijl men de fouten in leerboeken voor vreemde talen, zoo breedvoerig vindt opgesomd, bewaart men — als gold het onderlinge afspraak — een plechtig stilzwijgen over fouten in schoolboeken in de moedertaal, waardoor de leerlingen wellicht *zeer* knap worden in het opzeggen van taalregels en het ontleden van zinnen, maar zeer weinig vorderen in het schrijven van een sierlijken, of ten minsten duidelijken en natuurlijken stijl.

D.

JAN VAN DORDT.

Stapel in Stapelgek.

Noord en Zuid IV 240.

Dat *stapel* werkelijk de beteekenis heeft van *stut*, *steun*, *vastigheid*, *kracht*, — 't Veluwsch idioom kan 't getuigen. Als de Veluwsche boer spreekt van brood of van voedsel dat bijzonder *krachtig*, *voedend* is, waarop men lang teren kan, dan zegt hij dat er *stapel*, houvast in dien kost zit, en dan staan eieren, erwten, boonen, vleesch bij hem in 't eerste gelid. — Ook heet *sport* van een stoel, in 't Veluwsch dialect *stapel*, in 't meervoud *stapels*. Werkelijk vereenigde kracht?.... *Stapel gek zijn* kent en is men op de Veluwe niet: men is er *kruusdol*, d. i. zevenmaal erger dan gek.

Aan 't Uddelermeer, 19 Mei '82

A. AARSEN.

Taalkundig Politieblad.

1. Houwdegen (*Geloof en Leven* II, 203).
2. Een overwonnen standpunt.
3. in aanspraak nemen.
4. in uitzicht gesteld.
5. op een gespannen voet met iemand leven.
6. de betreffende persoon.
7. in rij en gelid.

1. Men kan met een zwaard of een sabel houwen, een *degen* dient vooral om te steken, even als de oude *dagge*. In het ohd. worden kloeke strijders *Degen* genoemd en in de balladenpoesie komt het woord in die beteekenis nog voor, ook staat als versterking het woord *Haudegen*. In het ned. hebben we voor het *wapen* den naam *houwer* en slechts in enkele samenstellingen voor den *persoon*, die de werking verricht, maar gelijk men van *vleeschhouwer* en *beeldhouwer* spreekt, zou men niet van een *menschenhouwer* of *houwer* als van een persoon kunnen spreken. De krijgsman gebruikt zijn zwaard om te *slaan* of te *hakken*, maar niet om te *houwen* d. i. om „met overleg al hakkende te bewerken” vandaar, dat wij van een *beeldhouwer* en van een *houthakker* spreken; in Zuidned. spreekt men zelfs van een *beenhakker* en o. i. terecht, daar de slager of slachter wel „met overleg hakt” maar de enkele stukken toch niet „bewerkt.”

2. *Ein überwundener Standpunkt* is een standpunt of liever een plek of plaats, waar de strijder heftig aangevallen en bestookt, zich niet langer kan *staande houden*. Een *punt* kan men niet *overwinnen*, dus ook geen *standpunt*. De beteekenis is: eene geheel veranderde stelling of bewering, eene onverdedigbare houding of stelling. In het hgd. is de uitdrukking evenmin juist en dit zal wel oorzaak zijn, dat vele Nederlanders, in hun wanhoop (of luiheid) de onvertaaltbare hgd. uitdrukking met ned. klanken schrijven en zich dan verbeelden, dat het Ned. is.

3. *In aanspraak nemen* (= hgd. *in Anspruch nehmen*) is volslagen onzin. We kunnen *aanspraak op iets maken* en we kunnen met of zonder recht *beslag op iets leggen*. Het woord *aanspraak* bestaat alleen in de beteekenis *rede tot iemand gehouden, woorden tot iemand gericht*, daarbij is aan geen verbinding met *in bedenken*. Een lastige bezoeker *neemt uw tijd niet in aanspraak*, maar hij *legt beslag op uw tijd* of wel, hij *ontroofd u den tijd*, kortweg *houdt u op*.

4. *In uitzicht gesteld* (= hgd. *in Aussicht gesetzt*) heeft ook geen zin. Men kan iemand het *vooruitzicht openen* op bevordering, hem zeggen, dat er *vooruitzicht bestaat*, dat hij enz. men kan ver-

halen, dat zijne bevordering weldra *verwacht mag* (of kan) worden; maar „in uitzicht” stelt men *niets*. De veelal onvertaalbare woorden *Ansicht*, *Hinsicht* en *Rücksicht* moeten omschreven worden. Men vergeete niet, dat de meeste plaatsaanwijzende voorzetsels in het hgd. o. a. met een subst. in den datief geconstrueerd worden, als de bepaling de plaats aanduidt, waar iets *is* of waar iets *geschiedt*, maar met den accus. als de bepaling de plaats aanwijst waarheen een persoon of zaak bewogen wordt, *Er schreit in dem Zimmer* = hij schreeuwt (terwijl hij) in de kamer (is); maar *er schreit in das Zimmer* = hij schreeuwt (zoodat het geluid tot) in de kamer (klinkt); de onderscheiding is dikwijls ongeveer dezelfde als bij ons in: *Hij loopt op den zolder* en *hij loopt den zolder op*; maar nooit wordt de beweging ergens heen, in het Ned. uitgedrukt door eene bepaling, waarbij het voorzetsel vóór het subst. staat. Dit nu is in het hgd. met *in* hier het geval en de plaats van het voorzetsel is alleen reeds bewijs genoeg, dat de uitdrukking geen Ned. is.

5. *Op een gespannen voet met iemand leven*. Rara, wat is dat? Men is of staat *op een goeden voet* met iemand; met leeft *op een grooten voet* (eig. op *grootte laarzen*, of *lange schoenen*) maar zoolang we niet weten, wat *een gespannen voet* beteekent, zullen we verstoken blijven van het genoegen, den zin dezer zoo vaak gebruikte uitdrukking te verstaan. Men kan *in onaangename verhouding tot iemand staan*, men kan platweg gezegd *standjes met iemand hebben*, of wel *niet vriendschappelijk met elkaar zijn*, zelfs (hoe zonderling het klinke) *kwade vrienden* met elkaar wezen; ziedaar Ned. uitdrukkingen, waarvan eene verklaring mogelijk is.

6. In den zin: Ik heb gezegd, dat de betreffende persoon (d. i. de man, *dien het aangaat*, de *bedoelde* man, de *bewuste* man;) voldoende is ingelicht,” komt een fout voor, die met elken dag meer in onze letteren wordt aangetroffen.

In het Ned. en in het Eng., ziet men duidelijk onderscheid gemaakt tusschen adjectieven en adjectivisch gebruikte participia; zoo bijv. worden de comparatieven en de superlatieven der part. het liefst door omschrijving gevormd en natuurlijk. In *de jongste zuster* geeft *jongste* te kennen, dat de zuster, van wie gesproken wordt, de *eigenschap* van *jong te zijn* in de hoogste mate bezit, in *de liefhebbendste zuster* zou *liefhebbendste* te kennen geven, dat de zuster, van wie gesproken wordt de *handeling* van *lief te hebben* het meest van allen verricht en juist omdat men in het eerste geval aan eene *eigenschap* en in het tweede aan eene *handeling* of een *toestand* te denken heeft, is verschil van vorm gewenscht; men schrijve dus *de jongste zuster* maar daarentegen *de meest liefhebbende zuster*. Diezelfde onderscheiding *kan* bij de verbuiging bestaan, en *moet* zelfs bestaan, wanneer een voorwerp of eene bepaling aan het werkwoord *is* toegevoegd of *kan* toegevoegd worden. Men zegt

zeer juist de *pratende jongen* maar geen aanbeveling verdient het, te zeggen *de met uwen vader pratende jongen*. In het Eng. *the boy talking to your father* wordt de bepaling achter het werkw. geplaatst en omdat het adj. in het eng. niet verbogen wordt, behoudt het part. pres. hier geheel zijn eigen karakter, al schijnt het, als adj. bij het subst. te staan. *The barking dog* (de blaffende hond) vertoont het adjectivisch gebruikt part. ook wel degelijk vóór het subst.

In *de betreffende persoon* moet bij *betreffende* natuurlijk eene bepaling gedacht worden, bewijs genoeg, dat het woord *achter* het subst. moet staan en wel met de bepaling zonder welke *betreffen* geen zin heeft.

Het wordt ook liefhebberij in navolging van het hgd. te schrijven *de nooit met lauweren versierde schedel* enz. zoodat er van een *versierde schedel* gesproken wordt, terwijl men juist het tegenovergestelde bedoelt. Waarom dan niet, (*versierd* als part. gelaten); *de schedel, nooit met lauweren versierd!*

Waarom dergelijke vormen in het hgd. taalkundig juist zijn? Omdat het hgd. zich in allerlei opzichten naar het Latijn is blijven richten en dienovereenkomstig nauwkeuriger verbuigt, den sub-junctief bewaart en de regeering van werkwoorden en voorzetsels heeft behouden, die bij ons op het punt is, geheel te verdwijnen. Het hgd. bijv. heeft zelfs nog den verbuigbaren infinitief met *te* bijv. *das zu lesende Buch* (eigentlich een gerundivum) *het boek, dat gelezen moet worden* en waarvoor wij niet schrijven *het te lezende boek* omdat *te lezen* in dien vorm beteekent *dat gelezen kan worden*.

7. In *rij en gelid* (hgd. in *Reih und Glied*) is een pleonasme. Als gecommandeerd wordt: „*in het gelid*” staan de manschappen niet alleen *naast elkaar* in rechte lijnen, maar ook wel degelijk *achter elkaar* en het is dus overtollig te zeggen, dat ze niet alleen *in 't gelid* maar ook *in de rij* staan. In het hgd. komen dergelijke versterkende pleonasmen zeer dikwijls voor: *an Ort und Stelle* = ter plaatse, *an und für sich* = op zichzelf beschouwd en vele andere.

D. B.

Snorrebot.

Noord en Zuid IV. 180.

't Veluwsche *snorrebot* is werkelijk een *bot* of een beentje. 't Komt uit de voorpooten van de varkens, uit elke poot komen er twee. In zoo'n *botje* wordt een gaatje gebrand, en door dat gaatje worden sajetroden gestoken. 't Is dan „ree.” Nu wordt 't *botje* veelmalen in 't rond gedraaid, waarna men met beide handen aan den draad trekt, en 't *snorren* zich doet hooren. De slachttijd is de tijd van de *snorrebotten* en van 't vervelende *snorren*.

Aan 't Uddelermeer, 18 Mei 1882.

A. AARSEN.

Tijdschriften.

Literaturblatt für Germanische und Romanische Philologie, III, 5: *Recensie van LOHMEIJER, TH, Beiträge zur Etymologie deutscher Flussnamen*, Göttingen, 1881. — Etymologische studiën zijn altijd gevaarlijk, vooral wanneer het eigennamen betreft; de etymoloog komt zoo licht in gevaar, zonder zich van klanken rekenschap te geven of die te verklaren, op de medeklinkers afgaande, bijeen te voegen, wat volstrekt niet bij elkander behoort. Ook hier merken we hetzelfde verschijnsel op. De recensent, H. JELLINGHAUS te Kiel, wijst terecht hierop met deze woorden: „Niet vele lezers zullen het sterke geloof van den vervaardiger aan de kracht der *wortletymologie* bezitten. Hem is de een of andere Germaansche of Indogermaansche stam voor den geest gekomen, die mogelijke eigenschappen van eene rivier aanduidt; deze stam is voor hem de geschikte sleutel voor iederen riviernaam, die het genoeg heeft met dien stam een of meer gelijke consonanten te bezitten, onverschillig, welke klinkers daarin voorkomen.”

Een paar voorbeelden zullen dit ophelderen: „*An* beteekent *ademen*, gelijk ons ook blijkt uit *anima*, *animal*, *animans*, *animus*, *âme* en wellicht ook uit het oude ww. *onnen* (*an*); deze beteekenis heeft zich ontwikkeld tot de nabijliggende „zich snel bewegen.” Welnu, *Anara*, *Anatrafa*, *Ahne*, *Ennepe*, *Unstrut*, *Unsinn*, *Untreu*, *One*, *Ihna*, *Eine*, *Ehn*, enz. bevatten alle dit hoofddenkbeeld (waarom ook niet *Inn*?). 't Ligt voor de hand, dat wij het ware van die verschillende klinkers eerst kunnen *weten*, als we met den tongval van den naamgevenden volksstam bekend zijn. Is dit het geval niet, dan blijven het louter gissingen.

Een ander bezwaar is, dat somtijds twee stammen met verschillende beteekenis, doch bijna gelijken vorm, kunnen aangewend worden als oorspronkelijke stam. Zóó leidt de vervaardiger *Ruhr* en *Roer* af van het Ouds. *hrôrian*, roeren; maar men kan daarvoor even goed het oude **hriusan*, Nieuwwestf. *râiren*, murmelen, nemen; en hierbij kunnen dan nog *Riesebach*, *Riesenbeck*, *die Kalkriese*, en andere gevoegd worden. En als dan nog BUDDINGH in zijn „Westland” *Roerlo* of *Ruurlo* verklaart door „water tegen de *roer*, Hd. *Ruhr*, d. i. dissenterie”, wordt de verwarring volkomen.

Bremeken wordt van *brehen*, glanzen, schitteren, afgeleid; wellicht ware Saks. *brim* = rand hier passender, welk woord ook *Bremen* zijn naam heeft gegeven.

Quarmbeck, volgens den schrijver van *kar*, ruischen, wordt door recensent verklaard als „Molenbeek”: *Quärn*, handmolen en *Beck* = beek (vgl. *Torbecke*, to der becke.) In Westfalen wordt naast *mola* nog dit *quärn* gehoord.

Deze weinige voorbeelden mogen voldoende zijn om ons wantrouwen in te boezemen tegen dergelijke etymologieën. Hij die BUDINGH'S Westland doorgelezen heeft, zal trouwens reeds geleerd hebben te wantrouwen. Men leze slechts het hoofdstuk over *Laar*, waar de geleerde schrijver *Vlaardingen* verklaart als *U-laar-thing*, d. i. dingplaats aan het water (U = A = water.)

„Toeh”, zegt rec., „zal men het werk van Lohmeyer niet ter zijde leggen zonder iets geleerd te hebben. Het ware te wenschen, dat een alfabetische lijst de besproken riviernamen had aangeduid.”

Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche sprachforschung, VII, 2:

Der Rummelpott und das Schiff von Holland. Het bedelen, van zingen vergezeld, behoort tot het jaargetijde der korte dagen. Op het Martijnsfeest moeten de rijken van hun verzamelden herfstvoorraad (baben in de huusfirst da hangt de lange Metwürst) uitdeelen, en zij worden daardoor opgewekt door de „kip — kap — kögel — liederen”. Evenals de wintervorst de *naakte* aarde met *wol* bekleedt, zoo ook St. Martijn den arme: Hij voorziet zijn vereerder van hout en levensmiddelen. In Dordrecht, en ook elders heette die dag „de schuddecorfsdag” en met dien naam troffen wij hem aan in verscheidene oude kronieken. Over het rondgaan van de kinderen „met papieren lantaarnen of uitgeholde pompoenen”, en over de liederen, die dan gezongen werden om geld of iets anders op te zamelen, spraken we vroeger. De St. Martijns-vogel, die in die liederen voorkomt, bedoelt waarschijnlijk de *gans*: Voortijds meenden de boeren aan het borstbeen van dit dier te kunnen zien, of er een zachte dan wel een strenge winter volgen zou, en hoelang men sneeuw te wachten had. Ook letten zij op het voorste en achterste gedeelte daarvan; was dit donker van kleur dan voorspelde het hevige koude; was het daarentegen wit, dan zou er sneeuw en regen volgen. Het bovenste deel zag op den tijd vóór Kersmis.”

Op den tijd van Kersmis tot het Driekoningen-feest moeten de rijken nogmaals eene feestgave offeren op het altaar der liefdadigheid, en — van Vastenavond tot het einde van den winter, wanneer er wellicht reeds gebrek heerscht en de arme verlangend de lente te gemoet ziet, wordt nog eene derde bijdrage tot leniging der armoede verlangd. Ziedaar de St. Maerten's of Kip-kap-kögel-liederen, de Drie-Koningen-liederen en de *Rommelpot-liedjes*. Over de laatste handelt deze aflevering. Het zingen dezer liederen strekt zich uit van Noord-Frankrijk langs de geheele Noordzee, „Doch alleen het kustvolk kent dit gebruik, slechts zoover de zee-nevel reikt en de stormen uit het Noordwesten dreigen.” Vandaar dat men te onzent alleen in Friesland, Groningen, Noord-Holland en Zeeland die liederen hoort. De *Rommelpot* is overal op gelijke wijze vervaardigd, nl, eene pot met een blaas bedekt, in welks midden

een rietje bevestigd is, dat, met natte vingers gewreven, het bekende „rommelende” en „foekende” (vandaar ook *foeképot*) geluid voortbrengt. In deze liederen wordt tevens hier en daar melding gemaakt van het „schip van Holland” en elders van het „schip van Engeland” (ook „schip van „Marieken”). Dat brengt sommigen op het denkbeeld of niet soms de *rommelpot* een schip moet voorstellen. Wij voor ons kunnen er volstrekt dat beeld niet in ontdekken, evenmin als het foekende geluid van het instrument ons eenig denkbeeld geeft van het bruischende geluid der tegen het schip slaande golven. Liever zien we hier eene aanduiding, dat in deze dagen de rijkbeladen schepen van Oost en West binnenvielen, zoodat het den rijken koopman niet moeielijk kon vallen van dien voorraad iets af te staan. *Ek Dionusioe ploes* plachten reeds de Grieken te zeggen: „Met het Bacchusfeest, in de Lente, wordt de vaart geopend”. Plaatsruimte vergunt ons niet alle, genoemde *Rommelpotliederen*, en ze zijn in grooten getale en in groote verscheidenheid aanwezig, af te schrijven. We vertrouwen, dat ze aan de meeste lezers van dit tijdschrift gedeeltelijk bekend zijn uit VAN VLOTEN'S Ned. Baker- en Kinderrijmen. Eene kennismaking met het „Korrespondenzblatt” is echter, juist om de verscheidenheid in wezen en in taal, zeer aan te bevelen.

VII, 3: *Nörd. Glossar in Kopenhagen (wart, sludde)*. „Het handschrift der Koninkl. Bibliothek te Kopenhagen (oude Koninkl. verzameling van manuskripten, No. 1384 in 4°) bevat onder anderen een alfabetisch Latijnsch-Duitsch woordenboek van 80 bladen, uit welks begin ik hier eenige in het oog vallende woorden noteer: *Abdicare*, afsegghen, afkernen; *aconita*, wodendunk (wolfswortel); *napella* idem; *anas*, eijn waterhoneken, eijn **warte**; *astutes*, **sludde**, listig; *apprehensio*, dat erste ankament der vornust(?); *adolescensia*, groeiende tijd; *aquilinus*, rofnezet (arendsnest); *abilis*, belimpe, bevellic (bekwaam); *aureola*, eyn soppel (stralenkrans); *comedia*, bursank; *coagulum*, runtzal, laf (geronnen melk).

Sludde, listig, is naar mijn weten geheel onbekend. In Westfalen is een familienaam *Schludde*. **Warte** (waard, woerd) schijnt hier de *eend* in het algemeen te beteekenen.” JELLINGHAUS.

Is dit *sludde* ons *sluw*, dan doen wij voortaan beter de *w* bij het schrijven weg te laten. — Er is reeds meermalen getwist over de afleiding van *Altona*; de meening, dat het zooveel als *Alten Au* zou zijn, is weerlegd door het feit, dat noch van een *oude* noch van een *nieuwe au* (beek) bij Altona een spoor te vinden is. Eene andere meening wil in *alt* het Skr. *ard* (*ald*.) stroomen, bruischen, ontdekken. Diezelfde stam zou ook in *Neckar* (Nic-art), glanzende vloed, sluimeren. „Overtuigend is,” zegt Jellinghaus elders, „de samenstelling *Nag-alte*, *Altenau*, het Westfaalsche *Altena* en de *Elte* voor het bestaan van dienzelfden stam in den Holsteinschen en West-

faalschen stadnaam *Altona, Altena.*"¹⁾ — *Quanswis* BUCHHOLZ meent in het laatste deel de vertaling te zien van het Ital. *mente*: Quasimente = kwasi-(ge)wijs. Tot versterking van dit denkbeeld haalt hij o. a. ook het kerkelijke quasimodo aan. — Wij meenen, dat Prof. Kern de kwestie reeds met de fijne naald heeft aangeraakt en derhalve heeft opgelost.

Loquela. No. 1, Meimaand 1882. — *Verloren Vlaamsch* luidt de titel van de degelijke en wel doorwrochte studie, die in dit nummer voorkomt. Het woord „verloren” betreft een oud „leef, levee” in den zin van „brood.” Wij kennen: Eene *klippe* (Vl.), een *stuite* (Zeeuwsch *stoete*), eene *snede*, eene *knorre* (Vl.), eene *spie* (Vl.), eene *korst*, eene *slijse* (Vl.), een *stik* (Gron.) een *homp*, eene *kant*, eene *brug* (Friesch, N.-Holl.), eene *wegge* (Geld. Over. Drenth. Reeds bij Huyghens: Nieuwe-jaersche *wegghen*; Voorhout, 37) eene *bete*, een *brok*, een *brijzel* (Vl.), een *kruimel* broods; maar hebben we ook een naam voor „een brood in zijn geheel”? De Engelschen zeggen *a loaf of bread*, de Zweden *en lef bröd*, de Duitschers *ein leib butter*, *ein leib käse*, *ein leib zucker* en *ein leib brot*. Dit *loaf*, *lef*, *leib* zou bij ons *leef* moeten luiden. De Goten hadden *hlaib*: „*Il laif unsarana thana sinteina gif uns himma daga*”, ons voortdurend *leef* (brood) geef ons heden. — „*Hvan managans habaith hlaibans?*” Hoeveel brooden hebt gij? enz. *Gahlaiva*, hun woord voor *genoot*, is dus „iemand met wien men zijn brood deelt”, en zou thans *geleef* moeten luiden; wij bezitten echter daarvoor (ge) *maat*, eetgenoot; *gezel*, zaalgenoot, *genoot* zelf en *kameraad* (*cameratam*), kamergenoot; de Franschen hebben daarvoor *compagnon* (= *companionem*; *com* = *co* = *ge*, *panis* = *hlaib*, dus = *gahlaiva*, *geleef*), broodgenoot. De Germ. Frank. vorm zou moeten luiden *galève* of *galaiwe*, evenals de Franschen het Germ. *gahlaupan* verhaspelden tot *galopper*. De Engelschen hebben *mess-mate* eetgenoot; *mess* is de kost van samenspijzende lieden.

En wat is nu de zin van dit *hlaib* (b = v) Volgens de klankverschuiving beantwoordt de *h* aan *k* en de *v* aan *b*. Wij komen dus tot *kl. . b* of *kr. . b* (want *kl* = *kr*) en vinden werkelijk in het Grieksch *kribanos* of *klibanos*, een pan om brood in te bakken, een broodpan.

„Zulk eene broodpan bestond uit twee aarden, ijzeren of koperen teilen of testen, tusschen welke men het brooddeeg in de broodpan en in 't vuur stak, totdat het genoeg en tot brood gebakken was. Neemt twee zulke ijzeren pannen, vierkant ze en groeft ze van binnen uit in ruitjes; doet aan elk een ijzeren staart, maakt deze bij den nek aan elkaar vast op de wijze van eene schaar, en daar hebt ge ons *wafelijzer*, dat zeker te Rome en te Madrid niet onbekend was.”

¹⁾ Ook ons *Altena* bij Nijmegen aan de Waal.

„De Kortrijksche *leefkoeken* worden in zulke *clibanis* gebakken en wie zal het mij tegenspreken, dat in hun lieven naam het verkeerd begrepen *leefkoeke*, dus het woord *leef* niet is blijven hangen?” Kil. vertaalt „leefkoeck, liefkoeck, lijfkoeck” door *libum*. Het hoofddenkbeeld is „rondheid,” dat wellicht ook schuilt in het Lat. *corpus* (= hreeuw, reeuw [vgl. ons *reeuwen* en *reeroof*, *lijkroof*], Ohd. hrêo', Got. hrāv.) Een *leef* broods zou dus beantwoorden aan een *bolle* broods (Kil. *bol* = *panus rotundus*, rond brood. Die rondheid wordt eveneens aangeduid door het Fr. *tartine*, *tourteau*, en door ons *taari*, waarvan het M. Lat. *torta* de oorsprong is, en dit *torta* heeft weer zijn ontstaan te danken aan het hoofddenkbeeld van *hlaiif*, bol. In de *Vulgata*, de Lat. bijbelvertaling van Hieronymus Stridonensis, wordt een brood, in zijn geheel genomen, weergegeven door *torta panis* (*torta* van *torquere*, ronddraaien; *torta panis* dus bolle broods.)

Hieronymus nu, die ook lang onder de Goten te Konstantinopel vertoefde, alwaar op bevel van Johannes Chrysostomus (guldenmond) in 't Gotisch gepreekt werd, heeft daar waarschijnlijk het Got. *hlaiif* leeren kennen en wellicht nagebootst door het Lat. *torta*.

„Eindelijk,” zegt *Loquela*: „is mij nog eene Vlaamsche oude bijbelvertaling bekend van Gailliaerd, 1578, waaruit Oudemans in zijne *Bijdrage*, 4e deel. bl. 58, een mijner zeven *kikkar-lehems* ¹⁾ in 't Vlaamsch overneemt. Te weten Jeremia XXXVII, 20, staat er in 't Lat. van de *Vulgata* van Hieronymus: *Praecipit ergo rex ut daretur ei torta panis quotidie* (in 't Hebreeuwsch staat voor *torta panis* „*kikkar-lehem*”) . . . hetgeen Gailliaerd, volgens Oudemans overzet: „Ende liet hem des daechs een *leefbroot* gheven.” Zou nu Gailliaerd niet geschreven hebben *een leefbroot*? Zouden de drukkers, zooals zij meer doen, dit niet veranderd en, naar hun begrip, verbeterd hebben in *leefbroot*?

Ik voor mij zeg stoutweg: *Heurēka*, gevonden! Een *leef* brood is geen verloren Vlaamsch, het staat ten minste één keer geboekt, zoo niet meer, in een werk van 1578! *Krib*, *klib*, *libum*, *hlaiifs*, *laib*, *leib*, *loaf*, *léf* zijn niet zonder Vlaamschen weerklank.”

Men vergelijkte voor het begrip rondheid verder *een vla* (*flan*, sorte de tarte à la crème) en *mik* (in Gelderland, Fransch *miche*, pain blanc de forme ronde).

No. 2. Wiedmaand (Juni). — **Zantekoorn**: *Cha!* = een stemgebaar, waarbij men verachting, minachting, schier uitdaging tot strijd te kennen geeft. „*Cha!* 't en doet geen zeer!” zei de jongen, toen hij slaag had gehad. *Cha* wordt vaak *chacha*; die veel *chacha's*

¹⁾ Hebreeuwsch, dat eveneens „bolle broods” beteekent. *Kikkar* = *kirkar* = *kr-p* (*p* = *k*) = *hlaiif*? Zoo beweert *Loquela*. Dus *Lehem* is „brood” vgl. *Bethlehem*, broodhuis.

uitroept *chachait*: „Hij valt aan 't *chachaien*, 't is ne *chachaiere*. Loquela meent in dit woord een anderen vorm te zien van (*h*)*lachen* (*h**lach* en *chach*, door het wegvallen der *l*). Wij denken liever aan het oude woordje *scach*, schaterlach, en aan het ww. *scachen*, schateren, waarschijnlijk eene natuurnabootsing, evenals het Lat. *cachinnare*, het Gr. *kangchadzein*. „Met *lacchen* en *scacchen*” toch vinden we naast elkander. Men vgl. nog het Ndl. Wdk. op *gaggelen*. — Zijne oogen *verklaren*, d. i. „Zijne oogen eene kermesse verleenē,” of, zooals wij het uitdrukken: Laten weiden, vergasten, den kost geven. Evenzoo gebruikte Plautus reeds „*Oculis epulas dare*”, letterlijk ons „zijne oogen den kost geven.” — Iets over het oude *heiger* = reiger. „Het Oudhd. *heiguro* (Mlat. *hairō*, Fr. *héron*, Mndl. *heiger*) ontstond uit *hreigiro*, Ags. *hragra*, Nhd. *reicher*” zegt Grimm. De Franschen kennen daarenboven nog „*aigrette*, zekere kleine witte reiger, (waarom niet *haigrette*?) — *Pavane*: 1e vervallen huis, kot, keet, hut, kooi, enz.; 2. een slecht vrouwspersoon, die in een slecht huis, een *bordeel* (= planken huis, wat den oorsprong betreft) woont; 3. een man met eene vrouwestem, een *eunuch*; verder iemand; die met bedekte inzichten de vrouw nabootst; *leno*, waard van een *bordeel*.

Pavane wisselt af met *kabane*, *kavane*, hut. (Wij meenen, dat in dit *pavane* de oorsprong te zoeken is van het oude *plavant*, slecht, ontuchtig mensch, vgl. *pleisteren*, *pâtre*).

De Vlaamsche Wacht. No. 23 en 24. — *Een woord over Schellebelle*. Schellebelle is een lief dorp in Vlaanderen aan de Schelde, juist op eene plaats waar deze een elleboog vormt. Dit doet vermoeden, dat de naam afgeleid moet worden van het Mesogot. woord *bel* of *bela*, dat elleboog of kromming eener rivier beteekende. — Zoo zou ook *Denderbelle* „kromming van de Dender” beduiden. — *Galicismen*: Hij deed een *valschen stap* (*faux pas*), in plaats van „verkeerden stap”; hij had *schoon roepen* (*il avait beau appeler*), en dgl. zooals „hij heeft *schoon spreken* (voor *goed spreken*); niemand komt *tot zijn hulp* (*à son secours*) voor „hem te hulp”; *twee en half ure* (Vlaamsch), beter: om half drie (uur); te half drie (uur). Wij doen hier opmerken, dat *om* in den zin van *omstreeks* wordt gebezigd, en *te* de juiste tijdbepaling aangeeft; verder, dat de schrijfwijze te twee, drie *ure*, die vaak gebezigd wordt, wijl men in twee en drie rangtelwoorden meent te zien, afkeuring verdient; dat men moet schrijven te of om vijf *uur* (enk. als tijdbepaling) of *uren*; dat echter *te één ure* mag gebezigd worden.

Woordafleiding.

Telkens als er een boek uitkomt, wordt ons verteld, dat het moet dienen om „in eene lang gevoelde behoefte te voorzien” en ongelukkig zijn er tal van uitgevers, die tot groot nadeel van hun beurs ervaren, dat, al is de behoefte misschien *zeer* lang gevoeld, de menschlievende hulp des schrijvers niet wordt aangenomen en dat men òf in het geheel niet, òf niet door zijn boek, in die behoefte wil voorzien.

Eene behoefte is werkelijk lang gevoeld en juist in *die* behoefte is *niet* voorzien. De heeren Hendriks en Wikman gaven eene „proeve” van een *Woordenboek van Synoniemen* ter vervanging van Weiland en Landré en van Bruinings maar aan een *Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche taal* was en bleef behoefte bestaan en in hun wanhoop grepen velen nog steeds naar Terwen's boek, dat den zoekende van den wal in de sloot hielp. Het *Woordenboek der Nederlandsche taal* zal eenmaal ook in *die* behoefte voorzien, maar zoolang de schatkist gesloten blijft voor deze reusachtige, echt nationale zaak, zoolang zal het ontbreken aan medewerkers, die het werk met spoed kunnen ten einde brengen.

Voor het Fransch en het Engelsch, voor het Grieksch en het Latijn zijn groote en zelfs kleine handige woordenboeken, die de geschiedenis der woorden verhalen en den zin verklaren uit de samenstelling der woorden.

Prof. Dozy gaf indertijd *Oosterlingen* uit, bij v. Dale worden eenige woorden verklaard, Kramers geeft de samenstelling der bastaard-woorden en in de verschillende taalkundige tijdschriften die elkaar geregeld hebben opgevolgd heeft men even als in het onze eenige afleidingen gevonden.

Maar een meer afdoend hulpmiddel wordt ons eerlang geschonken.

„Dr. Johann Franck, thans privaat-docent in de Germaansche talen te Bonn, heeft het plan, het werk op het getouw te zetten, waarvoor hij alle vereischten in zich vereenigt en dat reeds lang met verlangen is te gemoet gezien: een etymologiesch woordenboek der Nederlandsche taal.

Na de mislukte poging van Terwen om in die leemte te voorzien, heeft de geleerde wereld vaak verwacht, dat een onzer taalbeoefenaars zich tot de taak zou aangorden om ons te verschaffen, wat men in de meeste landen reeds lang heeft, maar tot nu toe te vergeefs.

Dr. Franck nu, die enkele jaren geleden geruimen tijd te Leiden doorbracht als leerling van de heeren M. de Vries, Cosijn en Verwijs, heeft toenmaals getoond zoo diep in de eigenaardigheden en den oorsprong van onze taal te zijn doorgedrongen, dat, nu hij heeft op zich genomen, eene etymologische lijst te geven van alle woorden, welke in het Nederlandsch voorkomen, men met gerustheid de

volvoering van die taak aan hem kan overlaten. Dr. Franck heeft in de Middelnederlandsche bibliotheek van prof. Moltzer eene nieuwe kritische uitgaaf bewerkt van den „Alexander”, en in de *Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der Germanischen Völker* gaf hij, voor de eerste maal, de fragmenten van *Flandrijs* uit. Ten overvloede heeft prof. Cosijn aangeboden zijn steun aan het etymologische woordenboek te verleen; de redactie van het *Woordenboek* juicht de onderneming zeer toe. Het onlangs verschenen „*Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache von dr. Fr. Kluge, Privatdocenten an der Universität Straszburg*” zal als voorbeeld voor dit werk dienen.

Reeds in het voorjaar van 1883 zal de eerste aflevering van dezen arbeid, bij Mart. Nijhoff te 's Hage het licht zien; terwijl het voornemen bij schrijver en uitgever bestaat, het geheel binnen twee jaren te voltooien.”

Het bedoelde *Wörterbuch* van Kluge zal 600 bladz. groot 8° beslaan, 12 Mark kosten en tegen het einde van dit jaar compleet zijn. Eene proeve van bewerking van Franck's woordenboek is nog niet verschenen, maar onderstaande proeve uit Kluge's woordenboek moge den lezer overtuigen van de doelmatige korthed en heldere volledigheid van het werk, dat Dr. Franck tot voorbeeld dient. Het moge den lezer tevens overtuigen, dat met Terwen niets te beginnen is.

Amboß M. aus mhd. anebôz, ahd. anabôz M. ‚Amboß’, ein spezifisch deutsches Wort, zu ahd. bôzan, mhd. bôzen ‚schlagen, stoßen’, vgl. angl. beatan, engl. to beat ‚schlagen, stoßen (s. Beifuß, Beutel, boßeln). Ob ahd. ana-bôz einer Nachbildung des lat. incus (zu cudere) sein Dasein verdankt, bleibt unsicher Ähnlich gebildet sind die entsprechenden Bezeichnungen angl. anvil, engl. anvil (auch ahd. anafalz) ‚Amboß’, ndl. aanbeeld.

Ameise F. aus mhd. ameize (emeze, woraus nhd. Emse), ahd. ameiza F. ‚Ameise’, entsprechend angl. æmette, engl. emmet, art ‚Ameise’; das Etymon ist kaum zu gewinnen, da die Vokalverhältnisse der Tonsilbe nicht klar sind; meist denkt man an Verwandtschaft mit emsig, ahd. emizig (got. *amat-). Größere Verbreitung als Ameise hat ndl. ndd. mier ‚Ameise’, wozu kringot. miera (got. *miurô), angl. myra, engl. mire, anord. maurr ‚Ameise’ und weiterhin (als Urverwandte?) die abulg. mravij, zd. maoiri ‚Ameise’ (vielleicht auch μύρμηξ?) stimmen: eine über alle idg. Sprachen verbreitete Bezeichnung der Ameise fehlt.

Ameismehl N. ‚Kraftmehl’ aus mhd. amel, amer, ahd. amar ‚Sommerdinkel’; die nhd. Bedeutung weist auf Einfluß von gr.-mlat. amyion ‚feinstes Mehl’.

Amman *M.* aus mhd. *amman*, das verkürzte Nebenform zu *ambetman* ‚Amtmann‘ ist; eigtl. ‚Diener, Beamter‘, dann auch ‚urteilsprechende Gerichtsperson‘.

Amme *F.* aus mhd. *amme* *F.* ‚Mutter insofern das Kind von ihr genährt wird, Amme‘, ahd. *amma* *F.*; dazu anord. *amma*, ‚Großmutter‘, wahrscheinlich ein Naturlaut, da — zweifelsohne unabhängig vom Germ. — auch roman. und andere Sprachen ähnliche Worte für *Amme* haben, vgl. span. port. *ama*.

Ammeister *M.* aus mhd. *ammeister* aus *ambetmeister* wie *Amman* aus *Ambetmann*; mhd. *ammanmeister* und *ammeister* ‚Zünftermeister (von Straßburg)‘.

Ammer *F.* aus mhd. *amer*, ahd. *amero* (**amaro*) *M.* ‚Ammer‘ mit der Ableitung ahd. mhd. *amering* ‚Ammer‘, mlat. *amarellus*, das wohl nach dem deutschen Wort gebildet ist; ob ahd. **amaro* aus ahd. *amar* ‚Sommerdinkel‘ abgeleitet ist, ist so zweifelhaft wie die Beziehung zu *Amsel*.

Ampel *F.* aus mhd. *ampel* (auch *ampulle*), ahd. *ampulla* *F.* ‚Lampe‘, auch ‚Gefäß‘; in ahd. Zeit entlehnt aus lat. *ampulla*, ‚Fläschchen, Gefäß‘, woher auch anglf. *ampelle*, anord. *ampli* ‚Gefäß‘.

Ampfer *M.* aus gleichbedeutendem mhd. *ampter*, ahd. *ampfaro* *M.*; dazu anglf. *ompre* in gleicher Bedeutung; ob zu anord. *apr* (für **appr- ampra-?*) ‚scharf‘; doch wird dies meist nur von der Rälte gebraucht.

Amsel *F.* aus gleichbedeut. mhd. *amsel*, ahd. *amsala* *F.*; entsprechend anglf. *ösle* (*ös-* aus *ams-*), engl. *ousel* ‚Amsel‘; das gleichbed. lat. *mērula*, woher entlehnt ndl. *meerle* und engl. *merl*, kann für *mēsula* stehen und mit *Amsel* urverwandt sein. Unsicher ist die Beziehung zu *Ammer* und zu got. *ams* ‚Schulter‘.

Amt *N.* aus mhd. *ammet*, älter *ambet*, ahd. *ambaht*, *ambahti* *N.* ‚Dienst, Amt, Beruf, Gottesdienst, Messe‘, ein gemeingerm. Wort, entsprechend got. *andbahti* ‚Amt, Dienst‘ zu *andbahts*, ‚Diener‘, vgl. auch ahd. *ambaht* ‚Diener‘; anglf. *ambiht* *N.* ‚Amt, Dienst‘, *ambiht* *M.* ‚Diener‘ (bei Beginn der menzl. Zeit ausgestorben), ndl. *ambt*, asächs. *ambaht-skepi* ‚Dienst‘, *ambaht-man* ‚Diener‘. Das Verhältnis des gemeingerm. Wortes zu dem aus Cäsars *bell. gall.* bekannten gall.-lat. *ambactus* ‚Dienstmann‘, ist viel bestritten. Zunächst lassen sich die westgerm. Worte aus got. altgerm. *andbahta-* begreifen. und das echt germ. Aussehen eines solchen Wortes kann man nicht in Abrede stellen, auch wenn der Ursprung des *bahts* sich nicht mehr bestimmen läßt (*and-* ist Verbalpartikel, mhd. *an t=*). Gegen den germ. Ursprung des gall.-lat. *ambactus* führt man das Zeugnis des Festus

an: ambactus apud Ennium lingua gallica servus appellatur. Bei dem frühen Auftreten des gall.= lat. Wortes kann es nicht auffallen, daß die roman. Sprachen aus dem Vulgärlat. eine lat. Ableitung von ambactus mit der Bedeutung ‚Gesandtschaft‘ ererbten, vgl. ital. ambasciata und frz. ambassade; s. *Ammann*.

Ter vergelijking volge hier, wat Terwen zegt aangaande *ambt* en *aanbeeld*.

Ambacht, znw. O. — *en*; angels. *ambeht*, *embiht*, *ambyht*, *yambeht*; goth. *andbahtei*; oudd. *ampaht*, *ambaht*, *ambet*; ijsl. *embaeti*, dienst; zw. *ambete*; deen. *embede*. Het woord komt van eenen wortel *am*, *om*, die volgens de zamensluiting der lippen, het zamen zijn, het zamen houden, de verbinding te kennen geeft, waartoe ook *zaam*, *verzamelen*, enz. behoort. (Z. *zaam*). *Acht*, *ih*t of *ede* is slechts een uitgang. Het is dus eigenlijk verbinding, verzameling, dat gene, waartoe men verbonden is, pligt, dienst, dienaar, bestuur. Hiervan kwam het goth. *andbahts*, een dienaar, vasal, verlatijnscht, *ambactus*. Volg. *weil.* komt het van *achten*, (acht geven) en het celtische *amb*, *om*, rondom. Volgens *schwenk* van *and*, ons *ont* en het goth. *bahtjan*, bieden, in gebieden, dienen.

AMBT, znw. O. — *n*; zamen getrokken uit *ambacht* door de zachte uitspraak van den uitgang *ih*t, *ede*; deen., hoogd. zw. *amt*.

APOSTEL-, BISSCHOPS-, RIJKS-, SCHOUT-, EER-, PREDIK-, AMBTELOOS, bijv. n. en bijw. AMTELOOSHEID, V.

AMBTENAAR, znw. M. — *s*, — *en*.

BEAMETE, znw. M. en V. — *n*. Eigenlijk het verleden deelw. van het ww. BEAMBTEN, iemand een ambt geven, dat niet in gebruik is.

AMBASSADEUR, znw. M. — *s*; fr. *ambassadeur*; it. *ambasciatore*; sp. *embazador*; Van het middeleeuwsch latijnsche *ambasciator*, hetwelk van *ambacht* gevormd werd; oorspronkelijk geeft het dus een dienaar te kennen. AMBASSADE, V.

Aanbeeld, znw. O. — *en*; [aembaelb]; eng. *anvil*; angels. *anfilt*; neders. *ambolt*; van *aan* en *fillen*, *billen*, *håltten*, slaan, kloppen, en dus met *bijl* van denzelfden oorsprong. Zoo komt het lat. *incus* van *in* en *culere*, slaan, en op gelijke wijze het hoogd. *ambosz*, oudd. *anapoz*, middelh. *anpos* van *an* en *boszen*, *botzen*, *bottten*, *battten*, slaan (Z. *bot*.)

Vergelijken we nu Terwen met *Klu*ge en vooral met het *Woor-*
denboek dan zien we, hoe de eerstgenoemde eene reeks woorden in verschillende talen opgeeft, zonder eenige historische volgorde. Met *ambacht* komen niet minder van *vier* ags. woorden overeen, daarna *drie* ohd. maar zonderling genoeg, is er geen sprake van den vorm, die het woord voor weinige eeuwen had, in het mnl. Alsof dat niet

genoeg ware, verklaart de schrijver, dat *zijne* afleiding *niet* gedeeld wordt, door Weiland en door Swenck, die beide zeker nog al gezag voor hem moeten hebben, zal hij noodzakelijk achten, hun meening bij zijn werk aantehalen. Zonder eenig bewijs wordt eenvoudig aangenomen, dat *ambacht* komt van eenen wortel *am* (of *om*, natuurlijk, de eene letter of de andere, wat zou dat!) en dat die wortel beteekent „het zamen zijn, het zamen houden, de verbinding en wel wegens... „de zamensluiting der lippen.” Dat moest dan bij *em*, *im*, *um*, *ym* ook het geval wezen; want bij alle worden de lippen samengetrokken! *Hoe* de daarop saamgebrachte woorden iets met elkaar te maken hebben, *waaruit* blijkt, dat de woorden met zoo wijd uiteenlopende beteekenis verwant zijn, daarover bij Terwen geen woord. Bij *aanbeeld* zijn ook alweer de naastverwante vormen niet opgegeven.

Het woordenboek geeft:

Aanbeeld, znw. onz. mv. — *beelden*, verkl. — *beeldje*. Mnl. *anebilt*, *aenbilt*, *aenbelt*, bij KIL. *aenbeld* en *aembeld*, later ook *anbeeld* en *ambeeld*, thans nog wel *aambeeld* gespeld, doch verkeerd, als zijnde afgeleid van het ww. *aanbillen*, aankloppen, kloppen of slaan aan of op iets. De mnl. vorm *anebilt* stelt het buiten twijfel, dat het eerste gedeelte het bijw. *aan* is, hier gebezigd in den zin van *aanraking* (34, a). *Billen* ohd. *billôn*, mhd. *billen*, thans *hakken*, *houwen*, heeft hier de oude beteekenis van *slaan*, *beuken*: Zie **BEELD** en **BILLEN**. *Aanbeeld* komt derhalve in vorming overeen met *aanzicht* van *aanzien*, nml. *aenticht* van *aentien*, en in vorm en beteekenis met nhd. *ambosz*, ohd. *anapôz*, van *pôzan*, *bôzjan*, slaan; met ags. *anfilt*, eng. *anvil*, van osaks. *filian*, ofri. *filla* geeselen, slaan; en met lat. *incus*, *incudis*, van *cadere*, slaan, smeden.

Daar het woord van *billen* is afgeleid, is de *e* uit *i* ontstaan, gelijk ook mnl. *anebilt*, *anebelt*, leert. Over de reden waarom de *e* den volkomenen of helderen klank heeft aangenomen, zie bij **BEELD**.

Dat aangaande *ambassadeur* bij Terwen eigenlijk niets medege-deeld wordt, is duidelijk genoeg; welke taal is het woord oorspronkelijk, van waar is 't tot ons gekomen? Daarvan geen woord.

Men geve er acht op, hoeveel vragen de verklaring uit het *Woordenboek* beantwoordt en hoevele Terwen; bij den laatste blijft nog ongeveer *alles* te vragen; de antwoorden ontbreken.

We verheugen ons in de aangekondigde uitgave van Dr. Frank's boek, we wenschen den schrijver kracht en lust en den uitgever een goed debiet.

RED.

Vragen.

1. Hoe dien ik de cursieven te ontleden?

Ik ben *mijne les* vergeten, -
 De vijand was *ons leger* genaderd.
 Ik ben *hem* overal gevolgd.
 Hij was om 5 uur *de wandeling* al begonnen.

Het gaat toch niet aan, te zeggen, dat het werkw. *zijn* hier in de plaats is getreden van *hebben*, zooals in 't Fransch.

Is dan *mijne les* enz. voorwerp (4 nvl.) van *vergeten zijn*?

2. De hoogleeraar Brill en in navolging van hem de taalkundige Van Dale willen, dat men bijv. zegt:

De zonen van Lodewijk den Vromen.

Nu leerden wij voor dien tijd, dat we hadden te schrijven: *den Vrome*, op grond van overeenkomst met *den rijke*, *den bode*, enz. Mag men hier *den vorm geheel negeeren* door op te merken, dat de uitdrukking eigenlijk beteekent:

De zonen van *den vromen* Lodewijk?

3. Ik eet *om* te leven.

Ik verliet de stad *zonder* hem gezien te hebben.

Ik verliet de stad *na* hem gezien te hebben.

Ik verliet de stad *voor* hem gezien te hebben, enz.

In den eersten zin noemt ieder het partikel *om* een voegwoord. Kan men *zonder*, *na*, *voor* enz. evenzoo voegwoord noemen?

4. Tollens zegt in *Bij den dood van een Kamermeisje*:

Zij won het hart, *nog eer* zij sprak.

In den zin:

Zij won het hart, *eer* zij sprak,

noemt ieder *eer* een voegwoord. Maar, hoe noemt men nu het woordje *nog*. Kan een voegwoord dan een bepaling bij zich hebben?

5. a. De boer ziet den ploeg *drijven* door de stoppels,
 (Hildebrand).

b. De zwaan zag den ring op de plompen *drijven*.

Drijven in zin a beteekent: *gedreven worden*.

„ in zin b „ *drijvende*

Hoe dien ik nu *drijven* in deze zinnen in de taalkundige ontleding te noemen?

6. De werken over spraakleer zeggen ons, dat de vormen, *wrocht*, *gewrocht* ontstonden uit *worcken*, *werken*. (Zie ook *Woordenlijst* van De Vries en Te Winkel.) Hoe dat te verklaren? *Een wonder wrochten*?

7. De Nieuwe Spelling wil, te recht: *allerwegen* en ieder moet dit billijken. Doch hoe te verdedigen de schrijfwijze *halverwegen* (Zie *Woordenlijst*) naast *achterwege*, *deswege*, *mijnentwege*?

En waarom wil zij: *DIENvolgens*, *DIENovereenkomstig* naast *blootshoofds* enz.

8. Bij Van Dale (*Zinsontleding* 1e stukje) vind ik onder § 12 zinnen, als:

Hij is *uit*. Het liedje is *uit*. Die kaars is *aan*. De zon was *op*. Het geld was *weg*. De wind is *om*.

Hoe heeten de onderstreepte woorden? Is het wel geoorloofd hier als redmiddel de opmerking aan te wenden, dat de zinnen beteekenen:

Hij is *uitgegaan*. Het liedje is *uitgezongen*. Die kaars is *aan-gestoken*. De zon was *opgegaan*. Het geld was *weggeraakt*. De wind is *omgedraaid*? Bij 't *ontleden* geldt toch in de eerste plaats de vorm? En bovendien in uitdrukkingen, als:

Die jongen *daar*. Onze vriend *hier*. God *hierboven*. *Reeds* de Pheniciërs kenden het glas. *Schier* ieder groot genie is het kind van een grooten tijd enz., vinden we ook bijwoorden als bepaling van zelfstandigheden.

Nu is mijn vraag: *Is de gewone definitie van het bijwoord te eng, of wel dienen we hier bij 't ontleden wat te geven en te nemen?*

9. In: *Ik schiet den haas DOOD*.

heet *dood* een BIJV. NW. als bepaling van *haas*, maar hoe heb ik *dood* te noemen in den zin:

Ik heb den haas *doodgeschoten*.

Het zal toch niet aangaan te schrijven:

Ik heb den haas *dood* geschoten.

Wie zal er op een *dooden* haas nog schieten?

Men zou dit ééne voorbeeld met tal van anderen kunnen vermeerderen bijv.

Ik heb het glas *leeggedronken*,

Ik heb de deur *blauwgeverfd*.

Is in dit geval *dood*, *leeg*, *blauw* dan niet een bepaling van de werking en dus BIJWOORD?

R.

10. Ik lees in STARING'S „Verjaardag” (Zie bl. 66 der Volksuitgave):

„Zoo sprak het *diep* van *Ons*. *Des Vreemdlings* was het *droog*.

Hoe dien ik dit te verklaren?

11. In het Voorspel van *Gijsbr. van Aemstel* lees ik vers 56 en volgende:

„En 'k zie eerlang ons zilvren kruisen
 „Bezaait met goud van starren, *eerst ontdekt*,
 „En 't wapen, tot een Hemelsch teeken
 „*Omhoogh, van mist noch aardschen damp bevekt*,
 „Den Zeeheld hart en moet inspreken.”

Het onderstreepte vooral is mij niet helder.

12. Men heet het woordje *niet* in de taalk. ontleding ontkennend *bijwoord*. Is dit wel juist? Was het een bijwoord, dan moest de zin: *Ik lees niet* — toch uitgebreid of bepaald heeten. Hoe heb ik nu een zin als: *Ik lees niet* — taalkundig te ontleden?

13. Moet ik zeggen:

De omtrek eens cirkels is 2 maal *den* straal of *de* straal.
 Waarom?

14. Hoe dien ik in de taalk. ontleding te benoemen een *derde*, een *vierde* enz. in uitdrukkingen als:

Dit kost een *derden*, een *vierden* gulden of
 Dit kost een *derde*, een *vierde* deel van een gulden!

15. Is het werkwoord *beteekenen* transitief? Dien ik dus te schrijven:

Het woord *dwerg* beteekent *eenen* *kleinen* *man*.

En in den lijdenden vorm:

Door het woord *dwerg* WORDT een kleine man BETEKENEND!

Staat dus b.v. in den zin:

Volgens het volksbijgeloof BETEKENENT een komeet *oorlog*, *pest*, *hongersnood*,

oorlog, *pest*, *hongersnood* als rechtstreeksch voorwerp in den 4en nvl. Hoe dit dan te rijmen met den zin:

Dit portret is de koning (1 nvl.)
 Dit portret beteekent den koning (4 nvl.)

16. V. Dale zegt § 8 van het 1e stukje der *Zinsontleding*:

„Hij *lijkt* of *schijnt* een dwaze (1 nvl.)
 Hij *geleek* of *scheen* een razende (1 nvl.)

wat eigenlijk zijn moest:

Hij *lijkt eenen* dwaze (3 nvl.)
 Hij *geleek eenen* razende (3 nvl.)

Zoo ook zegt men:

Hij *lijkt een eerlijk* man te zijn.”

Nu vraag ik, hoe heb ik taalk. te ontleden uit de *Opgaven* (bl. 11.)

Zij leken *razenden*;

Hij zal een *dwaze* gelijken;

Is dit: *razenden*, een *dwaze*, nu 1e of 3e nvl.? En is men niet verplicht te schrijven:

Hij lijkt *eenen* eerlijken man te zijn,
als een uitheemsche vorm voor:

Hij (het) lijkt, dat hij *een eerlijk* man is;

Zooals men zegt:

Laat dit *uw*en vriend zijn ,

d. i.

Laat toe, dat dit boekje uw vriend is.

(Dit is immers de accusatief cum infinitivo?)

17. In den zin:

Het is goed, dat gij gekomen zijt, of:

Het ontbreekt hem aan geld,

noemt men *HET*: *persoonlijk vnw. onz. enkelv. 1 nvl.*

Hoe moet ik nu benoemen, het woordje *er* in

Er ontbreken boeken.

Er is een man, die u wil spreken.

Is dit ook *persoonlijk vnw.*? En heeft het ook geslacht, getal en naamval!

Of moet ik met Terwey § 22 (2e druk) aannemen, dat *er* (eigenlijk *daar*) eene bepaling is van plaats dus *bijwoord*; en niet mag gelijk gesteld worden met het gramm. onderwerp *het*.

X en Y.

18. Is de uitdrukking: *Heelkundige gebreken*, voor: Gebreken waarvan de genezing tot het gebied der heelkunde behoort, te verdedigen en aanbevelenswaardig?

S.

Bijbel en Volkstaal.

In de voorrede van zijn „Bijbel en Volkstaal” ¹⁾ zegt Dr. E. Laurillard o. a.: „voor opgaven tot aanvulling (der spreuken en gezegden aan den Bijbel ontleend) „waar ik iets vergeten heb, houd ik mij ten zeerste aanbevolen.” — Daar nu „Bijbel en Volkstaal” in het licht verschenen is en zekerlijk wel in veler handen zal gekomen zijn en *Noord en Zuid* een tijdschrift voor taal is, dat veel lezers telt, dacht ik, dat het èn bij den schrijver van „Bijbel en Volkstaal” èn bij de redactie van „Noord en Zuid” wel *in goede aarde zal vallen* 2), ²⁾ als ik hier een poging ga wagen, om bovenbedoelde opgaven aan te vullen. In mijn *binnenste* ³⁾ zou ik blij zijn, ja ik zou van *vreugde (blijdschap) opspringen* 4) als door bevoegde beoordeelaars bevonden mocht worden, dat mijn zwakke poging daartoe aangemerkt kan worden, als het *bijbrengen van een steentje* 5), al zij het dan niet „tot het oprichten van een teeken” 5), doch een steentje aan ons taalgebouw. Met schroom doe ik het echter, want ik gevoel dat ik op het gebied van Taal en Letterkunde in vergelijking met mannen als Dr. Laurillard slechts *een nietige worm ben* 6). Daarom geef ik ook gaarne mijn oordeel aangaande de afkomst van de zoovevengenoemde en volgende spreekwoorden, spreuken, spreekwijzen of gezegden voor een beter, gedachtig aan het spreekwoord: *min-derman moet voor meerderman zwichten* 7). 't Is ook *één uit duizend, een duizendluk*, of 't moet wel *duizendnauw lukken* 8) als alle uitdrukkingen aan den *Bijbel* ontleend zijn. Ik durf er althans *bij mijn ziel* 9) niet op te zweren, noch ook te verzekeren, dat het *wis en waarachtig* 10) is, ofschoon het opmerkelijk is, dat alle in hun eigenaardige beteekenis of een, die er zeer nauw aan grenst eens of meermalen in den Bijbel gebezigd zijn.

2) Zie Math. XIII : 23. Markus IV : 8. Luk. VIII : 8.

3) I Sam. XXV : 37. Ps. CIX : 22. Spr. XIV : 33; XXVI : 24. Jes. XXVI : 9. Jerem. IX : 8. Ezech. XI : 19; XXXVI : 26.

4) Job III : 22; XX : 18. Ps. LX : 8; LXVIII : 4; CVIII : 8. Spr. XI : 10; XXVIII : 12. Jes. V : 14. Jerem. XI : 15. Hosea IX : 1. Hab. III : 18. Zef. III : 14.

5) Gen. XXXI : 45 enz.

¹⁾ *Bijbel en Volkstaal* is het bekroonde antwoord op een prijsvraag door de *Hollandsche maatschappij van fraaie kunsten en wetenschappen* in het jaar 1874 uitgeschreven. Men verlangde „opgave en toelichting van spreuken of gezegden in de Volkstaal, aan den Bijbel ontleend.” Dr. Laurillard bespreekt in zijn *Bijbel en Volkstaal* 500 der bedoelde spreuken of gezegden.

²⁾ De reden waarom de *eerste* uitdrukking met no. 2 genummerd is, is daarin gelegen, dat ik bij de correctie der proef no. 6 heb doen vervallen, en om nu weer aansluiting in de nummering te verkrijgen, kwam het mij het minst onslachtig voor no. 1-5 te veranderen in no. 2-6.

Noord en Zuid, 5e Jaargang.

6) Job XXV : 6. Ps. XXII : 7. Jes. XLI : 14.

Opmerking: Men denke hier ook aan *wormpje*, wel eens gezegd van een teeder, klein kind, van een wichtje. (Zie hiervoor inzonderheid Job XXV : 6.)

6) Job XXVI : 14.

7) Gen. XXV : 23. Math. X : 24. Luk. VII : 40. Rom. IX : 12.

8) Job IX : 3; XXXIII : 23. Pred. VI : 28.

9) I Sam. XVII : 55. II. Sam. XI : 11; II Sam. XIV : 19.
II Kon. II : 2.

10) Jerem. XLII : 5.

Opmerking: Om de door mij verzamelde *spreekwoorden enz.* van A tot Z 11) geregeld op te geven, zal ik ze naar het woord, dat als het gewichtigste of als een der gewichtigste kan aangemerkt worden, *alphabetisch* rangschikken. Echter zal ik, waar zulks geschikt kan, ook andere, welke naar die rangorde nog niet vermeld zouden moeten worden, vermelden, om zóó te trachten het lezen ervan wat aangenamer te maken.

11) Openb. I : 8.

A.

Absalom: Het gaat hem als Absalom 12).

Deze uitdrukking, die men wel eens hoort, wanneer iemand, die, hier of daar bukkende onderdoor loopende, zijn hoofd of hoofddekseel stoot, is naar alle waarschijnlijkheid wel ontleend aan hetgene men van *Absalom* opgeteekend vindt in II Sam. XVIII : 9. Ook hoort men wel eens een man, die gewoon is lange haarlokken te dragen, een *Absalom 13)* noemen. Ik weet er zelfs een voorbeeld van, dat iemand wegens zijn lang hoofdhaar den bij- of scheldnaam van *Absalom* kreeg. Deze zinspeling op *Absalom* bevestigt dus wat Dr. Laurillard (zie Bijbel en Volkstaal pag 6) aangaande de zinspeling in de volkstaal op de lange haren van Absalom zegt.

Adam: adammen; Adam! gij zult werken. 14)

Wanneer iemand in *het zweet zijns aanschijns* staat te werken en hij door een medelijdend voorbijganger beklaagd wordt wegens zijn zwaren arbeid en ik hem dan de verzuchting: ja, man! 't is hier *adammen* of wel: 't is hier: *Adam! gij zult werken* hoor slaken, dan komt altijd de gedachte bij mij op; zouden die uitdrukkingen niet even als in *het zweet zijns aanschijns arbeiden* of *zijn brood eten* (zie B. en V. pag. 69) het verhaal van het eerste menschenpaar uit het Paradijs ten grondslag hebben, dat we vermeld vinden in Gen. III?

Opmerking: *adammen* is een van de weinige *werkwoorden*, die

in de volkstaal gehoord worden en van *eigennamen van personen* gevormd zijn. Zoo is ook *jonassen*, waarover we te gelegener plaatse zullen spreken, een van die weinige.

Apostelen: Er zijn martelaars, zoowel als apostelen 15).

Al is, althans voor zoover ik weet, het woord *martelaar* niet als een bijbelwoord aan te merken, het woord *apostel* toch wel. En daar *martelaar* hier als *tegenstelling* van *apostel* dient, heb ik gemeend ook dit spreekwoord hier te mogen vermelden.

Wanneer men iemand iets ziet doen en hij toont daarbij een tobbert te zijn, die wel zijn uiterste best doet, doch in weerwil daarvan een echte tobbert blijkt te zijn, dan zegt men wel tot hem, om te bewerken dat hij in zijn verdere pogingen niet moedeloos *het hoofd zal laten hangen* 16) vergoelijkend: *Er zijn martelaars, zoowel als apostelen*, alsof men hem er tot troost en bemoediging op wijzen wil, dat ook vroeger allen niet geroepen waren om het verheven zendingswerk der Apostelen te verrichten, dat evenmin allen kunnen uitmunten in kunstvaardigheid, vlugheid of handigheid; doch dat desnietteenstaande ook de *martelaars*, al waren ze lijdens, tobberts een prijzenswaardige rol vervulden, even als iemand lof en aanmoediging verdient voor zijn ernstige pogingen om iets flink en vlug te doen.

16) Klaagl. II : 10.

B.

Babel: Is dit niet het groote Babel, dat ik gebouwd heb? 17).

Deze vraag legt men iemand wel eens op de lippen, die zich steeds met stuitenden trots verheft op hetgene hij tot stand brengt. Al zij nu *het hart* 18) van zoo iemand niet *verstokt* 18) als dat van een *Nebukadnezar*, al lijkt hij niet van *kop (top) tot teen* 19) op dien trotschen heerscher der oudheid, die eenmaal in zijn opgeblazenheid die woorden sprak; al zou hij, zoo hij een tijdgenoot van hem geweest ware, wellicht niet gaarne een *bloedvriend* 20) of een *zielsvriend* 21) van dien tegen den Allerhoogste *rebellereenden* 22) koning genoemd zijn, toch valt het niet te ontkennen, dat zoo iemand *zijn hart gezet heeft* 23) op uiterlijken praal, dat hij in meerdere of mindere mate enkele min gunstige karaktertrekken met *Nebukadnezar* gemeen heeft en dat hij gaarne hoort, dat men zijn lof *witbazuint* 24).

17) Daniël IV : 30.

18) II Kron. XXXVI : 13. Jes. LXIII : 17.

19) II Sam. XIV : 25. Job II : 7. Jes. I : 6.

20) Ruth III : 2.

21) I Sam. XVIII : 1 en 3.

Opmerking: Is volgens Dr. Laurillard *zielslief* (zie B. en V. pag. 80) ontleend o. a. aan hetgene we in I Sam. XVIII : 1 en 3 aangaande het verbond van vriendschap tusschen *David* en *Jonathan* lezen, dan is het m. i. niet onmogelijk, dat ook *zielsvriend* daaraan ontleend is.

- 22) Neh. II : 19; VI : 6. Jes. XXXVI : 5. Ezech. II : 3; XVII : 15. e. a. p.
 23) II Sam. XIII : 20. Ezech. XLIV : 5.
 24) II Sam. XX : 1. Jes. LVIII : 1. Joël II : 1.

Bergen verzetten: *Hij kan wel bergen verzetten* 25).

Wijst Dr. Laurillard in zijn B. en V. (zie pag. 83) op het gebruik van *bergen verzetten*, wanneer men te kennen wil geven wat een bemoediging, wat een zedelijke kracht, in welke de gemoedelijke christen *volharden kan tot het einde toe* 26), ja tot zijn *dagen vervuld zijn* 27) en hij *den dood moet sterven* 28), *weggenomen wordt* 29) of *totdat hij den geest geeft* 30) en *den vrede ingaat* 31), er gelegen is in zijn geloof en zijn vertrouwen op zijnen God; zoo ook zegt men van iemand, die door groote *lichaamskracht* uitmunt: hij is een kerel als een reus, *hij kan wel bergen verzetten* of ook: *hij kan wel leeuwen en beren verslaan* 32).

Wordt het gebruik der onder 25 genoemde uitdrukking in haar eerstgenoemde beteekenis door Dr. Laurillard m. i. terecht ontleend aan Math. XVII : 20 en XXI : 21, even goed kan m. i. haar gebruik in de door mij genoemde beteekenis ontleend zijn aan Job. IX : 5: „Die (n.l. God) *de bergen verzet*, dat ze het niet gewaar worden, die ze omkeert in zijnen toorn”.

Daar de uitdrukking *leeuwen en beren verslaan*, behalve dat ze in gelijke beteekenis met *bergen verzetten* gebruikt wordt, ook wel in haar gebruik de nevingedachten van *moed* en *schrander overleg* toelaat, is het m. i. niet onmogelijk, dat ze ontleend is aan I Sam. XVII : 36: „Uw knecht ¹⁾ (n.l. David) heeft zoo den leeuw als den beer geslagen. enz.”

¹⁾ Wordt *knecht* hier gebruikt in de algemeen gangbare beteekenis van *dienstbare*, in sommige streken van ons land hoort men ook het woord *knechtje* 34) gebruiken, om er een manlijken *spruit* 35) mede aan te duiden. Mijns inziens is zoowel *knechtje* als *spruit* als een Bijbelwoord aan te merken, dewijl ze beide vaak uit den mond van *den gemeenen man* 36) gehoord worden en beide bij herhaling in de genoemde beteekenis in den Bijbel voorkomen.

34) Exod. II. Rig. XIII. Job III : 3. Jes. VIII : 4. Zach. VIII : 5.

Opmerking: In sommige nieuwe overzettingen leest men in plaats van „knechtje” *jongskens* en van „knechtjes” *jongens*.

35) Job V : 25; XXVII : 14.

36) Jes. II : 9; V : 15.

Zoo iemand, die *bergen verzetten en leeuwen en beren verslaan kan*, ziet niet lichtelijk *leeuwen op den weg* 33); wanneer hij een moeilijke taak te verrichten heeft.

- 25) Job IX : 5.
- 26) Math. X : 22; XXIV : 13. Mark. XIII : 13.
- 27) I Kron. XVII : 11.
- 28) I Kon. II : 37 en 42; II Kon. I : 4, 6 en 16; II Kon. VIII : 10
- 29) II Kon. II : 9 en 10.
- 30) Gen. XXV : 17. Job III : 11; X : 18; XIII : 19; XIV : 10; XXVII : 5; XXIX : 18; XXXIV : 15.
- 31) Jes. LVII : 2
- 32) I Sam. XVII : 36.
- 33) Spr. XXII : 13; XXVI : 13.

Blinde: Als de blinde den blinde leidt 37) zal een verstandig mensch *zijn hoofd daarover schudden* 38), want hij ziet in, dat *ze beide in den put zullen vallen* 37). Zulke blinde leidlieden *verstaan geen reden (redenen)* 39), maar *ze zijn wijs in eigen oogen* 40). Zij *nemen* 41) den raad van een ander, die hun *het rechte pad* 42) wijst niet *ter harte* 41). Zulken hooren naar geen vermaningen en zien den put niet, die aan het einde van hun dwaalweg gevonden wordt, want ze zijn *hoorende doof en ziende blind* 43). Alle terechtwijzing *valt* 44) bij hen *op een rotsgrond* 44). Maar eindelijk vallen ze in den put en al *trekken ze dan de haren uit hun hoofd* 45), ze moeten dan ondervinden, dat de gevolgen van hun verblindheid en eigenwaan toch eindelijk *op hun eigen hoofd (kop of kopje) terechtkomen* 46). Dan is het te laat en hebben ze natuurlijk geen goeden raad meer *van doen* 47).

- 37) Luk. VI : 39.

Opmerking. Op pag. 87 van B. en V. spreekt Dr. Laurillard wel van *blinde leidlieden der blinden*, maar de uitdrukking: *als de blinde den blinde leidt, vallen ze beiden in den put* vind ik niet door hem opgeteekend. En toch is er verschil in beteekenis, ook door het gebruik aangewezen. Zegt men van iemand, dat hij *een blinde leidman der blinden* is, dan wil men daarmede de *persoonlijkheid* van den leidman en van degenen, die hem als hun *leider* aangenomen hebben of erkennen karakteriseeren, maar door het gebruik van de uitdrukking *als de blinde enz.*, die gewis aan denzelfden tekst als *blinde leidman der blinden*, alsook aan Luk. VI : 39, ontleend is, wijst men op de rampzalige *gevolgen*, welke zoo'n *blinde leiding der blinden* noodzakelijk na zich moet slepen. Het moet echter eenige bevreemding wekken, dat men bij voorkeur het woord *put* in plaats van *gracht* gebruikt, welk laatstgenoemd woord toch op de beide genoemde bijbelplaatsen gebezigd is. Ik heb mij

afgevraagd: zou ook het gebruik van *gracht* en *put* in twee uitdrukkingen van gelijke strekking van Jezus aanleiding hebben kunnen geven tot die woordverwisseling? (vergelijk Math. XII : 11 en Luk. XIV : 5). Al durf ik hier niet beslissen, toch wijs ik er op, dat men bij voorkeur *put* in plaats van *gracht* gebruikt, wanneer men zich in de volkstaal van een der zoeven bedoelde gezegden bedient, om daarmee het volbrengen van een christelijke daad te rechtvaardigen, al strijdt ze dan ook tegen een bekrompen opvatting van de sabbaths- of zondagsviering. Men spreekt dan immers nooit, om de *noodzakelijkheid* van die daad uit te drukken en het volbrengen ervan te rechtvaardigen van: *een schaap in de gracht* (zie Math. XII : 11), maar wel van: *een os in den put* (zie Luk. XIV : 5).

Misschien ook heeft de omstandigheid, dat een *put* beter een aanschouwelijk beeld van verderf en ondergang geeft dan een *gracht* mede tot de verwisseling aanleiding gegeven. *Vindt* 48) niet een mensch naar de volksspraak *zijn graf* 48) (hier in *letterlijken* zin) in het kerke-*putje*?

38) Ps. CIX : 25. Jerem. XVIII : 16.

39) Spr. I : 2.

40) Jes. V : 21.

41) I Sam. IV : 20. Spr. XXIV : 32. Jes. XLII : 25; LVII : 1. Klaagl. III : 21.

42) Ps. XXVII : 11.

Opmerking. Is volgens Dr. Laurillard de uitdrukking *in het rechte spoor* (zie B. en V. pag. 65) aan de Spreuken en de Psalmen ontleend, mij dunkt dat dan ook de uitdrukking: *al of niet op het rechte pad zijn* wel aan de laatst genoemde ontleend kan wezen.

43) Ps. CXV : 5 en 6; CXXXV : 16 en 17. Jes. VI : 9. Math. XIII : 13.

44) Math. XIII. Mark. IV. Luk. VIII

45) Esra IX : 3.

46) I Kon. II : 44. Esther IX : 25. Joël III : 4 en 7.

47) Job XXX : 13.

Opmerking. In sommige nieuwe overzettingen leest men in plaats van *van doen* „van noode”: „Zij breken mijn pad af, zij bevoorderen mijne ellende; zij hebben geen helper *van doen* (*van noode*)”.

48) Job. III : 22.

Opmerking. Hier wordt, zooals gewoonlijk, *zijn graf vinden* in *overdrachtelijke* beteekenis voor *den dood vinden*, om het leven komen gebezigd.

Brood: Een mensch kan bij brood alleen niet leven 49) denkt of

zegt allicht iemand, die zich niet tevreden gevoelen kan door een gepaste voldoening aan lichamelijke, stoffelijke behoeften. Hij gevoelt ook behoefte aan voedsel voor verstand en hart, aan geestelijk voedsel. Hij vraagt, wanneer hij iemand ziet, die wèl *bij brood alleen kan leven*, die daarbij lui en vadsig is en zich aan zingenot overgeeft: *wat zal het einde dezer dingen zijn?* 50). Hij ziet dan in, dat zoo iemand *zich en anderen al spoedig tot een last moet zijn* 51), dat zoo een allicht *kwade (slechte) praktijken gaat najagen* 52) en spoedig bij alle weldenkenden *in een kwaden reuk zal staan* 53).

49) Math. IV . 4.

50) Dan. XII : 8.

51) II Sam. XIX : 35. Job VII : 20.

52) Ps. CXIX : 150.

Opmerking. In sommige nieuwe overzettingen leest men in plaats van „kwade praktijken *snoode plannen*: „Die *kwade praktijken (snoode plannen)* najagen genaken mij, zij wijken verre van uwe wet.”

53) Het komt mij niet onmogelijk voor, dat genoemde uitdrukking aan Paulus' woorden, opgeteekend in II Corinthe II : 15 en 16 kan ontleend zijn, evenals de tegengestelde uitdrukking „in een *goeden reuk staan*”: „want wij zijn Gode een goede reuk van Christus, in degenen, die zalig worden en in degenen, die verloren gaan: dezen wel *een reuk des doods ten doode*” (= een *kwade reuk*), „maar genen *een reuk des levens ten leven*” (= een *goede reuk*). Staat ook iemand, die nimmer *noch te rechter- noch te linkerhand gaat* 54) en steeds naar *recht en gerechtigheid handelt* 55) in een *goeden reuk*, een *Heere-Heere-roeper* 56), wiens roepen echter niets dan *lippen* — 57), doch geen *hartetaal* 58) is, ja die op de keper beschouwd *een hart heeft als een steen* 59) en die over ieder, die op godsdienstig gebied niet denkt als hij, een *kruis hem* 60) uitroept, zoo een daarentegen staat stellig wel in een *kwaden reuk*, in een *reuk des doods ten doode*.

Opmerking. Misschien kan ook Gen. XXVII : 27 iets tot het in gebruik komen der uitdrukking hebben bijgedragen.

54) Deut. V : 32. II Sam. II : 19. Jes. XXX : 21.

55) Ezech. XVIII : 5.

56) Math. VII : 21.

57) II Kon. XVIII : 20. Jes. XXIX : 13; XXXVI : 5. Math. XV : 8.

58) II Kron. IX : 1. Math. XV : 8.

59) Ezech. XI : 19; XXXVI : 26.

60) Math. XXVII : 22 en 23.

Belialskind 61). — Wanneer we in den Bijbel o. a. opgeteekend vinden, dat een *Belials-mensch*, een ondeugdzaam man, met verkeerdheid des monds omgaat en in zijn hart verkeerdheden zijn en hij te allertijd kwaad smeedt en twisten inwerpt (zie Spr. VI : 12 en 14), dat een *Belials-man* kwaad graaft en op zijn lippen een brandend vuur is (zie Spr. XVI : 27), dan behoeft men het zich waarlijk niet tot een eer te rekenen, wanneer men door dezen of genen met recht een *Belials-mensch* (-man of -kind) genoemd wordt. Mij dunkt, dat zoo'n *sluw* Belials-kind (dat „wenkt met zijn oogen, spreekt met zijn voeten, leert met zijn vingeren” (zie Spr. VI : 13) wel in *hart en nieren slecht moet zijn* 62), ja dat iemand, die zijn *zitten en opstaan* 63) kent, zijn *handel en wandel*, zijn *doen en laten nagaat en hem daaraan proeft* 64) zeker wel zal zien en ondervinden, dat hij *dubbelhartig* 65) is, ja dat zijn hart niets dan *distels en doornen voortbrengt* 66) en hij, op de keper beschouwd, tot het *uitvaagsel* 67), het *schuim* 68) der maatschappij kan gerekend worden te behooren. Iemand wien het nooit *in zijn hart opkomt* 69) om noch zèlf snood bedrog te plegen, noch een ander er toe *aan te porren* 70) zal het wel haast een *bezoeking* 71) achten, als hij zoo'n *Belials-man* of -kind, zoo'n *bedorven vat* 72) in zijn naaste omgeving moet dulden. Mij dunkt, hij zal wel altijd *het oog op hem hebben* 73), ja hem *goed in het oog houden*, wel wetende, dat zóó een *een bedriegelijke tong heeft* 74), die *gisteren of eergisteren* 75) niet bedriegelijk werd, maar die het, als van een echt *hellewicht*, wiens *lamp uitgebluscht zal worden* 76), al sedert lang was.

61) Zie o. a. 2 Sam. XX : 1. Job XXXIV : 18. Spr. VI : 12—14; XVI : 27; XIX : 28.

62) Ps. VII : 10; XXVI : 2. Jerem. XI : 20; XVII : 10. Openb. II : 23.

Opmerking: Iemand, die in de volkstaal in zijn *hart en nieren* goed of slecht genoemd wordt, is *door en door* goed of slecht. Waarom zoo iemand juist in *hart en nieren* goed of slecht genoemd wordt, kan, dunkt mij, uit de genoemde Bijbelplaatsen wel verklaard worden. Hij toch (n.l. God of de Heere), die 's menschen hart en nieren beproeft, toetst of onderzoekt (zie gen. Bijbelpl.) bevindt natuurlijk of iemand in zijn *hart en nieren* goed of kwaad is en indien iemand na zoo'n beproeving of toetsing door een wezen, zoo rein en vlekkeloos als God, die toch de *Alwetende* is, goed of kwaad bevonden is, zal wel *door en door* goed of kwaad kunnen genoemd worden. Zou nu de mensch, al moest hij bij zijn proeving, zijn toetsing van zijnen evenmensch altijd bedenken, dat *hij* niet, zooals God, de Heere, een *hartekenner* is, toch niet die hart- en nierenbeproeving, toetsing of beoordeeling uit de genoemde Bijbelplaatsen overgenomen kunnen hebben?

- 63) Ps. CXXXIX : 1—4. Klaagl. III : 63.
 64) Job XXXIV : 3. Ps. XI : 4; XXVI : 2. Spr. XVII : 3; XXVIII : 21.
 65) Ps. XII : 3.
 66) Hosea X : 8.
 67) Jes. XIV : 23 en vooral Klaagl. III : 45.
 68) Ezech. XXII : 18—20. Hos. X : 7.
 69) Jerem. VII : 31; XXXIII : 35. Ezech. XXXVIII : 10.
 70) 2 Sam. XXIV : 1.
 71) Job XXXI : 14. Jerem. XI : 22; XV : 3; XXIII : 34; XLVI : 25.
 72) Ps. XXXI : 13.

Opmerkingen 1. Noemt Dr. Laurillard de uitdrukking „een *zwak vat*”, wel eens van een vrouw gezegd, een leening uit den Bijbel (zie B. en V. pag. 84 en 85), mij dunkt dat ook de uitdrukking „een *bedorven vat*”, die men wel eens van een slecht, een bedorven mensch hoort bezigen, als om te waarschuwen dat men hem vermijden, schuwen moet, wel van Bijbelschen oorsprong kan zijn, als men er op let hoe *David* van zich zelve voor den Heere moest bekennen. . . . „mijne kracht is vervallen door mijne ongerechtigheid en mijne beenderen zijn doorknaagd. . . . die mij op de straten zien, vlieden van mij weg. Ik ben uit het hart vergeten als een doode; ik ben geworden als een *bedorven vat*”, al zij het dan ook, dat koning *David* die woorden van zich zelve sprak, toen hij zich, vol berouw over zijn zonde, verootmoedigde voor den „Heere”, den „God der waarheid”, zijn „Sterkte”, zijn „Steenrots” en „Burg”.

2. Zou het ook niet mogelijk zijn, dat de uitdrukking: *geen heilig vat zijn* 77) van Bijbelsche afkomst is? Zou n.l. die uitdrukking niet door overdracht ontleend kunnen zijn aan hetgene *David* tot den priester antwoordde, op hetgene deze tot hem zeide (zie 1 Sam. XXI : 4): „Er is geen gemeen brood onder mijne hand; maar er is heilig brood, wanneer de jongelingen zich slechts van de vrouwen onthouden hebben”, n.l. (zie het daaropvolgende vers): „Ja, trouwens de vrouwen zijn ons onthouden geweest gisteren en eergisteren, toen ik uitging en de *vaten* der jongelingen zijn *heilig*”, vooral als we er opletten, dat de uitdrukking in de volkstaal bij voorkeur gebezigd wordt ten opzichte van iemand op wiens *zedelijkheid* nog al wat valt aan te merken, als wanneer men immers wel hoort: *nu, 't is ook geen heilig vat?*

- 73) 1 Sam. XVIII : 9.
 74) Ps. CXX : 2 en 3.
 75) Exod. IV : 10; V : 7 en 8. Deut. XIX : 4 en 6. 1 Sam. IV : 7; 1 Sam. XXI : 5.

Opmerking. De uitdrukking *gisteren noch (en) eergisteren*, als

tijdsbepaling, heeft in de genoemde Bijbelplaatsen een eigenaardige beteekenis, min of meer gewijzigd naar den zin, waarin ze gebruikt wordt. Om ze goed te doen uitkomen, zij mij het doen van de volgende korte aanhalingen veroorloofd:

1. „Och, Heere! ik ben geen man wel ter tale, *noch van gisteren, noch van eergisteren*” (= *niet pas, niet sedert kort* (tijdsverloop). Zie Exod. IV : 10.

2. „Gij zult voortaan aan deze lieden geen stroo meer geven, tot het maken van tichelsteen *als gisteren en eergisteren*” (= *als in den laatsten tijd*). Zie Exod. V : 7. In vers 8 heeft *gisteren en eergisteren* dezelfde hoofdbeteekenis.

3. „En dit zij de zaak des doodslagers, die daarhenen vlieden zal, dat hij leve: die zijnen naaste zal geslagen hebben door onwetendheid, *dien hij toch van gisteren en eergisteren niet haatte* (= *dien hij toch vroeger, nog vóór kort, zelfs op het oogenblik, waarop hij hem uit onwetendheid doodde, niet haatte*) zie Deut. XIX : 4. — Ook in vers 6 heeft *gisteren en eergisteren* dezelfde beteekenis.

4. „Daarom vreesden de Filistijnen, want zij zeiden: God is in het leger gekomen. En zij zeiden: wee ons, want dergelijke *is gisteren en eergisteren niet geschied!*” (= *in den laatsten tijd niet geschied; het feit is derhalve van hooge beteekenis: wee ons dus*). zie 1 Sam. IV : 7.

5. „David nu antwoordde den priester en zeide tot hem: „Ja, trouwens, de vrouwen zijn ons onthouden geweest *gisteren en eergisteren* (= *in den laatsten tijd*), toen ik uitging”. Zie 1 Sam. XXI : 5.

Zou met het oog op bovengenoemde en wellicht nog andere Bijbelplaatsen de volksuitdrukking b.v. *nu, dat is gisteren of eergisteren ook niet gebeurd* (of meer overeenkomstig de volksspraak: *nou, dà's gisteren of eergisteren ook nie gebeurd*) en dergelijke, die men nog al eens hoort, om er mede te kennen te geven, dat iets de ken-teekenen draagt, dat het niet *pas, niet kort te voren, niet in den laatsten tijd* heeft plaats gehad, niet althans wat de genoemde *tijdsbepaling* betreft, kunnen geacht worden van Bijbelschen oorsprong te zijn?

76) Job XXI : 17. Spr. XIII : 9; XX : 20; XXIV : 20.

Zoo mager als een hout; — zwart van den honger enz.

Laatst vertelde mij een man uit het volk de volgende hartroerende geschiedenis. Ik zag (zoo verhaalde mijn zegsman) *gisteren* een man, *zoo mager als een hout* 78) en *zwart van den honger* 79), waardoor hij er nog leelijker uitzag dan een *nachtgezicht* 80). Zijn *klaar-tonen* 81) waren haast niet om aan te hooren. Ik ging dadelijk naar hem toe en vroeg hem wat hem scheelde. Daarop *stortte*

hij zijn hart voor mij uit 82) en toen hij dat gedaan had *stond ik er versteend en verstomd van* 83), *mijn hart bestierf in mijn binnenste* 84), in één woord *ik was er beroerd van* 85). En allen omstanders, *van den kleinsten tot den grootsten* 86), ging het evenals mij; alle riepen als uit éénen mond: Die arme drommel moet wel *van steen en staal geweest zijn* 87), om zoo'n bitter lijden te kunnen doorstaan. Maar het leek ons toen toch toe, *al weten wij dikwijls niets* 88), dat hij, althans *naar den mensch gesproken* 89) binnen een uur *een man des doods* 90) zou geweest zijn, of dat hij zijn verstand kwijt zou geraakt zijn, zoo *vreemd begon hij zich (zijn eigen) aan te stellen* 91). Ja, hij deed alsof hij ons *op wilde eten* 92). We gaven hem van ons *bescheiden deel* 93) een *hartsterking* 94), die hij in een ommezien *met zijn tien geboden (geboden) verslond* 95).

Toen de man uitverteld had, was ook ik ontroerd, al zij het dan niet *beroerd*, n.l. in bovenbedoelde *triviale* beteekenis van het woord in de platte volkstaal. Wat echter ook mijn aandacht getrokken had, was het hooren van woorden en uitdrukkingen bij 't vertellen, die in mijn ooren een *Bijbelschen* klank hadden. Ik ging daarom mijn *binnen* (ik wil zeggen) mijn studeerkamer in, sloeg den Bijbel open, ging naarstig aan het zoeken en ik vond. Wat ik aangaande de hierboven geursiveerde woorden en uitdrukkingen vond, deel ik nu mede. Ik vlei er mij mede, dat ik daardoor aangaande sommige afkomst en eigenaardige beteekenis in de volkstaal voor deze en gene *een licht zal doen opgaan* 96), al kan wellicht aan verscheiden mijner verklaringen het karakter niet toegekend worden, als zou ik daardoor voor *alle* lezers van N. en Z. *een licht in de duisternis ontsteken* 96). Toch hoop ik, dat toch wel eenige mijner verklaringen *genade zullen mogen vinden in de oogen* 97); van mannen, die een veel dieperen blik in het wezen en de afkomst onzer taal hebben leeren slaan dan ik.

78) Klaagl. IV: 7 en 8.

Kan de omstandigheid, dat iemand, die er zeer vermagerd uitziet, een min of meer *stokkerige, houterige* gedaante vertoont, wel *rechtstreeks* aanleiding gegeven hebben, dat hij *zoo mager als een hout* genoemd wordt, ook is het m. i. niet onmogelijk, dat Klaagl. IV: 8, in verband met vers 7, tot het ontstaan dier uitdrukking meegewerkt hebbe. Zagen „hare bijzondersten” (zie vers 7) er eerst uiterlijk frisch, blozend en welvarend uit, daarna was echter (zie vers 8) hunne gedaante *onherkenbaar* veranderd: „Maar nu is hunne gedaante verduisterd van zwartigheid, men kent hen niet op de straten.” Hunne huid kleeft (zelfs) „aan hunne beenderen, zij is verdord, ze is geworden als een *hout*.” Dus: die er eerst lichamelijk blozend en welvarend uitzagen, zien er nu *zeer verma-*

gerd, gansch ontvleesch uit (want „hunne huid kleeft aan hunne beenderen”); zij zijn nu niet meer „rooder van lichaam dan robijnen en gladder dan een saffier”, maar hunne huid is *verdord*, ze is geworden als een *hout*, ze zien er thans uit als iemand van wien we zeggen kunnen: *hij is zoo mager als een hout*.

79) Klaagl. V : 10.

Zou het heel gewaagd zijn te veronderstellen, dat de hier bedoelde spreekwijze aan Klaagl. V : 10 kan ontleend zijn, als we daar lezen: „Onze huid is *zwart* geworden gelijk een oven, van wege den geweldigen storm des *hongers*?”

80) Job XX : 8. Jes. XXIX : 7. Dan. II : 19; VII : 2.

Wordt iemand met een min of meer leelijk, terugstootend uiterlijk in de platte volkstaal wel eens een *nachtgezicht* genoemd, dan komt het mij niet onmogelijk voor, dat deze benaming wel aan de genoemde Bijbelplaatsen kan ontleend zijn, vooral als men let op de afzichtelijke, gedrochtelijke dieren, die *Daniël* (zie Dan. VII : 2 enz.) in zijn *nachtgezichten* zag en die toch, hoe afschuwelijk hun gedaante ook ware, *menschen* moesten voorstellen, zooals blijkt uit vers 17: „Deze groote dieren, die vier zijn, zijn vier koningen, die uit de aarde opstaan zullen.”

81) Dewijl bij het *zingen* van een *lied* „tonen” gehoord worden, zal het uiten van „klaagtonen” over dit of dat wel ontleend zijn aan het *zingen* van *klaagliederen* (zie B. en V. pag. 10 en 11).

Aanmerkingen. 1o. Zonder iets te willen afdingen op hetgene Dr. L. aangaande de herkomst van het *zingen van klaagliederen* zegt, meen ik toch ook te mogen wijzen op hetgene we lezen in Ezech. II : 9 en 10. Daar wordt toch meer bepaaldelijk gewag gemaakt van „den rol eens *boeks*, waarin *klaagliederen* geschreven waren.” Dit doet als van zelf denken aan een *zangboek*, waarin allerlei *klaagliederen* opgenomen zijn, die natuurlijk zeer geschikt zijn om *gezongen* te worden door hen, die in een staat van „zuchting en wee” daaraan behoefte gevoelen. — Al kan het woord *klaagliederen* op zich zelf zeer goed aanleiding gegeven hebben tot het *zingen* ervan, mij dunkt toch, dat de door mij genoemde Bijbelplaats ook wel tot het ontstaan der uitdrukking kan meegewerkt hebben.

2o. Volgens Dr. L. zou alléén aan *weenen* of *huiten* den naam van *klaagliederen* zingen, gegeven worden. De beteekenis van dien term is echter volgens 't gebruik ervan in de volkstaal van wijderen omvang. Men hoort hem immers ook gebruiken om er een *herhaald* en *schier onophoudelijk klagen* over iets, 'een *jammere* over iets mede aan te duiden, even als achtereenvolgens herhaalde

klachten over iets wel *klaagtonen* genoemd worden, naast de meer concrete beteekenis van *klagelijk weenen* over dit of dat.

82) Ps. LXII : 9. Klaagl. II : 19.

83) *Als een steen of versteend staan van iets* (door schrik of ontroering): I Sam. XXV : 37.

stom of verstomd staan (door schrik, verbazing, droefheid, ontroering): Job II : 13. Ps. XXXVIII : 14; XXXIX : 3 en 10.

84) Zie ook voor: *een hart, dat besterft in iemands binnenste* (door schrik of ontroering): I Sam. XXV : 37.

Opmerking: Ofschoon de uitdrukkingen onder 83) genoemd niet noodwendig als aan de genoemde Bijbelplaatsen ontleend behoeven geacht te worden, toch verdient het m. i. eenige aandacht, dat bij *herhaling*, althans wat de laatstgenoemde aangaat, de beteekenis ervan n.l. *zeer verbaasd van iets zijn, geheel onder den indruk van de een of andere ervaring of voorval verkeerende, door schrik of ontroering bijna geheel buiten zich zelven zijn*, in den Bijbel voorkomen.

85) Zie o. a: Job IV : 5; XXI : 6. Jes. XXXII : 10 en 11. Habak. III : 16.

Opmerking: Al mag het woord *beroerd* op de aangehaalde Bijbelplaatsen de beteekenis hebben van *ontroerd*: zou toch niet de genoemde uitdrukking (*beroerd van iets zijn*), daaraan ontleend kunnen zijn, al zij het dan ook, dat ze in den mond van het volk, dat we zoo vaak hooren zeggen b. v.: (*ik ben of word*) *zoo beroerd*, of: *ik ben (of word) er beroerd van*, allengs een triviale beteekenis verkreeg? — Kon niet lichtelijk dat woord in den mond van het volk die platte beteekenis krijgen, als we erop letten in welke uitdrukkingen het in den Bijbel zooal voorkomt: „*gij wordt beroerd*;” — „Ja, wanneer ik daaraan gedenk, *zoo word ik beroerd*” (hooren we zelfs niet vaak zoo'n heele zin door 't volk uiten: *ja, als ik er aan denk, word ik er nog beroerd van*); — „vele dagen over het jaar *zult gij beroerd zijn*;” — „Als ik het hoorde, *zoo werd mijn buik beroerd*” (hooren we niet vaak: *ik ben zoo beroerd in mijn buik of: in mijn lijf*). (Zie de bovengenoemde Bijbelplaatsen).

86) Jerem. XXXI : 34. Jona III : 5.

87) Job VI : 12.

Opmerking. Is in de uitdrukking: (*al of niet*) *van steen en (of) staal zijn* ook zucht naar *alliteratie* op te merken? Wel mogelijk. Toch verdient het misschien eenige overweging of het volk ook bij de vorming van die uitdrukking kan gelet hebben op de woorden van Job: „Is mijne kracht *steen*en kracht? is mijn vleesch van

staal?" — Aan den *klagenden* Job ontleende het volk toch zoo gaarne de een of andere uitdrukking en opmerkelijk is het, dat deze zegswijze bij voorkeur in *ontkennenden* zin (b. v. *ik ben ook niet van steen en staal*) gebruikt wordt, als men daarmede wijzen wil op zijne *zwakke*, voor het doorstaan van veel ontbering en moeilijkheden, of tot het verrichten van een zwaar werk niet *toereikende* lichaamskrachten, als om daardoor medelijden en deernis op te wekken.

88) Job VIII: 9.

Die eigenaardige uitdrukking (*wij weten niets*) kan m. i. wel aan Job VIII: 9 ontleend zijn: „want wij zijn van gisteren en weten niet.” Vooral wordt dit hoogstwaarschijnlijk, als we op 't gebruik ervan in de volkstaal letten. Om n. l. te kennen te geven, dat men soms weinig of niets vooruit kan bepalen of zeggen, of zijne kennis niet ver genoeg reikt, om iets in zijn oorzaken en gevolgen te kunnen overzien, zegt men wel: *Och, we weten niets, we zijn van gisteren*, of wel alléén: *we weten niets*. B. v. het heeft lang achtereen geredend. Een landman maakt zich al ongerust, dat heel zijn oogst mislukken zal, maar op eens heldert de lucht op, droogte volgt, de oogst komt nog goed binnen en de boer zegt, min of meer beschaamd over zijn ontijdige of onnoodige klaagtonen: 't is waar, of: ik moet bekennen: *wij weten niets*. — Op een anderen tijd hooren we aangaande iemand, die zich in den regel houdt, alsof hij van zekere zaak niets weet: *O, vraag het hem maar niet: hij weet niets; hij is van gisteren*.

Opmerkingen. 1. Mij dunkt, dat de omstandigheid, dat we soms de genoemde uitdrukking vergezeld hooren gaan van: *hij is van gisteren* sterk voor haar Bijbelsche afkomst pleit.

2. Dr. Laurillard vermeldt de volksuitdrukking: *hij is niet van gisteren*” zie B. en V. pag. 86), als zou die aan dezelfde Bijbelplaats ontleend zijn. Is dat zoo (en m. i. is er geen reden om er aan te twijfelen) dan pleit dit, dunkt me, ook voor mijne meening aangaande de door mij genoemde uitdrukking. De door Dr. L. genoemde zegswijze in den *ontkennenden* vorm is immers, blijkens de beteekenis die bij 't gebruik in de volkstaal er aangehecht wordt, niet dan een *tegenstelling* van den in Job VIII: 9 vermelde en door mij genoemde uitdrukking in den *bevestigenden* vorm. Alleen dit onderscheid kan men bij 't gebruik der uitdrukking in de volkstaal in de beide vormen opmerken, dat de *ontkennende* steeds wijst op een *werkelijke* slimheid en ervarenheid, doch die in den bevestigenden vorm gebruikt wordt, zoowel om er een *geveinsde, voorgewende* als een *werkelijke* onwetendheid en onervarenheid mede aan te duiden.

3. *Het leven is maar een schaduw* 98). 1 Kron. XXIX : 15. Job VIII : 9. Ps. CII : 12; CXLIV : 4.

De hierboven genoemde Bijbelplaats herinnert ook aan de zoeven genoemde volksuitdrukking. — Zegt Dr. Laurillard in B. en V. (zie pag. 89) dat de zegswijze: „het leven is een *droom*” wel buiten den Bijbel om kan ontstaan zijn, mij dunkt dat dit niet behoeft veronderstelt te worden aangaande de door mij genoemde uitdrukking. Althans hier is meer grond, om aan Bijbelsche afkomst te denken dan aangaande de door Dr. L. genoemde zegswijze. Naar alle waarschijnlijkheid toch is de reden van Dr. L.'s twijfel, aangaande: „het leven is een *droom*” daarin te zoeken, dat de *kortstondigheid* van 's menschen *leven* op geen van beide der door hem genoemde Bijbelplaatsen (n. l. Job XX : 8 en Jes. XXIX : 7) met een *droom* vergeleken wordt. In Job XX : 8 toch lezen we: „Hij (de goddelooze, de huichelaar) zal wegvliegen als een *droom*, dat men hem niet vinden zal” en in Jes.: „En gelijk een *droom* van een nachtgezicht is, alzoo zal de *veelheid aller Heidenen* zijn, die tegen Ariël strijden zullen”. — Anders is het echter met de beteekenis van de door mij genoemde uitdrukking in de bovengenoemde Bijbelplaatsen. Daar toch wordt *rechtstreeks* gezinspeeld op de *kortstondigheid des levens*. Dit en de omstandigheid, dat de uitdrukking in die beteekenis zoo *herhaalde* malen in den Bijbel wordt aangetroffen, geeft, naar ik meen, genoegzame zekerheid om te veronderstellen, dat *zij* wèl aan den Bijbel ontleend kan zijn.

89) Rom. III : 5. 1 Cor. IX : 8.

Opmerking: Zou het onmogelijk zijn, dat ook het volkswoord *menschelijkerwijze* afkomstig was van een Bijbelplaats als: 1 Kron. XVII : 17?

90) 1 Kon. II : 26.

Opmerking: In B. en V. (zie pag. 84) vind ik wel gewag gemaakt van „een *kind* des doods”, maar „een *man* des doods”, welke uitdrukking even menigvuldig in de spreektaal des volks gehoord wordt, vind ik daarin niet opgeteekend. Met het oog op de door mij genoemde Bijbelplaats behoeft men hier dus niet noodzakelijk aan een *willekeurige* verwisseling van *kind* en *man* te denken.

91) 1 Kon. XIV : 5 en 6.

92) Ezech. XIX : 3 en 6; XXXVI : 13 en 14.

Opmerking: Even als de uitdrukking b.v.: *ik zal u niet opeten*; *ik eet geen menschen* of: *ik ben geen menscheneter*, die men wel eens hoort, b.v. wanneer men iemand, die, wat menschenschuw zijnde, vrees toont voor iemand met een eenigszins vreemd voorkomen, gerust wil stellen, wel buiten den Bijbel om ontleend kan zijn aan de afschuwelijke gewoonte van sommige wilde volksstam-

men, die werkelijk menschen opeten, evenzoo behoeft de uitdrukking: *ik zal u niet opeten* in den zin van: *ik zal niet ten koste van u leven en u daardoor arm maken* niet noodzakelijk aan den Bijbel ontleend te zijn, dewijl men maar al te vaak in het dagelijksch leven een mensch den anderen ziet *opeten*, d. i. hier *teren, eten* geheel ten koste, ten laste van een ander en hem daardoor doen *verarmen, te gronde gaan, hem opeten*. — Toch verdient het misschien overweging of de door mij genoemde Bijbelplaatsen kunnen meegewerkt hebben tot het zoo menigvuldig voorkomen in de volkspreektaal van het woord *opeten* in beide beteekenissen.

93) Job XXIII : 12. Spr. XXX : 8.

Opmerking. Men vergelijk hiermede: het brood van zijn bescheiden deel. (zie B. en V. pag. 59).

94) Rig. XIX : 5

Opmerking. In het naschrift van B. en V. wijst Dr. L. reeds op 't gebruik en de vermoedelijke (Bijbelsche) afkomst van dat woord (*hartsterking*). Daarom wijs ik er hier alléén maar op, dat Dr. L., behalve de door hem genoemde Bijbelplaatsen, ook de door mij hierboven genoemde had kunnen opnemen. Deze Bijbelplaats, naast Ps. CIV : 15, door Dr. L. genoemd, kan dan dienen, om er met meer grond op te wijzen, dat men bij de uitdrukking: *het nemen van een hartsterking* (= het nemen van spijs of drank, niet zoo zeer in de beteekenis van *ontbijten, het middag- of avondmaal gebruiken* of *om grooten honger geheel te stillen*, als wel om zich daardoor wat te *verkwikken, te verfrisschen, wat op te knappen*) niet noodzakelijk aan *overdracht* van het *geestelijke* op het *lichamelijke (stoffelijke)* behoeft te denken.

Nog doe ik hier opmerken, dat het volk liever spreekt van een *hartsterking* dan van een *hartversterking*, zooals B. en V. opgeeft.

't Is opmerkelijk, dat juist op de Bijbelplaatsen, waar *hartversterking* in *geestelijken* zin voorkomt, het ww. *versterken*, op ééne uitzondering na, voorkomt, en daarentegen op de beide plaatsen, waar *het hart sterken* een *stoffelijke* beteekenis heeft juist het ww. *sterken* gebezigd is, dus geheel overeenkomende met hetgene ik zooveel deed opmerken aangaande het gebruik van *hartsterking* in de volksuitdrukking: „*sterk uw hart met een bete broods*” (zie Rig. XIX : 5); — „en het brood, dat het hart des menschen *sterkt*” (zie Ps. CIV : 15).

Daarentegen: „Hij (de Heere) zal uw hart *versterken*” = zal uw *hoop, uw vertrouwen* versterken (zie Ps. XXVII : 14 en XXXI : 25).

„Opdat hij uwe harten *versterke*” = opdat hij uw *zedelijke kracht* verhoogde, om het kwade te laten en 't goede te doen („om onberispelijk te zijn in heiligmaking”) (zie 1 Thess. III : 13).

„Want het is goed, dat het hart *gesterkt* worde” = *gesteund*, *gestut* worde, meer *zedelijke kracht* worde *bijgezet* (zie Hebr. XIII : 9).

„*versterkt* uwe harten” = weest *geduldig, blijmoedig verwachgend*, koestert *hoop en vertrouwen* in uwe harten (zie Jak. V : 8).

Mij dunkt, dat bovenaangeduide *geestelijke* zin van *hartversterking* te veel verschilt van de *stoffelijke* beteekenis van een *hartsterking* in den mond van 't volk, om hier aan *overdracht* te kunnen denken. Ja, zelfs wordt die overdracht zeer tegengewerkt door hetgene we in Hebr. XIII : 9 verder lezen: „want het is goed, dat het hart *gesterkt* worde door genade, *niet* door *spijzen*, door welke geene nuttigheid bekomen hebben, die daarin gewandeld hebben.” — Hier toch wordt juist het nemen van *spijzen* in *stoffelijken* zin *niet* in staat gerekend, om daarmede *het hart te sterken* (in *geestelijken* zin).

Een en ander geeft m. i. genoegzamen grond, om hier aan geen *overdracht* te denken, maar om het er voor te houden, dat het volk de bedoelde uitdrukking rechtstreeks ontleende aan die Bijbelplaatsen, waarin *hartsterking* in *stoffelijken* zin voorkomt.

95) Spr. VII : 2 en 3.

Als we acht geven op hetgene we op de genoemde Bijbelplaatsen lezen: „Bewaar mijne *geboden* en leef, en mijne wet als den appel uwer oogen. *Bind ze aan uwe vingers*”, dan behoeft het m. i. geen bevreesding meer te wekken, hoe *vingers* in de genoemde volksuitdrukking (*eten met zijn tien gebooien*) figuurlijk *geboden* (*gebooien*) konden genoemd worden. De overdracht lag hier voor de hand, te meer daar het *getal* onzer vingers aan beide handen juist dat der (10) *geboden* is, waaraan hier, hetzij Salomo ze al of niet bedoeld heeft, allicht gedacht werd.

Opmerking. Ook in de uitdrukking: *iemand de 10 geboden* (*gebooien*) *op zijn gezicht zetten*, die Dr. L. vermeldt, doch zonder er een Bijbelplaats voor aan te wijzen (zie B. en V. pag. 28) beteekent *geboden* figuurlijk *vingers*, ofschoon hier meer bepaaldelijk de *scherpe nagels* der vingers bedoeld worden. — Dus een *tweede* volksuitdrukking zelfs, waarin *geboden* (*gebooien*) = *vingers*. Mij dunkt, dat ook dit wel vóór mijne meening aangaande de afkomst pleit. Of zou men hier slechts te denken hebben aan een *toevallige* zinspeeling op de tien *geboden*? Met het oog op de door mij genoemde Bijbelplaats, behoeft m. i. daaraan niet noodzakelijk gedacht te worden.

96) Jes. XLII : 16; LVIII : 10.

97) Gen. XXX : 27. Ruth. II : 10 en 13. 1 Sam. XVI : 22.

98) *Het leven is maar een schaduw* (zie hiervoren bij 88) onder *opmerking* 3).

D.

DOEN: 1) *ik heb het gezegd en zal het doen ook*; — DWAAALGEEST: 2) *ge zijt een dwaalgeest*.

1) Wil men iemand te kennen geven, dat men *gewis* de *daad* bij het *woord* zal voegen, dan zegt men wel: ik heb het *gezegd* en zal het *doen* ook. — Mij dunkt, dat ook deze uitdrukking wel aan den Bijbel kan ontleend zijn, vooral wanneer men er op let, dat men er een *vast* voornemen mede te kennen geeft, om te *doen*, wat men *gezegd* heeft, even als de „Heere” zulks met *beslistheid* te kennen gaf (zie *Ezech XVII : 24*, in verband met hetgene daaraan onmiddellijk voorafgaat): „Zoo zullen alle boomen des velds weten, dat ik, de Heere, den hoogen boom vernederd heb, den nederigen boom verheven heb, den groenen boom verdroogd en den drogen boom bloeiende gemaakt heb: *Ik, de Heere, heb het gesproken en zal het doen*.” Te meer komt het mij niet onwaarschijnlijk voor, dewijl dezelfde uitdrukking in dezelfde beteekenis bij *herhaling* voorkomt (zie daartoe *Ezech. XXII : 14*).—

2) *Jes. XXIX : 24*.

E.

Ezau's-natuur. In B. en V. vind ik wel melding gemaakt van „*Ezau's-tranen*”, waarvan Dr. L. (zie pag. 15) aanmerkt, dat hij dien term (door Heringa als aan den Bijbel ontleend vermeld), om er *vruchteloze droefheid* mede aan te duiden, nooit in de volkstaal ontdekt heeft; maar van een *Ezau's-natuur* spreekt B. en V. niet. En toch hoorde ik meermalen van iemand, die in zijn aangezicht, op handen en armen buitengewoon en zeer in 't ooglopend ruig met haar begroeid was, dat hij een *Ezau's-natuur* had. Zou dit woord niet terugslaan op hetgene we van *Ezau* lezen in *Gen. XXVII : 11, 16, 21, 22 en 23* van *Ezau*, die zóó ruig met haar begroeid was, dat *Rebekka* het noodig oordeelde, om *Jakob* de „vellen van een paar geitebokjes over zijne handen en de gladdigheid van zijnen hals te trekken”, ten einde den blinden vader, *Izaäk*, te kunnen misleiden?

Opmerking. Behalve met *Ezau's natuur* wordt ook nog op *Ezau's harigheid* gezinspeeld in de uitdrukking: *geen Jakobs-stem bij Ezau's handen*.

Aanmerking. Ik ben zoo vrij hier te zeggen, dat ik het niet geheel eens ben met de door Dr. L. vermelde beteekenis van de laatstgenoemde uitdrukking, n.l.: „die bedriegen wil, moet zorgen,

dat hij zich niet verrade" (zie B. en V. pag. 33). — Immers *slaagde* Jakob in zijn bedriegelijken toelag en verraadde hij *zich zelven* niet. Echter kwam toch spoedig zijn bedriegelijk werk uit, n.l. door *Ezau's* verschijning voor zijnen vader. Zou dus de beteekenis der uitdrukking niet veeleer zijn: wil niet deze of gene bedriegelijke daad volvoeren door uw bedriegelijk oogmerk te willen bedekken door het masker van gehuichelde oprechtheid, die toch van dien aard is, dat ge spoedig ontmaskerd zult worden en daardoor uw huichelarij, uw booze list aan het licht zal komen: de *paring* toch van *Jakobs-stem* met *Ezau's handen* is te *onnatuurlijk*; zoodra *Ezau* zelf verschijnt komt die bedriegelijke *paring* terstond uit, komt uw gepleegd bedrog aan den dag; — of ook, met verandering van *geen* in *een*, kan ze, de uitdrukking, zeer geschikt dienen, om genoemde ellendige *paring*, die men maar al te vaak in 't maatschappelijk leven kan opmerken, aan te duiden of te brandmerken. — Overeenkomstig de eerste door mij genoemde beteekenis, hoorde ik de uitdrukking wel eens bezigen, om *afschuw* van zoo'n bedriegelijk voornemen, ter volvoering waarvan de huichelarij aan een schijn van oprechtheid gepaard moest gaan of ging, te kennen te geven.

G.

GELD 1) *geld geeft verstand*; — GOD 2) *ik zweer u bij God*; 3) *zoo waar* (of: *zoo waarachtig*) *als God leeft*; 4) *zoo waar als ik leef*; 5) *God bewaar me!*; 6) *Als 't God beliest*; 7) *Als God het in zijn raad besloten heeft*; 8) *Gods Vinger*; 9) *God weet het*.

1) Kan dit gezegde zeer goed zijn ontstaan te danken hebben aan de *werkelijkheid*, die elk opmerkbare kon en kan waarnemen, n.l. dat de kracht, de invloed van het geld maar al te dikwijls heerschte of heerscht (vaak zelfs als een *domme despoot*) over intellectueele gaven en schatten, het kan ook vastgeknoopt worden aan Spr. XVII : 16: „Waarom toch zou in de hand des zots het koopgeld zijn, om wijsheid te koopen, dewijl hij geen verstand heeft?“ Zou die Bijbelplaats niet hebben kunnen meêwerken tot het algemeen verstaan van de *beeldspraak* in die zegswijze?

2 en 3) Mij dunkt, dat de onder 2 en 3 genoemde uitdrukkingen, die een vaak roekeloos zweren bij *God* en *Zijn leven* inhouden, wel, even als die, welke een zweren bij 's menschen *ziel* inhouden en waarop ik reeds vroeger wees, als een navolging aan te merken zijn van de gewoonte der Israëlieten, om daarbij te zweren. Wel is waar kwam *Jesus* later, blijkens Math. V : 34—37 krachtig op tegen een ongepast en lichtzinnig zweren, doch niettemin bleef die gewoonte in veler mond voortleven.

Zie voor 2 o.a.: 1 Sam. XXX : 15 en voor 3: Job XXVII : 2.

En zou ook het zweren bij *eigen* leven (hoe vaak hooren we niet zeggen: *zoo waar als ik leef*) niet aan Bijbelplaatsen ontleend kunnen zijn als: Ezech. XX : 3, 31 en 33, evenals de ook vaak van even groote lichtzinnigheid getuigende uitroep: *God bewaar me!* m. i. wel ontleend kan zijn aan plaatsen als: 1 Sam. XXX : 23; Job XXIX : 2; natuurlijk met groote afwijking, ontaarding van den eenvoudigen, vromen zin, waarin op de genoemde en dergelijke Bijbelplaatsen over de *bewaring* door *God* (den *Heere*) gesproken wordt, Dien de Israëlieten zich voorstelden als in 't bijzonder *hun* Beschermmer, *hun* Bewaarder tegen vijandelijke aanvallen en onheilen.

6 en 7) Getuigen de uitdrukkingen in den Bijbel, waaraan de gezegden: *Als 't God belieft* (zie 1 Sam. XII : 22 en Job VI : 9) en: *Als God het in zijn raad besloten heeft* (zie Jes. XIV : 27) naar alle waarschijnlijkheid ontleend zijn, oorspronkelijk van een eenvoudig en oprecht geloof in en onderworpenheid aan het wereldbestuur van God, nog heden ten dage getuigen de genoemde gezegden vaak in veler mond van gelatenheid, en stille onderwerping aan hetgene God, de Heere, over den mensch beschikt; maar ook worden ze door menigeen gedachteloos en lichtzinnig slechts uit een ellendige gewoonte gebruikt, ja getuigen ze vaak van een verfoeilijke kwezelarij en zemelknooperij.

8) Exod. VIII : 19; XXXI : 18.

Mij dunkt, dat Bijbelplaatsen als de zoeven genoemde duidelijk maken, waarom men juist van Gods *Vinger* spreekt, als men te kennen wil geven, dat men het er voor houdt, dat geen ander dan *God rechtstreeks* in iets werkt of iets veroorzaakt, of ook waarom Gods *Vinger* in deze of die onverwachte gebeurtenis, in dit of dat niet zoo dadelijk te verklaren voorval door velen gezien wordt.

9) *God weet het! God zal 't weten!* 2 Cor. XII : 2 en 3.

H.

HAND: 1) *Iemand de hand vullen*; 2) *zijn hand (al of niet) van iemand of iets aftrekken*; 3) *Iemand in de hand (of in handen) vallen*; 4) *een handbreed (als maat)*.

1) Zou deze uitdrukking ook ontleend kunnen zijn aan hetgene we lezen kunnen aangaande het *vullen der hand* van Aäron en zijn zonen en het *vul-offer* (zie Exod. XXVIII; en XXIX o.a. vers 35: „Gij zult dan aan Aäron en zijne zonen alzo doen, naar alles wat

Ik u geboden heb: zeven dagen zult gij hunne hand vullen")? Een meer bevoegde dan ik beslisse hier. Alleen doe ik opmerken, dat, wanneer men tegenwoordig *iemand de hand vult*, men hem dan het een en ander (meestal *geld*, behalve wanneer een *kind* de hand gevuld wordt) geeft om hem (of haar) *te vreë te stellen*, of ook om hem (of haar) *te bewegen* om onze plannen of ons doel te helpen uitvoeren of bereiken. B.v. 1. *De hand van een kind is spoedig gevuld*; 2. Hij had een plan beraamd, maar hij kon het onmogelijk ten uitvoer brengen zonder de hulp van A en B, die er echter niet veel ooren naar hadden, om hem te hulp te komen. Doch hij *vulde hun de hand* en zij stonden hem dadelijk bij.

Slaat men nu acht op de beteekenis van *het vullen der hand van Aäron en zijne zonen* en het *vul-offer*, dan komt het mij niet onmogelijk voor, dat we ook hier met een uitdrukking van Bijbelschen oorsprong te doen hebben. Immers diende zoo'n offer om den Heere te *bevredigen* en Hem *te bewegen*, zich over het volk Israëls te ontfermen, en waren Aäron en zijn zonen, wien *de hand gevuld werd* („en gij zult hen zalven en hunne hand vullen, en hen heiligen, dat zij Mij het priesterambt bedienen”, zie Exod. XXVIII : 41) de gezalfden, de geheiligden, de tot dien offerdienst door God uitverkorenen, om daardoor als het ware in Zijne Hand als werktuigen te dienen, om hem, den vertoornden Rechter over het in Adam gevallen menschedom te *verzoenen*, te *bevredigen*, te *bewegen* tot het verleenen van hulp en redding, als die noodig waren. Mij dunkt, dat de denkbeelden van *bevredigen*, *bewegen* als *doel* van het *handvullen* nog heden ten dage op den voorgrond treden. — Geschiedde het brengen van een *vul-offer* en het *vullen der hand* van Aäron en zijn zonen met een *heilig* doel, men kan dit helaas niet altijd zeggen van het doel der *vul-offers* en het *handvullen* in deze dagen. Maar ook lezen we geheel in overeenstemming met deze *afwijking* reeds van *Jerobëam* (die ook niet deed wat *recht* is in 's Heeren oogen, maar die *kwaad* deed, zie 1 Kon. XIV : 8 en 9): „Na deze geschiedenis keerde zich Jerobëam niet van zijnen boozen weg; maar maakte wederom priesters der hoogten van de geringsten des volks: wie wilde diens hand vulde hij en werd een van de priesters der hoogten” (zie 1 Kon. XIII : 33, in verband met het voorafgaande in datzelfde hoofdstuk, en 1 Kon. XII : 31 en 32).

2) II Sam. XXIV : 16; Pred. VII : 18.

't Is waar, de beteekenis der hiergenoemde uitdrukking, zooals ze thans in de volkstaal algemeen gangbaar is, n.l. die van: *zich volstrekt niet meer met iemand of iets bemoeien, zijn (haar) belangen niet meer behartigen* (= de hand van iemand of iets aftrekken); *iemand's belangen blijven behartigen, zich zijn (haar) lot blijven aantrekken* (= de hand niet van iemand aftrekken); *iemand of iets (al of niet)*

aan zijn lot overlaten, vindt men niet zoo dadelijk terug in de genoemde Bijbelplaatsen, doch ze is aldaar toch zoodanig, dat de tegenwoordige met een kleine wijziging of uitbreiding (hoe dikwijls is dat niet gebeurd met woorden en uitdrukkingen) er gemakkelijk uit ontstaan kan zijn. Beteekent in II Sam. XXIV : 16 het woord van den Heere: „Het is genoeg, trek uwe hand nu af” tot den engel gesproken, die „zijn hand uitstreckte over Jeruzalem, om haar te verderven”, meer: Het is genoeg, laat Jeruzalem nu verder *ongedeerd*; mij dunkt, dat de beteekenis: iemand of iets *ongemoeid* laten, hem (haar, het) *laten voor hetgene hij (zij, het) is*, daaruit gemakkelijk kan zijn voortgesproken; en tusschen de laatste beteekenis en die van: zich *niet meer met iemand of iets bemoeien, hem (haar, het) aan zijn (haar) lot overlaten* ligt dan schier geen afstand meer. — Te meer komt mij die afkomst niet onmogelijk voor, dewijl de andere Bijbelplaats de uitdrukking in een beteekenis heeft, die meer rechtstreeks de laatstgenoemde wijziging toelaat: „Het is goed, dat gij daaraan vasthoudt en trek ook uwe hand van dit niet af”. Hier toch komt de uitdrukking al in een *figuurlijken* zin voor, die nauwer, zelfs zeer nauw, grenst aan de tegenwoordige beteekenis.

3) II Sam. XXIV : 14.

4) Ezech. XLIII : 13.

Kan het gebruik van dat woord in zijn beteekenis van *maat*, die men in het dagelijksch leven vaak bij schatting of raming van een kleinen afstand, lengte of breedte hoort noemen, zeer goed zijn ontstaan te danken hebben aan de werkelijk kleine breedte van een hand, even als de woorden *haarbreed*, *stroobreed* ook wel hun beteekenis ontleend zullen hebben aan de uiterst of zeer kleine breedte van een *haar*, een *stroot*, toch verdient het misschien eenige aandacht, dat we hier met het oog op de beteekenis van *handbreed* vermelden, wat we lezen kunnen in Ezech. XLIII : 13: „En dit zijn de *maten* des altaars naar de ellen, zijnde de el eene el en een *handbreed*: de boezem van een el, en eene el de breedte; en zijn einde aan zijnen rand rondom eene span: en dit is de rug des altaars.”

Opmerking. Misschien verdient het ook meteen een weinig de aandacht, dat ook *span* hier dient om een kleine afmeting aan te duiden, even als dit woord elders in den Bijbel (zie Exod. XXVIII : 16; I Sam. XVII : 4) als aanduiding van *maat* gebezigd is.

HART: 1) *Een hart, dat opspringt* (van *schrik* of *ontroering*); 2) *iets van harte (al of niet) doen, het gaat niet van harte*; 3) *naar iemands hart spreken*; 4) *waar uw schat is, zal ook uw hart zijn*.

1) Job XXXVII : 1.

2) Klaagl. III : 33; Ezech. XXV : 6.

3) Hosea II : 13.

4) Math. VI : 21; Luk. XII : 34.

HOEDER: *Ben ik mijns broeders hoeder?* — Die vraag van *Kain* (zie Gen. IV : 9) legt men nog heden ten dage iemand op de lippen, die, zonder menschen- of naastenliefde, zich nooit bekommert over het gevaar en den nood, waarin een ander verkeert, ook al kan hij met slechts geringe moeite het grootste gevaar voor een ander afwenden; iemand, die integendeel nergens aan denkt dan aan *eigen* gemak, aan *eigen* veiligheid en lijfsbehoud, zooals een egoïst dat steeds gewoon is te doen, in dit opzicht dus een trouw karakterbeeld van den broedermoorder *Kain* vertoonende.

HOZANNA: 1) *Een hozanna over iemand uitspreken of uitroepen*; 2) *van daag hozanna, morgen kruis hem.*

Zou de eerstgenoemde uitdrukking, die men wel eens hoort, wanneer men van iemand wil zeggen, dat de *menigte* hem zeer *toejuicht*, niet ontleend zijn aan de toejuichingen, die *Jesus* op zijn weg naar Jeruzalem van de „scharen” ondervond, toen ze riepen: *Hozanna den zone Davids!* gezegend is hij, die komt in den naam des Heeren! *Hozanna in de hoogste hemelen!* (zie Math. XXI : 9). — Zou ook niet eveneens de uitdrukking: *van daag hozanna en morgen kruis hem!* aan den Bijbel ontleend zijn? Immers bezigt men ze, als men kernachtig en karakteristiek de wispelturigheid der groote menigte, der „scharen” wil aanduiden, die groote, door haar niet begrepen mannen, nu *hemelhoog verheffen* en straks reeds, wanneer ze zich in haar valsche meeningen en verkeerde verwachtingen aangaande den persoon, over wien ze thans een *hozanna* uitroepen, teleurgesteld zien, even diep te verguizen, ja (hetzij al of niet daartoe aangezet door „overpriesters en ouderlingen”, die hem, den toegejuichte, vijandig zijn) een *kruis hem!* over hem uit te roepen, even als de „scharen” eerst over *Jesus* een *hozanna in de hoogste hemelen!* doch betrekkelijk kort daarna een *kruis hem!* over hem uitriepen (zie Math. XXVII : 22 en 23).

J.

JA: 1) *mijn ja is ja, mijn neen is neen, ja is ja en neen is neen*; — JONAS 2) *Een Jonas aan boord*; 3) *iemand jonassen.*

Zouden de uitdrukkingen onder 1) niet ontleend zijn aan de woorden van *Jesus*, die we opgeteekend vinden in Math. V : 37: „Maar laat uw woord zijn ja, ja; neen, neen”? (vergelijk hiermede II Cor. I : 17—19). — Zou ook de uitdrukking: *tegen ja (al of niet) neen* (of omgekeerd: *tegen neen, ja*) zeggen daaraan niet ontleend kunnen zijn? — Hoe dit laatste zij, zeker is het m. i., dat men aan Bijbel-

taal te denken heeft, wanneer iemand zegt: *bij mij is ja, ja en neen, neen*, welk gezegde men nog al eens bezigt, wanneer men òf te kennen wil geven dat men ons op ons *woord*, zonder nadere bevestiging, kan en moet gelooven òf men er mede wil zeggen, wat ook het spreekwoord: *Een man, een man, een woord, een woord en alle draaiers over boord*, zegt.

Opmerking. Iemand, die *tegen ja, neen* of *tegen neen, ja* durft zeggen, durft ook wel *kwaad, goed* of *goed, kwaad*, of ook: *wit, zwart* of *omgekeerd* te noemen. — Ik heb mij afgevraagd of ook de laatstgenoemde uitdrukkingen niet van Bijbelschen oorsprong kunnen zijn, lettende op hetgene we in Jes. V : 20 kunnen lezen, waar een wee wordt uitgeroepen over degenen, die het *kwade goed* heeten en het *goede kwaad*; die *duisternis* (zwart) tot *licht* (wit) stellen en het *licht* (wit) tot *duisternis* (zwart).

2) Jona. I.

Wanneer iemand veel tegenspoed op zijn reizen ondervonden heeft of in 't algemeen op zijn *levensreis* met tegenspoed en rampen te worstelen heeft, voegt men hem wel eens schertsenderwijze toe of zegt men wel van hem: *er is of was zeker een Jonas aan boord*. Zou die uitdrukking niet eveneens als: *geestelijken aan boord geeft storm* (of *lange reizen*), waarvan Dr. L. spreekt (zie B. en V. pag. 44) ontleend zijn aan het bekende verhaal aangaande *Jona*, dat we in bovengenoemd hoofdstuk des Bijbels opgeteekend vinden?

3) Zou ook een eigenaardig spel of grappig gebruik, dat hier en daar in ons land bekend is onder den naam van *iemand jonassen* niet aan bovenbedoelde lotgevallen van *Jona* kunnen ontleend zijn? Er bestaat hier m. i. wel eenige overkomst of gelijkenis. Werd *Jona* met zijn goedvinden opgenomen, in de zee geworpen en opgevangen (door een grooten visch), de *Jonas*, die bij het *jonassen* vrijwillig op eene spreij liggende, door vier man, aan elken hoek der spreij één, opgenomen, opgeworpen en weer op de spreij opgevangen wordt, bevindt zich in een, al zij het dan niet zoo gevaarlijke, stelling, die, dunkt me, wel eenige overeenkomst heeft met die van den profeet *Jona*. En wat de overeenkomst nog groot is dit, dat *Jona*, na drie dagen en nachten in het ingewand van den visch doorgebracht te hebben, op het droge uitgespuwd werd" en de *Jonas* na het *jonassen* van de spreij afgewipt wordt, terwijl beiden, al mogen ze meer of minder benauwdheid in hun vreemdsoortige stelling ondervonden hebben, toch ten slotte het leven er bij behouden.

K.

KNOOP: 1) *Iemand iets uit den knoop doen*; — KLAGER: 2) *een klager geen nood, een snoever geen brood*.

1) Dan. V.

Al behoeft deze uitdrukking, die men gebruikt voor: *iemand een moeilijke, ingewikkelde zaak, die hij niet begrijpt, helder uiteenzetten, duidelijk verklaren*, ongeveer gelijk in beteekenis met: *iemand hier of daar mee uit den droom helpen* (zie B. en V. pag. 89), misschien niet noodwendig, als aan den Bijbel ontleend, beschouwd te worden, het verdient wellicht toch eenige aandacht, dat *Daniël*, van wien de koning, *Belzasar*, gehoord had, dat de Geest der Goden en dat er licht en verstand en voortreffelijke wijsheid in hem gevonden werd" (zie Dan. V : 14) en dat hij „droomen uitleggen, raadselen aanwijzen (verklaren) en *knoopen ontbinden*" kon (zie vers 12), dat die Daniël tot wien de koning zeide, toen hij voor dezen ingebracht was: — — „Doch van u heb ik gehoord, dat gij *uilleggingen* kunt geven en *knoopen ontbinden*" (zie vers 16), den koning het *Mené, mené, tekél Upharsin*, door geheimzinnige „vingeren van eens menschen hand op den wand van het koninklijk paleis geschreven (zie vers 5), *verklaarde*, den koning er mee *uit den droom* hielp, of hier misschien toepasselijker gezegd: het hem van stukje tot beetje *uit den knoop* deed.

2) Spr. XIII : 7, vergelijk ook XII : 9.

L.

LAND: 1) *Het beloofde land niet mogen zien*; LOT: 2) *Het lot is geworpen*; 3) *Het lot wordt in den schoot geworpen*; — LUIHEID: *De luiheid doet verscheurde kleeren dragen*.

1) Spreekt Dr. L. (zie B. en V. pag. 20) van een *land van belofte*, waarmede „een bijzonder vruchtbaar en gezegend oord" wordt aangeduid (ook wel eens een *Kanaän* genoemd) m. i. terecht als aan den Bijbel ontleend, ook kan, dunkt mij, het gezegde: *het beloofde land niet mogen zien*, dat men wel ens bezigt, om daarmede te kennen te geven, dat men een blijde verwachting of een schoone hoop, die men bijna vervuld dacht, niet mocht vervuld zien, wel aan den Bijbel ontleend zijn en wel aan Deut. I : 35—37, waar we toch lezen, dat de morrende Israëlieten dat „goede land", hetwelk de Heere gezworen had hunnen vaders te zullen geven (dus: het *beloofde land*) zelfs *niet* mochten *zien*, laat staan er in komen. — Mij dunkt, de beteekenis der beeldspraak in de genoemde uitdruk-

king heeft veel overeenkomst met de werkelijke beteekenis van genoemd Bijbel-verhaal, al behoeft nu juist niet altijd de oorzaak, waarom we *het beloofde land* in dit leven, vol van wisselvalligheden en teleurstellingen, *niet zien mogen*, aan eigen schuld geweten te worden, al is er soms geen reden om te gelooven, dat de Heere dan ook op ons „zeer toornig” is, zóo toornig, dat hij „gezworen” zou hebben, dat wij, als zouden wij ook tot dat „kwade geslacht” behooren, *het beloofde land*, hetwelk we hoopten te zien, toch niet zien mogen.

2) Dat deze uitdrukking, die men wel bezigt in de beteekenis van: *'t is uitgemaakt, de zaak is beslist, zijn (haar) lot is bepaald*, nergens anders aan ontleend kan zijn dan aan het Bijbel-verhaal aangaande den profeet Jona (zie Jona I) durf ik niet beslist beweren, maar wel lees ik daar (vers 7), dat zij (de opvarenden) zeiden: Komt en laat ons „loten werpen”, opdat wij mogen weten (*uitmaken, beslissen*), om wiens wil ons dit kwaad (die storm) overkomt, dat ze alzoo loten *wierpen* en het lot op Jona viel.

Opmerkingen a. Is de oorspronkelijke beteekenis van een andere uitdrukking, n.l. *het lot viel op Jonas*, ook aan de lotgevallen van Jona ontleend (zie B. en V. pag. 43), in zooverre gewijzigd, dat tegenwoordig niet zoozeer een *schuldige* (gelijk Jona) dan wel een ongelukkige, die zijn noodlot niet ontgaan kan, er door wordt aangeduid, zoo hecht ook het gebruik van de uitdrukking: *het lot is geworpen* daaraan niet zoozeer de beteekenis van: *'t is uitgemaakt, beslist wie „kwaad” bedreven heeft als wel in 't algemeen die van: de zaak is beslist, zijn (haar) lot is bepaald.* *b.* De uitdrukking *hij moest het lootje leggen* zal zeker wel niet aan Jona's lotgevallen vastgeknoopt kunnen worden, al moest Jona, nadat *het lot geworpen* was en *het op hem viel* feitelijk *het lootje leggen*, doordien hij in de zee geworpen werd?

3) Spr. XVI : 33.

4) Mij dunkt, dat dit gezegde wel aan Spr. XXIII : 21 kan ontleend zijn. Wel is waar lezen we daar, dat de *sluimering* verscheurde kleëren doet dragen (= *gebrek en armoede veroorzaakt*), maar hier beteekent toch de *sluimering* *droomerigheid, vadsigheid, luiheid*. Het komt mij dus niet onmogelijk voor, dat die aanduiding van *verarming, armoede* als een noodzakelijk gevolg van *vadsigheid* en *luiheid* van Bijbelschen oorsprong is, vooral als we letten op de in hetzelfde vers genoemde andere twee oorzaken van *verarming*: „want een zuiper en vraat zal arm worden; en de *sluimering* doet verscheurde kleëren dragen”.

M.

MOND: 1) iemand den mond stoppen; — MAALTIJDEN: 2) *Het huis der maaltijden verwisselen met het klaaghuis*; MOEILIK: 3) *iemand moeilijk vallen met iets.*

1) Job. V : 16; Ps. LXIII : 12; CVII : 42; Rom. III : 19.

Opmerking. Den mond stoppen heeft op de bovengenoemde Bijbelplaatsen tweërlei beteekenis, n.l. 1. *zwijgen* (zie Job V : 16 en Ps. CVII : 42) en 2 *doen zwijgen* of *tot zwijgen noodzaken* (zie Ps. LXIII : 12 en Rom. III : 19). Alleen in de laatstgenoemde beteekenis is ze thans nog algemeen in gebruik. Iemand stopt wel een ander den mond, of ook: *wordt wel door een ander den mond gestopt*, maar nooit zegt men: hij (of zij) stopt zijn (haar) (*eigen*) mond voor: hij (zij) *zwijgt* of *doet er het zwijgen toe*.

2) Al wordt de uitdrukking niet gebezigd om daarmede in navolging van den *Prediker* te zeggen, dat het „beter is te gaan in het klaaghuis dan in het huis des maaltijds” (zie *Pred.* VII : 2), toch meen ik met grond te kunnen beweren, dat ze daaraan ontleend is. — Wanneer we n.l. van iemand, die plotseling door een of anderen diep gevoelden slag, b.v. door een onverwacht sterfgeval in zijn naasten familiekring, van een toestand van voorspoed, geluk, vreugde eensklaps zich in dien van weeklacht en rouw, van onspoed en smart geplaatst ziet, zeggen: *hij (zij) moet het huis des maaltijds met het klaaghuis verwisselen*, dan vinden we de kern der beteekenis dier uitdrukking in de schrille *tegenstelling*, welke door de woorden *huis des maaltijds* en *klaaghuis* zeer kort en krachtig wordt uitgedrukt. En letten we nu op de beteekenis, welke de *Prediker* hecht aan een *huis des maaltijds* en een *klaaghuis*, dan is het eerste een zinnebeeld van *uitbundige vreugde* en het laatste dat van *treuren* en *droefenis*, en dan merken we, dat die woorden juist geschikt zijn, om op bovengenoemde *tegenstelling* te wijzen.

We moeten echter niet over het hoofd zien, dat de beteekenis van: *het huis des maaltijds* in zooverre ontaard is, dat men er thans niet zoo zeer „*het huis der vreugde*, waarin het hart der *sotten* is” (zie vers 4) mede bedoelt, maar in 't algemeen een *feestelijke vreugde*, ook de *gepaste*, of nog algemeener: *voorspoed*, *vreugde*, *geluk*, evenals men aan *klaaghuis* tegenwoordig die van: *droefenis*, *smart*, *onspoed*, *ramp*, *ongeluk* in 't algemeen hecht, waarop gewezen wordt als een *plotselinge* overgang van den eenen in den anderen toestand plaats grijpt. Mij dunkt, dat de afwijking of uitbreiding van de oorspronkelijke beteekenis niet zoo groot is, dat we daardoor niet zouden mogen aannemen, dat de uitdrukking aan de genoemde Bijbelplaats ontleend is.

3) Luk : XVIII : 5.

Nood: 1) *nood breekt wet*; NATUURLIJK: 2) *de natuurlijke mensch*.

1) Kan wellicht volgens Dr. L. de uitdrukking *nood leert bidden* aan een paar Bijbelplaatsen verbonden zijn (zie B. en V. pag. 91) zonder daarin uitdrukkelijk gebezigd te zijn, zoo ook kan m. i. de uitdrukking: *nood breekt wet* wel aan eenige Bijbelplaatsen ontleend zijn. We lezen toch in Math. XII : 1—5, dat de *discipelen* van Jezus door den *honger* (dus door *nood*) gedreven aren plukten, in weerwil, dat zulks op den Sabbat niet geoorloofd, althans bij een *letterlijke* naleving der *wet* (zooals de *Farizeeën* die verstonden en toegepast wilden zien) verboden was; dat *David* (zie 1 Sam. XXI : 6) uit *gebrek* aan wat anders (dus uit *nood*) de heilige toonbrooden at, ofschoon dat alleen den priesteren geoorloofd was en dus eigenlijk ook uit *nood* door hem de *wet gebroken* werd; dat eindelijk, *Jezus* (zie Luk. XIV : 1—5) de leer verkondigde niet alleen, dat het geoorloofd was (en is) op den Sabbat gezond te maken, maar ook dat een ezel of os, op Sabbat in een put gevallen, niet daarin behoeft te blijven tot de Sabbat voorbij en — het dier verdronken is, doch dat hij *terstond* daaruit gehaald mag, ja *moet* worden, al zou dit dan ook naar de letter der *wet* (alweer, wel te verstaan, naar de leer der *Farizeeën*, *wets-breking* zijn. Jezus zelf verkondigde dus, dat door den *nood* de *wet* wel *gebroken* mag worden.

Nemen we nu in aanmerking, dat wanneer men het spreekwoord met het oog zoowel op het *burgerlijk* als op het *godsdienschtig* leven in gezonden zin toepast, het *breken* der *wet* in *nood* of in 't algemeen in omstandigheden, waarin men niet wel anders handelen *kan*, niet zoozeer tegen den *geest* als wel tegen de *letter* der *wet* strijdt (en eigenlijk alleen zij die de mug uitzijgen, doch den kemel doorzwelgen er *wetsbreking* in kunnen zien) en men overigens of een op zich zelve onschuldige of soms zelfs nuttige, christelijke daad verricht, wier *oogenblikkelijke* vervulling een zedelijke plicht is, dan is het, dunkt mij, zeer goed mogelijk, dat genoemd spreekwoord als van *Bijbelschen* oorsprong te achten is.

2) Judas: vers 19.

Spreekt men van den *natuurlijken mensch*, dan stelt men hem daardoor niet voor als een tegenbeeld van een *onnatuurlijken mensch*, maar men bedoelt dan iemand, die den „Geest niet heeft”, iemand, die behoort tot degenen, waarvan gezegd is, dat er in den laatsten tijd spotters zullen zijn, die naar hunne *goddelooze begeerlijkheden* wandelen zullen” (zie vers 18), dat de *natuurlijke* mensch dus lich-
telijk overgaat tot ongeoorloofde daden, die bijv. tot *natuurlijk* gevolg kunnen hebben, dat een *natuurlijke* zoon of dochter geboren wordt.

O.

VAN OUDS: 1) *als in de dagen van ouds, als van ouds*; — 2) OPBRENGEN; — OPSPRAAK: 3) *iemand in opspraak brengen*.

- 1) Amos. IX : 11.
- 2) Jes. XXIII : 4; Ezech. XIX : 2.

Opmerking. Beteekent het woord *opbrengen* op de genoemde Bijbelplaatsen niet zoo zeer *opvoeden* als wel wat het volk verstaat onder *opfokken, grootbrengen*, ook tegenwoordig heeft *opbrengen* o. a. nog die beteekenis.

- 3) Ezech. XXXVI : 3.

P.

PALEN: 1) *geen oude palen verzetten*.

- 1) Spr. XXII : 28; XXIII : 10.

Worden in den Bijbel met „oude palen” *landpalen, grenspalen* bedoeld en heeft daar de uitdrukking: „zet de oude palen niet terug” dus de beteekenis, dat men zijn land door het heimelijk verzetten der grenspalen niet wederrechtelijk vergrooten mocht, maar dat men ze moest laten staan, waar de „Vaderen” ze geplaatst hadden, d. i. dat men niet meer mocht begeeren dan zijn wettig erfdeel, mij dunkt toch dat de zin, die tegenwoordig de uitdrukking: *men moet geen oude palen verzetten = men moet iets laten zooals het van oudsher geweest is, men moet het oude niet vervangen door nieuwigheden, blijf bij de oude instellingen*, in welke beteekenis menigeen het gebruikt, die met hart en ziel aan het „oude”, zooals de Vaderen het kenden of ingesteld hadden, gehecht is, wel toelaat hier aan Bijbelsche afkomst dier uitdrukking te denken. De overgang van de eene beteekenis tot de andere is daartoe m. i. niet te groot of te gezocht.

R.

RECHTVAARDIG: 1) *wees niet al te rechtvaardig en niet al te goddeloos (= houd ook hier het juiste midden, zijg, ook met het oog hierop, de mug niet uit, maar zwelg evenmin den kemel door)*.

- 1) Pred. VII : 16 en 17.

S.

SCHAPEN; 1) *Het zijn getelde schapen*; — SPREKER 2) *Een spreker overtreft niet licht een zwijger* (of ook: *een goed of knap spreker, die het een zwijger verbetert*).

1) Verbindt Dr. L. (zie B. en V. pag. 39) aan het verhaal, dat we in 2 Sam. XXIV lezen kunnen aangaande koning Davids tellen van zijn volk het gezegde: *toen David* (of *de man uit den Bijbel*) *zijn volk telde, verloor hij*, de gedachte is bij mij opgekomen, of het niet mogelijk zou kunnen zijn, dat ook de uitdrukking: *het zijn getelde schapen*, die men hoort bezigen, om daarmee waarschuwend te kennen te geven, dat men nauw acht geeft of geve op iets, waarvan men niet gaarne zelfs maar één voorwerp zou willen missen of waarbij het er als het ware op slechts ééntje aankomt, aan dat verhaal zou kunnen ontleend zijn. — Maar hoe vindt dan het woord *schapen* in de uitdrukking verklaring, dewijl de *getelden* toch geen *schapen* waren. Als antwoord daarop, waag ik dan de vraag te stellen: zou ook hetgene we lezen in vers 17: „En David als hij den engel zag, die het volk sloeg, sprak tot den Heere en zeide: zie, ik, ik heb gezondigd en ik, ik heb onrecht gehandeld, maar wat hebben deze *schapen* gedaan? Uwe hand zij toch tegen mij en tegen mijns vaders huis.” — Worden hier met deze *schapen* niet de *getelden*, het *volk*, bedoeld, dat door den engel (met pestilentie) geslagen werd en door David met de vraag: „maar wat hebben deze *schapen* gedaan?” als onschuldig aan den Heere worden voorgesteld, terwijl hij zich zelve daarentegen als den eenigen schuldige voorstelt met de woorden: „ik, ik heb gezondigd en ik, ik heb onrecht gehandeld,” en tot verder *behoud* van zijn *schapen*, zijn *volk*, de *getelden*, ten slotte den wensch uitspreekt: „Uwe hand zij toch tegen mij en tegen mijns vaders huis”, dan behoeft het m. i. niet vreemd meer voor te komen, dat in de genoemde volksuitdrukking de „getelden” *schapen* zijn. Dan begrijpen we, waarom zoo nauw gelet wordt op *getelde schapen*, even als koning *David*, wel zuinig zal geweest zijn op de rest der *getelden* en wel hoogen prijs zal gesteld hebben op hun *behoud*, nadat de pestilentie *zeventigduizend mannen* (zie vers 15) in den tijd van slechts drie dagen had weggeraapt.

2) Spr. XVII : 27 en 28; XXIX : 11 e. a. p.

Dewijl deze uitdrukking gebruikt wordt, van iemand, die *te veel* gepraat heeft, die zaken verteld heeft, die hij had moeten *zwijgen*, of wanneer iemand, die *op zijn tijd* weet te *zwijgen* als loffelijk tegenbeeld tegenover een *babbelaar* gesteld wordt, die altijd maar door *babbelt* en *zotteklap* laat hooren, even als Spr. XXIX : 11

zoo juist zegt: Een *zot* (= een *babbelaar*, een *klapekster*, iemand die maar spreekt zonder er bij te denken) laat zijn *ganschen geest* uit, maar de *wijze* (= die op zijn tijd weet te zwijgen, de *verstandige zwijger*) wederhoudt dien achterwaarts (= denkt vóór hij spreekt en *zwijgt* wat gezwezen behoort te worden), en de tegenwoordige beteekenis van dit spreekwoord in nauw verband staat tot die van de bovengenoemde Bijbelplaatsen niet alleen, maar ook die, welke daarmede weer in verband staan, o. a.: Spr. X : 14; XII : 23; XIV : 33, kunnen we ook hier met eene leening uit de *Spreuken* te doen hebben.

T.

1) TOEMAKEN, *toemaak*; — TOLLENAAR: 2) een *tollenaarsgebed* doen; — tonge: 3) *hij slacht Mozes: hij is zwaar ter tonge*; — TIJD: 4) *Alles heeft zijn tijd*; 5) *Er is een tijd van weenen en een tijd van lachen*; 6) *tijd en wijs weten* (of *aanzien*).

1) 2 Sam. XIII : 5 en 6.

Het woord *toemaken* voor *gereedmaken* (van spijzen) wordt nog wel in de spreektaal gehoord, b.v. in de uitdrukking: een goed *toegemaakte* boterham.

Ook hoort men in sommige streken van ons land het woord *toemaken* nog wel bezigen, wanneer men spreekt van het *land*, voornamelijk de *weide*, van meststoffen voorzien. Ook kent men hier en daar het zelfstandig naamw. *toemaak* van dat werkwoord gevormd. *Toemaak* is bagger of modder, die uit de slooten langs de weiden 's winters uitgebaggerd en later, met koemest vermengd, als beste meststof over de weide dun uitgestrooid wordt.

2) Deze uitdrukking, in gebruik, om te zeggen, dat iemand een *korte, welgemeende, openhartige* bekentenis van *schuld* (= hier in 't algemeen: een *misstap*, een *fout*) doet, zal wel terugslaan op hetgene we van den *tollenaar* opgeteekend vinden in Luk. XVIII : 10 en 13, immers ze wordt bij voorkeur gebruikt, wanneer het de aandacht trekt hoe *openhartig*, slechts met *enkele* woorden iemand soms schuld of een misslag bekend als in *tegenstelling* met hen, die „bij zich zelve vertrouwen, dat ze rechtvaardig zijn” (zie Luk. XVIII : 9) en daarom geen behoefte gevoelen om schuld te bekennen, of, zoo ze al uiterlijk schuld bekennen, dit dan doen met „veelheid van woorden”.

3) *Hij slacht (beslacht) Mozes* zegt men wel eens van iemand, die moeilijk of stootend spreekt. We zullen hier wel met een zinspel te doen hebben op hetgene Mozes van zich zelve tot den

Heere zeide: want ik ben zwaar van mond en zwaar van tong" (zie Exod. IV : 10); te meer, dewijl men er soms bijvoegt: *hij is zwaar ter tonge*.

4) Pred. III : 1.

Wel vind ik in B. en V. (zie pag. 60), als aan Pred. III : 7 ontleend, de uitdrukking: *er is een tijd van spreken en een tijd van zwijgen*, vermeld, maar de door mij genoemde heeft Dr. L. niet opgeteekend. Toch meen ik dat die volksuitdrukking, die men nog al eens bezigt, wanneer iemand *ontijdig* iets doet of zich voornemt te doen, als hij den *geschikten* tijd tot iets niet in acht neemt, om hem (haar) er op te wijzen, dat *zóó* zijn (haar) doen, zijn (haar) voornemen, zijn (haar) spreken allicht het doel missen kan of niet de gewenschte uitwerking heeft of zal hebben, eveneens aan Pred. III en wel aan vers 1 ontleend kan zijn.

5) Zoo zal m. i. ook de uitdrukking: *er is een tijd van weenen en een tijd van lachen*, waarmede men te kennen geeft, dat men bij *droefenis* of *vreugde* de omstandigheden in acht dient te nemen, zoodat men b.v. niet uitbundig vroolijk moet zijn bij iemand, die reden tot droefenis heeft, of omgekeerd, dat bij een vroolijke partij geen *geschrei* of *geween*, geen *weeklagen* voegt, wel aan hetzelfde hoofdstuk van den Prediker en wel aan vers 4 ontleend zijn.

6) Pred. VIII : 5 en 6.

V.

VOL: 1) *vol van iets zijn*; Vlieg: 2) *Één doode vlieg doet des apothekers zelf stinken*; Vrede: 3) *ga in vrede* (als *wensch = ga goedsmoeds, geen kwaad overkome u!*); *iemand met vreê laten* (= *ongemoeid, ongedeerd laten*).

1) Als mij iemand zegt: *ik was er zoo vol van* (n.l. van de een of andere persoonlijke ondervinding, 't een of ander voorval), dat ik wel spreken moest en hij mij getuigt, dat hij al sprekende en *zijn hart voor een ander uitstortende lucht kreeg*, dan meen ik, dat zoo iemand wel weer *Bijbelwoorden* bij zijn spreken gebruikt kan hebben. Ik lees nl. in Job XXXII : 17, 18 en 19: „Ik zal mijn deel ook antwoorden, ik zal mijn gevoelens ook vertoonen. Want ik ben *der woorden vol* (ik ben er *vol van*: ik moet wel spreken): de geest mijns buiks benauwt mij. Ziet mijn buik is als de wijn, die niet geopend is; gelijk nieuwe lederen zakken zou hij bersten" (*ik ben er vol van, tot berstens toe zelfs; ik moet daarom wel spreken, mijn gevoelens er over zeggen, mijn hart uitstorten, opdat ik daardoor lucht krijg*) (zie vers 20).

2) Pred. X : 1.

Al wordt deze uitdrukking niet meer gebruikt overeenkomstig de letterlijke beteekenis, als in Pred. X : 1, maar meer synoniem met een ander spreekwoord, n.l.: *één rotte appel in den mand, maakt al het gave fruit te schand*, toch meen ik, dat haar oorspronkelijke beteekenis in den Bijbel die uitbreiding in beteekenis wel toelaat. Immers lezen we daar, dat „alzo een weinig dwaashed eenen man, die kostelijk is van wijsheid en van eer” (en die zich dus voor *dwaasheden*, zelfs voor *kleine dwaasheden*, vooral moet wachten) misstaat, niet voegt, ja met het oog op zijn prestige, zijn achting, zijn aanzien veel *bederven* kan. En treedt ook dergelijk denkbeeld niet op den voorgrond als we met het spreekwoord heden ten dage willen wijzen op het gevaar, dat soms gelegen is in de aanwezigheid van maar één verkeerd element? B. v. er is een vriendenkring van jongelui. Allen zijn oppassend, zedig, wel vroolijk maar nooit vindt men ze op verderfelijke paden. Slechts één van hen echter is een losse jongen. Door zijn omgang oefent hij op den duur een verkeerden invloed op de overigen uit; allengs worden ze daardoor ook lossen en eindelijk echte zwierbollen even als hij; waardoor het spreekwoord dan al weer bevestigd wordt: *Één doode vlieg enz., of één rotte appel enz.*

Opmerking. In sommige overzettingen leest men in plaats van „apothekers” *reukwerkbereders*.

3) 2 Sam. III : 21, 22 en 23.

Mij dunkt, dat aan de genoemde Bijbelplaatsen dien wensch, die men nog al eens hoort, wanneer iemand afscheid genomen heeft en vertrekt, wel ontleent kan zijn. — Beteekent de wensch: *ga wel te moede! ga ongedeerd! geen kwaad overkome u!* op de genoemde Bijbelplaatsen beteekent de uitdrukking: *hij (Abner) ging, was gegaan, is gegaan in vrede: hij ging enz. wel te moede, onverhinderd, geen leed werd hem bij zijn vertrek aangedaan*, hetwelk duidelijk blijkt uit vers 24, waar *Joab* tot den koning zeide: wat hebt gij gedaan? zie *Abner* is tot u gekomen, waarom nu hebt gij hem laten gaan, dat hij *zoo vrij is weggegaan* (= waarom hebt gij hem zoo *onverhinderd, zoo ongedeerd, waarom hebt gij hem in vredelaten gaan?*)

Vraag. Zou ook de uitdrukking: *iemand met vrede laten* = iemand met *rust, ongemoeid, ongedeerd* laten met de genoemde Bijbelplaatsen in verband te brengen zijn?

W.

WET: 1) *waar geen wet is, is ook geen overtreding*; — WOORD: *een woord van pas is goud waard*.

1) Rom. IV : 15.

2) Spr. XXV : 11.

Z.

ZORGEN: 1) *geen zorgen voor morgen* (of: *voor den dag van morgen*); -- ZOT: 2) *Antwoord den zot niet naar zijn dwaasheid*; 3) *Een zot (= een onverstandige babbelaar, een klapekster) laat zijn (haar) ganschen geest uit (= vertelt al wat hij (zij) weet).*

1) Math. VI : 34, in verband met hetgene daaraan voorafgaat en volgt in hetzelfde hoofdstuk. *Geen zorgen voor den dag van morgen* zegt allicht iemand, die, ofschoon hij door aardse zorgen gedrukt wordt en hem nieuwe zorgen voor de deur staan, toch het hoofd opgeheven houdt, vol vertrouwen op de toekomst; die, in weerwil van die zorgen, beschaamd over zijn „kleingeloovigheid”, die hem (haar) voor een oogenblik den noodigen levensmoed en 't vertrouwen op zijn Hemelschen Vader ontnam, weer het vast vertrouwen koestert, dat Hij, zijn „Hemelsche Vader weet, dat hij eten en drinken en kleeding noodig heeft” en dat hem „al deze dingen toegeworpen zullen worden”, zoo hij „het koninkrijk Gods maar blijft zoeken”, zoo hij maar trouw zijn plichten als mensch tegenover zijnen God, zijnen naaste en de maatschappij blijft vervullen.

Geen zorgen voor den dag van morgen hoort men een wankelmoedige, een zwaartillende, een zwartgallige wel eens waarschuwend toevoegen, als hij *onnoodige, onzijdige* of *te groote bezorgdheid* voor de toekomst heeft.

Geen zorgen voor morgen eindelijk zegt de lichtzinnige en geeft dan daarmede zijn *onbezorgdheid*, ja *zorgeloosheid* voor de toekomst te kennen.

Of die uitdrukking in die zeer van elkander verschillende beteekenissen alle aan de bovengenoemde Bijbelplaats ontleend kan zijn? Het moge, oppervlakkig beschouwd, vreemd schijnen, dat een uiting van den diepsten levens-*ernst*, waarvan het gebruik der uitdrukking in de eerstgenoemde beteekenis zekerlijk getuigt, hier naast die van *volslagen gemis* aan levens-*ernst*, ja in plaats daarvan van *roekelooze onbezorgdheid en zorgeloosheid* wordt aangetroffen, toch, kunnen dat beide beteekenissen, zoowel als de tweede, aan dezelfde Bijbelplaats ontleend zijn. — Gebruikt de eerste, de persoon die van diepen levens-*ernst* blijk geeft, gewis de uitdrukking overeenkomstig den *geest* van Jezus' woorden, die woorden kunnen ook een toepassing als de laatstgenoemde vinden; immers er ligt een diepe *zin* in opgesloten en de groote menigte is licht genegen aan *klanken* en *woorden* te hechten, zonder meer; terwijl een *lichtzinnige*, afkeerig van al wat naar levens-*ernst* zweemt, gaarne en opzettelijk zoo'n opvatting koestert. Kan dan de oppervlakkige, de van allen levens-*ernst* ontbloote, de lichtzinnige, de roekelooze er niet toekomen het schoone woord van Jezus: *Zijt dan niet bezorgd*

tegen den morgen, zoo schromelijk te misbruiken? — Zoo'n oppervlakkige of lichtzinnige stelt zich den „Hemelschen Vader,” allicht voor als een onnoozele goedheid, die gaarne altijd voor zijn kinderen op aarde zorgt om hen van zorgen te ontslaan; immers wordt van Hem gezegd, dat Hij de vogelen des hemels, die niet zaaien, noch maaien, noch verzamelen in de schuren, nogthans voedt. Kan zóó een er dan niet lichtelijk toe komen, om in die woorden een aanleiding tot *onbezorgdheid* en *zorgeloosheid* te vinden, om nooit eens te vragen: wat zal ik eten? of wat zal ik drinken? of waarmede zal ik mij kleeden? te meer dewijl er dat immers „geschreven” staat: „Zijt niet bezorgd, zeggende: wat zullen wij eten? of wat zullen wij drinken? of waarmede zullen wij ons kleeden?” Daarom: *geen zorgen voor morgen!*

Opmerking. Er zijn nog meer uitdrukkingen in gebruik, die van een valsch begrip van het „Vaderlijk” Bestuur van God getuigen. Een paar voorbeelden.

1. *Een ieder (zorgt) voor zijn eigen en God voor ons allen,* een getuigenis van koud egoïsme, dewijl hij, die ze gebruikt, daarmede te kennen geeft, dat hij slechts voor zich zelven leeft en geen naastenliefde kent, maar ook als een getuigenis, hoe hij God als een „onnoozele Goedheid aanmerkt, als de Verzorger van alle menschen, die daarom „Hemelsche Vader” heet.

2. *O, als God (of bij voorkeur: onze lieven Heer) ze (de kinderen) niet beter bewaarde als wij, dan kwam er geen een groot,* een gezegde, om daarmede zijne (hare) tekortkoming in de zorg voor het levensbehoud hunner kinderen, in het waken tegen gevaren, waarvoor ze blootstaan, te dekken, te vergoelijken. Zijn (haar) „lieven Heer,” zijn (haar) „Hemelschen Vader,” die „Hemelsche Goedheid” waakt, zorgt toch altijd voor en over alles. Ook blijkt dit uit den uitroep *God bewaar me!*, die in een *lichtvaardigen* uitroep ontaardde.

2.) Spr. XXVI : 4. — *Opmerking:* Heeft deze uitdrukking den *ontkennenden* vorm en beteekent ze: geeft den zot niet een even dwaas, even onverstandig antwoord als zijn zotteklap, zijn dwaze praat tegen u inhoudt, anders zijt ge even zot, even onverstandig, even dwaas als hij; de Bijbelplaats, die onmiddellijk volgt op de zoeven genoemde noemt de uitdrukking ook in den *bevestigenden* vorm: „Antwoord den zot naar zijne dwaasheid”, d. i. doe hem door een verstandig, gepast antwoord op zijn zotteklap zijne dwaasheid gevoelen, opdat hij zich niet soms inbeelde, dat hij inderdaad wijs en verstandig is. — Deze *bevestigende* vorm komt echter, niet druk voor.

3.) Spr. XXIX : 11.

J. E. K. VAN WIJNEN.

Willige—Langerak, Aug. '82.

Het taalonderwijs moet omkeeren! ¹⁾

Omkeeren! Het taalonderwijs wordt dus *verkeerd* gegeven. Die opmerking is niet nieuw en reeds gevoeld door menigeen, die op zijne studeerkamer peinsde op eene nieuwe methode, zoolang tot hem uit volle borst het blijde „heurēka” ontsnapte. Gevonden? Ach, welk eene teleurstelling, wanneer later recensent A. en criticus B., mannen, die het kunnen weten, vertellen, dat deze leerwijze eigenlijk nog niet de ware is en dat de methode nogmaals omgekeerd moet worden. Niets gemakkelijker dan dat! X. behandelde eerst de werkwoorden, welnu Y zal beginnen met de zelfst. naamwoorden; X. stelde van buiten leeren van woorden voorop, Y. zal onmiddellijk met zinnen aanvangen, enz. enz.

Alweder afkeuring, edoch zonder aanwijzing van iets beters. Zooling het vroeger en zoo gaat het nog. Men vecht voor methodes, put zich uit in afkeuringen of roept zich schor door aanbevelingen, zonder vaak te weten, waar de schoen wringt.

Allereerst dus moet men dit te weten komen, vóór de kwaal kan verholpen worden. En die kwaal? In de eerste plaats schuilt ze in de ongelukkige verwisseling van schrijf- en spreektaal. „De taal bestaat uit klanken en niet uit letters”, zegt de beroemde taalvorschcr Sayce, „en eer dit feit in de ziel van den onderwijzer leeft, behoeft men niet te denken, dat hij de taal ooit goed zal onderwijzen. Verder wordt de taal gevormd door de onwillekeurige werkzaamheid van het geheel, en zij is, evenals de samenleving, onophoudelijk aan verandering en ontwikkeling onderhevig. Men kan derhalve de spraakkunst eener taal niet snoeren in een keurslijf van regelen, die, eens door taalkundigen geformuleerd, zoo onveranderlijk zijn als de wetten der Meden en Perzen. Integendeel, de spraakkunst is, wat de maatschappij daarvan maakt; wat gisteren in zwang was, is thans vergeten; wat vandaag goed is, zal morgen verkeerd zijn. Maar vóór alles bestaat de taal, het doel van den lexicograaf uitgezonderd, niet uit woorden, maar uit zinnen. Men zal nooit eene vreemde taal leeren spreken door lange reeksen van woorden in het geheugen te stampen. Kent men zelfs alle taalregels daarbij, dan zal men, als het er op aankomt, verlegen staan met de aanschakeling dier woorden en met het begrijpen daarvan”.

Die verwisseling maakt, dat het leerboek den grammaticalen regel

¹⁾ *Der Sprachunterricht muss umkehren!* von Quousque Tandem. Heilbronn, 1882. — Quousque Tandem (Wilhelm Vietor uit Wiesbaden, oprichter van het *Zisch. f. Orthographie*, stichter van de internationale vereeniging tot hervorming der spelling) toont zich natuurlijk ook in deze brochure een warm strijder voor eenheid van spelling en uitspraak even als in al zijne overige geschriften.

aangeeft, zonder meer; de beoefenaar der taal mag verder raden. Maar de onderwijzer vult aan! Zeer juist, ten minste als hij 't niet vergeet en tot aanvulling in staat is; maar dan loopt hij gevaar van te *overladen*: Eene reeks halfbakken en daardoor slechte taalregels nemen de plaats in van één volledigen en goeden. Overlading verslindt tijd, geeft noodelooze moeite, mat den geest af en is dus bij het taalonderwijs sterk af te keuren.

We nemen een voorbeeld uit de eenvoudigste der op school onderwezen talen, uit het Engelsch. „De leerling leert bijv.,” zegt VIETOR (*Grammatik und Unterricht*), „dat het regelmatige meervoud gevormd word door aanhechting der *s*, en van *es* na de vier sisklanken *s*, *sh*, *x* en *ch*. *Horse* en *judge* volgen nu voor hem natuurlijk den *regel*, niet de *uitzondering*, die voor de sis-klanken geldt, terwijl zij toch in werkelijkheid op sisklanken uitgaan en *ez* of *iz* als uitgang aannemen. Dat de *e* van *horses* en *judges* mede wordt uitgesproken, moet hij als nieuwe uitzondering nog daarbij leeren. Hij vermoedt niet, dat juist dezelfde drieledige vorming:

ez na de sisklanken *z*, *s*, *sh*, *ch*, bijv. *foxes*

z na de overige *zachte* klanken, bijv. *dogs*

s na de overige *scherpe* klanken, bijv. *cats*, ¹⁾

niet slechts bij het regelmatige meervoud, maar ook bij den genetief van het enkelvoud en van het onregelmatige meervoud, en eindelijk bij den 3en pers. enk. aant. wijs teg. tijd wordt aangewend, en dat daarmede, met toevoeging van de analoge vorming van het praeteritum en het participium door

ed na de klanken *d* en *t*, bijv. *ended*

d na de overige *zachte* klanken, bijv. *loved*

t na de overige *scherpe* klanken, bijv. *asked*,

van de vormen op *ing*, van de comparatie (*er*, *est*) en van de vorming der bijwoorden, de geheele flexie (verbuiging) is afgehandeld.”

Slechts weinige woorden tot bewijs, dat het er in het Fransch niet beter uitziet. We geven daartoe het woord aan KRÄUTER (*Sprache und Schrift*): „De Fransche substantieven hebben in 't geheel geen naamval meer, en het meervoud wordt alleen bij de *verbinding* door eene uitgesproken *s* aangeduid (*roi*, *rois*). Slechts schijnbaar wordt het vrouwelijk geslacht der Adjectieven door aanhechting eener *e* gevormd. Gaf de Fransche orthographie een getrouw beeld van de taal, zij zou terecht moeten zeggen, dat in het hedendaagsche Fr. de vrouwelijke vorm van het adjectief zich van den mannelijken nu eens onderscheidt door eene verandering van den sluitmedeklinker, dan weer door de eindmedeklinkers *d*, *g*,

¹⁾ Ik schrijf met opzet *klanken*, om daardoor de uitgesproken, niet de geschreven letter aan te duiden, en bedoel dus „gesproken zachten medeklinker en gesproken scherpmedeklinker.”

s, enz. te doen hooren met of zonder klankwijziging van den klinker, meestal echter door niets. Het is al mooi, dat de historische spraakkunst dit feit verklaart; maar het verdonkeren of ontkennen kan zij niet. Eveneens staat het met de Fransche vervoeging anders dan de spraakkunsten ons leeren; bijv. het enkelvoud heeft iederen persoonsuitgang verloren, of ten minste vallen de 1e en 2e pers. enk. samen. — Nog immer plaatst men de „vier conjugaties” broederlijk *naast* elkander. Slechts die op *-er* en wellicht ook die op *-ir* is nog van kracht; al het andere zijn ruïnen van den vroegeren tijd, die de taalstroom met zich heeft gevoerd.”

„Sprecht ihr aber doch Französisch,
Soll's nicht lauten wie Chinesisch,
Träng, Detalch und Reglemang
Ist ein sonderbarer Klang.”

Schartenmayer.

In één woord; „De schooluitspraak van het Engelsch en Fransch is afschuwelijk”, zegt *Quousque Tandem*.

En bij ons? „Lè-zollandais pronong-se passablemang bi-eng”, zou mij wellicht een Hollandsche jongen te gemoet voeren, die o. a. nooit de ware verklaring gelezen of gehoord heeft van de *h muette* en *h aspirée*, en zijn best doet om de laatste toch vooral goed op zijn Hollandsch uit te spreken en de eerste te zeggen waar het niet behoort. „Elle est dite *aspirée*, quand elle se prononce avec „une sorte” d'aspiration qui empêche l'élision de se produire entre deux mots dont l'un finit par une voyelle et l'autre commence par cette *h* suivie d'une voyelle”. De *h aspirée* belet de élisie, ziedaar het zwaartepunt der definitie: *Ollandais* dus; maar *lè Ollandais*, en nu komt de soort aspiratie vanzelf.

Over het dwaze der verbuiging: Nom. *the*, Gen. *of the*, Dat. *to the*, Acc. *the*; van het Fransche: Nom. *le*, Gen. *du*, Dat. *au*, Acc. *le*, enz., dat herinnert aan onze even zinnelooze verbuiging: Nom. *de* Gen. *van den*, Dat. *aan den*, enz., behoef ik hier niet uit te weiden; ieder weet, of kan ten minste weten, dat we hier te doen hebben met de verbinding van praepositie en objectvorm. *Van den man* kan dienst doen als genetiefbepaling en vervangt dan den werkelijken genetief *des mans*, die in de dagelijksche spreektaal reeds tot het verledene behoort; maar kan ook in de plaats treden van den ouden ablatief. Wordt dit duidelijker in het licht gesteld, dan loopt de leerling later geen gevaar den zin: „Phaedrus, van wien wij gesproken hebben”, te vertalen als „Phaedrus, wiens (*cuius*) wij gesproken hebben, zooals thans van de 10 malen 9 keer gebeurt.

Welk begrip moet daarenboven de leerling krijgen van verbuiging, wanneer *man* tegelijk nom. gen. dat. en acc. is? *Vormverandering* zonder *verandering* is een ijdele klank en daarmede behoeven de

jeugdige hersenen niet volgepropt te worden. Maar Waarom *overlading* van den leerling op dit punt?

Ook in grammaticaal opzicht is er dus een Augiasstal te reinigen.

Quousque Tandem heeft nog andere grieven; ook op paedagogisch terrein wenscht hij hervormingen: „Vóór alles vermógen alleenstaande woorden den leerling geen belang in te boezemen. Hiermede hangt samen, dat het instampen zelf en het onthouden hem onnoodige moeite moet veroorzaken, die hem wederom tijd en lust ontroofd voor andere oefeningen bij het taalonderwijs. Afzonderlijke woorden en woordvormen zijn in het onderwijs eene grove zonde tegen psychologie en paedagogiek! Ja, en als dan de helft der klasse de woorden niet kent, geeft de beklagenswaardige „Probekandidat”, die immers die luie vlegels niet mag afranselen, aan de psychologie en paedagogiek den nekslag en laat de woorden „één-, twee-, driehonderdmaal afschrijven!”

„Op het woordenleeren volgt in de school, na behoorlijke repetitie en soms zonder deze, meestal het van buiten leeren van de taalregels der les, die daarover handelt. Dat dit een *taalkundige* misstap is, daarover zijn wij het met ons zelf wel eens; maar het is tevens eene *paedagogische* zonde. Wat de leerling door eigen kracht en zelfstandig nadenken moet zoeken en vinden, wordt hem, zooals Günther zegt, op een presenteerblaadje voorgehouden. Nooit zal hij blijde juichen: „Ik heb het gevonden!” — want hij heeft — nooit leeren zoeken!”

„En dan de inhoud der zinnen!” roept Günther uit, het schijnt bijna of iemand zich de flauwe aardigheid veroorloofd heeft, de meest uiteenlopende zaken bijeen te zoeken, daaronder zooveel mogelijk zouteloze en zinloze opmerkingen te mengen (beide somtijds in spraakkunstig geheel foutieven vorm) en het geheel zonder eenig overleg en verstand optehoopen. Zulke zinnen schrijft en drukt men, niet uit aardigheid of scherts, maar om inderdaad bij het onderwijs te bezigen; uren-, weken-, jarenlang moeten zij den geest van den leerling voeden!”

„Doch Goddank! Het begint iets helderder te worden aan den spraakkunstigen hemel. Steeds verheffen zich meer stemmen met den uitroep: „Den dood aan de taalregels en zinnen! Het brandpunt van het onderwijs moet naar de samenhangende lektuur worden verplaatst!”

Ons bestek gedooft niet meer aanhalingen te doen. Wie lust heeft schaffe zich het boekskén aan; hij zal zich de 40 cent daarvoor uitgegeven en de lektuur niet beklagen.

De toestand van het taalonderwijs in Duitschland wordt voorzeker hier niet rooskleurig afgeschilderd en Quousque Tandem is niet de eenige, die dus spreekt. Het boekje is opgedragen aan Friedrich Wilhelm Fricke, den schrijver van het werk:

„Die Überbürdung der Schuljugend”, als bewijs van gelijke denkwijze.

Of het te onzent beter gaat? Met vrijmoedigheid durven wij zeggen, dat over het algemeen het taalonderwijs in Nederland op hooger trap staat dan in Duitschland. Toch kunnen we niet ontkennen, dat er leelijke vlekken zijn, ook bij het onderwijs in onze moedertaal, die veroorzaakt worden door onwetendheid, gemakzucht en eigenzinnigheid, vlekken, die slechts kunnen uitgewischt worden door ijverige studie, door inspanning en door het loslaten van verkeerde gewoonten, die tot schade der jeugd langzamerhand met den onderwijzer zijn vereenzelvigd.

Of er in Nederland niet *overladen* wordt? Een ieder steke de hand in eigen boezem.

T. v. L.

Geloofsbriefven.

Het zij mij vergund aangaande dit woord eene bescheiden vraag te doen. Moet men aannemen, dat in bovengenoemde samenstelling in de opvatting van *geloof* verruiming van begrip heeft plaats gehad of het tegendeel? Is de eerste beteekenis van *geloof* niet „vertrouwen, dat iemand of iets verdient”, met één woord „crediet” (gelooven = credere)?

„Daer hi meerre geloof op droech”, lees ik reeds in *Reinaert II*, 5979. En hier heeft *geloof* geheel den zin van ons *crediet*. In Amsterdam bestaat nog een winkel met het opschrift: „Van ouds 't geloof”.

Zou nu in *geloofsbriefven*, die opvatting niet bewaard zijn gebleven, en dit woord niet beteekenen „*crediet-briefven*”, d. i. briefven, die bewijzen, dat iemand voldoet aan de eischen, die gesteld worden”? Kreeg niet later *geloof* de speciale opvatting van „godsdienstige overtuiging”?

Geloof in onze moderne opvatting was oudtijds *wet*.

* * *

Vragen beantwoord.

1. Wat is de afleiding van de uitdrukking: „van liever lede”?

De ouden schreven „met liever lade” en „bi liever lade (lieverladen).”

WAL. 10362: „Endi ledene in *bi lieverladen*”, en elders: „Hi ruste hem, ende volghede mede Al scoenkine *bi liever lade*”, en nog elders: „Gheseten bi siere amie Up die fonteine *bi lieverladen*.” — MELIS STOKER IX, 1243: „Ende quamen seilende *bi liever lade*.” VIII, 805: „Sine hadden in enen daghe dat here Niet ghesleghen *met liever lade*.”

In al deze voorbeelden beteekent het klaarblijkelijk „met gemak, bedaard”; of, zooals HUIJDECOPER het uitdrukt (Mel. St. 3e deel, blz. 138) „al scoenkine.” Later bezigde men in plaats van *lade* „lede of lee.” SP. BRAB. 773: „De nicht quam uyt haer hol, en heeft een kaers ontsteken, En is mijn proper na van liever lee gestreken” en Vs. 1812: „Neen klop jij: propertjes van lieverle.

Al scoenkine en *bi lieverladen* heette het in den Wal. in hetzelfde vers; hier vinden we tweemaal *proper(tjes)* en *van lieverlee* als synoniemen gebezigd. De beteekenis was dus niet veranderd: „*Al scoenkine: propertjes = bi lieverladen: van lieverlee*.”

Wat is nu dit *lede*? Kiliaen vertaalt het door *gradus, gressus*, d. i. tred, schrede, en voegt er bij *vetus d. i. verouderd*. Dit *lede* moet klaarblijkelijk afgeleid worden van *liden*, gaan. — *Lief* is het tegenovergestelde van *leed*; dus = aangenaam. *Met liever lede* beantwoordt dus letterlijk aan het Lat. *placido gradu* „kalm, bedaard, rustig, met langzamen tred.”

Dat substantieven, die afgeleid zijn van de werkwoorden der IVe klasse, vaak vormen met eene *a* naast zich hebben, is bekend: *Streek, strak; rad* van *rijden; glad* van *glijden*, enz.

2. Waarom zegt men „middag” en middernacht”?

Oudtijds zeide men *midnacht* zoowel als *middag*, maar naast het eerste stond ook nog *middennacht*, waarin *midden* waarschijnlijk de dativus is van het oude *midde* (vr. *Nacht* was vroeger vrouwelijk). *Middernacht* is volgens den vorm eene uitdrukking in den dativus, ontstaan in den tijd toen *nacht* nog zijn vroeger vrouwelijk geslacht bezat: „te midder-nacht”. Daar nu aan *dag* steeds het mannelijk geslacht is toegekend, zou de vorm *midderdag* tot de onmogelijkheden behooren. Waarom het oude *midnacht* in onbruik is geraakt, zal voor ons wel een onoplosbaar raadsel blijven. Het volk, dat de taal vormt, geeft geene rekenschap van zijn taalgevoel; maar verwcrpt onwillekeurig het

ééne en behoudt, zonder te weten waarom, het andere. In vele gevallen kunnen we echter verzekerd zijn, dat de eene of andere fonetische reden den doorslag heeft gegeven.

3. Wanneer staat bij een enkelvoudig collectief het ww. in het *enkelvoud* en wanneer in het *meervoud*?

Er wordt waarschijnlijk in de vraag bedoeld: „Een enkelvoudig collectief vergezeld van eene bepaling in het meervoud.” In dit geval toch kan er twijfel bestaan; niet, wanneer het enkelvoudig collectief onverzeld is: Het leger strijdt, het volk regeert; de bende werd uiteengedreven, enz. Daarentegen: „Een aantal geleerden zijn van dezelfde meening”, en „eene menigte menschen bewoog zich op straat”, naarmate men de aandacht vestigt op de hoeveelheid of op de deelen, waaruit de verzameling bestaat.

Zie verder T. TERWEIJ, Ned. Spraakkunst, § 214.

4. Wat zijn voegwoordelijke bijwoorden en wat bijwoordelijke voegwoorden?

Voegwoordelijke bijwoorden zijn bijwoorden, die te gelijker tijd dienst doen als voegwoorden. Zie hierover T. TERWEIJ, Ned. Spraakk. 3e druk, § 142, 8.

Bijwoordelijke voegwoorden (het woord komt, maar ik meen, in geene spraakkunst voor) zou men kunnen noemen die voegwoorden, welke tevens als bijwoord dienen: „Ik heb *noch* geld *noch* goed”, waar *noch* aaneenschakelend voegwoord en modaal bijwoord is.

Zie VAN HELTEN, Kleine Spraakkunst I, § 194.

* * *

5. Ik lees in Dr. M. De Vries' *Inleiding tot het Woordenboek der Ned. taal*.

Bij de toenemende kennis en de hoogere schatting der moedertaal in onzen leeftijd begon de behoefte al meer en meer als eene waarlijk nationale te gelden.” bl. II. regel 13 v. b.

Is dit: „als eene waarlijk nationale” een germanisme of niet? Of staat het *niet* op ééne lijn met uitdrukkingen als: *Hare gezondheid scheen zelf eene vaste?*

In het hgd. zal het uitlaten of verplaatsen van een subst. zeker minder aanleiding tot onduidelijkheid geven dan in het ned. waar een veel grooter aantal uitgangen is afgevallen. In een vorm als *Hare gezondheid scheen zelfs eene vaste* is er geene enkele reden het adj. achteraan te plaatsen. Zeker is de zin duidelijker en sierlijker aldus: *Zij scheen zelf een goede gezondheid te hebben* of beter nog *Zij scheen zelf goed gezond te zijn*. Iets anders is het, waar Prof. De Vries het woord *behoefte* in twee zinnen noodig heeft en dit subst. in den afhankelijken zin weg laat.

6. Verder lees ik op blz 37:

„Maar dit is zeker, dat het vooralsnog eene dwaasheid zou wezen zulk een grootsch doel na te jagen.”

Kan men dit „doel najagen” op het voorbeeld van een taal-kenner als prof. De Vries thans gerust schrijven?

De taal is van den beginne beeldrijk en gelijk de jager het vluchtend wild als het voorwerp zijner begeerte *najaagt*, kunnen wij ook *najagen*, wat door andere oorzaken dan snelvoetigheid telkens ontkomt. Ons verstand beheerscht tegenwoordig maar al te vaak ons gevoel, onze fantasie en de vrees van ons niet wiskunstig juist uit te drukken, brengt groote schade aan de taal, weerhoudt ons, kleur en vorm te doen afwisselen en brengt die zoogenaamde fatsoenlijkheid en doodende eentonigheid te weeg, die overal ontstaat, waar het leven der taal in zijn wilde uitingen door de doode regel aan banden gelegd wordt.

7. In het *Woordenboek* zelf onder het woord *al* (zie 2e deel 1e afl. blz. 56) lees ik, dat men dient te schrijven: *u aller vriend!* terwijl Dr. Cosijn in zijne *Beknopte Spraakleer* zegt, dat het *uw aller vriend* dient te wezen. Ik leg mij nu gaarne neer bij de uitspraak van 't woordenboek, maar vraag, hoe moet ik *u* doen benoemen in de taalkundige ontleding. Natuurlijk persoonlijk vnv. maar *welke* naamval? In *uw* aller vriend kan ik *uw* den genitief noemen van *gij*, is dit *u* nu ook de genitief van *gij*?

M.

K.

Prof. De Vries en prof. Cosijn stemmen hierin geheel overeen, dat het woord *u* in *u aller vriend* een persoonlijk voornaamwoord is. Dat men in dit geval beter doet de *w*, die nergens toe dient, niet te schrijven, om het even of in die uitdrukking de verkorting van 't oude *uwer* dan wel een overneming van den 4den nv. mv. *us* teekt, (als prof. De Vries wil) — dat men, herhaal ik, beter doet met die *w* niet te schrijven geloof ik ook en 't zal, in een volgenden druk van prof. Cosijn's boek ook wel veranderd worden. Hoe minder „stomme” letters, hoe beter.

Poot.

Poot komt in de omstreken van Hoorn en te Egmond a/zee nog voor in samenstellingen, met de beteekenis van „hoofd”. Men spreekt daar van *voorpoot* = voorhoofd (b.v. pijn in den *voorpoot*); *poot-ijzer* = oorijzer. Buiten samenstelling treft men het, geloof ik, niet aan.

A. J.

Hoe de Duitschers Nederlandsch leeren.

Wij Nederlanders hechten veel aan het oordeel, dat vreemdelingen over ons vellen, en stellen ieder blijk van belangstelling in ons land of in onze taal, door hen gegeven, op prijs. Aangenaam is het dan ook voor ons te zien, hoe onze moedertaal in den vreemde meer en meer beoefenaars vindt, hetzij onder de mannen van de wetenschap, die Hollandsche boeken lezen, hetzij onder de mannen van de practijk, die veel met Nederlanders in aanraking komen. Vooral voor den handelsstand was het, dat Dr. B o o c h - A r k o s s y twee jaren geleden te Leipzig een werkje deed verschijnen, dat onlangs te Harzburg voor het venster van een boekwinkel mijne aandacht trok, en dat getiteld is: *Spreekt gij de Hollandsche Taal? Holländisch. Deutsches Gesprächbuch.*

In het voorbericht wijst de schrijver er op, hoe het toenemend handelsverkeer van Duitschland met zijne Nederlandsch sprekende burenen, het verschijnen van een boekje wenschelijk maakt, waaruit de handelsreizigers de noodige kennis van de Hollandsche Taal kunnen putten. Vooral acht hij het nuttig, dat zij de juiste uitspraak van het Nederlandsch leeren, aangezien deze taal „mit einer ganz eigenthümlichen Feinheit und Sorgfalt gesprochen wird”, en de Nederlanders met recht te trotsch zijn op hun moedertaal, om haar door vreemdelingen te willen hooren radbraken. Daarom wordt de uitspraak zoo nauwkeurig mogelijk aangeduid. Tevens geeft de schrijver ons de verzekering, dat de drukproeven door de Heeren O s c a r P e t e r s, die negen jaren lang in Nederland vertoefd heeft en volk en taal grondig heeft leeren kennen, R o b e r t Z ö r n i t z en F e l i x B o o c h - A r k o s s y nauwlettend zijn nagezien, zoodat het werkje, dank zij hunne medewerking, thans „in möchlichst correcter Gestalt vor das Publikum tritt.”

In hoeverre deze laatste bewering juist is, zullen wij spoedig zien.

Het boekje bestaat uit vier afdeelingen, de eerste bevat een beknopte Nederlandsche spraakkunst, de tweede woordenlijstjes, de derde gesprekken, de vierde Nederlandsch dicht en ondiecht. De spraakkunst behelst behalve eenige opstellen ter vertaling in het Hoogduitsch een leesles, waarbij natuurlijk wordt opgegeven hoe men de Nederlandsche woorden moet uitspreken, hetgeen echter — de schrijver erkent het zelf — ten aanzien van sommige letters, vooral de korte *i* en de *g* slechts bij benadering kan geschieden. Ziehier een staaltje: *in(ën)tën gëlsz hōchērhēus kwām chēstērēn dē afgānsze politīk der rēchēring tēr szprākē. Sē v'ōnd in (ēn) dēn hērtōch v'an argēl en hēftēch bestreider. Szprēker bēklāchde sēch ov'ēr dē chēhē'imsēnnēchhēid dōr dē rēchēring dēkwēils in (ēn) dēzē an dēn dāch chēlēchd", enz.*

De beknopte spraakkunst geeft geen stof tot veel aanmerkingen, al wordt wel eens een bijvoegelijk naamwoord voor een bijwoord uitgegeven en al worden sommige woorden verkeerd verbogen. Zonderling vind ik het, dat wij bij de naamvallen ook den vokatief aantreffen, en vooral dat het werkwoord *keuren* — als voorbeeld van een gelijkvloeiend werkwoord opgenomen — door *wählen* wordt vertaald. Zoude de Heer Peters, die negen jaar in Nederland vertoefd heeft, *keuren* ooit in *dien* zin hebben hooren gebruiken? Dat de zorg, waarmede de drukproeven zijn nagezien, wel iets te wenschen overlaat, blijkt ons uit de spelling van vele woorden: een *schip* heet een *schep*, *rouwgespen* zijn *rougespen*, *suiker* is *zuiker*, en in plaats van *gehoorzam*, *vele*, *deugen*, *bestemd*, *leeuw*, *keurlijf*, *koolenvuur* en *predikant*, krijgen wij *gehoorzam*, *veele*, *duigen*, *bestemt*, *leuw*, *keurlijf*, *koolenvuur* en *preedikant* te lezen. Maar ook vele taalfouten, die wij niet als drukfeilen mogen beschouwen, komen in dit handboek voor. Nu eens is er van *kalven* en *hoenen*, dan van een geneesheer die pillen *verschrijft* (voorschrijft), dan weer van *het ouderdom*, waarmede de *oudheid* bedoeld wordt, sprake. Onze taal wordt met het woord *laar*, dat *ledig* zoude moeten beteekenen, verrijkt; een *bakkebaard* heet een *bakkelbaard*, een kruier, dien men kan vertrouwen, een *zeer stellige loontrekker* en wat *belangwekkend* is wordt *aantrekkelijk* genoemd. Met de verbuiging der bijvoegelijke naamwoorden is de schrijver voortdurend in de war. Telkens worden zij naar Hoogduitschen trant zwak verbogen: *der goeden zuster*, *deze fraaijen bloemen*, *de goeden knechte* en *de braven meiden*, *de rooden rozen*, *de oudsten inwoners*, *de grootsten* en *de diksten* eijeren. Ook in andere opzichten legt de schrijver geen groote kennis van de Nederlandsche taal aan den dag: voor *bezochten* lezen wij *bezoekten*, naast *drie* en *twintig* wordt *twintig* en *drie* gebruikt!

Zonderling zijn vaak de gesprekken, die ons worden medegedeeld. Dat er over de *billijkheid* der prijzen en over het *maken* van wandelingen gesproken wordt, laat ik in het midden: wij Nederlanders doen dat zelve te dikwerf, om er een vreemdeling over te mogen lastig vallen: maar wel klinkt het wonderlijk, als wij de opmerking hooren maken: „thans het regent zeer hard,” of de uitnoodiging vernemen: „thans proef eens van dezen wijn”, of iemand hooren zeggen: „wees welkome, Mijne Heeren”, en in beschaafd gezelschap van *smaak* in plaats van *smaak*, en van *garne* in plaats van *gaarne* hooren spreken. Het allerzonderlingste is echter het volgende gesprek: „Ge wilt ons aldus heden weder verlaten, Mijnheer? — Ja ik wenschte met het stoompakket te vertrekken. — Waar scheept Gij u in? — Ik denk met het stoompakket naar N. te *rijden* (gaan).” Als nu de Duitscher, die dit gesprek van buiten geleerd heeft, maar zoo verstandig is het tusschen haakjes geplaatste woord te bezigen!

Verbeeld u iemand, die verklaart met een stoomboot ergens heen te willen *rijden*! Vermoedelijk heeft de dubbele beteekenis van *fahren* den schrijver hier op den dwaalspoor gebracht!

Het opschrift van dit stukje heeft een vorm van een vraag. Na het door mij medegedeelde, zoude men die vraag licht met „slecht” beantwoorden. Toch ware dit voorbarig en onbillijk. Een Duitscher, die Nederlandsch wil leeren, behoeft niet juist het werkje van Booch-Arkossy te gebruiken. Bovendien is mijn oordeel niet bepaald ongunstig. In de spraakkunst (blz. 1—150) komen niet veel fouten voor, en over het algemeen kan het werkje niet als onbruikbaar worden afgekeurd. Jammer is het slechts dat de correctie niet aan een Nederlander is toevertrouwd geworden.

Mr. C. BAKE.

Adellijk wild.

Bij het gezegde op bl. 258 wenschen we nog iets te voegen.

In nhd. en nederd. komen tal van woorden voor met het voegsel *âl* of *adel*, dat (Vgl. Grimm Wb. I, 117) *vloeibare modder* of *stinkend slijk* beteekent. Of *âl* uit *adel* of *adel* uit *âl* ontstaan is, kan moeielijk uitgemaakt worden, maar tal van voorbeelden bewijzen, dat het woord werd toegevoegd aan de namen van dieren en planten, die of slijmerig waren, of een onaangename lucht verspreidden d. i. stonken. De *ahorn* heet oudtijds *âlhorne*, een naam, dien ook de *vlierboom* nu en dan draagt, hgd. *holunder* of *holder* en bij Kiliaen komt *holderboom* voor *ahorn* voor. De *aal* draagt natuurlijk zijn naam naar de glibberighied van zijn huid, oorspronkelijk is die naam echter langer, zie bij Kiliaen *aelquabbe* en verder *aelpuijt* waaruit later *putaal* toen men *aal* voor den naam zelf ging aanzien. Van dit *aal* of *adel* zal wel *adellijk* bij *wild* gevormd zijn en de uitdrukking zou dus eenvoudig beteekenen „stinkend wild.”

D. B.

Twijfelachtige Germanismen.

Voorwoord; — vooravond; — vindplaats.

a. VOORWOORD.

De Heer E. Laurillard heeft onlangs voorgesteld — 't was in 't *Zondagsblad* van 't *Nieuws van den Dag* — dit woord burgerrecht te verleenen. *Voorwoord*, aldus de Heer Laurillard, zou ons dezen dienst kunnen doen: als een schrijver, die een boek de wereld inzendt, zijne bedoelingen met dat boek in een paar woorden, in een regel of wat, aan 't publiek wenschte kenbaar te maken, zou *voorwoord* het geschiktste substantief, zijn ter onderscheiding van *voorrede*, dat zou moeten gebruikt worden, indien de auteur van 't boek meer of min uitvoerig tot zijne mogelijke lezers had te spreken omtrent doel en bestemming van zijn werk.

Kunnen wij onze goedkeuring schenken aan dit voorstel van den Heer Laurillard?

Laat mij, ter beantwoording dezer vraag, eerst even mogen mededeelen, wat in *De levende Taal* omtrent *voorwoord* in 't midden is gebracht. Want het feit alleen, dat de Heer Laurillard eene lans breekt voor 't goed recht van den indringer, schijnt mij toe voldoende te zijn om van een twijfelachtig germanisme te spreken. Maar ter zake.

„*Voorwoord* (Vorwort), in de plaats van *voorrede* of *voorbericht* schijnt, als eene nieuwigheid der laatste kwarteeuw ongeveer, zijne bewonderaars niet te willen missen. Althans, iedereen kan 't woord van tijd tot tijd ontmoeten. Desniettemin is het bepaald tegen ons taalgebruik gevormd, omdat aan *woord* eene overdrachtelijke beteekenis wordt gegeven, hetgeen in eene samenstelling onmogelijk is.”

„Somtijds heb ik wel eens gedacht, of niet misschien dit de reden was van 't veelvuldig gebruik van *voorwoord*, dat men het voor „eene voorafgaande mededeeling van een regel of wat” wilde gebruiken en dan voor „eenige uitvoerige beschouwing” aan 't begin van een boek, vóór de inleiding, het woord *voorrede* zou verkiezen. Ik heb dit vermoeden echter niet bevestigd gevonden, maar *voorwoord* zien gebruiken, waar *voorrede*, uitgaande van de daareven gemelde onderstelling, had moeten gebezigd worden. Ware het anders, had men zich aan de onderscheiding willen houden, en moest *voorwoord* niet afgekeurd worden als tegen den aard der taal samengesteld, dan nog zou het *overbodig* zijn, daar *voorbericht* en *voorrede* de bedoelde onderscheiding even goed konden tot stand brengen en in stand houden.”

„Is het bovenstaande steekhoudend?” was natuurlijk mijne vraag, toen ik 't pleidooi van den Heer Laurillard had gelezen. En zal

de advocaat van *voorwoord* zich gewonnen geven, als hij te eeniger tijd *De levende Taal* onder de oogen krijgt?

Ik hoop het laatste.

Voorwoord is overbodig, zelfs voor hen, die de onderscheiding, waarvan de Heer L. en ik, schier gelijktijdig, hebben gewaagd, willen aangeven: *voorbericht* en *voorrede* staan met hunne diensten gereed, als wij deze diensten slechts aanvaarden. Maar ik kan de vrees niet onderdrukken, dat we 't niet zullen doen. Eilieve, evenmin zou het er toe komen, ja minder nog, dat we *voorwoord* en *voorrede* tot synoniemen zouden zien verheffen. De mogelijkheid van 't laatste zou in elk geval de mogelijkheid van 't eerste waarschijnlijker maken. Maar, gelijk ik zeide, tot heden is mij van deze wenschelijke zaak, niets of zeer weinig gebleken.¹⁾

En intusschen is *voorwoord* eene samenstelling, die van 't woord *woord* eene figuurlijke beteekenis eischt, en — hier wordt de mogelijkheid om 't woord burgerrecht te verleen bedenkelijk. Hier zijn eenige woorden:

voorzang,
voorspel,
voorgebed, enz. enz.

in welke samenstellingen *zang*, *spel*, *gebed*, enz. enz. hunne stoffelijke beteekenis behouden. Anders in *voorwoord*; daar zou woord den zin krijgen van *korte mededeeling*.

Dit alles schijnt mij waar en goed; maar toch, *voorwoord* heeft een tergend karakter: het komt u telkenmale onder 't oog. Maar dronkenschap komt ook telkens voor en 't blijft niettemin een kwaad.

Is dan *voorwoord* geen Hollandsch? Het is zelfs geen twijfelachtig germanisme.

b. VOORAVOND.

In 't zelfde nummer van 't *Zondagsblad* van 't *Nieuws van den Dag*, waarin 't woord *voorwoord* zijne bescherming geniet, heeft de Heer Laurillard het zwaard getrokken tegen *vooravond*. Hij noemt dit woord een verderfelijk germanisme. Intusschen vind ik in 't Septembernummer van *School en Studie*, onder de opgaven van 't hoofdonderwijzers-examen te Breda, Juni '82, *vooravond* onder die woorden opgegeven, welke in flinke zinnen moeten gebruikt worden. Ik kan niet denken, dat de opgever, wiens geest en richting bij het taalonderwijs mij meer dan oppervlakkig bekend zijn, alleen bedoeld heeft „het woord *vooravond* in een zin te gebruiken, die slechts de stoffelijke beteekenis tot haar recht brengt.” Ik denk, dat wel degelijk „de figuurlijke zin” bedoeld is. Maar, indien deze

¹⁾ Heden las ik Busken Huet's „*Het land van Rembrand*.” Er staat een regel of wat als mededeeling vooraf, meer niet; maar deze regel of wat heet *voorrede*.

mijne meening gegrond mocht zijn, dan is *vooravond*, te Breda in bescherming genomen en te Amsterdam gevonnist, tot de twijfelachtige germanismen te rekenen. Welnu, ik wensch, na den Heer Laurillard gehoord te hebben, mijne meening onder woorden te brengen. *Vooravond* in uitdrukkingen als „wij staan aan den vooravond van groote gebeurtenissen” is, volgens Laurillards ingezonden stukje in 't *Zondagsblad* te veroordeelen. Goed Nederlandsch is het te zeggen: „wij staan aan den avond vóór groote gebeurtenissen,” maar deze goede munt is vervalscht door de verbinding van 't bijwoord *voor* met het substantief *avond*.

Vergelijken wij 't woord *vooravond* met gelijkvormige samenstellingen als *voormiddag*, *voorzang*, *voorspel*, *voortijd*, dan krijgen we 't volgende:

- voormiddag* = de tijd van den dag *voor* middag (12 ure).
voorzang = de zang, die aan 't eigenlijke gezang *vooraf* gaat, maar daarvan toch een deel uitmaakt, ten minste ermee in verband staat.
voorspel = 't spel, idem „idem; zie *voorzang*.
voortijd = de tijd, die aan den onze *vooraf* gaat, met de eigenaardige bijbeteekenis van „lang geleden.”
vooravond = avond, die aan den eigenlijken avond *vooraf* gaat, en daarvan toch een deel uitmaakt (= het dusgenoemde „schemerurtje.”).

Indien ik dus van mijn vriend de belofte ontvang, dat hij in den *vooravond* eens bij mij komt inloopen, dan zal ik wel doen, is het, gelijk nu, in den nazomer, met dien vriend een kop thee te drinken, want voor een glas wijn is het te vroeg, en tegen negen ure gaat hij weer heen.

Over de stoffelijke beteekenis van *vooravond* geen verschil alzo; die is boven bedenking verheven. Maar de figuurlijke zin?

„Jesus in den Hof van Getsemané” — aldus luidt het van den kansel — „dat was aan den *vooravond* van zijn lijden.”

„Letten we op de teekenen des tijds, het nihilisme en 't socialisme, dan staan we aan den *vooravond* van gewichtige gebeurtenissen,” zegt de courant van den zooveelsten. Zijn zulke uitdrukkingen te verdedigen? Ik twijfel eraan. De *vooravond* van Jezus' lijden zou kunnen zijn: 't eerste gedeelte van den avond, maar dat bedoelt men niet; men meent: den avond vóór zijn lijden. Want die vooravond zou doen vermoeden, dat dit lijden op dien avond een einde nam. De „*vooravond* van gewichtige gebeurtenissen” is almede niet juist. De uitdrukking *zegt*, dat die vooravond een deel is van den avond, waarin de gewichtige gebeurtenissen plaats grijpen, maar *bedoelt*, dat we staan aan den avond vóór den dag, de periode, waarin deze gebeurtenissen haar werk gaan beginnen. Beeldspraak nu, die in 't letterlijke niet doorgaat, is van verdacht gehalte. Er

zijn wel verkeerde beelden, als „de Heilige Stoel verzet zich” door het taalgebruik gewettigd, maar dit is geen noodzaak om deze te vermeederen met andere, die ons verstand nog grooter geweld aandoen. Waarheid, ook in de taal, mag onze leus wel wezen. Als wij zeggen „aan den vooravond van gewichtige gebeurtenissen te staan,” dan is — immers overeenkomstig de stoffelijke beteekenis van: „wij hebben elkaar ontmoet in den vooravond van den 4en September” — dit de zin: de vooravond is een deel, het begin van den avond op 4 September; zoo ook: „aan den vooravond van gewichtige gebeurtenissen.” Nu is vooravond 't begin, een deel alzo van dien gewichtigen tijd. Dezen zin intusschen wenscht men niet voor des lezers of hoorders verbeelding te roepen; wel dien anderen: „avond vóór”, waarin avond de figuurlijke beteekenis heeft „laatste gedeelte der periode,” die plaats gaat maken voor een nieuwen tijd.

Met het oog op een en ander mogen we besluiten, dat de Heer Laurillard het woord *vooravond*, figuurlijk gebruikt, terecht als een germanisme heeft veroordeeld. Wie nog twijfelt, geve de gronden op voor dien twijfel.

c.) VINDPLAATS.

Gelijk bekend is zijn er tal van Hoogduitsche woorden, waarmede we onze taal verrijken kunnen. *Vrijzinnig* voor *liberaal* verdient aangenomen te worden; *voorliefde* als een synoniem naast *voorkeur* te plaatsen is taalverrijking; *vlukschrift* in plaats van *brochure* moet iedereen goedkeuren.

Maar *vindplaats*? Voor eenigen tijd redeneerde ik aldus: *vindplaats* is van gelijke vorming als *speelplaats*, *losplaats*, *bergplaats*. „Gelijk *speelplaats* de *plaats* is, waar (de leerlingen der school) kunnen *spelen* (wat ze spelen wordt niet uitgedrukt), *losplaats* de *plaats*, waar (de schepen de handelswaren) *lossen*, *bergplaats* de *plaats*, waar *geborgen* wordt (wat dan geborgen wordt, moet men er bij denken), zoo kan *vindplaats* de plaats zijn, waar men *iets vindt*, terwijl aan het taalgebruik overgelaten wordt tot spreken en schrijven te zeggen, *wat* dan eigenlijk op eene *vindplaats* wordt gevonden. Zeggen we dus, dat het Peakgebergte eene rijke *vindplaats* is (voor steenkolen en ijzer), het Nevada-gebergte eene dito (voor zilver), de Ruhrstreek eene goede *vindplaats* (voor steenkolen) dan hebben we de taal verrijkt met een woord, dat „de streek” aanwijst, waar „delfstoffen gevonden worden.” 't Is, in zekeren zin, van de soort als *schoolman*, ook een woord aan 't Duitsch ontleend, om, taalverrijkend, er den zin aan te hechten van „een goed docent, een bedreven onderwijzer.”

Deze plaats in *De levende Taal* komt mij thans voor, aan bedinking onderhevig te zijn: *vindplaats* schijnt mij alsnog tot de twijfelachtige germanismen te moeten gerekend worden. Waarom?

Speelplaats = de *plaats* om te *spelen* = ten einde er te *spelen* = met de bedoeling om er te kunnen spelen aangelegd.

losplaats
en
bergplaats } zijn de *plaatsen* om te *lossen*, om te *bergen*, = ten einde er te *lossen*, te *bergen*, = met de bedoeling om te kunnen *lossen*, te kunnen *bergen* aangelegd.

Welnu, *vindplaats* is niet de *plaats* om te *vinden* = ten einde te *vinden* = aangelegd met de bedoeling om er te *vinden*, immers niet in de beteekenis, die in onze hedendaagsche aardrijkskundige boeken aan 't woord gegeven en die door mij werd verdedigd. Onze taal zou 't woord *vindplaats* kunnen bezitten, maar dan moest het den daareven aangewezen zin hebben. Gesteld eenige jongens spelen in 't duin; samen willen ze thuis komen en daarom spreken ze af, dat ze, als één hunner fluit b.v., allen zullen samenkomen ter plaatse, waar naar toe ze door een of ander kenmerk den weg weten. Eigenaardig zouden deze jongens de bedoelde plaats de *vindplaats* in 't duin kunnen noemen. Gesteld ook een handelaar, die dikwijls van huis moet, wenscht, dat zijn zoon, zijn meesterknecht, altijd de sleutels van 't pakhuis en van de kelders weet te vinden, waartoe deze handelaar dan ook van te voren afspreekt, waar de sleutels steeds te vinden zullen zijn, waar de *vindplaats* is der sleutels. Nog een derde geval. 't Is onveilig op den Oceaan, onveilig door zeeroof, door oorlog, wat dan ook. 't Is dus noodzakelijk, dat onze oorlogschepen den Oceaan doorkruisen om onze handelsvloot te beschermen. En intusschen willen deze schepen een vereenigingspunt hebben tegen den dag der thuisreis. Welnu, dat vereenigingspunt zou b.v. de ingang van 't Kanaal kunnen wezen, althans te dier hoogte zou de *vindplaats* kunnen bepaald worden door en voor de kommandanten onderling. Deze beteekenis, ik herhaal het, zou aan ons taaleigen recht doen. Maar zóó hebben we 't woord niet: als we *vindplaats* gebruiken, geschiedt het in de Duitsche beteekenis van 't woord. Hier is dan een twijfelachtig germanisme.

Den Haag, 4 Sept. '82.

A. W. STELLWAGEN.

Beeldspraak.

Iemand of iets toetsen aan iets.

Is 't noodig van deze uitdrukking en hare beeldspraak eene verklaring te geven? Men zou het willen betwijfelen. En toch, dezer dagen kwam het geval voor, dat een zeer verdienstelijk schrijver in een geschrift van ernstigen aard en waarin een tegenstander of liever een aanvaller uit den zadel moest worden gelicht, zich vergiste — en in een onbewaakt oogenblik voor den titel van zijn vlugschrift koos:

MIJN LEESBOEK VOOR DE VOLKSSCHOOL

GETOETST AAN

„Een Nederlandsch belang,”

van den Heer H. Hemkes Kzn.

Is dat goed gezegd? Te dezer plaatse goed gezegd, en heeft de Heer L. Leopold uitgedrukt, wat hij wenschte? We zullen zien, dat hij dit niet heeft gedaan.

Gesteld iemand vindt een stukje metaal, dat het uiterlijk heeft van goud, maar misschien wel koper, zou kunnen wezen. Wat doet hij nu? Hij loopt even bij een goudsmid in, die het gevonden stukje metaal *toetsen* zal *aan* een daarvoor bestemden toetssteen. Is het ter toetsing gegevene koper of misschien goud van zeer twijfelachtig gehalte, dan zal hem dit terstond blijken. Want *de toetssteen* kan niet liegen, die *onderscheidt* onverbiddeijk *tusschen valsch en echt*.

Tot zooverre gaat de letterlijke beteekenis. Wie de uitdrukking in figuurlijken zin wenscht te gebruiken, heeft zich aan dezen gang van zaken te houden:

- 1°. *Wat getoetst wordt is van goed of slecht gehalte; er is twijfel dienaangaande.*
- 2°. *Waarom (of waarop) men toetst, de toetssteen, is boven allen twijfel betrouwbaar.*

Voorbeelden in menigvuldigheid, dat men zich aan deze uitspraken houdt:

„De handelingen van een Minister toetsen aan de grondwet;” — „de leerstellingen van een kerkgenootschap toetsen aan den Bijbel;” — „de Amerikaansche weerteleggrammen toetsen aan de ondervinding;” — steeds is datgene, wat getoetst wordt, van twijfelachtigen aard, maar datgene, waaraan men toetst, onbedrieglijk.

Alle beeldspraak heeft zich te houden aan deze wet: „*wat in 't figuurlijke wordt gezegd, moet overeenstemmen met de voorstelling in 't letterlijke.*”

Tot den titel van Leopolds vlugschrift terugkeerende, moeten we dus op deze fout letten: „*Een Nederlandsch belang*” van den Heer Hemkes Kz.” kon voor den Heer Leopold nooit een toetssteen zijn, tenzij hij aan dit boekje, aan dezen aanval van den oud-onderwijzer, onfeilbaar gezag toekende. En daar is — terecht voorwaar — geene spraak van. Dat de Heer Leopold aan de volmaaktheid van zijn leesboek twijfel toelaat, is overeenkomstig den letterlijken zin van 't beeld, maar dat iets als een toetssteen wordt aangewezen, wat zoo weinig betrouwbaar is, als de schrijver van „Mijn leesboek” heeft aangetoond, dit is eene fout, die niemand minder heeft willen maken dan de Heer L. L. zelf. Geheel tegen zijne bedoeling verklaart hij op den titel niets meer of minder dan dit: Hemkes' boekje is een toetssteen en indien mijn leesboek getoetst moet worden, men toetse het aan deze brochure. Want van ironie is geene spraak.

Intusschen is 't bovenstaande niet geschreven om iets onaangenaams te zeggen aan den Heer L., maar eenig en alleen om te doen zien hoe nauwkeurig men zijn moet, om de verstandige Nederlandsche taal haar vollen eisch te geven.

A. W. STELLWAGEN.

Den Haag, 5 October, '82.

Op een gespannen voet met iemand leven (staan, zijn).

Zoolang we niet weten, wat *een gespannen voet* beteekent, zullen we verstoken blijven van het genoegen, den zin dezer zoo vaak gebruikte uitdrukking te verstaan.

Noord en Zuid, no. 5, blz. 304.

Er is mogelijkheid op, dunkt me, van het vonnis, over deze uitdrukking geveld, in hooger beroep te komen. Ik althans wensch te pleiten op de volgende gronden:

1°. WOORDEN TE GEBRUIKEN IN HUNNE MIDDELNEDERLANDSCHE BETEKENIS IS GEOORLOOFD, ALS ZE VOORKOMEN IN UITDRUKKINGEN, DIE TOT HEDEN GANGBAAR NEDERLANDSCH BLEVEN.

Is dit zoo — en wie zal 't betwisten — dan mag „*op een gespannen voet staan met iemand*” niet gevonnist worden.

Welnu,

Spannen, spien, gespannen = aanbinden, aanbond, aangeboden:

Die camerline maecte hem vore,

Ende-*spien* hem sinen rechteren spore.

Myn her Lanceloet, die ridder goet,
Spien hem den luchteren ane den voet.

Ferguut, vs. 1082.

In een passiespel van 1489 luidt het:

.ij. veteranen daer sinte peter mede *gespannen* was.

En nog heden: „de kroon *spannen*”, fig. voor *de eerste zijn, de beste zijn*.

Wat is nu „een *gespannen* voet”? Het ligt dunkt mij niet verre te vermoeden: een *gespannen* voet = een (met sporen) gebonden of aangebonden voet. Ben ik nu met iemand op een *gespannen* voet, dat is, zijn wij beiden in zoodanige kleedij, dat de sporen reeds *aangebonden* zijn, dan zijn we ieder oogenblik gereed te paard te stijgen en den strijd te beginnen, den tweekamp. Figuurlijk is dus *met iemand op gespannen voet leven of staan* hetzelfde als „op voet van gewapenden vrede” met dien iemand wezen.

2°. Van alle door partij als plaatsvervangende uitdrukkingen opgegeven gezegden is er geene zoo aanschouwelijk als „op een *gespannen* voet” met iemand staan: aanschouwelijkheid is eene deugd van een woord, die waardeering, geen vonnis verdient.

Is 't argument onder no. 1 voldoende — dan wordt erkenning verwacht der waarde, onder no. 2 aangegeven, en „op een *gespannen* voet leven of staan met iemand” als eene goed-Nederlandsche uitdrukking in eere hersteld.

A. W. STELLWAGEN.

Den Haag, 26 Sept. '82.

Vaak of dikwijls?

Welluidendheid noch afleiding bepalen, welk van beide woorden de voorkeur verdient; 't eene klinkt niet beter of slechter dan het andere. En naar de afleiding behoeft men zijne keuze evenmin te regelen. *Vaak* is de *dativus* van *vak*, dat tijd beduidde; *dikwijls* is ontstaan uit *dik* = *veel* en *wijl* = *tijd* met bijwoordelijke *s*. Nu is 't waar, dat *dikwijls* voor den ingewijde meer zegt dan *vaak*, doch dit is ook alleen waar voor hem, die de afleiding verstaat. De groote meerderheid der Nederlanders echter hoort in *dikwijls* evenmin de oorspronkelijke beteekenis als in *vaak*; *wijl* in *dikwijls* spreek uit *dikwils*, en *weleer* = *wilen eer* = *vroeger tijd*, heeft evenzeer zijne kracht verloren als *vak* in het, naar de afleiding pleonastische, *tijdvak*. Welk woord verdient dan de voorkeur? Geven we de beslissing aan hen, die doodelijk bevreesd zijn voor streekspraak, dan is 't vonnis spoedig geveld: *vaak* is dan een provincialisme, waarvan 't misschien zelfs jammer is, dat de *Woor-*

denlijst het eene plaats heeft waardig gekeurd. Maar wagen we, ook op grond der opneming in de *Woordenlijst*, weerspraak en zeggen we, dat *vaak* naast *dikwijls* niet in 't noorden van ons land alleen, maar zelfs in Holland wordt gehoord, dan staan de kansen reeds veel beter. En dan? *Vaak* is zijne plaats al zoo goed waardig als *dikwijls*, omdat het zich aan gradatie onderwerpt, hetgeen zijn mededinger niet doet. *Vaak*, *vaker*, *vaakst* is spreektaal, de beide eerste vormen zelfs schrijftaal; *vaker* byb. vond ik, tot mijn genoegen, in Bruins *Wereldrond*. *Vaakst* heb ik, dan alleen in de *Woordenlijst*, nog niet gedrukt gezien. We zijn wat deftig, dat is het, en wachten zoo lang het kan. Toch — deze eigenschap van *vaak*, dat het gradatie toelaat, moest het woord eene welwillende ontvangst bereiden in elken kring, moest althans nooit met den vijandigen uitroep „een provincialisme” worden overschreeuwd.

Is dit alles een betoog tevens tegen 't woord *dikwijls*? In geen deele.

Den Haag, 4 Sept. '82.

A. W. STELLWAGEN.

Volledig of voltooid?

De Belgische regeering heeft de beleefdheid gehad, in te teekenen op het *Middelnederlandsch Woordenboek* van Prof. J. Verdam, voor 50 exemplaren. Een uitgever in Zuid-Nederland, die de *Lingua Belgica* drukt, wendt zich tot de Nederlandsche regeering en ontvangt natuurlijk eene weigering. Welnu, deze zaak zullen we laten voor 't geen ze is, maar de Nederlandsche regeering antwoordt in een Hollandsch van de onhebbelijkste soort: en dit is erger. Naar de *Spectator* meedeelt, heeft onze regeering nl. geantwoord, dat zij eene beslissing nemen zal in zake 't al of niet inteeekenen op de *Lingua Belgica*, „als dit werk VOLLEDIG zijn zal.” Hoe nu? Verstaat men dan ten onzent op 't Binnenhof in 't geheel geen Nederlandsch meer? Als 't werk *volledig* zijn zal? Denkt de regeering er dan over, eene commissie te benoemen, die, als de *Lingua Belgica* compleet zijn zal, moet beoordeelen of in dit boek geen enkel artikel is vergeten? Zal die commissie verslag uitbrengen over de mindere of meerdere *volledigheid* van 't werk, ten einde het gouvernement daarna en dien overeenkomstig beslisse, of het inteeckenbiljet in te vullen, of het in de snippermand te werpen? Of heeft men bedoeld, dat men wil wachten tot het werk *voltooid* zijn zal, ten einde over de mogelijke kosten te kunnen oordeelen? Ik weet het niet, maar dit schijnt zeker, dat het ongelooflijk veel onwetendheid verraadt, indien men in de ministerieele bureaux 't verschil niet kent tusschen een *volledig* en een *voltooid* boek. En is dit geen grap, maar heusche waarheid.

Den Haag, 4 Sept. '82.

A. W. STELLWAGEN.

Taalkundig Politieblad.

Het vergaan van de *Adder* heeft ook voor de zuiverheid onzer taal treurige gevolgen gehad.

Eerst hebben we letterlijk overal moeten lezen *ramp-adder* weldra gevolgd door *onheil-adder* en *adder-commissie*, tot dat de kroon op het werk werd gezet door de nieuwste samenkoppeling *adder-bazar*. Het woord *bazar* moet volgens *Kramers Bazaar* of *Basar* luiden, oorspronkelijk Perzisch zijn en beteekenen „in 't Oosten de markt, „of eene ruime, breede straat, waar de kooplieden hunne winkels „of kramen hebben (in Perzië ook *maidan*, *meidan* of *almeidan* „genoemd); lange overdekte galerij met winkels; aanzienlijke winkels en verkoopplaatsen in de groote europeesche steden.”

Bij prof. Dozy *Oosterlingen* lezen we „Het Perzische bazaar, dat *overdekte markt* beduidt. *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele* p. 291: „Den meesten deel van den straten zijn al Besaren boven „verdeect teghen den reghen ende t'heete zonneshijn, dat zijn plecken „daermen alle saken vercoopt, als zyde, specerien, ghesteenten ende „alle ander saken die herte gedyncken mach.”

Die beteekenis kan gelden voor den beroemden *Bazar te 's-Gravenhage*, maar zonderling genoeg hooren we nu van een *dertigcents-bazar* en een *guldens-bazar* (gelijk men voor een halve eeuw praatte van *schellings-kraam* en *stooters-kraam*) naar den prijs van elk der voorwerpen, die daar te koop zijn en zelfs van een *aardappelen-bazar!!!* Men vindt het woord *winkel* niet mooi genoeg en neemt er op goed geluk een ander voor. Een *adder-bazar* kan dan echter nog niets anders beteekenen, dan een *winkel*, waar men *adders verkoopt* en geenszins eene „verkoopning van geschenken, waarvan „de opbrengst bestemd is voor de nagelaten betrekkingen der manschappen, die bij het vergaan van de *Adder* zijn omgekomen.” De uitdrukking kan verkort worden, maar er is geen reden, te eischen, dat die juist door een woord worde uitgedrukt.

Het is alweer een bewijs, tot welke domheden het gebruik van vreemde woorden aanleiding geeft, gelijk o. a. blijkt uit het gebruik der woorden *centraal* en *specialiteit*, die tegenwoordig overal voorkomen. Ook het woord *hal* komt voor in een zin, dien het woord nooit had en nooit hebben kan. Een klein keldertje of een zeer klein vertrekje heet vaak *bier-hal*, een houten gebouwtje met ruimte voor één mensch heet *drinkhal*.

Wat eene *Augustus-collecte* is, kan men moeielijk raden; maar uit den zin, waarin we 't vonden, maken we op, dat 't beteekent eene collecte, die in „Augustus gehouden wordt” maar heet dan „een huis, dat in Augustus gebouwd wordt” een *Augustus-huis* en „een brief, die in Augustus geschreven wordt” een *Augustus-brief?*

Onze taalbedervende winkeliers vertellen, dat zij *naaizijden* en *breiwollen* verkoopen, lees: „alle, vele of verscheidene soorten van naaizijde, breiwol.”

Wat domheid of luiheid doet, kunnen we desnoods onopgemerkt laten, maar de onzinnige woordkoppelingen, die door eenigen met eene zekere mate van overleg worden gevormd en met meer vuur dan verstand verdedigd, moeten ernstig bestreden worden, zal de taal haar zuiverheid niet geheel verliezen en zelfs haar karakter doen verloren gaan. ¹⁾

JAN VAN DORDT.

Hongersnood. - Dorstnood. - Landschap. - Zeeschap.

We hebben het woord *hongersnood*, is *dorstnood* nu ook goed? Kan naast *landschap* niet *zeeschap* staan? (Het Eng. heeft *landscape* en *seascape*).

Tegen *dorstnood* is te zeggen, dat het een afschuwelijk woord is: zulke composita met *nood* kan men niet naar welgevallen smeden; *men* (en dit is de groote onbekende autoriteit) zegt òf *dorst* òf *gebrek aan water*. Collectiva op *-schap* kan men evenmin naar willekeur vormen: daartoe is het suffix niet meer in gebruik. *Landschap*, *manschap*, *jongelingschap*, *maagschap* geven nog geen recht om *zeeschap*, *vrouwschap*, *meisjeschap*, *kindschap* enz. te bezigen. Suffixen en afleidsels met collectieve beteekenis zijn betrekkelijk schaars; zal men spreken van een *gehuiste* naar analogie van *gebergte*? Dat gaat niet!

¹⁾ In een vlugschrift, verschenen onder den titel *Een Nederlandsch belang*, trekt de heer H. Hemkes Kz. te velde tegen het onhollandsche in de taal dat de leesboekjes van den heer L. Leopold ontsiert. Inderdaad de afschrikkende voorbeelden hier opgegeven, zijn even sterk sprekend als talrijk, ze bewijzen, *hoe noodig het is, bij het onderwijs meer voor zuiverheid van taal en goed gebruik van woorden te zorgen, dan eene menigte taalregels te laten van buiten leeren*.

We wenschen ons niet in den strijd te mengen, maar bevelen het gemelde vlugschrift dringend ter lezing aan; natuurlijk *tevens* het antwoord van den heer L e o p o l d, waarin de gewraakte vormen verdedigd worden.

Dat het onzinnige woordkoppelen niet ophoudt, bewijst ook de heer H e m k e s, die herhaaldelijk van *Leopold-boekjes* en *Leopold-werkjes* spreekt. De ziekte breidt zich uit en neemt zelfs andere vormen aan. We wachten 't bericht: „De brochure-Hemkes over de Leopold-boekjes is door de Gidsvoordenonderwijzer-redactie in het December-nummer besproken.”

Zou prof. B e e t s eindelijk gelooven, dat het erg genoeg is?

J. v. D.

Boekbeoordeelingen.

Dr. J. Te Winkel. *Bladzijden uit de Geschiedenis der Nederl. Letterkunde.* Haarlem. De Erven F. Bohn.

- I. Mr. Joan Blasius, als vertegenwoordiger van de romantische richting
onzer letterkunde in de zeventiende eeuw.
II. Vondel als Treurspeldichter.

De voorrede, die Dr. T. W. schreef bij zijn uitvoerige behandeling van Blasius als vertegenwoordiger der romantische richting, verraadt ten duidelijkste, dat S. zelf het belang van zijne nauwgezette studie eenigszins wantrouwe; in haar geheel toch is ze eene wederlegging van wel te verwachten bedenkingen.

Blasius wordt door Dr. T. W. beschouwd als type van een gestudeerd man (tevens man van de wereld) uit de 2e helft der 17e eeuw, als tooneelschrijver, als vertegenwoordiger van tweeden- of derden rangsdichters der romantische richting.

In de eerste 18 bladzijden vinden we eene opsomming van de vrienden en familiebetrekkingen, in wier midden Blasius zich bewoog. Dit gedeelte van het werk verraadt zooveel nauwgezette studie over een vrij belangeloos onderwerp, dat men wel gedwongen wordt te denken aan het spreekwoord van de kool en het sop. Was het Dr. T. W. te doen om, naam te maken als geschiedvorschcr, dan is inderdaad de bijna geheel vergeten Blasius een object even waardig als ieder ander individu, maar zeer zeker is het te betwijfelen, of Blasius, de dichter, zooveel moeite verdiende.

Een zijner eerste werken is geweest eene vertaling van Scarron's *L'Escolier de Salamanque* ou *Les généreux Ennemis*," door dezen uit het Spaansch vertaald. In „De Edelmoedige Vijanden" van B. zijn de meeste tooneelen ver beneden het middelmatige. Nemen we het 17e tooneel van de 2e Handeling (bedrijf). Don Pompeo (in de 3e editie zijn de Spaansche namen weer ingevoerd, zooals ze bij Rojas Zorilla voorkomen) bemerkt, dat Don Pedro, wien hij bescherming heeft toegezegd, de moordenaar van zijn broeder, Don Louis, is. De alleenspraak, waarin Don Pompeo zijne ontroering uitspreekt, is van deze kracht:}

Mijn broeders vijand in mijn saal?
Mijn broeders moorder voor mijn oogen?
Mijn broeders siel door hem ontvloogen?
Mijn broeders bloed geverft sijn staal?
Wel, dat de moorder dan weer sterf,
En met sijn bloed mijn lemmer verf.

Sterf? neen de wanhoop drijft mij voort,
Sou ik dien moorder hier nu dooden,
Daar ik hem self quam binnen nooden
En hij sich inliet op mijn woord?
Wel! dat de moorder dan vrij leef
Eer ik hem hier den doodsteek geef.

(Eer = liever dan dat).

De volgende 4 coupletten bevatten een koude redeneering over de keuze tusschen waaak en trouw, geheel naar Spaansch model.

Al laten we nu den inhoud ook voor rekening van R. Z. en van de toen in Frankrijk gehuldigde mode, de gebrekkigheid van versificatie, 't gemis aan gevoel zelfs in tooneelen, die tragisch *konden* zijn, teekenen, den Hollandschen bewerker. De taal van het geheele tooneelstuk is bijna voortdurend ongenietbaar.

Van Lysander en Kaliste verklaart Dr. T. W. zelf, dat het alleen in den smaak van het publiek heeft kunnen vallen door de galante phrases, die in de 17e eeuw zoo zeer in zwang waren, en dat, kost het moeite het oorspronkelijke van Daudiguier door te lezen, het te nauwer nood mogelijk is, Blasius' bewerking door te worstelen. De waarde van „L. en K.” als kunstwerk verdient dan ook geen hooger taxatie dan er in deze woorden van Dr. T. W. ligt opgesloten.

Intusschen roemt S. op de woordenkeus en den versbouw der berijmde brieven. Hoe dit mogelijk is, vat ik niet; het volgende fragment, dat niet tot de ongelukkigste behoort, diene tot staal. Kaliste, die gevangen zit onder verdenking van medeplichtigheid aan den moord van haar echtgenoot, schrijft aan Lysander, den gewaanden moordenaar, die haar ontvoeren wil:

Edelen Ridder,
Ik bespot
Leg en sidder
Voor 't schavot.

'k Weet gij voelt, hoewel mijn voorspraak
Levend quaad, daar gij de oorzaak
Op het woord van elk af zijt.
Doch ik weet, wij sijn onschuldig,
9. Daarom scheld ik u geduldig
10. Dees begane misdaad quyt.

't Is het meeste in mijn saken
En het swaarste, uijt te raken.
D' aanslag is niet kleen in als.
Wilt de saak soo wijs besteecken,
Dat, al kom ik uit te breeken,
Gij U self niet helpt om hals.

Uit de berijmde brieven zijn heel wat stukken aan te wijzen, die beneden het geciteerde staan. Verraadt zulk dichtwerk eenige meesterschap over den versbouw of keurigheid van taal? Is de rust in den 3den regel van den aanhef na leg (lig) te verdedigen? Maken de regels 9 en 10 geen dwaas figuur na het voorafgaande? Is het laatste couplet niet plat en gelijmd? Een treffend voorbeeld van dergelijke verzenlijmerij vinden we nog in een der volgende coupletten, dat aanvangt met:

Ik vertrouw op God voornaamlijk,
Die mij met geduld bequaamlijk
En met moed versterken zal.

Voegt men bij alle gebrek aan oorspronkelijkheid in Bl's tooneelwerken zijne Catsiaansche gemakkelijkheid of liever onverschilligheid in 't verzenmaken, dan blijkt hij een vrij handig rijmelaar te zijn geweest, die zeker meer aan zijne sociale positie dan aan zijn dichttalent de complimentjes te danken had, door zijn vrienden hem gegeven.

Fidamant's Kusjes, Minne-Wysen en Byrymen aan Celestyne zijn zeker voor het grootste deel oorspronkelijk; in deze minnezangen vinden we veel afwisseling naar den vorm, vaak dragelijke verzen, maar, dikwijls ook platheden naar den vorm en ploertigheden naar den inhoud. 't Is meer dan bekend, dat men vóór 200 jaar een andere opinie had over het al dan niet gepermitteerde. Een gedichtje van Westerbaan, vóór in de Kusjes afgedrukt, werd toen geestig gevonden, tegenwoordig zou een wellevend man het niet gaarne onderteekenen. Het luidt:

Hoe Fidamant zijn lief, zijn ziel, zijn uitverkooren,
 Zijn soete Celestijn voor deesen heeft gekust:
 Hoe hij aan haaren mond zijn lusten heeft geblust,
 Of liever opgewekt in plaats van die te smoooren:
 Hoe hij, om wat vermaak te geven aan haar ooren,
 Veel Minne-Wysen en Gesangen heeft gedicht,
 Brengt nu die trouwe slaaf voor ijder in het licht,
 Die onder deese naam haar sijne min liet hooren.
 Dit dee haar doemaals goed: Maar nu sij door den Echt
 Zijn Bed-genoodjen is, en in sijn armen legt,
 Daar de Gordijnen heel of half zijn toegeschooven,
 So wed ik dat zij zej (indien zij klappen mocht)
 Die kusjes waaren droog, ik hou het met de vocht
 En dat een Duitsche Fluijt gaat alle zang te booven

Westerbaan moge naar onze opvatting al heel vrij wezen in dit gedichtje, 't is een bonmot, en bevat niets persoonlijks. Onkiesch is het daarentegen zeker altijd geweest, de verborgen schoonheden van eene bekende dame te gaan détailleren voor het pnblick.

Fidamant's Bijrijmen zijn aan zijne moeder opgedragen. Men leze die opdracht om den *dichter* Blasius naar waarde te schatten. Op eene wijd loopige en langdradige wijze verdedigt hij de opdracht zijner minnedichten, maar belooft tevens beterschap; tegen het volgende jaar (hij was toen 24) zal hij aan verschillende bijbelstoffen (de lijdende Christus, de Patriarchen en onze Voorouderen) beginnen, „daar ik nu al schetsen van ontworpen heb.”

Dr. T. W's werk staat ver boven mijn lof, wat de nauwkeurigheid van onderzoek en wijze van bewerking aangaat; Johan Blasius is zoo geteekend, dat de lezer een levendige voorstelling van hem krijgt. We vreezen echter, dat die teekening veel te vleiend is, en dat Dr. T. W. zijne uitnemende krachten heeft gewijd aan een onderwerp, dat te ver beneden hem staat, dan dat wij hem met den goeden uitslag geluk kunnen wenschen. Is het te betreuren, dat zooveel tijd en moeite zijn gegeven aan een onzer vele pruldichters, een gansch anderen indruk maakt het tweede stuk, waarvan de titel boven werd afgeschreven. *Vondel als Treurspeldichter* is het getiteld. Ziehier een stof onzen S. waardig.

K.

In de *Litterarische Phantasiën* schreef Busken Huet over Vondel: „In nog verhevener zin dan voor onze hoogere-burgerscholen zijn Vondels werken als uitgezocht voor het universiteits-onderwijs der toekomst. Wij gaan de eeuw der objectieve methoden te gemoet; en niemand heeft meer recht dan Vondel om zonder hartstocht of partijschap van alle kanten opgenomen, in alle richtingen doorkruist, met zuivere belangstelling be-

zien en beschreven, in één woord, tot een voorwerp van historische studie gemaakt te worden."

In de zeer aardige causerie, die B. H. in zijne Phantasiën over den Prins onzer dichters houdt, is dit een der weinige veelzeggende zinnen. Heeft Huet een profetischen blik gehad, of gevoelde Dr. T. W. zich door deze woorden opgewekt om een deel van den grooten arbeid te ondernemen, door den Hollandsch-Franschen criticus aangeduid? We weten het niet, maar dit is zeker, dat Dr. T. W. een uitstekend werk heeft verricht, waardoor aan Vondel recht wordt gedaan tegenover degenen, die zekere niet altijd even goed gemotiveerde opiniën, mits apodiktisch uitgesproken, als orakeltaal vereeren, daar de aanneming daarvan hen van de moeite van eigen studie ontslaat.

Vondel wordt nu eenmaal niet of weinig gelezen; sommigen, die hem wel lazten, vonden heel wat af te keuren; gemakshalve werd die uitspraak door honderden nagebauwd; ieder is nu met zijn opinie klaar. Wat toch blijft er achter van vele oordeelvellingen, die het goede genadig willende erkennen, zoo vele zwakheden meenen te vinden, die op meesterachtigen toon den lezer verkonden, dat bij den criticus genade ging boven recht? Het afkeurend oordeel blijft doorgaans het best in 's lezers geheugen bewaard; de veroordeelde valt des te lager, naarmate de criticus zichzelf door genadebetoon zedelijk in de hoogte (?) steekt; Jonckbloet, Huet, e. t. q. verklaren zij het niet altijd met ronde woorden, dat Vondel onleesbaar is, ongenietbaar, vervelend tot omvallens toe, maar toch ook verdiensten heeft in dit, in dat, enz..

Ieder rechtgeaard Nederlander begrijpt dan ook wel, dat Vondel *eenige* verdiensten gehad zal hebben (zijn beeld, niet waar! — Schaepman, Thijm.—) maar ziet u, ongenietbaar blijft hij en zal hij blijven.

Dit alles heeft Dr. T. W. niet weerhouden eene ernstige studie van Vondel te maken niet van den lyricus, maar van den treurspeldichter. Dat werk is met piëteit ondernomen en gelukkig ten einde gebracht. De algemeene veroordeeling heeft S. niet weerhouden Vondel te bepreken als Treurspeldichter, juist omdat Vondel (zie voorrede) het treurspel als de hoogste dichtsoort beschouwde en daaraan voorzeker zijne beste krachten gewijd heeft. Gelukkiger dan een der mij bekende critici van Vondel heeft Dr. I. W. zijn standpunt van beoordeeling gekozen. Niet de vraag: „amuseert Vondel ons nu nog?” is het criterium, dat des dichters waarde zal bepalen, maar deze: „wat heeft Vondel gewild, en hoe heeft hij zijn doel bereikt.” Leidde de vraag naar de oorzaken van den min aangename indruk, dien de lectuur van Vondel's werk op ons maakt, tot eene vergelijking tusschen zijn ideaal en den hedendaagsche smaak, en werd, doordat men het *tempora mutantur et nos in iis* vergat, de uitkomst van dit onderzoek onbillijk, Dr. T. W. heeft de vraag teruggebracht tot vanwaar ze had moeten uitgaan. Historisch wordt de plaats aangeduid, die Vondel in de geschiedenis onzer letteren inneemt, en zeer juist zegt S.:

„Met deze opsomming van titels meen ik mijn doel bereikt te hebben, namelijk te hebben aangetoond, dat de oud-testamentische treurspelen, aan het mysterie-spel ontsproten, tot op Vondel's tijd toe eene onafgebroken reeks uitmaken en dat Vondel's stukken hunne plaats in *die* rij behooren in te nemen, waarom men ze dan ook in verband tot de geheele klasse moet beschouwen, en ze niet mag lichten uit de lijst, die ze omgeeft, om ze als pendanten te plaatsen tegenover stukken van Shakespeare of van den eenen of anderen modernen dichter.” (Bl. 191).

In het vierde Hoofdstuk, handelende over: Het dramatische in Vondel's

treurspelen komt S. tot de hoofdkwestie. S. erkent, vergelijkt men Vondel met Shakespeare, „dan maakt V. gewis een zeer mager figuur, en zou men geneigd zijn hem met Dr. Jonckbloet een zeer zwak dramatisch schrijver te noemen, als men maar overtuigd was, dat ieder soort van drama volstrekt op dat van Shakespeare moet gelijken. Vondel's drama's echter zijn geheel iets anders, en eischen dus ook eene geheel andere wijze van beschouwen.”

Wat Vondel wilde, wat we in Vondel te zoeken hebben en hoe we dat in zijne treurspelen kunnen vinden, ontwikkelt S. in dit hoofdstuk even zaakrijk als boeiend. In onzen tijd zijn er velen, die in de tragédies van Racine detailschoonheden genoeg weten te vinden, maar zeer middelmatig genieten van de lectuur der geheele stukken. Heeft Agar in de laatste jaren velen de oogen geopend voor de treffende schoonheid dier tragediën op hare kunstreizen ook door ons land, bijna denzelfden dienst, dien Agar Racine bewijst, bewees Dr. T. W. aan Vondel.

Hij is uit de dooden opgestaan voor wie T. W.'s werk met aandacht lezen; de affectatie, waaraan het Nederl. volk zich volgens Huet (Litt. Phantas. J. v. d. V.) heeft schuldig gemaakt, mag plaats maken voor waarachtige waardeering en erkenning van den zoo vaak miskenden Prins onzer Dichters.

Het Eerste Hoofdstuk is getiteld „Het karakter van het tragische”.

Zegt Dr. T. W. „Daar wij den naam tragedie van de Grieken hebben overgenomen, moeten wij er in hoofdzaak wel dezelfde beteekenis aan blijven hechten als zij deden, ook voor de stukken van lateren tijd, zal die naam ten minste niet een ijdele klank worden,” dan zijn we bescheidenlijk zoo vrij, in dat opzicht eene andere meening te zijn toegedaan. Het woord *tragedie* was in het geheel niet de naam voor het karakter van wat men er onder verstond; als bekend, noemt dit woord slechts eene ondergeschikte omstandigheid.

Tragisch beteekent tegenwoordig treffend, roerend, evenals vroeger. Treffend waren voor de Grieken de verhalen uit het tijdvak der heroën, die machtige vijanden of vrienden van de Goden, die echter evenzeer als dezen onderworpen waren aan het fatum.

Ook voor Vondel was steeds het Godsbestuur de hoofdpersoon in zijne treurspelen; het treffende volgens hem waren de lotwisselingen uit den strijd der menschen tegen 's Heeren raadsbesluit geboren. Behalve in „Maria Stuart” en „Palamedes”, waardoor Vondel verontwaardiging tegen menschelijke onrechtvaardigheid wilde opwekken, was het Vondel's hoofd-doel bij het schrijven zijner bijbelsche treurspelen Gods almacht, des menschen nietigheid te doen uitkomen, en was berusting in den wil der voorzienigheid de groote les, die hij wilde geven. Duidelijk komt dit o. a. uit in de „Joseph in Dothan” en de „Joseph in Egypte”, waarin de toeschouwer bij voorbaat door hemelsche reien gerustgesteld wordt omtrent het lot van den held van het stuk. Deze bewijzen tevens, dat de reien niet altijd een uitsluitend lyrisch karakter hebben.

„Tragisch”, zegt S. „derhalve is iedere gebeurtenis, welke de gewone alledaagsche voorvallen overtreft; niet alleen hetgeen de voortreffelijkste en krachtigste mensch doet, maar ook hetgeen hem wordt aangedaan door alles wat hoog en verheven, machtig en groot is, in vergelijking van het gewoon menschelijke. (Bl. 159).

Met deze uitspraak kunnen we ons niet vereenigen.

De door de Ouden en door Vondel gedachte hoogere machten kunnen ons slechts *verbazen* door hare almacht, ze laten ons verder betrekkelijk koud. Maar de ontroeringen der menschelijke ziel, de strijd tusschen plicht en hartstocht, de angst voor de onvermijdelijke gevolgen van onze eigen daden, die zijn werkelijk tragisch, die doen ons veel meer ontzetten dan het fatum, dat buiten ons staat. De bewegingen des gemoeds zijn de eeuwige, de algemeen-menschelijke, die erkennen we voor waar, al hebben we ze nooit ondervonden; ons hart klopt met sneller slagen als we een medemensch zien, gefolterd door wroeging, geslingerd tusschen hoop en vrees, terughevend voor daden, die hij zelf heeft gewild. De tragedie moet ons die ontroeringen, die slingeringen des gemoeds vertoonen, en dat doel wordt bereikt, wanneer de acteurs niet meer historische personen maar typen van menschen zijn, wanneer de plaats, waar de handeling voorvalt, geen speciaal karakter heeft, het historische verdwijnt en slechts de bewegingen des menschelijken gemoeds ten toonee worden gevoerd.

Deze opvatting der tragedie komt ons de aannemelijkste, de ware voor, wanneer we ze toetsen aan de treurspelen van lateren tijd. Vondel moge gemeend hebben, dat juist de vergankelijkheid van al het ondermaansche, de onmacht des menschen, die als werktuig van des Heeren wil meewerkt tot de uitvoering der eeuwige raadsbesluiten Gods, in het treurspel verkondigd moeten worden, zijne treurspelen hooren daardoor in de rij der mysterie-spelen thuis.

Is niet „La Grève des Forgerons” van Fr. Coppée een gedicht van het zuiverst tragisch karakter? Wanneer de oude man vertelt, hoe hij, na mede tot de werkstaking besloten te hebben, thuis komende, zijn oude vrouw en zijn twee kleinkinderen ontmoet, wanneer hij zegt:

Pour moi le coup fut dur; car je ne suis plus jeune
Et je ne suis pas seul. Lorsque rentré chez nous
Je pris mes deux petits-enfants sur mes genoux,
— Mon gendre a mal tourné, ma fille est morte en couches —
Je regardai, pensif, ces deux petites bouches
Qui bientôt connaîtraient la faim; et je rougis
D'avoir ainsi juré de rester au logis.
Mais je n'étais pas plus à plaindre que les autres;
Et comme on sait tenir un serment chez les nôtres,
Je me promis encor de faire mon devoir.
Ma vieille femme alors rentra de son lavoir,
Ployant sous un paquet de linge tout humide;
Et je lui dis la chose avec un air timide.

Wanneer hij later, door armoede gedwongen, weer aan 't werk wil gaan, zijn kameraads verzoekt hem te ontslaan van zijn eed en dan door een opgeschoten kwajongen, een verloopend individu, gescholden wordt voor Lafaard, gevoelen we dan niet met den eenvoudigen werkman mede, is het dan niet, alsof al die ontroeringen in ons eigen hart zich voordoen?

Rubens' klacht (5e Bedr. van J. i. D.) is om dezelfde reden zeer tragisch, terwijl het lot van Joseph zelf het al zeer weinig is.

Op bl. 323 lezen we: „dan vooral zullen wij deernis hebben met den held van het treurspel, wanneer zijn ongeluk aan zijne naaste verwanten te wijten is; op bl. 324: „de gewelddadigheden van de naaste verwanten tegen elkaar maken den meesten indruk, wanneer de daders niet weten, dat zij zoo nauw aan elkaar verwant zijn, en eerst onder of na de daad

elkander als verwanten herkennen. In geen enkel zijner stukken heeft Vondel zich van dit middel om deernis en huivering te wekken, bediend; en vandaar ook, dat het meest eigenaardig soort van herkenning in zijne stukken niet gevonden wordt, ofschoon hij toch weet, dat Aristoteles als de aangrijpendste bestanddeelen van een treurspel opgeeft."

Uit deze twee fragmenten blijkt, dat S., waar hij over de tragedie spreekt, alleen het klassieke treurspel op het oog heeft en het hedendaagsche geheel buiten aanmerking laat. En dit betreuren we zeer. Maakt Dr. T. W.'s werk den opgang, dien het ruimschoots verdient, dan zal menig lezer bij het lezen van bl. 159 een onvolledig begrip van het tragische krijgen.

De verhouding van den held tot zijne omgeving, de bekendheid of onbekendheid met die verhouding, herkenningen en lotsveranderingen behooren niet tot het essentieele der tragedie; vaak zijn het armzalige hulpmiddelen in de handen van middelmatige auteurs, die daarvan bij de ontkenning gebruik moeten maken. Ze behooren op dezelfde waarde geschat te worden als geheime deuren, zoek geraakte brieven, toevallige plaatsing van meubelen, enz. en behooren te huis in de comédie, die ons den mensch te aanschouwen geeft, geplaatst in eene bepaalde omgeving, als slachtoffer van hebbelijkheden, als speelbal der omstandigheden.

We hebben gemeend naast het vele goede in Dr. T. W.'s werk te mogen wijzen op eene leemte, die we daarin vonden. Betrekkelijk is de zaak van ondergeschikt belang, daar het Eerste Hoofdstuk slechts eene inleiding is.

Met warmte bevelen wij Dr. T. W.'s boek elken beoefenaar der Nederlandsche letteren aan. Het schrijven ervan was eene daad van nationale piëteit, die zeer veel bekrompen meeningen betreffende Vondel zal kunnen uitroeien. Maar niet Vondel alleen leert men meer bewonderen en op hooger spijts stellen, het tooneel vóór Vondel wordt zoo degelijk behandeld, dat het verschijnen van dit werk eene aanwinst mag heeten voor de kritische studie onzer letterkunde.

Scheveningen.

J. M. KEEN.

Naschrift.

De redacteur van *Noord en Zuid* had de beleefdheid, mij de beoordeeling mijner „Bladzijden" toe te zenden met de vraag, of ik naar aanleiding daarvan ook iets in het midden wenschte te brengen. Ware die critiek ongunstig geweest, dan zou ik dat bepaald hebben afgeslagen, daar ik geloof, dat de bescheidenheid eenen schrijver behoort te beletten, de voortreffelijkheden van zijn eigen werk aan te toonen, en hij vertrouwen genoeg moet hebben op de waarheid en op het gezond verstand der lezers, om te denken, dat eene onrechtvaardige of overdreven afkeurende critiek wel op de juiste waarde zal geschat worden. Gelukkig behoef ik hier het stilzwijgen niet te bewaren, omdat door den Heer K. in heusche bewoordingen alleen aanmerking wordt gemaakt op de keuze van het eerste onderwerp der „Bladzijden", en ik niet slechts reden heb, dat onderwerp te verdedigen, maar zelfs meen op het behandelen van dergelijke onderwerpen bij ieder beoefenaar der letterkunde te moeten aandringen. In een paar regels echter kan dat niet gebeuren, en daarom neem ik mij voor in een volgend nummer er op terug te komen.

Groningen, 25 Oct. 1882.

J. TE WINKEL.

Iets over de tropen.

De figuurlijke taal, die een deel is van 't geen men de *rhetorica* of *redekunst* noemt, heeft, gelijk de meeste vakken van wetenschap, hare *kunstwoorden*, al van de ouden afkomstig. Bepalen we ons te dezer plaatse tot de *tropen*.

Wat zijn tropen? Naar de letterlijke beteekenis van 't Grieksche woord *tropos*, meervoud *tropio*, is *wending* zoo ongeveer de vertaling. Maar, raadpleegt men het gebruik, slaat men 't woord op in eene stijl leer, dan vindt men: *de troop bestaat in het (treffend) gebruik eener oneigenlijke uitdrukking in plaats van de eigenlijke*. De troop is diensvolgens steeds eene omschrijving.

Er zijn *engere* en *uitgebreidere* tropen.

TROPEN IN ENGEREN ZIN.

Tropen in engeren zin zijn:

1. De metaphora.
2. De synecdoche.
3. De metonymia.
4. De antonomasia.

Allereerst de *metaphora* (van meta-phérein = overdragen.)

Deze taalfiguur is gegrond op de *overeenkomst* of gelijkheid. Zij stelt de gedachte voor in een beeld; zij wordt niet ingeleid door een vergelijkend voegwoord, zij treedt zelve in de plaats der eigenlijke of letterlijk op te vatten uitdrukking. Zoowel als werkwoord, als in den zin van adjectief en substantief, treedt zij op; vandaar haar veelvuldig gebruik, veelvuldiger dan dat der andere figuren. Voorbeelden in menigte, en onderscheidingen zoo vele, als er binnen 't gebied van de *overeenkomst* vallen, als daar zijn:

a.

De kameel is 't *schip* der woestijn.

Hier wordt het levende door 't levenlooze in beeld gebracht. Wat treffend gebruik van deze overeenkomst te maken is, toonde Da Costa:

Zijn kemel, 't levend *schip*, dat door de zandzeebaren
Zijn koers houdt, rijk bevracht met keur van oosterwaren.

Hagar.

Noord en Zuid, *Extra nommer.*

b.

Verveling,

Zij, *dochter* van de weelde en wanhoops moeder.*Wachter, wat is er van den nacht?*

Verveling is 't *gevolg* van de weelde en de *oorzaak* van de wanhoop, is de letterlijke vertaling van D a C o s t a's dichterlijke woorden. Hij nam 't *levende* voor 't *levenlooze*.

Deze soort metaphora wordt ook wel *prosopopöia* of persoonsverbeelding genoemd. Zij ontstaat dus dan, als aan een onzinnelijk begrip eene eigenschap wordt toegekend, die terstond aan een persoon doet denken; als — mogen we het eens zoo noemen — de abstractie vleesch en bloed aanneemt. Enkele voorbeelden:

De hemelen *vertellen* Gods eer, en 't uitspansel *verkondigt* zijner handen werk. — Geleerdheid en goede smaak gaan niet altijd *hand aan hand*. — De nijdige mededinging, die den *mond* des roems houdt toegeklemd.

Het is duidelijk, zoodra de hemel *vertelt* en 't uitspansel *verkondigt*, zijn beiden personen. Als geleerdheid en goede smaak *hand aan hand* gaan, zijn de abstractie's tot levende wezens geworden. En houdt de mededinging den *mond* des roems toegeklemd, ook dan zijn de onzinnelijke begrippen met eigenschappen toegerust, die ze tot personen maken. Zoo ook bij den dichter v a n H a r e n, als hij zingt:

Wat open veld verschijnt daar voor onze oogen!
o, Jongeling, hoe werkt uw geest, hoe kookt uw bloed.
De driften in 't hart gevlogen
Ontsteken een ontdoofbren gloed.

Ja, gaat gij dan d'onafgepeilde stroomen
Des Oceaans daar op, gij bluschte 't vuur niet uit.
Hoe zal de rede het betoomen;
Zij, *die haar oogen pas ontsluit?*

Inderdaad is men geneigd den dichter de valsche beeldspraak van „de rede, die — hoewel dan vruchteloos — een vuur wil betoomen” te vergeven ter wille van de schoone *prosopopöia*: „zij, die haar oogen pas ontsluit.”

c.

Iemand *blinde* gehoorzaamheid verschuldigd zijn. — Een *zwaard* van droefheid zal uwe ziel doorboren. — Met een *stalen* voorhoofd de waarheid loochenen. — Dagen en jaren zijn de *polsslagen* van den tijd.

In al deze en diergelijke gevallen wordt het abstracte zinnelijk voorgesteld, of ook, als in 't laatste voorbeeld, het zinnelijke als abstractie afgebeeld.

d.

Menige zoon is de *steun*, de *eer*, de *hoop* zijner ouders. -- De

zwaluwen zijn van ouds de *lenteboden*. — Ieder mensch is in zekeren zin het *kind* van zijn tijd, maar niet iedereen is de *slaaf* van de veroordeelen zijner eeuw. — Steenkolen en ijzer heeten terecht het *brood* der nijverheid.

Wederom blijkt het hoe veelvuldig de overdracht zijn kan. Van het met rede begaafde op het redeloze, en omgekeerd, van deze beide onderling; 't is alles de zin voor aanschouwelijkheid, die schrijvenden en sprekenden tot metaphorische uitdrukkingen leidt. Maar men houde in 't oog: 1.) dat de *metaphora* meer zeggen moet dan de letterlijke of eigenlijke uitdrukking, want wie zal — om eene uitdrukking van Vondel op onze wijze toe te passen — de zon met houtskool willen schilderen; 2) de troop moet gepast zijn, verstaanbaar en niet gezocht; 3) zij eischt ingehouden kracht, want gelijk allerlei sieraden opeen- en bijeengevoegd eene vrouw ontsieren, zoo schaadt de overlading den stijl; 4.) dat voorzichtigheid bij 't overgaan van de eene *metaphora* in de andere raadzaam moet heeten.

Vondel, in 't welbekende dichtje „*de Beurs van Amsterdam*”, heeft een merkwaardig voorbeeld gegeven van eene metaphora, die in alle deelen uitgewerkt is, en zuiver, zóó, dat het geheel eene schoone *allegorie* werd. Ook Huygens, „*Scheepspraet*” is te dezen opzichte lofwaardig, laat ons liever zeggen, uitstekend gelukt.

Eene laatste opmerking: werkwoorden en adjectieven, als *metaphoren* gebruikt, kunnen uit den aard der zaak gemakkelijk verstaan worden; ditzelfde kan evenwel dan alleen van de metaphorische substantieven gezegd worden, indien ze als gezegde of als bijstelling voorkomen. Daar zijn uitdrukkingen, waarin de *metaphora* als onderwerp voor ieder verstaanbaar is: „de Agrippijnsche Zwaan is in Schaezman niet herboren”; „de herfst des levens vond Vondel nog krachtig, en zijn winter was nog vruchtbaar”; „de held van Sédan is in Engeland overleden”, en diergelijke, ze hebben geene verdere verklaring noodig. Maar neem nu eens de metaphora „de zwaluwen zijn de boden der lente”, die als praedikaat niemand in twijfel laat omtrent hare beteekenis; zoodra men haar echter als onderwerp wilde aanwenden „de bode der lente zijn reeds aangekomen”, dan zou men, twijfelend, mogen vragen, of niet misschien de spreeuwen werden bedoeld.

Een tweede troop is de *synecdoche* (syn-ekdéchestai = mede opnemen, opvatten of verstaan = samenvatten), de taalfiguur, wier wezen feitelijk berust op *verdeeling* en *vereeniging*. Zij bestaat namelijk hierin, dat het geheel voor het deel wordt genomen of omgekeerd. Voorbeelden:

a.

De *boom* is 't sieraad van een landschap. — Mijne bezigheden

nemen toe; toch blijft de *dag* maar 24 uren tellen. Zoo bezigt men 't enkelvoud en bedoelt het meervoud.

b.

Wij, Willem, bij de gratie Gods Koning der Nederlanden, Groot-Hertog van Luxemburg, Hertog van Limburg enz. enz. doen te weten . . . *Wij* hebben gêmeend in dit opstel de tropen eenigszins uitvoeriger te moeten behandelen, dan het in de gewone leerboekjes geschiedt.

In dezen meervoudsvorm, in dezen *pluralis majestatis*, gelijk het heet, is 't meervoud gebruikt en 't enkelvoud bedoeld; 't omgekeerde alzoo van 't onder *a* vermelde.

c.

Eene vloot van honderd *zeilen*, bemand met zooveel duizend *koppen*. — Geef ons heden ons dagelijksch *brood*. — *Dag en nacht* werken om vooruit te komen, het is niet alledaagsch, dunkt mij.

In deze voorbeelden noemt men 't eigenaardige deel, het meest in 't oog vallende, het eerst noodige, het geheel omvattende, voor dat geheel. Dit samenvatten verlevendigt den stijl; het is de *synecdoche*, die 't kenmerkende *deel* voor het aangeduide *geheel* noemt.

d.

Bij Waterloo werd Napoleons *leger* vernield. — 't Departement van oorlog verslindt *onze finantiën*.

De bedoeling is, dat Napoleons leger gedeeltelijk, (voor 't *grootste* deel), dat onze finantiën gedeeltelijk (voor 't *vijfde* deel) werden en worden vernield en verslonden. De *synecdoche* noemde het *geheel* en bedoelde het *deel*.

e.

Een vrouw belacht al die haar persen,

En laat hen op de tanden knersen.

Een vrouw is *duizend* mannen te erg.

Vondel, *Huig de Groots verlossing*.

De *tocht* naar Rusland vernietigde Napoleons macht.

In deze en soortgelijke verbeelden, waarin men òf een bepaald getal noemt en eene onbepaalde hoeveelheid bedoelt, òf ééne handeling, die de plaats inneemt van eene reeks, een produkt van handelingen, — is steeds van eene *synecdoche* gebruik gemaakt.

Uit alles, wat hier werd gezegd, blijkt intusschen, dat de *synecdoche* uit haar aard beperkt is tot begrippen, die op eene betrekking van *soort* of *getal* berusten. Kan men ook al in zekere gevallen van synecdochische adjectieven en verba spreken, — als men *nemen* zegt en *zich wederrechtelijk iets toeëigenen* of *stelen* bedoelt, is 't werkwoord *nemen* synecdochisch gebruikt — de eigenlijke aard dezer taalfiguur is tot het substantief beperkt.

En zoo komen we aan de *metonymia*.

De *metonymia* (met-ōnymia = over en onoma = naam; overnoeming alzo), geeft in de plaats van 't *eigenlijke* substantief een ander, dat een begrip uitdrukt, hetwelk in onmiddellijke betrekking met het eigenlijk bedoelde woord staat. De *metonymia is de troop van het attriboot*. De betrekking der met elkaar verwisselde begrippen is namelijk van dien aard, dat, als beide genoemd worden, het metonymische woord in den genitief komt te staan, of door een bijvoeglijk naamwoord kan worden teruggegeven, of ook wel als bepaling bij 't in eigenlijken zin bedoelde substantief wordt geplaatst.

De betrekkingen der begrippen onderling zijn velerlei. Nu eens is er betrekking van *oorzaak* en *gevolg*, dan weer die van de *stof* en 't *voorwerp*, van die stof vervaardigd, elders zijn *ruimte* en *tijd* te noemen, waar bedoeld werd te spreken van 't geen in die ruimte zich bevindt of dien tijd beleeft. Uit de navolgende voorbeelden zal een en ander duidelijk worden.

a.

Wij lezen *Vondel*. — Menig daglooner, die met zijn gezin eenig van dan *arbeid* zijner handen leven moet, heeft een schraal bestaan. — *Handel en nijverheid* voeden een groot deel van 't Engelsche volk.

De bedoeling dezer beeldspraak is duidelijk. *Vondel* lezen is des dichters werken lezen; van zijn *arbeid* leven beteekent van het door den arbeid verkregen loon leven; *handel en nijverheid* voeden, beduidt: de winsten van beide voeden. Zoo is de *metonymia* de overdracht van den bewerker op het voortgebrachte. Het laatste wordt bedoeld, de eerste wordt genoemd. Natuurlijk komt ook het omgekeerde voor. Zoo in de voorbeelden onder

b.

Ja, *tranen* zijn ons deel op aard (Bilderdijk.) — Een vreeselijk geweervuur verspreidde *dood* en *verderf* in de gelederen des vijands.

De pers ,

. Verharde zondenkweekster,

Verboden lust- en haat- en oproervlamontsteekster!

Da Costa, *Wachter wat is er van den nacht?*

We zien het; in deze volzinnen zijn de *tranen* voor de *smart*, die de tranen te voorschijn roept, gebezigd, werden *dood* en *verderf* genomen voor de *kogels*, die er den dood en 't verderf brachten; noemde *Da Costa* de pers en bedoelde hij de litteratuur van schotschrift en zekere soort romans, die „gezondheid beide en blos van maagdenwangen bannen”.

c.

Andere voorbeelden:

Bilderdijk noemde, in zijne zwaarmoedigste bui wellicht:

het heilloos *goud* den God,
 Waar heel onze aard voor knielt,
 En 't voorwerp, dat alleen zijn (des menschen) loggen klomp bezielt.
Levenspijn.

Vondel, in zijne „Aanleiding ter Nederlandsche dichtkunst”, zegt: „de *laurier* wordt den dichter niet van den gemeenen hoop geschonken, maar van dezulken, die 't snakerbekken der eksters van zwanenzang weten te onderscheiden”. En wederom, gelijk het in de prozataal heet, „de korenakker draagt het voedzaam *brood*, de wijnstok belooft den parelenden *wijn*”.

Het is duidelijk: nu eens noemt de *metonymia* de stof in plaats van 't voorwerp, uit die stof vervaardigd, dan weer is 't de naam van 't product, van het voorwerp, waar de stof wordt bedoeld. Het *goud* is het *geld*, de *laurier* is de *krans der eer*, het *voedzaam brood* is de *graankorrel*, de *parelende wijn* staat voor de *druif*.

d.

„Zij laten *kroes* en verkeerbord in den steek om den liedjeszanger te gaan hooren”, zegt Potgieter van de matrozen, die de *Scheepspraet* zoo gaarne hoorden zingen. — De oudheid kende geene menschenrechten, die waren den *nieuweren tijd* voorbehouden.

In deze en soortgelijke voorbeelden wordt het bevattende voor het bevatte gebruikt: de *kroes*, voor het bier of den *wijn*, die er in is, de *oudheid* en de *nieuwere tijd* in de plaats van de volken, die toen leefden en nu leven. Ook 't omgekeerde komt wel eens voor. Stoot het *zout* niet om, zegt de huismoeder, — die nog niet alle bijgeloof heeft afgelegd en bang is voor het voorteeken van *twist*, — als zij het *zoutvaatje* bedoelt.

e.

Bij Navarino verkondigde het kanongedonder aan de aarde:

de *Halvemaan* gaat onder. —

Brenge straks, een enkel oogenblik

Aan Weenen en Euroop het Turksche *kromzwaard* schrik. . . .

Om *Schepter* en *Kroon* is de titel van een tendenzroman. — De *tiara* is nog niet machteloos, mag men beweren.

Aldus bedient zich de taal van de *metonymia*, waar zij het kenmerkende zinnelijk teeken noemt en de waardigheid, de macht, het wezen der voorgestelde zaak bedoelt.

f.

„Al is de *leugen* nog zoo snel, de *waarheid* achterhaalt ze wel,” zegt het oude spreekwoord. — „De *winzucht* der oude Hollanders verwierf een adelbrief door hare verzustering met de wetenschap”, heet het bij Potgieter.

De winter heeft, hoe grijs van kin,
 Een kleur als melk en bloed;
 Hij tafelt lang, schenkt naarstig in,
 En 't maal bekomt hem goed.
 Hij spit, hij delft, hij ploegt, hij plant,
 Door buldervlaag noch sneeuw vermand,
 En zorgt voor 't bloembed, zoo getrouw,
 Of Flora's kus hem loonen zou.

Staring.

Dat is de metonymia tot persoonsverbeelding geworden; het abstracte is geïncarneerd, de overdracht is volkomen, het beeld, om 't eens zoo te noemen uit het onstoffelijke gebeiteld.

De laatste der tropen in engeren zin is de *antonomasia* = de naamsverwisseling. Dikwijls gebeurt het, dat eenig persoon, hem ter eer of tot schande, met een anderen naam kan genoemd worden, zonder dat iemand behoeft te vragen, wie de bedoelde persoon is. Is dit het geval, dan zal deze nieuwe naam, als ik 't zoo noemen mag, niet alleen ter vermijding van de herhaling des eigenaams kunnen gebezigd worden, maar zal hij ook in de plaats kunnen treden van 't persoonlijk voornaamwoord en daardoor den stijl in aanschouwelijkheid doen winnen. De antonomasia is de troep van 't zelfstandig gezegde of van de appositie. Eenige voorbeelden zullen dit het best doen zien.

De *dagvorstin* beschijnt de velden. — De *held van Waterloo*, wijlen onze beroemde Koning, is door een standbeeld herdacht. — De *held van Sédan* stierf als balling in Engeland.

Zie de hemel is aan 't branden
 En zijn *lichtster* op 't hoogst,
 Rept de landman nu de handen
 't Is op hope van den oogst.

Huygens.

Gregorius VII, *de rots der kerk*, heeft den ongehuwden staat der priesters tot wet gemaakt. De *Agrippijnsche Zwaan* wordt meer geprezen dan gelezen, zei van Effen reeds.

Uit al deze voorbeelden blijkt duidelijk, dat de antonomasia dan eens geheel op zichzelf verstaanbaar is, dan weer verstaanbaar wordt door eenige toegevoegde bepaling.

Met „den held van Waterloo” zou namelijk evengoed Blücher kunnen bedoeld worden als Oranje, maar de bevoeging „onze beroemde Koning” heft alle misverstand op. Had men Blücher bedoeld, dan zou 't genoeg zijn van den „grijzen” held van Waterloo te gewagen. Evenzoo is „de held van Sédan” misschien onduidelijk voor wien de ironie niet terstond begrijpt, maar de bijvoeging, dat hij als balling buiten zijn vaderland stierf, laat geene dubbelzinnigheid toe.

DE UITGEBREIDERE TROPEN.

Bij de nu behandelde „*tropen in engeren zin*”, men zal 't hebben opgemerkt, treedt telkens in de plaats der eigenlijke uitdrukking eene zoodanige, waarvan 't grammatisch hoofdbegrip tot dezelfde klasse van woorden behoort; dat is: in de plaats van een substantief kwam een substantief, enz. Anders is het bij de „*uitgebreidere tropen*.” De omvang van deze is niet gebonden aan eene grammatische categorie; de uitgebreidere tropen zijn eigenlijke omschrijvingen. Tropen in uitgebreideren zin zijn:

1. De allegorie.
2. De hyperbole.
3. De emphasis.
4. De ironie.
5. De periphrasis.

Allereerst de *allegorie* (van all' agorein = anders spreken, dan men meent = eene zinnebeeldige voorstelling.)

Deze figuur of kunstige redevorm, die men eene in bijzonderheden uitgewerkte metaphora zou kunnen noemen, geeft eene geheele gedachte, eene waarheid, in één beeld.

Vondel, in zijn *Roskam*, in een beeld voorstellende, dat de burger, de gemeene man, goed genoeg is om belasting te betalen, terwijl de aanzienlijken, de regeerders, hem, onder den dekmantel van den godsdienst nog wel, uitmergelen, zegt:

Kortom, dit 's onze plaag

't Is: drijft den ezel voort, gemeene-ezel draag!
 Het land heeft meel gebrek, dus breng den zak te molen,
 Het drijven is ons ambt, het pak is u bevolen;
 Vernoegt u, dat ge zijt een vrijgevochten beest,
 Is 't naar 't lichaam niet, zoo is 't naar den geest.
 Tot 's lichaams lasten heeft de hemel u beschoren,
 Dit past u bet dan ons, gij zijt een slaaf geboren;
 Best doet ge 't williglijk van zelve dan door dwang.
 Dus raakt het slaafsche dier al hijgend op den gang
 En zweet, en zucht, en kucht; de beenen hem begeven,
 Hij valt op beide knieën, als bad hij: laat me leven,
 En gigaagt heesch en schor; des drijvers stok is doof,
 En touwt des ezels huid en zwetst vast van 't geloof.

Men ziet het, deze allegorie is ten einde toe een afgewerkt beeld: de gemeente-ezel, die den zak te molen brengt, omdat het land gebrek heeft aan meel, en de drijver — vast van geloof sprekende —, die den ezel geeselt, tot het dier ter aarde stort, zij verzinneijken de waarheid, die Vondel zoo verschrikkelijk vond, dat hij in 't ver-

dere van zijn *Roskam* vraagt: „hoe kan een christenhart deez' tyranny verkroppen?”

Vraagt men nu hoe ver de uitwerking eener allegorische voorstelling van eenige gedachte of waarheid wel gaan kan, dan moet het antwoord luiden, dat dit afhangt van den grooteren of kleineren omvang der gedachte, en natuurlijk ook van de omstandigheid of 't beeld in meer of minder opzicht treffende punten van overeenkomst aanbiedt met de te verzinnelijken gedachte. Dat het te dezer zake ook veel van 't vernuft des schrijvers afhangt, die overeenkomst vindt dáár, waar anderen zelfs geen punt van vergelijking ontdekten, ligt in den aard der zaak. Intusschen zijn het in den regel slechts de hoofdtrekken van 't beeld, die aan de voorgestelde waarheid dwingen te denken. Zelden echter is de allegorie zoo volkomen als in 't bovenstaande beeld van den gemeente-ezel en den drijver. Eigenaardig, ten minste opmerkenswaardig, is het, dat ten onzent de allegorie te allen tijde en bij schrijvers van grooter en kleiner naam zeer geliefd is geweest, allegorische optochten niet eenig bij studentenfeesten gezocht, ook in de wereld der letterkundige kunst gaarne gebezigd. Eene lijst te geven van de allegorieën die me bekend zijn, ligt niet in de bedoeling. Slechts enkele vinden hier eene plaats Huygens *Scheepspraet* is eene zeer fraai allegorie, Vondels *Harpoen* zou 't ook zijn, als dit „hekeldicht” niet zoo dikwijls het terrein der werkelijkheid betrad; Reefsens *Vischvangst* kan men gerust noemen, Starings *Nieuw lied van een meisje en een schipper*, zal ieder schoon vinden; Bilderdijks *afgejaagde hert* in „Levenspijn” is aangrijpend van zin, Beets *Gepaarde schelpen* bemoeidigender voor trouwlustige weduwnaars dan die van Cats — van Cats, die eindeloos veel allegorieën heeft bedacht, maar die de hebbelijkheid niet onderdrukken kan, zelve de verklaring van zijn beeld te geven — en zoo gaat het voort met eene hoeveelheid allegorische gedichten, die ons de chronologie uit het oog deed verliezen voor den overvloed der soort in alle tijden.

Als onderdeel der metaphora werd, te zijner plaatse, de persoonsverbeelding genoemd. Deze persoonsverbeelding nu, uitgewerkt tot in bijzonderheden, wordt mede eene soort allegorie. Haar gebruik is veelvuldig bij onze dichters. Honderden voorbeelden voor één. Aldus bij Vondel

Nering, liggende op haar sterven,
Springt ten bedde uit en ontluikt,
Met dat zij de teervlam ruikt.

Vondel, *Vredezing*.

De nering, handel en vertier, is eene stervende zieke tijdens den oorlog; maar de vreugdevuren worden ontstoken, de teertonnen

branden ter eere van den vrède en de zieke herleeft; ze springt het bed uit, nu ze de teervlam ruikt.

En van Haren, van den ouderdom sprekende:

Wie komt daar aan, vermoeid en neergebogen,
Zijn wenkbrauw is gelijk aan 't ingaan van den nacht,
De glans der maan is in zijne oogen,
Zijn kruin is 't zwerk, met sneeuw bevracht?

't Is d'ouderdom. Waar mag hij toch op wijzen,
Wat teekent hij daar ginds met zijnen vinger af,
Wat hoop van aarde doet hij rijzen?
't Is 't eind van alles, 't is het graf.

W. van Haren, *Het menschelijk leven.*

Ook Staring, die o. a. in „*Aan mijne dennen*” in allegorischen zin de persoonsverbeelding uitwerkt, bediende zich meermalen van deze figuur. Zeer fraai bv. is *Aan de Eenvoudigheid* met de beginregels:

Breng mij, zachte eenvoudigheid,
Waar de stulp uw schreden beidt,
Die den wijnstok half omvangt,
Daar de bloeitak overhangt,

Leid mij tot uw klein gezin,
Als een trouwen jonger in.
Doe mij, luistrend naar uw mond,
Waarheids echte leering kond!

En zoo gaat het voort, in het viermaal acht regels kleine gedicht. Steeds wordt de eenvoudigheid ons voorgesteld als een persoon, en eindigt het lied met den toast:

Schoone nimf, ontsta mij niet,
Tooi mijn leven en mijn lied.

En Beets, in de „*Camera Obscura*”, richt tot de dames, die geene conversatie willen in den haar passenden, en geen omgang kunnen vinden onder de dames uit hooger kring, deze les:

„Eene ordinaire kip is zoo goed en misschien beter dan eene faisante hen, maar zij behoort daarom niet in 't hok der goudlakenschen. Zoo zij dan den kippenloop veracht mag zij alleen gaan zitten onder dezen of genen sparreboom en pikken zich in de veeren en aan de voorbijzwemmende eenden wijsmaken, dat hare nicht in den tienden graad ook eene faisante hen is. Maar de kippen in den loop hebben te zamen ruim zooveel genoeg als zij in hare eenigheid, achter elkander, bewonderen elkanders eieren, en kakelen en klokken, dat het een lust is.”

Daar zijn ook kortere allegorieën dan de hier bedoelde, natuurlijk. Spreekwoorden zelfs of spreekwoordelijke uitdrukkingen kunnen er toe behooren:

Alle dagen een draadje is nog altijd een hemdsmouw in 't jaar; — daar is geen goud zonder schuim; — als de vos de passie preekt, moeten de boeren op hunne kippen passen.

Van den vos gesproken, die de duiven zuur noemde, omdat hij er niet bij kon; wanneer wij van iemand zeggen, dat hij langen tijd naar iets heeft uitgezien, maar dat, nu hij dit iets niet machtig worden kon, de druiven zuur waren, dan bedienen we ons van eene allegorie in spreekwoordelijken vorm. Nog eene opmerking: onze oude dichters, G. Brandt b.v., hebben veel korte allegorieën gegeven: bijschriften en puntdichten trouwens, leenen zich daartoe uitmuntend.

In de tweede plaats is de *hyperbool* genoemd.

De hyperbool (van hyper- ballein = boven 't doel uitwerpen) is de figuur der overdrijving. Het ligt in den aard der zaak, dat ze dan wordt gebruikt, wanneer er, in welk opzicht ook, van iets buitengewoons sprake is, van iets, dat de gewone maat overschrijdt. De macht, de indruk der hyperbool is niet zelden treffend.

Wil men zijne verbazing uitdrukken over 't feit, dat iemand onzer kennissen met eenige zaak, aan ons allen bekend, nog onbekend is, dan luidt onze hyperbolische vraag, „hè, weet gij dat nog niet, *de gansche stad* weet het al?” — of, desnoods, *de heele wereld* is er vol van. En toch, ik zou er, gelijk 't heet „*mijn leven* wel onder durven verwedden,” dat de *heele wereld* het bedoelde feit nog niet kent.

De lezers van Busken Huet weten het welk fraai gebruik door den schrijver der „*Litterarische Fantasiën*” dikwijls van de hyperbool wordt gemaakt, vooral, wanneer hij 't in den zin heeft iemands verkeerdheden te overdrijven. Niet om te beleedigen, ook niet om eene oude wonde nog eens te doen bloeden, maar om 't eigenaardige, herinner ik aan 's mans ondeugende hyperbolen, waar hij den rijmer A. toevoegt: „gij waandet een bloemtuil bij een te garen en druktet een bos wortelenloof aan uw hart,” of den geliefden volksdichter B. ontuchttert door de mededeeling, dat deze zelfde dichter „door eene ongelukkige samenloop van omstandigheden veroordeeld was om — gedurende vijf en twintig jaren — achter de kam te strijken,” enz. enz. enz.

Want men wete het, de hyperbool is uit haar aard bijzonder geschikt het belachelijke en onbeduidende in zijne dwaasheid en naaktheid ten toon te stellen. Wee dengene, die in handen valt van den geestige, als deze lust heeft zijn wapen, de hyperbool, aan te wenden. Symon Gorter kende het ook, dit wapen. Te

zijner tijd viel hem eens een duchtbundel in handen — 't was in 1869 meen ik — van een lierdichter, wiens subjectiviteit, wiens richting en streven moesten bepaald worden. Hoe dit te doen?

Ondeugende Gorter, hij deed de hooge ernstige vraag: „willen we een strootje laten waaien?”

Uit een en ander volgt, dat de hyperbool in 't blijspel al zeer op hare plaats is, daar zij een wezenlijk element mag genoemd worden van 't komisch effect eener uitdrukking. Trouwens, om van dit komische der hyperbool overtuigd te worden, hebben we maar op de taal van 't dagelijksch leven te letten; die is er vol van.

En desniettemin is de hyperbool in 't algemeen meer voor dichters dan voor de prozataal geboren.

De trotsche schouwburg heft zijn spitsen kap nu op,
En gaat tot aan de sterren pralen.

Vondel, *Gijsbrecht*.

Zijn ros

Met zijn hoeven *verslindt* hij 't slagveld
Of hij *trappelt het tot groeven*.

Da Costa, *Hagar*.

Zie langs zijn tweelingslijn, dien fellen salamander,
Vuur sist het uit zijn buik, die rammelt over de aard.
Hij voert *bevolkingen* en *legers* in zijn staart.

Da Costa, *Wachter wat is er van den nacht?*

Het heilloos goud den God, waar *heel onze aard* voor knielt,
En 't voorwerp, dat alleen zijn loggen klomp bezielt.

Bilderdijk, *Levenspijn*.

Overdrijving, alles overdrijving, men zal 't erkennen, maar de hyperbool in haar dichterlijken aard kenmerkend.

De derde der uitgebreidere tropen is de *emphasis*. Deze troep zegt woordelijk minder dan de eigenlijke uitdrukking zeggen wil; zij geeft echter den lezer of hoorder aanleiding de niet uitgedrukte gedachte erbij te denken. De *emphasis* is de uitdrukking der beperktheid, maar die in volheid van gedachte uitmunt. Eenige voorbeelden zullen dit duidelijk maken. Indien we zeggen: laat ons 't ongeluk als *mannen* dragen, en niet als *kinderen* handelen, hebben we eene uitdrukking gebezigd, die zich wist te beperken tot het noemen van één begrip, van 't substantief, maar die ons terstond de eigenschappen, de bijzondere kenmerken van dit substantief voor den geest brengt. Immers bedoelde deze troep: laat ons 't ongeluk dragen als *kloeke, onversaagde*, maar tevens als *verstandige* mannen. Hetzelfde geschiedt, indien we tot iemand, die

in moeilijke omstandigheden 't hoofd hangen laat, het woord richten in dezen vorm:

Maar in Godsnaam, wees nu geen *kind*; d. i. wees nu niet zoo *hulpbehoevend*, zoo *rade-* en *redeloos*, zoo *dwaas* als een kind. Voorbeelden van *emphasis* aan de taal van 't dagelijksch leven ontleend, zijn: Een man van *geboorte* = van *aanzienlijke* geboorte; — een man van een *onbesproken* gedrag = van een zoodanig gedrag, dat er alleen *in goeden zin* van hem wordt gesproken; — een jong mensch van *verwachting* = een jong mensch, van wien men vele *grooten* en *goede* daden verwacht; het is een jong mensch in één woord, die eene *toekomst* d. i. eene *uitmuntende* toekomst heeft.

Tot de *emphasis* wordt ook de *litotes* of verkleining gerekend. 't Is aardig, de taal in dit opzicht van zichzelf te laten getuigen. Nu eens dunkt het haar beter heur lof te kleeden in zich matigende woorden, opdat ze niet voor vleister aangezien worde, dan weer acht zij 't behoorlijk hare verwijtingen of haar blaam in verzachtende bewoordingen aan 't adres der schuldigen te brengen. Hier zijn voorbeelden:

„Het is nu *niet bepaald een bewijs van zelfbeheersching*, indien men bij 't minste, wat in de klasse geschiedt, driftig wordt; = dit driftig worden telkens is *een zeer bepaald bewijs van gebrek aan zelfbeheersching*. — Inderdaad het is *geen gering* voordeel voor Engeland, dat het zoo aan alle kanten door den Oceaan is omringd = dit voordeel moet *zoo hoog mogelijk* worden gewaardeerd. — Dit of dat is nog *zoo dwaas* niet bedacht = dat is *zeer verstandig* bedacht.

Ook de spreekwoorden laten zich hooren: „'t zijn de *slechtste vruchten niet*, waaraan de wespen knagen” = 't zijn de *beste* vruchten.” — „'t Is al geen goud, wat er blinkt” = ook 't koper glanst somwijlen met de schittering van 't goud. — (Dit laatste natuurlijk in figuurlijken zin op te vatten.)

Ten slotte moet hier nog worden opgemerkt, dat de spreekwijze der verkleining door sommigen ook *euphemisme* of verzachting wordt genoemd, dan namelijk, indien bedoelde verkleining aangewend wordt om zekere minder aangename zaken voor 't gehoor een beetje welluidender te maken.

Maria, de echtgenoot van onzen Stadhouder-Koning stierf, terwijl in Londen de pokken heerschten, aan de *kinderziekte*.¹⁾ Van iemand, die naar Amerika vertrekt, omdat hij 't zoover gestuurd heeft, dat hij tot over de ooren in schulden is geraakt, heet het,

¹⁾ Opmerking verdient, dat het woord *kinderziekte*, voor *pokken* alleen, in 't Vlaamsch niet in gebruik zou kunnen genomen worden, dewijl men daar 't gezegde woord bezigt voor *allerlei soort van ziekten, aan kinderen eigen*.

onder vrienden en verwanten, *dat zijne zaken niet in orde waren.* — Een boek, waarvan een uitgever zegt, dat hij er *niet veel succes mede heeft*, is natuurlijk een boek, waarvan hij misschien geen exemplaar de deur uit kan krijgen.

Inderdaad dat is *euphemistisch* uitgedrukt.

We komen thans tot de *ironie*.

Zij is de tropus van het *tegengestelde*. Indien we bv. een schoolknaap, bij wien de goede vermogens zoo tamelijk door afwezigheid schitteren; indien we, zeg ik, onedelmoedig genoeg, dien jongen op een goeden morgen „een knappen kop” noemen, dan is deze mededeeling niet bepaald om 't slachtoffer in eigen oog en dat der klasse, te lofprijzen. Goed vertaald zou de mededeeling luiden: „domkop van de eerste soort.”

We zien uit dit voorbeeld, hoe de ironie den spreker 't middel aan de hand geeft juist het tegengestelde te zeggen van wat hij bedoelt. Bedenkt men nu nog hoeveel gelegenheid er is voor bedoelden spreker om door gebaar en klemtoon zijne meening kracht te geven, — die door de omstandigheid, dat alle hoorders den spottenderwijze geprezen knaap in zijne domheid kennen, toch reeds duidelijk genoeg is, — dan zal men 't effect beseffen, door dezen troop verkregen. Intusschen is de ironie niet altijd die soort *spotspraak*, welke door lof te zeggen blaam bedoelt. Neen, de ironie kan in ernst en scherts worden aangewend: zij geeft lof voor blaam, maar ook blaam voor lof; zij uit zich in den vroolijken toon, maar bedoelt het droevige, en wederom zij spreekt het treurige, maar meent het blijde. Zij vindt hare kracht in 't contrast tusschen beeld en begrip, tusschen 't woord en de zaak, die benoemd wordt.

Een paar voorbeelden:

Niet zelden noemen we een allerliefst jongske een kleinen *ondeugd*; en wenden alzoö een ongunstig woord aan ter uiting van onze zeer gunstige gevoelens, of, omgekeerd, noemt een toornig huisvader zijn zoon, die 't verbazend verkorven heeft met den ironisch-verreerenden naam van *lieverd*, tenzij hij de voorkeur geeft aan de toespraak: „jij bent me ook een *heerlijke* jongen”. En zoo gaat het voort, met vele afwisselingen. Eene laatste opmerking: tot de *ironie* rekent men ook wel eens het *sarcasme*, de bittere, bijtende spot. Vondel bij voorbeeld in zijn *Geuse-Vespe* of *Sieke-troost*, zegt:

Weest tevreên, haalt Predikanten
West en Oost
Gaat en zoekt bij Dordtsche *Santen*
Heul en troost;

maar hoe hij met die *santen duivels* bedoelt, blijkt uit de slotregels:

't Is vergeefs, de Heer komt kloppen
 Met zijn woord;
 Niemand kan de wellen stoppen
 Van dien moord.

Houden we intusschen in 't oog, dat deze soort beeldspraak alleen dan tot de tropen wordt gerekend, indien in plaats van de *eigenlijke* uitdrukking steeds het *tegengestelde* wordt bedoeld.

In de laatste plaats is genoemd de *periphrasis* = omschrijving. Wat is het eigenaardige van dezen troep? In de tot nu toe behandelde tropen werd niet gesproken van den ganschen omvang der zinnebeeldige uitdrukking, maar bedoelden we steeds enkele eigenaardigheden, zich kenmerkend onderscheidende bij 't noemen van den troep. Minder duidelijk echter komen deze eigenaardigheden aan 't licht, zoodra de omschrijving door een *werkwoord* of door een *ganschen zin* wordt gegeven. Welnu, deze soort omschrijving wordt bedoeld, waar van *periphrasis* wordt gesproken.

Zoo is dan in de eerste plaats het werkwoord hier van dienst. „'t Is *afgeloopen*” zeggen we van den lijder, *die den laatsten adem heeft uitgeblazen*. En terstond merken we verder op, dat we in den vorigen zin onderstreepten bijv. *bijzin*, die *gestorven* zijn beduidt, de tweede soort *periphrasis* bezigden. Eenige aandacht verdienen de vele omschrijvingen, die alle voor *sterven* worden gebezigd. Nu eens heet het, dat iemand *bij zijne vaderen verzameld is*, of als bij Staring, in *Het Stoomtuig*:

Ach, werd — eer 't graf mijne asch bij dierbre asschen gader' —
 Volhardings eedle moed geloond!

dan weer *is iemand in den Heer ontslapen* of, meer realistisch, *betaalde hij den tol der* (of: *aan de natuur*) ja daalt men zelfs lager af, en spreekt ervan, dat iemand *'t hoekjen is omgegaan*.

Het gebeurt ook wel eens, dat de omschrijving van *metaphorischen aard* is, zooals in 't voorbeeld van deze soort: *de zon dook uit de kimmten op* voor: 't werd dag. Tot allegorie wordt de *metaphorische* omschrijving echter eerst dan, wanneer niet alleen 't werkwoord, maar ook 't subject een beeld is, bijv: hij stierf = 't licht zijns levens werd uitgebluscht.

Nog eenige voorbeelden van *periphrasis* ten slotte:

a. Geheele zinnen.

De zon ging op = 't werd dag.

b. Substantieven:

Zij deden, wat zij moesten doen = hun plicht, het noodzakelijke.

c. Adjectieven:

Hij woont in eene buurt, waar zekere soort van vrouwen zich 't liefst ophouden = in eene gemeene buurt.

d. Bijwoorden:

„Eer zal mijne rechterhand de linker vergeten, eer ik u vergeet”, is eene bekende uitdrukking, die bedoelt: *nooit* zal ik u vergeten.

Den Haag, 18 Febr. '82

A. W. STELLWAGEN.

Over spraakgebreken in 't algemeen, en over aphasie in 't bijzonder.

Het laatste hoofdstuk van Steinthal's werk: *Abriss der Sprachwissenschaft*, heeft tot opschrift: *Die Sprache als Mechanismus im Dienste der Intelligenz*. In dit hoofdstuk behandelt de schrijver o. a. eenige pathologische verschijnselen, die bij het spreken van sommige menschen zijn waargenomen. In den laatsten tijd is ook door andere geleerden, als Kussmaul, Trousseau, Maudsley, Jackson, Legroux, Ribot en vele anderen dat onderwerp aan een onderzoek onderworpen. De vruchten van dat onderzoek mede te deelen, is het doel van dit opstel. Mij dunkt, dat dit onderwerp in een tijdschrift, aan taal- en taalstudie gewijd, op zijn plaats is.

Door Steinthal worden hoofdzakelijk vier pathologische verschijnselen, die zich bij het spreken voordoen, besproken, nl. het *stamelen*, het *stotteren*, de *anarthrie* en de *aphasie*.

Onder *stamelen* hebben wij te verstaan het onvermogen om zekere afzonderlijke klanken voort te brengen, 't welk berust op een anatomisch gebrek in de spraakorganen of in de hersenen. Het is daarom een onafgebroken voortdurend beletsel in het spreken; den klank, die voor den stamelaar onmogelijk is, kan hij onder geen omstandigheden voortbrengen; hij mist daartoe het gezonde orgaan.

Het stamelen komt ook wel bij den gezonden mensch voor. Het spreken van den dronkeman is een soort van stamelen. Bij hevig, met snikken gepaard gaand weenen stamelt men. Maar dit stamelen is van dat van den zieke door de oorzaak onderscheiden; want bij den zieke heeft het een anatomische en daarom voortdurende oorzaak, bij den gezonde een physiologische en dus voorbijgaande. Bij den laatste zijn de organen normaal, maar in zulk een toestand, dat zij een duidelijke uitspraak niet toelaten.

Het *stotteren* is een slechts oogenblikkelijke, onder de uitwerking van zekere zielstoestanden voorkomende stoornis bij het spreken.

Het is 't gevolg eener bevangenheid van 't gemoed, terwijl het bij volkomen gemoedsrust, namelijk in de eenzaamheid, niet voorkomt. Bij het stotteren kan het uitbrengen van elken klank, welken dan ook, verhinderd worden; bij het stamelen heeft dit slechts met enkele, vaste klanken plaats. Het stotteren wordt veroorzaakt door een ziekelijke aandoening der zenuwen; terwijl het stamelen op gebrekkige vorming of op ontaarding van een orgaan of van een deel der hersenen berust.

Stamelen en stotteren vinden hun grond alleen in de lichamelijke werkzaamheid der spraakorganen. Dit is ook het geval met de *anarthrie*, d. i. met de voortdurende onmacht om woorden uit te spreken, die de zieke toch zoo duidelijk in 't bewustzijn heeft, dat hij ze kan schrijven. In dit geval zijn de spraakorganen in normalen toestand; maar óf het motorische centrum der spraak, d. i. dat deel der hersenen, waarin al de zenuwen samenkomen, die de spraakorganen beheerschen, is ziekelijk aangedaan of gedrukt, óf de leiding tusschen dit motorische centrum en het psychische centrum der spraak is verbroken, zoodat de bevelen van het laatste niet uitgevoerd worden.

Blotheid en vrees veroorzaken *anarthrie* en stotteren.

Ook stottert iemand, die gedwongen is te spreken, terwijl hij liever zwijgen zou, zooals bij 't bekennen van schuld.

Bij het stotteren van den gezonde, zoowel als van den zieke, moet wel in 't oog gehouden worden, dat de onmiddellijke oorzaak van lichamelijken aard is; zij ligt in krampachtige toestanden van het strottenhoofd en van de mondholte, van de tong en van de lippen. De meer verwijderde, maar eerste en eigenlijke oorzaak is van psychischen aard. De geprikkelde psychische toestand werkt onderdrukkend op de spraakorganen, gelijk in andere gevallen op hartslag en adem.

Wat wij hier *anarthrie* genoemd hebben, wordt door sommigen, o. a. door Kussmaul, ataktische aphasia genoemd, en in tegenstelling gebruikt met amnestische aphasia. Onder ataktische aphasia verstaat men dan het onvermogen om woorden te uiten, waarvan de beelden toch duidelijk voor den geest staan, terwijl men onder amnestische aphasia het onvermogen verstaat om zich woorden te herinneren. Kussmaul geeft echter toe, dat men beter doet, met Steinthal het eerste gebrek *anarthrie* te noemen.

Van deze *anarthrie* zijn treffende voorbeelden waargenomen. Zoo verhaalt Trousseau van een jong ambtenaar, die in een aanval van bewusteloosheid het vermogen om te spreken geheel verloren had, zonder dat er eenige verlamming bestond. Voor 't overige voerde hij alle bewegingen met tong en lippen zeer gemakkelijk uit. Hij kon zijn ambt in weerwil zijner sprakeloosheid waarnemen, omdat hij in staat was, zijn zaken schriftelijk uit te voeren.

Bouillaud woonde in 1828 de sectie bij van een jongen man. Een regenscherp was hem met zulk een kracht in het linkeroog gedrongen, dat de oogappel naar buiten gekomen was. Gedurende de acht dagen, die hij nog leefde, had hij de spraak geheel en al verloren, ofschoon hij de tong nog bewoog. Hij verstond, wat men hem zeide, maar kon niet antwoorden. Daarentegen bracht hij zijn wenschen op het papier en maakte de opmerking, dat hij zijn geheugen bezat, maar de woorden niet uit kon brengen. Men vond bij de sectie de hersenen aan den linkerkant van het voorhoofd verweekt en veretterd.

Dat zulke lijdens schrijven, geeft ons het zekerste bewijs, dat zij nog het vermogen bezitten zich de woorden te herinneren, maar het is niet het eenige bewijs. Wij moeten 't zelfde ook daar aannemen, waar dergelijke lijdens, die geen schrijven geleerd hadden, door gebaren vol uitdrukking hun gedachten zochten uit te drukken en vragen juist beantwoordden. Vele van zulke lijdens bezitten nog een kleinen voorraad woorden, dien zij gebruiken om hun gebaren duidelijker te maken. Anderen brengen slechts enkele zinlooze, vaak zeer wonderlijke lettergrepen en woorden uit. Ook gelukt het hun niet, de nog overgebleven woorden in andere verbindingsen te brengen. Iemand, die nog zeer goed zeide: *Bonjour Monsieur*, kon toch niet het woord *bonbon* uitbrengen. Een ander, die bijna niets anders dan het zonderlinge woord *cousisi* te zijner beschikking had, kon het woord *coucou* of *sisi* niet uitspreken (Trousseau). Daarentegen kunnen zij soms nog wel lange, zeer goed gearticuleerde vloeken uitstooten. Iemand, die op alle vragen niets anders dan *cousisi* antwoordde, bracht ook den vloek: „*Sacré nom de Dieu*” slechts verminkt tot: *saccon* te voorschijn.

De verklaring van het verschijnsel, dat iemand weinig of in 't geheel geen woorden kan uitbrengen en toch nog tamelijk lange vloeken weet uit te spreken ligt hierin, dat de opgewektheid, die het gevolg is der emoties, veel sterker is dan die, welke het rustige denken vergezelt, en over een grooter gebied van het zenuwstelsel zich uitstrekt. Hieruit toch kunnen wij afleiden, dat de bekwaamheid om woorden uit te brengen tot uiting der *gedachten* verloren kan gegaan zijn, terwijl de taal der *hartstochtelijkheid* of de bekwaamheid om interjecties uit te stooten, nog blijft bestaan.

Dit feit is door den waarnemer Hughlings Jackson met bijzonderen nadruk bewezen. Interessante ervaringen deelt hij met betrekking tot dit punt mede. Personen, die geen woord meer met hun wil konden uitbrengen, stootten toch nog interjecties uit, niet alleen korte woorden, maar zelfs sesquipedale vloeken en kleine zinnen. In hospitalen is het bij herhaling voorgekomen, dat de opzichter of zieke kamergenooten zulke lijdens voor bedriegers of koppige lieden hielden, wanneer zij plotseling, na weken lang bij

alle vragen en voorzegggen een hardnekkig stilzwijgen in acht genomen te hebben, in toorn een langen en krachtigen vloek uitstootten.

Jackson bevond zelfs, dat lijders, die in gewonen toestand het eenvoudige woord *neen* niet uit konden brengen, dit zeer goed konden gebruiken, als zij toornig gemaakt werden. Men kan dus gelijk Jackson zegt, *sprakeloos* en toch niet *woordeloos* zijn.

Een doorslaand voorbeeld van een gebrekkig woordregister met verminking van een deel der nog bewaarde woorden levert het geval *Le Long*, waarvan Broca spreekt. Dit geval toont, dat dezelfde klank in het eene woord regelmatig uitgesproken, in het andere evenzoo regelmatig weggelaten wordt, en dit bewijst, dat niet de vorming van den klank op zich zelf, maar zijn combinatie met andere in het woord een onmogelijke zaak geworden is. Evenwel kunnen beide gebreken gepaard gaan.

Le Long beschikte slechts over vijf woorden, die hij aan zijn gebaren toevoegde: *oui*, *non*, *tois* in plaats van *trois*, *toujours* en *Le Lo* in plaats van *Le Long*, dus drie goed gevormde en drie verminkte woorden. Met *oui* bevestigde, met *non* ontkende hij, met *tois* drukte hij alle getalbegrippen uit, terwijl hij door een zeer behendig spel met de vingers wist aan te geven, welk getal hij bedoelde. Met *Le Lo* benoemde hij zich zelf. Het woord *toujours* gebruikte hij, als hij zijn gedachten niet met de andere woorden wist uit te drukken. *Le Long* sprak dus de *r* in *toujours* zeer goed uit, en liet haar in *trois* weg, evenals kinderen doen, die de moeielijkheid der verbinding van de *r* met de voorafgaande *t* nog niet overwonnen hebben. Den neusklank, dien hij in *non* liet hooren, kon hij achter zijn eigen naam niet meer uitbrengen.

De *anarthrie* gaat vaak vergezeld van *agraphie*, dat is van het onvermogen om de woordbeelden, die toch duidelijk voor den geest staan, in schrift te brengen. Soms kunnen de lijders geen woorden, soms zelfs geen letters op het papier brengen. Zij maken te vergeefs strepen op het papier, tot zij eindelijk vol ergernis hun onvermogen inzien en het schrijfwerktuig wegwerpen.

Onder *aphasie* verstaat men een gebrek, dat geheel van psychischen aard is. Het vermogen tot inwendige woordvorming is dan opgeheven of onderdrukt. Voor voorhanden voorstellingen weet de aan aphasie lijdende geen of slechts verkeerde woorden te vinden. Heeft hij echter een woord gevonden, dan weet hij dat zonder moeite uit te brengen. Het ontbreekt hem dus aan bekwaamheid om de woordbeelden te reproduceeren.

Aan aphasie lijdt ook de gezonde soms. Namen vooral, maar ook andere woorden willen ons dikwijls niet invallen.

Verder verspreken wij ons in zoover, dat wij woorden verwisselen, zonder dat wij het merken, en daarbij meenen de juiste woorden

gebezigd te hebben. Soms ook corrigeeren wij ons zelven onmiddelijk, omdat het oor ons iets teruggeeft, wat wij niet hebben willen zeggen.

Dit verschijnsel (de aphasie) is zeker merkwaardig genoeg om er ons bij voorkeur mede bezig te houden. De meeste schrijvers hebben dan ook dit ziekteverschijnsel, met voorbijgang van het stamelen en stotteren, die meer van zuiver lichamelijken aard zijn, met voorliefde nagegaan en behandeld.

Somtijds spruit de aphasie voort uit een idiotischen toestand, of uit een totaal verlies van 't geheugen. Deze gevallen laten wij hier buiten beschouwing. Wij nemen haar hier alleen in haar meest algemeen voorkomenden vorm.

Gewoonlijk doet zich de aphasie eensklaps voor. De zieke kan niet spreken; als hij beproeft te schrijven, vertoont zich dezelfde onmacht; op zijn hoogst kan hij met groote moeite eenige onleesbare woorden voor den dag brengen. Zijn gelaat blijft de intelligente uitdrukking behouden. Hij tracht zich door gebaren te doen verstaan. Er is overigens volstrekt geen verlamming der spieren, die dienen om woorden uit te spreken; de tong beweegt zich vrij. Dat zijn de meest algemeene trekken, die zich bij de ziekte voordoen.

De aphasie wordt naar de verschillende vormen, waaronder zij zich vertoont, onderscheiden in *amnestische woorddoofheid*, *paraphasie*, *agrammatismus* en *akataphasie*.

De eerste bestaat in het onvermogen om zich de woorden als complexen van geluiden te herinneren. De lijder aan woorddoofheid kan bij goed gehoor en toereikend verstand, toch niet meer als vroeger, gesproken woorden verstaan.

De paraphasie bestaat in het onvermogen de woordbeelden met de daaraan beantwoordende voorstellingen op de rechte wijze te verbinden. Dientengevolge komen verkeerde of geheel onverstaanbare woordbeelden voor den dag. In geval van aggrammatismus weet de lijder de grammatische vormen niet te vinden, en bij akataphasie weet hij de woorden niet tot een geordenden zin samen te voegen.

Wat de amnestische aphasie betreft, hiervoor geldt zegt Biermer, het tegendeel van Mephistopheles' uitspraak: „wo die Begriffe fehlen, da stellt ein Wort zu rechter Zeit sich ein". Het begrip is bij den aan amnestie lijdende wel aanwezig, maar het woord ontbreekt. De voorstelling van een object of van zijn eigenschappen en betrekkingen doet zich aan den geest voor, maar het daarbij behoorende woordbeeld komt niet of slechts gedeeltelijk in 't bewustzijn.

Dit onvermogen, om zich de woorden voor aanwezige zielebeelden te herinneren, strekt zich niet altijd over de heele taal uit. 't Meest worden eigennamen of zelfst. n. w. in 't algemeen vergeten, soms ook werkw., bijv. nw. en voornaamw. Het vergeten der eigenna-

men illustreert men bij voorkeur door de bekende anecdote van een gezant te St. Petersburg, die, bij zijn bezoeken naar zijn naam gevraagd zijnde, eerst zijn geleider vragen moest: „om 's hemels wil, zeg mij toch, hoe ik heet?”

Een interessant geval van amnestische aphasia wordt door Prof. Kussmaul medegedeeld. Een patient met name Senn, in de kliniek te Freiburg door hem waargenomen, had het vermogen om woorden te vinden (niet om ze uit te spreken) in groote mate verloren. Hij sprak alle letters juist uit, behalve de *ij*.

Spontaan kan hij het alfabet niet opzeggen: òf hij begon te tellen in plaats van letters te noemen, òf hij bracht 6 of 7 letters uit en begon daarna alles door elkaar te haspelen. Eenvoudige lettergrepen, ook twee- en drielettergrepige woorden kon hij naspreken. Meer dan drielettergrepige wist hij niet uit te brengen. In plaats van *Konstantinopel* zeide hij: *stozati, stozate, stozatalsch*.

Zijn naam Senn vond en noemde hij eerst bij de tweede poging, den naam van zijn geboorteplaats Buchheim eerst na vele vergeefsche pogingen en nadat men hem geholpen had. Op de vraag, in welk Ambt de plaats lag, kwam het antwoord: „hier” (Buchheim ligt in het Ambt Freiburg). Men vroeg naar den naam der Ambtsstad, die hij met *hier* bedoelde. Daarbij zeide hij levendig: „Die zal ik toch wel kennen!” Hij vindt echter den naam niet. Men zegt hem voor: Freiburg.” Daarop zegt hij: „feigsburg-burgfro.” Men laat hem op den mond van den spreker letten, en nu zegt hij eindelijk: „Freiburg”. Hij kan vorken, messen, enz. niet benoemen, ofschoon hij ze kent.

Bij *woorddoofheid* en *woordblindheid* doet zich het zonderlinge verschijnsel voor, dat de lijder zich zoowel mondeling als schriftelijk juist weet uit te drukken, en toch in weerwil van zijn goed gehoor geen gesproken woorden kan verstaan of geschreven woorden kan lezen. Vaak gaat echter dit gebrek met amnestische aphasia gepaard.

Een voorbeeld van woordblindheid verhaalt Van den Abeele. Een 45jarige vrouw kreeg te midden eener bloeiende gezondheid een beroerte. Na eenige uren keerde de gezondheid weder, maar zij was aan de rechterzijde verlamd, had pijn boven het linkeroog, haar verstand was eenigszins verstompt, het geheugen zwak, de spraak vrij. Na zes weken waren verlamming en zwakheid van het verstand bijna geweken. Na twee maanden ontdekte zij, dat zij gedrukt en geschreven schrift niet meer lezen kon. Zij zag het schrift, onderscheidde den vorm der letters, kon zelfs het schrift naschrijven, was echter niet in staat de letters in hoorbare woorden tot gedachten over te brengen. Zij kan afbeeldingen opvatten, een rebus ontraadselen, verstond dus ideographische voorstellingen, maar schrift niet.

Dat gezonde menschen zich verspreken, is iets zeer gewoons. Nu eens zijn zij zich hun misgreep bewust, dan weder niet. De oorzaak van deze fout is verstrooidheid. Dezelfde oorzaak, gebrek aan opmerkzaamheid, is ook gewoonlijk bij de ziekelijke paraphasie in 't spel.

Opmerkzaamheid bij het spreken voert slechts onder zekere voorwaarden tot gunstige resultaten. Vooreerst moet het spreken gepaard gaan met een gevoel van zekerheid, zelfvertrouwen. Angstige menschen verspreken zich licht. Ten tweede moet het denken op één idee gericht zijn en mag niet naar voorstellingen afdwalen, die niet tot de zaak behooren. Menschen, die door uitwendige indrukken zich licht van leidende gedachten laten afbrengen, loopen voortdurend gevaar, den draad te verliezen en woorden te gebruiken, die niet ter zake dienen.

Eindelijk moet de opmerkzaamheid zich in de juiste verhouding verdeelen over de gedachten, de syntaxis en de woorden. Let men al te zeer op de enkele woorden, dan gaat licht gedachte en zinsbouw uit het geheugen en de spreker loopt gevaar zich te vergissen.

In ziekelijke toestanden zijn er slechts geringe storings noodig in de circulatie en in de voeding der hersenen, om het vermogen tot opmerken te verzwakken en paraphasie te doen ontstaan. Koortslijders, hongerigen, bedwelmden vergissen zich licht in hun uitdrukkingen.

Vaak komt het niet tot verwisseling van geheele woorden, maar slechts tot letter- of lettergreepverwisseling, vooral in gevallen, waarin door ideën-associatie licht andere woorden of gedeelten er van kunnen binnensluipen. Als een verstrooid Professor tot groote hilariteit zijner hoorders „de beide groote scheikundigen *Mitschich* en *Liederlich* (in plaats van *Liebig* en *Mitscherlich*) aanhaalt, dan is het licht te begrijpen, waarom een aan paraphasie lijdende in plaats van *Gabel Gasser* zegt, omdat hem tegelijk met de vork het mes invalt.

Voor al is de daliteratie een gevaarlijke klip voor den spreker. Kussmaul verhaalt van een zeer geoefend spreker, die, bij gelegenheid van het stichtingsfeest eener geleerde vereeniging, de leden welkom heette *zu der festlichen Fressfreude* in plaats van *zu der fröhlichen Festfeier*.

Een zeer treffend geval van werkelijke paraphasie verhaalt Dr. Osborn. Bij ongestoord verstand was hier het verbindingsnet tusschen voorstellingen en hoorbare woorden geheel in de war, niet dat tusschen voorstellingen en geschreven woorden. Men verstond niet, wat de zieke zeide, wel wat hij schreef. Hij zelf verstond, wat men tot hem zeide en wat hij las. Wilde hij echter gedrukt schrift voorlezen, dan kwamen niets anders dan zonderlinge woorden voor den dag, deels Engelsche, deels vreemde, die aan andere

talen ontleend schenen te zijn, meest echter zulke, die in geen taal te vinden waren.

Een geletterd, zeer beschaafd heer, 36 jaren oud (zoo verhaalt Dr. Osborn) die drie talen geleerd had, kon na een aanval van beroerte niets verstaanbaars meer zeggen, ofschoon hij niet verlamd was en een menigte woorden zeer gemakkelijk uitbracht. Als hij personen aansprak, die hem niet kenden, dan hielden dezen zijn wonderlijk jargon voor een vreemde taal, zoo vlug liet hij lettergrepen en woorden op elkaar volgen. Hij verstond alles, wat men tot hem zeide, ook het geschrevene, en drukte zijn gedachten schriftelijk zeer vlug uit, waarbij hij slechts zelden een verkeerd woord gebruikte. De kunst om te rekenen was hem bijgebleven. Voorgesproken woorden kon hij, uitgezonderd eenige eenlettergrepige, niet nazeggen; ook kon hij de letters k, g, u, v, w, x en z niet afzonderlijk uitspreken, wel in woorden. Liet men hem geschreven schrift overluid lezen, dan bracht hij reeksen van woorden te voorschijn, die geen zin hadden en met het geschrevene niet overeenkwamen. Hij las bv. den zin: „It shall be in the power of the college to examine or not to examine any Licentiate previous to his admission to a Fellowship, as they shall think fit,” als volgt: „An he be what in the temother of the trothotodas to majerum or thattemidrate eni enikrastrai mestreit to ketra totombreidrei to ra from treido as the kekritest.”

Doet zich de aphasie voor in den vorm van verkeerde *buiging* of *plaatsing* der woorden in den zin, dan noemt men haar aggrammatismus en akathaphasie.

Buiging der woorden vindt men niet in alle talen. Niet alleen de gebarentaal, ook het Chineesch heeft geen eigenlijke grammatica wel een syntaxis. Even als in het Chineesch zien wij ook in de taal onzer kleine kinderen den zin der woorden allereerst alleen door de plaatsing in betrekking tot andere en door den nadruk scherper bepaald.

Bij het denken, zegt von der Gabelenz, gaat het psychologisch subject, d. is, dat, waarover gedacht wordt, vooraf aan het psychologisch object, d. i. aan 't geen daarover gedacht zal worden. In de gebarentaal en in de taal der doofstommen zien wij deze wet het duidelijkst uitkomen. Een doofstomme construeert niet: *zwart paard* maar *paard zwart*, niet *brenge een zwarten hoed*, maar *hoed zwarten brenge*.

Zoowel het verbuigen als het plaatsing der woorden in den zin, zooals dat in den loop der eeuwen in elke taal zich ontwikkeld heeft, leert het individu slechts met veel moeite gedurende de jaren zijner kindsheid, Onzen kinderen valt het niet gemakkelijk goed te verbuigen en te vervoegen en aan de woorden de hun toekomende plaats in den zin te geven. Ook door onbeschaafden wordt gedurig

tegen de regels, door den beschaafde gevolgd, gezondigd. Dit valt echter niet onder agrammatismus en akataphasie. Deze zijn gewoonlijk met meer of minder zwakheid van geest of storing der verstandelijke vermogens verbonden. Bij lieden, die daaraan lijden, neemt men vaak waar, dat zij niet meer verbuigen en vervoegen; zij bedienen zich nog alleen van het onbepaald zelfst. nw. van den infinitief en misschien ook nog van het verl. deelwoord; zij geven aan de zwakke verbuiging de voorkeur boven de sterke; de lidwoorden, voegwoorden en hulpwerkw. laten zij weg; de voorzetsels blijven ongebruikt of zij worden met elkander verwisseld; in plaats van pronomina worden nomina gebezigd.

Een man, aan akataphasie lijdende, liet zich bij een onderzoek zijner oogen aldus uit: „Het eene oog — oog is altijd — tranen — tranen geweest — Ik kan in 't geheel niet — vroeger kon ik — vooral — natuurlijk — met de jaren geen strepen — schrift — de bril.” — Men kan den tweeden zin als een verminking beschouwen van het volgende: „Ik kan in 't geheel niet zien, vroeger kon ik lezen, vooral groot schrift, natuurlijk moest ik met de jaren klein schrift door een bril lezen.” Hier is behalve akataphasie ('t verlies van de vormen der syntaxis) ook amnestische aphasie ('t geheel vergeten van sommige woorden) merkbaar.

Wat is er nu in den psychischen toestand van den lijder aan een der vormen van aphasie veranderd, wat heeft hij verloren? Een weinig nadenken leert ons reeds, dat dit vergeten der teekens (woorden) van een zeer bijzonderen aard is. Dit vergeten is niet te vergelijken met het vergeten der kleuren, der geluiden, met het vergeten van een vreemde taal of van een tijdperk van 't leven, gelijk dat wel eens voorkomt. Het is hier een vergeten van meer algemeenen aard, het strekt zich uit over al de beelden der woorden, de teekens der zaken, die in den geest aanwezig zijn; en toch is dit vergeten weder in zooverre van bijzonderen aard, dat de zieke zijn denkbeelden en herinneringen niet vergeet. Deze blijven, maar hij weet er de zicht- en hoorbare teekens niet meer voor te vinden.

Volgens Ribot moet de aphasie opgevat worden als een ziekte van het *motorisch geheugen*? Laat ons zien, wat hij hiermede wil te kennen geven. Onze intellectuele werkzaamheid bestaat, gelijk bekend is, in een reeks van bewuste toestanden, die op zekere wijze met elkander samenhangen of geassocieerd zijn. Elk der termen van deze reeksen schijnt voor het bewustzijn een enkelvoudige zaak, maar hij is het inderdaad niet. Wanneer wij spreken of wanneer wij met eenige duidelijkheid denken, vormen al de termen der reeks *paren*, samengesteld uit de voorstelling en haar uitdrukking. In den normalen toestand is de ineensmelting, de fusie tusschen die twee elementen zoo volkomen, dat zij slechts één

geheel vormen; maar de ziekte bewijst, dat zij twee zijn, dat zij van elkander losgemaakt kunnen worden. Wat meer zegt, de uitdrukking *paar* is niet voldoende. Zij is alleen nauwkeurig voor dat deel van het menschelijk geslacht, dat niet schrijven kan. Als ik denk aan een huis, dan bestaat er, behalve de eigenlijke voorstelling, en behalve het hoorbare teeken, dat de voorstelling als geluid doet optreden en dat schijnbaar één is met de voorstelling, een graphisch element, dat bijna even nauw verbonden of ineengesmolten is met de voorstelling, en dat zelfs overheerschend wordt, als ik schrijf. Dit is nog niet alles; rondom het vocale teeken voor een *huis* scharen zich door een minder innige associatie hoorbare teekens uit andere talen, die ik ken (*domus*, *house*, *Haus*, *maison*). Rondom het graphisch teeken groepeeren zich weder de graphische teekens uit die talen. Hieruit zien wij, dat in den ontwikkelden menschelijken geest elke helder bewuste toestand of voorstelling, geen eenheid is, maar een groep. De voorstelling zelve is er, als 't ware, slechts de kern van; rondom haar groepeeren zich in grooter of kleiner aantal hoor- en zichtbare teekens.

In een toestand van aphasie blijft nu de voorstelling onaangetast, maar de teekens, die de voorstelling naar buiten doen optreden, worden tijdelijk of voor altijd vergeten.

Laat ons deze stelling aan een nader onderzoek onderwerpen.

Verdwijnt de voorstelling tegelijk met de mogelijkheid om haar in teekens weder te geven? De feiten geven een ontkennend antwoord. Bij een langen duur gaat wel de aphasie steeds gepaard met verzwakking van het denkvermogen, maar toch blijft het bestaan. Daarvan vindt men voorbeelden in menigte.

Sommige lijdens, slechts van een gedeelte van hun woordenschat beroofd, maar buiten staat het rechte woord te vinden, vervangen het door een omschrijving of door een beschrijving. In plaats van *schaar* zeggen zij: wat dient om te knippen; in plaats van raam: datgeen, waardoor men ziet; enz. Zij duiden een man aan door de plaats, waar hij woont, door zijn titels, zijn betrekkingen, door de uitvindingen, die hij gedaan, door de boeken, die hij geschreven heeft.

In ernstige gevallen zien wij lijdens aan aphasie kaartspelen met veel berekening en overleg; anderen doen hun zaken, zooals 't behoort. Zoo verhaalt Trousseau van een grondeigenaar, lijdend aan aphasie, die zich huureedels en contracten liet voorleggen en door gebaren, alleen voor zijn naaste verwanten verstaanbaar, aanwees, welke wijzigingen er in moesten gemaakt worden.

We hebben daarenboven 't getuigenis der zieken zelve na hun genezing: „Ik had alle woorden vergeten,” zegt een hunner, „maar ik had al mijn kennis, mijn ganschen wil nog. Ik wist heel goed, wat ik wilde zeggen, maar ik kon niets uitbrengen. Als gij (de docter)

mij ondervroegt, begreep ik u volkomen; ik spande al mijn krachten in om te antwoorden; 't was echter onmogelijk de woorden te vinden." Rostan, plotseling door het lijden aangetast en buiten staat een enkel woord te spreken of te schrijven, analyseerde later de verschijnselen zijner ziekte en zocht ze in verband te brengen met een of ander letsel, dat de hersenen hadden bekomen. Het geval van Lordat is bekend. Hij was in staat een les samen te stellen; maar wanneer de gedachten zich in woord of schrift moesten openbaren, was hem dit onmogelijk, en toch bestond er geen verlamming.

Wij kunnen dus als vaststaande aannemen, dat al verdwijnt ook het vermogen van uitdrukking, het verstand bijna onaangetaast kan blijven, en dat dus het vergeten alleen de *teekens* betreft.

Hangt nu dit vergeten vooral af van de motorische elementen? Deze vraag verdient nadere overweging.

Als men ons onze moedertaal of een vreemde taal leert spreken, zijn er klanken, hoorbare teekens, die een plaats komen innemen in onze hersenen. Maar dit opnemen is slechts de helft onzer taak. Wij moeten ze teruggeven, ze doen overgaan van den passieven in den actieven toestand, wij moeten de gehoorde klanken in bewegingen der stem overzetten. Deze operatie is in den beginne zeer moeielijk, omdat zij de ordelijke opeenvolging van zeer gecompliceerde bewegingen eischt. Dan eerst kunnen wij spreken, als wij die bewegingen gemakkelijk weten te reproduceeren.

Wanneer wij leeren schrijven, vestigen wij de oogen op een model: zichtbare, optische teekens vestigen zich in ons brein; vervolgens beproeven wij die teekens door middel van de hand te reproduceeren. Hier heeft men weer een ingewikkeld samenstel van bewegingen. Eerst dan kunnen wij schrijven; als wij de optische beelden onmiddellijk in bewegingen weten over te zetten.

Dezelfde opmerkingen gelden voor de muziek, het teekenen, enz. Het vermogen van expressie is ingewikkelder dan men wel eens meent. Voorstellingen en aandoeningen behoeven, om naar buiten geopenbaard te kunnen worden, het onthouden der beelden (acoustische of optische) en het onthouden van zekere bewegingen. Welke redenen bestaan er nu om aan te nemen, dat alleen dit laatste geheugen (het onthouden der bewegingen) geleden heeft bij hen, die aan aphasia lijden?

Vertoon zulk een lijder een bekend voorwerp, bv. een mes, geef aan dit voorwerp onjuiste namen (vork, boek, enz.) Dadelijk volgt van zijn zijde een ontkennende beweging. Noem het rechte woord. Dadelijk een teeken van bevestiging. Als gij hem verzoekt het woord onmiddellijk te herhalen, is hij er slechts zelden toe in staat. Zij hebben dus niet alleen de voorstelling behouden, maar ook het hoorbare teeken; want zij herkennen het. Daar zij evenwel niet

in staat zijn, het uit te brengen en hun spraakorganen onaangetast zijn, moeten zij de bewegingen vergeten hebben, die tot hoorbaar maken van het hun bewuste beeld noodig zijn.

Soms gelukt het een lijder aan aphasie een woord, dat hem voorgezegd wordt, na te zeggen. In dit geval gelijkt hij dengene, die zich een feit alleen met behulp van een ander weet te binnen te brengen. Het psychologisch mechanisme van het vergeten der teekens is dat van elk ander vergeten. Het bestaat in een verbreken of losworden der associatie. Een feit is vergeten, als het door geen enkele associatie kan worden opgeroepen, als het van geen reeks een deel uitmaakt. Bij den lijder aan aphasie wekt de voorstelling niet meer haar teeken op, ten minste niet meer haar uitdrukking in bewegingen. Er heeft hier een losmaking van een associatie plaats gehad, elementen zijn van elkaar gescheiden, die zoo innig vereenigd waren, dat men ze, als ziekteverschijnselen het ons niet anders leerden, voor een eenheid zou houden

Het is deze innige samensmelting, tussehen voorstelling, teeken en beweging, die het zoo moeielijk maakt, onbetwistbaar vast te stellen, dat het vergeten der teekens vooral een vergeten der bewegingen is. Daar elke inhoud van het bewustzijn zich in beweging naar buiten tracht te openbaren, daar, volgens een uitdrukking van Prof. Bain, denken bestaat in zich onthouden van spreken of handelen, is het niet mogelijk scherpe afscheiding tussehen de drie genoemde elementen te maken. Wij zouden evenwel kunnen zeggen, dat bij den lijder aan aphasie datgeen overblijft, wat men wel eens den inwendigen taalvorm (die innere Sprachform) genoemd heeft.

In overeenstemming met het aangevoerde zegt ook Trousseau: „Ik heb mij afgevraagd, of de aphasie niet eenvoudig het vergeten der instinctmatige en harmonische bewegingen is, die wij allen van onze eerste kindsheid af geleerd hebben en die de gearticuleerde taal uitmaken, en of door dit vergeten de lijder niet in den toestand was van een kind, dat men de eerste woorden leert stamelen, van een doof-stomme, die, eensklaps van zijn doofheid genezen, beproeft, het spreken der personen na te volgen, dat hij voor 't eerst hoort. Er zou dan tussehen den lijder aan aphasie en den doofstomme slechts dit onderscheid zijn, dat de een heeft vergeten, wat hij had geleerd, terwijl de ander het nog niet weet.”

Evenzoo laat zich Kussmaul uit: „Als men 't geheugen als een algemeene functie van het zenuwstelsel beschouwt, moet men, om het verbinden van klanken tot woorden te kunnen verklaren, een geheugen der klanken en een geheugen der beweging aannemen. Het onthouden der woorden is van tweevoudigen aard. 1. de woorden moeten onthouden worden als een groep van acoustische verschijnselen, 2. Zij moeten bewaard worden als beelden van bewegingen.”

Laat ons thans de wijze, waarop de aphasia zich ontwikkelt, in verband beschouwen met den aard der taal.

Somtijds is de aphasia, in welken vorm zij zich ook voordoet van korten duur. Somtijds wordt zij chronisch en blijft op dezelfde hoogte. Maar er zijn ook gevallen, waarin dat gebrek langzamerhand toeneemt. Het geheugen der teekens neemt langzamerhand af, en wel in een zekere orde. Deze orde is in 't kort de volgende: 1. men vergeet de woorden, de taal des verstands, 2. men vergeet de interjeeties, de taal der aandoeningen; 3. men vergeet zelfs (maar dit heeft zelden plaats) de gebaren.

De eerste periode is verreweg de belangrijkste, omdat zij de hoogste vormen der taal betreft, die vormen, waardoor de gedachte, het eigenlijk menschelijke, wordt geopenbaard. Ook hierin volgt het toenemen der aphasia een bepaalde orde. Toen men nog weinig studie van het verschijnsel had gemaakt, had men reeds opgemerkt, dat het geheugen het eerst de eigennamen, daarna de soortnamen en eindelijk eerst de bijv. nw. verliest. Deze opmerking is bevestigd door talrijke waarnemingen. „De zelfst. nw.,” zegt Kussmaul, „en in 't bijzonder de eigennamen en de zaaknamen, worden gemakkelijker vergeten dan de werkw., de bijv. nw., de voegwoorden en de andere rededeelen.” De oorzaak daarvan is niet verre te zoeken.

Het geheugen verliest eerst het *bijzondere*, eerst later het *algemeene*.

De eigennamen zijn zuiver individueel; deze worden het allereerst vergeten. Dan volgen de zaaknamen, die het meest concreet zijn; vervolgens al de zelfst. nw., die slechts bijv. nw. zijn in een bijzonderen zin (een *bon*, een *brillant*, een *deskundige*, een *geleerde*); eindelijk komen aan de beurt de bijv. nw. en de werkw., die hoedanigheden, wijzen van zijn, handelingen uitdrukken. De teekens, die onmiddellijk hoedanigheden uitdrukken, verdwijnen het laatst. Een geleerde zegt, Gatriolet, die alle eigennamen vergeten had, duidde zijn collega aldus aan: Mijn collega, die die en die uitvinding heeft gedaan.

Hij duidde dus zijn ambtstroeder aan door een zijner hoedanigheden op te noemen. Veel idioten hebben alleen geheugen voor adjectieven. Het begrip van een hoedanigheid is juist daarom zoo blijvend, omdat het het eerst verkregen wordt, omdat het de grondslag is van onze meest samengestelde zielebeelden.

Daar het bijzondere de minste en het algemeene de meeste extensie heeft, kan men zeggen, dat de snelheid, waarmede de teekens uit het geheugen verdwijnen in omgekeerde reden is van hun extensie, en daar, onder overigens gelijke omstandigheden, een uitdrukking des te meer kans heeft gedurig herhaald te worden en vast in 't geheugen te komen, naarmate zij tot benoeming van meer zaken dient, ziet men, dat er voor de orde, die bij het toenemen der aphasia wordt waargenomen, zeer goede grond bestaat.

Kussmaul laat zich over deze zaak aldus uit: „Hoe concreter het begrip is, des te eerder ontbreekt bij afneming van 't geheugen het teeken voor dat begrip (het woord). Dat heeft zeer zeker daarin zijn grond, dat de voorstellingen van personen en zaken lossër met haar namen verbonden zijn, dan de abstracties van de toestanden, betrekkingen en eigenschappen van personen en zaken. Personen en zaken stellen wij ons ook zonder hun namen, gemakkelijk voor, het zielebeeld, is hier van meer beteekenis dan het zinnebeeld, de naam, die slechts weinig tot het begrijpen der persoonlijkheden en objecten bedraagt.

Meer abstracte begrippen verkrijgen wij daarentegen alleen met behulp van de woorden, die er alleen een vasten vorm aan geven. Daarom hangen werkw., bijv. nw., voornaamw., en nog meer bijw., voorzetsels en voegw. veel inniger dan zelfst. n. w. met het denken samen.”

Aangaande de historische ontwikkeling leert de taalwetenschap, dat zij plaats gehad heeft in een orde, tegengesteld aan die, waarin de taal bij de lijders aan aphasia verloren gaat. Het is een uitgemaakte zaak, dat de Indo-Europeesche talen uit een klein getal wortels zich ontwikkeld hebben, en dat die wortels van tweederlei soort waren: verbale of predicatieve en pronominale of demonstratieve. De eerste, die de werkw., bijv. nw. en zelfst. nw. bevatten, zijn volgens Whitney, aanwijzers van handelingen of hoedanigheden. De tweede, waaruit het voornaamwoord en het bijwoord zijn ontstaan (het voorzetsel en het voegwoord zijn van latere formatie) zijn weinig talrijk en wijzen betrekkingen van plaats aan.

Het primitieve doel der teekens (woorden) schijnt geweest te zijn, hoedanigheden te benoemen. Vervolgens kwam er scheiding tusschen het werkwoord en het bijv. nw. „De zelfst. nw. zijn voortgekomen uit de werkw. door tusschenkomst der deelw., die niet anders zijn dan. bijv. nw., waarvan de verbale oorsprong nog niet geheel uitgewischt is.” (Baudry) Wat de overgang van soortnamen tot eigenamen betreft, deze is niet twijfelachtig.

De natuurlijke ontwikkeling der taal doet dus mede haar licht vallen op de orde, waarin het verloren gaan der taal bij den lijder aan aphasia plaats heeft.

Wij hebben er reeds op gewezen, dat de taal der aandoeningen, later verloren gaat dan die van het verstand. Dat is natuurlijk, want de eerste is anders dan de laatste. Daarenboven verdwijnt ook het samengestelde voor het enkelvoudige; en de taal der rede is, vergeleken met de taal der emoties, verreweg de meest samengestelde.

Wat voorafgaat, is ook toepasselijk op de gebaren. Deze vorm der taal, de natuurlijkste van alle, is slechts een soort van reflex-beweging.

Hij openbaart zich bij het kind lang voor de gearticuleerde taal. Bij sommige wilde stammen, die op zeer lagen trap van ontwikkeling gebleven zijn, spelen de gebaren een even groote rol als de woorden; daarom kunnen zij elkander in het donker niet verstaan.

Deze aangeboren taal gaat zelden verloren. Toch zijn er ook enkele gevallen waargenomen, waarin ook van die taal geen gebruik meer gemaakt kon worden. Zoo verhaalt Jackson van lijdens aan aphasie, die ontkennde teekens maakten, als zij meenden te bevestigen en omgekeerd.

Zoo zien wij dus, dat de aphasie een vasten weg volgt: Zij gaat van de eigenamen tot de soortnamen, vandaar tot de bijv. nw. en werkw., vervolgens tot de taal der aandoeningen over en eindelijk tast zij ook de gebaren aan, zij gaat dus van het minst tot het meest georganiseerde, van het meer samengestelde tot het enkelvoudige, van het minder tot het meer automatische over.

Dinteloord.

J. GELUK.

Uit de geschiedenis der huisdieren,

LINGUISTISCHE STUDIE DOOR

Prof. Dr. O. SCHRADER *te Jena.*

Wie hedentendage eene boerenhofstede betreedt en het vriendelijke leven, dat zich hier aan ons oog voordoet, een oogenblik beschouwt: hoe het fiere ros gehoorzaam zijn nek buigt, hoe de koe der melkmeid haar gezwollen uier aanbiedt, hoe de kudde schapen met haar dikke vachten naar buiten trekt, vergezeld van haren trouwen hoeder, den hond, die kwispelstaartend tegen zijn meester opspringt, dien schijnt dit vertrouwelijk verkeer tusschen mensch en dier zoo natuurlijk, dat hij nauwelijks begrijpen kan, dat het ooit anders geweest is.

En toch toont ook dit beeld ons slechts het resultaat eener ontwikkelingsarbeid van eenige duizenden jaren, waarvan de groote beteekenis ons slechts daarom minder in 't oog springt, dewijl datgene wat wij dagelijks aanschouwen, het minst van alles onze bewondering opwekt. Evenals op een ander gebied het kunstmatig voortbrengen van vuur eene daad van zeldzame beteekenis in de geschiedenis der menschheid is, zoo maakte de volksstam, die het eerst den wilden

stier van het woud en de steppe tot een bewoner van zijn weide maakte zich niet minder verdienstelijk voor ontwikkeling en vooruitgang.¹⁾

In de dalen van Zuid-Frankrijk en in België, wier bewoners gelijktijdig met den mammoth en den rhinoceros in Europa leefden en die reeds gladde vuursteen werktuigen, ja zelfs voorwerpen uit leem kenden, zijn geen overblijfselen van beenderen gevonden, waaruit men het gebruik van huisdieren in dien tijd zou kunnen afleiden. Door de oudste bewoners van Denemarken, de bewoners der „Kjökkenmöddings” was tenminste de hond getermd. Toen de Europeanen in Amerika kwamen, bezat alleen Peru iets, wat aan huisdieren deed denken, n. l. de lama en het alpaca. Buiten Peru werd slechts de hond door de inboorlingen als lastdier gebruikt, verder ontbrak elk spoor van herdersleven.

Het is waar, in de oudste eenigszins ontwikkelde staten der oude wereld verliest zich het gebruik der huisdieren soms in den nacht der tijden. De bewoners van de rivierdalen van den Nijl, evenals die der vlakten tusschen Euphraat en Tiger behooren ook in dit opzicht tot de pioniers der beschaving. Egyptische gedenkteekenen uit den tijd des vroegste vorstengeslachten vertoonen reeds dikwijls voorstellingen van ezels, ossen, geiten, honden enz. het paard daarentegen eerst onder de heerschappij der koningen uit het herdersgeslacht (ongeveer de 19e eeuw v. Chr.) Bij de Babyloniërs en Assyriërs vertoonen ons de wanden der nieuw opgegraven paleizen overal krijgswagens, die door rijk opgetuigde paarden getrokken worden. De dichters der lofzangen uit de veda's aan de oevers van den Indus (kort na 2000 v. Chr.) kennen reeds den ezel en het paard als trekdieren.

Reeds zij zeiden.

„Men spant den ezel niet voor het paard.”

Later komen de volkeren van Europa, en vooral die van het Noorden den tegenwoordigen toestand meer nabij. Veel hebben zij door eigen arbeid verworven, maar veel ook aan anderen ontleend. toen zij den ontwikkelingskring der zuidelijke volkeren binnentraden, In de volgende beschrijving zullen we trachten, den lezer de huisdieren in hunne historische opvolging, kortelijk voor oogen

¹⁾ Hoe de ouden dit reeds gevoelden, toonen ons de schoone woorden van Sophokles in de *Antigone*:

Zijn (des menschen) wil temt het wild der bergtoppen, weerstrevend gehoorzaamt het ros den krachtigen brullend onderwerpt zich de ontembare, de stier, en buigt voor hem den trotschen nek.

te stellen. De gids echter bij deze moeilijke vragen, die dikwijls tijden betreffen, waarvan geen gedenkteeken der historie ons bericht geeft, zal ons de moderne taalwetenschap zijn, waardoor ook op de vroegere geschiedenis een vergezicht geopend is, zooals men er nauwelijks een durfde verwachten.

Het resultaat van het vergelijkend taalonderzoek, waarvan wij uitgaan, luidt als volgt:

Eenige Aziatische talen, evenals de meeste Europeesche d. w. z. om van het oosten te beginnen, het Sanskriet, de heilige taal der Indiërs, de Iranische talen, voor alles het oud-Perzisch spijkerschrift, evenals de taal der zendavesta, het Armenisch, Lithausch, Slavisch, Germaansch, Keltisch, Italiaansch en Grieksch vertoonen, zoowel wat den bouw der taalkundige vormen als haar klanken betreft eene zoo merkwaardige overeenstemming, dat dit feit zich slechts door ééne veronderstelling laat verklaren: „Er is een tijd geweest, waarin genoemde volken één volk vormden en ééne taal spraken.” Dit volk noemt met het Indogermaansche, zijn taal het Indogermaansch. Bij dit resultaat zoo bij uitstek belangrijk voor de ethnographie komt een ander, dat niet minder belangrijk is voor de ontwikkelingsgeschiedenis: „Daar het door onderlinge vergelijking van al die talen mogelijk is, die Indogermaansche taal te leeren kennen, zoo volgt hier uit, daar de taal eene afspiegeling van den geest des volks is, tegelijkertijd de mogelijkheid, aan de hand van die oorspronkelijke taal ons een voorstelling te maken van de ontwikkeling van dat volk: met een woord er bestaat eene linguïstische paleontologie. Ook wij moeten bij onze opgave van de resultaten dezer wetenschap gebruik maken: Willen wij weten, over welken veestapel de oude Duitschers in den eersten tijd hunner geschiedenis te beschikken hadden, zoo moeten wij vooreerst onderzoeken, hoe ver het Indogermaansche volk het reeds in het tam maken der huisdieren gebracht had; want de Duitscher bracht het erfgoed van den voortijd mede in zijn vaderland.

Dit erfgoed van den Indogermaanschen voortijd was echter van groot belang. Reeds lang voor hunne scheiding hadden de Indogermanen zich verheven boven den toestand, waarin zelfs nog heden stammen van Indianen tusschen het rotsgebergte en den Mississippi op jacht naar buffels, kruisen.

Het jagersleven behoorde tot het verledene; de Indogermaan was een veefokker in den volsten zin des woords. Het is waar ook hij moet eenmaal op een lageren trap hebben gestaan, en men zou zich kunnen afvragen of de Indogermaansche veefokkerij uit eigen kracht of door het voorbeeld van naburige volken ontstaan is. De Indogermaansche talen zijn als een groot taaleiland ingeschoven tusschen het gebied van twee andere taalstammen: den Ural-altaïschen (Finsch, Hongaarsch, Samojeedsch, Turksch-Tar-

taarsch, misschien ook Mongoolsch en Tungusisch) en den Semitischen (Hebreeuwsch, Phoenicisch, Arameesch, Assyrisch, Arabisch, Ethiopisch, Amharisch). Hierbij moeten de volken van den Uralaltaïschen stam buiten rekening gelaten worden. Zij treden in de geschiedenis grootendeels als ruitervolken op; van hen kunnen de oudste Indogermanen dus onmogelijk het tam maken der huisdieren geleerd hebben. Eerder zou men aan de Semitische volken kunnen denken. ¹⁾

In Genesis leert men immers reeds: „Laat ons menschen maken naar ons beeld en onze gelijkenis, dat ze heerschen over de visschen in de zee, en over de vogelen onder den hemel, en over het vee, enz.” Maar wij zullen aanstonds zien, dat de namen der huisdieren in het Indogermaansch een zoo volkomen inlandschen ²⁾ stempel dragen, dat aan een ontleening uit den vreemde niet te denken valt. Wij hebben dus te doen met een soort nationaal ontwikkelingswerk.

Voor de beteekenis van den veestapel in de oudheid spreekt reeds het bestaan van een gemeenschappelijk begrip daarvoor. Ons *vee* het Duitsche *vieh*, Oud-Hoogduitsch *fi hu*, Gothisch *fai hu* is etymologisch hetzelfde als het Latijnsche *pecus*, Indisch *pa çus*, Iranisch *pa çus* en laat zich terugvoeren tot een wortel *pag*, die oorspronkelijk „vastbinden,” „vangen” beteekent. De huisdieren waren dus de „vastgebondenen” in tegenstelling tot de buiten in het wild rondloopenden. Evenals Tacitus van de oude Duitschers bericht: „Zij verheugen zich in de menigte hunner kudden, en deze zijn hun eenigste en liefste rijkdom,” zal het ook vroeger reeds geweest zijn. *Fai hu* beteekent in het Gothisch juist „have, fêch in het Angelsaksisch „geld”, ook ons woord „schat” beteekende oorspronkelijk, evenals het Oud-Friesche *scet*, waarschijnlijk niets anders dan „vee” (verg. het Lat. *pecunia*, *peculium*, „geld”; *pecus*). Homerus kon ook nog zeggen: Toen bracht Zeus Glaukos tot razernij door zijne wapenen te verruilen tegen die van Diomedes, gouden tegen stalen, die van honderd stieren waarde, tegen die van negen stieren waarde.

De gewichtigste plaats in den veestapel nam het rundvee in. Dat bewijzen de bijzondere namen daarvoor naar geslacht en ouderdom. Wij noemen daarvan: *os*, Duitsch *ochs*, Gothisch *aú hsa*, Sanskriet *ukshā* van een wortel *uksh*: „bedruppelen, „bevruchten,” *stier*, Duitsch *Stier*, Gothisch *stiu*, Sanskriet *sthūras*, Iranisch

¹⁾ De oorspronkelijke Semieten, wier woonplaatsen volgens de laatste onderzoekingen, nabij die der Indogermanen gelegen waren, kenden als huisdieren: Ezel, kameel, geit, schaap, rund, hond, misschien ook het paard. Verg. Hommel: „Die Namen der Säugethiere bei den Südsemitischen Völkern.” bl. 401 en volg.

²⁾ Alleen ons *stier*, Lat. *taurus* herinnert aan het Semitisch *tauru*.
Noord en Zuid, Extra nummer, 3

çta ora, Latijnsch taurus, Grieksch tauros, Lithausch tauras, Slavisch, turŭ, beteekende „de sterke,” koe Duitsch Kuh, oud-Hoogduitsch kuo, Sanskriet gōs, Latijnsch bos, Keltisch bó, Grieksch bouss; van een wortel gu „brullen” enz.

Van de groote waarde, die men aan de koe of liever aan het rundvee hechtte, hebben oude talen en zeden vele sporen nagelaten. Bij de Indiers, der veda's, die gedeeltelijk nog het best den ontwikkelingsgraad der Indogermanen voor de afscheiding weergeven. beteekent gavishti, eigenlijk „het verlangen naar koeien” zooveel als „strijd;” gōpā, eigenlijk „de koeherder” zooveel als „koning;” gōpitha, eigenlijk „het beschermen der koeien,” zooveel als „bescherming” in het algemeen, enz. Bij de oude Duitschers bevonden zich koeien onder de geschenken, die de bruidegom zijn bruid of oorspronkelijk den schoonvader gaf als koopprijs voor de dochter. Zelfs nog heden volgt in Zwaben de schoonste koe uit den stal het meisje, dat trouwt.

De koe heeft een dubbele beteekenis. Zij is ten eerste de melkgeefster. Ons melk, het Deutsche Milch behoort bij melken, dat in alle Europeesche talen: Latijnsch mulgeo, Grieksch amelgo Slavisch mluzā, Keltisch mligim, in deze beteekenis voorkomt; merkwaardigerwijze echter niet bij de bewoners van Iran en de Indiers. Deze gebruiken een anderen wortel voor het begrip melken: duh, waaruit volgens een niet onwaarschijnlijk vermoeden de woorden dochter Duitsch Tochter, Gothisch dauhtar, Lithausch dueté, Sanskriet duhitā ontstaan zouden zijn. Ga dus heen, gij onttaarde „dochter,” van den nieuwen tijd en beschouw de maagd, die met den emmer in de hand naar het „melken” gaat, zij is uwe eigenlijke stammoeder.

Melk ¹⁾ was dus een hoofdbestanddeel van het Indogermaansche voedsel en men kan misschien met recht de bloeiende gezichtskleur, den krachtigen bouw van het lichaam, zooals die, wanneer tenminste de Noordsche Kelten en Germanen een trouw evenbeeld van hunne vaders zijn, het oorspronkelijke volk eigen was, aan het voeden met melk toeschrijven. Zoo spreekt ons Stanley de reiziger door Afrika van een stam in het Afrikaansche zeegebied: „Zij moeten zoo groot zijn, dat zij door gewone menschenkinderen slechts met schrik aanschouwd kunnen worden. Hun hoofdvoedsel bestaat uit melk en hun gewichtigste bezigheid is dus een uitgebreide runderteelt.”

Aan den anderen kant is het rund het eigenlijke en overoude

¹⁾ Daarbij kwam het versehe vleesch der kudde (verg. Tacitus Germ. XXIII: recus fera aut lac concretum), waarvoor eveneens een gemeenschappelijke naam bestaat: Indisch kravis, Grieksch kreas, Slavisch eruvc. Het begrip van koken was den Indogermanen echter niet onbekend.

trekdier. De wagen is reeds in de oudheid bekend, zooals de vergelijking van ons *wagen*, Lat. *vehiculum*, Grieksch (v)ochos, Sanskriet *vāhanam* aantoont. Maar men moet zich dien zoo primitief mogelijk voorstellen. Hij is geheel van hout. De raderen (*rad*, Sanskr. *ratha*, Lat. *rota*, Lith. *rata*s) ontstaan, doordat men een stuk van een dikken boomstam neemt, en het middelste deel zoover weghakt, dat twee zware schijven, aan ieder kant één en een verbindingsas overblijven (oud-Hoogd. *ahsa*, Sanskr. *aksha*, Lat. *axis*.) Met een verschrikkelijk gekraak beweegt zich zulk een voertuig over den weg.

Waar wij echter in geschiedenis of sage een heiligen wagen ontmoeten, wordt die door een span runderen getrokken. „Twee vrouwelijke runderen, zoo verhaalt Tacitus van den wagen van Nertus, „trekken ze voort.” De Merovingische koningen rijden, door een span ossen getrokken naar de volksvergadering.

Van de kleinere viervoetige dieren kenden de Indogermanen: vooreerst het *schaap* en de *geit*, die zoowel in de oudste geschriften der Indogermanen (de Veda's der Indiërs en Homerus) als huisdieren genoemd, als ook in de paalwoningen in Zwitserland, die vermoedelijk Helvetische Kelten en in de paalwoningen der Po-vlakte, die den voorvaderen der Romeinen toebehoorden, als zoodanig gevonden worden.

Het *schaap*, oud-Hoogd. *awi* (nog heden in Westfalen *Aulamm* genaamd) Lithausch *avis*, Lat. *ovis*, Grieksch *o(v)is*, Sanskr. *avis*, beteekent, van een wortel *av* afgeleid, „gunsteling”, „pleegkind” en verraadt zich daardoor als van zelf als begeleider van den mensch. De voornaamste waarde van het schaap bestond in dien tijd in zijn melk, zijn vleesch en zijn vel, dat tot kleeding (zooals nog heden bij Russische en Duitse boeren) en tot rustbed diende. Zeer twijfelachtig is het echter, of men de wol reeds tot kleedingstukken wist te weven. In de Zwitsersche paalwoningen zijn ten minste geen overblijfselen van geweven wollen stoffen gevonden. Het werkwoord *weven* bewijst wel is waar door zijne overeenstemming met het oud-Hoogd. *wëban*, Sanskr. *vabh*, Grieksch *hyphainō*, dat het zeer oud is, maar alles brengt ons, tot de overtuiging, dat deze kunst niet verder reikte dan een meer of minder vaardig vlechten. ¹⁾ Ook het *zwijn*, oud-Hoogd. *sū*, Goth. *sv-ein*, Grieksch *sys*, Lat. *sūs*, Iranisch *hu*, dat in de berken-, beuken-, en eikenwouden van den voortijd rijkelijk voedsel vond, behoort tot de oudste voorwerpen van Indogermaansche dierentemming. Zijn

¹⁾ Zoo is ook het werkwoord voor „naaien” overoud: Goth *siuja* (verg. *zoom* Duitsch *saum*), Lat. *suo*, Lithausch *sinvu*, Sanskri. *Siv*. zonder dat men daarbij aan iets anders dan aan de eerste en meest eenvoudige beginselen dezer kunst mag denken.

Indogermaansche naam is tegelijk met het dier naar Egypte (daar schaa u genoemd) en tot een groot aantal volken van den Ural-altaischen volksstam doorgedrongen. Het stamt af van een wortel *su* en beteekent het dier, dat veel jongen werpt.

Minder aanzien genoot de *geit*, die zich meer thuis gevoelt in zuidelijke bergstreken dan in de noordelijke bosschen. Haar gemeenschappelijke naam is ook slechts in drie verwante talen (Sansk. *ajas*, Gr. *aix*, Lith. *ozys*) bewaard gebleven. Tot bewaking der kudde ontbreekt niet het naar alle waarschijnlijkheid oudste huisdier des menschen, de *hond* (Duitsch *hund*, Lat. *can-is* Kelt *cú*, Gr. *kyōn*, Sanskr. *çvā*.)

Dat is in korte trekken de voorraad viervoetige huisdieren, zooals die in de oudheid bestond.

Vele duizenden jaren voor onze jaartelling hadden onze voorouders het dus reeds tot een ontwikkelingstoestand gebracht, waarin kudden van runderen, schapen en zwijnen hen op hunne tochten vergezelden.

Het is waar, er bleef der toekomst nog veel te doen over. Nog dwaalde het vurige *ros* ongetemd op de steppen rond. Zijn gemeenschappelijke naam, Oudsaksisch, *ehu*, Lat. *equus*, Keltisch *ech*, Sanskriet *açvas*, Lithausch *aszva* beteekent „het snelle”. Nog wist men niets van den geduldigen *ezel* en van het nuttige *muil-dier*. Nog leefde de „diefachtige” *muis* (Oudhoogd. *mūs*, Lat. *mūs*, Grieksch *mys*, Sanskriet *mūsh*: wortel *mush* „stelen”) veilig voor haar vijandin, de *kat*.

Geheel negatief is echter de uitslag van het onderzoek, als wij naar het tam maken van het gevogelte bij de Indogermanen, evenals bij de Semieten vragen. Slechts twee soorten van het tegenwoordige tamme gevogelte waren, wat den naam betreft, den Indogermanen bekend: de *gans* (Oudhoogd. *gans*, Grieksch *chēn*, Sanskriet *hansas*, Lat. *anser*;) die zoo naar haar geschreeuw (vgl. het Duitsch *gähnen*) genoemd werd, en de *eend* (Oudhoogd. *anut*, Lat. *ana(t)s*, Lithausch *antis*, Grieksch *nēssa*); maar het kan volgens de ontwikkelingsgeschiedenis waarschijnlijk gemaakt worden, dat ook zij in de oudheid slechts als wilde of jachtdieren bekend *kunnen geweest* zijn.

Het volkomen ontbreken van tam gevogelte is echter, dunkt mij, voor de oudheid volstrekt niet verwonderlijk, maar vindt veeleer zijne natuurlijke verklaring in de inrichting der woonplaatsen van onze voorouders. In veel hooger mate dan de viervoetige dieren, vordert het tam maken van gevogelte goed ingerichte en vaste woonplaatsen. De kudden buiten op het veld kan de herder met de speer, met een spits van vuursteen, en door den getrouwen hond vergezeld, voor hunne groote vijanden, den beer, den wolf en den leeuw wel beschutten; maar het tamme gevogelte heeft tot bescherming tegen

wezel en vos, adelaar en gier den welbeschutten hof en den verbergenden stal noodig.

Niets zou echter dwazer zijn, dan zich de Indogermanen voor te stellen in boerenhuizen, zooals wij ze heden ten dage nog hier en daar in Westfalen of Frankenland vinden. Men kan zich de woningen van dat oorspronkelijke volk niet eenvoudig genoeg voorstellen. Steen en kalk ontbreken er geheel aan. In den winter dient een hol, dat in den grond uitgegraven en van boven met rijs en mest bedekt wordt en van binnen van ongedierte wemelt, tot toevluchtsoord; in den zomer worden hutten uit boomstammen en rijs getimmerd, die even spoedig afgebroken als opgebouwd zijn. Bij de geringe beginselen van landbouw, die wij bij deze oude volken vinden, was het juist niet moeilijk, om wanneer een betere weide hen lokte, vrouw en kind op den met ossen bespannen wagen te zetten, de kudden bijeen te drijven en op een nieuwe plaats zijn geluk te zoeken.

Vatten wij nog eens het karakter der oudheid met betrekking tot ons onderwerp samen, dan kenteekent het zich in de drie woorden: „Runderteelt, ontbreken van het paard en het gevogelte.”

Een nieuwe tijd vangt aan. De tijd van de scheiding der volken, de tijd der volksverhuizing!

Vanwaar zij kwam? Tot nu toe nam men bijna onvoorwaardelijk aan, dat de wieg der Indogermanen in Azië en wel in het stroomgebied van den Oxus tot aan de Kaspische zee heeft gestaan. Maar juist in den laatsten tijd doen zich gewichtige stemmen hooren, die deze eerder in Europa tusschen de Zwarte zee en de Oostzee, de oude woonplaats der Indogermanen meenen te vinden. De geheele vraag moet nog opgelost worden. Zij is gelukkig hier voor ons van weinig belang, ofschoon er geen twijfel aan kan bestaan, dat Duitschland zijne Indogermaansche bevolking van buiten, en wel uit het Oosten heeft ontvangen.

Wanneer en op welke wijze het deel der Indogermanen, dat bestemd was om in zeden en taal Germanen te worden in zijn nieuwe woonplaats binnenrukte, weten wij niet.¹⁾ Het is zeker, dat de tijd der volksverhuizing eeuwen geduurd heeft, het schijnt eveneens zeker, dat de voorouders der Germanen zich niet op ééns van het Indogermaansch geheel afzonderden, maar eerst een algemeen tijdperk met de overige Europeesche volken, vervolgens met de Slaven en de Lithauers doorleefd hebben. In dien tijd van verplaatsing en tijdelijke vestiging der volken kunnen groote vorderingen in ontwikkeling en beschaving gemaakt zijn. Het kan aangetoond worden, dat de Europeesche stammen nog gedurende hunne vereeni-

¹⁾ Veel belangrijks is onlangs meegedeeld in het schoone boek van Arnold „Deutsche Urzeit.” Tweede druk 1879.

ging een hooger trap van landbouwkunde hebben bereikt. Woorden voor „akker,” „ploeg,” „ploegen,” „malen,” „gerst” enz. vertoonen daar met elkander evenveel overeenkomst, als zij zich van de Aziatische uitdrukkingen voor deze dingen onderscheiden. Zoo is het ook te verklaren, dat een aantal bijzondere namen voor huisdieren slechts óf aan de Europeesche óf aan de Aziatische talen eigen zijn. (Vergelijk bijv. *varken* Duitsch ferkel, oudhoogd. farah Lat. porcus, Grieksch porkos, Lith. parszas. ¹⁾)

Langen tijd moet ook het oorspronkelijke Germaansche volk, op een betrekkelijk klein grondgebied, oostelijk van de Elbe samengewoond hebben, voor het zich in zijne tegenwoordige takken splitste (*Oud-Germaansch*: Gothisch en Noorsch, *West-Germaansch*: Angelsaksisch (Engelsch) Oudsaksisch (Platduitsch), Friesch en Hoogduitsch). In dit tijdperk vertoont zich de ontwikkeling der voornaamste karaktertrekken, welke aan het Germaansche wezen en de Germaansche taal eigen zijn. Ook voor de huisdieren vindt men eene aantal uitdrukkingen, die slechts in de Germaansche talen voorkomen. Ik noem daarvan slechts *kalf*, Duitsch kalb, Angelsaks. cēalf (Eng. calf) Oudnoorsch kǫlfr en *schaap*, Duitsch schaf, Angelsaks. scēap (Eng. sheep) Oudsaks. scāp. ²⁾)

Langzamerhand breidt zich het Germaansche stamgebied uit. Maar met iedere schrede, die het naar het Westen en Zuiden doet, treedt het meer en meer in den kring der beschaving van die landen, die reeds vroeg de zonnestrallen van Aziatische ontwikkeling hadden ontvangen. De bewoners der landen aan de Middellandsche zee en vooral Griekenland en Italië beginnen hunnen invloed op het Noorden uit te oefenen. Voor de geschiedenis van de huisdieren der Duitschers begint hier eveneens een nieuw tijdperk. Het volgende ³⁾ gedeelte van onze studie heeft dus tot doel, in het kort alle vorderingen aan te duiden, die er gemaakt zijn in het tam maken der huisdieren, van de scheiding van het oorspronkelijke volk tot ongeveer den tijd, waarin de Germanen eene plaats in de geschiedenis innemen.

Van het meeste belang is zonder twijfel het temmen van het

¹⁾ Zulke, alleen Europeesche woorden voor huisdieren zijn verder: *geit* Nieuwhoogd. Geiss = Lat. haedus, *ever* (zwijn) Hgd. Eber, Lat. = aper, *var* Hgd. Farz, *ferse* Grieksch = porti, *veulen* Hgd. Fohlen, Grieksch polos.

²⁾ Evenzoo *lam*, Lamm, *ros*, Ross, Wisunt; merkwaardig is het dat een aantal woorden in al de Germaansche talen alleen den naam van het vrouwelijk geslacht aangeven. Bijv. de *koe*, Die Kuh (Lat. bos), de *big* of *keu* (op vele plaatsen voor *zwijn*) die Sau (Lat. sus), de *geit* die Geiss, (Lat. haedus).

³⁾ De gids bij al deze vraagpunten is het schoone boek van V. Hehn *Culturpflanzen und Haustihere*. 3e druk, Berlin 1877.

paard, ¹⁾ dat reeds in het begin van dit tijdperk plaats vond, en dat, zooals wij gezien hebben, reeds ongetemd aan het oorspronkelijke volk als het „snelle,” bekend was. De Meden namen het onder de Indogermaansche stammen het eerst over van de bewoners van Toeran, en van de ruitervolken van Tatarije en Mongolië, waar het paard nu nog in wilden staat onder den naam „Tarpan” rondzwerft. Van en door de bewoners van Iran heeft het zich, evenals zoo menig gebruik dier volken, — want zij hielden evenals de Grieken en Germanen het paard voor heilig — over de Indogermaansche (en ook over de Semitische) wereld verspreid. Bij de Europeesche volken doet het gebruik van het paard als huisdier nog in vele opzichten denken aan het gebruik, dat de Aziatische volken er van maakten. In half-wilden toestand weidde het in de nabijheid; de naam van zulk een kudde is evenals die bij de Noord-Europeesche volken: Oud.Hoogd. *stuot* (vgl. *stute*, *gestüte*) Lithausch *stodas*, Slavisch *stado*. Vgl. *paardenstoeterij*. Hoe gemakkelijk kon het gebeuren, dat er eens een dezer dieren ontsnapte en dan, door het dichte woud beschermd, een vrij leven ging leiden. Inderdaad tot in de nieuwe tijden spreekt men van wilde paarden in Europa.

In het Middel- en Nieuwhoogd. is het oude woord voor *paard* ehu verloren gegaan. De dichter van den Heliand, die bekend is door zijne navorsching van het Oudduitsche en Christelijke leven, noemt de vreesachtige herders van Bethlehem „ehuscolcos” Oude benamingen voor het paard, waarvan men de eerste slechts bij Germanen, de tweede slechts bij Germanen en Kelten vindt, zijn: *ros*, „ross”, Oudhoogd. *hros*, Eng. *horse*, en *merrie* „mähre” Oudhoogd. *mericha*, Kelt. *marka*, *marc*.

Maar ook deze woorden raken langzamerhand in onbruik: *ros* wordt heden nog slechts in edelen zin (in onedelen in *roskam* en Hgd. *Rosstauscher*), *merrie* niet anders dan voor het wijffe en wel in alledaagschen stijl, Hgd. *Mähre* slechts nog in onedelen zin (in edelen slechts in *Marstall*, *Marschall*) gebruikt. Beide woorden zijn verdrongen door een Latijnsch woord²⁾ *paraverēdus*, dat in den loop der tijden langzamerhand is overgegaan in *parvrit*,

¹⁾ Onderzoekers, zooals Pictet, Fick e. a. welke alleen bewijzen in de taal zoeken, beweren, dat het *paard* als huisdier reeds den Indogermaanen toebehoorde. Wij volgen de schoone voorstelling van Hehn in bovengenoemd werk. Daarover is men het eens, dat de kunst van het *rijden* aan den voortijd vreemd was. Een gemeenschappelijk Indogermaansch woord voor *rijden* ontbreekt; daarentegen behoorde *rijden*, Duitsch *reiten* (Oudn. *ridta*, Angels. *ridan*, Eng. *ride* reeds tot den Germ. voortijd, ofschoon nog Tacitus cap. VI zegt: *Plus penes peditem roboris*. Daarnaast ruitervolken zooals de Tencteren (cap. XXXII).

²⁾ Het Duitsche *Gaul* schijnt ook aan een andere taal ontleend te zijn; doch aan welke taal is onzeker.

pferit, pferd, *paard*. Wat onze voertuigen betreft, daarvoor zijn wij gewoonlijk bij naburige volken in de leer gegaan. Het Duitsche Kutsche en Droschke stamt uit het Poolsch *koos* en het Russische *droschki*. Merkwaardig is het woord *equipage* dat natuurlijk van Fr. *equipage* „bemanning van een schip,” „reisbenodigheiden,” „koets,” afstamt. Dit is zelf echter een oud woord, dat de Romaansche taal aan de Germaansche ontleende, afgeleid uit het Gothisch *skip*, het Duitsche *schiff*, Verg. verder *Kalesche*, Fransch *calèche*, Poolsch *kolaska* enz.

De verspreiding van het paard had plaats van het Noorden naar het Zuid-Westen. De oostelijke Semieten, de Balbyoniërs en Assyriërs, wien de eer toekomt, in de uitgestrekte vlakten tusschen Euphraat en Tiger het paard het eerst voor den tweewieligen krijgswagen gespannen te hebben, ontvingen hunne paarden van Iranische volken.

In „Genesis” worden onder de rijkdommen der patriarchen kameelen, ezels, runderen, schapen, doch nooit paarden genoemd. Eerst bij de vestiging der familie van Jakob in Egypte wordt voor het eerst het paard genoemd. In Egypte zelf komt, zooals wij reeds zagen, het paard eerst met de heerschappij der herderskoningen ter sprake (ongeveer 1900 j. v. Chr.), terwijl op het laatst van dien tijd de vestiging der familie van Jakob in Egypte plaats vond.

Juist den tegenovergestelden weg slaat in de geschiedenis der volken van Europa en Azie dat dier in, dat tegenwoordig zoo vertrouwelijck in gezelschap van het paard leeft, de *ezel*.¹⁾

De ezel is een Afrikaansch dier, dat waarschijnlijk aan de oevers van den Nijl het eerst getemd werd. Van hier is het in zeer vroegen tijd reeds tot de Semieten gekomen, die hem allen gelijkelijck den „langzamen” genoemd hebben: Hebr. *atōn*, Arab. *atan*, van den wortel *atana*, „langzaam gaan”. (Verg. daarentegen daarbij het Indogermaansche *akvas*, paard, van den wortel *ak* „het snelle”).

Dit woord nu wordt door het Semitisch handelsverkeer naar het Westen overgebracht. Het komt voor als *tnos*, *otnos*, *osnos* bij de Grieken, als *asinus*, *asellus* bij de Italianen. Door bemiddeling der laatsten gaan dier en naam tot de Noordelijke volken, Kelten, Germanen en Slaven over en zoo ontstaan: *ezel*, Hgd. *esel*, Goth. *asilus*, Slavisch *osilŭ*, Lith. *asilas* enz.

Door de kruising van ezel en paard ontstaat eene nieuwe diersoort, het *muil-dier*, waarvan het ontstaan het eerst in de landen om de Zwarte zee plaats gevonden schijnt te hebben. Het Duitsche woord, Oudhoogduitsch en Angelsaksisch *mŭl* is ontstaan uit het Lat. *mŭlus*, dit weer uit het Grieksche *mychlos*. De

¹⁾ Verg. Lenormant, *Les premières civilisations* II bl. 300.

Grieken zelf, die reeds ten tijde van Homerus zich met eene uitgebreide muil­dierfokkerij bezig hielden, beschouwden hunne benaming voor dit dier als van Klein-Aziatischen oorsprong. In de runderteelt vertoont bij de Germanen de bereiding van *boter* een niet onbelangrijken vooruitgang. Dat zij niet reeds aan het oorspronkelijke Indogermaansche volk bekend was blijkt uit de omstandigheid, dat de Grieken en Romeinen uit den bloeitijd er niets van wisten. Wel waren hun „boterbereidende” en „boteretende” volken in hunne nabuurschap bekend. Doch deze uitdrukkingen waren voor hen gelijkkluidend met „barbaarsch”.

In de verschillende tongvallen van de Duitsche taal bestaan zeer vele en oude bemanningen voor deze kunstmatige bewerking der koemelk. Een zeer oud woord daarvoor is *chaosmëro*, Hgd. *Kuh-schmär*, *koesmeer*, *koevet*, een ander *milchmalz*, *melksmout* vgl. *smout*. De Allemannen van den Elsas, den Boven-Rijn en van Zwitserland gebruiken nog heden eene uitdrukking „der Anke” of „Anche” Kelt. imb., die reeds in het Oud.-hoogd. gebruikelijk was, en die daarom van bijzonder belang is, omdat zij met het Lat. „ungere”, *zalven* verwant, het oorspronkelijk gebruik van boter als *haarzalf* verraadt (vgl. ook het Slav. *maslo* „boter” en „olie” woordelijk middel om te zalven.) Van hoogen ouderdom schijnt het woord *sahne* (room), dat in Nederduitschland gebruikelijk is en dat zijn weerklank vindt in het Zwitsersche en Beiersche *senn*, *sennin*, *senner*, *sennerin* „melkknecht” en „melkmeid.”

Al deze uitdrukkingen kwamen in vergetelheid door het overnemen van het Grieksch-Latijnsche *butyrum*, *boutyron*, een woord, dat de Grieken waarschijnlijk aan het een of andere barbarenvolk ontleenden en dat in verbinding met hun *bous*, *koe* en *tyros*, *haas* zich begrijpelijker maakten. Verder moeten de Germanen het woord *boter* reeds vroegtijdig overgenomen hebben, daar men het zoowel in het Oud-Hoogduitsch als in het Oud-Saksisch en Oud-Friesch aantreft; slechts de Noordelijke Germanen kennen het niet.

Tot alle Germanen is, naast hun eigen benaming, het Lat. *caseus* ¹⁾ doorgedrongen. Vgl. Oud-Noorsch *kasi*, Oud-Hoogd. *kasi*, Angelsaksisch *cēse* (Eng. *cheese*) *kaas*.

Er blijven ter bespreking van de tamme viervoetige dieren nu nog slechts twee dieren over. Ten eerste het *konijn*, een diertje, dat uit Spanje afkomstig is, en dat ons weer door tusschenkomst der Romeinen (*konijntje* uit het Lat. *cuniculus*) bekend geworden is, vervolgens de *kat* (*felis domestica*); bij de Indogermanen is dit dier

¹⁾ Er is geen reden het *lac concretum* van Tacitus (cap. XXVI) als iets anders dan *dikke melk* op te vatten. In 't Noorden heet deze spijs *skyr*.

het laatste, dat in de geschiedenis der tamme dieren optreedt.

Het tam maken der kat heeft aan de oevers van den Nijl plaats gevonden. Maar zij vertoont zich niet reeds dadelijk op de gedenkteeken der oudste Egyptische beschaving, maar verschijnt eerst op de monumenten van de twaalfde dynastie, verspreidt zich vandaar zeer spoedig en wordt met goddelijke eerbewijzen overladen. De bijbel kent geene *kat*, de latere Semitische *huiskat* is van Egyptischen oorsprong; eveneens was zij den Assyriërs en Babyloniërs onbekend.

In de geheele klassieke oudheid wordt de huiskat noch op beeldhouwwerken voorgesteld, noch in de letterkunde genoemd. Eerst ongeveer 450 n. Chr. verschijnt het Lat. woord *catus* voor het eerst in de litteratuur, verspreidt zich dan echter met verbazende vlugheid in bijna alle nieuwere talen van Europa, evenals in het Semitisch, Turksch, Armenisch, Perzisch enz. *Catus* beteekent echter „Jong”, „diertje”, evenals het Duitsche „Mieze” klein „Marietje, in het Russische „mischka” klein Micheltje beteekent.

Men heeft gevraagd of er niet een bijzondere aanleiding bestond, het Egyptische dier, over het tam maken en vereeren waarvan Herodotus reeds verhaalt, juist toen als huisgenoot op te nemen. En inderdaad er is daarvoor een zeer gegronde verklaring. In den tijd der volksverhuizing trok n. l. de *rat* (Oud-hoogd. reeds *rato*) over de Europeesche velden, verwoesting aanbrengend, waarheen zij op haar tocht van Oost naar West zich vertoonde. Was het vreemd, dat men tot bescherming tegen dezen vijand zich van den Egyptischen vreemdeling bediende, en naar zijn voorbeeld de inlandsche wilde kat begon tam te maken?

In het begin van dit opstel hebben wij het ontbreken van tamme vogels als een karaktertrek der oudheid voorgesteld en de oorzaak dezer omstandigheid in de gebrekkige en onvaste woonplaatsen van het volk gezocht. Hierbij komen nog de groote wouden, die door den onvoldoenden akkerbouw en den gebrekkigen tuinbouw nog niet uitgerooid en daardoor voor het tam maken van vogels een hinderpaal waren.

Met recht zegt een onzer eerste geschiedkundigen:

„Vogelfokkerij en runderteelt staan eenigszins tegenover elkaar: niet daar, waar groote, rijke en vruchtbare vlakten zich in onafzienbare bezaaide velden en groene weiden uitstrekken en aan dichte wouden en bosschen grenzen, maar in het zonnige, heuvelachtige gebied van den tuinbouw, waar hof aan hof grenst en heggen aan elkaar sluiten, daar pikken en fladderen de gevleugelde dieren om den mensch, die naast en om zijne woning werkt.”

In den loop der tijden is het echter ook hier anders geworden.

¹⁾ Zoo komt ook in de duiventeelt slechts de meer zuidelijke veldduif tam voor, niet de noordelijke houtduif. (*Columba Oenas*) vgl. Link „Die Urwelt I. bl. 205, 206.

Een groote hof omgeeft nu de woning der menschen. In de Europeesche talen komen overeen: Ned. *hof*, Hoogd. *hof* en Grieksch *κῆπος*, verder Ned. *gaarde* en *gaard*, Hoogd. *garten*, Lat. *hortus*, Grieksch *chortos* enz.

Inderdaad begint de steeds vliedende vogel zich nu langzamerhand aan de woonplaatsen der menschen te gewinnen.

De *gans* verschijnt het eerst als huisdier op Europeeschen bodem. Penelope in de Odyssee houdt een kudde van 20 ganzen. Maar voor de Grieken was de gans het beeld van liefelijkheid en zachtheid. Op het graf eener voortreffelijke Grieksche vrouw werd een gans afgebeeld. Zoo veranderen tijden en zeden! De Noorderlijke volken, van wie het gebruik van ganzevederen en ganzepen is uitgegaan, hebben het tam maken van het dier van de Zuidelijke volken overgenomen. Uit de Romeinsche legerplaatsen trokken dikwijls geheele legerbenden om de ganzen van Gallië en Germanië, die wegens hunne vederen zeer gewaardeerd werden, te dooden. Dat men niet in het Noorden met het tam maken van de gans is begonnen blijkt ons uit de omstandigheid, dat slechts de algemeen verspreide *gans* (*anas anser*) getemd werd en niet de in 't Noorden wonende *zaadgans* (*anas segetum*), die van even veel waarde is.

Dat echter de tamme gans niet reeds bij de ouden bekend was, wordt verder bewezen door het Sanskriet *hansas*, overeenkomende met ons *gans*, dat hier echter Flamingo beteekent. Eveneens komt het Sanskriet *āti* alleen in vorm, maar niet in beteekenis overeen met ons *eend* (vgl. de verwante woorden hier boven). Volkomen overeenstemming met de Indogermaansche toestanden vinden wij bij de oorspronkelijke Semieten en in de paaldorpen van Zwitserland en Italië.

Ongeveer in de zesde eeuw voor Chr. doet de morgenkraai, de ridderslike *haan* met zijne kakelende *kippen*, zijn intrede in Europa. Homerus noch Hesiodus weten iets van hem te vertellen. Eerst na dezen tijd wordt hij, uit Perzië, waar hij in den godsdienst een eervolle plaats innam, omdat men hem de macht toekende, de geesten der duisternis te verjagen, in Griekenland ingevoerd. Zonder tusschenkomst van het Zuiden, direct door Iranisch-Slavische invloeden schijnt het dier tot de Germanen te zijn gekomen. Deze moeten toen nog op beperkte ¹⁾ ruimte bij elkaar gewoond hebben;

¹⁾ Van de Germanen is de haan bij de Finnen gekomen, die zeer waarschijnlijk naburen der oorspronkelijke Germanen waren. Hij heet bij hen *kana*. Eenige geleerden (Arnold, *Deutsche Urzeit* p. 30. Victor Hehn, bl. 289) besluiten uit deze benaming (*kana: hana*), dat in dien tijd de Deutsche klankverschuiving nog niet plaats had gevonden. Deze gevolgtrekking rust echter niet op vasten grond. Evenals door de armoede aan consonanten in de Finsche taal de Germ. spiranten *f* door *p* (*peltto = feld*) *th* door *t* (*tarvet* angelsaks. *thearf*) worden weergegeven zoo getuigt

want zij gebruiken voor den nieuw aangekomene allen denzelfden naam. Goth. *hana*, Oud-Noorsch *hani*, Oud-Hoogd. *hano* en Oud-Noorsch *hoena*, Oud-Hoogd. *huon*, Oud-Saksisch *hōn* Hgd. *Huhn*, Ned. *hoen* komen alle overeen.

Het woord komt waarschijnlijk van het Lat. werkwoord *canere*, Kelt. *canim*, „ik zing” en beteekent zooveel als *zanger*, evenals het Slavisch *pietlu haan* en *zanger* beteekent. Dat ook bij de Duitschers de haan bij voorkeur als verkondiger van den dageraad beschouwd werd, blijkt uit de gewoonte om hem op de spitsen van torens en andere gebouwen te plaatsen. In een tijdperk niet ver van den eersten Germaanschen tijd, heeft zich ook het woord *duif* Hgd. *taube*, Goth. *dubo*, Eng. *dove*, Oud-Noorsch *dūfa*, dat men slechts bij de Germanen vindt, gevormd. Het is verwant met een Keltisch woord *dub* „zwart” en beteekende ongetwijfeld oorspronkelijk de grauww-zwarte wilde duif. Want ook de duiven, waarvan de oudste Grieksche dichters spreken, verraden geen spoor van tamheid. ¹⁾

De *witte huisduif* is weer een voortbrengsel van Semitische beschaving, en dat men haar tam maakte vond zijn oorzaak in godsdienstige motieven.

Semiramis werd in Ninive als duif voorgesteld en vereerd. Van hier gaat hare vereering over naar Voor-Azie en behoort tot de sagen der Grieksche natuurgodheid Aphrodite, van hier naar de Grieken (in de 5de eeuw) en naar het overige Europa.

Bij deze huisgenoot, den mensch dierbaar om haar nut, voegen zich nog twee andere dieren, die van de Romeinen naar het Noorden kwamen en om de pracht hunner vederen gewaardeerd worden; de *pauw* Oud-Hoogd. *phāwo*, Middelhoogd. *pfāwe*, Latijn *pavo* en de *fasant*, Oud-Hoogd. *fāsan*, ook *fasihuon* Lat. *phasianus* „(Vogel van de rivier Phasis)” (Kolchis).

Van Lat. oorsprong is ook *valk* Duitsch *Falke*, Oud-Hoogd. *falcho*, Oud-Noorsch *falki*, die in de middeleeuwen tot zoo groote eer onder de jagers zou komen. Van oorspronkelijk Duitschen oorsprong is: *de zwaan*, *schwan*, die zoo veelvuldig in Duitsche sagen en mythen voorkomt. Oud-Hoogd. *suon*, Oud-Noorsch *svanr*. Eene herinnering aan de prophetische natuur van dezen vogel, heeft zich bewaard in de Hgd. uitdrukking: „Mir schwant etwas.”

alles er voor, dat de *k* in ons woord slechts een noodhulp was voor een te dier tijde nog scherper uitgesproken *h*.

¹⁾ Volgens deze etymologie is *duif*, het Deutsche *Taube*, verwant met *taub* (Goth. *daubs*, stom, donker). Volgens Fick is zij de „*Taucherin*”, van den wortel *dup* „*inzinken*” (in *diep*, Eng. *deep*) enz. Navorschingen die overeenkomst buiten het Germ. taalgebied zoeken (vgl. bijv. A. Kunh in Webers *Ind. Stud.* I. bl. 346 volg.) behoeft men nu niet meer te raadplegen.

Hiermede zijn wij aan het einde van onze taak. Wij meenen haar opgelost te hebben, wanneer het ons gelukt is den een of ander onzer lezers opgewekt te hebben tot een meer grondig bestudeeren der aangehaalde litteratuur, vooral van het boek van Hehn. Alles toch, wat dienen kan om het menschworden van den mensch te verklaren, is voor ons van bijzonder belang; hoe zouden wij dan niet levendig belang stellen in de wijze, waarop de mensch de hem omringende dierenwereld niet neerwierp — dat doet de leeuw ook, die het bloedende hert verscheurt, maar bedwong, door ze tot zijn vrienden te maken.

Over den oorsprong der taal.

Terwijl de hypothese van Darwin in alle landen van Europa *natuuronderzoekers* aan den arbeid zet, komt de beoefenaar der taalwetenschap er toe, te vragen: En hoe is 't met de taal? zal men ook beweren, dat het geluid der dieren zich vervormd heeft tot de spraak der menschen?

Max Müller heeft het antwoord op die vraag uitgesteld in zijne beroemde redevoering te Liverpool gehouden, waar hij deed opmerken, dat eerst bewezen zou zijn, dat de *niet-gearticuleerde* geluiden der dieren tot de *gearticuleerde* geluiden der menschen waren overgaan, als bewezen was, dat het dier *zelfbewust* spreekt en dus aan bepaalde klanken ook eene bepaalde beteekenis hecht.

Sommigen hebben zich uit hun jeugd enkele uitdrukkingen herinnerd en het er daarom voor gehouden, dat de dieren met elkaar praten. Iets anders is 't, of de dieren onder bepaalde omstandigheden zekere geluiden laten hooren. Het pas geboren kind schreeuwt als het pijn gevoelt, maar niemand zal beweren, dat het roept: „ik heb pijn!”

Zoo gaat het ook moeielijk aan, te verklaren, dat de blaffende hond eene redevoering blafft tegen zijne medehonden al is het, dat het eene geblaf vreugde en het andere droefheid uitdrukt.

Om dus dienaangaande tot een resultaat te komen, zou men eerst de spraakwerktuigen der verschillende dieren met die van den mensch in onderlinge ontwikkeling moeten vergelijken en dan onderzoeken, hoe bij dieren en menschen de hersenen werken op de spraakwerktuigen.

De taalgeleerde, die dit vraagstuk tot oplossing zou brengen moest daarom psycholoog en physioloog tevens zijn en de betrekkelijk nieuwe wetenschap der *Lautphysiologie* brengt taalstudie, zielkunde en physiologie inderdaad zoo nauw samen, dat bijv. een werk als dat van Dr. Kussmaul *Die Störungen der Sprache* even

belangrijk is voor geneesheeren als voor taalgeleerden en voor directeuren van krankzinnigengestichten.

Dr. Frederic Bateman heeft volgens zijne titels alle recht om in dezen mede te spreken, daar hij de drie titels in zich vereenigt en hij is het die onder den titel *Darwinism tested by language* een werk van 224 bladz. heeft geschreven, dat veel opzien heeft gebaard, dat de theorie van Darwin voor de taal verwerpt en ons ook den schrijver leert kennen als den man, die den toestand onzer talen wil afleiden van den babelschen torenbouw.

Veel van hetgeen hij zegt — hoe verkeerd ook — komt echter in den regel onder de gebruikelijke beweringen voor en daarom meenden we niet te mogen nalaten een en ander over dit boek te zeggen.

Het betoog van Dr. Bateman tegen het Darwinisme berust op een drogreden die algemeen gedeeld wordt door hen, die vreemdelingen in de ontwikkelingstheorie zijn gebleven. Deze drogreden bestaat in het geloof, als zou de theorie van het Darwinisme vernietigd worden door het onwedersprekelijk feit, dat het verstandelijk vermogen en de begaafdheden van den mensch oneindig, haast onvergelijkelijk boven het begrip en bevattingsvermogen van de hoogste apensoort verheven zijn. Maar Dr. Bateman vergist zich als hij zich verbeeldt, oorspronkelijk te zijn, waar hij zich in zijn betoog op het spraakvermogen beroept. Max Müller, heeft te dien opzichte vroeger reeds dezelfde bewijsgronden aangevoerd.

De hoofdinhoud van Bateman's betoog komt op de volgende drie stellingen neer: „1. Dat de taal een bepaald onderscheidingsteeken van den mensch is, en dat de aap en de lagere diersoorten er geen zweem van bezitten. 2. Dat de taal een algemeene eigenschap van den mensch is, dat alle rassen een taal bezitten, of wel het vermogen om er zich een eigen te maken. 3. De onstoffelijkheid van het spraakvermogen.”

Men kan dit laatste punt ter nauwernood een „stelling” noemen, en er bezwaarlijk den zin, of het verband waarin het tot het onderwerp staat van bepalen.

Wij vernemen voorts dat, ofschoon „er in de hersenen een zekere gezonde normale toestand vereischt wordt om tot de uitwendige manifestatie van het spraakvermogen in staat te stellen,” daaruit geenszins volgt, dat de spraak in een bijzonder gedeelte van de hersenen zetelt, of „het gevolg is van een zeker bepaalden vorm of toestand van het hersenorgaan.” Hierin ligt natuurlijk geen bewijs; maar de gevolgtrekking hoe gewichtig ook voor beoefenaars der phrenologie en materialisten, heeft hoegenaamd geen waarde, waar het de kwestie van de theorie der Darwinisten of die van den oorsprong der taal geldt. Bij een dergelijk onderzoek wordt geen andere wetenschap vereischt, dan dat het spraakvermogen, onder

anderen, het bestaan van hersenen insluit, en de vraag of dit „vermogen” al dan niet, onstoffelijk” behoort te heeten, is geheel en al afgescheiden van de zaak.

Men zal hieruit met grond afleiden, dat onze auteur er een tamenlijk verwarden redeneertrant op na houdt. Om op de twee punten waarop zijn betoog eigenlijk berust, terug te komen, ligt het voor de hand, dat ieder redelijk Darwinist deze ten volle zonder de minste aarzeling beaamt. Niet het geringste bewijs toch bestaat er voor het bestaan van een menschenras, dat geen taal bezit; en waar apen of andere dieren dat vermogen in den geringsten graad bezitten, kan men zulks gerust buiten rekening laten. Alleen de fantastische Darwinist, dien Dr. Bateman op het oog heeft, schijnt zich met deze duidelijke feiten niet te kunnen vereenigen. De rechte aanhangers van die „gevaarlijke ketterij” zijn nooit op een dwaalspoor geraakt door de verzoeking om voor Reynard of Aesopus een historisch substratum te ontdekken, of om het verhaal van Leibnitz aangaande den hond, die Latijn sprak te verklaren; wij vreezen, dat sommigen zelfs vermetel genoeg zouden zijn om op algemeene gronden een verdacht licht op het verhaal van Bileam te werpen. Maar is dit inderdaad het standpunt der Darwinisten, dan heeft Dr. Bateman met zijn werk zijn doel voorbij geschoten.

Wat nu het psychologisch en physiologisch ontwikkelings-proces aangaat, waardoor de mensch zich het vermogen der gearticuleerde taal heeft eigen gemaakt, zoo heeft evenmin de theorie van het Darwinisme als eenige andere daarover nog het ware licht verspreid. De zoogenaamde „bow-wow” of klanknabootsing-theorie is ongetwijfeld in zoover juist, als zij een beschrijving inhoudt van feiten, die met het aanleeren der taal gepaard gingen; maar zij verklaart niet hoe de vork eigenlijk in den steel zit. Het vermogen om klanken voort te brengen, en vervolgens denkbeelden en gewaarwordingen uit te drukken, is zeker evenzeer een kunst als de later ontdekte schrijf- of teekenkunst. Het oorspronkelijk aanleeren dier kunst vereischt twee voorwaarden — het physiologisch vermogen der stemorganen om verstaanbare klanken voort te brengen, en het psychologisch abstractie vermogen, dat de conceptie van een teeken of zinnebeeld onderstelt. Ook dient er als grondstof voor laatstgenoemde eigenschap — een zekere mate van verstandelijke buigzaamheid aanwezig te zijn geweest, of wel eenig vernuft, of zekere aanleg tot het scheppen van nieuwe gedachten-combinaties. Onder alle dierlijke wezens bezit de mensch uitsluitend zulk een verstandelijke buigzaamheid, en dit gaat bij hem gepaard, en is waarschijnlijk het uitvloeisel van een langdurige kindsheid.

In psychologischen zin verstaat men onder kindsheid een tijdstip na de geboorte, gedurende hetwelk een aantal hoogst belangrijke zenuwcombinaties onder den invloed van uiterlijke omstandigheden

plaats hebben, die van geslacht tot geslacht geringe wijziging ondergaan. Waar geen kindsheid is hebben al de belangrijkste zenuw-combinaties vóór de geboorte en onder den onverdeelden invloed van de machtige behoudende richting der erfelijkheid plaats. Waar een kindsheid bestaat geschieden vele gewichtige zenuwcombinaties eerst na de geboorte, en de van nature streng behoudende richting der erfelijkheid is dan aan wijziging onderhevig door het feit, dat de ervaringen van het kroost wat uiterlijke omstandigheden betreft, waarschijnlijk van die der ouders verschillen. Een langdurige kindsheid vermeedert dus de gelegenheden ter vorming van een meer plastische verstandelijke type dan men bij de lagere diersoorten aantreft; zij leidt tot ontdekking en vooruitgang. Verder leidt de meer veelzijdige ondervinding, die uit deze hoogere verstandelijke plasticiteit voortvloeit tot het vermogen van abstractie en algemeene toepassing — het vermogen om in gedachte het element te onderscheiden en af te zonderen, dat verschillende groepen van verschijnselen gemeen hebben.

Een hoofdpunt bij de zielkundige ontleding van het aanvankelijk gebruik van gearticuleerde woorden door den oorspronkelijken mensch, die tot dusverre slechts geknord of gebromd had, is de vernuftige geestesaanleg; die een verband kon vormen tusschen een aantal stemklanken en een gelijk getal voorwerpen, en die verder in staat was om te waardeeren van hoeveel nut zulk een verband was om het verkeer met den evenmensch te bevorderen; ofschoon, wat het laatste punt betreft, dat niet zoo onbetwisbaar zou zijn, dat daaraan als het eens ingang had gevonden, nooit twijfel kan oprijzen. Bij den oorsprong der taal verdient alleen de eerste, gewichtige schrede onze aandacht, maar deze schrede is klaarblijkelijk in geen ondoorgrondelijke mysteriën gehuld. Het was, ofschoon in gevolgen het belangrijkste, slechts een bewijs van die algemeene psychologische scheppende kracht waardoor zich het eenige dierlijke wezen onderscheidt, dat het leven intreedt terwijl een aanmerkelijk deel zijner zenuwcombinaties onvoltooid zijn.

Wij beweren geenszins, dat dergelijke beschouwingen het vraagstuk van den oorsprong der taal oplossen. Maar zij zijn toch in zoover nuttig, als zij het de rechte plaats aanwijzen in de rij der vraagstukken, waar het op die breede philosophische schaal behandeld zal worden, waardoor de oplossing alleen met de theorie van het Darwinisme in aanraking kan komen. Het bestaan der taal is niet, zooals Max Müller's beweert een alleen-staand feit in het heelal, of wel uit den aard der zaak onvatbaar voor wetenschappelijke oplossing. Hoe onvangrijk het samenstel der menselijke taal ook geworden zij, toch berust het voorzeker op onderscheiden ontdekkingen of uitvindingen onder oorspronkelijk half menselijke wilden waarvan het spoor noodwendig in nevelen

gehuld is. De ontdekkingen, die tot het stelselmatig gebruik van taalklanken ter gedachtenwisseling geleid hebben, moeten evenals die, waaruit de uitvindingen van bogen en pijlen en de kookkunst voortgevloeid zijn, eenvoudig tot de bewijzen gerekend worden van de algemeene ontwikkeling in psychologische vruchtbaarheid, welke op intellectueel gebied het oorspronkelijk feit in 's menschen wording is geweest. Met andere woorden, het bestaan der taal is geen grooter wonder dan de hoogere voortreffelijkheid van 's menschen verstand boven dat van het apengeslacht; en, als men zal ontdekten hebben door welke middelen het stroeve apen-verstand plastische kracht deelachtig kan worden, zal het vraagstuk van den oorsprong der taal en zullen tevens verscheiden andere vraagstukken van zelf meer dan half opgelost zijn.

Wallace heeft in die richting een belangrijke schrede gedaan, toen hij aantoonde, dat, daar varieteiten op intellectueel gebied bij de diersoorten over het algemeen betere resultaten hebben opgeleverd dan varieteiten in het fysiek gestel, de natuurkeus aan de eerste met betrekkelijke verwaarloozing van de laatste den voorrang behoort te geven. De theorie der natuurkeus zooals Darwin die opvat, leidt onvermijdelijk tot deze gevolgtrekking, en men komt zodoende verder op even logische gronden tot het besluit, dat, als dit punt eens aangenomen is, men een geheel nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van 's levens ontwikkelingsproces opslaat. Een ras, dat zich door psychologische varieteiten handhaaft kon door natuurkeus nooit een ander, in zoologischen zin verschillend ras voortbrengen. Het moge zich op intellectueel gebied volmaken, tot dat het Newtons en Beethovens voortbrengt, de fysieke bouw zal slechts geringe wijzigingen van ondergeschikten aard ondergaan. Het ontstaan van een dergelijk ras van schepselen, ofschoon in zoologischen zin van weinig beteekenis, was in de wereldgeschiedenis voorzeker zulk een gewichtig feit, dat het de wording van alle overige specifieke soorten verre in de schaduw stelt. Het vormde om zoo te zeggen een nieuw uitgangspunt, dat in waarde met het eerste begin van het oorspronkelijk organisch leven gelijk staat. Uit het onderzoek van Spencer ten opzichte van de organisatie van overeenstemmingen in het zenuwstelsel blijkt, dat, zonder kindsheid, de algemeene intellectueele ontwikkeling voor geen grooter veredeling vatbaar is dan het in de gemiddeld hoogere zoogdieren bereikt heeft. Het zich ontwikkelend zenuwstelsel van het kroost heeft zooveel arbeid te verrichten om de verschillende combinaties door het ouderlijk zenuwstelsel voltooid, te herhalen, dat dit alles niet vóór de geboorte kan geschieden. Een aanmerkelijk en toenemend aantal combinaties moet na de geboorte plaats hebben, en zodoende ontstaan de verschijnselen der kindsheid. Dit verschil vertoont zich onder de zoogdieren bij den overgang tusschen

de eigenlijke apen en de menschachtige apen. De oerang-oetang is niet in staat te loopen eer hij een jaar oud is, en zijn kindsheid duurt merkelijk langer.

Het verschijnsel der kindsheid is het gewichtigste in de reeks der feiten, die uit de schepping van den mensch voortvloeien. Want dit verlengde tijdstip van onrijpheid had eensdeels tot onmiddellijk gevolg de bevrijding van het intellectueele leven uit de ketenen van het onhandelbare conservatisme, waarin de onbepaalde invloed der erfelijkheid het tot dusverre gekluisterd hield; anderdeels ontstond als middellijk gevolg door de langdurige hulpbehoevendheid het huiselijk en diensvolgens het maatschappelijk leven, waaruit weer de ontwikkeling van het zedelijk bewustzijn voortvloeide. Zetten wij ons onderzoek in deze richting voort, zoo zal ons langzamerhand een helder licht opgaan over de kwestie van de oorzaken der oneindig hoogere intellectueele voortreffelijkheid van den mensch boven de hem zoölogisch naastverwante wezens. Intusschen, en totdat ondergeschikte kwesties zooals die van het vernuft, dat bij het ontstaan der taal blijkt, nader verklaard zullen zijn, bestaat er niet de minste aanleiding om den Darwinist op logische gronden uit zijn stelling te verjagen. Schrijvers als Dr. Bateman redeneeren als verkeerden zij in den waan, dat Darwinisten het menschelijk geslacht gewoonlijk als eene partij naakte, brullende wilden voorstellen. Zij „wijzen u met trots op Parthenons en Iliaden, en noodigen u uit om in de Afrikaansche wouden een gorilla te ontdekken die iets dergelijks tot stand kan brengen.” Wij raden dezen waardigen kunstrechtters aan, eerst te beproeven den zin van de tegenstelling te vatten, dat, terwijl er uit een zoölogisch oogpunt slechts een gering onderscheid tusschen den mensch en de hoogere apensoort bestaat, dit op psychologisch gebied zoo groot is, dat het, om de kernachtige uitdrukking van Mivart te bezigen, het verschil tusschen een aap en een grashalmpje ver overtreft. Als zij, met behulp van den straks aangehaalden wenk van Wallace, hierover behoorlijk hebben nagedacht, zullen zij misschien begrijpen, dat de Darwinist, al erkent hij dit onmetelijk verschil, het vraagstuk nogtans door vernuftige hypothesen uit de sfeer van het dorre mysterie naar die van het wetenschappelijke onderzoek tracht over te brengen.

Is hun dit eenmaal duidelijk geworden, dan zal een wartaal als die van Dr. Bateman en zijne geestverwanten niet meer uitgegeven worden.

Reeds lang heeft de wetenschap uitgemaakt, dat de taal tot haar eenvoudigste vorm teruggebracht *wortels* te aanschouwen geeft, *niet* gelijk de *atomen* in de natuurkunde, onzichtbaar, maar wel degelijk zichtbaar gelijk volgens Max Müller, Whitney en anderen het Chineesch bewijst. De vraag blijft echter, waar is het geestelijk uit-

gangspunt, waaraan hebben die wortels hun ontstaan te danken? Grimm getuigt, dat het spraakvermogen den mensch *niet* „aangeschapen noch aangeboren” is, maar daar eindigt voorloopig onze inlichting.

Twee theoriën moesten het raadsel oplossen.

Volgens de eerste was 't begin der taal *klanknabootsing*, volgens de andere was het begin der taal *een onwillekeurige kreet*, de eerste denkt aan *natuurgeluiden* de tweede aan *tusschenwerpsels*. Toen Johann Gotfried von Herder — lang vóór dat er aan taalwetenschap gedacht werd, — de eerste theorie verbreidde, dacht niemand er aan, hem tegen te spreken, totdat hijzelf bij voortgezette studie van de onwaarheid zijner theorie overtuigd werd. Het is zeker waar, dat kinderen de dieren vaak naar de geluiden noemen, maar het is even waar, dat van 15 namen van dieren in 30 talen vertaald, maar één in allen hetzelfde geluid deed hooren nl. *visch*, de naam van een dier, dat gelijk de meesten beweren *geen* geluid geeft. Dewijl de verschillende geluiden door den een anders worden gehoord dan door den ander, behoefde dit geen bewijs te zijn tegen Herder's theorie ¹⁾.

Max Müller noemt die de *bow-wow*-theorie, maar zeker is het, dat *hond* niets gemeen heeft met *bow-wow* of *wou-wou* of *wof-wof* of eenig ander hondegeluid en *poes* mag op spinnen of snorren gelijken, *kat* zeer zeker niet evenmin, als *paard* of *ros* op „hinniken.” Dat enkele dieren naar hun geluid genoemd worden bewijst niets voor de andere, noch ook voor de namen van onbezielde voorwerpen. De taalgeleerden bewijzen bovendien, dat menig woord thans voor klanknabootsing doorgaat, dat in den oorsprong daaraan geheel vreemd is: zoo hebben andere vormen *tanyu*, *tanyatu* en *tanayitnu* niets van het rollend, ratelend of dreunend geluid, dat we in *donder* waarnemen. De Franschman mag iets zoets ontdekken in 't woord *sucre*, het oorspronkelijk *'sarkhara* klinkt volstrekt niet zoet. Evenmin aannemelijk is de tweede theorie, door Max Müller de *poo-h-poo-h* theorie genoemd. De eenvoudigste waarneming leert ons, dat de taal begint, waar de uitroep, de kreet, het tusschenwerpsel ophoudt en de verstandelijke ontwikkeling van den mensch is omgekeerd evenredig met het aantal tusschenwerpsels, dat hij gebruikt. Ons *haha*, *bah* of *o* geeft ons geen woord aan de hand voor vreugde, afkeer of verwondering en menig woord, dat van een tusschenwerpsel schijnt afgeleid te zijn, ontstond uit een wortel, die heel iets

¹⁾ Het gelui van een klok en het rammelen van een keten drukt de Chineesche taal *beide* uit door *tsjèng-tsjèng*, het geratel van een wagen klinkt in China als *lin-lin* maar in Mandschurye als: *kungor-kungor*; in het laatstgemelde land luiden de klokken *tèng-tèng* en roffelen de rommels *tung-tung*.

anders beteekende. Zoo komt *vijand* niet van *fy* maar van een wortel *pîy*, die *haten* beteekent. Voor dit laatste zijn de bewijzen geleverd, het eerste wordt wel beweerd, maar niet bewezen. Bovendien, de meeste dieren kunnen geluiden doen hooren, die op onze tusschenwerpsels gelijken, tot woorden brengen zij het echter niet.

De meest ernstige theoriën voor het ontstaan der taal zijn: 1. de *apentheorie*, gelijk Whitney die noemt, de theorie door den zoöloog Prof. Haeckel van Jena ontwikkeld en waarvan Bateman's boek de bestrijding is; of liever de theorie van den philoloog prof. Schleicher; 2. de *psychologische* theorie door prof. Steinthal van Berlijn uiteengezet in zijn groot werk *Grammatik, Logik und Psychologie*, waarbij de taal verklaard wordt door den menschelijken geest te zijn voortgebracht (*geistiges Erzeugnis*) de schrijver kan wel niet aannemen, dat de menschen van „het eerste menschenpaar” spreken leerden, omdat de mensch ook zelf kan voortbrengen, wat hij kan leeren; maar omgekeerd kan de schrijver ook niet aannemen, dat de eerste mensch geschapen is in het bezit der spraak omdat er dan geen reden zou zijn, waarom ook niet de volgende menschengeslachten als „sprekende wezens” geboren werden.

Wat wonder, dat men over beide theoriën gelijkelijk den staf breekt en met belangstelling leest wat Max Müller en Bleek en Whitney en Schleicher en Steinthal en Noiré over den oorsprong der taal hebben geschreven, terwille der nasporingen, die ze tevens opteekenden, maar dat het meerendeel der menschheid het verstandigst doet, zich voorloopig maar aan de feiten te houden, volgens welke de taalwetten opklimmen tot de oudste vormen in de overtuiging, dat er op dien langen weg nog zooveel te zien en te ontdekken is, dat er in de eerste tientallen van jaren geen behoefte is aan meer.

De theorie van Darwin staat of valt *niet* met de meer of minder gereede toepassing op de taal en de taalwetenschap kan rustig haar gang gaan, hetzij met of zonder 't Darwinisme.

In de taalwetenschap zoo goed als in elke andere zijn 't echter alleen de feiten, die bewijzen.

B. N. T. N.

Uit de geschiedenis der Nederlandsche taal.

Het is een verblijdend verschijnsel, dat buitenlandsche uitgaven steeds meer in verband worden gebracht met Nederland. In de laatste jaren is er nauwelijks éene Encyclopedie verschenen, éen internationale bundel uitgegeven of Nederland werd er in erkend en veelal op waardige wijze vertegenwoordigd. Met ingenomenheid begroetten wij nu weer de nieuwe uitgave van de *Encyclopaedia Britannica*, die, wat ons land aangaat, uitmuntend vertegenwoordigd is. De afdeling Nederlandsche taal, meer bijzonder *geschiedenis der Nederlandsche taal* werd bewerkt door de Heeren Dr. J. H. Gallée, Lector aan de Universiteit te Utrecht en Dr. J. Beckering Vinckers.

De ruimte, waarover zij beschikken konden, was oorzaak, dat zij niet anders dan eene korte schets konden geven, maar toch kwam het ons voor, dat het belangrijk artikel niet anders dan van veel waarde voor onze lezers kon zijn en het is met welwillende goedkeuring der beide schrijvers, dat we hier eene *vertaling* van dat stuk laten volgen. Dr. Gallée had bovendien de goedheid de vertaling na te zien, opdat deze geheel zou uitdrukken, wat oorspronkelijk de bedoeling der schrijvers geweest is. ¹⁾

ALGEMEEN OVERZICHT. ²⁾

Van de Nederduitsche stammen speelden de oude Saksers, de Angelsaksers, de Franken en de Friezen de voornaamste rol zoolwel in Noordwestelijk Europa in het algemeen als in de Nederrijnsche laagvlakte in het bijzonder en daarom hebben wij met deze stammen in de eerste plaats te maken, wanneer wij den oorsprong en de ontwikkeling van de Nederlandsche taal willen nasporen. Een groot aantal dialecten leefden op Nederlandschen bodem naast elkander en vele er van bestaan nog in den mond des volks; maar toch behooren zij alle tot een der drie wel onderscheiden groepen: de Friesche, de Saksische en de Frankische.

In de vroegste tijden, waaruit wij documenten bezitten of waarvan gegevens tot ons gekomen zijn, omvatte het Friesche dialect, wel is waar in verschillende schakeeringen, een zeer uitgebreid gebied, het was de taal, die uitsluitend gesproken werd in de provinciën Groningen, Friesland en Noord-Holland; maar in Groningen werd

¹⁾ Op verzoek van Dr. J. Beckering Vinckers deelen wij hier nog mede, dat deze, belemmerd door gevaarlijke ziekte onder zijne kinderen, de vertaling van zijn stuk, loopende tot bladz. 57 op het midden, in 't Engelsch aan den heer C. Stoffel heeft moeten overlaten, die zich daarvan, volgens 't getuigenis der Redactie der *Encycl. Britannica* meesterlijk heeft gekweten. Het volgende, van Dr. Gallée, is voor de pers gereed gemaakt door den heer Webster te Edinburgh.

²⁾ Door Dr. J. Beckering Vinckers.

het Friesch verdrongen voor het Saksisch en in Noord-Holland door het Neder Frankische dialect; en de drie hoofdtongvallen van het Nederlandsch zijn thans als volgt verspreid: het Saksisch in Groningen, Drenthe, Overijssel en de graafschap Zutphen; het Friesch (min of meer verbasterd in de steden) in Friesland, en het Neder-Frankisch in Gelderland (met uitzondering van de graafschap Zutphen,) Utrecht, Noord- en Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg.

In Groningen en Noord-Holland heeft het Friesche dialect min of meer duidelijke sporen achtergelaten van zijne vroegere heerschappij zoowel in de uitspraak als in vele woorden en in den spreektrant. Gedurende een aanzienlijk tijdvak werden de wetten, ordonnantiën, contracten en dergelijke documenten in ieder der verschillende provinciën in het daar heerschend dialect geschreven, en vele van die documenten, vooral in het Friesch, zijn uit die tijden tot ons gekomen. De bewoners der noordelijke provinciën muntten noch door hogere beschaving, noch door politiek overwicht genoeg uit om de oplossing der naburige volkeren in hun stam te verzekeren. Op dat punt verkeerden de bewoners der streek, waar het Neder-Frankisch gesproken werd in veel gunstiger omstandigheid; deze tongval heeft dan in het eind ook de beide andere beheerscht en is zoowel de spreek- als de schrijftaal geworden, van het beschaafde Nederland.

Uit de geschriften, die door Müllenhoff en Scherer bijeen verzameld werden als ook uit vele andere, blijkt onwederlegbaar, dat tusschen de 8ste en de 12de eeuw de verschillende Germaansche dialecten als hulpmiddelen voor de samenstelling van letterkundige werken dienst deden, en dit moet eveneens het geval zijn geweest in de Nederlanden. Het kan daarom gerust als uitgemaakt beschouwd worden, dat sommige van de „libri Teuthonice scripti”, vervat in de acte voor de samenstelling en regeling van het bisdom Luik, gegeven door den pauselijke legaat Guido in het jaar 1202, zijn geschreven in de inheemsche taal, d. w. z. in het Neder-Frankisch, dat na de onderwerping der Friezen en Saksers door de Franken de tongval der overwinnaars was.

Welke moeite Karel de Groote ook deed om de Duitsche taal in te voeren, de gewoonte uit dien tijd en later om het Latijn te gebruiken in officieele stukken door de overheid uitgevaardigd, behoedde de heerschende spreektaal tegen het insluipen van een aanzienlijk aantal woorden uit de andere dialecten. Toch is het in dat tijdperk, dat wij de eerste sporen vinden van de toekomstige overheersching van den Frankischen tongval over de beide andere. In den loop der tijden versterkten de Franken hunne politieke overheersching dan ook door eene meerderheid van een anderen aard, die, gevoegd bij de eerste, zeer veel bijbracht om het Frankische dialect het voorrecht te schenken van het eenige hulp-

middel te zijn, waarmede de Nederlanders hunne gedachten, hetzij gesproken of geschreven, onder woorden brachten. De ruwe overweldigers konden den beschavenden invloed van de hoogere ontwikkeling niet wederstaan, die een langdurige omgang met de Romeinen veroorzaakte, en toen men na een geruimen tijd den nieuwen tongval, welke op die wijze uit het Latijn geboren was, begon te gebruiken bij het schrijven van letterkundige voortbrengselen, liet zich de invloed van deze geschriften weldra in de Zuidelijke Nederlanden gevoelen. De bewoners van het Oude België hadden altijd in nauwe gemeenschap geleefd met hunne Zuidelijke naburen en de letterkundige producten van Frankrijk, vooral na de kruistochten, begonnen weldra de aandacht te trekken van de welgestelde burgers der bloeiende steden van Vlaanderen en andere deelen van de Zuidelijke Nederlanden en werden gretig door hen in hun eigene taal vertaald.

Holland, Zeeland en Utrecht waren op hun beurt door menigen nauwe band aan de Zuidelijke Nederlanden verbonden. De taal, die in de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden gesproken werd was dezelfde voor alle doeleinden; en dit was oorzaak, dat de Fransche letterkundige werken en hunne Vlaamsche vertalingen zeer de aandacht trokken van de Noord-Nederlanders. De „Dietsche” tongval, waarin de oudste en meest populaire werken, zooals Reynaart de Vos en de werken van Jacob van Maerland, die op het einde van de 13de eeuw het licht zagen, geschreven zijn, werd de gebruikelijke taal voor ieder, die zijne gedachten in wijderen kring dan zijne onmiddellijke omgeving wilde verbreiden. Het was in dit Dietsch dialect, dat Melis Stoke, een bewoner van het klooster van Egmond, zijn berijmde kroniek schreef (circa 1305.) Van Holland en Utrecht vond de Dietsche tongval gemakkelijk zijn weg meer noordwaarts. Wat de Franken in lang vervlogen tijden hadden getracht te volbrengen, was nu door de graven van Holland en de bisschoppen van Utrecht ondernomen, namelijk de geheele onderwerping der noordelijke provinciën aan hun bestuur. Deze pogingen der genoemde vorsten maakten, dat het Frankisch het dialect der overwinnaars, het Friesch en het Saksisch de tongvallen der overwonnenen werd. Op deze wijze werd het Dietsch, d. w. z. het Neder-Frankisch, de heerschende taal in al de Nederlanden.

In den tijd, waarin alle wetten, onderlinge contracten en andere officieele documenten, in Friesland tuschen het Vlie en de Lauwervee uitgevaardigd, nog waren opgesteld in het zuiver Oud-Friesch, vinden wij het verdrag, waarbij de burgers van Stavoren Graaf Floris als hun heer erkennen (1292) in het Nederlandsch geschreven. De contracten aangegaan tuschen Friezen zoowel ter eenre als ter andere zijde, zijn bijna altijd in het Friesch gesteld, zelfs tot het einde der 15de eeuw, ofschoon toen gewoonlijk het Nederlandsch

gebruikt werd. In koopacten, contracten, enz. tusschen 1490 en 1500 opgemaakt, ontmoeten wij alle mogelijke soorten en verscheidenheden van het Nederlandsche dialect, dat zeer spoedig wortel schoot. Bovendien bewijst dit gebruik van Nederlandsch in plaats van Friesch in documenten van deze soort, dat het Friesch bij de landelijke bevolking in verval geraakte.

Voor een groot deel dragen de personen, die gebruikt werden om stukken zooals de bovengenoemde op te stellen, daarvan de schuld. De geschiedschrijver van Friesland, Gabbema (circa 1659) klaagt zeer over het verval der Friesche taal; en zelfs vreemde schrijvers, zooals Conrad Gesner wijzen eveneens op dit feit. Doch niettegenstaande zijne hevige klachten onderwerpt Gabbema zich aan den drang des tijds en schrijft zijne geschiedenis niet in het Friesch maar in het Nederlandsch. Wat meer zegt, zijn vriend Gijsbert Japix, bij uitnemendheid de beschermer van het Friesch, de nationale dichter van Friesland, schreef de aanleiding van zijne „Friesche Rijmelerije” en menig ander dergelijk vers in dezelfde taal. Zij waren er volstrekt niet afkeerig van, dat ook andere beschaafde en goed ontwikkelde personen buiten Friesland kennis namen van hunne geschriften en om aan deze eerzucht te voldoen was het noodzakelijk, die werken te schrijven in de taal, die door zulke uitstekende lieden als Marnix, Coornhert, Roemer Visscher, Spiegel, Hooft, Huygens en Vondel gebruikt werd om hunne gedachten en dichterlijke gevoelens door geheel Nederland bekend te maken, vooral nadat de val van Antwerpen in 1585 de meest ontwikkelden uit de Zuidelijke Nederlanden had aangespoord om naar Holland te verhuizen. Dit werd gedeeltelijk verkregen door directe pogingen om de taal te veredelen en door het verbannen van „allen vreemden rommel” gedeeltelijk door het scheppen van schoone letterkundige werken en flinke bijdragen tot geschiedenis en wetenschap. En de taal en de intellectueele ontwikkeling van Nederland hadden nu elk een trap bereikt, waardoor de een niet dringend nieuwe eischen aan de ander stelde. Wat zoo in Friesland gebeurde, greep ook elders plaats, en bijna dezelfde oorzaken hadden door het geheele land ongeveer dezelfde gevolgen.

De Nederlandsche taal is overgeplant in de Overzeesche bezittingen, zonder een nieuw dialect te doen geboren worden, noch in Oost- noch in West-Indië. Doch een gansch ander geval zou het worden, wanneer te eeniger tijd de Oost-Indische bezittingen eens een onafhankelijke staat werden. Er zou een soort van bastaardtaal ontstaan, waarvan wij somtijds sporen vinden in officieele stukken en brieven, geschreven door de zoogenaamde sinjo's of halfbloed op het eiland Java. Wij kunnen nu wijzen op zulk een taal in de taal der Nederlandsche Kolonisten in de Transvaal en den Oranje Vrijstaat in Zuid-Afrika, die tegenwoordig hun verbasterd Hol-

landsch tot de waardigheid van een geschreven taal hebben verheven, waarin zij nu werken over letterkunde schrijven en zelfs gedichten maken, ijverig schoolboeken en godgeleerde verhandelingen uitgeven en couranten drukken zooals „Den opregten Afrikaander”.

Het Vlaamsch of Zuid-Nederlandsch, d. w. z. Belgisch-Nederlandsch ofschoon het zeer nauw aan het Noord-Nederlandsch of Hollandsch-Nederlandsch verwant is, verschilt toch daarvan weder in menig belangrijk punt. Het geeft zoowel in zijn woordenschat, als in zijn spreektrant en in zijn zinsbouw onwederlegbare bewijzen van den invloed, dien het Fransch sprekend gedeelte der bevolking uitoefent. In eene novelle van een zeer populair Vlaamsch schrijver, A. C. van der Cruyssen, met krachtige letter gedrukt in klein octavo, en nog geen twee bladzijden groot, vinden wij meer dan 200 gevallen, waarin de Noord-Nederlander zich anders zou hebben uitgedrukt. Het Zuid-Nederlandsche dialect, dat na den val van Antwerpen geheel stationair is gebleven, maar dat in onze dagen door de ijverige pogingen van verschillende schrijvers van groot talent, een beschaafde geschreven taal is geworden draagt de onbetwistbare kenteekenen van zijn jeugdige verheffing uit eene algeheele verwaarloozing van de zijde van de meer ontwikkelden, en heeft voor een Noord-Nederlander een schijn van ongekunstelden eenvoud en naiveteit.

Dat de Nederduitsche taal haar oorsprong heeft gehad in meer dan ééne taal is het best te bespeuren uit den toestand van het klankstelsel. In de medeklinkers verschilden het Frankisch en het Saksisch niet veel en het Friesch heeft van de drie wel het minst invloed uitgeoefend. Aan het Saksisch moet worden toegeschreven het weglaten van den neusklink voor *s*, *f* en *th* evenals voor *b* en *v* in *vijf*, *sedert*, *muiden*, in eigennamen, enz. Naast woorden zonder *n* vindt men verschillende woorden, waarin *n* is bewaard gebleven en die meest alle van het Frankisch afstammen, zooals *ander*, *kunde*, *Ysselmonde* in Holland (in tegenstelling van *Ysselmuiden* in Overijsel en *gans* (waarvoor wij in het Overijselsch dialect vinden *goeze*). De *s* in den 1sten naamval meervoud van substantiva, wier stam op een vocaal uitging, is slechts gedeeltelijk behouden; gelijktijdig bestaan in het Middel-Nederlandsch meervoudsvormen, zooals: *honde*, *dorpers*, *kinder*, *kinde*, *kijne*, die in later tijd alleen eene *s*, of achter den meervoudsvorm *er* nog *s* oorspronkelijk de meervoudsvorm der *n* stammen hebben aangenomen, daar *s* en *en* verkeerdelijk als een algemeen teeken van het meervoud, onverschillig van welk woord, zijn beschouwd (zie h. o.) Over het algemeen heeft het Frankisch, welks dialecten in dit opzicht grooter verwarring vertoonen dan de Saksische, den meesten invloed gehad, terwijl de invloed der beide andere tongvallen alleen nog hier en daar merkbaar is in de uitgangen en in een betrekkelijk gering aantal woorden en uitdrukkingen.

De geschiedenis van de ontwikkeling der taal kan in twee groote tijdperken verdeeld worden. In het eerste gedeelte, het Middel-Nederlandsch, zijn de volkomen vormen en lange klinkers van verbuigings- en leidingsachtervoegsels en de eindvormen van samengestelde woorden die in het Gothisch en Hoogduitsch behouden gebleven zijn, reeds kort en zonder klemtoon geworden, terwijl tevens, door het verliezen van den toon achtergevoegde woorden gedeeltelijk hunne beteekenis hebben verloren, en er langzamerhand eene aanzienlijke afkorting is teweeggebracht zoowel in de uitspraak als in de spelling. De nieuwe taal is van het Middel-Nederlandsch onderscheiden door eene groote verwaarloozing en verwarring van buigingsuitgangen en door een groot aantal vreemde woorden, die omstreeks het einde van de 15de eeuw zijn ingeslopen, zoowel als door eene menigte dialectische en nieuwe uitdrukkingen en door het in onbruik raken of het veranderen van beteekenis van vele oudere woorden.

Van het Middel-Nederlandsch (Dietsch, z. b.) hebben wij geene vroegere overblijfselen dan van het begin der 13de eeuw, ofschoon de Saksische en Frankische taalkundige gedenkstukken teruggaan tot de 8ste en de 9de eeuw. Het Middel-Nederlandsch noemt men de taal van de 12de eeuw tot 1450; daarop volgt eene overgangperiode tot ongeveer 1550, hierna begint het Nieuw-Nederlandsch. In de laatstgenoemde periode zijn er tweemaal veranderingen in de spelling aangebracht: op het einde der vorige eeuw door Weiland en Siegenbeek en omstreeks 1856 door de Vries en Te Winkel. Er is echter in het Nieuw-Nederlandsch een belangrijk verschil tusschen de eerste en de latere vormen. De taal uit de eerste tijden der laatste periode bezit nog tal van woorden, die thans in onbruik geraakt zijn, terwijl de stijl toen meer uitsluitend gevormd was naar die der Latijnsche schrijvers. Tegen het einde der 18de eeuw brachten schrijvers als van Effen, Stijl, Bilderdijk en anderen een groote ommekeer te weeg. Terwijl de vollere uitgangen grootelijks afgesleten waren, begon het Hollandsch dialect in dit tijdvak den boventoon over het geheele land te voeren, voornamelijk ten opzichte van de klinkers *ú*, en *ij* (*i*). Inderdaad bestaat dan ook het onderscheid tusschen het Middel- en het Nieuw-Nederlandsch hoofdzakelijk daarin, dat het eerste meer beheerscht wordt door het Dietsch (het dialect van Vlaanderen en Zeeland), terwijl in het laatste het Hollandsch dialect den voorrang verkrijgt.

In de overgangperiode had de zuiverheid der taal zeer geleden door het groot aantal bastaardwoorden en bastaardvormen afkomstig uit het Fransch, die in Holland, Zeeland, Utrecht en de Zuidelijke provinciën in omloop kwamen door den invloed van het hof en de graven van Bourgondië.

De studie der tongvallen en van de grammatica van het Middel-Nederlandsch is niet ver genoeg voortgezet om zeer omstandige mede-

dedeelingen daaromtrent te kunnen doen. Onze voornaamste werken voor de kennis der Middelnederl. taal zijn de werken van de Vries, Verwijs, Verdam, te Winkel, Moltzer en anderen. De meeste van deze overblijfselen zijn in het Dietsch, zooals de ridderromans, de werken van Maerlant, tal van kronieken en zangen; andere, zooals de St-Servaas van Veldeke zijn in de taal van het Zuid-Oostelijk deel des lands (Limburgsch.) Van de taal der Middeleeuwen, zooals die gesproken werd in Utrecht tot in de Saksische provinciën (de graafschap Zutphen Overijssel en Drenthe) bestaan de eenige overblijfselen in keuren, privilegiën en dergelijke geschriften. Daar het Saksisch, zooals opgemerkt is bij de vervoeging van het werkwoord, geen overheerschenden invloed heeft uitgeoefend en het Hollandsch daarentegen nauw verwant is met het Dietsch, willen wij alleen als voorbeeld van de oudere taal een enkele strophe aanhalen, uit Maerlants Wapen Martyn, met eene metrische vertaling (tot nu toe onuitgegeven) van Nicolaas Beets (1880).

God, diet al bi redene doet,	God, die het al met wijsheid doet,
Gaf dit wandel aertsce goet	Gaf dit vergankelijk aardsche goed
Der menscheit gemene.	Den menschen in 't gemeen,
Dattere mede ware gevoet,	Opdat zij zouden zijn gevoet
Ende gecleet, ende gescoet,	Het lijf gekleed, geschoeid de voet
Ende leven soude rene.	En leven wel te vreên. ¹⁾
Nu es giericheit soo verwoet,	Maar zie nu hoe de hebzucht woedt
Dat elc settet sinen moet	Dat iedereen in arrenmoed
Om al te hebbene allene.	't Al hebben wil alleen!
Hieromme stort men menschenbloet,	Hierom vergiet men menschenbloed,
Hieromme sticht men metter spoet	En bouwt met roekeloozen spoed
Borge ende hoge stene	Burchtsloten, zwaar van steen,
Menegen te wene.	Tot smart van menigeen.

KLANKLEER.

De Medeklinkers. Met betrekking tot de medeklinkers wijkt het Nederlandsch in hoofdzaak niet af van de andere Nederduitsche talen. De explosieve *g* en de *th* maken daarop echter eene uitzondering. In plaats van de eerste bestaat er een *g* met fricatieve uitspraak en de *th* is, evenals in het Neder- en Hoogduitsch, overgegaan in *d*.

Bijna al de slotmedeklinkers zijn in het Middel-Nederlandsch scherp en de scherpe klanken worden schriftelijk weergegeven; in het Nieuw-Nederlandsch daarentegen wordt de geschiedkundige ontwikkeling van de taal meer nauwkeurig in acht genomen en de overeenkomst met de verbogen vormen in 't oog gehouden, waardoor de zachte medeklinker meermalen wordt geschreven, waar hij niet gesproken wordt; zoo vinden wij in het Middel-Nederlandsch *dach*,

¹⁾ Meer naar den letter: En leven rein van zeën. B.

in het Nieuw-Nederlandsch *dag*, in overeenstemming met het meervoud: *dagen*.

De keelklanken zijn *g*, *k*, *ch*, en *h*. De voorstelling van den fricatieven klank van de *g* is van zeer vroegen datum; in de Oud-Nederlandsche psalmen wordt de *g* zelfs verwisseld met de *h* (*wch* en *weg*, evenals in het Gothisch *faheds* en *faginon*, in het Angelsaksisch *borh* en *borges*, in het Oud-Saksisch *manah* en *manag*). De *gh*, die in het Middel-Nederlandsch dikwerf voor *e* en *i* staat, diende om de fricatieve *g* te onderscheiden van de explosieve in Fransche woorden; in het latere Middel-Nederlandsch wordt deze regel uit het oog verloren en de *gh* ook voor *a*, *o*, en *u* geschreven. Bij Maerlant komt zoowel *ghans* als *ghene* voor. In de 15de eeuw werd *gh* ook gebruikt voor *ch*, ten einde het etymologisch verband in 't oog te doen vallen tusschen *ik lach* en *si laghen*, op die wijze werd de spelling *ik lach* geboren. Dit gaf echter geene verandering in de uitspraak. Dat in het Middel-Nederlandsch evenwel een explosieve uitspraak bestond (in sommige woorden, inzonderheid na de *n*) zoowel als een geaspireerde uitspraak, blijkt uit woorden, zooals: *dinc*, *ginc*; deze klank verloor langzamerhand zijn oorspronkelijk karakter en ging over tot de neuskeelklank, die nu geschreven wordt: *ding*, *ging*. De explosieve kracht echter bleef bewaard waar het verkleinwoord *je* onmiddellijk op *ng* volgde, evenals voor *lijk* en enkele andere achtervoegsels; thans wordt deze *g* uitgesproken als *k* (*koninkje*, *jonkman*.) In vereeniging met *s* werd *g* tot *k* (*speeksel*, *fluks* van *vlug*.) Evenzoo in intensieve werkwoorden zooals *bukken*, *knikken*, waar de *k* ontstond uit een explosieve *g* voor de *j* van het achtervoegsel, welke *g* achter korte klinkers verdubbeld werd. Bij anderen dan intensieve zooals *liggen*, *zeggen*, maar de *g* fricatief was, werd die letter op gelijke wijze verdubbeld uit *gj*. De Nederlandsche *g* is soms de algemeen Germaansche *g* (*gans*, *dag*;) en somtijds is het de Oud-Germaansche *h* aan het eind van een woord, tusschen klinkers of achter liquidae (*hoog*, *zuig*.) Somtijds is *g* een overblijfsel van den samengestelden vorm *gw* naast een vorm met *w* staande; zooals *spugen*, naast *spuwen*. De *g* ontstond uit *j* in *kruisigen* en andere werkwoorden op *igen*, evenals in het Angelsaksisch. In den aanvang van sommige woorden in het Midden-Nederlandsch ging *g* over in *j*, *jonst* voor *gonst*, doch in Nieuw-Nederlandsch kreeg *gunst* de overhand. De overgang van *g* in *j* en in *i* na *a* en *e* en vóór een klinker wordt zoowel in het Middel- als in het Nieuw-Nederlandsch gevonden: *segel* werd *zeil*, *gezegd*, *gezeid*.

In sommige woorden is de *k* uit explosieve *g* ontstaan; in andere en in verreweg de meeste, is de *k*, in het lichaam van het woord, of als aanvangs-, of als sluitletter de gewone Nederduitsche *k*. Na korte klinkers werd de *k* van de samenstelling *kj*

verdubbeld en de *j* verviel na „umlaut” veroorzaakt te hebben, (*dekken*, *wekken*). Een oorspronkelijke *k* bleef als beginletter onverschoven vóór *n* of *r* in *kring*, *knippen* enz., waarnaast *ring*, *nippen* enz., waarin de *k* bij de klankverschuiving overging in *h* en daarna wegviel. De *k* blijft ook onveranderd in het verkleinwoord *ken*. (Taal- en letterbode II 105). De *c* en *k* wisselen elkaar af zonder verschil in uitspraak in het Middel-Nederlandsch. *C* wordt gebruikt voor klinkers, behalve vóór *e* en *i*, verder vóór *l*, *n* en *r* en op het einde van een woord (*cop*, *cleen*, *cranc*). Na een *n* wordt soms *ck* gebruikt, (*ganc* en *ganck*). In het Middel-Nederlandsch van lateren tijd komt *ck* meer voor, in andere gevallen is *k* gebruikelijk (*kint*, *kerke*). Meermalen vinden wij de *k* zoowel als de *c* gebruikt, doch nooit treffen wij een *c* voor *e* of *i*, behalve in Fransche woorden, wanneer zij als *s* klinkt (*citroen*). Soms komt *ch* (*cheins*, *chessen*) zoowel voor als *c* (*ceins*, *cessen*), doch dan stelt *ch* de verhemelteklink van *s* voor, die echter in de nieuwere taal meer door *sj* wordt weergegeven (*korsjet* en *corset*, *sjokken* en *sokken* enz.). Het verdubbelen van de *k* werd aangeduid door *ck* (*decken*), terwijl *qu* de gewone vorm was voor *kw* (*gequame*, *quedelen*, *quene*); in het Nieuw-Nederlandsch *dekken*, *bekwaam*.

Aan het begin van een woord heeft de *h* zijn oorspronkelijk fricatieven klank verloren; om die reden is hij meermalen weggefallen voor andere medeklinkers of tusschen klinkers; zoo werd *hring* tot *ring* (reeds in de Oud-Frankische psalmen,) *slahan* werd *slaan*, *vliēn* in het Middel-Nederlandsch *vlien*. In enkele van deze woorden is later een *d* ingeschoven, ten gevolge eener veronderstelde overeenkomst met den verl. tijd van zwakke werkwoorden, zoo werd b. v. *beliēn* tot *beliden* ten gevolge van het praeteritum *belide*. Waar het Nederlandsch *vlieden* en *geschieden* heeft, heeft het Middel-Nederlandsch *vlien*, en *gescien*; reeds in het Middel-Nederlandsch wisselde *geschiede* (Nieuw-Nederlandsch *geschiedde*) af met den ouderen vorm *geschach*. In de dialecten wordt de *h* herhaaldelijk geplaatst, waar zij niet behoort (*harm* voor *arm* enz.) Op het einde van een woord hield de *h* gewoonlijk zijn fricatieven klank (*hooch*, *geschach*, *tooch*) zoo als de *ch* aangeeft. In de werkwoorden *tiegen* (*tiuhan*) en *tijgen* (*tihan*), die in het Middel-Nederlandsch als *tien* en *tijen* werden uitgesproken, is later de *g* ingevoegd in praesens en infinitief, waarschijnlijk door de gelijkheid van klank van de *h* (*ch*) in *tooch* met den *ch* klank, dien de *g* als eindmedeklinker verkrijgt, en door de *g* van den verleden tijd meervoud, *togen*. De *ch* hield niet altijd in den verleden tijd der werkwoorden in het Middel-Nederlandsch stand, *vliēn* had zoowel *vloe* als *vlooch*; daarnaast evenwel staat een vorm van de onbepaalde wijs *vlieghe*, eveneens met een verleden tijd *vlooch*.

Van de samenstelling *hw* viel de *h* in het Middel-Nederlandsch reeds

vroeg weg (*walvisch, wie, waar*;) evenwel niet, waar de *u* tot vocaal werd (vergelijk *hui* met *wei*, *hoe* met *woe* in het Saksisch; bij dit laatste ging *woe* verder over in *boe*.) Voor de *t* houdt de *h* zijn fricatieven klank zooals in *vlucht* evenzoo neemt de *g* vóór de *t* den scherpen klank van *ch* aan, ofschoon dit niet blijkt uit de spelling van de zelfstandige naamwoorden uitgaande op *te*, zooals *gebergte*, verder bij bijvoegelijke naamwoorden op *lijk* b.v. *genoeglijk* en in vormen als *hij ligt* enz. De *ch* in *sch* (uit te spreken als *s*: *vleesch*, spreek uit *vlees*), gevormd uit oudgerm. *sc* (*ck*), is eene zuiver orthographische schrijfwijze; als aanvangsmedeklinker wordt *sch* nu uitgesproken als *sg* (*ship*), maar in de Saksische dialecten en in het Friesch is de oude klank bewaard gebleven (*skip*, *skool* (*schola*). In *sculan* is reeds in het Middel-Nederlandsch de *sc* in *s* veranderd en in het Nieuw-Nederlandsch klinkt zij als *z* (*zullen*). De *ch* vóór een *t*, ontstond, behalve waar zij voor *g* staat uit een *f* b.v. *gehucht*, *kocht*, *sticht*, waarnaast men nog woorden heeft, waarin de *f* is behouden, zooals *stift*, *bruiloft*, (Middel-Nederlandsch *brulochte*). Vóór de *s* is de keelklank weggevallen of saamgesmolten, bijvoorbeeld: *bus* (Hoogduitsch *büchse*), *vos* (*fox*), *zes*, *deesem* (*deegsem*).

Er is in het Nederlandsch een *d*, die overeenkomt met de Engelsche *th* en de Hoogduitsche *d*; Zij wordt gevormd door de tong en de bovenste rij tanden; daarentegen wordt de *d*, die overeenkomt met de Engelsche *d* en de Hoogduitsche *t* voorgebracht door de tong en het verhemelte (of het tandvleesch boven de tanden). In de Oud-Frankische psalmen bestonden *âtverde* en *âtverthi* nog naast elkander, maar zelfs toen was er waarschijnlijk geen groot onderscheid waar te nemen; in het Middel-Nederlandsch werd *th* tot *d* of bleef de *th* is als eene zuivere orthographische schrijfwijze behouden. Terwijl er in de psalmen nog verschil is tusschen *th* en *d* als eindletter, daar de *d* overgaat in *t*, maar *th* of *d* uit *th* ontstaan, bestaan blijft, verandert *d* op het eind van een woord in het Middel-Nederlandsch altijd in *t* of *dt*. Waar echter de *d* voor klinkers in de vervoeging van werkwoorden of in de verbogen vormen van zelfstandige naamwoorden is gebleven, werd later de *t* in den nominatief in verschillende woorden weder door *d* vervangen, ofschoon de scherpe klank bewaard bleef. In andere gevallen werd de scherpe klank van den eersten naamval reeds in vroeger tijd door de andere naamvallen overgenomen, en op die wijze verkregen alle vormen den scherpen klank, die dan in het Nieuw-Nederlandsch bleef bestaan (*gezant*, *gezanten*; *rit*, *ritten*, *verwant*, *verwanten*); dezelfde verandering van *d* en *t* heeft plaats gegrepen in onverbuigbare woorden, zooals *want*, *met*.

In het Middel-Nederlandsch verandert een *d* voorafgegaan door een tenuis of spirant in *t*; maar hetzij het moet worden toegeschre-

ven aan het verschil in dialecten, hetzij aan onnauwkeurigheid in de spelling, er komen verscheidene gevallen voor, waarin deze regel niet wordt gehandhaafd, zoo vinden wij *nochtan*, *ontae*n (voor *onttaen*), maar ook *nochdanne*, *ontdaen*. In het Nieuw-Nederlandsch is dit niet het geval, maar tal van vormen spruiten uit ditzelfde beginsel voort, voornamelijk in samenstellingen van voorzetsels met het lidwoord (*metten*, *metter*), terwijl bij de vervoeging van zwakke werkwoorden *de* na scherpe medeklinkers eveneens in *te* overgaat b. v. *legde*, *lachte*; (Middel-Nederlandsch *loech*). Met betrekking tot de verscherping van de *d* als eindletter, valt op te merken, dat er nimmer een *d* wordt gevonden vóór het achtervoegsel *nis* en zelfs een *t* wordt geschreven, wanneer er later een *e* is ingevoegd, zooals in *beeltenis* (hetzelfde is het geval met *f*, *b* en *v*, zooals in *vergifenis* voor *vergifnis*). Na *o*, *oe* of *ui* gaat de *d* meestal over in *j*, waarvan echter in het Middel-Nederlandsch nog weinig voorbeelden te vinden zijn (Middel-Nederlandsch *ruden*, Nieuw-Nederlandsch *ruien*, Middel-Nederlandsch *roden*, Nieuw-Nederlandsch *uitroeien*); somtijds valt zij geheel weg (*kwede*, *kwee*). De spreektaal voert dezen regel veel verder door dan de schrijftaal; b. v. *dooje*, *goeje* worden geschreven *doode*, *goede*. Eveneens wordt de *d* in de spreektaal in *w* veranderd na *au* of *ou* ontstaan uit *al* of *ol*; zoo worden de woorden *oude*, *gouden*, *koude* uitgesproken *ouwe*, *gouwen*, *kouw*. In de bijvoegelijke naamwoorden *ouwelijk* en *kouwelijk* is de *w* ook in de schrijftaal aangenomen. Niet alleen na klinkers in werkwoorden, waar de *h* is uitgevallen, maar ook wanneer er in een woord aan *l*, *n*, of *r* geen medeklinker voorafgaat en een *r* of onmiddellijk of met tusschenvoeging van een *e* volgt, wordt er eene *d* ingevoegd (*kelder*, *zwaard*, *diender*, *donder*), eene invoeging, die in het Middel-Nederlandsch veel zeldzamer voorkomt (*helre*, *solre*, *donre*; ook echter *dondre*). Ook wordt op het einde van woorden somtijds eene paragogische *d* gevoegd na een *n*, waar het Middel-Nederlandsch de *n* als eindletter houdt (b.v. *iemand*, *arend*; Middel-Nederlandsch *ieman*, *aren*); na scherpe medeklinkers wordt een *t* toegevoegd, zooals in: *gedrocht*, *burcht borst* (Hoogduitsch *bursche*), doch ook in *mijnent* enz. z. o.

De *d* wordt dikwijls weggelaten, waar zij vóórlaatste letter is en gevolgd wordt door een *s*: *thans* voor *thands*, *volgens* voor *volgends*. *Asem*, *wasem* hebben misschien de *d* (*th*) niet verloren, doch de *th* veranderd in *s*. Ofschoon de *t* op 't einde van woorden gedeeltelijk is voortgekomen uit *d*, is zij voor een ander deel de gewone Nederduitsche en Engelsche *t* (*tal*, *laten*, *haat*). In woorden, die van Romaansche talen afstammen, wordt een *t* ingevoegd tusschen *s* en *r*, omdat de Germaansche talen over 't algemeen een afkeer hebben van *sr* (*stroop* van *siróp*); na een *n* en vóór het achtervoegsel *lijk* wordt de inlassching van een *t*, die in de 16e eeuw herhaaldelijk

voorkwam, hoe langer hoe minder gevonden en hierin is de schrijftaal de spreektaal vooruit: *wezenlijk*, *eigenlijk* worden nog dikwijls uitgesproken *wezentlijk*, *eigentlijk*, *ordentelijk* staat naast *ordelijk*, en heeft reeds vroeg een *t* gekregen; later werd er een *e* ingevoegd en tevens de beteekenis gewijzigd. In de dialecten (Limburg, Brabant, Utrecht) wordt de *t* na medeklinkers of klinkers dikwerf weggelaten: *hij heeft* (*heef*), *niet* (*niet*). De samenstelling *ts* dient om in woorden van het Fransch afgeleid, de Nederlandsche uitspraak der Fransche *ç* weer te geven (*fatsoen*, Fr. *façon*).

Terwijl de tegenwoordige taal, zoowel in spelling als in uitspraak onderscheid maakt tusschen *s* (zooals in het Engelsche *sound*) en *z* (zooals in het Engelsche *hazel*), bezit het Middel-Nederlandsch alléén een *s* (ofschoon in de latere manuscripten somtijds een *z* voorkomt) en eveneens het Friesch. Vóór een klinker of een *w*, is *s* meestal overgegaan in *z*, *zoel*, *zwak*, *zitten*; behalve in woorden, waarin zij gevolgd wordt door een langen of korten klinker vóór afgegaan door een *s*, of door een korten klinker vóór *s* of *k*; *sissen*, *suizen*, *sokken*; de *z* wordt verscherpt tot *s* door de *t* van het voorzetsel *te*: *samen* (van *tsamen* voor *te zamen*). In vreemde woorden blijft de *s* gewoonlijk (*saluut*, *soldij*). In tegenstelling met de uitspraak, wordt de *z* geschreven in *zestig* en *zeventig* deze worden uitgesproken, *sestig*, *seventig* en in de dialecten *tsestig*, *tseventig*. De *z* in het midden van een woord, na een lettergreep, die gewoonlijk geen klemtoon heeft, is overgegaan in *r*: *generen*, *bevroren*; tevens hebben mij de vormen *genezen*, *bevrozen* en in het Middel-Nederlandsch *vroos* naast *vróor* en *kozen* naast *koren*. In vele gevallen is de beteekenis van het afwijkende woord gewijzigd.

De plaatsing van een *s* vóór de eerste letter van het woord komt voor in *smoel* voor *moel*. Vormen als *slink* en *link*, *snebbe* en *nebbe*, *zwenken* en *w nken*, spruiten voort uit oudere vormen en zijn dus waarschijnlijk dubbelvormen van veel ouderen datum dan de afscheiding van de Germaansche talen van elkander.

Evenals in het Engelsch is in het Nederlandsch de *b* de algemeen Nederduitsche media. Aan het begin en in het midden van een woord heeft zij denzelfden klank, aan het eind klinkt zij als een *p*. In het Middel-Nederlandsch werd de *b* in vele woorden gevolgd door een klinker (Middel-Nederlandsch *webbe* Nieuw-Nederlandsch *web*); deze klinker viel in het Nieuw-Nederlandsch weg, maar de *b* bleef in de schrijftaal bestaan. Op het einde van een woord viel van deze *bb*, die uit *bj* ontstaan was, de tweede *b* weg, nadat de toonlooze *e* verloren gegaan was, in de verbuiging en na korte klinkers bleef *bb*: *web*, pl. *webben*, *krab*, *krabben*. Zoo hebben ook frequentatieven *bb* (*krabbelen*, *kibbelen*, waarmede in het Nieuw-Nederlandsch te vergelijken is *kijven*, Middel-Nederlandsch *kibben*, *stribbelen* staat naast *streven*; vergelijk ook *hebben* en *heeft*, Oud-

Frankisch *libban*, Nederlandsch *leven*). Na *ā* of *ō* + *m* viel de *b* zoowel in het midden als aan het einde weg; maar dit is in het Middel-Nederlandsch nog niet algemeen, naast *crom*, *omme*, vinden wij *cromp*, *ombe*, terwijl mij in het Nieuw-Nederlandsch steeds schrijven *lam*, *krom*, *dom*, *om*. Zelfstandige naamwoorden, op *m* eindigende en voorafgegaan door een langen klinker, en die het verkleinwoord *je* achter zich hebben, krijgen een *p* (*kruim*, *kruimpjes*, *bloem*, *bloempje*); doch dit geschiedt niet bij een onvolkomen klinker, waar een *e* is ingelascht (*kam*, *kammetje*).

De Nederlandsche *p* heeft dezelfde waarde en denzelfden klank als de Engelsche (*paard*, *post*, *pink*, *lap*).

Voor de Engelsche *f* als beginletter (vgl. Sweet *Hist. of Engl. sounds.* p 78) hebben het Middel- en het Nieuw-Nederlandsch zoowel *f* als *v*. In het woord gaat *f* voor klinkers over in *v* (in klank overeenkomende met de *v* van het Engelsche *lover*); na korte klinkers wordt zij in bepaalde gevallen verdubbeld (*leef*, *leven*, *plof*, *ploff*). Aan het eind en ook vóór medeklinkers na klinkers wordt *v* tot *f* (*hoofd*, Middel-Nederlandsch *hoved*; *af*, Midden-Nederlandsch *ave* en *af*). Werkwoorden op *-elen* hebben eene *f* vóór eene ingevoegde *e* (*schuifelen* van *schuiven*).

De Nederl. *f* is algem. Germaansche *f* (*v*) en wisselt dus af met de Got. *th*, in *of* uit *ofte* (Got. *aiþthau*) het Engelsche *or*, doch *of* (Got. *iba*) Engelsch *if*. Voor klinkers en *l*, is de *f* soms bewaard gebleven in zuiver Germaansche woorden, terwijl in andere van dezelfde soort een *v* voorkomt (*frisch*, *versch*, *flink*, *vlak*, *fel*, *vechten*); zoo vinden wij ook in de Oud-Nederlandsche *vater* naast *fader*, terwijl in het Middel-Nederlandsch eveneens een dergelijke afwisseling voorkomt. Gewoonlijk verandert in Mnl. een voorafgaande scherpe klank de *v* in *f* (*mesfal*, *ontfaen*; *val* en *vaen*; maar ook *mesval* enz).

De samenstelling *ft* is in het Nederlandsch in *cht* overgegaan, maar in de dialecten komt *ft* nog voor, en nog meer in het Middel-Nederlandsch (*verkocht*, *hecht*, *sticht*, *achter*; Mnl. en dialect: *verkoft*, *heft*, *stift*, *after*). Aan den anderen kant vinden wij in de Oud. Fr. Psalmen, in de *Glossae Lipsianae* en ook in documenten, in oude dialecten geschreven, hier endaar *ft* voor *ht*: *druften* (*druhtin*) *sufte* (stam: *súk*), *eendraftig* (voor *eendrachtig*).

De liquidae zijn onveranderd gebleven, uitgezonderd de *m* en *n* in verbogen vormen. In enkele gevallen echter wisselt *l* met *n*: b.v. *slak*, Hoogduitsch: *schnecke*; *Schevelingen* (17e eeuw), *Scheveningen* enz. De *l* verandert soms een voorafgaande *a* of *e* in *o*, zooals *overtollig* (*tal*); in de beschaafde taal en in dialecten der oorspronkelijk Frankische provincies verandert *ol* voor *d* of *t* in *ou*, b.v. *goud*, *oud*, *zout*; wanneer de *o* voor een *i*(*e*) over gaat in *u* (zie bij *o*), heeft dit niet plaats (*gulden*, *menigvuldigen*

Middel-Nederlandsch *hulten*, Nieuw-Nederlandsch *houten* uit *holten*) In het Middel-Nederlandsch treffen wij, *ul*, *ol* en *ou* tegelijkertijd aan.

M blijft onveranderd op 't einde van woorden in het achtervoegsel *-ma* (zelfs waar zij in het Hoogduitsch *n* wordt) zooals *bloem*, *bezem* (Hoogduitsch *besen*), en in *hem*, dat. pron. sing. 3de pers. In andere gevallen gaat *m* in verbogen vormen in *n* over *den* (Hoogduitsch *dem*), waarschijnlijk door invloed van den accus., in *geven* (1ste pers: pl. pres); *mb* wordt *mm* en als eindletter *m* (*krom*). In *maar*, staat *m* voor *nw* (*nware* voor *ne ware*). In *drem-pel* is de *m* ingevoegd.

De *r* draagt een zeer verscheiden karakter. Ten eerste hebben wij de tandletter *r*, overeenkomende met de Italiaansche *r* in *ragazzo*, b.v. *raad*, *rust*, *hart*; ten tweede hebben wij de keelletter *r*, die alleen gehoord wordt in woorden, die in het Oud-Duitsch *hr* hadden (*ring*, *ros*, *reuzel*). Daar de eerste voor vele Nederlanders moeilijk uit te spreken is, voornamelijk voor hen, die in de Saksische streken wonen, wordt daar voor de tong-*r* de keel-*r* gebruikt. In die streken ontmoeten wij bovendien een zeer korte *r*, door Sievers de „celebrale” *r* genoemd (b.v. *hard*, *worst*, *marsch*). Hoewel zij niet duidelijk hoorbaar is, kan een geoefend opmerker haar waarnemen, evenals in het Engelsche *letter*, *hard*. De *r* uit *z* ontstaan behoort tot de eerste soort. Door den invloed van de *r*, worden korte klinkers in het Middel-Nederlandsch en nog thans in sommige dialecten verlengd (*aerch*, *aerbeid*, voor *arg*, *arbeid*). Verplaatsing van de *r*, zoowel vóór als achter den klinker, komt in het Middel- en Nieuw-Nederlandsch meermaalen voor: *godsvrucht*, *nooddruft*, *dertig*, *barmen*, *kersten* (*krist*). Voor de *r* werd de *n* in het Middel-Nederlandsch dikwijls wegge-laten (*mire* voor *minre* enz); vóór de *m* werd de *n* daaraan ge-assimileerd (*onmate*, *ommate*) en vóór de *b* ging zij in *m* over (*omberaden*); maar in het Nieuw-Nederlandsch vindt men deze verandering niet.

In eenige woorden, die met een klinkletter beginnen, is een *n* daarvoor geplaatst door den invloed van het bepalend lidwoord, het bezittelijk voornaamwoord, of het voorzetsel *in*: b.v. *naarstig*, Middel-Nederlandsch *naernst*, ontstond uit *in ernst*; *navond* uit *goeden avond*; *noom* (17de eeuw) uit *min oom* (Nieuw-Nederlandsch echter *oom*). Wat betreft de uitspraak der *a* in de verleden tijden *dacht* en *bracht* van *denken* en *brenzen*, die in het Middel-Nederlandsch voorkomen, daaromtrent is geene zekerheid verkregen. De *a* kan in dit geval lang geweest zijn, zooals in de andere Germaansche talen, en vóór de *ch* verkort zijn tot *a*, welke *a* soms later voor *ch* overging in *o* (tegenwoordig bestaan in de spreektaal zoowel, *brocht* en *docht* als *bracht* en *dacht*), of wel de *o* in *brocht* is aan de Saksische dialecten ontleend, waar *â* door *ao* werd weer-

gegeven en uit *dácht*, dus eerst *daocht* en vervolgens *docht* enz. ontstond.

De klinkers. Reeds in het Middel-Nederlandsch hadden de eindklinkers bij de verbuiging grootendeels hun toon verloren.

De *i*, die den ümlaut veroorzaakte, viel in vele woorden uit vóór de umlaut-periode, in andere eerst later. Het aantal woorden, in de schrijftaal, waarin geen umlaut voorkomt, is thans grooter dan in het Mnl. of in Saks. dialect; in eenige woorden ontbreekt hij, niettegenstaande de *i* behouden gebleven is of later in *e* is overgegaan; dit hangt af van velerlei oorzaken, o. a. van de meerdere of mindere gevoeligheid voor den ümlaut van het dialect, dat het woord in de taal bracht: *laat* comparat. *later* doch *beter*, Middel-Nederlandsch *hoved*, Nieuw-Nederlandsch *hoofd*, (in Saksisch dialect echter *heufd*); *tengel* heeft echter umlaut evenzoo *verheugd*, *heug*; Middel-Nederlandsch *hoge*; *bleu* naast *bloode*, *edel* naast *adel*. De analogie heeft ook een groote rol gespeeld bij de wijziging der vormen (*vast*, *vaster* naast *vesting*, *vesten*; *macht*, *machtig* naast *amechtig*; *hand*, *handen*, *handig* naast *behendig*).

De *a* heeft in open lettergrepen de klank van de Engelsche *a* in *father*, in gesloten lettergrepen die van de Engelsche *a* in *as*; wanneer er een volkomen *a*-klank in gesloten lettergrepen voorkomt, dan wordt de *a* verdubbeld (*jaar*); in open lettergrepen echter niet (*maken*); in *bad*, *nat* is *a* = *ä*, doch plur. *baden*. Een oorspronkelijk korte *a* en een lange *a* in open lettergrepen worden reeds in het Middel-Nederlandsch gelijk uitgesproken en mogen in dichtmaat op elkander rijmen (*dagen*, *lagen*, een rijm, dat in het Middel-Hoogduitsch niet geoorloofd was). In de Saksische dialecten wordt *â* uitgesproken als *ao* (in sommige woorden vertoont zich deze *ao* in het Nederlandsch als *oo*, zooals *moot* een snede visch), en in de Friesch-Saksische dialecten gaat *â* of *a* vóór een *r* over in *è* zooals *jer* (*jaar*). Het Middel-Nederlandsch behield de *a* in verscheiden woorden, waar zij in het Nieuw-Nederlandsch vóór een *r* in *e* overgaat (*arg*, *erg*; *sarc*, *zerk*; *warf*, *werf*); in andere zooals *aarde*, *staart*, *zwaard* had het Middel-Nederlandsch voor de oorspronkelijke *e* zoowel *e* als *a* (*erde*, *steert*, *steerd*, *swaerd*, *staert*; Nieuw-Nederlandsch *zwaard*, *staart*). In vreemde woorden is eveneens de *e* vóór een *r* overgegaan in *a*: *paars*, *perse*; (i. e. couleur Perse) *lantaarn*, *lanterne* (in de dialecten wordt de *e* nog dikwijls behouden.) In het Middel-Nederlandsch wordt *a* voor *l* meermalen, doch niet altijd, *o*, zie blz. 65, (*overtallig* voorkomende naast *drievoldich*); de overgang van *a* in *o* voor *ch* komt ook in Mul. voor (*ambocht*, *brocht* enz. voor *ambacht*, *bracht*).

In den verleden tijd enkelvoud van sterke werkwoorden der eerste verbuiging is de *a* in het Middel-Nederlandsch altijd behouden gebleven en is zij nog niet, zooals in het Nieuw-Nederlandsch door den invloed van het meervoud overgegaan in *o* (Middel-Nederlandsch *ic vant*, *bant*, *wi vonden*, *bonden*, Nieuw-Nederlandsch *ik*

vond, *bond*, enz). Evenzoo bleef zij behouden vóór *l* en *r* b. v: *barg*, *starf* (ofschoon wij tevens vinden *berg*, *sterf*, waar het Nieuw-Nederlandsch heeft *borg*, *stierf*, *hielp* enz.). In Mnl. *ic sel*, *hi sel*, kwam de *e* van den meervoudsvorm *wi selen*, de tegenwoordige vorm is echter *ik zal*, *wij zullen*. Een dergelijke invloed van de analogie vinden wij in de *o* voor de *a* in de werkwoorden *scheren*, *zweren* en *wegen*, die nu hebben *schoor*, *schoren*, *zwoor* en *woog*, Middel-Nederlandsch *scar*, *scâren*, *wach* enz., waarin de *a* vervangen is door de *o* welke ook het verleden deelwoord voorkomt. In de vervoeging der werkwoorden heeft het Middel-Nederlandsch een *e* waar het Nieuw-Nederlandsch een *a* heeft (*geslegen*, *dregen*, Nieuw-Nederlandsch *geslagen*, *dragen*). In *geheven* alleen is de *e* behouden. In den 3den persoon enkelvoud bestaan in het Middel-Nederlandsch de vormen als: *ontfeet*, *geet*, *steet*, evenzeer als *ontfaet*, *gaet*, *staet* (Nieuw-Nederlandsch *ontvangt*, *gaat*, *staat*). In deelwoorden van werkwoorden behoorende tot de Oud-Germaansche op *-jan*, heeft het Middel-Nederlandsch in sommige gevallen den vorm zonder ümlaut, waar het Nieuw-Nederlandsch door de analogie met het praesens, wel den ümlaut heeft: Middel-Nederlandsch *becant*, *gesant*; Nieuw-Nederlandsch: *bekend*, *gezonden*. De laatste ontstond door verwarring van het zwakke werkwoord *zenden* doen gaan met het sterke ww. *sinden* (gaan), dat in onbruik geraakt is; thans bestaat *gezant* alleen nog als zelfstandig naamwoord. In andere als *betaamd* enz. komt geen umlaut voor.

E ontstond uit *a* door *i* in vele zelfstandige naamwoorden en bijvoegelijke naamwoorden, waarnaast men woorden met *a* vindt (*gretig*, *graag*, van *gradig*; *hekel*, *akelig*; *edel*, *adel*). De klank van de *e*, die ontstaan is uit *a*, verschilt niet van die der oorspronkelijke *e*, of van de *e* ontstaan uit *i*, wanneer zij in open lettergrepen voorkomen (*vele*, *steden*, *e* klinkende als de *a* in het Engelsche woord *name*). Wanneer de *e*, ontstaan uit *a* of *i*, of de oorspronkelijke *e* in gesloten lettergrepen voorkomt, heeft zij een korten klank, zooals in het Engelsche *men*, *end*, Nieuw-Nederlandsch: *stem*; terwijl zij voor een *r* gewoonlijk uitgesproken wordt als in het Hoogduitsche: *Herr*. De *e* in gesloten lettergrepen met een vollen klank (zooals in het Engelsch *a*, Sweet *ei*) wordt *ee* gespeld: *veel*, *week* (*e* uit *i* ontstaan) *beek*. De scherp-heldere *ee*, ontstaan uit *ai* vóór *r* en *w*, al of niet gevolgd door *i* of *j*, wordt aangeduid door dezelfde letters zoowel in open als gesloten lettergrepen: *eer*, *sneeuw*, *zee*. Voor andere medeklinkers, gevolgd door *i* of *j* vindt men altijd *ei*; *verbreiden*, *heil*, *leiden*, *heid*, Middel-Nederlandsch *hede* (tegenwoordig in het Nieuw-Nederlandsch in den meervoudsvorm *heden*). Wanneer er geen *i* of *j* volgde werd *ai* tot *ee* (*leed*, *breed*). Terwijl in het Saksische dialect van Gelderland en Overijsel *ai* meestal *ee* wordt, behalve wanneer er een *i* of *j* volgt, vindt men in de westelijke dialecten en ook reeds in de OFr. Psalmen dikwijls *ei*, die

niet door ümlaut is ontstaan; op sommige plaatsen wordt de *ee* zelfs als *ai* uitgesproken, terwijl zij *ee* geschreven wordt: *IJselstein* (eigenaam), Holl. dialect *gemain* = Nieuw-Nederlandsch *steen*, *gemeen*.

In sommige gevallen is *ei* ontstaan uit *ag* of *eg*, door overgang van de *g* tot *j* (*meid*, *maged*; *zeil*, *segel*). In bastaardwoorden is *ei* meest uit de Fransche *ai*, *ei*, *é*, *ée* (*fontein*, *hakkenei*, *balein* etc) ontstaan. In enkele gevallen staat *ei* waar het Midden-Nederlandsch een *e* heeft vóór een *n*: *deinzen*, Midden-Nederlandsch *denzen*; *peinzen*; Middel-Nederlandsch *penzen*, en *peizen*; somtijds ontstaat zij door dat er een *i* volgt; *heinde* (*hende*, *handi*).

Daar niet alle dialecten even gevoelig voor den umlaut zijn en hij dikwijls ontbreekt, waar de *i* tot *e* is overgegaan of uitgevallen is, vindt men woorden met *ee* naast woorden met *ei*. Zoo heeft men in het Middel-Nederlandsch *reene*, *kleene*, waar wij in het Nieuw-Nederlandsch, door den invloed van een ander dialect, *rein*, *klein* vinden. In het Nieuw-Nederlandsch treft men *ee* soms naast *ei* aan door invloed der analogie (*verbreedten*, *verbreiden*; *heel heil*); in dergelijke gevallen heerscht er gewoonlijk verschil van beteekenis. In het Noord-Hollandsch dialect wordt dikwerf *ie* in plaats van *ei* gebruikt (*biest*, *stien*, *bien*, voor Nederlandsch *beest*, *steen*, *been*), dit verklaart enkele woorden met *ie* in de spreektaal: b.v. *tientje* (twijg), *driegen* (dreigen) 17de eeuw.

De letter *o* heeft drieërlei klank: 1e De korte, scherpe *o* 2e de korte, zachte *o*; hiervan klinkt de eerste als in het Engelsch *not*, of het Fransche *soldat* (Nederlandsch *bod*, *belofte*, *tocht*, *kolf*, de tweede als de *o* in het Fransche *ballon* (Nederlandsch *vod*, *plofften*, *ochtend*, *vol*); het Middel-Nederlandsch heeft hier dikwerf een *u*, zooals in *uchtend*: ten 3e de volle *o* zooals in het Fransche *noter* (Nederlandsch *kolen*, *sloten*, *verloren*). De scherp-heldere *oo* heeft bijna denzelfden klank als de volle *o*; in sommige dialecten (onder andere in het Saksische) wordt zij uitgesproken als eene dubbele *oo*, in andere (Vlaamsch en Hollandsch) ongeveer als *au*. In het Middel-Nederlandsch wordt de verlenging van de klinkers dikwijls aangeduid door *e* (vóór *r* somtijds door *i* b.v. in *oir*) van daar *ae* voor *â*, *oe* voor *ô*. Waar de *oe* in de nieuwe taal voorkomt klinkt zij als *u* (uitgesproken als de *ü* in het Hoogduitsch welke overeenstemt met de Gothische *ô*, deze *oe* ziet men in het Midden-Nederlandsch meermalen vervangen door *ou* (*au*; Sweet pag. 6), nog thans als *ou* uitgesproken in West-Vlaanderen en het Groningsche dialect. Dikwijls vindt men echter in mnl. handschriften *ou*, *ue* en *oe* zonder dat er een bepaalde regel voor te vinden is o. a. Maerlant. Spiegh. Hist.: *bouc* — *souken*; en ook *guet* — *vueren*, maar gewoonlijk *goet* — *boec*, *soeken*. De Saksische dialecten behouden in deze gevallen nog een *ô* klank, die blijkens rijmwoorden ook in het Middel-Nederlandsch werd gevonden z. o. *bôk*, *môder*); in twee

woorden: *romer* (*roemer* wordt evenwel ook gebruikt) en *spook* is de *o* uit die dialecten in de Nederlandsche taal overgegaan. Daar de *u* (Oud-Hoogduitsch *û*), die in de nieuwere taal overgegaan is in *ui*, behalve voor *r* en *w*, in de Saksische gewesten den *u* (oe) klank behoudt, worden enkele woorden, uit die dialecten in het Nederlandsch overgegaan, met *oe* geschreven ten gevolge van de overeenkomst van klank der *oe* (*u*) met *oe* (van *ô*) (*snoet*, *boer*, *soezen*, waarnaast de Frankische woorden *snuit*, *suizen* enz. staan). Behalve in de Saksische dialecten, die gevoeliger zijn voor den ümlaut, komt de klankwijziging van *oe* door *i* zelden voor (Nieuw-Nederlandsch *groen*, *zoet*, *zoet*, *zoeken*, maar in het Saksisch *gryn*, *zyte*, *zyken*; omtrent *yü*) zie Sweet, *History of English Sounds* pag. 6). In het Groningsche dialect is de *öi* in *zöiken* umlaut van *ou*, (*ou* b.v. in *mouder* = ndl. *oe* in *moeder*). Vormen zooals *reukeloos*, *beuk*, *geneugte* naast *roekeloos*, *boek*, *genoegen* toonen, dat de *oe* vóór *i* veranderd is in *eu*, toen *oe* nog als *ô* werd uitgesproken; zij hebben dus niet den ümlaut van *oe* maar van *ô*. In Fransche woorden, die geheel inheemsch geworden zijn, wordt de *o* tot *oe* (*façon* = *fatsoen*). In het Midden-Nederlandsch staat *o* in enkele gevallen voor *oe* in open lettergrepen (*gode*, *moder*). Deze *o* voor *oe* rijmt op *o*; rijmen zooals *gode*, (*goede*) en *gode* (Gothisch: *Guths*), *stoect* (stookt) en *soect* (zoekt) komen herhaaldelijk voor. Zoo rijmen *oe* = *ô*, uit *au*, met de *oe* = Goth. *ô* en de *û*.

De Nieuw-Nederlandsche *oo* uit *au* wordt door *oo* voorgesteld zoowel in open als in gesloten lettergrepen. De zacht-heldere *o* = oudgerm. *o* of *u* wordt in gesloten lettergrepen door *oo* voorgesteld, in open lettergrepen door *o*. Zoo heeft *kool*, *kölen*, (Engelsch *coal*) zachth. *o*, doch *stroom*, *stroomen* scherpe *oo*. De ümlaut van de zachte en van de scherpe *o* (*eu* = *ö* in het Hoogduitsche *schön*) komt in het Middel-Nederlandsch niet algemeen voor; b.v. N.Nederl. *vleugel* Middel-Nederlandsch *vlogel*, Ndl. *keuken*, Mdl. *kokene*; *verheugen*, *hogen*. Tegelijk met sommige gevallen waarin de ümlaut voorkomt is de vorm zonder den ümlaut in het Nieuw-Nederlandsch behouden (*leugen*, *logen*), somtijds met eene verandering in de beteekenis (*spreuk*, *sprook*; *heusich* (vgl. hd. *höfisch*) en *hoofsch*). In de dialecten wordt de ümlaut veelvuldiger gebruikt.

Oe is soms in dialect vóór *m* en *oe* en *oo* zijn voor *ch*, voornamelijk in éénlettergrepige woorden, overgegaan in *ö*, *bloem*, *blom*; *zocht*; *roepen*, *rocht* (waarvan *berucht* en *gerucht*); *koopen*, *kocht*. Evenals *rocht* tot *gerucht* werd, is de korte zachte *o* van het Middel-Nederlandsch in verscheidene woorden overgegaan in *u* b.v. Middel-Nederlandsch *connen*, *gonnen*, *joffer* (*joncvere*); Nieuw-Nederlandsch *kunnen*, *gunnen*, *juffer*;) somtijds zijn beide vormen in gebruik gebleven: *snorken*; *snurken* *plonderen*, *plunderen*; *veelvoudig*, (*veelvoldig*;) *menigvuldig*. Op dezelfde wijze bestaan tegelijkertijd de vormen *u* en *o* van *ü* (*drop-*

pels, druppels; gort, grut), ook vóór *l* ontstond *u* uit *e* in *spul, spel*.

De *û* had nog de Oud-Germaansche uitspraak in de Oud-Frankische psalmen, en dit was waarschijnlijk evenzeer het geval in het oudste Middel-Nederlandsch. In Maerlant's werken evenwel, heeft zij reeds den klank gekregen van de Fransche *u* in *nature*; zoo rijmt Maerlant bv. *nature, cure; gure, pure; sure, creature*. In de dialecten hooren wij nog den ouden klank *û* en niet *y* (Sweet, p. 6) b.v. in het Geldersche dialect *zûr* (*zoer*, Nederlandsch *zyr*). Door den invloed van het Hollandsch in de 16e en 17e eeuw, is de *û* overgegaan door *öi* in *ui* (ongeveer uit te spreken als het Hoogduitsche *eu*, Engelsch *oy*), behalve voor *r* en *w*, waar de *û* den klank houdt van *ü*. In het Middel-Nederlandsch ging oorspronkelijk *oi* ook over in *ui* (*sloier, sluier*), evenzoo *wi* na medeklinkers: *hui* (*hwei*), *duit* (*thweit*). Uit de gewone Germaansche *û* ontstond in het Middel-Nederlandsch *u* in *duve, dusent, mues* en in de werkwoorden *sugen, supen, luken*, overeenkomende met het Nieuw-Nederlandsch *ui* in *duizend, duif, muis, zuigen, zuipen, luiken* (in welke het Hoogduitsch *au* heeft, Oud-Hoogduitsch *û*.) De woorden, waarin het Saksisch den umlaut (dus *ü*) heeft, hebben in het Middel-Nederlandsch eveneens *u*, maar in het Nieuw-Nederlandsch *ui*: Middel-Nederlandsch *budel, suver, lusteren*; Nieuw-Nederlandsch *buidel, zuiver, luisteren*; Saksisch *büdel, züver lüsteren* enz. In het Nieuw-Nederlandsch komen de woorden *moel, snoet, knoest*, enz. ook met *ui* voor: *muil, snuit, knuist* enz. In het Saksische dialect komen *û* (*oe*) en *ü* in bepaalde gevallen in de verbogen vormen voor (*knoest*, meervoud *knüste* (handen) en *knoesten* (knobbels.) Hetzelfde komt voor bij de sterke werkwoorden, die in het Angel-Saksisch *û* hebben en in het Oud-Germaansch *io* (Nieuw-Nederlandsch *buigen* Angel-Saksisch *bügan*, Oud-Hoogduitsch *biogan*); de Saksische dialecten hebben hierbij somtijds *ü* (*bügen, slüten*) somtijds *oe* (*kroepen, schoeven*.) Het Oud-Germaansch *iu* gaat voor *a* over in *eo, io*, in het Middel- en Nieuw-Nederlandsch in *ie* (*dier, bieden, kiezen*.) Vóór de *r* heeft het Middel-Nederlandsch dikwerf de *û* tegelijk met *ie* (*onghiere, ongehure*;) Nieuw-Nederlandsch *duur* tegelijk met *dierbaar* (Belgisch *duurbaar*), *vuur* (van *viwar*) tegelijk met *vier*. Somtijds gaat *ie* over in *e*: *deemoedig* (*diemoedig, dienen*), *dre* in dialect zoowel als *drie, heden* uit *hieden*, waarnaast in het Nieuw-Nederlandsch *huiden* (Cosijn, Noord en Zuid I. 219.)

In enkele gevallen ontstond *ui* door de verbastering van *ai* of *i*, voornamelijk in woorden, die van het Fransch afkomstig zijn: (*fruiten*, Fr: *frite*, Lat: *frictare*: *fornuis*, Fr. *fornaise*, Midd-Nederlandsch *fornays*.)

Wanneer de oorspronkelijke oud-Germaansche *eu* gevolgd werd door *j, i, en u*, dan wordt deze tot *iu*, Middel-Nederlandsch *u*, Nieuw-Nederlandsch *ui*: *beduden, dutsch, luden*, Nieuw-Nederlandsch *beduiden, dutsch, luiden*, waarnaast echter staan de vormen *dietsch*

(afgeleid van *diet*,) *lieden*, *bedieden*, die toegeschreven moeten worden aan den invloed van de Vlaamsche en Zeeuwsche dialecten. Ook moet aan dialectischen invloed worden geweten de overgang van *a* tot *ie* vóór *r* of *l* in sterke werkwoorden van de eerste klasse (*stierf*, *hielp*, enz.); dat de reduplicerende verba in den verleden tijd *ie* en voor *ng* korte *i* hebben, is aan eene grammaticale ontwikkeling te wijten, welke men ook in de andere Germaanschetalen vindt.

Ie stelt verder voor een verlengde *i* en *î* in lettergrepen, waarop de klemtoon valt (*fabriek*, *fabrieken*,) terwijl *i* gebruikt wordt voor de korte *i* en in lettergrepen zonder klemtoon, of, ook wel, voor een korte onvolkomen *i* in gesloten lettergrepen (*fabrikant*, *sikkel*, *midden*, *binden*,) De lange *i* wordt aangeduid door *ie*, terwijl de *ij*, (die oorspronkelijk het teeken van lange *î* was, en in het Middel-Nederlandsch en sommige dialecten nog zoo wordt uitgesproken) uitgesproken wordt als *ai* of *ei*, door den invloed van het Hollandsch dialect, hoewel in schrift de vorm *ij* behouden gebleven is: *sijse* (Eng: *siskin*,) *partij*, *pijn*, *ijs* enz. In enkele woorden, waarin de oorspronkelijke *î*-klank is bewaard gebleven, wordt *i* ook voorgesteld door *ie* (*gerief*, *wierrook*, *kiem* enz.)

De Nederlandsche klanken, die voor een vreemdeling het moeilijkst zijn uit te spreken, zijn de geaspireerde *g*, de *ch* na klinkers de *sch* vóór klinkers, en de *v*. Deze laatste letter wordt door Duitschers dikwijls of als *w* of als *f* uitgesproken, en eveneens verwarren deze de *b* en *p* als beginletter. Van de klinkers is voor vreemden de *ui* het moeilijkst, die bijna nooit volmaakt zuiver door een vreemdeling wordt uitgesproken. De *ij* en *ei* klinken gewoonlijk te veel als *ai*.

Opmerkingen betreffende de Spraakkunst. In het Middel-Nederlandsch zijn de stammen der zelfstandige naamwoorden min of meer in twee hoofd-klassen verdeeld: 1e. de substantiva, wier stam op een vocaal uitgaat en die reeds min of meer het eigenaardige dat de flectie der verschillende stammen eigen was, verloren hebben, ofschoon hier en daar, in enkele uitdrukkingen en in dialect, de eigenaardigheid van de flectie zich nog vertoont en 2e. de consonantische declinatie d. i. van die woorden wier stam op *n* uitging; stammen door andere medeklinkers gevormd zijn deels tot de vocalische stammen deels tot de *n*-stammen overgegaan. Allengs echter zijn de beide klassen onderling verward geworden; zoo verdringt de *s* in de eerste klasse geheel en al de *e* als teeken van den 1en naamval meervoud, en wordt daardoor voor een teeken van het meervoud in 't algemeen gehouden, even als ook *en* der 2de klasse; dientengevolge worden (met enkele uitzonderingen, zooals *graaf*, *hertog*, enz., en bijvoegelijke naamwoorden zelfstandig gebruikt) *s* en *en* in het Nieuw-Nederlandsch willekeurig als teeken van het meervoud gebruikt en is de keuze meestal afhankelijk van den voorafgaanden medeklinker.

De onzijdige zelfstandige naamwoorden hebben in het meervoud dezelfde verbuiging als de mannelijke, maar zij verkregen meer dan deze den meervoudigen uitgang *er*, thans evenwel verbasterd tot *ers* of *eren* (*kind*, *kinders* of *kinderen*;) terwijl er nu behalve in dialect geen meervoudsvorm op *er* meer bestaat. Sommige woorden, die in het enkelvoud twee vormen met verschillend suffix hebben, hebben het meervoud gevormd in overeenstemming met één der beide vormen, al is deze vorm van sommige woorden niet meer in gebruik: *stad* en *stede* b.v. hebben tot meervoud *steden*. In sommige gevallen (zooals *schip* meervoud *schepen*; *smid*, meervoud *smeden*) is de meervoudsvorm nog niet geheel verklaard. In de dialecten, hoofdzakelijk in het Saksische, zijn de oudere naamvalsvormen, voornamelijk die van het meervoud, nog van kracht en wordt er nog een bepaald verschil tusschen de onderscheidene stammen aangetroffen *boom* meerv: *beume* (*böme*); *gast*, *geste*; *hand*, *hende*.

In de reeds aangehaalde woorden *graaf*, *heer*, *vorst* enz. en in samengestelde woorden zooals *gravenkroon*, *hanengekraai*, is de uitgang *en* van den 2den naamval behouden gebleven. De *s* van den 2den naamval wordt gebruikt bij vrouwelijke woorden, wanneer het bepaalde woord er op volgt: *moeders kind*; behalve in dit en dergelijke gevallen wordt de *s* van den genitief in de spreektaal bijna geheel vervangen door de omschrijving *van den*: *des heeren* wordt *van den heer*; de beide vormen hebben dezelfde beteekenis, iets wat in het Hoogduitsch niet het geval is.

De oude vormen van den tweeden en derden naamval zijn alleen nog behouden gebleven in enkele uitdrukkingen, zooals *den lande*, *des huizes* enz; in alle andere gevallen worden de tweede en derde naamval omschreven door de voorzetsels *van* of *aan* met den accusatief. De vierde naamval is gelijk aan den eersten, terwijl in het onzijdig de 3de naamval, wanneer deze niet door *aan* omschreven is, gelijk is aan den vierden. Door de gelijkheid van den 3den en 4den naamval mannelijk en onzijdig van het lidwoord is er groote gelijkheid ontstaan in de regeering der voorzetsels; slechts in zeer enkele uitdrukkingen (*metterdaad*, *van goeden huize*) zijn de oorspronkelijke naamvallen nog behouden; in alle andere gevallen regeeren *voor*, *van*, *met*, *door* enz. den vierden naamval.

In het Middel-Nederlandsch was de verwarring der casus nog niet zoo ver doorgedrongen. De weglating van de *n* achter klinkers — eene eigenaardigheid van het Hollandsch — is oorzaak geworden van eene groote verwaarloozing van de geslachten en uitgangen in de spreektaal, en deze verwarring is van zelf op de schrijftaal overgegaan, ofschoon zij veel beperkt is door den invloed der Saksische dialecten, die op dit punt veel conservatiever zijn en de *n* duidelijk laten hooren.

Het enkelvoud van het persoonlijk voornaamwoord van den 2den

persoon *du* (in het Middel-Nederlandsch nog in gebruik) is vervangen door den meervoudsvorm *gij*, vroeger de beleefdheidsvorm, terwijl *U* ontstaan uit *Uwe Edelheid* nu als beleefdheidsvorm gebezigd worden. *Jou* (Engelsch *you* Got: *jus*) is de familiere vorm in de spreektaal als 3de en 4de naamval van *gij*. De 3de persoon heeft, evenals in het Engelsch, voor het mannelijk *hij* (*hî*), afwijkende van het Hoogduitsch; het onzijdige is *het*. De vorm in gebruik voor het onzijdige lidwoord luidt evenzoo *het*; dit *het* is ontstaan, doordat de verkorting 't van het voornaamwoord *het* en 't, verkorting van het lidwoord *dat*, eensluidend was, eene omstandigheid, die tot een verkeerde uitlegging aanleiding gaf, waardoor later voor *dat* als lidwoord de vorm *het* in gebruik kwam. In het Middel-Nederlandsch was het wederkeerend voornaamwoord *hem*; in het Nieuw-Nederlandsch (in overeenstemming met de Oud-Frankische psalmen) *zich*, terwijl het Saks. dialect beide *hem* en *zich* gebruikt.

Ofschoon de sterke werkwoorden en de verschillende soorten van zwakke werkwoorden altijd afgescheiden zijn gehouden, zijn vele werkwoorden door verwarring onherkenbaar geworden. Sterke werkwoorden zijn geheel of gedeeltelijk zwak geworden: *bannen*, *bande*, *gebannen*; *spannen*, *spande*, *gespannen*; *helen*, *heelde*, *verholen* en *verheeld*; *beseffen*, *besepte*, *beseft*; (Middel-Nederlandsch *besief*, *beseven*); zwakke werkwoorden zijn sterk geworden: *jagen* (Middel-Nederlandsch *jaagde*) *joeg* en *jaagde*, *gejaagd*; *schenden*, *schond*, *geschonden*; *zenden* (zie boven); *prijzen* en *wijzen* gaan door de *y* van de zwakke over in de sterke klasse met *y* (Middel-Nederlandsch *prîsde*, *wîsde*, Nieuw-Nederlandsch *prees*, *wees*, *geprezen*, *gewezen*.)

In *belijden*, *beleed*, Middel-Nederlandsch *beliën*, *belide*, ging de *d* uit den verleden tijd over in den tegenwoordigen en ook in de onbepaalde wijs; Mnl. *beliën*, Nieuw-Nederl. *belijden*, ging, tot *beliden* vervormd, over tot de *i*-klasse der sterke werkwoorden. De *a* van *ward*, den verleden tijd van *werden*, is overgegaan in *werd* en het meervoud is door analogie overgegaan in *werden*, terwijl de tegenwoordige tijd thans *word* heeft en de onbepaalde wijs *worden*. De eerste klasse heeft vóór een *n* met een medeklinker een *i* in den stam van den tegenwoordigen tijd (*binden*), of wel *e* (*helpen*), en deze *e* blijft dan de geheele vervoeging van den tegenwoordigen tijd door (*hij helpt*, niet zooals in het Hoogduitsch *er hilft*). In den verleden tijd is de *a* door den invloed van het meervoud overgegaan in *o*, zooals reeds bij de behandeling der letter *o*, is opgegeven.

De aanvoegende wijs wordt reeds in het Middel-Nederlandsch meermalen verwaarloosd; in de hedendaagsche taal wordt zij somtijds gebruikt na zekere werkwoorden en voegwoorden (*opdat* en *ten einde*) maar wanneer men een wensch wil te kennen geven, gebruikt men meer de omschrijving door de werkwoorden *mogen* en *laten*; zij wordt bovendien dikwijls vervangen door de aantoonende wijs. De Hoog-

duitsche samenstelling van het werkwoord met *zich* om het passief uit te drukken, is strijdig met het Nederlandsche taaleigen, dat voor den lijdenden vorm het partic. praet. met een tijdsvorm van *worden* gebruikt: *het wordt daar gevonden* (in plaats van *es findet sich dort* Fr: *il se trouve là*). De vorming van den toekomenden tijd verschilt eveneens van het Hoogduitsch, daar het hulpwerkwoord niet is *werden* maar *zullen* (Eng: *shall* en *will*): *Ik zal het doen* beteekent zoowel *I shall do it* als *I will do it*.

En groot aantal woorden uit het Middel-Nederlandsch is thans in onbruik geraakt. Sommige woorden zijn geheel verdwenen: — *dorper*, *dorperlike* (Nieuw-Nederlandsch *gemeen*), *graen* (*knevel*), *grein* (*kern*, *uitstekend persoon*), *ontstaen* (*afwachten*), *ors* (*paard*), *oorbaer* (*nut*). Andere hebben eene gewijzigde beteekenis gekregen — *couse*, oorspr. *broek*; *clene* oorspr. *weinig*; *onmoazel*, oorspr. *on-schuldig*; *slecht*, oorspr. *eenvoudig*; *beproeven*, oorspr. *bewijzen*. *cranc*, oorspr. *zwak*.

Vele nieuwe woorden zijn er ontstaan in verband met handel nijverheid, kunsten wetenschappen; vele vreemde woorden zijn ingeslopen, zooals die van het Latijn en Fransch afgeleid met de achtervoegsels *eeren*, *iek* en *ief*; en menig woord uit de verschillende dialecten heeft in de algemeene taal burgerrecht verkregen.

Hoogduitsche Schrijf- en Spreektaal met de Nederduitsche vergeleken.

Indien de Hoogduitsche taal meer voor den zang geschikt is dan de onze, wat ik hier niet verder wil bespreken, zoo heeft ze dat toch niet te danken aan grooter klankrijkheid. Het verschil is, in dit opzicht tusschen de beide talen al zeer gering. In honderd lettergrepen zijn er bij hen gemiddeld 39 in welke de vokaal lang en helder uitgesproken wordt, bij ons 37. 't Is echter zeer verschillend naar den aard der schriften of reden. In wetenschappelijke werken vertoont zich, bij beiden, de taal het minst klinkend. In poëzie daartegen het meest. En, ook bij beiden, hoe eenvoudiger, natuurlijker de vorm der rede, des te meer klank. — Bij ons daalt het gemiddelde in proza soms tot 30, 31, terwijl het in de poëzie soms tot over de 40 stijgt. In het Hoogduitsch is het onderscheid tusschen de beide redevormen minder dan bij ons. — Ook vindt men bij verschillende schrijvers, in gelijk vak en met gelijken redevorm toch dikwijls verschil in klankrijkheid. Bepaalde oorzaken voor de verschillende uitkomsten waartoe ik kwam, wist ik niet te vinden. 't Is of het den eenen van natuur meer eigen is dan den anderen.

Hoe dit ook zij, onze beide talen worden in dit opzicht verre overtroffen door de Zuid-europeesche, vooral de Italiaansche, en nog meer door een aantal Aziatische.

Of deze eigenschap der laatste echter grootere volkomenheid, of ook zelfs slechts grootere welluidendheid is, kan nog de vraag zijn. Zeker is het, dat de onze daardoor voor den zang minder geschikt zijn. In beiden moet men aan vele lettergrepen, om ze te kunnen zingen, eenen anderen klank geven dan de natuurlijke, dien zij bij het spreken of voorlezen hebben. Maar de talen zijn niet in de eerste plaats bestemd om gezongen, maar om gesproken en verstaan te worden (wat bij het zingen dikwijls moeilijk is), om onze gedachten hoorbaar uit te drukken en mede te deelen. Reeds daardoor wordt de genoemde eigenschap tot hare werkelijke waarde teruggebracht, indien zij eene volkomenheid is. Maar men kan verder gaan en met grond beweren, dat eene niet te karig toegemeten afwisseling van doffe en heldere klanken in de *gesproken* taal verkieslijk is boven overmaat van heldere. Niet alleen zet ze aan de rede meer karakter en meer nadruk bij, en maakt ze ook duidelijker en verstaanbaarder, maar ze geeft ook een gematigden rythmus, die voor de gesproken taal best past, noch te zwak, noch te sterk (hoe weinig aangenaam een te sterk zingende rythmus is, kan men hooren o. a. aan de Noorwegers en Zweden, ook aan de Italianen, als zij hunne verzen voorlezen), — is in 't algemeen welluidender, minder eentonig, vermoeit het oor minder Inderdaad, sommige Aziatische talen worden met hare eeuwige *a-, a-, a-* op den duur onuitstaanbaar, hoe vol ze ook in den beginne klinken.

Iets anders dan klankenrijkheid is klankrijkdom, rijkdom van verschillende klanken. 't Is eene zaak, welbekend aan elk die de beide talen verstaat; ik wil slechts op enkele niet dikwijls opgemerkte punten wijzen. Vooreerst de enkele, zuivere vokalen. Wat de klanken zelve en haar aantal betreft, zoo is er geen groot verschil. Wij hebben dezelfde korte en lange, zachte en scherpe klanken, in het geheel 17 (de *eu*, Duitsche *ö* als enkele klank mede gerekend). Dat er in het Duitsch meer afwijkingen van de normale uitspraak, althans meer verschillende tongvallen zijn dan bij ons, is bij eene natie, die zoo groot is en uit zoovele stammen bestaat en op zoo verschillend terrein woont, zeer natuurlijk. *Die* mogen wij echter niet mede rekenen. Slechts ééne als normale, om 't even welke men daar voor houden wil.

De *a* wordt in Duitschland meest overal iets holler dan bij ons uitgesproken; slechts in enkele streken, b.v. in Zwitserland, hoort men onze heldere *a*. De zeer holle is bij hen, zoowel als bij ons, provinciaal dialect; dáár o. a. in het Platduitsch, bij ons in het Geldersch en Overijselsch; juist daarom hebben wij niet, zooals de

Denen en Zweden, er een eigen klankteeken voor noodig, wijl wij nergens, zoo als deze, de beide, heldere en holle, tegelijk hebben en voor verschillende vokalen houden. Waar wij het provinciaal dialect voorstellen willen, gebruiken wij het aan onze taal niet eigene samengestelde teeken *ao*; juister is het door Platduitsche schrijvers gebezigde *oa*; de klank begint niet met *a*, maar met *o*, met daarop volgende korte *a*.

De *ü* wordt door de Duitschers meestal als lange *e*, zacht of scherp, uitgesproken, kan dus niet als eigen klank gelden. De lange *ü*, (onze *u*) klinkt niet als *uu-w*, maar als *uu-j*, 't geen dikwijls geheel in *-i* overgaat; als ze met hoofd (kapitale) letter geschreven wordt, schrijven sommige, vooral in Beieren, ze *Ui*, niet *Ue*. In de korte, doffe *ü* is het minder hoorbaar. Eene zoo sterke klankverandering heeft bij ons met geen vokaal plaats.

In de schrijfwijze, de letterteekens voor de klanken, is daarentegen groot onderscheid tusschen ons beide. Den door teekens boven den vokaal aangeduiden „Umlaut”, die in het Duitsch bij de buiging der zelfstandige, en de trappen van vergelijking der bijvoegelijke naamwoorden, en in den conjunctief der werkwoorden zulk eene groote rol speelt, die het aanleeren der taal zeer bemoeilijkt en zelfs voor Duitschers veel oefening vereischt, hebben wij in 't geheel niet. (Alleen bij de werkwoorden van de oude, sterke buiging, waar ze evenwel een ander karakter heeft, en ook niet met een eigen spraakkunstig woord benoemd wordt.)

De *e* achter de *a* en *u*, in het Vlaamsch nog lang behouden, was bij ons niet Umlaut, maar verlengingsteeken, den Duitschers niet bekend. Achter de *i* hebben wij ze beide als zoodanig behouden, eigenlijk niet consequent, althans de Denen, die de *i* verdubbelen zijn daarin consequenter dan wij.

Een misslag in onze taal is het, dat wij aan onze *u* haren ouden klank ontnomen hebben, en voor dien klank thans twee letters bezigen (vroeger zeer verkeerd tot de tweeklanken gerekend). Misschien invloed van het Fransch. — In onze oudste taal wisselden de beide uitspraken (*ü* en *oe*) wel of, al naar de woorden, waarin de letter voorkwam, zonder door eigen teeken onderscheiden te worden.

Een beslist voordeel boven de Duitsche spelling heeft de onze in de wijze, waarop wij in gesloten lettergrepen de quantiteit van den vokaal aanduiden. Er zijn daartoe drie schrijfwijzen in gebruik, de Zweedsche, verdubbeling van den consonant, nooit van den vokaal; de onze, verdubbeling van den vokaal, nooit van den consonant, en de speciaal-Duitsche, verlenging van den vokaal door het teeken *-h*. In het Hoogduitsch zijn alle deze drie methoden opgenomen, en wel meest zeer willekeurig, zoodat men de schrijfwijze (of ook de uitspraak) door het gebruik leeren moet. — Wel heeft de jongste, in Pruisen door het ministerie ingevoerde, ook elders gevolgd

spelling een deel, maar ook niet meer dan een deel der willekeurigheid opgeheven, en eenige, overigens goede regelen ingevoerd; maar zij zijn ver gezocht, de toepassing is voor min geoefenden bezwaarlijk en de meesten zullen het alleen door lang gebruik en oefening kunnen leeren. Dat is in Duitschland ook wel gevoeld, waar deels de gehechtheid aan sinds lang bestaan de vormen en „taaleigen”, deels het moeilijke der invoering van eene zoo geweldige verandering al te radicaal zijn zou, deed er van afzien; misschien komt men er later toe; de gezegde ministerieele verandering der spelling maakte zelf geen aanspraak op volledigheid en geheele consequentie; ze is slechts een begin, dat op voortzetting wacht.

Overigens is onze methode ongetwijfeld beter dan de Zweedsche, omdat, hoewel de slotconsonant zeker na een korten vokaal sterker uitgesproken wordt dan na een langen, het onderscheid toch voornamelijk den vokaal, en niet alleen zijne lengte maar ook zijnen klank betreft.

In het Duitsch wordt de *y* thans alleen in woorden van vreemde afkomst gebruikt en als *ü*, kort of lang, uitgesproken even als in het Deensch en Zweedsch. — Onze *ij*, van welken wij een eenvoudig letterteeken meer hebben dan de Duitschers, is tegenwoordig een zwerveling, die met zijnen broeder *y* op dood en leven strijdt. Phonetisch zouden wij hem kunnen missen; want het onderscheid tusschen *ij* en *ei* wordt van de meesten zoo min gehoord als gesproken, maar — ons zou: „het *ei*, bij Amsterdam, *mei*, *wei*, *eizer*, voor *IJ*, *mij*, *wij*, *ijzer*, enz. even zoo wonderlijk voortkomen als den Duitschers: *mier*, *kool*, *h-ool* enz. voor *mir*, *kohl*, *hohl*.

Beide hebben wij zoowel zachte als scherpe uitspraak der korte en lange *e* en *o*, korte *u* (*ü*) en *eu* (*ö*), en beide missen wij een letterteeken om dat onderscheid aan te geven. Voorslagen ter invoering van zulk een teeken zijn er bij ons gedaan; ze zou echter, althans in den beginne, ook op deze zwaarigheid stuiten, dat de uitspraak in vele woorden niet geheel vast staat. 't Zou overigens dienstig zijn om de soms zeer onaangenaam klinkende provincialismen tegen te gaan en althans uit de normale taal te verbannen. — Vóór de *r* is de vokaal, bij beiden, altijd scherp.

De tweeklanken bieden weinig wat der opmerking waardig is. *Ei* behoort daartoe, niet juist omdat ze met twee letters geschreven wordt (want dat worden ook onze *oe* en *eu*, die toch enkele klanken zijn) maar omdat ze werkelijk uit twee klanken bestaat, die, wanneer ze lang uitgehaald wordt, duidelijk te hooren zijn. In het Duitsch klinkt ze opener dan bij ons, gaat bij de Saksen zelf geheel in *ai* over. In de *ou* hebben wij eenen voor de Duitschers moeilijk uit te spreken klank en een samengesteld klankteeken meer dan zij; daarentegen komt bij ons zelden, bij hen veelvuldig de tweeklank *au* voor. Voor onze *ui* heeft de Duitsche taal twee letterteekens, *eu* en *äu* wel taalkundig onderscheiden, daar de eene de

Umlaut is van *au*, maar in uitspraak niet veel verschillend. Beide klinken meer open dan onze *ui*, vooral komt *eu* bij velen eerder na aan *oi*. Onze *ui* zuiver naar onze uitspraak uit te brengen kost hun moeite. — Eigenlijk zijn *ai*, *oi*, *au* en *ou* niets anders dan de korte vokalen *a* en *o*, met toevoeging van *i* (*j*) en *u* (*w*). *Ei* en *ui* daartegen beginnen met klanken, die als enkele klanken aan onze taal vreemd zijn.

Uitsluitend aan onze taal eigen, zijn de drieletterige vokaalteekens, *aai*, *ooi*, *aaü*, *eeü*, benevens *oei*. *Ai* wordt in het Duitsch wel soms lang uitgesproken (*ai*), b.v. in *Hai*, maar toch niet geschreven. Zoo ook het in 't Platduitsch somwijlen voorkomende *moj*, plur. en *fem. moje*. (Kooi, scheepskooi, wordt bij hen *koje*). *Aau* wordt thans algemeen als *au* of als *ou* uitgesproken en daarmee overeenkomstig geschreven; het eerste past beter voor Duitsche, het andere voor Hollandsche monden en ooren. Zoo spreken wij ook *pous* liefst als *pous* uit. Onze nieuwere spelling heeft wel gedaan met het snoeimes ook aan: *-aaije*, en *-ooije* te zetten, die er toch wonderlijk, en althans overtollig uitzien. Ook in *-eeuw*, *-eeuwe*, is eigenlijk of de *u* of de *w* overtollig, en deze zullen door hen, die na ons komen, wel besnoeid worden.

Volgen nu de medeklinkers; zij geven stof tot een aantal belangrijke vergelijkingen.

Dat de Saksen met het uitspreken der scherpe (*tenues*) medeklinkers *p* en *t* moeite hebben en ze in de overeenstemmende zachte (*mediae*) veranderen is bekend. Het tegendeel vindt plaats in het westen van Noord-Duitschland, waar ze eene ook den Denen eigene geaspireerde uitspraak hebben, even als de scherpe keelletter *k*. Ook deze hebben moeite om onze scherpe consonanten onderscheiden te hooren en uit te spreken. — Bij de laatsten zou de *h*, die in de nieuwste Duitsche spelling in zuiver Duitsche woorden met recht achter de *t* verbannen werd (Tier, Teil, enz.) op hare plaats zijn. Met die verandering is de Duitsche orthographie eene schrede nader aan de onze gekomen.

Consonanten, die door vóórzetting eener *t* of *d* uitgestooten worden komen in vele talen voor. In de Duitsche de *z* (*ce* en *ci* enkel in vreemde woorden). Bij ons geene, wel bij onze, in taal aan de Engelsche verwante Friezen de *tsje*, (geschreven *tj* of *tz*). De vorm *t'sa* (aanmoedigend tusschenwerpsel) is thans bij ons verouderd.

Ten opzichte der zachte consonanten *b*, *d*, *g* hebben onze beide talen eene eigenschap, die ze van de verwante Noord-Germaansche onderscheidt. Die letters worden bij ons op het einde van een woord of lettergreep in de uitspraak verscherpt tot *p*, *t*, *ch*, uitgezonderd wanneer dezelfde of een andere zachte consonant er onmiddellijk (ook in de uitspraak, zonder rust) op volgt. In de beide verwanten, Engelsch en Deensch, worden ze niet verscherpt,

integendeel nog meer verzacht, in het Deensch bijna onhoorbaar uitgesproken. Onze beide talen schrijven niet fonetisch genoeg om de letters zelf te veranderen, zooals het Latijn in dergelijke gevallen doet.¹⁾ Dat de *d* in het Duitsch minder dan bij ons als sluitletter voorkomt, heeft zijn oorzaak daarin, dat in deze taal de zachte consonanten der aloude spraak, die bij ons en in het Platduitsch behouden bleven, veelal in de scherpe overgegaan zijn; *b* sluit bij ons beiden slechts zelden een woord, *v* bij ons nooit; in het Duitsch zelden, doch met de bijzonderheid, dat alsdan die letter, die tegenwoordig altijd scherp, als *f* uitgesproken wordt, dan den zachten klank heeft: *brav*, *sklav*, *architrav*; die ook bij verlenging van het woord nog gehoord wordt (bijna als *w*). De klank onzer *v*, dien alle vreemdelingen moeielijk kunnen uitspreken, is in het Duitsch verloren gegaan.

Dat wij de *l* sterker uitspreken dan de Duitschers wordt meer door vreemden dan door ons zelf opgemerkt. De Polen vinden, dat onze uitspraak dezer letter met de hunne overeenstemt. Zoo klinkt ook de *r* bij ons, althans in de normale uitspraak (zonder brijen) sterker dan men ze gewoonlijk in Duitschland hoort, iets meer naar de Fransche zweemend.

In de bepaling van het fonetische karakter der keel- en verhemelte letters is zoowel bij de Duitsche taalkundigen als bij de onzen verschil van meening. Het lost zich op, wanneer men de beide talen met elkaar in verbinding brengt. De scherpe (*tenuis*) verhemelte letter *ch*, die wij beide bezitten, heeft hare zachte in onze *g*, in het Duitsch ontbreekt de media. De scherpe keelletter *k* heeft tot media de Duitsche *g*, bij ons geene. En de Duitsche scherpe palatinale sisklank *sch* heeft hare media in de Fransche *j* (Engelsch uitgestooten met de zachte *d*, zooals *ch* met de scherpe *t*, evenals in 't Italiaansch).

In de uitspraak der *g* staat onze taal geheel alleen. De ons ontbrekende zachte keelletter bezitten bijna alle andere talen, Aziatische zoowel als Europeesche. Onze zachte palatinaal-*g* daarentegen komt in geene Europeesche, slechts in enkele Aziatische voor. Ze is dan ook voor vreemden moeielijk uit te spreken. In het Platduitsch wordt de *g* als scherpe palatinale uitgesproken (*gott*, *gut* = *chot*, *chut*). — Karakteristiek is ze wel, eene zeldzaamheid ook, maar geenszins eene schoonheid onzer taal. En — ze komt zoo dikwijls voor! 't Eenige is, dat ze weder eene proeve is van de natuurlijk niet aangeboren, maar door oefening verkregen buigzaamheid onzer spraakorganen. Wij kunnen wel alles wat anderen kunnen, geen klank, dien ons oor niet duidelijk hoort, dien onze lippen niet voort-

¹⁾ *Attollo*, *appono*, ook bij de *f* (*tenuis* van de *v*) *affero*. 't Is overigens naar denzelfden fonetischen regel.

brengen kunnen; — maar anderen kunnen niet alles, wat wij vermogen.

Sommigen achten het eene eigenschap der Duitsche taal, na-deelig voor hare welluidendheid, dat de sisklanken daarin zoo sterk uitkomen. Rossini, wiens eigen naam vrij sissend was, mocht ze daarom niet lijden en vergeleek ze bij slangengesis. Wat het eene betreft, ik geloof wel, dat men wel doet in eene ernstige, deftige rede deze klanken zooveel mogelijk te verzachten en te dekken; maar meer toch ook, dat ze daarentegen in vertrouwelijk, vooral in zacht gehouden gesprek, zeer op hare plaats zijn, en aan de taal iets bevalligs, vleiends geven. Er ligt iets vrouwelijks in, ze zijn aangenamer van vrouwen-, dan van mannenlippen te hooren. Voor den zang geldt het eene, zoowel als het andere, ze kunnen ook hier, in bijzondere omstandigheden, eene goede karakteristieke werking hebben.

Maar wat het andere betreft, dat in de Duitsche taal deze klanken zooveel meer zouden voorkomen dan in andere talen, dat ligt meer aan de uitspraak, — inderdaad, in sommige streken, b.v. in Berlijn, laat men ze zeer sterk hooren — als aan de taal zelf, althans, het onderscheid met andere is niet zoo groot, dat het der taal een hoorbaar karakter geven kan. Op honderd lettergrepen komen er gemiddeld in het Duitsch 19 met sissenden klank, bij ons 16. 't Ligt voor een deel daaraan, dat wij dikwijls den genitivus op *s* door een voorzetsel uitdrukken, ook dat bij ons de Duitsche *z* veelal door *t* vervangen wordt, ook soms de *s* (*zeit*, *zehn*, *zaun*, *lassen*, *fassen*, enz.). In het Platduitsch evenzoo, 't welk dan ook minder sissend klinkt dan het Hoogduitsch. — In andere talen is het gemiddeld getal 15 of 16, zoo in het Italiaansch, Fransch (natuurlijk na aftrek van de vele wel geschrevene maar niet uitgesprokene), Deensch. Engelsch komt in dit opzicht zeer na aan het Duitsch, met 18 of 19, en nog meer, zoo men ook de gelispelde *th* daarbij rekent. In het Duitsch worden ze daarenboven gematigd, doordien een groot aantal van *ss* zacht, als onze *z* uitgesproken wordt. De palatinaal sis-klank *sch*, die onder deze klanken eene zoo groote plaats inneemt, wordt in vele streken ook altijd, in plaats van *s*, vóór *p* en *t* gebruikt, (ofschoon niet geschreven) 't geen sommigen zelfs voor de juiste uitspraak houden; deze is eveneens zachter dan de *ss*.

Wat in 't bijzonder die *sch* aangaat, 't is zonderling, dat wij ook hierin weder van alle andere volken verschillen. Het is een zoo natuurlijke, klank en zoo gemakkelijk uit te spreken, veel gemakkelijker dan onze *sch*. Bijna alle andere talen, Aziatische zoowel als Europeesche, bezitten ze. Alleen in het Deensch gaat ze over in *sk*, geschreven en gesproken; in het Zweedsch wordt ze wel *sk* geschreven, maar voor eene zachte vokaal als *sch* (fr. *ch*) uitgesproken. Bij velen, ook bij onze Friezen, wordt ze nog door uitstooting versterkt,

Noord en Zuid, Extra Nummer.

ja in de Slavische talen wordt ze zelfs verdubbeld *sz*, dat de Russen en hunne schriftverwanten zelfs met één letterteeken schrijven, als om aan te toonen, hoezeer deze klank tot het wezen hunner taal behoort,

Wij zijn genoodzaakt om, wanneer wij vreemde namen of woorden in hare uitspraak met onze letterteekens geven willen, wat o.a. met de Javaansche dikwijls bij ons voorkomt, ons met *sj* te behelpen, dat echter den bedoelden palatinaal-sisklank niet weder geeft. De enkele *j*, die men thans in *atjee* aangenomen heeft, is nog minder juist. Het best deden wij eigenlijk als wij, zoo als de Czechen, een bijzonder teeken aan de *s* hechtten. Wel zijn zulke aanhangsels aan de consonanten in onze taal niet gebruikelijk (bij vokalen bezigen wij somwijlen accenten, ook een trema) maar het geldt hier ook een bijzonder geval, eenen klank dien wij niet alleen honderd malen (en zeer gemakkelijk, geheel alsof hij onzer taal eigen was) uitspreken, maar dien ook onze eigene koloniën ons gedurig op de lippen leggen.

Overigens drukt ons letterteeken onze uitspraak volkomen goed uit, en is, in zoo verre, juister dan het Duitsche. Men weet overigens, dat in Westfalen de *sch* even als bij ons wordt uitgesproken. De overige Duitschers en vele andere hebben moeite met het uitspreken der *sch*, zooals die alleen aan onze taal eigen is.

Ze heeft eene eigenaardigheid. Op 't eind eener lettergreep verliest ze in de uitspraak, welluidendheidshalve, haren *ch*-klank, die ook, eenmaal verloren, bij verlenging van het woord, niet terugkomt, zelfs niet hij verdubbeling: *menschen*, *bosschen*, *rasche* spreken wij uit als *mensen*, *bossen*, *rasse*. Ze onderscheidt zich daardoor niet alleen van de Duitsche *sch*, maar ook van de nog nader verwante Deensche *sk*, die beide ook op 't eind van een woord, hunne uitspraak behouden.

Ten slotte nog twee vergelijkende opmerkingen uit het hoogere deel der spraakkunst, over het taalgebruik in spraak en schrift.

Niet alleen in de deftige taal, maar ook in het gemeenzaam gesprek letten beschaafde Duitschers, wanneer zij niet, op vertrouwelyken toon, in provinciaal dialect, maar in het algemeen Hoogduitsch spreken, zeer nauwkeurig niet alleen op de taalregelen, maar ook op de uitspraak, en volgen den regel: *Sprich wie Du richtig schreibst*. (Wanneer die streng gevolgd wordt, heeft ook de omgekeerde: *Schreib wie Du richtig sprichst*, even veel recht van bestaan).

Bij ons is dat anders. In de deftige taal, en bij het voorlezen zoo wel van proza als van poëzie, volgen wij denzelfden regel. — Maar niet in vertrouwelyk gesprek. Wij hebben, behalve de provincialismen en lokale verscheidenheden, in onze spreektaal een aantal van de schrijftaal afwijkende vormen, zoo als die in het Hoogduitsch niet of weinig voorkomen. Wel vermijden beschaafde lieden een deel daarvan als al te grof en plomp, en laten die aan de spraak

der lagere volksklasse over, maar toch gebruiken ook zij niet weinige verzachtingen, afslijpingen, verkortingen der schrijftaal. Dat moet men niet afkeuren of als taalbederf tegen gaan; niet zoozeer omdat die nauwkeurigheid op de uitspraak, waaraan de Duitschers gewicht hechten, bij ons pedant en schoolmeesterachtig genaamd wordt, 't geen een zeer subjectief oordeel is; maar omdat de spreektaal er werkelijk vloeiender en zachter door wordt. Ook in vertrouwelijk gesprek zal men, daar waar geen volledig provinciaal dialect bestaat, dat daartoe dienen kan, ze ongaarne missen.

Ze ontsieren de taal *niet*. 't Wordt der Deensche taal als verdienste aangerekend, dat zij zoo zacht is. Zij verkrijgt die zachtheid vooral, doordat zij in de uitspraak hardklinkende letters en letterkoppelingen, voornamelijk slotconsonanten, verzacht, of zeer weinig laat hooren. (Ook zij spreekt dus, zoo als wij, anders dan zij schrijft). Waarom zal nu bij ons eene soortgelijke eigenschap, die dezelfde werking heeft, verwerpelijk geacht worden? — In de leerboeken dier taal, vooral die ten behoeve der vreemden, wordt deze eigenschap der spreektaal opzettelijk en naauwkeurig behandeld. *Dat* kunnen wij nu zekerlijk niet verlangen; 't is ook vooral nog moeielijk, om die vormen, welke men aan de platte volks taal overlaten moet, te schiften van die, welke in eenen beschaafden mond wel passen en ook, om de regels aan te geven, welke onze taal daarin volgt (want geheel regelloos zijn ze geenszins). Toeh moeten ze niet over 't hoofd gezien worden bij de behandeling der eigenschappen onzer taal; 't is een taaleigen, dat onze taal zeer eigenaardig van de Deutsche onderscheidt.

De andere vergelijking is deze. De Deutsche taal is in haren tegenwoordigen vorm, ongemeen smeedbaar en kneedbaar, meer dan de onze, en wel in twee opzichten. Deels in samenkoppeling van woorden. 't Is waar, de vrijheid in dezen wordt dikwijls misbruikt, en er worden soms monsterachtige samenstellingen gevormd (die evenwel algemeen afkeuring vinden); maar het misbruik neemt het gebruik niet weg, te meer, omdat deze vrijheid van woordkoppeling eene echt Deutsche (Hoog- en Nederduitsche) taaleigenschap is, waardoor ze zich karakteristiek van de Romaansche talen onderscheiden. — En ten anderen in het vormen van woorden, door overbrenging uit en in den substantieven, adjectieven en verbalen vorm, over en weer. Ook daarin genieten of nemen zij meer vrijheid dan wij. In poëzie laten wij het nog toe, onze dichters, vooral Bilderdijk, dwingen ons daartoe; maar in proza zijn wij daarin bedenkelijk en schroomvallig. Bij ongewone, ons vreemd voorkomende woorden, vooral bij schrijvers, die nog geen gevierden naam hebben, vragen wij niet enkel naar de regelen der taal, maar ook naar gebruik en erkend gezag, en zijn, waar dit niet bijtebrengen is, met een afkeurend oordeel zeer gereed, ook al laat

de taal den nieuwen vorm toe. — Misschien is dit mede een gevolg van de in den jongsten tijd bij ons zoo zeer toegenomen studie onzer taal, ouden en nieuwen vorm, en van onze goede, als classiek geldende schrijvers; wat overigens op zich zelf zeer te prijzen is. — Zonderling genoeg in andere dingen, in 't staatkundige, in 't godsdienstige, zijn wij zoo groote liefhebbers van vrijheid en zelfstandigheid, in de taal, die toch ook het karakter des volks vertegenwoordigt, of moet vertegenwoordigen („de taal is gansch het volk” zegt Willems met zoo volkomen recht!) zijn wij er bang voor. — En vooral komen nieuwe vormen, woorden of wendingen ons verwerpelijk voor, wanneer er „een Duitsch luchtje” aan is, veel meer nog dan wanneer ze Franschen of Engelschen geur aan zich hebben, ofschoon gene toch onze naastverwante zuster is, aan welke wij ons veel beter, zonder gevaar van onze taal geweld aan te doen, kunnen aansluiten dan aan deze. ¹⁾)

Geheel anders is het met de Duitsche schrijvers en het Duitsche publiek. Zij laten zich alleen door hunnen smaak leiden, vragen zoo min naar gezag in eigen literatuur, als naar afkomst uit, of gelijkenis met den vreemde. Wanneer het woord, dat zijne gedachten kort, juist en bepaald uitdrukt, niet tegen de regelen der taal gevormd is, en zijnen smaak niet beledigt, zoo schrijft hij het neder zonder zich om iets anders te bekommeren. Het publiek, zoowel als de recensenten

¹⁾ Een enkel voorbeeld moet men mij gunnen. *Daadzaak* — *feit*. Sinds vele jaren waren wij aan „daadzaak” gewend; 't klinkt geheel Hollandsch; die geen Duitsch kent, vermoedt niet, dat het daàr eenen broeder heeft; het drukt het bedoelde begrip goed uit: eene zaak van daden, eene zaak die niet op overtuiging of redeneering, maar op daden, op gebeurde dingen berust. 't Is wel een jonger woord, zoowel in het Duitsch als in het Hollandsch, maar de abstracte begrippen en de woorden daarvoor zijn altijd jonger dan de concrete, en moeten gedurig aangevuld worden. Een beter goed Hollandsch woord is er tot nog toe niet voor gegeven. Het letterlijk Fransche *Feit* is wel door onze oudste schrijvers gebruikt, maar werd sinds lang vermeden, althans . . . beperkt deels als „bastaardwoord,” deels omdat het slechts tot enkele bepaalde gevallen, eene onedele beteekenis heeft (nabij komend aan *delictum*) die bij gebruik van het woord in algemeenen zin zeer hinderlijk was (en thans nog is!) Wilde men de taal zuiveren zoo had men niet *daadzaak* maar *feit* moeten verbannen, ten minste alleen in die enkele, meest juridische gevallen, waartoe onze voorgangers het wijselijk beperkten, moeten toelaten. De germanophobie onzes tijds die, liever dan eenen Duitscher de hand te geven, een Franschman in de armen valt, heeft het omgekeerde te weeg gebracht, niet tot verbetering onzer taal.

J. A. M.

„Bij *daadzaak* zult gij vergeefs trachten aan de samenstelling een goeden zin te geven.”

DR. EELCO VERWYS.

Noord en Zuid I. 79.

RED.

gunt hem gaarne die vrijheid. In het taalgebruik zijn de Duitschers vrijheidlievender dan wij.

En het is hier niet om de vrijheid op zich zelf te doen. De taal wint er door: ze wordt er niet alleen rijker door, maar ook, wat nog gewichtiger is, beknopter, bepaalder, krachtiger, daarbij gemakkelijker en aangener te schrijven. Men ondervindt dit, wanneer men gewoon is, in de beide talen te schrijven, of uit beide van de eene in de andere, te vertalen. Wat moet men dikwijls, in de onze veel meer dan in gene, òf zijne toevlucht nemen tot omschrijvingen, die toch altijd den stijl en den gang der rede verlammen, òf den zin van een woord slechts gedeeltelijk wedergeven, soms juist het puntige opofferen!

Ligt de oorzaak dezer schroomvalligheid in het kneeden onze taal in *hare* natuur, of in *ons*, in het gebruik, dat wij van haar maken? — Zekerlijk het laatste. Wij hebben dezelfde middelen of althans even zoo vele vormen tot onzen dienst als de Duitschers; onze taalregelen zijn niet stijver, onbuigzamer dan de hunne. Wel is de ons 't naastverwante Platduitsche taal in nog hooger mate onkneedbaar, maar dat komt, omdat hare ontwikkeling zoo vroeg tot stilstand gekomen is; ware ze in gelijke bearbeiding gebleven als de Hoogduitsche, 't zou anders met haar geworden zijn. 't Ligt dus niet in de taal. — Ik ben niet vreemd van de gedachte, dat de Fransche taal, die zooveel eeuwen lang bij den beschaafden, den taalvormenden stand in gebruik geweest is en wier sporen een scherpsziend oog dikwijls ontdekt, ook hierop invloed gehad heeft.

Hoe dit ook zij, al staat onze taal in dit opzicht ook wat ten achter bij de Hoogduitsche, toch staan wij te zamen als vertegenwoordigers van dit gemeenschappelijk taaleigen tegenover de zoo weinig kneed- en smeedbare Romaansche talen, die, waar ze nieuwe woorden moesten of wilden hebben, deze, niet gemakshalve, maar omdat de eigen taal er te stroef voor is, aan de gemeenschappelijk oude Latijnsche moesten ontleenen. Wij staan in dit opzicht tegenover hen, gelijk de zoo buigzame Grieksche, al is ook het karakter harer werkzaamheid anders dan dat der onze, tegenover de veel stroevare Latijnsche stond.

Ook dat moet ons moed geven, om deze goede eigenschap, die onze taal even zoowel als de Hoogduitsche in zich heeft, en die voor ons destee meer waarde heeft, wijl ons niet, zooals genen, eene Latijnsche voorraadkamer ter zijde staat, wat minder schroomvalligheid te gebruiken en te ontwikkelen.

Ik stel mij niet voor, dat deze aantekening opgemerkt zal worden en eenig gevolg hebben zal. Toch wilde ik ze niet achterhouden, dewijl ik, met den eenen voet in het eene, met den anderen in het andere taalgebied staande, hare waarheid zoo sterk gevoel. —

Moge alleen de lezer dezer bladzijden mij vriendelijk de hand drukken; al begint ze ook stram te worden, toch is haar, ook na 32 jaren vreemdelingschap, die liefste taal van allen die, van welke de Denen, met de woorden van hunnen, toen hij dit lied dichtte, reeds hoogbejaarden Grundvig zoo liefelijk zingen :

Modersmaal er en himmelsk Lijd
Som glæder naar Issen graaner.
Lódt i Lijst, og sódt i Nód
Sódt i Liv, og sódt i Dód,
Sódt i Eftermælet.

Flensburg.

J. A. M. MENSINGA.

De westelijke grens van onze moedertaal.

DOOR

J. A. M. MENSINGA, Friederichstadt.

Het is algemeen bekend, ten minste bij de meer ontwikkelden, dat de Hollandsch-Vlaamsche taal ook in hare tegenwoordige ontwikkeling aan de Duitsche meer verwant is dan het Deensch, Engelsch of Friesch, zuiver Duitsch, zoowel naar het woord als naar den vorm en nog wel het meest aan het Nedersaksisch of Platduitsch. Meer nog dan in de nieuwere tegenwoordige geschriften treedt deze verwantschap aan het licht in de oudere geschriften uit de vijftiende of zestiende eeuw, toen het Platduitsch nog niet zoo verdrongen was door het Hoogduitsch en het eerste het tijdperk van zijn ontwikkeling, de eerste helft der zeventiende eeuw, nog niet ingetreden was. Als een staaltje van het Hollandsch-Vlaamsch haal ik hier het eerste couplet aan van een veelgezongen kerkelijk avondlied uit de tweede helft der zestiende eeuw:

„Christe, die du bist Dag en Licht
 Voor dy is, Heer, verborgen nicht
 Dijn Vaderlike Lichtesglants
 Leert ons den weg der waerheynt gantsch.

Zoo sluiten de westelijke grenzen van het Nedersaksisch ook dit aanzienlijke gebied in, alleen met uitzondering van Friesland. De Hollanders zelf noemden hunne taal vroeger de Nederduitsche (nog vroeger de Duitsche). Zij is dat dialect van het Duitsch, dat zich het vroegst veredeld en tot schrijftaal ontwikkeld heeft, en de algemeene schrijftaal van den geheelen Nedersaksischen volkstam had kunnen worden, wanneer niet deels politieke, deels later ook kerkelijke omstandigheden dat verhinderd hadden.

Dientengevolge behoort niet alleen Vlaanderen, maar het geheele noordelijke gedeelte, ongeveer de helft van Belgie, tot aan de grens van het Waalsche of liever Fransche gedeelte, tot ons taalgebied. Verrassend valt ons dit in het oog, ik zou geneigd zijn hier te zeggen in het oor, wanneer wij dit land doorreizen. Men kan hier met het Platduitsch even goed, soms nog beter terecht komen dan met het Hollandsch, vooral bij het mindere volk en op het land. Eveneens is het bekend, dat Fritz Reuter en Klaus Groth hier veel bijval gevonden hebben en hunne werken hier tamelijk wel verstaan worden, misschien beter dan in Middel- en Zuid-Duitschland.

Van dit standpunt uitgaande is de krachtige opgewektheid, die in de laatste jaren bij de Vlamingen (ik bedoel hiermede alle Vlaamsch-sprekende Belgen) ten duidelijkste blijkt, om hunne taal, die vroeger door de voorname en officieele wereld als asschepoester behandeld werd, niet alleen, wat haar inhoud betreft, te veredelen, maar ook met letterkunde te verrijken en zich in haar bezit te handhaven, zoo mogelijk, verloren gebied te heroveren, ook voor ons van belang.

Ook heeft de vraag, waar dan eigenlijk de grenzen van onze taal en onzen stam in deze richting liggen, de tegenwoordige, en zoo zij verschoven mochten zijn ook de vroegere, behalve het wetenschappelijk en taalgeographisch belang voor ons ook een algemeen nationaal belang.

Menigeen zal het verwonderen, dat zij niet alleen tot aan de grens van België zich uitstrekken; maar ook nog een deel van het Fransche gebied insluiten, waar het Vlaamsch hoofdzakelijk, gedeeltelijk ook uitsluitend de volkstaal is. Het is dat gedeelte van het oude Vlaanderen, dat Lodewijk XIV er afscheurde en sedert het Fransche Vlaanderen werd genoemd (echter niet één met het kleine zuidoostelijke deel van het graafschap, dat reeds vroeger het „Waalsche of Fransche” Vlaanderen genoemd werd, en dat slechts de gebieden van Ryssel Douai en Orchies omvat en waar, zooals de naam reeds aanduidt, het Waalsch de heerschende taal is, in een vorm, die veel overeenkomst heeft met het Fransch; tegenwoordig vormt het het noordwestelijke deel van het „Departement du Nord.”

Verwonderen, zeide ik: want het zou toch zeer natuurlijk zijn, wanneer hier onder de meer dan tweehonderdjarige Fransche heerschappij, de volkstaal of geheel, of gedeeltelijk uitgestorven ware. Vooral daar het Vlaamsch gedurende dezen tijd, ja bijna tot nu toe innerlijk zeer zwak is geweest, bijna zonder hooger leven, zonder ontwikkeling, met zeer weinig letterkunde in het land zelf (Belgie) door de hoogere standen veronachtzaamd, door het volk alleen gesteund, (zeer verschillend van het Duitsch in den Elzasz) terwijl de Fransche taal daarentegen bloeide. In Duinkerken, de eenige stad, die in het algemeen verkeer deelt, en waarnaar als naar de hoofdstad, de vreemdeling gaarne het gansche distrikt beoordeeld, is zeer zeker het Fransch de hoofdtal. Geheel anders is dit echter op het land. Het staat volgens geloofwaardige berichten, van jongen datum vast, dat in het geheele noord-westelijke deel van het departement, in de arrondissementen Duinkerken en Hasebroeck, het Vlaamsch of uitsluitend, of voornamelijk de volkstaal is; in 73 kantons spreekt het volk alléén, in 18 voornamelijk Vlaamsch.

Merkwaardig en van veel beteekenis is het echter, dat deze lieden het tegenwoordige Vlaamsch en Hollandsch moeielijk verstaan, daarentegen zeer gemakkelijk de oude boeken uit de zeventiende eeuw lezen; dus staan zij het Platduisch nader, dan eerstgenoemde talen, want dat is juist het karakter van de taal dier boeken.

Welk een verbazende taaigheid heeft onze taal dus hier getoond; wanneer men de omstandigheden nagaat, hier nog meer dan in Elsass en Lotharingen.

Zelfs onder de noordelijke kantons van het vroegere Artois, aan het oude graafschap Vlaanderen grenzen en nu tot het departement Pas de Calais behooren, zijn er nog verscheidene, waar, ofschoon het Fransch de overhand heeft, toch nog Vlaamsch verstaan en gesproken wordt. Hier treft men ook nog vele Vlaamsche plaatsnamen aan; van eenige is de oude vorm nog slechts in den mond van het volk blijven bestaan, zooals Terouane, Aire, in de volkstaal, Ter Wanen, Arien. In het algemeen komen in deze streken dikwijls dubbele namen voor, die een bewijs leveren, dat hier vroeger twee talen heerschten: Atrecht, Arras; Rijssel, Lille; Kamerrijk, Cambrai; Doornik, Tournay; eveneens Henegouwen, Hainaut.

Verschuiving van de taalgrens heeft in lateren tijd, na de middeleeuwen niet of slechts zeer weinig plaats gehad; waarschijnlijk echter wel in vroegeren tijd.

Men vindt namelijk nog wel tot op 8 of 9 mijlen over de grenzen van het oude Vlaanderen, in het zuiden van Artois, evenals in het vroegere graafschap Boulogne (hier nog bij Etaples, welke naam vroeger in het Duitsch waarschijnlijk Stapel, in het Latijn Stapulae geweest is) onder de Fransche plaatsnamen, er eenige, kennelijk van Vlaamsche afkomst; vooral verscheidene met den uitgang — *hem* of *ghem*. Moge het nu ook nog twijfelachtig schijnen, of deze uitgang volkomen evereenstemt met het Duitsche *heim*, zoo is hij toch ontegenzeggelijk van Vlaamschen oorsprong, in Vlaanderen komt zij zeer dikwijls voor (hoe vreemd het ook moge schijnen, meer dan in Holland). Dat bewijst echter nog niet, dat de eigenlijke taalgrenzen zich vroeger zóó ver uitstrekten; want men heeft geen reden om aan te nemen, dat de Fransche namen van jongeren datum zijn. Men vindt dikwijls op de taalgrens, ook hier in Noord-Sleeswijk, zulke afgelegene plaatsjes, die langzamerhand voor de taal verloren gaan, maar toch hunne namen bewaren. Zij zijn van belang voor de geschiedenis der taalgeographie; meestal leveren zij het bewijs van een vroeger gemengd taalgebied. Dat zal ook hier het geval wel geweest zijn. Toen de Saksen bezit van deze landstreek namen (waarschijnlijk in de zesde eeuw) zal hier een taalstrijd hebben plaats gehad, waarschijnlijk een strijd waar de eene taal de andere verdrong. Een openbare, erkende strijd echter niet; die nam lang voor Karel den Groote, in de 7de eeuw (631) reeds een aanvang, maar het tooneel van den strijd lag veel noordelijker, aan den Wezer; deze westelijke Saksen namen daaraan geen deel. In dezen strijd vormden de Saksen de minderheid tegen de (West) Franken, en werden daardoor gedwongen zich tot enkele plaatsen te beperken, waar zij zich een tijdlang staande gehouden

hebben, lang genoeg om de plaatsnamen, die aan hunne taal ontleend werden, te doen voortbestaan.

De Vlaamsche heerschappij mag hiertoe het hare bijgedragen hebben; Boulogne was, wel is waar slechts korten tijd, tot 961 in bezit van den graaf van Vlaanderen, maar juist in een tijdperk, dat voor deze verhouding van zeer veel belang was; Artois van 932 tot 1180, vervolgens van 1340 tot 1659 onder Bourgondische of liever Spaansche heerschappij, en eerst sedert toen in Fransche macht.

Tot besluit nog een kort bericht over het taalleven, van deze, onze westelijke taalverwanten. Onder de Spaansche en Oostenrijksche heerschappij had de taal nauwelijks eenig hooger leven, zij was slechts volkstaal; het letterkundig bestaan, dat te dien tijde in België overigens slechts zeer weinig beteekende, evenals het officieele leven was Fransch of Spaansch of Latijnsch; slechts de preek en dientengevolge ook de stichtelijke lectuur (het spreekt van zelf: in het Vlaamsch sprekend gedeelte) bleef der volkstaal trouw en heeft stellig tot het behoud daarvan ook het meest bijgedragen. Eigenlijke verdrukking ondervond de taal eerst sedert de inlijving bij Frankrijk 1794, en voornamelijk van Napoleon I, die ten behoeve der nationaliseering (een belang, dat de vroegere regeeringen niet gekend hebben) de volkstaal onder de Fransche trachtte te verdrukken. Vreemd genoeg; het volk, dat vroeger in dit opzicht zoo weinig energie toonde, bood weerstand, vooral de priesters, die weigerden den taalkundigen band met het volk op te geven. Van dezen tijd dagteekenen de pogingen, de taal weder met meer letterkundig leven te bezielen, eveneens om haar grammatikaal te veredelen. Zij vonden weerklank en navolging. Vooral de poëzie werd beoefend. Met dankbare erkentelijkheid noemen de Vlamingen de namen: Van Daele, de Borchgrave, Maccage, d'Hulster, van Loo, Hofmans, de Simpel.

Een hooger vlucht volgde door de opheffing der Fransche heerschappij en de vereeniging met Holland, waar een zoo groote eenheid van taal bestond (1814). Zij werd door de regeering krachtig gesteund. De omwenteling in 1830 en de daarop volgende scheiding van Noord-Nederland, die gedeeltelijk ook veroorzaakt werd door den strijd over en voor het gebruik der Fransche taal, die te dien tijde in België officieel was, veroorzaakten weder een achteruitgang. Deze duurde echter slechts korten tijd en spoedig daarna begon de zoogenaamde „Vlaamsche beweging”. Zij werd gevoerd, zoowel door enkele schrijvers afzonderlijk als door vereenigingen voor taal- en dichtkunst, die reeds sedert het begin dezer eeuw ijverig en met goeden uitslag gewerkt hadden. Onder haren invloed werd gedeeltelijk de grammaticale bouw der taal, die voor het grootste deel nog op de hoogte van de zeventiende eeuw stond, verder ontwikkeld, gedeeltelijk de letterkunde verrijkt en veredeld.

Het grootste aandeel daarvan de poezie, die steeds het meest tot het volk doordringt en invloed op zijne taal uitoefent. In het proza eveneens juist datgene, dat tot het volk spreekt romans, tooneelstukken, humoristische werken, waartoe het Vlaamsch evenals ons Platduitsch zoo bijzonder geschikt is. Vervolgens vaderlandsche geschiedenis; vooral ook bewerkingen van middel-eeuwsche geschriften, waartoe Grimm en Hoffmann van Fallersleben de eerste wenken hebben gegeven, reeds hebben meer dan 80 geschriften het licht gezien. Vooral de lagere geestelijkheid nam daaraan met grooten ijver deel. De namen van verscheidene dezer schrijvers zijn door vertalingen in het buitenland bekend geworden. de liefelijke dichter Prudens van Duyse, de vruchtbare romanschrijver Hendrik Conscience, de ijverige Willems, van den Hove, Serure enz. Een groote schrede voorwaarts deden zij, toen zij, wat spelling en spraakkunst betreft, zich met weinig zeer gegronde uitzonderingen aan Holland aansloten, waartoe n. l. de algemeene congressen, die sedert 30 jaar meermalen plaats vonden, krachtig bijdroegen. Sedert dien tijd is de gemeenschap steeds toegenomen; de uitgegeven geschriften worden, voor zooverre zij belangstelling opwekken, wederkeerig gelezen; vooral de kerkelijke lectuur (katholieke) gaat vice versa, ook bestaan er reeds gemeenschappelijke tijdschriften voor beide volken. Een eigenaardige karaktertrek in deze beweging, is, dat de Vlamingen beginnen hunne taal niet meer (in 't bijzonder) de Vlaamsche, maar (gemeenschappelijk) de Nederlandsche te noemen.

Men kan licht begrijpen, dat het Vlaamsch groot voordeel heeft van deze gemeenschappelijkheid, daar het Hollandsch volkomen ontwikkeld is en in alle opzichten van een voldoende, soms rijken woordenschat is voorzien.

De Vlaamsche beweging streeft er vooral naar, van de regeering die begunstiging te verkrijgen voor de Vlaamsche taal, waartoe zij als volkstaal gerechtigd is, wat echter zeer veel moeite zal kosten, aangezien het toonaangevende, regeerende deel der natie steeds Fransch spreekt, en het oude vooroordeel tegen het Vlaamsch als vermeend patois, niet afleggen kan of wil. België staat, wat zijn taal betreft, meer dan eenige andere staat op een zeer bijzonder standpunt. Het Fransch is de taal der meer ontwikkelden overal in de Waalsche, gedeeltelijk ook in de Vlaamsche helft van het land, terwijl het bovendien de officieele taal is, ofschoon de regeering het gebruik van beide talen vrij laat; bovendien is het de taal der wetenschap. En toch is het de vreemde taal; land- of volkstalen zijn slechts het Vlaamsch en het Waalsch, het laatste voor veel minder, het eerste voor veel meer dan de helft van het land. Het Waalsch is echter in geen deele Fransch, ofschoon men het uit taalkundige oppervlakkigheid nog wel in het land zelf voor een dialect (patois) van het Fransch houdt („français rouchi,” zeggen de Fransch spre-

kenden; „rouchi” is echter niet eens een Fransch woord,) evenzoo als ook het type en het karakter van het volk volstrekt niet Fransch is. Het heeft minder overeenkomst met het Fransch dan bijv. het Hollandsch met de Hoogduitsche schrijftaal of het Ladinisch in Graubunderland met het Italiaansch. Zonder voldoende oefening en gebruik van het woordenboek verstaat de Franschman het Waalsch niet, het gesprokene nog minder dan het gedrukte en omgekeerd zou de Waal het Fransch niet verstaan, wanneer hij het niet door onderzoek of door omgang met Franschen geleerd had.

Eigenlijk is het de noordelijkste van de uit het Latijn ontstane Romaansche talen, die bovendien nog vele Belgische en ook nog eenige Keltische elementen bevat. Het is natuurlijk, dat de vormen van het Waalsch eenige overeenkomst vertoonen met het noordelijk Fransch, (het Picardisch); ook kon het niet uitblijven, dat het bij gebrek aan eigen hooger ontwikkeling veel in zich op moest nemen van het Fransch, dat sedert vele eeuwen de opperheerschappij voerde. Intusschen is het als schrijftaal erkend, er zijn en worden nog voortdurend populaire werken in gedrukt, (evenals in ouden tijd ook bijzondere en vorstelijke oorkonden er in geschreven waren.) Woordenboek en spraakkunst zijn voorhanden. De oorzaken, waarom het zich niet verder ontwikkeld heeft zijn verschillend; gedeeltelijk geringe volksontwikkeling, ten minste vroeger en in vergelijking met het vroegrijpe Vlaanderen, gedeeltelijk gebrek aan eenheid der dialecten, waarin het gesproken wordt, even als bij ons (het Luiksche is het voornaamste en het levendigste), gedeeltelijk de gemakkelijkerheid van het Fransch; dan de vreemde heerschappij, die zich om de volkstaal weinig bekommerde. Intusschen zijn de Walen toch in de laatste jaren begonnen, het recht van hunne taal meer te kennen en te waardeeren en er voor te werken. Dat is nu echter te laat. Kortom België bevindt zich in den bijzonderen toestand, twee volkstalen te bezitten, waarvan eene volkomen ontwikkeld is en gelijk staat met de overige moderne talen, terwijl toch beide talen in hun hooger leven door een vreemde taal beheerscht worden.

REGISTER

van de onderwerpen, welke in de Vier eerste Jaargangen van
„Noord en Zuid” werden behandeld.

A.	Bladz.	D.	Bladz.
Aanlengen	II 340, IV 213	D (over de ingeschoven en achtergevoegde —)	II 265
Aangezicht	I 83	Daadzaak	I 79
Aanteekeningen	IV 313	Dageraad	II 44
Aap, aapje	IV 203	Dahlia	IV 125
Alle of allen	I 261	Delftsche of Delfsche	IV 56, 372
Amphibiën in 't woordenrijk	IV 1, 129	Der	III 52
		Derrie	II 48
		Draak (den — steken)	III 51, 153
B.		E.	
Baken	II 157	Eisch of ijs (beslagen ten — komen)	IV 251
Bang	II 165	Eksterlaar	IV 120, 303
Banier en blasoen	III 296	Er	III 35
Barbarismen	I 257	Ergens, nergens en overal	I 89
Bastaardwoorden (vorming van —)	III 129	Etymologieën	IV 113
Bedowijnen	III 156	Evenaren	II 159
Beer	II 145	Examens (opgaven van ze- ven —)	IV 279
Begijn	II 271, 357	Examenwerk	IV 361
Beginnen en familie.	III 260, IV 373	Exceptieve partikels	IV 1, 129
Beierman	III 294		
Belgen en familie	III 262	F.	
Belijden	IV 220	Foeteren	IV 91
Benamingen (verkeerde —)	IV 160	Frankrijk in het Buitenland.	III 1
Beren en familie	III 263	Fransche Letterkunde (In- vloed der — op Nederland)	III 1
Bergen en familie.	III 272		
Berserker	II 47	G.	
Beseffen	II 146, 342	Gebied (op het — van . . .)	IV 265, 325
Beul (de „Blauwe —”)	II 120	Gelaat	I 83, III 49
Bidden en familie.	IV 37, 189, 375	Gelegenheidsgedichten	IV 311
Bieden en familie.	IV 326	Gering	IV 216
Bijzinnen met <i>toen</i>	III 48	Gerisch.	II 338
Bijzinnen van gevolg	III 48	Gift	II 42
Binden en familie.	IV 65	Goedsmoeds.	II 26, 108
Blauwkous	II 52	Grammatisch allegaartjen.	IV 161
Bok (koetsierszetel)	II 104	Grammatische opmerkingen	III 16
Borreltje (namen voor een —)	IV 100	Gul	II 46
Boterham	II 339		
Bragen, bregen	IV 340		
Brein	IV 340		
C.			
Cort (Frans de —)	I 91		

H.	Bladz.	Bladz.	
Haag (Den —)	II 171	Letterkunde (De Nederl. — in België sedert het begin der 19e eeuw)	II 25
Haan	II 152	Letterkundig overzicht I 61, 131, 192; II 182, 221, 365, III 53	
Haken naar	I 82	Letterkundige gezelschappen van studeerende Onderwijzers	III 208
Harre	II 337, IV 112	Lezen (de kunst van — met Naschrift)	III 236
Haspel (een — in eene flesch)	III 235, IV 176	Lidwoord (definitie van 't —)	III 155
Hebben of zijn?	II 62	Lidwoord (naam van 't —)	IV 163
Heden	I 219	Lief	IV 51
Heffe (des volks)	II 30	Lier (Het brandt als een —)	IV 108
Heffen	II 80	Linguistische kaarten II 289, III 172, 232	
Hem (d. i. zich vermeten).	II 330	Literatuur (een blik op de tegenwoordige Belgische —)	IV 145, 299
Herre	II 337, IV 112	Lollaerts	III 156
Hoofd	II 80	Lommerd (in den —)	II 45
Hoofdzinnen	IV 171, 199, 202	Lotje (Hij is van — getikt)	IV 106
Hoofdzin of bijzin?	IV 50, 202	Louwmand	III 151
Huibert en Klaartje (Friesch volkssprookje)	IV 101	Luiwagen	IV 201, 313
I.		M.	
Igen (over den uitgang —)	II 263	Maltentig	II 20
Infinities, schijnbaar in plaats van het tegenwoordig deelwoord	II 133	Meerder	IV 242, 342
Intreerede van Dr. J. H. Gallée	IV 231	Middelnederlandsch (vragen omtrent het —)	III 20
Issem (hij —, dat —)	III 82	Middelnederlandsche Letterkunde (geschiedkundige ontwikkeling der —)	III 321
J.		Middelnederlandsche zinvogingen (het ontbreken van het pers. vnv. bij eenige —)	III 23
Jaas en jaat	IV 380	Mij is het te doen om	II 326
K.		Moedertaal (Onderwijs in de —)	I 9, 75, 228; II 17, 97, 199
Kaak (iemand aan de — stellen)	II 50	Moerbezie	II 165
Karabies, karbies, korbies	IV 188	Moetkeurs en nog wat	IV 376
Keyser (Johan Pieter de —)	I 92	Molentjes (met — loopen)	IV 175
Klankwisseling en klankwijziging	III 155, IV 341	Moortje (Nalezing op Brederoo's —)	IV 321
Klikspaan	II 167	N.	
Klinkers (onduidelijke —)	IV 161	Nastaning	III 157
Kluyt (Spaansche —)	II 51, 96	Navorschingen III 95, 220, 343, IV 62, 246	
Knapzak	II 364, IV 198	Nederduitsch officieel schier-Hollandsch	IV 378
Kost (ten koste of ten kosten)	II 21	Nederlandsch (Het — in Amerika)	IV 94
Kost (dat kostje; bekostigen).	II 40	Nederlandsch (Examen M. O. in 't —)	IV 57
Kraakzindelijk	II 168	Nederlandsche taal in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika	III 45, 226
Kreeft- en kettendicht	IV 74	Nederlandsche taal (gebruik en wangebruik op het gebied der —)	III 193
Krieken	II 157	Nederlandsche Letterkunde (Invloed van Duitschland op de —)	III 280
Krieuwelen, krielen, kroelen.	II 34	Nederduitsche taal in Duitschland	II 1
Kroon (de — op het werk zetten)	IV 302		
Kruit of kruid?	III 225		
L.			
Laaie	II 159		
Laar	IV 303		
Lak (— opleggen).	II 22		
Lang	II 340, IV 213, 260		
Langzaam	II 340, IV 213, 260		
Leeren, onderwijzen en vragen (regeering van —)	I 139		
Lengen	II 340, IV 213, 260		
Letterkunde (Nederlandsche —)	I 76		
Letterkunde (Vlaamsch-Belgische —)	II 88		

	Bladz.		Bladz.
Neef (potsenmaker)	II 166	Spook	II 39
Nominatief of eerste naamval?	I 259	Spraakleer [Schrijven volgens	
Noord-Nederlandsche en Zuid-		de —]	IV 297
Nederlandsche schrijvers . . .	II 281	Spreek- en schrijftaal	IV 207
O.			
O (de onvolkomene —)	IV 308	Spreekwoorden	IV 121
Oliekookshuis	II 160	Sprokkelmaand	IV 262
Om	IV 235	Steerten	II 338
Ongedurig	IV 93	Sterke en zwakke buiging of	
Ongekorven (De kerk van —		vervoeging.	I 87, 231
hout).	IV 273	Stijloefening	I 252
Onstuimig.	II 52	Synoniemen [Over een Woor-	
Ontleden (Opmerkingen over —)	III 40	denboek van —] I 31, 211, III 120, 356	
Ontleding van Ledeganc's ge-		T.	
dicht: De Boekweit	I 21, 144	T [over de ingeschoven en	
Ontleding van Bellamy's ge-		achtergevoegde —]	II 265
dicht: Het Onweder	II 272	Taal [Eenheid van —]	II 93, IV 15
Ontleding van: „De beuke-		Taal [Zuiverheid van —] . . .	III 295
boom van het dorp".	II 288	Taal en stijl van recht en wet	II 87
Oor (voorvoegsel).	III 150	Taal- en stijlfouten verbeterd	II 244, 373
Opmerkingen	IV 198, 309, 373, 379	Taalgebruik en willekeur . . .	III 351
Opstellen (Officieele — met		Taalkunde [Kleinigheden op	
fouten)	III 245	't gebied der —]	IV 185
P.			
Pallure	IV 182	Taalkundige opleiding van	
Polemiek	IV 210	taalleeraars	III 65
Polka	IV 305	Taalonderwijs	II 73
Potloodstreepjes	III 353	Te uwent of ten uwent	I 263
Predicaats-werkwoord (Ver-		Tijdschriften [Inhoud	
houding van het — met		van —] I 196, 263, II 58, 109, 174, 235	
het onderwerp).	III 86	Toetreden tot	III 149
Provoost (in den —)	II 45	Treuren [Uiten —]	II 203, III 92
R.			
Rabaut	IV 181	Tuit	II 48
Rabauten	III 156	U.	
Rasphuis	II 59	U [de onvolkomene —]	IV 308
Reflexieve werkwoorden	I 210	Uitdrukking [korthed van —]	IV 350
Rei uit Baeto	II 49	Uitgesteken	II 33
Reikhalzen naar	I 82	Uitvaren tegen	III 149
Riposter	IV 197	Uw of uwen [Geloof mij —	
Roest	II 153	vriend]	I 287
S.			
S (Over de uit of door in-		V.	
vloed van een tongletter		Varia	I 211
ontwikkelde —).	II 267	Verbuiging [sterke en zwak-	
Samengestelde woorden III 169, IV 183		ke —]	II 65
Samenstelling der werkwoor-		Versoord	II 151
den	II 260	Verwaten	II 154
Sati(y? u?)sche geschiedenis		Vierschaar.	IV 14, 107
(Eene —)	IV 233	Vieswariers	I 90
Schaal (breede —)	II 25	Violen laten zorgen	III 94
Scherwinkel	II 38	Vlaamsche poëzie [vijftig ja-	
Schuldbelijdenis en eene Ver-		ren —]	IV 75
dediging (Eene —)	IV 257	Vlaamsche woorden [Gallicis-	
Selkasch	II 48	men, Germanismen, Archaïs-	
Sint Anne (Er loopt iets		men, Barbarismen]	IV 15
van — onder)	III 152	Voegwoorden	IV 193
Snorrepijperij	IV 180	Volksetymologie	II 125, 140
Spek-haelders	IV 296	Volkstaal [De — in betrekking	
		tot recht en wet]	II 121
		Voor [verschillende beteeke-	
		nissen van —]	IV 364
		Voorzetsel [Bepaling van	
		een —]	IV 162

	Bladz.		Bladz.
Vragen en opgaven beantwoord	I 93, 97, 102, 167, 171, 187, 244	Woordfamiliën [Behandeling en Verklaring van Nederlandsche —]	III 257, IV 37, 65, 188, 326
Vragen en opgaven beantwoord	II 105, 172, 214, 269, 360	Woordschikking	II 32
Vragen en opgaven beantwoord	III 36, 41, 119, 158, 201	Woordverklaring	III 168, IV 109, 243, 353, 356
Vragen en opgaven beantwoord	IV 117, 232, 240, 279, 306, 307, 369	Woordverklaring [Een en ander over —]	III 248
Vrijpostig	IV 197	Woordverklaring en Etymologie	II 63
W.			
Waalsch en Nederlandsch.	II 75	Z.	
Waden	IV 218	Zede	IV 56
Wafelhuis	II 160	Zeebarich	IV 206
Warmoes	II 336, IV 112	Zienderoogen	II 171
Wedden, te Wets.	II 141	Zinnen [Afhankelijke —]	IV 193
Weizak	IV 198	Zinsontleding	IV 50, 159, 168, 199, 202
Werkwoorden, die oudtijds transitief gebruikt werden.	II 344	Zinsverklaring [De Genestet's Arme Visschers]	I 85
Wicht	II 161	Zinsverklaring	I 165, 255, IV 109, 120, 186, 204
Willen	II 170	Zittem [daar — het bezwaar]	III 82
Wispelturig	IV 93	Zoo	IV 360
Woordenboek [Het —].	I 234, II 187	Zuid-Nederland [Uit —]	III 297
		Zulk	IV 360
		Zweesteren	III 156

LIJSTEN VAN DIALECTISCHE WOORDEN.

uit de Vier eerste Jaargangen van „Noord en Zuid”.

	Bladz.		Bladz.
Aardenburg [Dialect te —]	II 310	Vlaamsch banket uit de 16e eeuw	IV 122
Cuyk [Land van —]	III 178	Vlaardingen [Dialect te —]	III 111
Frederikstad [Hollandsche taal in —]	III 141	Vlaardingen [Opmerkingen over het dialect van —]	III 182
Geldersche woorden	II 60	Wijhe [Dialect uit den omtrek van —]	I 218
Groninger Veenkoloniën [Dialect der —]	III 369	Woordenlijst geput uit „Een Vlaamsche jongen” door Wazenaar	IV 19, 123, 190, 236
Overijselsch dialect	I 136, 215	Zaansche woorden [Lijst van —]	III 299, IV 177
Scheepsbouw [Woorden aan den — ontleend]	I 70	Zeeuwsche uitspraak	I 135
Terschellinger dialect	III 170	Zuid-Bevelandsch taaleigen	III 176
Twello [Dialect van — bij Deventer]	III 173	Zuid-Beveland [Dialect van het Westelijk gedeelte van —]	III 106
Twentsche woorden	I 67, 137		
Twente [Uit —]	III 181		
Veluwsch [Uddelsch] taaleigen	IV 266		

